Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság

Hungarológiai Értesítő

1984. VI. évfolyam 3—4. szám

Hungarológiai Értesítő
1984. VI. évfolyam 3—4. szám

Hungarológiai Értesítő

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság Folyóirata
1984. VI. évfolyam 3—4. szám

Felelős szerkesztő: Jankovics József

Hungarológiai Értesítő
A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság Folyóirata
1984. VI. évfolyam 3–4. szám

Szerkesztőbizottság
Ilia Mihály
Kósa László
Szépe György

Felelős szerkesztő: Jankovics József
A szerkesztésben részt vesznek:
A. Molnár Ildikó, Nyerges Judit
Szerkesztőség: Budapest, Országház u. 30. I. em. 41. 1014
Telefon: 759–011, 126-os mellék
Postacím: Budapest, Pf. 34. H–1250

Az ismertetésre szánt kiadványokat szerkesztőségünk címén Jankovics József nevére kérjük megküldeni.

Tartalom

Könyvismertetések

Magyar irodalomtörténet, 1982 7
Magyar zenetörténet, 1982 193
Magyar néprajz, 1982 209

A hungarológia hírei

A Társaság szervezeti élete
A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság vezetőségi ülése 281
Tudományos ülések, konferenciák
József Attila-emlékülés 285
Tótfalusi Kis Miklós amszterdami bibliája kiadásának 300. évfordulója 287
Emlékülés Kosztolányi Dezső születésének 100. évfordulóján 290
III. Magyar–amerikai összehasonlító irodalomtudományi konferencia 292
A magyar könyvtárosok II. tudományos találkozója 296

Műhelyek

Kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása 299
A magyar nyelv akadémiai nagyszótára 303

Kiadványok

Romániai magyar képzőművészeti kiadványok, 1982 309

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság vezetőségének és tagjainak névsora és címe 311

Névmutató 365

Magyar irodalomtörténet, 1982

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum, Tomus XVII.
(Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae) Kiadja a József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara. Szeged, 1981. [1982] 120 l.

Noha a szegedi „Akták" e legújabb kötete javarészt a XX. századi irodalommal foglalkozó tanulmányokat közöl, a kötet legfontosabb és legterjedelmesebb írása a XIX. század egyik leglényegesebb történelmi-társadalmi eszmetörténeti kérdését – a nemzetiségi kérdést vizsgálja. *Csukás István*, a rendkívül nagy anyagot feldolgozó, széles alapozású tanulmány szerzője a század négy reprezentatív írójának életművében vizsgálja és hasonlítja össze a nemzetiségi kérdésről vallott nézeteket. Kemény, Jósika, Madách és Eötvös „mind a négyen a nemesi liberalizmus táborához tartoznak, a nemzetiségi kérdés alapelveiben tehát nincs köztük különbség. ...De csak az alapelvekben van köztük egység. A vizsgálódás mélysége, elméleti megalapozottsága, az egyes jelenségek történeti előzményeinek, az összefüggéseknek a megítélése és a következtetések levonása szempontjából jelentős eltéréseket mutat a négy író" – állapítja meg tanulmánya bevezető soraiban a szerző. Az eltérések vizsgálata fontos tanulságokat hordoz – nemcsak a négy író életművének teljesebb, mélyebb és pontosabb ismeretéhez és árnyaltabb megítéléséhez, hanem az egész kor politika- és eszmetörténeti arculatának megrajzolásához is segítséget nyújthat.

A kötet többi írása meglehetősen egyenlőtlen színvonalat mutat. *Nacsády József* tanulmánya a helyi érdekességen túlmutató témát dolgoz fel, *Móra Ferenc és a szegedi novellista hagyományok* címmel. *Kiss Lajos* Németh Lászlóról, a gondolkodóról közöl esszéisztikus jellegű eszmefuttatást. Két dolgozat foglalkozik József Attilával – az egyik József Attila anyaverseiről ad átfogó képet (*Szigeti Lajos:* „Az édes mostoha". József Attila anyaverseihez), a másik *Horváth Béla* munkája, a folklór és az irodalom határterületén álló témával foglalkozik: a József Attila költészetében megjelenő népszokásokat veszi számba. Vagy ahogy a szerző fogalmazza szakszerűen: „a népszokásokat a szokástevékenység leírásában, a szokásmotívumokban megörökítő versekről" szól dolgozatában.

A filológia sem hiányozhat a kötetből: *Lengyel András* Juhász Gyula hat kiadatlan levelét közli, magyarázó jegyzetekkel.

Erdődy Edit

Ady Endre összes prózai művei. Újságcikkek, tanulmányok. XI.
Sajtó alá rendezte: Láng József. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 667 l.

Az Ady kritikai kiadás publicisztikai sorozatának utolsó kötetét kapja kézhez az olvasó. Az előző évekhez képest megcsappan Ady újságírói termése – ám jelentőségében mit sem veszít. A kötet 133 cikket közöl – ebből három nem hiteles Ady szöveg, ezért csak a Függelékben kapnak helyet. Napvilágot lát négy olyan írás is, amelyek időrendileg az előző kötetekbe tartoznak, de már azok megjelenése után kerültek elő.

A vaskos kötet 667 oldalnyi terjedelméből mindössze 156 az Ady-szöveg – a többit a jegyzetek foglalják el. Ez a puszta számadat is érzékeltetheti, milyen hatalmas munkát végzett a kötet sajtó alá rendezője, Láng József. A jegyzetek mindenekelőtt a szövegre magára vonatkozó, textológiai ismereteket közlik (a kézirat jellemzői; az eltérések a kézirat és a nyomtatott közlés szövege között; a kézirat törlései, javításai; a maitól eltérő, javított helyesírási megoldások), mindenre kiterjedő aprólékossággal. Talán még ennél is fontosabb az a széles körű filológiai kutatómunka, amellyel a sajtó alá rendező felkutatta a szövegek minden elképzelhető életrajzi, történelmi, sajtótörténeti, társadalomtörténeti stb. vonatkozását, s hozzáférhetővé tette azt az olvasó ember számára. Az érdeklődő olvasó és a szakmabeli egyaránt igen sok új ismeretet szerezhet, összefüggést ismerhet fel ebből a tanulmánykötetnek is beillő jegyzetanyagból. Számos példát említhetnénk – álljon itt talán a kötet egyik legjelentősebb filológiai–irodalomtörténeti eredménye: a kötet először közli, a teljesség igényével, az Ady–Rákosi-vita néven ismert, szélesen gyűrűző irodalmi polémia dokumentumait. De ugyanígy említhetnénk a Goga Octaviannal folytatott vita – (illetve, a hozzá írt cikkek) dokumentumanyagát és kommentárjait is, mely nem kevésbé érdekes összefüggésekre mutat rá.

A könyv a Petőfi Irodalmi Múzeum tudományos munkatervének keretében készült.

Erdődy Edit

Agárdi Péter: Értékrend és kritika. Fejtő Ferenc irodalomszemlélete a 30-as években.
Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1982. 419 l.

Jelentős, mi több, felfedezés értékű vállalkozás Agárdi Péter monográfiája. Felfedezés, mert bár az akadémiai irodalomtörténet-sorozat névmutatójában nem kevésszer fordul elő Fejtő neve, ezek az utalások csak a fejezetek végi bibliográfiákra vonatkoznak, s nem jelenti egyik sem Fejtő Ferenc munkássága érdemi tárgyalását. Késett tehát az árnyalt, kritikatörténeti értékelése, elhelyezése a korabeli baloldal szellemi térképén. Tárgyilagos felmérését egyértelműen nehezítette, hogy 1949 után, végleg Franciaországot választva lakóhelyül, szembekerült a kommunista ideológiával és politikával, s ezt a nemcsak az „ötvenes évek" torz politikai gyakorlatával való szembenállást, eltávolodást „Kelet-Európa szakértőként" politikai-politológiai munkákban, ideologikus történeti monográfiákban is megfogalmazta.

Azt azonban a késői munkák sem érvénytelenítik, hogy 1938-as emigrálását meg-

előzően irodalmi munkáiban olyan maradandó kritikai értékrendet érvényesített, mely egyszerre volt „elfogulatlan" s esett egybe a szocialista irodalom értéksorával. „Fejtő-paradoxonnak" nevezi monográfiájában Agárdi Péter Fejtő mozgalmi–ideológiai–szervezeti hovatartozásának változását, hogy 1934-ig az illegális kommunista mozgalom résztvevője, s 1935-től a szociáldemokratákhoz csatlakozott. Mindvégig lényeges azonban az évtizeden belül, hogy hamar és tudatosan szembefordult a munkásmozgalom mindkét ágának merev, proletkultos követelményeivel. Bár már 1935 táján megjelennek – a korabeli szóhasználattal élve – a bolsevizmus elutasítására, fenntartással fogadására utaló írásai, az évtized végéig a progresszív magyar irodalomszemléleten belül marad, annak egyik kiválósága olyan – indíttatását tekintve szociológiailag hozzá közelálló – esszéisták társaságában, mint Bálint György, Halász Gábor, Szerb Antal, Német Andor, Ignotus, Cs. Szabó László. Részletesen, több ponton is visszatérően tárgyalja a kötet a 30-as évek íróinak útkereső műveit, a kor, Európa politikai-világnézeti-társadalmi változásaiból és a munkásmozgalmi viszonyokból közvetlenül is eredeztethető elbizonytalanodását, műfajtörténeti magyarázatot is keresve a szubjektivizáló műforma gyakoribbá válására.

Fejtő a Szép Szó egyik szerkesztője is volt, s egyike azon keveseknek, akik József Attila korszakos jelentőségét, értékeit még a költő életében felismerték, s mellette ki is álltak. De egyike volt azon elméleti gondolkodóknak is, akik a „népi"–„urbánus" kiszorító „játékban" az egymást – és Fejtő fordulatával megnevezve társadalomeszményét, a „demokratikus szocializmus" lényegét – nem értők csatáiban mindkét irány értékeire figyelő, s azokat ideológiai-publicisztikai vitákban tisztességesen és határozottan szembesítő figurájává nőtt az akkori irodalmi közéletnek.

A kötet portrévázlattal indul, majd egy, a vizsgált évtizedre szűkített irodalmi pályaívvel folytatódik. Irodalomszemléletét újabb szerkezeti egység foglalja magába, amelynek fejezetcímei is jól mutatják Fejtő érdeklődési és vitairányait: világirodalmi tájékozódás; Duna-völgyi irodalomszemlélet; magyar felvilágosodás; Ady; a harmadik nemzedék; a „népi" irodalom; József Attila; marxista elméleti kérdések. Alapkutatást végzett Agárdi Péter a monográfia elkészítéséhez, és mert nehezen hozzáférhető, főképp folyóiratokban, újságokban megjelent írásokat értelmez, bőséges idézetekkel segíti az olvasót. A könyv kiváló példája az előítéletektől mentes múlt-faggatásnak, az örökség érzékeny, kritikus, de egyben szeretetteli számbavételének. Részletes bibliográfiát, forrástanulmány-gyűjteményt is fűzött a szerző a könyvhöz, melyet haszonnal forgathat mindenki, aki az évtized más irodalmi-ideológiai problémáját vagy más alakjait faggatja.

Széchenyi Ágnes

Az Alföld repertóriuma 1970–1979.
Összeállította: Sebők Vilma. Megyei Könyvtár, Debrecen, 1981. 38 l.

A debreceni irodalmi folyóirat új repertóriuma egy korábban megkezdett munkát folytat, hiszen az Alföld első húsz évének anyaga könyvészeti szempontból már föl

van tárva. A folyóiratban 1970 és 1979 között megjelent publikációkat a repertórium egy jól áttekinthető – betűrendes – szerkezet segítségével regisztrálja. Az adatközlő részben minden szerző egy tételszámot kapott, s azon belül vannak csoportosítva a megjelent közlemények. Ez után olvasható az illető életművét, műveit tárgyaló irodalom, s az esetleg személyhez kötődő egyéb dokumentum (fénykép, illusztráció) lelőhelye is.

A repertórium függelékként tartalmazza azokat a közleményeket, amelyek a betűrendes adatközlő részhez nem voltak besorolhatók.

A repertóriumban való eligazodás szempontjából fontos szerepe van az egybeépített *tárgy- és földrajzi mutató*nak – a földrajzi nevek ritkított szedéssel vannak elkülönítve –, mely a szerzők tételszámára, illetve a függelékben közölt anyag tételszámára utal.

A folyóirat (Alföld, korábban Építünk) bibliográfiai leírása a lap alcímét, megjelenésének időszakosságát, szerkesztőit és kiadóit közli. Ebből megtudható, hogy 1950 és 1979 között hány száma jelent meg, és évenként milyen terjedelemben.

Szakolczay Lajos

Antalffy Gyula: Reformkori magyar városrajzok.
Panoráma Könyvkiadó, Budapest, 1982. 438 l. (Utazások a múltban és jelenben)

Gazdag ismerettárat kínál Antalffy Gyula könyve a reformkori magyar városokról. Forrásai voltak egykorú statisztikai munkák, városleírások, útirajzok, emlékiratok, a divatlapok s újságok vidéki rovata és fővárosi hírei meg életképei. Álnév alatt rejtőzködő levelezők tudósításai és avatott írók, Kazinczy, Déryné, Erdélyi János és mások művei. Külföldi utazók – Richard Bright, Paget, Miss Pardoe, Beudant, Schams, Andersen, Bronyevszkij és a nagy hadvezér, Moltke – följegyzései. Kár, hogy a statisztikus Magda Pálról és a tárcaíró Vajda Péterről a szerző megfeledkezett.

A sokféle mozaikkockából Antalffy Gyula jól megszerkesztett képeket rak ki. Bemutatja a városok fekvését, utcaszerkezetét, jelesebb épületeit, a lakosság életmódját, viseletét, szokásait, a közvilágítás és a kövezet állapotát, a tűzoltás rendjét, az iskolai és színházi életet, a fogadókat, kávéházakat, az olvasókört, ha van, a bálokat – mert az sosem hiányzik. Hasznos adattár ez a könyv történésznek, szociológusnak, etnográfusnak, és érdekes olvasmány.

Nagy kár azonban, hogy a reformkori Magyarország városainak csak felét-harmadát mutatja be: amennyi a mai határok közt található. Helyet kaptak a könyvben olyan falusias települések, mint Jászberény, Karcag, Makó; kimaradtak viszont igazi urbánus élettől pezsgő városok, a korabeli politikai, irodalmi, színházi élet nevezetes központjai, mint Pozsony, Eperjes, Kolozsvár s még annyi más.

Zavarja az olvasót a könyv műfajának tisztázatlansága is. A bevezető azt ígéri, hogy a reformkori városokat egykorú szövegek tükrében mutatja be, de ezt csak részben teszi, s fölhasznál más, nem egykorú forrásokat is, anélkül, hogy erre fölhívná a figyelmet. Jobb volna tiszta szövegantológiát lapozgatni, sokkal több idézettel, kevesebb szerzői közbeszólással.

L. S.

Antitrinitarianism in the second half of the 16th century.
Edited by Róbert Dán and Antal Pirnát. Akadémiai Kiadó, Budapest–E. J. Brill, Leiden, 1982. 351 l. („Studia Humanitatis" 5.)

A kötet – amint ezt Klaniczay Tibor előszava is kifejti – annak a tudományos ülésszaknak az előadásait tartalmazza, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia Reneszánsz-kutató Csoportja rendezett 1979. május 15–19. között, Dávid Ferenc halálának negyedik centenáriumán. A szokványos ünnepi emlékezés helyett méltóbb ünneplés volt ez az ülésszak, amely alaposan megvizsgálta a Dávid Ferenc szellemi környezetével kapcsolatos kérdéseket, sok kitűnő, a világ minden részéről Siklósra gyűlt kutató jóvoltából.

A szétágazó tematika azon monumentumait próbálom csak röviden ismertetni, amelyek szorosabb kapcsolatot mutatnak a magyar irodalom és művelődéstörténet kérdéseivel. A huszonkét előadó ugyanis sok olyan problémát is boncol – angol, német, francia és olasz nyelvű előadásaiban –, amelyek a tágasabban vett kelet-közép-európai antitrinitarizmust, illetve a mozgalom általános európai vonásait taglalják.

Balázs Mihály előadása (Die osteuropäische Rezeption der Restitutio Christianismi von Servet) arról szól, hogy Szervét Mihály híres könyvét a gyulafehérvári, Dávid Ferenc és Blandrata által készített kivonatos átdolgozás hogyan alakította át, a filozófiai, elsősorban a platonista mozzanatok kiiktatásával. *Erdő János:* The Biblicisme of Ferenc Dávid című tanulmányában a kolozsvári teológus elsősorban azt kutatja, hogy Dávid Ferencet milyen, a Bibliából vett helyek segítették diadalra a nép szemében. *Keserű Bálint* tanulmánya a XVI. század egyik legérdekesebb, legnagyobb hatású, kalandos életű eretnek gondolkozójának, Christian Francken-nek magyarországi tevékenységéről, illetve fő-fő eretnek művéről a „Disputatio de incertitudine religionis Christianae-ról szól. Keserű tanulmánya végén megkockáztatja azt a föltevést, hogy Francken műve beilleszkedik abba az eszmetörténeti sorba, amely a középkori „három imposztor" gondolatától a Lessing-féle felvilágosodásnak a tételes vallásokat összeegyeztetett kritikájáig ér. *Makkai László* tanulmánya Melius Péter, debreceni püspök 1569-ben kinyomtatott katekizmusát ismerteti, amelyet szerzője elsősorban az antitrinitáriusokkal szembefordulva formulázott meg (Un catéchisme hongrois contre les antitrinitariens). A bolognai *Valerio Marchetti* terjedelmes tanulmánya alapos teológiai, hermeneutikai, retorikai és stilisztikai vizsgálatnak veti alá Enyedi György Kolozsvárott 1598-ban kiadott, befejezetlen Szentírás-magyarázó könyvét (Le matrici Sozziniane delle spiegazioni de György Enyedi). Módszere példamutató lehet azoknak a kutatóknak, akik a régi magyar irodalomban fönnmaradt teológiai műveket a művelődéstörténetinél mélyebb vizsgálatnak akarják alávetni. *Németh S. Katalin:* Die Disputation von Fünfkirchen című előadását – kivételképpen – nem Siklóson adta elő, hanem Pécsett, a Mindenszentek templomában, ahol a témául választott hitvita hajdanában lejátszódott. A tanulmány alapos elemzéssel tisztázza, hogy mennyiben különbözött a hajdani disputa attól az irodalmi formától, amelybe Válaszuti György később öntötte. *Pirnát Antal* tanulmánya (Il martire e l'uomo politico – Ferenc Dávid e Blandrata) új levéltári kutatások alapján rajzolja meg a mártír püspök és az olasz doktor összecsapását. A függelékben közli Blandratának Dudith-hoz írott, 1575-ben kelt levelét. *Szabó Géza* tanulmánya megrajzolja Bogáti Fazekas Miklós költői és teológusi

arcélét (A Hungarian Antitrinitarian Poet and Theologian: Miklós Bogáti Fazakas). *Lech Szczucki,* Varsóból érdekes összehasonlító elemzésben állította szembe a XVI. század második felének erdélyi és lengyel antitrinitarizmusát (Polish and Transylvanian Unitarianism in the Second Half of the 16th century). *Szörényi László* Heltai Gáspár „Háló"-jának latin eredetijét, illetve a mű alapjául szolgáló inkvizíciós ügyeket ismertette (La traduzione antitrinitaria fatta da Gáspár Heltai del manifesto contro l'inquisizione di Reginaldo Gonsalvio). Végül *George H. Williams* a Massachusetts-beli Cambridge-ből – részben Erdő János nézeteivel vitatkozva – részletesen elemezte Dávid Ferenc és Socinus 1578–79-es vitáját Krisztus segítségül hívásáról. Végeredményben úgy látja, hogy nemcsak a zsidózásért elítélt Dávid Ferenc, hanem bizonyos értelemben Socinus is „zsidózó" volt krisztológiai nézeteiben (The Christological Issues between Francis Dávid and Faustus Socinus during the Disputation on the Invocation of Christ, 1578–1579).

Sz. L.

Arany János balladái.
Borsos Miklós rajzaival. Az előszó Sőtér István munkája. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 202 l.

Arany János művei közül a Toldin kívül balladái a legismertebbek s legnépszerűbbek. Számtalan kiadásban láttak napvilágot,most Borsos Miklós rajzaival adja ismét közre a Szépirodalmi Könyvkiadó Arany e remekeit. A költő két nagy balladakorszakának: a nagykőrösinek s az Őszikéknek darabjait mutatja be a gyűjtemény, a történelmi tárgyúaktól a morális-lélektani színezetűekig.

A kötethez Sőtér István írt előszót Arany balladáinak szerkezetéről, stílusáról, tematikájáról, költészetében elfoglalt helyéről és szerepéről.

M. R. J.

Arany János Breviárium.
Összeállította Kozma Dezső. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár-Napoca, 1982. 264 l.

Ez az Arany műveiből összeállított szemelvénygyűjtemény a költő halálának századik évfordulójára készült. A breviárium összeállítója e szemelvényeket összekötő szöveggel kapcsolja össze. A gyűjtemény hét fejezetből áll.

Az első (Élet és költészet) Arany önéletrajzát (*Levél Gyulai Pálhoz 1855)* és a szülőföldjéről szóló vers(töredék)eket tartalmazza. A második fejezet (Népi és nemzeti) szemelvényei a tulajdonképpeni pályakezdést jelző Toldi köré fonódnak (többek között Petőfitől az *Arany Jánoshoz* és Aranytól a *Válasz Petőfinek,* valamint a későbbi méltatások), és itt olvashatjuk Arany véleményeit, vallomásait a népiességről. Ezt követi a Toldi estéje (többek között: Végszó az első kiadáshoz és az Előszó is), majd a későbbi szakaszból idevont Toldi szerelme. A harmadik (A forradalom és a szabadságharc

sodrában) az 1848–49-es szakaszban írt verseiből és leveleiből ad ízelítőt (pl. a népies verses füzetei terjesztése érdekében a belügyminiszternek írt levelét is olvashatjuk). A negyedik fejezet (A Világos utáni negyedszázad) szemelvényei az 1849 utáni helyzet hangulatát idézik fel (Koldus-ének, A lantos, Letészem a lantot, Ősszel, Kertben, A vigasztaló stb. és természetesen a róluk szóló méltatások). Ezt követik a balladák (pl. A hamis tanú, Mátyás anyja, Szondi két apródja, A walesi bárdok stb.), majd a Buda halála. De találunk néhány érdekes levelet is (pl. Gyulai Pálnak Aranynál tett látogatása és Arany ekkor írt levelei).

Az ötödik fejezet (Az ihlet perce) szemelvényei Arany esztétikai nézeteiről szólnak (Az ihlet perce, Vojtina ars poetikája), valamint tanulmányai, továbbá a Szépirodalmi Figyelőben és a Koszorúban megjelent glosszái, tudósításai (pl. Irányok, Valami az asszonáncról, A magyar nemzeti versidomról, Gyöngyösi István). A hatodik (Az ősz virágai) a kapcsos könyv verseiből vett szemelvényeket tartalmazza. A hetedik fejezet (Méltatások) az Aranyról írt korabeli, későbbi és mai méltatásokból vett szemelvények foglalata.

A kötet a nagyközönségnek szóló gazdag tartalmú válogatás. Jó szolgálatot tesz az Arany életmű népszerűsítésének. Örvendetes, hogy a kötet összeállítója elméleti írásokat is közöl (ezek azonban mint kevésbé ismert írások kedvezőbb arányban is szerepelhetnének, ami a könyv beállítottságát is szerencsésen módosítaná).

Szabó Zoltán

Arany János 1817–1882.
Írta, szövegét és képeit válogatta: Bottyán János. Fery Antal fametszetei. Kiadta a Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. Budapest, 1982. 62 lev., 7 cm.

Az elegáns bibliofil kiadvány Arany János halálának századik évfordulójára készült. „Hálával a nagyszalontai iskoláért, ahol a Toldit tanultam, tanáraimért, akik költőjét megszerettették, a városért, amely hajdú őseim tiszteletére nevelt" – írja Botyán János. A fametszetek, Arany János önéletrajzának, valamint verseinek részletei, a kortársak és az utókor méltató sorainak együttese valóban a személyes megemlékezés hangulatát keltik az olvasóban. Fery Antal míves metszetei makettek, festmények, városképek és tárgyak alapján készültek, a költő életének jelentős állomásait, eseményeit jelzik. A huszonnyolc metszetről hátoldalukon néhány ismertető, magyarázó mondat olvasható, míg a szemközti oldalon – szintén a képekhez kapcsolódóan – önéletrajzi sorok, baráti méltatások vagy Arany János verseiből vett részletek idézik fel a költő életét. Minden negyedik oldalon, záródíszként, családi címerek következnek, amelyeket a *Toldi szerelme* írásakor maga Arany János rajzolt. Az Arany János Kis Tükörben – a könyvecske végén – Riedl Frigyes, Erdélyi János, Féja Géza, Móricz Zsigmond, Sőtér István, Babits Mihály, Németh László, Németh G. Béla, Kodály Zoltán, Mészöly Gedeon, Ravasz László, Esze Tamás, Szabó Dezső, Képes Géza, Voinovich Géza, Tőrös László és Péterfy Jenő egy-egy mondata sorakozik, hirdetvén, mit jelent számukra, minden magyar ember számára Arany János.

V. K.

Arany János: Gedichte. Im hundertsten Todesjahr des Dichters.
Auswahl und Einleitung von Dezső Keresztury. Corvina Kiadó, Budapest, 1982. 133 l.

Az Arany-centenáriumra megjelent német nyelvű kötet 34 verset tartalmaz. A válogatáskor Keresztury Dezső arra helyezte a súlyt, hogy ezúttal a lírikus Aranyt mutassa be a német olvasónak, jóllehet néhány ballada *(Zách Klára, Szondi két apródja, A walesi bárdok)* és a *Buda halála* egy részlete valamint a *Toldi* előhangja is szerepel a kötetben. Olvasható itt még néhány szemelvény Arany prózájából, a *Gondolatok a nyelvről és a költészetről*, a bevezető tanulmányban pedig Keresztury Arany teljes munkásságát felölelő portrét rajzol. A verseket Markus Bieler, Annemarie Bostroem, Engl Géza és Martin Remané fordította, a prózafordítás Engl Géza munkája.

N. S. K.

Arany János leveleskönyve.
Válogatta, szerkesztette, a bevezetőt és a mutatókat készítette: Sáfrán Györgyi. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1982. 700 l.

Nem a teljes – fennmaradt – Arany-levelezést kaptuk ezzel a kötettel, de mindenesetre egy olyan bő válogatást, amely kielégítheti az érdeklődők szélesebb köreit és némely ponton a szakemberek számára is újdonságot hoz. Ez az egyik leghasznosabb könyv az Arany-évforduló kiadványai között. Sáfrán Györgyi előszava közli a legfontosabb ismereteket az Arany-levelezésről: méreteiről, a levelek funkcionális változatairól, Arany levélírói tudatosságáról, arról a gondosságáról, amellyel a hozzá írt episztolákat megőrizte, az utókor „ódondászai" számára biztosította, sőt kései munkájukat alkalmilag utólagos jegyzetekkel is segítette. (Vajda János metódusával homlokegyenest ellenkező módon.) A bevezető beszámol a levelek sorsáról is: Arany László igyekezetéről, amellyel atyja leveleit annak halála után az íróbarátoktól közrebocsátás céljából elkérte, szól a Voinovich-gyűjtemény lehangoló sorsáról. Sokak számára lehet meglepetés az előszónak az a passzusa, amely egy bécsi grafológus Aranyról rajzolt személyiségképét közli. (Ez az írásszakértő nemcsak hogy Aranyról nem tudott, de a magyar nyelvet sem ismerte!) Sáfrán Györgyi az Emberismeret 1934-es évfolyamából közli ezt a valóban figyelemre méltó adalékot. A szerkesztő számítása szerint a meglevő 2000 levél mellett még mintegy ezernek az egykori meglétéről van hiteles adat. A kiadvány részben összegezője, részben megelőzője a kritikai kiadás levelezés-köteteinek.

Sáfrán Györgyi kötete 250 darabot hoz. Jó arányokkal, ha a címzetteket és a pályakép tagolódását nézzük, s köztük valamennyi méltán elhíresült darabot (a Petőfihez szólókat, a Gyulainak írt 1855-ös életrajzi beszámolót, *Az ember tragédiáját* köszöntőt, az Erdélyinek címzett 1856-os „antikritikát" stb.). A kötet anyaga a teljes pályaképet átfogja, s a levelek csökkenése, gyarapodása a költő életformaváltozásait is tükrözi. Sok levél után apróbetűs, néhol szinte a kis esszé határait súroló jegyzet áll, fontos magyarázatokkal, szinte összekötőszövegszerűen.

Az újabb évek örvendetes Arany-reneszánszát látva a szépirodalomban és a szak-

tudományban, meg kell becsülnünk minden olyan kiadványt, amely a tágabb olvasóközönség gazdagítását látja feladatának, eljuttatni kívánva hozzá azokat az eredményeket, amiket a filológia feltárt. A Sáfrán Györgyi válogatta levelezés-kötetből a költő Arany éppoly világosan áll előttünk, mint a bonyolult, a mi időnkhöz oly sok arccal forduló modern személyiség.

Alexa Károly

Arany János: Népies politikai cikkek (1848).
Az előszót és a jegyzeteket írta Szigethy Gábor. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982. 85 l. (Gondolkodó magyarok)

A Gondolkodó magyarok sorozat Arany János-füzete azt a nyolc cikket tartalmazza, amely a költő fiától, Arany Lászlótól kapott összefoglaló címen, mint „Népies politikai cikkek" vált ismertté. 1848. június 4-én indították meg Pesten a Nép barátja című lapot, amelynek szerkesztője Vas Gereben, társszerkesztője Arany János volt. Ebben a lapban jelentek meg Arany itt közölt politikai írásai is, cím szerint: *Önkénytes sereg, Segítsünk a hazán!, Ismerkedés, Országcímer, nemzeti szín, Mentsük meg a hazát!, Kinek van igazsága, Mik voltunk? Mik leszünk?, Fellázadtunk-e mi magyarok?* Szigethy Gábor bevezető esszéje képet rajzol a politikai cikkek keletkezési körülményeiről, Arany János forradalmiságának érlelődéséről. A közreadott cikkeket szakszerű, rövid magyarázatok kísérik.

Németh S. Katalin

Arany János-tanulmányok.
Szerkesztette: Novák László. Nagykőrös, 1982. 551 l. (Nagykőrösi Arany János Múzeum Közleményei II.)

Az utóbbi egy-másfél évtized örvendetes és több műhelyben föllendült Arany-kutatásainak jelentős állomása ez a könyv. A XIX. század közepe után nem sok magyar város mondhatja el magáról, hogy olyan nagyságrendű alkotó élt majd' egy évtizedig „inter muros", mint Arany János. S Nagykőrös – nemcsak ez a kötet a bizonyíték rá – méltó és okos módon ápolja nagy „professzorának" hagyományait.

Ez a 19 értekezés tárgyát, műfaját, tónusát tekintve igen változatos; hozzátehetjük – természetesen – színvonalban is. Akadémikusokat éppúgy találunk a szerzők között, mint invenciózus ifjú kutatókat, filológiai kérdéseket tisztázni kívánó munkákat csakúgy, mint műelemzéseket és helytörténeti összefoglalásokat. A legjobb értelemben vett helyi patriotizmus céljai ez esetben nem keresztezik az Arany-filológia egyetemesebb tudománytörténeti szempontjait; márcsak azért sem, mert az itteni sokféle cél, kutatói érdeklődés, vizsgálati szempont egységesül az utóbbi években felerősödő művelődéstörténeti szemléletben.

Érdemes néhány tanulmányt kiemelni a könyvből főként a tematikai sokrétűség

illusztrálása végett. *Kilián István* két dolgozata Arany kevéssé ismert – a költő által is alig emlegetett – debreceni éveit és színészeti kalandját vizsgálja. Egyrészt összegzi a szétszórt ismeretanyagot, másrészt új forrásokat is bevon kutatásaiba. A tanulmányokból markáns és szolidan megbízható kép rajzolódik ki arról a szellemi és emberi közegről, amely az induló költőt, a készülődőt bizonyára erősebben meghatározta, mint eddig véltük. *Novák László (Arany és Nagykőrös)* alapos levéltári forrásvizsgálatra építve szintén a háttér, a közeg, a kapitalizálódó és ugyanakkor szilárd kálvinista szellemiségű mezővárosi életforma bemutatását tűzte ki célul, amely ott munkál – néha meghatározó erővel – Arany ötvenes évekbeli lírája és balladái élményhátterében. *Sáfrán Györgyi* a másik irányból – Arany teljes ismert levelezése alapján – közelít ugyanehhez a kérdéshez. *Tőrös László* – a nagykőrösi helytörténeti kutatás doyenje – csaknem százlapos tanulmányában Arany kőrösi pályatársainak, tudós, költő és tanár kollégáinak életútját tárja föl. Munkája tanulságos forrása lehet minden olyan történeti szociológiai kutatásnak, amely a múlt századi magyar értelmiség tipológiáját óhajtja megrajzolni. *Fekete István* tanulmánya – *Arany János emberi és költői alapállásának összefüggése élettörténetével* – talán a legnagyobb meglepetése ennek a tanulmánykötetnek. Arany egyéniségét mutatja be olyan műfajban, amilyennel az utóbbi időben nemigen lehetett találkozni. A pszichológiai és a műveltségszerkezeti elemzés, valamint az életformavizsgálat szempontjait következetesen szem előtt tartva rendezi egységbe mindazt, amit a költő személyiségéről tudunk. Ebben a kérdésben, ahol száz év alatt annyi közhely halmozódott föl, Fekete István elegáns és feszes szerkezetű értekezése – úgy tűnik – hosszabb időre kimondta az érvényes szót. *Barta János Az „Őszikék" titkait* fürkészve a hangoltság különösségére, a perspektívaváltásra, az öreg költő különös álarcosságára hívja föl figyelmünket.

A cím és szerző szerint nem említett tanulmányokban is számos jó részlet, érzékeny megfigyelés található. Az igényes kiállítású, fényképekkel illusztrált, kitűnő nehéz papírra nyomott könyvben a néhány amatőr dolgozat mellett a kelleténél több sajtóhiba és a nem egységesített jegyzetközlés tekinthető szépséghibának.

Alexa Károly

Arany-kéziratok.
A bevezetőt írta és a dokumentumokat válogatta: Novák László. Nagykőrös, 1982. 240 l. (Archivum Musei de János Arany Nominati I.; Az Arany János Múzeum Irodalomtörténeti Gyűjteménye 1.)

Példamutató az a buzgólkodás, amellyel Nagykőrös városa s főként a Novák László dirigálta Arany János Múzeum őrzi a kilenc évig városukban élő nagy költő hagyományát. Helytörténeti, lokális érdek és egyetemes művelődéstörténeti szemhatár megnyugtató egységben jellemzi a nagykőrösi Arany-kultuszt. Korhű papírt imitáló és egyéb nyomdai megoldásait tekintve is imponáló a nagykőrösi Arany-kéziratok gyűjteményes kiadása. A könyv bevezetője szűkszavú és korrekt eligazítás arról, hogy miként maradtak meg a városban, illetve kerültek oda Arany kéziratos relikviái, s milyen típusúak ezek. A főanyag, a facsimile-gyűjtemény három részre tagolódik. Az

első *Hivatalos iratok* címmel 23 dokumentumot közöl: lópasszust (még a szalontai évekből), leveleket, iskolai óravázlatot, versbírálatokat, számadásokat stb. Méretét és minőségét nézve is legjelentősebb a középső rész, *Arany autográf művei*. Ezek verskéziratok (8 db), jórészt a költő hagyatékából, Arany László adományai. Kiemelkedik közülük a „Nagy-Ida" című „hősbohózat" teljes kézirata. A befejező rész az *Arany családjával kapcsolatos iratok* címet viseli: 11 levél Arany Jánosnétól, Juliskától, Lászlótól, Széll Piroskától és özvegy Arany Lászlónétól. Köztük az az Arany László-levél is, amelyben igazolja, hogy a kőrösi iskolai könyvtár öreg íróasztala atyjáé volt.

Ez a remek kiállítású könyv főleg az Arany-filológusok munkáját könnyítheti meg, de mindenkinek – aki hozzájut – örömet okozhat a meditáció a kéziratkép, a javítások és a művek esztétikai értékének kapcsolatáról.

Alexa Károly

Ars poeticák a XX. századból.
A szöveget válogatta és szerkesztette: Sík Csaba. Az illusztrációkat válogatta: Sík Csaba és Szántó Tibor. A könyvet tervezte: Szántó Tibor. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1982. 418 l.

Az elmúlt évek egyik legszebb, de mindenképpen leggazdagabban illusztrált kötetét tarthatjuk kezünkben. Sík Csaba arra vállalkozott, hogy a XX. század (1900–1980) ars poetica-jellegű megnyilatkozásait összegyűjtse az irodalom, a képzőművészet és a zene területéről. Ehhez a munkához méltó alkotótársa Szántó Tibor, akinek lehetősége nyílott a könyvtervezés formai bravúrjainak széles körű megvalósítására. Az ars poetica sokoldalú értelmezéséből ezúttal hiányzik a tanító jelleg, a mű és művész kapcsolatával foglalkozó megnyilatkozások az esztétikai magyarázattól a szubjektív levélhangon át a diákcsínyeket idéző orrfricskázásig terjednek. A fejezetek megszerkesztése egyrészt viszonylag laza időrendet tükröz, másrészt az egyes művészeti irányzatok szerint csoportosítja az anyagot. Műfaját tekintve a könyv – szerzői szerint – „inkább a kollázst, mint a tudományos dolgozatot tekinti példaképének". Ennek megfelelően inkább többszöri fellapozásra, mint folyamatos olvasásra ajánljuk, felhíva a figyelmet arra, hogy gazdag bibliográfia, képleírás és névmutató is segíti a tájékoztatást.

Németh S. Katalin

ATTI V^{O} convegno interuniversitario dei docenti di lingua e letteratura ungherese e di filologia ugrofinnica in Italia.
A cura di Angela Marcantonio, publicato a cura della Facoltà di Lettere e di Filosofia dell'Università degli Studi di Roma, cona la collaborazione dell'Accademia d'Ungheria in Roma, Roma, 1982. 180 l.

A magyar nyelv és irodalom, illetve a finnugor filológia itáliai oktatóinak ötödik egyetemközi ülését 1981 novemberében tartották meg Rómában, a Római Tudomány-

egyetem Bölcsészkarának és a Római Egyetem történetét tanulmányozó bizottságnak a rendezésében, az Eötvös Loránd Tudományegyetem és a Római Magyar Akadémia közreműködésével. A kétévi rendszerességgel és változó helyszíneken (1973: Padova, 1975: Nápoly, 1977: Velence, 1979: Torino) összehívott oktatói konferencia középpontjába ezúttal az itáliai és a magyarországi egyetemek történeti kapcsolatainak kérdését állították. Az ülésszakon elhangzott, szorosabban egyetemtörténeti jellegű előadások egy része önálló kötetben jelent meg, egy, a Római Egyetem történetét tárgyaló könyvsorozat keretében, Girolamo Arnaldi és Sárközy Péter szerkesztésében. Az előadások másik részét pedig a fent jelzett címmel, 200 fénymásolt példányban publikálta a római bölcsészkar.

Az itt közzétett tanulmányok két témakörbe rendeződnek. Az első részben a magyar és a finnugor filológia itáliai hagyományait és távlatait vizsgáló írások olvashatók *Giovan Battista Pellegrini* (A magyar filológia Olaszországban), *Éder Zoltán* (A magyar nyelv tanítása Olaszországban), *Angela Marcantonio* (A modern nyelvészet és a magyar nyelv: néhány megfontolás), *Gianguido Manzelli* (A magyar és a finn gazdálkodási alapfogalmak a tudományos megismerés folyamatában), *Danilo Gheno* (Emilio Teza professzor magyarbarátsága), *Carla Corradi* (A finnugrisztika tanulása az olasz egyetemi hallgatók igényeinek tükrében), *Szabó Győző* (A magyar történelem az olasz tankönyvekben) és *Sikos Anna* (Az olasz színház Magyarországon) tollából. Külön érdemes említeni – informativitásuk okán – a két finn tárgyú előadást: *Eeva Uotiláét* (A finn irodalom Olaszországban) és *Marjatta Vilkamaáét* (A finn nyelv és kultúra oktatása Olaszországban).

A kiadvány második része az eszázadi kulturális kapcsolatok témakörébe vágó előadásokat tartalmazza: *Paolo Santarcangeliét* (A magyar–olasz irodalmi kapcsolatok 1920 után), *Gianpiero Cavagliàét* (Kerényi Károly és Olaszország), *Takács Józsefét* (A magyar festészet római iskolája a két háború között), *Umberto Albiniét* (Magyar költők olasz fordításai a második világháború után), *Ruzicska Pálét* (Versfordítás magyarról és az olasz dialektusok) és *Fogarasi Miklósét* (A Szegedi Egyetem hozzájárulása az olasz oktatás történetéhez).

Az egyes tanulmányok s a gyűjtemény egésze is hasznos áttekintését nyújtja azoknak az információknak, azoknak a nyelvi, történeti és kulturális problémáknak és eredményeknek, amelyek a magyar–olasz kapcsolatoknak, illetve a finnugor filológia itáliai jelenlétének tárgykörében eddig csak elszórtan kerültek elő (ha előkerültek egyáltalán). A mind szervesebbé váló kapcsolattörténeti kutatások reményt adnak arra, hogy a szintetikus vizsgálódás igénye mindinkább előtérbe kerül ezen a fontos területen.

Szkárosi Endre

Avant-texte, texte, après-texte.
Colloque international de textologie à Mátrafüred (Hongrie). Volume publié par Louis Hay et Péter Nagy. Éditions du CNRS, Paris–Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 217 l.

1978 októberében a Magyar Tudományos Akadémia és a franciaországi Nemzeti Tudományos Kutató Központ (CNRS) közötti együttműködés keretében nemzetközi textológiai tanácskozást rendeztek Mátrafüreden, melyen a magyar és francia kutatókon kívül belga, csehszlovákiai, NDK-beli, NSZK-beli, svájci és szovjet meghívottak is részt vettek.

A tanácskozáson a napjainkban egyre nagyobb jelentőségre szert tevő textológiai tudomány főbb kérdéseit három nagy téma köré csoportosítva vitatták meg: ezt a felosztást követik a kollokvium aktái is. Az első rész a kéziratelemzések technikai kérdéseivel foglalkozik (kéziratkonzerválás, a papírok gyártásának idejét és helyét meghatározó eljárások, a vízjelek datálásának kérdése stb.). A második témakör a kritikai kiadásoké volt, a harmadikat a kéziratok értelmezésének szentelték. Ez utóbbi két témakörből emeljük ki a magyar vonatkozású előadásokat.

A kritikai kiadások témájában *Kulcsár Péter* arról beszélt, hogyan lehet autográf kézirat hiányában megállapítani a hiteles szöveget. Példái Pietro Ransano itáliai humanista *Epithoma rerum Hungarorum*ja és Brodarics Istvánnak a mohácsi csatáról tudósító levele voltak.

Szilágyi Ferenc a tájszavak és az etimológia fontosságát hangsúlyozta a textológiában. Csokonai dunántúli tájszavainak segítségével számos vers keletkezésének helyét és idejét sikerült megállapítani, minthogy ismeretes, hogy a költő 1796 és 1800 között élt a Dunántúlon. Más esetekben a tájszavak és az etimológia a művek és a szerzők azonosításához is segítséget adhat, vagy éppen ellenkezőleg: kizárhatja a szerzőséget – Pope *Fürtrablás*ának korai prózafordítása azért nem lehet Csokonaié, mert olyan szavak fordulnak elő benne, melyek a nyelvújítás korából származnak.

Voigt Vilmos a magyar folklór textológiai kutatásának eredményeiről beszélt Révai Miklóstól napjainkig, és kitekintett a határokon túl folyó kutatásokra is.

A kéziratok értelmezése szekcióban *Vezér Erzsébet* a hangfelvételek textológiai jelentőségére hívta fel a figyelmet. Példaként említette a Lukács Györggyel folytatott beszélgetések hanganyagát és azokat a felvételeket, melyeken Babits és Kosztolányi saját verseiket adták elő. Megállapította, hogy míg a kéziratok őrzése, katalogizálása általában megoldottnak tekinthető, a hangos szövegek nehezen hozzáférhetők, és nincsenek egységesen nyilvántartva.

A szép kiállítású és gazdag anyagot tartalmazó kötetet *Louis Hay* utószava zárja, mely összegezi a kollokvium tudományos eredményeit és megismétli azokat a javaslatokat, melyeket a résztvevők újabb, közös textológiai kutatásokra tettek.

Karafiáth Judit

Babits Mihály: „Borzasztó a háború..."
Babits Mihály háború ellenes versei 1914–1919. Összegyűjtötte: Gál István. Magyar Iparművészeti Főiskola Typo-grafikai tanszék, Budapest, 1982. 28 l.

Gál István előszavától kísérten Babits Mihálynak egy kivételével (az *Annyit szenvedtünk...* című vers a pozsonyi Irodalmi Szemle 1974. 4–5. szám, 406-407. lapján jelent meg) kiadatlan háború ellenes verseit olvashatjuk. Az előszó áttekinti – persze, vázlatosan – Babits „békeharcát", azaz Babits részvételét a különböző magyar és európai békemozgalmakban. A kötetet tervezte és illusztrálta: *Jozipovics György*, diplomázó könyvművészeti szakos hallgató, Haiman György tehetséges tanítványa.

Fried István

Baksay Sándor: Szederindák.
Válogatott művek születésének 150. évfordulójára. Szerkesztette: Varga Domokos. Kiadja a Református Zsinati Iroda sajtóosztálya. Budapest, 1982. 623 l.

A jubileumi válogatás Baksay Sándort a prózaírót, a népismereti írót és a műfordítót mutatja be a mai olvasónak, tehát – bár egyházi kiadványról van szó – az egyházi művek, prédikációk nem szerepelnek a kötetben. Igaz, ezen a téren nem is alkotott emlékezeteset az egykori református püspök, csupán az életmű teljessége kedvéért illik rá utalnunk.

A három működési területet egy-egy külön írás igyekszik közel hozni az érdeklődőhöz. *Illyés Bálint* és *Varga Domokos Baksay ébresztése* címmel elsősorban a szépíróról írnak, de általában is fölidézik alakját. Bár kiemelik szép tiszta magyar nyelvét és méltatják, mint a református parasztság életének hív megörökítőjét, mégis inkább hangulatok érzékletes megragadása ez az írás, és nem értékelés. Nem is kísérli meg az írót a magyar irodalom szervességében elfoglalt helyén bemutatni. Ezért lehetséges, hogy kritikai szempontból sokkal többet nyújt Mikszáth Kálmánnak egy 1907-ben keltezett, ugyancsak itt közölt, Baksayt bemutató rövid írása. Mikszáth nemcsak arra mutatott rá, hogy a papi pálya elvonta az energiát a szépírótól, ami önmagában még nem szükségszerűen következmény, hanem arra is figyelmeztetett, hogy az idősebb pályatársat kisebb tehetsége „nem engedte leszállni az emberi társadalom förgetegeibe". Az írói indulás, fogantatás ösztönzőiről – ugyancsak a kötet elején elhelyezett – Baksay-önéletrajzból tájékozódhat az olvasó. Ezután következnek a gyűjtemény több mint felét kitevő szépprózai írások, hosszabb-rövidebb elbeszélések, köztük a *Patak banya,* melyet a kortársak legjobb írásaként fogadtak, az utókor pedig ugyanígy tartja számon.

A néprajzi írások bevezetőjét *Tálasi István* írta *Baksay Sándor táj- és népismereti tanulmányai* címmel. Baksay azok közé az írók közé tartozott, akik – nem lévén elegendő szakember – fölkérést kaptak *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben* című nagy vállalkozás néprajzi fejezeteinek megírására. Tálasi István értékelése csupán arra szorítkozik, hogy kiemeli az írások hitelét, majd a kötetben közölt részleteket látja el tudományos magyarázatokkal. Mennyiben tévedett írójuk egykoron és azóta mi lényegeset tárt föl ezekről a tárgyakról a szakkutatás. Mivel Baksay nemcsak nem volt

szakember, hanem viszonylag szűk területet ismert jól a magyarlakta tájakból, Tálasi István kiegészítései részletesek és bőségesek. A ma is jól élvezhető, szép magyarsággal megírt fejezetek a népszokásokról, a Jászkunságról és Baranyáról nemcsak értékes adataik miatt figyelemre méltók. Aligha tévedünk, ha a fiatal Györffy István *Nagykunsági krónikájának*, mely utóbb iskolát teremtett a népismereti irodalomban, egyik előképét látjuk bennük.

Végül a műfordítóról *Mészöly Dezső* ír. Meggyőzően veti föl, hogy a népnemzeti irány befolyásának idején nem volt meglepő az ókori klasszikusok magyaros versformában és népies-parasztos nyelven való fordításának kísérlete. Ismerteti, hogy Arany Jánosból iróniát, Péterfy Jenőből kritikát váltott ki, míg Mészöly Gedeon egy kései tanulmányban védelmébe vette. A kötetet Baksay Iliász- és Odysszeia-fordításának bő szemelvényei zárják.

Kósa László

Balassa Péter: A színeváltozás.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 437 l.

„Az esszéíró nem a felülnézet, hanem a közelnézet embere". – írja a szerző kötetének végén, mintegy meghatározva ezzel önmaga szerepét, az irodalomhoz való viszonyát. *A színeváltozás* ennek a kijelölt szerepnek a bizonyítása.

A kötetnek csaknem a felében Balassa Péter Flaubert-ről szóló tanulmánya áll (*A regény átváltozása és az Érzelmek iskolája*), amely egyszerre elemzi a regényt és a belőle kiinduló, hozzá kapcsolódó műfajelméleti kérdéseket. Mindezt már határozott esztétikai elemzési módszert tükröző álláspontból teszi, melynek vitatkozva-folytatása a könyv befejező művészetfilozófiai töredéke, *A színeváltozás, vagy: Engedj el, és láncolj magadhoz.* Így válik kerekké, egységessé a kötet, melynek második része (Esszék, elemzések) a mai magyar próza erőteljes vonulatait tárja elénk.

Magyar irodalmi tematikájú írásai közül az első (*Észjárás és forma*), a hatvanas években átváltozó próza jelenségeit elemzi. Az esszéisztikus, történeti visszatekintés után a hetvenes évek prózáját a rejtőzködő hagyományokhoz köti: a századvégi novellisztikához, illetve Kosztolányihoz, Füsthöz, Csáth-hoz. A legközelebbi elődöket Déry, Örkény, Ottlik és Mándy műveiben látja. E rejtőzködő hagyomány ismérveit felsorolva, a jellegzetes újabb változatokat, módosulásokat megmutatva, felsorolja a hagyomány követőit. A „jelenléti ívet" azért nem haszontalan ismertetnünk, mert majd mindegyik – ebben a tanulmányban felsorolt – író a későbbiekben szerepel: Konrád György, Mészöly Miklós, Lengyel Péter, Tandori Dezső, Nádas Péter, Esterházy Péter, Hajnóczy Péter, Kornis Mihály, Beréményi Géza. Balassa Péter írásaiban a fenti szerzők művei mint az elemzés tárgyai, illetve gyakran utalásokként szerepelnek. Az írások között három nagyobb lélegzetű tanulmány kapott helyet: *Az végeknél,* amely Ottlik Géza: Iskola a határon; a *Passió és állathecc*, amely Mészöly Miklós: Film; végül a *Vagyunk*, amely Esterházy Péter Termelési-regény című művéről szól.

Az Ottlik-tanulmány alcíme *Kommentár Ottlikhoz avagy a műelemzés bukása.* „Egy Ottlik-mű kommentárja, elemző elsajátítása legfeljebb a velehallgatás lehet" – ír-

ja a szerző. Balassa itt olyan kulcsszavakat gyűjt össze, mint a határ, hallgatás, iskola, vég (végvár). Az elemző újraolvasástól a befogadás problémáihoz jut el.

A Mészöly-tanulmány egy szövegszerű, értelmező olvasattal kezdődik. A tanulmányíró végigpásztázza mindazt, amit a kamera „szeme lát és vetít". Végül a Mészöly Miklós életművében megjelenő racionális misztikum elemeit vizsgálja meg.

Az Esterházy-tanulmány a regény paradox együttállásainak szövevényét fejti fel a mű konstrukcióján, tematikáján, hangvételein, nyelvein, műfajain, önirónián keresztül.

Az *Esszék, tanulmányok* fejezetben három probléma súlypontozódik, nemcsak a fent említett írásokban, hanem a kisebb lélegzetű esszékben is: hogyan lehet újrateremteni, mondhatóvá tenni a kimondhatatlan szavakat, valóságokat; és mindez a prózaírás önreflexiójáig vezet (*A részvét grimaszai*. Örkény: Pisti a vérzivatarban; *A felnőtt D'Oré szenvedései.* Tandori: Miért élnél örökké?; *A bárány jegyében.* Nádas Péter: Egy családregény vége). Az írói magatartás, az író-szerep, mint önismeret megnyilatkozásának kérdése, a „ki vagyok én?" problémája (*A részvét grimaszai; A bárány jegyében; Lélekkertészet.* Pályi András: Tiéd a kert; *A családfa-vágás nehézségei.* Beréményi Géza: Legendárium; *A szöveg, mint remény.* Kornis Mihály: Végre élsz). És végül: a hogyan olvassunk, hogyan értelmezzünk kérdése. Erre a kérdésre maga a kötet ad választ, mégis az utolsó és címadó művészetfilozófiai töredék járja körül a legalaposabban ezt a kérdést, meghatározva az esztétika és a műelemzés feladatát: „a műelemzés – nem technikai, hanem bölcseleti kérdés. A műelemzés nem egy statikus tárgynak a rekonstrukciója által történő passzív megismerés, hanem az univerzális, antropológiai Én–Te viszony újrafogalmazása, megértése".

Wernitzer Julianna

Balázs Béla levelei Lukács Györgyhöz.
Egy szövetség dokumentumai. Szerkesztette, a bevezetőt írta, a jegyzeteket összeállította Lenkei Júlia. MTA Filozófiai Intézet, Budapest, 1982. 273 l. (Archívumi füzetek 1.)

Balázs Béla, Lukács György, és a két ellentétes természetű ember sokszor gyötrő kapcsolatának kutatói újabb, fontos forrásgyűjteményt kaptak kézhez. Ezeknek a leveleknek nagy többségét eddig csak a Lukács Archívumban olvashattuk. Habár a leveleket – leszámítva a Függelék I-ben közölt három Lukács-levelet – Balázs Béla írta, hiánytalanságuk és ebből fakadóan folyamatosságuk következtetni enged a kapcsolat másik oldalára. Az első 108 levél 1909–1917 között íródott magyar nyelven, a kapcsolat másik korszakának levelei 1930–40-es évek fordulóján készültek német nyelven. Eredeti nyelven, változtatás nélkül közli őket Lenkei Júlia, ahol mégis szükség volt betoldásra vagy javításra, azt egyértelműen jelzi. A már említett függeléken kívül, a Függelék II-ben kapcsolódó dokumentumokat – előszókat, leveleket – gyűjt egybe. A nélkülözhetetlen, pontos filológiai munkát igénylő jegyzetek mind a négy részre vonatkoznak. A névmutatón kívül Balázs Béla és Lukács György – a kötetben megemlített – műveinek mutatója szerepel. Szólni kell a tanulmány értékű előszóról, melyben

Lenkei Júlia felvázolja a barátság történetét és a levelekből kiindulva a szövetség két résztvevőjének karakterét.

V. K.

Balázs Béla: Napló.
(I. 1903–1914 és II. 1914–1922). Válogatta, szerkesztette és a szöveget gondozta, a jegyzeteket készítette Fábri Anna. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982. 716, 568 l. (Tények és tanúk)

Balázs Béla életművét az ideologikus előítéletek pozitív és negatív irányba egyaránt torzítják, a róla kialakított kép ellentmondásos. Tisztulásához adhat jelentős segítséget a Napló.

Műve a Nyugat nagy nemzedékének árnyékában növekedett. A lelkesítő és nyomasztó példa számára is Ady, Babits, Móricz, Osváth, de „fegyverbarátságot" Kodállyal, Bartókkal, Fülep Lajossal és főleg Lukács Györggyel köt. Velük torzsalkodik, őket intrikálja, iránt uk a legérzékenyebb. A nagy ambíciók és kemény kétségek közt vergődő fiatal Balázs megpróbálja kiküzdeni saját egyéniségét, megtalálni eredeti hangját. Mindennel kísérletezik, amiről úgy tudja, hogy még nem csinálták, de végül is beleütközik saját formakészségének korlátaiba. Kísérletei mások életművében teljesednek ki. Együtt indult el Kodállyal és Bartókkal a „tiszta források" felé, drámáiban Szabó Dezső és Németh László későbbi gondolatai villannak fel. Előlegezi Füst Milán, Szomory, Szép Ernő törekvéseit.

A Naplóban nem eseményeket rögzít, az inkább személyes ügyeinek azonnali kirására, gondolati kísérleteinek gyors rögzítésére szolgál. Egyszerre: gyónás és műhelymunka. Rendezetlen szövegfolyam, amely tükrözi a korabeli értelmiség legfontosabb vonásait. Mentalitástörténeti dokumentum, a tipikus, az átlagosan érvényes emberi viszonyok lenyomataival. Tanulmányozhatók általa a történelmi gyökereitől már elszakadt magyar zsidóság asszimilációjának konfliktusai, a szexualitás kötetlenebb lehetőségeit próbálgató, és ezért az örökölt erkölcsi, morális alapjaiban megzavarodott „bohém" polgárság belső vívódásai, a magyar ugarból elvágyódó, a dzsentri Magyarországon elmagányosodó, de mégis itt érvényesülni akaró alkotó megpróbáltatásai. A második reformnemzedék értékeli fel újra a barátságot. Érzelmes szövetségek születnek nagy sértődésekkel és kibékülésekkel, befelé forduló, zárt csoportok, szekták alakulnak, a nemzedék évjáratokként és árnyalatokként szerveződik és konfrontálódik.

A kor alapélménye a világháború és a forradalmak. Balázs magatartása ebben is modellszerű. A nagy vérözönben tisztítótüzet lát, majd mikor megcsömörlik, az ezoterikus utópiában lel kiutat, a morális forradalomban. De a valóságos forradalom kataklizmája váratlanul és felkészületlenül éri. A bukás és kitaszíttatás nemcsak korszakzáró, valójában mindent elölről kellene kezdenie. Jelképesnek tekinthető, hogy első emigrációs éveiben találkozik a század nagy médiumával, a filmmel, amely az új pályaszakasz talán egyetlen igazán értékes alkotói terepe lesz. A lírikus, a drámaíró, az epikus Balázs alkot még figyelemre méltó műveket, de az újat keresés izgalma már hiányzik belőlük.

A Napló ennek a vázlatosan körülírt alkotói és értelmiségi magatartásnak erősen szubjektív lenyomata. Az esendő magánember arcképe bontakozik ki a lapokon a művészi formálás igénye és képessége nélkül. Nem volt igényes naplóíró, de az utókor ezzel is nyert talán valamit. Balázs Béla olyannak mutatkozik, amilyen volt, és nem olyannak, amilyennek látni szerette volna magát.

A hetven ívnyi szöveg nemcsak Balázs Béla korai pályaszakaszának, de az egész századelőnek is hasznos és tanulságos dokumentuma.

Katona Imre József

Balogh Edgár: A céltükör mélye.
Félszáz igaz történet. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1982. 145 l.

A kötet műfaja – visszaemlékezések füzére, mely a közíró Balogh Edgár tudatvilágának mélyrétegeibe hatol, hogy aztán onnan merítsen egy-egy történetre valót. Félszáz igaz történetet életútjáról.

Az *Acéltükör mélyé*ben annak vagyunk tanúi, hogy miképpen ássa ki Balogh Edgár a feledő tudat mélyebben fekvő régióiból saját életének egy-egy megkapó mozzanatát. A születési helytől, Temesvártól az aktív, a haladásért mindig eréllyel küzdő férfikorig: Csehszlovákiában, majd (1935 után) Romániában. Ugyancsak ebben az értelemben: nem csak a személyes lét morzsáiból áll össze az *Acéltükör mélye*, ennek történetfüzére, hanem szervesen illeszkedik a korábbi *Hét próba* (1965), a *Szolgálatban* (1978) önéletrajzi emlékeinek sorába, s így az *Intelmek* tanulságos, bölcs szavai gondolatrendszerének rendjébe.

Igaz, meglehetősen ismernie kell annak, aki e félszáz történetet olvassa, s azokban eligazodni kíván, a korábbi Csehszlovákia és Románia szellemi életét.

Balogh Edgár az életút sűrű, megannyi megpróbáltatásával teli, történelmi szélviharokkal át- meg átfútt tömör emléktömbjeiből hozza fel emlékeit. Adytól, Kafkától, Fábry Zoltántól Gaál Gáborig, Nagy Istvánig, Eftimiuig; s tovább – a történelemben – az Osztrák–Magyar Monarchiától a Sarló-mozgalomig, és még tovább, a Dunatáj demokratikus államaiig. Megannyi név, megszámlálhatatlan találkozás, sok kis remek szellemi portré sorakozik Balogh Edgár kötetében. Telítve megannyi reménnyel, kudarccal és csalódással, miként ezekre – itt-ott – csak éppen utal (mint Darvas Józsefre emlékezve). A fel-felvillanó képek mögött ott rejtőzik az elkötelezett Balogh Edgár néptestvériség programja, az együttélő nemzetek és nemzetiségek hatalmas karéja, itt, Közép-Kelet-Európában. Így kapnak helyet a találkozások, helyeslések és tiltakozások, viták és baráti ölelések.

Balogh Edgár másként jutott el Adyhoz, *A halottak élén* Adyjához, miként pl. a sors- és küzdőtárs Fábry Zoltán; de eljutott. Azt is le tudta írni – visszaemlékezve hat évtizednyi idő távlatából –, hogy akkor a lényeges kérdés pl. nem úgy jelentkezett: Ady *vagy* Kafka, hanem, Neubauer Pál és Max Brod révén úgy, hogy Ady *és* Kafka.

A közíróvá lett Balogh Edgár tudatvilága – az *Acéltükör mélye* erre a tanúbizonyság – a Monarchiából nőtt ki a progresszióig, a schwarz-gelb világ neveltetésétől a népi értelmezésű népfront-eszméig. A tört tükörcserepek így állnak össze egésszé, egy

pályaívvé – mely Balogh Edgáré. Nemcsak az oltyán parasztfiú volt rá hatással, de ma is kíséri őt szellemében Constantinescu, Eftimiu, Petrovici, vagy V. Clementis. Petru Grozáról vagy – másfelől – Móricz Zsigmondról nem is beszélve. De hozzá éppoly közel áll Dimitrie Gusti monografikus szociológiai iskolája, miként a Csűry Bálint-féle népnyelvkutatás.

Az *Acéltükör mélye* nemcsak emlékezés-füzér, de méginkább tanúbizonyság Balogh Edgár belső kötelezettségvállalására. Saját bevallása szerint: a publicisztikában találta meg mindennek kifejezését. Az önkifejezést, legigazibb én-jének hiteles kifejezését.

Kovács Győző

Bánszki István: Bessenyei-tükör (1772–1982).
Bessenyei György Tanárképző Főiskola, Nyíregyháza, 1982. 136 l.

A Bessenyei-életmű feldolgozása, értékelése a magyar irodalom legizgalmasabb alapkutatásainak egyike. A készülő kritikai kiadás mellett számos résztanulmány tett és tesz kísérletet a kor, az alkotó és alkotás sokszempontú feldolgozására, s abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy mintegy 200 év távlatából nézhetünk szembe azokkal a legjelentősebb értékítéletekkel, melyek nemcsak a Bessenyei-jelenség megértéséhez visznek bennünket közelebb, hanem egyúttal minősítik is – Bánszki István szavaival élve – „a mindenkori magyar irodalomtörténetírást, melynek vonatkozó legfőbb törekvése az volt, hogy az új és mindig újabb Bessenyei-kép kialakítása során magát a Bessenyei-jelenséget próbálja megérteni és megértetni".

A szerző a Bessenyeiről szóló legfontosabb értékítéletek összegyűjtésével azt az utat folytatja, melyet *Némedi Lajos: Bessenyei utóélete* című tanulmánya elkezdett. Némedi Beöthy Zsoltig kíséri figyelemmel a Bessenyei-életmű kritikai-irodalomtörténeti fogadtatását, Bánszki munkája ezen túllép annyiban, hogy 1982-nél vonja meg a Bessenyei-recepció terminusát.

Az ismertetett mintegy nyolcvan vélemény összevetéséből Bánszky a Bessenyei-életmű történeti megítélésének ellentmondásos jellegét hangsúlyozza. Szerinte ez az ellentmondás két ellentétre vezethető vissza: az egyik esztétikai jellegű, mely az írói szándék és a formai megvalósítás között feszül, a másik politikai tartalmú, és a korán kimondott felvilágosult reformer gondolatok megvalósíthatatlanságát, idea-szerűségét jelenti, tehát végeredményben az alkotó és a korszak ellentmondásának tekintendő. Ezek a nézetek – bár irodalomtörténetírásunkban ismertek – most olvashatók először olyan előadásban, mely folyamatában mutatja be a Bessenyei-portré koronkénti változását.

János István

Baranyai Decsi János magyar históriája (1592–1598).
Fordította és a bevezetőt írta: Kulcsár Péter. A jegyzeteket összeállította: Bellus Ibolya. Helikon Könyvkiadó, Budapest, 1982. 414 l. (Bibliotheca Historica)

A Tolna megyei Decsen született Csimor János Tolnán, Debrecenben és Kolozsvárt tanult, majd 1587-től a wittenbergi egyetemre iratkozott be. Innen a strassbourgi akadémiára ment át, majd felkeresett néhány más európai kulturális központot. Hazatértével 1593-ban a marosvásárhelyi református iskolában lett rektor. Itt halt meg 1601-ben.

A magyarországi későhumanizmus egyik legsokoldalúbb, s legtermékenyebb egyénisége volt. Ismerünk filozófiai, jogi munkáját, magyarra fordította Sallustius két történeti művét, szólás és közmondásgyűjteményt állított össze, fejedelmét nagyszabású beszédben buzdította a török elleni harcra. Tervezte a magyar történelem megírását, de csak az 1592–1598 közti időszakkal készült el. Csaknem valamennyi munkája megjelent nyomtatásban, többnek készült el magyar fordítása: most históriájának is.

Kulcsár Péter fordítása megnyugtató helyességű latin szöveg nélkül készült a két hibás latin szöveg (Kovachich Márton György /1798/ és Toldy Ferenc /1866/ kiadása) összehasonlításával. Ennek ellenére a fordítás munkája hasznára is lehet a majdan – talán éppen a fordító által – készítendő kritikai kiadásnak is: egyes szöveghelyek eredeti nyelven történő tisztázása nélkül nem sikerülhetett volna jól a fordítás sem.

A bevezetőt író Kulcsár Péter Baranyai Decsi életrajzának bemutatása mellett kitér történeti munkájának genezisére, a mű forrásértékeinek jellemzésére, s két fennmaradt kéziratának történetére. A „valótlant sosem mondó" Baranyai Decsi bizonyíthatóan 1593-tól foglalkozott a história megírásának gondolatával: gyűjtötte az adatokat, beszélgetett az események résztvevőivel, s módszertanilag is készült: 1595-ben lefordította Sallustius két munkáját, előszavában megadva a magyar későhumanizmus fordítás-programját (melyet majd csak Bethlen Gábor historikusa, Háportoni Forró Pál követett Curtius Nagy Sándor históriájával). Magyar történetét azonban latinul írta meg, már amennyit megírt belőle; a 10. decast és a 11. töredéket. Történeti munkájának nagy a forrásértéke, tévedései abból fakadnak, hogy adatait viszonylag későn kezdte el összefoglalni, s az elbeszélők emlékezete sem a legbiztosabb forrás.

Kulcsár Péter csak mutatványban tér ki a mű írott forrásainak feltárására, azok bemutatására. A teljes munka elvégzése nem is lehetett ennek a kiadásnak a feladata. Mint ahogy az sem, hogy valamennyi előkerült kéziratot összevesse. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a Berlász Jenő felfedezte zágrábi kézirat vizsgálata nagy segítség lett volna a mű keletkezéstörténetének megvilágításához.

Az előszó kapcsán még egy kérdés vetődik fel: mikor készül megnyugtató magyar történeti kronológia? Nem lehetnek ugyanis nyomdahibák azok a néhány napos eltérések, amelyek a Kulcsár Péter szövegében olvasható dátumok és a Benda Kálmán szerkesztette kronológia között vannak.

A kötethez Bellus Ibolya írt jegyzeteket, szakszerűeket, annyit, amennyit ez a kiadás megkíván.

A magyar történelem- és művelődéstörténetírás szakembereinek és persze az érdeklődő olvasónak is nagy hasznára válik a végre magyar nyelven is megszólaló Baranyai Decsi János, aki talán maga akarta anyanyelvére átültetni latin munkáját.

Monok István

„Baráti emlékül – Jókai Mór". Jókai Mór összes fényképe. /Ikonográfia/.
Összeállította és az előszót írta: E. Csorba Csilla. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1981. 261 l. (Fototéka)

Tengernyi Jókai-kép készült és azok – elsősorban ajándékozás útján – számtalan helyre szóródtak szét. A magyar irodalomban ebben a mértékben meg nem ismétlődő jelenség – mert a századvég fölmagasztosító közhangulatára válasz – az, ahogyan Jókai ismeretlen híveinek tömegét ajándékozza meg fényképével. Ezek a képek (számos felvétel szolgált e másolatok alapjául) akkor töltötték be leginkább hivatásukat, ha az írót nem emberként, hanem „írófejedelem"-voltában ábrázolták. Az első ajándékként, ismeretlenek számára tucatszám küldött portré Veress Ferenc kolozsvári műtermében készült, amelyen az író először visel parókát. Így azután önmagának is idegen lehetett a képen ... A legtöbb másolat bizonyára az 1887-es, Strelisky-féle, ún. „díszmagyaros"felvételek egyikéből készült, ahol az öltözék legalább annyi érdekes látnivalót kínál, mint a kesztyűtől fedetlenül hagyott jobbkéz s a finoman retusált arc. A reprezentatív arcmások legsikerültebbjei talán az Ellinger-félék (1882-ből és 1893-ból).

Szeretjük Jókait, de ahogy nyelve korunkban egyre idegenebbé válik (s nem régisége folytán, hiszen Kölcsey prózáját ma is könnyen olvassuk), mind kézenfekvőbb őt egy pompakedvelő kor díszletei között járó, időnként bizony az uralkodó környezetében hajlongó öreg komédiásnak látni.

Csorba Csilla gondos munkája teremtett lehető rendet az író alakja körül történelmi, szakirodalmi, sajtótörténeti és – nem utolsó sorban – imponáló fotótörténeti ismeretek (l. pl. a Koller és Borsos, illetve Borsos és Varságh műtermek kérdéskörének tisztázását a 13. sz. kép kapcsán) által segítve ki a nagy írót zavaros képzeteink közül.

Minden ikonográfusi munka legszebb célja teljesül: árnyaltabb, sokoldalúbb kapcsolatba kerülhetünk általa az ábrázolttal. Látjuk Jókait ifjú politikusként, érett férfiként Laborfalvi Rózával, ünnepelt közéleti személyiségként, de még a hortobágyi csikósokkal mulatván is. Különösen vonzóak azok a képek, amelyek az írót saját környezetében – a Bajza utcai lakásban, illetve ugyanott, a Feszty-műteremben, a svábhegyi kertben, illetve az Erzsébet körúti szalonban – mutatják. A legtöbbet életének utolsó fényképfelvételeiről, a nizzaiakról olvashatjuk le. Fodrok, keblek, kalapok, napernyők, láncok és szőrmék vonják el a figyelmet az aggastyánná vénült, esett öregről. A második feleség nagy-nagy, s bizonyára igen zajos családja.

Ez a könyv, amely – mind előszavával, mind pedig adataival – egyszerre fontos fotótörténeti és irodalomtörténeti munka, a Fototéka sorozatnak a további kötetek számára is mértékadó, jeles darabja. Ezért is sajnálatos, hogy a javarészt kitűnő mi-

nőségű képeket (amelyek nagyméretű negatívok másolatai) a nyomda csaknem élvezhetetlen minőségben reprodukálta.

W. Somogyi Ágnes

Béládi Miklós: Az értelem-alapító. Négy írás Németh Lászlóról. Békéscsaba, 1982. 63 l. (Új Auróra Füzetek 10.)

Béládi Miklósnak, a 20. századi magyar irodalom egyik legnagyobb tudású, szilárd értéktudatú és ritka invenciójú, korán elhunyt szakértőjének mindvégig figyelme középpontjában állt Németh László életműve és gondolatvilága. Ezt az óriási intellektuális és morális teljesítményt megközelíteni nemcsak szakmája feladatának látta, hanem tanulságait, műveltség, minőség és magyarság fogalmait a maga életének körébe is bevonta, miközben higgadt és érzékeny, nagyvonalú és mégis szabatos tanulmányokban rögzítette értelmezéseit. A jelen kötetbe foglalt írások az életmű legfontosabb kérdéseit vizsgálják, Béládi Németh László-képének összefoglalóiként. *A szellemi országalapító* az író és gondolkodó mai eszmetörténeti recepciójának tárgyszerű vázlata, amely megvilágítja, miként jött el az életmű „kis-reneszánsza", a történelem mélyebb megismerésének igényét érző, a kis nemzetek lehetőségeit körvonalazni akaró gondolkodás és a századvégi, anakronisztikusan eleven nacionalizmusok korában. Hogy az életmű körüli eszmecserék újraéledtek, annak okát Béládi a nemzeti létezés és azonosságtudat, az erkölcsi értékrendszer és a szocializmus jövőjének mai kérdéseiben, a sorsproblémák körül és a nemzeti tudat állapotzavaraiban látja. Az e körökben egyesülő mai gondok, megoldásra váró problémák és nyomasztó válságtünetek általánosabb síkon vezetik a szellemi tájékozódást Németh Lászlóhoz, akinek műve majdnem fél évszázadnyi válságperiódus történelmi–emberi vonatkozásainak átéléséből nőtt ki úgy, hogy szépirodalmi munkáiban és tanulmányaiban egyaránt épp ennek a válságnak akart mindig fölébe kerekedni. A Tanu is a magyar modellt megtestesítő műveltségidea és erkölcsi eszmény „studium generaléja" volt a „történelmi önalakítás" szolgálatában: kultúrantropológiai szintéziskísérletének célja a magyarság legitimációja volt a különb erkölcsi jogára alapozva. *A minőségeszmény írójá*ban Béládi az életmű alkati egységét bizonyítja, rámutatva, hogy nincs külön szépíró és tanulmányíró Németh László: megvilágítja a 45 előtti és utáni pályaszakasz sajátosságait, melyek közül a legfontosabb közös elem: az élet megjavítására szánt nevelői tervben a minőség fogalma mindig az értékhez és magához a gyakorlati élethez kapcsolódott. A 45 utáni pályaszakasz vége, Németh László halála újra lezárta a 20. századi magyar irodalom aranykorát, az író utolsó évei ennek a korszaknak az alkonyát is jelentették: Béládi harmadik tanulmánya esztétikum és vállalkozás kulcsfogalmait emeli ki az *Utolsó széttekintés* posztumusz gyűjteményéről szólva, amely annak dokumentuma, hogy a század egyik legnagyobb és legszélesebb látókörű elméje miként kísérelt meg a betegség nyomasztó terhével a vállán még egyszer végigtekinteni azokon a szellemi tájakon, amelyeknek bejárását elkezdte a 30-as években. Bár az alkotói mérleg fájdalmas, Béládi a letört hangulatú kötetből az egész életművet átjáró tanulságokat emeli ki. Címe szerint is az első tanulmány alapállásához tér vissza *Az élő Németh László* c. kötetzáró írás, amely Grezsa

Ferenc *Németh László vásárhelyi korszaka* c. monográfiáját méltatja; míg a harmincas években a gondolkodó bontakozik ki, az 1945–53 közti pályaszakaszban Grezsa a szépíró termését mutatja be műelemzéseiben. Béládi részletesen elemzi a művet, kiemelve azokat a csomópontokat, amelyeknek teljes bemutatása Grezsa Ferenc érdeme, az *Iszony* és az *Égető Eszter* keletkezéstörténetének felderítésével együtt. Béládi Miklós kis könyve az Új Auróra c. folyóirat könyvsorozatának 10. darabjaként jelent meg.

Csapody Miklós

Bókay Antal, Jádi Ferenc és Stark András: Köztetek lettem [én] bolond...
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982. 203 l. (JAK-füzetek 3.)

József Attila tragikus öngyilkossága óta élénken foglalkoztatja a közönséget az a kérdés: kit terhel a felelősség a magyar líra klasszikusának tragikusan korai haláláért. A végzetes tettet előidéző durva, külső hatótényezők mellett „finomabb", lélektani motívumokra is rámutatott az irodalom. Bókay Antal és Stark András 1979-ben megjelent tanulmányukban fölelevenítették a nagymúltú kollektív bűntudatból és felelőskeresésből összeszövődött „Szárszó-komplexusnak" ez utóbbi, lélektani változatát és korszerű formában újrafogalmazták azt. Környezete – írták a szerzők – idegbeteggé nyilvánította, stigmatizálta, bolondként tartotta számon a költőt, s ez a megbélyegző kitaszítás nagyban siettette a költői pályát félbeszakító tragédia bekövetkezését. Ez a koncepció mind irodalmár, mind pszichológus körökben érdeklődést és széles körű vitákat váltott ki. A viták tanulságait is számbavéve Bókay Antal egy másik pszichiáterrel, Jádi Ferenccel továbbfejlesztette, árnyalta a vitatott tanulmányt. Ez a továbbfejlesztett változat képezi a kötet három nagy fejezetének egyikét, a *Sors és betegség: a költő és társai* címűt. Legfőbb érdeme nem a megoldásaiban, válaszaiban van, hanem abban, hogy bátran és újszerűen fölveti a „stigmatizáció" kérdését, amely tagadhatatlanul létező jelensége volt a költő emberi-művészi értékelésének – talán nem is annyira életében, mint a halála után megjelent visszatekintő méltatásokban.

A József Attila-irodalom egyik legfontosabb forrása a Szép Szó 1938 január-februári, József Attila emlékének szentelt különszáma volt. Az olvasók a költővel kapcsolatos információik jelentős részét Ignotus Pál, Déry, Németh Andor, Remenyik, Fejtő, Móricz Zsigmond és mások itt megjelent írásaiból merítették. Közéjük tartozik Bak Róbertnek a költő betegségét elemző írása. A neurotikus József Attilával kapcsolatban tett megállapítások többsége visszavezethető a Szép Szó különszámában megjelent kóresetleírásra. Indokolt tehát, hogy az utóbbi évtizedekben nagyot fejlődött pszichiátria mai szakismereteinek birtokában felülvizsgáljuk ezt a több, mint 40 esztendős pathográfiát, így ugyanis egyúttal mérlegre kerül a költő betegségéről az utókorban kialakult kép egésze is. Ezt a feladatot végzi el a kötet *Sors és betegség: a költő és orvosa* c. fejezete. Az eredeti problémafölvetés egy filológiai felfedezés folytán nagymértékben gazdagodott. A szerzők hozzájutottak Bak Róbertnek néhány olyan késői idegen nyelvű tanulmányához, amelyekben az időközben szakmai hírnévre szert tett szerző többé-kevésbé továbbfejlesztve eredeti álláspontját – visszatért József Attila esetéhez.

Így módjuk nyílt arra, hogy az 1938-as pathográfiát összehasonlítsák Bak későbbi elemzéseivel, s beillesszék azt a pszichiáter magyarázat-kísérleteinek történeti sorába.

Mindkét fejezet az emberi sorsot vizsgálja, azonban ez csak annyiban érdekes, amennyiben az ember egyúttal halhatatlan remekművek szerzője, s csak azért érdekes, mert a fátummal eljegyzett lélek analízise a költemények jobb megértését segíti elő. A könyv legterjedelmesebb fejezete ezt a kérdést: vers és sors összefüggését közvetlenül a vizsgálódás középpontjába állítja. A szerzők felfogása szerint a költő személye minden alkotás magja. Ez a mag hozza létre egy bizonyos transzformációs folyamat során a közösségi érvényű objektivációkat, a műalkotásokat és esetleg másféle céllal készült szövegeket. A fejezetek gondolatmenetét követve ezt az utat fordított irányban járhatjuk be. Az 1934 után született versekből és prózai írásokból kiindulva juthatunk vissza ezek forrásához: a költői lélekhez.

Az első nagy alfejezet a József Attila-i embereszményt, a felnőtt, meglett ember ideálját veszi szemügyre, ahogyan az a *Levegőt!* és az *Eszmélet* X., XI. versében megfogalmazódott. Majd regisztrálja azt az egyre szélesedő hasadást, ami ez eszményi én és a tényleges mindennapok személyes énje között támadt. Végül a szerzők bemutatják, hogyan dolgozta ki a költő pszichoanalitikus önvallomásaiban az élete utolsó éveiben egyre jelentősebb szerepet játszó, a felnőttséggel szemben a gyermeki létet vállaló versek filozófiai-lélektani alapját. A második alfejezet pedig a gyermek-motívum különböző relációit vizsgálja a kései versekben: a gyermek és anya, a gyermek és apa, a gyermek és felnőtt viszonyát. A gondolatmenetet a költő prózai és verses önéletrajzainak pszichológiai szempontú analízise zárja.

A könyv tehát a modern pszichológia módszereivel elemzi József Attila sorsának és költészetének egy-egy aspektusát, újszerű megközelítéseivel, problémafölvetéseivel, pszichológiai-filozófiai álláspontjával termékenyítőleg, élénkítően hat a József Attila-kutatásra, sajátos színt jelent a modern irodalom tudományos vizsgálatában.

Tverdota György

Bori Imre: A jugoszláviai magyar irodalom rövid története.
Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1982. 317 l.

A kisebbségi magyar irodalmak sorában Trianon után a jugoszláviai, a vajdasági magyar irodalom kifejlődése és megerősödése tartott a legtovább, az irodalomteremtés nehézségei közvetlen és erős hagyományok híján itt voltak a legnagyobbak; a 19. század elejének sovány kísérleteit is több mint száz esztendős hiátus előzte meg, amely feledtette, hogy a Délvidék egykor a régi magyar irodalom és kultúra egyik nagy központja volt. A kezdeteket az eretnekmozgalmakkal, majd a középkor irodalmi egyetemességében, a 14–15. században született és sajátos színt hozó magyar szövegekkel együtt így – a keletkezés helye alapján – Bori Imre a jugoszláviai magyar irodalom előtörténeteként tárgyalja, teljes joggal, a *Huszita Biblia*, Laskai Osvát, Szerémi György, Janus Pannonius, Brodarics és a történetírók, a baranyai reformáció irodalmának, Veresmarti Mihálynak és Zrínyinek a rövid bemutatásával együtt. Előadásának menetében is a 18. századi pusztulás a cezúra, mely után az új századelő próbál-

kozásait, alapításait veszi számba az almanachlíra kései műveivel, az útirajznak a század második felében történt megélénkülésével (Hiador, Vértes Károly, Molnár György, Milkó Izidor), külön szólva a Bácskát felfedező Papp Dániel, Herczeg Ferenc és az igazi bánáti világot rajzoló Gozsdu Elek, a népies Móra István és a szocialista Somfai János munkáiról; már valóban a jugoszláviai irodalom előtörténetét jelenti a századelő novellája s különösen Csáth Géza, a szabadkai Kosztolányi és a tízes évek avantgardejának új alakja, György Mátyás, majd a verseci *Szombat* kezdeményezése. Valamivel részletezőbb a kisebbségi irodalom 1918–1944 közti szakaszának bevezetője és történelmi rajza, a "van-e vajdasági irodalom?" alapkérdését tisztázó hangos viták időszakának ismertetése, amelyet Dettre János, Csuka Zoltán, az expresszionista líra és a húszas évek avantgarde-jának ismertetése követ: a hőskor nehézségei közepette ekkor született meg a *Napló* és a *Vajdasági Írás*, ekkor teljesedett ki Szenteleky Kornél munkássága, született meg a „helyi színek" elmélete s jött létre a *Kalangya,* formálódott Szirmai Károly, Herceg János, Majtényi Mihály és Kázmér Ernő pályája. A korszakos jelentőségű *Híd* 1934-ben jött létre társadalomtudományi és irodalmi lapként, s lett 38-tól 41-ig a JKP magyar orgánuma, amely az osztályszempontok és a népfrontpolitika egyeztetésével tartotta napirenden a kisebbségi kérdést is, míg irodalomszemlélete a szociális irodalmat részesítette előnyben (köréhez főként Schwalb Miklós, Laták István és Gál László tartozott). Új helyzetben indult a vajdasági magyar irodalom 44 utáni története: a Híd első száma 45 végén jelent meg, agitatív pártossággal hirdetve a szocialista realizmust. Ekkoriban áthangolódott az irodalom jelentős része is. A fordulat évei utáni nemzedék képviselőit az 50-es években Fehér Ferenc, Ács Károly, Major Nándor követte Burány Nándor és Papp József generációjával együtt. Ezeknek az éveknek legjelentősebb alkotója azonban a Szenteleky utáni második irodalomalapító, a költő, próza- és memoáríró, irodalomtörténész Sinkó Ervin. A hatvanas évek első fele az új tabula rasa kezdete: 1964-ben önállósult az *Új Symposion,* amely „alapjaiban bolygatta meg a jugoszláviai magyar irodalom színképét... az új irodalom friss hatásait hozták magukkal, nem esküdtek látszatértékekre s mindmáig mások s önmaguk szigorú kritikusai" (Bányai János). A folyóirat és műhelye majdnem két évtizeden át a legfrissebb szellemű irodalmi lapok egyike volt a magyar művelődésben. Bori részletesen tárgyalja a jelenbe hajló félmúltat, a legnagyobbak: Tolnai Ottó és Gion Nándor jelentőségét, bemutatva az esszéíró Bányai János és a széles középgeneráció teljesítményét, hírt adva a folyóiratokról, az ifjúsági és drámairodalom, a műfordítás és a kritika, az irodalomtörténet produktumairól s a szlovéniai magyar irodalomról is. A kötet a szerző *Irodalmunk évszázadai* című, 1975-ben megjelent összefoglalójának átdolgozott és az irodalmi termést 1981-ig követő bemutatásával bővített változata, amely egyoldalúságaival, vitatható terjedelmi arányaival együtt is hasznos kézikönyve a jugoszláviai magyar irodalomnak: rövid és vázlatos vezérfonal, mely alapfokon a legjobb eligazító, könyvészet híján is. A kötetet névmutató és a szerző utószava zárja.

Csapody Miklós

Bosnyák István: Szóakció II.
Adalékok egy nemzedéki szellemiség rajzához. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1982. 333 l.

Bosnyák István, az újvidéki irodalomtörténész és kritikus, a több mint kétszáz számot megért *Új Symposion* című folyóirat egyik alapítója, mostani könyvében a *Szóakció I.* (1980) című tanulmánykötetében megkezdett összegző munkát folytatja. Úgy véli, hogy nemzedéke bizonyos irodalomalapozó szerepet is betöltött a jugoszláviai magyar irodalomban, s avantgarde szemléletük nem csupán kihívás volt, talmi értékek megkérdőjelezése, hanem – újraértékelve a hagyományt – könyvekkel, művekkel bizonyítható folyamat: értékteremtés. Bosnyák, nemzedékének szellemiségét rajzolva olyan irodalomtörténetet ír, amelyben a folyamatos, mindenre kiterjedő vizsgálódás van a középpontban. Nem is mindig az irodalom és művészet, sokkal inkább a társadalmi meghatározottságú gondolat – a példakép Sinkó Ervin – elsődlegességét hangsúlyozva.

A *Szóakció II.*, arányosan, két nagy fejezetre tagolódik. Az első *(A magunk nyomában két évtizeden át, avagy kitépett lapok egy nemzedéki krónikából)* huszonhárom részből áll, s a címeket az 1962-től 1980-ig sorjázó évszámok adják. Evvel a, tulajdonképpen az idő múlását középpontba állító rendszerrel valamely fejlődésgörbe is ábrázoltatik: negyedszázados harc az *új* – vélelmük szerint fontos, és ma már letagadhatatlan – *érték* elfogadtatásáért. Ebben a nyílt sisakos küzdelemben – ez megint a Sinkó-i indíttatásra utal – főszerepet kap az etika, a tartás méltósága és a gondolkodó ember erkölcse. Bosnyák csak így lehet egy nemzedék szószólója, az öneszmélést is segítő társadalmi események rögzítője.

A könyv első része valóban kortörténeti adalék: nem tanulmány, nem műelemzések sora, hanem megannyi „műfajtalan" írás – hivatalos levél, beadvány, laptervezet, programcikk, jelentés, közügyekben írott följegyzés stb. –, melyeknek célja az akcióállapot megtartása, a beleszólás jogának kinyilvánítása. Bosnyák miközben furcsa jegyzeteit írja, tanúbizonyságot tesz értékfölismerő képességéről is. Például már 1963-ban ráérez a Tolnai Ottó és Domonkos István-vers lényegére – a *Doreen 2.* a versírás etikájára példa, a később antológiacímmé is váló *Kontrapunkt* pedig a „kegyetlen igazmondásra" –, a Sinkó Ervin-munkaév (1967) kapcsán nemcsak az életmű vizsgálatát tartja elengedhetetlennek, hanem az így körvonalazott etika alapján a jugoszláviai magyar művelődés alapos (szociográfiai) fölmérését is (iskolák, könyvtárak, kultúrotthonok helyzete, az értelmiség sorsa, a köznyelv állapota, a kétnyelvűség problémaköre stb.).

A szerző nyíltan kimondja: *közírása „gondolati* hátterében elsősorban a megújult, antisztálinista jugoszláv marxizmus áll" – a Symposion-nemzedék vitái is ehhez igazodtak –, s nem véletlen, hogy eme gondolat figyelembevételével közelíti meg a politika, külpolitika számára kényes műveket (*Gion Nándor: Testvérem Joáb*) is. A könyv első részében szó esik még Szenteleky Kornél és a Kalangya „eszmei eklekticizmusáról" (1973), a második *Symposion*-korosztály képéről „a minőségi szelektálódás sodrában" (1976), Ady és Domonkos István törekvésének némi rokonságáról (a *Kormányeltörésben* infinitivus-hősének korszerű posztulátuma „az 1915-ös Adyval mintegy összecseng"), a jubiláló Híd áramlatairól (1979).

A tanulmánykötet második ciklusa (*A nemzedéki szellemiség nyomában két év-*

tizeden át, avagy egyéni alkotás és nemzedéki szellemiség) hat tanulmányt fog egybe. Bosnyák István véleménye szerint Bányai János „tanulmányaiban és kritikáiban egy határozott esztétika körvonalai bontakoznak ki" – nagy terjedelmű elemzésében (*Bonyolult kritikusi örömök*) több mindenre kitér; az elemzés szempontjai, a szabályrontó antidogmatizmus mint sajátosság, stílus és műfaj –, s a föntiekhez hasonló elemzőkedvvel boncolgatja nemzedéktársa, Utasi Csaba tanulmánykötetét is (*Nemzedéki kritikus, egyéni arcéllel*).

Bosnyák – több írásából, tanulmányaiból montázsolt – Domonkos István portréja (*A Rátkától az Áthúzott versekig*) azért érdekes, mert tíz év alatt kialakult – a részeredmények külön-külön közzététtettek – álláspontot tükröz. Az „ellen-poéma világcsavargója" számtalan vers elemzése által nyeri el a nemzedékben – és a jugoszláviai magyar irodalomban – betöltött helyét. Bosnyák szerint Domonkos István „korszerű ellenénekei" – középpontban természetesen a *Kormányeltörésben* című poémával – a jugoszláviai magyar költészet további nagyvilágiasodását jelentik. *Az esztétizmus politikumától a radikális ellenesztétizmusig* című tanulmány Tolnai Ottó arcképét úgy igyekszik megrajzolni, hogy egyszerre mond fontosat a művészről és a politikus emberről. Ez a portrévázlat is, akárcsak a többi, sok részből – más-más időpontokban írott fejezetekből – áll: *A félreismert gerillizmus és jelentésárnyalatai, A politizálódás felgyorsuló folyamata, Rekapituláció másodlagos jelentéssel: önéletrajzi összefoglalás* stb. Különösen a *Világpor* című kötetről írott „fejezet" szellemes; a Tolnai nyelvi világát a fogalmazásában is követő esszé-telitalálat; benne a szóleleménnyel, beleérzőképességgel megáldott tanulmányíró esszéista arca is megörökítődik.

A nemzedéktársakat vizsgáló írások közt olvashatunk még Fehér Kálmán költészetéről (*Idegenség és panaszos aktivizmus*) és Végel László prózájáról (*Makróékról, másfél évtized múltán*). Ez utóbbi tanulmány két szempontból fontos: itt jelenik meg először, és a *makróizmusról* mint társadalmi jelenségről (e korosztály helyzettudata, nemzedéki konfrontálódása stb.) sem elfeledkezvén, meg tudja mutatni a Végel-i teoretikus próza összetevőit, miközben kijelöli helyét a nemzedéki értékrendszerben.

A tanulmánykötetet bő jegyzetanyag – az első közlések minden esetben föl vannak tüntetve – és névmutató egészíti ki.

Szakolczay Lajos

Botka Ferenc: Jelszótól a világképig.
Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1982, 319 l.

Botka Ferenc kötete a szocialista irodalom kibontakozását kívánja illusztrálni három fő területen: az általa fontosnak tartott szocialista folyóiratok, a szocialista szépirodalom egy-egy műve, illetve a szocialista esztétika egyik érdekes fejezete adja a tanulmánykötet anyagát. Az egyes részeken belül (Műhelyek – Elsüllyedt művek, vonulatok – Az esztétika vonzásában) mindenképpen valamiféle fejlődésvonal felvázolására törekszik Botka, ezért a fejezetek rendezőelve lényegében történeti. A szocialista folyóiratok közül a Kassai Munkás, a Sarló és Kalapács, a 100% és a Korunk, az esztétikai fejezetben *Mácza János* munkássága és ezen belül kevésbé ismert, illetve elfeledett mű-

vei (*A mai Európa művészete, Irodalom és munkásosztály nyugaton,* és *Alkotó módszer és művészi örökség*) állnak a középpontban. A kötetbe felvett mű-értelmezések szándékosan olyan szépirodalmi alkotásokat tárgyalnak, amelyeket nem ismer a magyar közvélemény, és amelyek – Botka szerint – mindenképpen számot tarthatnak a nagyobb megbecsülésre, mint pl. Karikás Frigyes fiatalkori művei, Gyetvai János *Ádám Péter* című regénye, Lékai János *Rab, Forradalom, Megváltás* című „jelenetei", Lányi Sarolta Szovjetunió-beli emigrációban írt versei, Illés Béla *Kárpáti rapszódiája*, Kahána Mózes *Vas és kő* című szociológiai ihletésű műve, Zalka Máté *Falu a ködfelhők mögött* című riportregénye és Lengyel József elveszettnek hitt műve a *Föld és külföld*. A műelemzéseket egy szintetizáló fejezet követi,amely immár az egész kötet kontextusába helyezi az esetlegesnek tűnő elemzéseket, szintén a fejlődést, a különféle tendenciák történeti fejlődéssorát szem előtt tartva.

Ónodi László

Bottyán János: A magyar Biblia évszázadai.
Református Zsinati Iroda sajtóosztálya, Budapest, 1982. 206 l., 34 t.

A Biblia magyar nyelvre való átültetésének gyökerei – feltételezhetően – visszanyúlnak a honfoglalás előtti és honfoglaláskori missziói vállalkozások szemelvényes fordításaihoz, s az újrafordítások, revíziók, „jobbítások" sora napjainkig tart. Ezt a művelődéstörténeti és nyelvészeti szempontból is igen jelentős folyamatot a szerző hat kronológiai részre osztja.

Az első fejezet *A magyar bibliafordítás kezdetei*t mutatja be a nyelvemlékekben, törvényszövegekben, zsinati végzésekben, kódexekben fennmaradt rövidebb-hosszabb szövegek alapján. Mivel a könyv a laikus olvasóközönség számára készült, az egyes kódexek bemutatása is elnagyolt, nyelvi következtetései is néhol naivak, a szövegek átírásánál sem a kritikai szövegkiadások alapján dolgozik, hanem pl. az Ómagyar Mária siralom részleteit Móricz Zsigmond olvasatában közli.

A második rész *A reformáció korának bibliafordításai* címet viseli. Az első nyomtatott részfordítások – Komjáti Benedek, Pesti Mizsér Gábor, Sylvester János, Bencédi Székely István, Heltai Gáspár, Károlyi Gáspár Két könyvének bibliafordítása, Méliusz Juhász Péter bibliafordítása, a Batthyány-kódex bibliai szakaszai, Telegdi Miklós fordítástöredékei és Félegyházi Tamás Újtestamentum-fordításának – bemutatása után eljut *Az első magyar bibliafordítások* (Károlyi Gáspár: A Vizsolyi Biblia, 1590. és Káldi György: Szent Biblia, 1626.) elemzéséig. Amellett, hogy a Káldi-féle fordítás mind időben, mind célját tekintve nehezen illik a „reformáció korának bibliafordításai" közé, de a precizitás kedvéért is, és az utóbbi évek sajtóviharainak tanúsága alapján is célszerűbb lett volna pontosabban megfogalmazni az alfejezet címét: „Az első fennmaradt teljes magyar bibliafordítások"-ként.

A harmadik rész *Nagy bibliafordítók örökében* összefoglaló cím alatt Szenci Molnár Albert revíziós bibliakiadásait (Hanau, 1608, Oppenheim, 1612.), Péchi Simon szombatos fordítástöredékeit, a Váradi Biblia és azt előállító nyomda sorsát, M. Tótfalusi Kis Miklós „aranyos Bibliájá"-nak, Komáromi Csipkés György „mártír" Bibliájá-

nak viszontagságos sorsát, Bél Mátyás bibliarevíziójának „rejtélyé"-t, Torkos András Újtestamentum-fordítását, Besnyei (a tartalomjegyzékben Besenyei, némely recenzióban egyenesen Bessenyei!) György kéziratos bibliafordítását (Besnyei maga írja, hogy négyszer írta le fordítását, így négy eredeti, a szerző által sajátkezűleg másolt példányából egy teljes fordítás Debrecenben van, egy újszövetségi fordítást pedig Kecskeméten, a városi könyvtár tulajdonában levőnek ír le Bottyán, noha az a példány már a két világháború között csere folytán a Ráday Könyvtárba került.)

A negyedik rész *A revíziók kora.* Ez négy kisebb egységre tagolódik. Az egyik *A Károli Biblia nagy revíziójának előzményei* – Ballagi Mór fordításának, Győry Vilmos–Menyhárt János–Filó Lajos Újtestamentum-fordításának és Keresztes József bibliafordításának történetét, körülményeit öleli fel és mutatja be a fordítókat. A másik *A Káldi-fordítás revíziójá*val foglalkozik; az egyes kisebb próbálkozásokat (Végh István, Guzmics Izidor, Draxler (Zádori) János és Csicsáky Imre) valamint Szepesy Ignác és társai revízióját tárgyalja. Az *Új színek a bibliafordításban* az egyes egyéni ízű próbálkozásokat, kísérleteket követi nyomon (Kulifay Zsigmond a nyelvújítás kevéssé sikerült szavait és a maga alkotta, még sikertelenebb szavakkal és kifejezésekkel teletűzdelt „Új szerződményi" szentiratokból ad ízelítőt, majd bemutatja Kalmár István nazarénus fordítását, valamint Kámori Sámuel teljes bibliafordítását, amely ugyancsak nem jutott népszerűségre, s itt esik szó az egyes zsidó fordításokról, és az Izraelita Magyar Irodalmi Társaság Ószövetség-fordításáról is. A negyedik egység az 1908-as „nagy revízió" és az újabb törekvések nyomon kísérése: P. Soós István Újszövetsége, Szimonidesz Lajos: A világ vége – A János látomásairól szóló könyv, Hamar István verses Ézsaiás-fordítása, Masznyik Endre Új Testamentoma, Mészöly Gedeon fordítástöredékei és Bárczy István Jézus Krisztus élete címen, a négy evangélium egybefoglalása kerültek ebbe a csoportba.

Az ötödik rész *Küzdelem a XX. század Bibliájáért* címet viseli, több egyéni és közös fordítást ismertet. Elsőnek Czeglédy Sándor 1924-es Újtestamentum-fordítását elemzi. Ezt követi a Blau Lajos fordításában s az Izraelita Magyar Irodalmi Társaság kiadásában megjelent Tóra-válogatás (Biblia az ifjúság és a család számára) és Frenkel Bernát négy kötetes, illusztrált Ószövetség szemelvényes fordítása (Szentírás a család és az iskola részére); Raffay Sándor 1929-ben, Kecskeméthy István 1931-ben adott ki Újszövetség-fordítást (ez utóbbi illusztrált, s Kecskeméthy Istvánnak 1929–1934 között készített Ószövetség-fordítása – néhány szemelvényes közléstől eltekintve – ma is kéziratban van). 1933-ban látott napvilágot Victor János tollából a Filippibeliekhez írott levél fordítása és magyarázata (Boldog rabság címen). A Szent István Társulat a Káldi-féle fordítás revízióját 1934-ben jelentette meg. Farkas László 1938-ban készített önálló fordítást a négy evangéliumról és az Apostolok cselekedeteiről, Czeglédy Sándor és Raffay Sándor ugyanazon évben közös újszövetségi revíziót adott közre. A második világháború alatt még néhány kisebb fordítás készült: Kállay Kálmán a Zsoltárok könyvét fordította le (1941), Székely István „Jézus Krisztus életé"-t állította össze a négy evangéliumból (1941), Karner Károly pedig magyar nyelven közreadta „Isten igazsága. Pál apostol levele a Rómabeliekhez" című munkáját. 1951-ben Rómában jelent meg két szerzetesnek, Békés Gellért bencésnek és Dalos Patrik oratoriánusnak a görög szöveg (Merk-féle kiadás) alapján készült Újszövetségi Szentírás fordítása. 1967-ben hagyta el a sajtót Budai Gergely évtizedeken át készített és „jobbí-

tott" fordítása, „Az Új Testamentom", 1971-ben pedig Ligonierben (USA) kiadták Ravasz László Újszövetség fordítását. Ezek után „irodalmi csemegéket" kínál Bottyán János kötete, vagy irodalmi igénnyel készült bibliafordítási részeket közöl Móricz Zsigmondtól, Sík Sándortól, majd pedig Farkasfalvi Dénes Zsoltároskönyve (1975) és Csia Lajos (egy korábbi Római levél-fordítás után elkészült teljes) Új Testamentum kiadása (A puszta létnél többet...) (1978) zárja ezt a fejezetet. Csia Lajos fordításának érdekessége, hogy hódol annak az újjáéledt divatnak, amely már a huszita fordításoknál is jelentkezik, de a magyar nyelvben nem terjedt el, nevezetesen a „lélek" szó helyett következetesen a „szellem"-et használja, mondván, hogy az jobban megfelel az eredeti szavak jelentésének, s még számos egyéb kuriózum, az eddigi bibliafordításokban elő nem forduló, a fordító által „jobb"-nak tartott, szokatlan kifejezés kapott helyt szövegében.

A hatodik rész, *A ma és holnap Bibliája* összefoglaló cím alatt az 1947 és 1974 közötti protestáns bibliafordító munka történetét vázolja fel, valamint az 1973-ban megjelent római katolikus új bibliafordítást mutatja be. Szó esik még a legújabb képes Bibliákról és a vakok Bibliájáról is a kötetben. A „Búcsúszó"-ban pedig a szerző összefoglalja a kötet tartalmát, a magyar bibliafordítás útját.

A kötetet – hetedik fejezet gyanánt – válogatott szakirodalmi bibliográfia, elég bőséges, de jobbára egyenetlen jegyzet, angol és német nyelvű összefoglalás egészíti ki, s teszi hozzáférhetővé e fontos témát a magyar nyelven nem olvasók számára is, végül 68 képoldalon 120 illusztráció díszíti.

A szerző a laikus olvasóközönséget tartotta szem előtt, ezért stílusa nemcsak olvasmányos, de sokszor mesélő, s következtetéseiben és indoklásaiban néhol romantikus, naiv, egyes esetekben a legendák átvétele jellemzi. A kötetben elég sok a tárgyi tévedés és a sajtóhiba. Jegyzetei ugyancsak inkább az érdeklődő nem szakember olvasót akarják tájékoztatni, eligazítani. Jól használható azonban a 167-170. oldalakon felsorolt válogatott irodalomjegyzék. Noha a mű elsődlegesen nem tudományos célkitűzéssel íródott, a kötetet az irodalomtörténészek, s mások, a magyar bibliafordítások egyes kérdései iránt érdeklődő szakemberek is haszonnal forgathatják kiindulópontul, s mint a legújabb összefoglalást, csaknem teljes áttekintést adó művet.

Ladányi Sándor

Bölöni Farkas Sándor: Naplótöredék (1835–1836).
Az előszót és a jegyzeteket írta Szigethy Gábor. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982. 84 l. (Gondolkodó magyarok)

Bölöni Farkas Sándor naplótöredéke először több mint száz évvel keletkezése után jelent meg 1944-ben Kolozsvárt. Második kiadása 1971-ből való (Bukarest, Jancsó Elemér szerkesztésében), erre a kiadásra támaszkodik Szigethy Gábor is. A napló magánhasználatra készült, nyilvánosságot nem igénylő munka volt, ezért is kellett olyan sokáig várnia a megjelenésre. Bölöni Farkas 1830-ban tett amerikai utazásának dokumentuma – *Utazás Észak-Amerikában* – már 1834-ben megjelenik, egymás után két kiadásban, és rövidesen a tiltott könyvek listáján is szerepel. (Legjobb modern ki-

adása Benkő Samu munkájaként 1966-ban látott napvilágot, de a közelmúltban két különböző fordításban angolul is megjelent.) A napló egy sokat tapasztalt, a változásokra fogékony elme legbensőbb vallomása, tele kétellyel, amikor leírja: „...nevetséges vagy borzasztó dolognak nevezzem-e helyzetünket, hogy az embernek félnie kell önmaga számára is egész tisztaságában leírni gondolatit és érzelmeit?"

Németh S. Katalin

Bölöni György: Egy forradalmi nemzedék.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 541 l.

Bölöni György (1882–1959) Ady Endre párizsi tartózkodásának tanúja volt, s elsők között ismerte fel Ady jelentőségét. Könyve, *Az igazi Ady* (1948) az Ady-kutatás egyik legrészletesebb, nélkülözhetetlen alapműve. Neve azonban nemcsak Ady Endréével forrt össze, hanem valóban egy egész forradalmi nemzedékkel, akik a Nyugat hasábjain, új képzőművészeti kiállításokon a modern magyar irodalom és művészet megteremtését tűzték ki célul, az egész magyar szellemi élet megújításáért küzdöttek. Velük vállalt közösséget Bölöni György első újságcikkeitől kezdve élete végéig művelt publicisztikájában, kritikai munkásságában, tanulmányaiban. Változatos életpálya volt az övé, itthon és külföldön számos területen szolgálta a magyar irodalom ügyét, a modern esztétikai elvek érvényesítését, a haladó politikai gondolat képviselőinek népszerűsítését. Híres volt a dzsentri-vitában való felszólalása (1918), s a Nyugat mozgalmának támogatásán kívül elsők között volt, akik az avantgarde művészetet is elismerték. A kötet szerkesztője, Mátis Lívia gazdag anyagból, kötetekből és csak folyóiratok, napilapok hasábjain lappangó esszékből, kritikákból válogathatta ezt a reprezentatív gyűjteményt. Az írásokat három ciklusba sorolva közli: *Publicisztikai írások; Írókról, könyvekről; Képzőművészeti írások,* ezeken belül az írások keletkezési sorrend szerint következnek. Mint minden rendszerezés, némiképpen ez is mesterkélt, hiszen – mint Bodnár György is leszögezte –: Bölöni György gondolatmenetének kialakulásában aligha választhatók külön a politikai és társadalmi reflexiók, az irodalmi és képzőművészeti kritikák. Munkásságában összefonódott a polgári radikalizmus, a szocializmus és a művészi modernség iránti elkötelezettség, nyitottság.

Publicisztikai írásai közül e fórumon külön is érdemes a máig is friss és aktuális *Világirodalmi kultúránk* című írásra felhívni a figyelmet. Az *Írókról, könyvekről* ciklus darabjai közül öt írás szól Ady Endréről (1918 az első, 1958 az utolsó keletkezési dátuma), rajta kívül Baudelaire, Balázs Béla, Kosztolányi, Kaffka Margit, Török Gyula, Móricz Zsigmond, Jászi Oszkár, Déry Tibor, Barta Lajos, Nagy Lajos, Gábor Andor, Gergely Sándor és Révész Béla egy-egy művéről olvashatunk személyes hangú, a közös eszmeiségtől, a művek fontosságába vetett hittől áthatott, csiszolt, gördülékeny stílusú, meggyőző kritikákat, esszéket, máig érvényes ítéleteket. A francia kortárs írók közül Anatole France és Henri Barbusse alakját örökítette meg. Képzőművészeti írásai Rodin, Hollósy Simon, a Nyolcak, Márffy Ödön, Cézanne, Lyka Károly alkotásai mellett főképpen az új szocialista művészet, a századelő forradalmi avantgarde-jának körét idézik, széles látókörének maradandó kordokumentumaiként. Kemény, elítélő szava-

kat mond a negyvenes évek végén kezdődő magyar sematizmusról, a tévútra terelt művészet válságáról. A könyv utolsó, negyedik fejezete részleteket közöl Bölöni György 1956-ban írott memoárjából, amely csapongva, az időrendet nem követve tallóz Bölöni párizsi és bécsi éveinek eseményeiből, nagy művészekhez fűződő kapcsolatainak történetéből. A leghosszabban Károlyi Mihályra vonatkozó emlékeinél, a vele folytatott beszélgetéseknél időz. Irodalomtörténészek, képzőművészek számára egyaránt izgalmas olvasmány, kár, hogy hézagos, s az ötvenes évekről, az Élet és Irodalomnál végzett szerkesztői munkáról, az 1956 után kezdődő konszolidációról nem foglalja össze emlékeit, nem ismerteti véleményét.

A kötet pontos, markáns képet ad egy forradalmi nemzedékhez tartozó aktív, minden fontos progresszív irányzatra nyitott alkotó nézeteiről, publicisztikai tevékenységéről, a modern művészet népszerűsítéséből vállalat feladatairól.

R. Takács Olga

Cesnaková-Mihalcová, Milena: Premeny divadla.
(Inonárodné divadlá na Slovensku de roku 1918) Veda, Vyd. Slovenskej akadémie vied, Bratislava, 1981, 289 l. (Színházi változatok. – Másnemzetiségű színházak Szlovákiában)

A szerző rendkívül gazdag német, magyar és elenyészően kevés szlovák szakirodalom, levéltári anyag, korabeli színháztörténeti vonatkozású sajtóközlemény, valamint a pozsonyi és a budapesti színháztörténeti gyűjtemények feldolgozása alapján, önálló fejezetekben tárgyalja a pozsonyi, a kassai és az egykorú északmagyarországi többnemzetiségű területek vidéki színjátszásának történetét a 18. század elejétől 1918-ig, a Csehszlovák Köztársaság megalakulásáig. A téma feldolgozásának előzménye a szerző Divadlo na Slovensku v období feudalizmu (Színház a feudalizmus korszakában Szlovákiában. Megj.: Kapitoli z dejin slovenského divadla. 1967. kötetben) című tanulmánya, amellyel az itt tárgyalt kötet első, a 17–18. századot áttekintő fejezetei részben fedik egymást. E két, a pozsonyi és a kassai német színjátszás történetét feldolgozó fejezetben a szerző szükségszerűen európai kultúrtörténeti keretben vezeti témáját, s magyar vonatkozásuk nagyjából kimerül abban a tényben, hogy ezek a területek a tárgyalt időszakban az egykori Magyarországhoz tartoztak, ami természetszerűleg nem kap hangsúlyt a feldolgozásban.

A harmadik: Nástup maďarských spoločností a ich košické centrum v 19. storočí (A magyar társulatok fellépése és azok kassai központja a 19. században) és a negyedik: Bratislava v 19. storočí (Pozsony a 19. században) c. fejezetben a szerző, visszanyúlva a 18. századi előzményekre, tárgyszerűen ismerteti a magyar, a 4-ik fejezetben a magyar és német társaságok, színházi előadótermek, színházak létrejöttének, működési körülményeinek történetét. Divadlo na slovenskom vidieku v 19. storočí (Színház a szlovák vidéken a 19. században) címmel tárgyalja mindazon városok – Nagyszombat, Pöstyén, Komárom, Nyitra, Trencsén, Beszterce-, Selmec- és Körmöcbánya, Lőcse, Késmárk, Rozsnyó, Eperjes stb. – színjátszásának történetét, amelyek a 19. században színházzal rendelkeztek. Mivel e színházaknak általában nem volt saját tár-

sulatuk, hanem helyet adtak a legkülönbözőbb vándor-, alkalmi és állandó színtársulatok vendégszerepléseinek, a fejezetből a még általában túlsúlyban szereplő németek mellett a magyar, a cseh és a szlovák előadásokról is megtudunk szinte mindent, amit a levéltárak, a korabeli sajtó, plakátok áttanulmányozása alapján a témával összefüggésben fel lehetett deríteni.

A könyv tárgyszerű történeti ismertetéseibe a hatodik (Spoločensko-organizačné otázky. – Társadalmi-szervezési kérdések c.) fejezettől vegyülnek politikai szempontú kommentálások. Itt a 19. század utolsó harmadában egyre szilárdabb szervezeti kereteket töltő színjátszó körzetek központi és helyi hatalmi szervek alá rendelésének és irányításának formáit tárgyalja a szerző, hangsúlyozva, hogy a színjátszás ez időben egyre inkább a magyarosítás eszközévé vált.

Az utolsó terjedelmes fejezet: Divadlo v rokoch 1880–1918. (Színház az 1880–1918-as években) a német és a magyar társulatok egymásközti versengésének jegyében ad képet a két kulturális központ, Pozsony és Kassa után mindazon felvidéki városok színjátszásának történetéről, amelyek az adott korban színházakat működtettek. Az első fejezetek látszólagos objektivitása után itt ütköznek ki leginkább a szerző nemzeti elfogultsága által befolyásolt szempontjai. Ez általában a fogalmak és a nevek történelmietlen használatában mutatkozik meg. Szlovákia színjátszásáról beszél, amikor történelmileg sem Szlovákia, sem pedig szlovák professzionális színjátszás tulajdonképpen még nem létezett. Ilyen szemlélet alapján a kezdetektől „idegennyelvű"-nek nyilvánítja az egykori Északmagyarország őshonos magyar és az évszázadok óta ottlakó német polgári lakosság által éltetett és fenntartott színjátszást.

A kötet utolsó összefoglaló fejezete már hangsúlyozottan, előbb ismertetett szempontok érvényesítésével összegezi a szóban forgó területek 1609–1918 közötti színháztörténeti fejlődésútját, amit az 1920 után lassan induló szlovák színjátszásról adott vázlatos kitekintés zár le.

A tanulmányt gondosan összeállított apparátus egészíti ki. A mai szlovák városnevek betűrendjében, azon belül kronologikus sorrendben közli a „más nemzetiségű" színtársulatok nevét, fellépésének, illetve működésének időpontját és tagjainak számát. A színháztörténeti tanulmány hivatkozási jegyzetanyagán túl a kötet külön közli a téma legfontosabb nemzetközi irodalmát. Az orosz, német és magyar rezüméket a gazdag képanyag megfelelő nyelvű jegyzéke követi. Végül mutatók – színházi rendezők, név- és helynév-mutatók – segítik az érdeklődő kutatót a rendkívül gazdag tényanyagban való eligazodásban.

V. R.

Csépe Imre: Idők lombhullása.
Válogatott írások. Válogatta és az utószót írta: Fehér Ferenc. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1982. 236 l.

Csépe Imre (1914–1972) a jugoszláviai magyar irodalmi népiesség talán utolsó képviselője volt, aki több műfajban alkotott. Ezúttal rövidprózáinak (novelláinak, elbeszéléseinek) kötete jelent meg, emlékezésként az író halálának tizedik évfordulóján.

A könyvet az a Fehér Ferenc válogatta, aki érzi és érti eme írások levegőjét, illetve mondanivalóját, aki költészetében – szúrjuk közbe: a Csépe-líránál sokkal magasabb fokon – szinte ugyanazt az utat járja, mint a *Madártemetés*, a *Gólya a tanya fölött* és a *Halál a búzaföldön* írója.

Fehér Csépében a táj szerelmesét, az „évszázadok jobbágyi, zselléri kiszolgáltatottsága és megalázottsága" ellen harcoló, a béresivadékok közt otthonra lelő írót köszönti, de azt sem hallgatja el, hogy – ezt a mostani kötet írásai is jelzik – „megmutatkozásvágyának kényszere sokkal erősebb volt a felkészültségnél." Elsősorban azok a rövidebb-hosszabb írásai érdekesek, amelyek magukon viselik a lírai jegyeket, amelyekben a „felhangolt közlési stílus lírikus alkatra vall."

Csépe Imre egy elmerült világ krónikása, kissé érzelgős, itt-ott formátlan karcolataiban, novellakísérleteiben azonban ott a teremtő hevület: a lírával átszőtt írásoknak főképp a dokumentumértéke becsülendő.

Szakolczay Lajos

Cserépfalvi Imre: Egy könyvkiadó feljegyzései.
Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1982. 483 l.

Több szempontból is érdekes és hasznos kiadvány József Attila kiadójának emlékirata. Olyan forrásmunka századunk magyar művelődés- és irodalomtörténetének tanulmányozásához, amilyenből sok kellene, de nem minden szerkesztőnek, kiadónak, mecénásnak adatik meg az az életkor, amelyben rendezni tudja emlékeit, s képet nyújthat tevékenységéről. Szerencsére Cserépfalvi Imre megőrizte szellemi frissességét, emlékezőtehetségét, szívesen válaszolt az őt felkereső kutatók kérdéseire, s örömmel vállalkozott élete és munkássága összegezésére is. Fél évszázadon át szolgálta a magyar irodalom és könyvek ügyét írók szakmai munkatársaként, s kapcsolatairól, harcairól, sikereiről a koronatanú hitelességével, szereptudatával számol be. Pótolhatatlan értékek vesztek el akkor, mikor a negyvenes években a szektás, dogmatikus kultúrpolitika Cserépfalvi könyvkiadói tevékenységének beszüntetése után irattárát és levelezését zúzdába küldte. Így sokszor csak saját emlékeire, kortársak feljegyzéseire kellett hagyatkoznia, bár a dokumentumok felkutatásában a Párttörténeti Intézet, a Hadtörténeti Intézet és a Fővárosi Levéltár is segítségére volt. A talált anyagot (levelek, bírói végzések, lektori vélemények) szakszerűen regisztrálva *Dokumentumok* címmel a kötet függelékében olvashatjuk. Lengyel Beatrix és Sonnevendt Péter pedig a Cserépfalvi-kiadványok címjegyzékét állította össze betűrendben, teljes címleírással, s külön időrendi bontásban is. A filológiai apparátushoz 130 lapnyi cikkanyag is csatlakozik: válogatás a Cserépfalvi-kiadványokra vonatkozó korabeli sajtóból. A dokumentumok és az emlékirat közös kötetben való kiadása értékes forrásanyagot tett hozzáférhetővé irodalomtörténészek (főképpen József Attila-kutatók), sajtótörténészek, a népi mozgalommal foglalkozók számára. A könyv kritikai visszhangja hézagpótló műként jellemzi a kiadványt, s sokan várják a Gondolat Kiadó kezdeményezésének folytatását: megmenteni, megőrizni a két világháború közötti kiadók tevékenységének dokumentumait; közreadni a még élő kiadók, szerkesztők emlékeit, visszatekintő összegezéseit.

Cserépfalvi Imre kilenc fejezetre bontott emlékirata a gyermekkor, ifjúság felidé-

zésével kezdődik. A párizsi évekről szóló beszámoló a József Attilával való első találkozást örökíti meg; a budapesti könyvkiadói vállalkozás kezdő lépései után „Barátaim, szerzőim" címmel Ráth-Végh István, Supka Géza, Kassák Lajos, Radnóti Miklós, Hevesi András és Szekfű Gyula alakját, munkásságát, hozzá fűződő viszonyukat eleveníti fel. József Attilával való munkakapcsolatát és barátságát önálló fejezetben tárgyalja. Ebben számos fontos mozzanattal járul hozzá a József Attila-kutatáshoz, sok ismert tényt megerősít, pontosít, és sok új motívummal gazdagítja a Szép Szó történetét, a költő egyéniségére, munkamódszereire vonatkozó szakirodalmat. Igen jelentős szerepe volt Cserépfalvinak a népi szociográfiák kiadásában: Szabó Zoltán és Kovács Imre munkáiról és törekvéseiről szintén forrásértékű beszámolót nyújt. Egy fejezetet szentel saját nagyobb kiadványainak, köztük a négy kötetes Csendes Don-kiadás körülményeinek, a regény fogadtatásának. Röviden és szerényen ír könyvművészeti törekvéseiről, erről a témáról bizonyára készül még részletes, elemző tanulmány, amely a hozzáférhető Cserépfalvi-kiadványokon kívül ezt a néhány lapnyi önvallomást is hasznosítani fogja. A második világháború alatti keserves életszakaszról még tájékoztat Cserépfalvi Imre, de az illegalitás, a megmenekülés, 1944–1945 izgalmas eseményeivel megszakad az emlékirat, s az új társadalomba való beilleszkedésről, az utóbbi évtizedekről már nem szól a könyv, pedig ez sem lett volna érdektelen.

Az önvallomások, emlékiratok közreadása hasznos törekvése könyvkiadóinknak, mindegyik hozzájárul egy-egy terület, korszak, személyiség alaposabb megismeréséhez. Cserépfalvi Imre feljegyzéseinek többszörös hasznáról, huszadik századi kultúránk, eszmetörténetünk feltárásához nyújtott segítségéről a további filológiai kutatómunka, a könyvbe foglalt ösztönzések, iránymutatások felhasználása tanúskodik majd.

R. Takács Olga

Csokonai Vitéz Mihály beszédei (1795–1804).
Az előszót és a jegyzeteket írta Szigethy Gábor. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982. 84 l. (Gondolkodó magyarok)

1795. június 15-én, mielőtt a debreceni Kollégium professzorai ítéletet mondtak volna Csokonai Vitéz Mihályról, ő maga áll a kollégiumi ifjúság elé és mondja el indulatos búcsúzó beszédét. A beszéd körülményeit és az azt értelmező írást, amely három nappal később született, a könyv jegyzetanyagában közli a sajtó alá rendező Szigethy Gábor. Egy rövid, ugyanezen évből származó *Beszédtöredék* mellett két Csurgón elmondott szónoklatot is olvashatunk itt, egy prédikációt és az 1800 márciusában írott búcsúbeszédet. A füzet nagy része azonban a Rhédeiné temetésére írott *Halotti verseket* tartalmazza és ehhez fűzi Szigethy a legizgalmasabb jegyzetet. Szembenáll ugyanis a szakirodalomnak azzal a jelentős részével, amely a *Halotti versek*ben visszalépést lát Csokonai ifjúkori materializmusához képest. Szigethy szerint a mechanikus materializmus Csokonai világában már nem adott elégséges választ a kérdésekre, és itt Csokonai e világlátás mechanikus elemeitől igyekszik megszabadulni és „dialektikusan kezdi látni az őt körülvevő magyar valóságot".

Németh S. Katalin

Csontváry Kosztka Tivadar: Önéletrajz.
Az előszót és a jegyzeteket írta Szigethy Gábor. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982. 79 l. (Gondolkodó magyarok)

Csontváry Kosztka Tivadar a magyar művészettörténet egyik legvitatottabb egyénisége. Önéletrajza nem irodalmi értékelést kíván, a művészeti szakkritika „segédanyaga". Először a Csontváry-emlékkönyvben jelent meg, a festő képei megmentőjének, Gerlóczy Gedeonnak a jegyzeteivel. A mostani közlést két újdonsággal kísérve jelentette meg Szigethy Gábor. Első ízben kísérelte meg Csontváry mondatainak, kifejezéseinek szövegkritikai magyarázatát összeállítani, valamint egy új adalékkal is szolgál Csontváry kiállításainak történetéhez. Szigethy Gábor megtalálta az első Csontváryról szóló kiállításkritikát, amely a Pesti Hírlap 1905. szeptember 9-i számában jelent meg. Az itt közreadott újságcikk eddig ismeretlen képet is említ és egy ugyancsak ismeretlen meghívót (katalógust?) is idéz. Talán a kutatói szerencse az eredetit is fölleli egyszer.

Németh S. Katalin

Csoóri Sándor: A félig bevallott élet.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982. 434 l.

Az 1979-ben megjelentetett *Nomád napló* óta újabb kötetnyi esszé gyűlt össze Csoóri Sándor műhelyében. A személyes jellegű megnyilatkozások mellett most azokat az írásokat emeljük ki kötetéből, amelyek irodalomtörténeti múltunkkal és jelenünkkel foglalkoznak. Egy régi folyóiratközlés (Sebestyén Géza) nyomán *A népköltészet és Petőfi* viszonyát taglalja az egyik múltat idéző tanulmány. A közelmúlt egész ciklust kapott: a költőbarát *Nagy László*val öt kis írás foglalkozik, elemezve a fordító és a képzőművész Nagy László tevékenységét is. Nekrológban búcsúzik *Örkény István*tól és egy elmaradt *Németh László*-vita helyett tesz *„Első közelítés"*-t az íróhoz. A kortárs-költő, Szécsi Margit verseivel két írás foglalkozik (*A szerencsejátékos költő, A földből jő el a mi ragyogásunk*).

A kötet két terjedelmes és a Csoóri-életmű értékelői számára megkerülhetetlen interjút tartalmaz. Bertha Bulcsú (már saját kötetéből is ismert) beszélgetése az egész életpályát igyekszik felölelni, vállalva a legbanálisabb kérdéseket is. Domokos Mátyás interjúja (*Hó emléke*) egy költői motívumot jár körül, elemzésnek is beillő kérdéseivel a költői mesterség néhány jellemzőjének újragondolására késztetve a költőt.

A tanulmánykötetet a katartikus erejű *A magyar apokalipszis* című múltidéző tanulmány zárja le.

Németh S. Katalin

Csorba Sándor: Kölcsey és Debrecen.
MTA Debreceni Akadémiai Bizottsága, Debrecen, 1982. 223 l.

A helytörténeti munkák általában örvendetes szaporodásának jele a DAB (Debreceni Akadémiai Bizottság) könyvsorozata, melynek második darabját tartjuk kézben. Kölcsey iskolás éveiről van szó, amelyek jelentőségét tisztábban látjuk Csorba kiadványa révén. Főleg olvasmányélményekről esik szó, kötelező olvasmányokról, továbbá tanárokról, akik ezeket az olvasmányokat közvetítik. Innen már csak egy lépés az olvasmányok választása, előbb a tanárok által ajánlott, majd önállóan kiszemelt művek tanulmányozása. Szó esik Kölcsey és Kállay Ferenc barátságáról, arról a kis „jegyzetelő társaságról", amely Kölcseyt körülvette, majd a „jegyzőkönyvek" tanulságairól. A debreceni kollégium könyvtára őrzi Kölcseynek „egy versre tett sajátkezű feljegyzéseit", ezt Csorba könyvének 118-120. lapján találjuk közölve. A Kazinczy oldalán című fejezetet kevésbé tartjuk érdekesnek, az adatok ismerősek a Kazinczy-levelezésből, a Kazinczy-életrajzokból, de Debrecenre koncentrálva nem érdektelen egybegyűjtésük. A „Péczeli törekvések mellett" című fejezetben elsősorban Péczeliről olvashatunk, a Kölcseyről írottak is inkább Péczeli miatt érdekesek. A fejezet azt igazolja, hogy élete végén Kölcsey ismét sok szállal kapcsolódik Debrecenhez. A tanulmány végén közölt jegyzetanyag is bizonyítja Csorba alapos kutatómunkáját, külön fel kell hívni a figyelmet arra, hogy néhány eddig ismeretlen Kölcsey-dokumentummal szolgál.

Fried István

Csordás Mihály: A Csépe-emléknapok egy évtizede (1972–1982).
Sajtó alá rendezte a Csépe Imre Emlékbizottság. Bácska ÉGMSZ üzemi lapja, Kishegyes, 1982. 113 l.

Csépe Imre (1914–1972) a jugoszláviai magyar irodalom sokat vitatott költője. Ösztönös tehetség volt, kinek már fiatal korában ronggyá olvasták verseit. A könyv bevezetője pontosan fogalmaz: „Az őstehetséget, a falu íróját tiszteli Csépében irodalomtörténetírásunk". Írója emlékét leginkább a szülőfalu, Kishegyes őrzi, ahol még ugyanabban az évben, amikor az író elhunyt, megrendezték az első emléknapot. Erről az immár évtizedes rendezvénysorozatról számol be a dokumentumkönyvecske – írók, irodalomtörténészek, pályatársak emlékeinek összegyűjtésével, a kishegyesi hagyományőrző munka fölvázolásával. Érdekes, hogy a hétezer lelket számláló bácskai falunak *irodalma van,* állapítja meg a *Hagyományápolás hagyományai* című fejezetben a szerző, és megnevezi az innen indultakat: többek közt Cziráky Imrét, a később Magyarországra került Dudás Kálmánt, a középnemzedék egyik legszínvonalasabb prózaíróját, Németh Istvánt.

A Csépe-hagyaték jó kezekben van, az író halála után több kötet került kiadásra: *Határdomb* (1973), *Mezei dolgok* (1973.– novellák, színes írások). 1980-ban a szabadkai *Életjel* kiadásában jelent meg Andruskó Károly fametszeteket tartalmazó kis könyve: *Csépe Imre emberkéi.*

A dokumentumkötet közzé teszi a Csépe-emléknapokon felolvasott tudományos

értekezések bibliográfiáját, melyből kitűnik: a tanulmányok nem csupán Kishegyes híresével foglalkoztak. Az életművet tárgyaló írások – Juhász Géza: *Kisparaszti lét- és magatartásforma Csépe Imre kisprózai alkotásaiban* (1974), Bori Imre: *Csépe Imre irodalomtörténeti helyéről* (1975), Czine Mihály: *Ismerkedés Csépe Imrével* (1980) stb. – mellett ezen jeles alkalmakkor köszöntötték az ötven éves *Fehér Ferenc*et (Juhász Géza), *Bori Imré*t (Szeli István) és *Németh István*t (Csordás Mihály), a hatvanéves *Szeli István*t (Hornyik Miklós) és *Urbán János*t (Juhász Géza).

A könyv tíz évre visszamenően közli a *Csépe Imre-emléknapok* teljes műsorát. Az események képekben is meg vannak örökítve: félszáz fénykép dokumentálja a falu határánál jóval messzebb terjedő ünnep egy-egy jellegzetes pillanatát.

Szakolczay Lajos

A csönd városa.
Szerkesztő bizottság: Fehér Ferenc, Koncz István, Dragomir Popnovakov, Tolnai Ottó (elnök), Milan Vuković. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1982. 169 l.

A Kanizsai Írótábor alapításának harmincadik évfordulója alkalmából megjelent dokumentumkötet jelzi: a Kanizsai Írótábor a jugoszláviai magyar művelődésben fontos szerepet tölt be, s egyre nyilvánvalóbb kisugárzását a nemzetközi jelleg biztosítja.

A kötet közel száz szerző írását tartalmazza, a ciklusok némiképp rávilágítanak a könyv szerkezetére is: *Kanizsa múltjából, A mai Kanizsa, Irodalmi szemelvények, Kanizsai napló – Az írói táborozás harminc esztendeje, Írók a Kanizsai Írótáborról.*

Az első két fejezet tanulmányai – rövidebb-hosszabb, történelmi, szociográfiai, gazdasági szempontú írásai – az idestova kilencszáz esztendős várost mutatják be; különösen figyelmet érdemelnek a régmúltat híven megörökítő fotók: Mária Terézia szabadalom-levelétől az első kanizsai óvodáig (1873!), Kanizsa hatósági pecsétjétől (1751) Dr. Kosztolányi Árpád – a költő fivére – családjáig. Az írótábor munkája, a találkozások hangulata, Kanizsa, mint múzsa (irodalmi, képzőművészeti) műalkotást előhívó, illetve ösztönző szerepe tükröződik a könyv irodalmi szemelvényeiben: többek közt Csuka Zoltán, Todor Manojlović, Fehér Ferenc, Pap József, France Filipič, Domonkos István, Tolnai Ottó, Major Nándor, Miloš Crnjanski, Koncz István verseiben, esszéiben, emlékezéseiben. Ehhez a ciklushoz kapcsolható egy-egy író s képzőművész – Aleksandar Tišma, Sáfrány Imre, Koncz István, Gyura Latyak, Gobby Fehér Gyula – vallomása is (Írók a Kanizsai Írótáborról).

A *Kanizsai napló* című összeállításban irodalomtörténeti adalékok (*Dr. Kosztolányi Árpád: Az Édes Annáról*), műelemzések (Koncz István költészetét Szeli István és Végel László tárgyalja), művészetfilozófiai gondolatok (*Sebők Zoltán: Kanizsai tézisek az új művészetről*), kiállításmegnyitók (*Bányai János: Sáfrány Imre kanizsai tárlatán*) is helyet kaptak. Sőt, színházzal (*Gerold László: Sterijáról Kanizsán*), művészettörténettel (*Olivera Milanović-Jović: Jelentősebb kanizsai műemlékek*) foglalkozó eszmefuttatások is olvashatók a ciklusban. Pató Imre cikke Gergely Boriskának, a két háború közötti vajdasági magyar irodalom méltatlanul elfeledett alakjának emlékét éb-

reszti (*Írótábor – hagyományápolás*), a pozsonyi Koncsol László pedig a jugoszláviai szlovák költészetről értekezik (*Mélyföld*).

A dokumentumkötet azért is fontos, mert nem csupán irodalmi szempontok figyelembevételével készült, hanem a Kanizsai Írótábor ürügyén szinte a jugoszláviai magyar művelődés egész mozgásáról hírt ad. A dokumentumfotókon kívül neves képzőművészek (színes) illusztrációi, képei egészítik ki a könyvet.

Szakolczay Lajos

Robert Dán: Matthias Vehe-Glirius. Life and work of a radical Antitrinitarian with his collected writings.
Akadémiai Kiadó, Budapest–E. J. Brill, Leiden, 1982. 403 l. („Studia Humanitatis" 4.)

Az erdélyi szombatosság keletkezésében döntő szerepet játszott egy XV. századi, kalandos életű német tudós, Matthias Vehe-Glirius. Pfalzban született és kezdeti lutheranizmusát csakhamar a kálvinizmussal cserélte föl, majd – héber tanulmányai révén – sajátos eretnekséget alakított ki. Úgy gondolta, hogy az Újszövetség nem azonos mértékű isteni tanításokat tartalmaz, mint a Biblia ószövetségi része. Jézus küldetése Isten részéről csak kísérlet volt, amely azonban nem sikerült és ezért továbbra is az Ószövetségben lefektetett törvények érvényesek. 1578 késő őszén érkezett Kolozsvárra, csomagjában egy titkos nyomdában előállított főművével, melynek címe: Mattanjah, vagyis „Istenismeret". Erdélyben ekkor már összecsapott az antitrinitáriusok konzervatív és radikális szárnya. Noha, radikális „eretnek" nézeteiért csakhamar eltanácsolják Erdélyből, tételeinek sajátos utóélete támadt. Socinus úgy állította be, mintha Glirius tételeit a célbavett püspök, Dávid Ferenc vallaná. Így egy koholt perben Dávid Ferencet el is ítélték és a dévai várbörtönbe zárták, ahol nemsokára meghalt.

A pfalzi teoretikus következő állomása Lengyelország volt, azonban 1589-ben innen is menekülnie kellett. Végül Észak-Németországban és a Fríz-földön bukkant föl, rövidesen azonban a kálvinista uralom alatt álló Gretzyl várában elfogták, börtönbe vetették, ahol nemsokára meghalt, műveit pedig máglyára vetették.

Magyar szempontból a korabeli elnevezéssel „sido doctor"-nak nevezett Vehe-Glirius tevékenysége azért fontos, mert Dávid Ferenc követői radikális gondolatait Erdélyben továbbra is vallották. A székelység körében terjedtek eszméi, mivel a fejedelmek által veszélyeztetett ősi székely kiváltságokat a Glirius, illetve Dávid Ferenc követői párhuzamba hozták a mózesi törvényekből kirajzolódó társadalomképpel. Eőssi András és társai magyar nyelven hatalmas irodalmat építettek Glirius érveire. Jézus hajdani sikertelen küldetésének tételezéséből következett az új Messiás eljövetelének hite, ez pedig politikailag is annyira veszélyesnek látszott, hogy Báthory Zsigmond és utódai folyton üldözték a szombatosokat. A mozgalom utolsó nagyformátumú alakja Péchi Simon, Eőssi András fogadott fia, 1621 után szintén Glirius művének felhasználásával formálta meg a maga szombatos ideológiáját, amely egészen 1944-ig, a „magyar zsidók" koncentrációs táborba hurcolásáig meghatározta a szekta eszmei arculatát.

Matthias Vehe-Glirius alakja és tevékenysége a századok alatt elhomályosodott,

mivel kisebb művei szétszórtan voltak csak föllelhetők, főművét pedig elveszettnek hitték. Dán Róbert 1975-ben, Utrechtben megtalálta a Mattanjah nyomtatott példányát. Jelen könyve elsőnek írja le a XVI. század e jelentős gondolkodójának életútját, rajzolja meg eszméinek a késő humanisztikus bibliakritikában elfoglalt helyét, könyve második felében pedig közli az összes fönnmaradt írást: hét latin, ill. német nyelvű levelet, beszédet és kis értekezést, valamint a főművet, a Mattanjah-t; utóbbit, mivel unicum-példányról van szó, hasonmásban. A könyv nem csupán a magyar, de az egész európai eszmetörténethez jelentős hozzájárulás.

Szörényi László

Darvas József: A léleknek kenyere.
Szerkesztette: Rádics József. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 349 l.

Darvas József (1912–1973) hátrahagyott írásait, élete utolsó hat évében keletkezett cikkeit, tanulmányait, országgyűlési felszólalásait, megemlékezéseit és a vele készített interjúkat gyűjtötte össze Rádics József, a kötet szerkesztője. Darvas író és politikus volt egyszemélyben, háromszor is volt miniszter, a szenvedélyének vallotta a közéletet. Tennivalói megakadályozták abban, hogy korszakunkról szóló jelentős regényének, a *Részeg eső*nek folytatását megírja, önéletrajzi regényét sem sikerült befejeznie. Sok egyéni munkáját hagyta félbe, hogy a közösség dolgait segítse helyettük. Sosem utasította vissza azokat a felkéréseket, melyek fegyvertársai, volt barátai – Veres Péter, Váci Mihály, Erdei Ferenc – emlékének idézésére szólították, a népi kollégiumokról őrzött személyes tapasztalatait akarták megörökíteni, s a valóságirodalomra vonatkozó tudásanyagát kívánták kamatoztatni. Járta az országot, s ugyanolyan érdeklődéssel figyelte a falvak, Orosháza változó életét, mint ifjúkorában, amikor híressé vált szociográfiáit írta. Teljes szívvel a Magyarország felfedezése új könyvsorozat mellé állt; védelmébe vette Végh Antal *Állóvíz* című írását, segített a körülötte támadt vihar lecsendesítésében (érdekesen írja le ezt a kötet *Magyarország felfedezése* című szubjektív vallomása). Hozzászólt az új zerzői jogi törvényhez; gondos körképet készített irodalmunk 1970-es helyzetéről; megrendítő nekrológban búcsúzott Szabó Páltól; szívesen beszélt bemutatott két drámájáról (*A térképen nem található, Pitypang*); hatvanadik születésnapja alkalmából a Kortárs szerkesztőségének felkérésére tömören jellemezte egész írói pályáját; a népfront-kongresszuson számos elvégzendő feladatra, megoldandó társadalmi problémára figyelmeztetett. Egy rövid írásában a Móricz-életmű aktualitásaival, érdemeivel foglalkozott. Simon István *Írószobám* című sorozatában irodalmi kapcsolatait, írói módszereit mutatta be; érvekkel támasztotta alá az Olvasó Népért mozgalom fontosságát, eredményeit; a szárszói találkozó harmincadik évfordulóján az egykori résztvevő hitelével idézte az 1943-as progresszív megmozdulás értékeit. A kötet legfontosabb írása a magyar szociográfia történetéről tervezett könyv vázlata (A régi „Magyarország felfedezésé"-től az újig), amely így, csonkán is gazdag tényanyagot tár fel, s a személyességtől olyan többletet kap, amely csak a szépírói teljesítmények sajátja. Nagy kár, hogy a teljes mű nem készülhetett el, de így is tartalmaz annyi gondo-

latot, megközelítési lehetőséget, értelmezési kísérletet, amennyiből több szaktanulmány meríthet, s e vázlat is fontos dokumentuma marad a szociográfiával foglalkozó kutatásnak.

R. Takács Olga

Demény Lajos: Bethlen Gábor és kora.
Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1982. 214 l.

Kicsit megkésve jelent meg Demény könyve, de a Bethlen-évfordulós kiadványok sorában így is jelentős hely illeti meg.

A Bethlen Gábor származásáról, ifjúkoráról írt néhány oldal után az állam- és hadseregszervezés gondjaival elfoglalt fejedelemről olvashatunk; az uralkodását végigkísérő, de különösen a kezdeti években sok bajt okozó szász-kérdés rendezését is e részben vázolja fel a szerző. A fejedelmi gazdaságpolitikát bemutató sorok is visszatérnek erre a kérdésre.

A magyarországi történeti irodalom nagy hiányossága, hogy Erdély és a két román vajdaság viszonyának, kapcsolatainak tárgyilagos bemutatása még nem történt meg. Demény könyvének egy egész fejezete foglalkozik Bethlen és az egymást váltó román vajdák kapcsolataival: ő sem ír eleget erről a kérdésről, de a könyv arányait tekintve túl sokat.

A szerző a székelykérdés talán legavatottabb szakértője. Nem meglepő tehát, hogy a Bethlen székelypolitikájáról írt fejezet a kötet legsikerültebb, legeredetibb része. A már ismert központi gondolat – Bethlen világosan látta, hogy a székelyek jobbágyosodása útjába csak azoknak az állam részéről is való megadóztatásával állhat – sokoldalú vizsgálata ismeretterjesztő könyvben még nem volt hozzáférhető.

A következő két fejezet a „kötéltáncos" (Hankiss Ágnes) Bethlent mutatja be, a Portához és a Habsburg Birodalomhoz való viszonyáról lényeges újat nem adva.

Utolsó egysége a könyvnek a művelődéspolitikus Bethent állítja elénk; helyesebben azoknak a tényeknek rövid leírását, amelyekkel a fejedelem iskola- és művészetpártolását, építkezéseit és ízlését jellemezni szokták. Sajnálatos módon ez a fejezet a könyv legkoncepciótlanabb része. Talán érthető (ha nem is Bethlen korából), hogy nagy hangsúly esik a jobbágyifjak taníttatására és a fejedelemnek a román kulturális élet megteremtését célzó fáradozására; az azonban kevésbé érthető, hogy Erdély társadalmi rétegezettségét oly jól ismerő szerző nem tér ki kellő hangsúllyal például Bethlennek a nagyszámú köznemesség gyermekeit felkaroló intézkedéseire, bel- és külföldi iskolázásuk támogatására. Nagy kár, hogy Bethlen művelődéspolitikai elképzeléseit csak az eddig kiadott források unalomig citált helyeivel jelzi, noha talán nem túlzás azt hinni, hogy a szerző számára hozzáférhető források egy, az államszervezés és a politika szigorát e téren is érvényesítő fejedelmet mutathatnak be.

Szép lezárása a könyvnek a nagy fejedelem végrendeletének – az elgondolkozásra alkalmat adó – közreadása.

Monok István

Dienesék levelei Babitshoz.
Szerkesztette, a szöveget gondozta, az életrajzokat és a jegyzeteket írta Téglás János. Ságvári Endre Nyomdaipari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet kiadása. Budapest, 1982. 247 l.

A Jászi Oszkár és Szabó Ervin baráti köréhez tartozó, haladó szellemű Dienes család Babitshoz írott leveleit gyűjtötte kötetbe Téglás János. A legkorábbi 1911-ből való, annak a Geiger Valériának tollából, akit Babitshoz gyermekkori barátság fűzött, s aki a *Halálfiai* Hintáss Gittájának modellje. A matematikus, filozófiával és esztétikával majd mozdulatművészettel foglalkozó Dienes Valéria és férje, Dienes Pál szám szerint hetven levelét, lapját a Dienes testvérek: László, Barna és Kató néhány levele követi. A szép kiállítású, levélmásolatokkal és fényképekkel illusztrált könyvecske második fejezetében a Dienes család tagjainak életrajzával, a jegyzetekben a levelek hátterével ismertet meg a szerkesztő, valamint Dienes Valéria és Dienes Pál műveinek, a felhasznált irodalomnak és a közölt képeknek jegyzékét adja. A kötetben olvasható levelek az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának Babits-hagyatékában találhatók.

M. R. J.

Domokos Mátyás–Lator László: Versekről, költőkkel.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 532 l.

Líránk utóbbi négy évtizedének kiemelkedő műveiről, „biztos irodalomtörténeti értékekről" beszélgetnek a szerzők ebben az újszerű kötetben. Esetenként a szóban forgó vers alkotója vagy valamelyik költő pályatárs van segítségükre. A titkot hívják elő, ami „nemegyszer pofon egyszerű, a fellegjáró elméleteket megcsúfolóan természetes és meghökkentően józan költői gondolat".

Ezekben a dialógusesszékben mindenki a neki legmegfelelőbb módon közelíti meg a verset. Olykor apró biográfiai adatok világítják meg a mű élményhátterét, s nyomon követhetjük, hogyan válik verssé az élmény. Gyakran az adott mű esztétikai minőségeinek együttese a pálya egészének természetrajzát körvonalazza. Egy-egy bonyolult, gazdag tartalmú alkotás elemzése akár kötetnyi terjedelmű is lehetne, itt erre nyilvánvalóan – eredetileg rádiósorozatról lévén szó – nem volt mód. Ám egyébként is „a remekművekhez általában társuló érzés az, hogy a versnek titkos többlete van, amit nem lehet teljesen megmagyarázni és kielemezni". Külön érdeme a könyvnek, hogy kevésbé ismert, nem értéküknek megfelelően számon tartott költőket is bemutat. (Például Nadányi Zoltánt, Berda Józsefet, Hajnal Annát.) A sort különben Sárközi György *Esőcseppek* és Radnóti Miklós *Erőltetett menet* című verse nyitja, „személyes sorsuk tragédiája és költészetük üzenete morálisan meghatározza a legújabb magyar líra szituációját".

A kötet négy részben (negyvenes, ötvenes, hatvanas, hetvenes évek) harmincnégy versről ad egy-egy remek miniesszét. Olyan nagy versekről, mint a *Madár-apokalipszis* (Jékely), *A földvári mólón* (Szabó Lőrinc), az *Apokrif* (Pilinszky), a *Vonszolnak piros delfinek* (Kormos), a *Vértanú arabs kanca* (Nagy László), *Az Ígéret megszegése* (Illyés)

vagy a *Hó emléke* (Csoóri). Az említetteken kívül Kassák, Sinka, Füst Milán, Benjámin, Takáts Gyula, Csorba Győző, Juhász Ferenc, Áprily Lajos, Nemes Nagy Ágnes, Weöres Sándor, Simon István, Vas István, Orbán Ottó, Rába György, Kálnoky László, Fodor András, Somlyó György, Károlyi Amy, Zelk Zoltán, Vészi Endre, Tandori Dezső és Garai Gábor egy-egy költeményét értelmezik Domokosék. Bátran mondhatjuk, hogy a legjobb magyar versértők közé tartoznak. A hagyományos interjúgyűjteményektől, sőt, a hagyományos verselemzésektől is eltérő *Versekről, költőkkel* haszonnal forgatható a korszak újabb irodalomtörténeti összefoglalásai mellett.

Olasz Sándor

Domokos Mátyás: A pályatárs szemével.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982. 550 l.

Interjúkötetet tartunk kezünkben. Ez a huszonkét beszélgetés, amelyet Domokos Mátyás könyve tartalmaz, először a rádióban hangzott el, utána megjelent a Kortársban, s most kötetbe gyűjtve lát napvilágot. Jeles alkotók kaptak helyet a válogatásban, de valószínűleg ugyanennyien érdemben bekerülhettek volna a pályatársak közé. Nézzük ezúttal Domokos Mátyás eszmecserélő társait és vitapartnereit. Cseres Tibor, Csurka István, Fekete Gyula, Fodor András, Gáll István, Garai Gábor, Hernádi Gyula, Hubay Miklós, Illyés Gyula, Jancsó Miklós, Kálnoky László, Kardos G. György, Karinthy Ferenc, Kolozsvári Grandpierre Emil, Kormos István, Lator László, Nemes Nagy Ágnes, Nemeskürty István, Páskándi Géza, Petri György, Pilinszky János, Somlyó György, Szakonyi Károly, Szász Imre, Tandori Dezső, Vas István, Weöres Sándor válaszait élvezhetjük. Kissé már túlteng irodalmunkban a vallomás, beszélgetés, interjú, de *A pályatárs szemével* a kevés kivételek sorába tartozik.

Domokos Mátyás bevezetőjében a magyar irodalom – számára irányadó – két jellemzőjét emelte ki. Először azt, hogy gondolkodó irodalom: „...folytonosan és folyamatosan reflektáló tudat." Másodjára azt hangsúlyozza, hogy „genezisében realista irodalom." Beszélgetései nem szokványosak, kérdései óriási olvasottságról, lenyűgöző memóriáról adnak bizonyságot. Őt az író műve, de leginkább gondolatai érdeklik, ám egyáltalán nem azt jelenti ez a műre irányuló érzékenység, hogy csupán a benyomásaira hagyatkozik, hanem azt, hogy előítéletektől akarja mentesíteni magát. Ezen túlmenően pedig érdekli, hogy hol tart a magyar irodalom a hetvenes években, melyek az igazi kérdései, megoldandó problémái. Ezek a beszélgetések inkább emlékeztetnek tanulmányokra vagy esszékre, mint a megszokott nyilatkozatokra. Kérdései nem maradnak meg a beszélgetőtárs művei körül, utalások, kitekintések, bővítmények tágítják a kört, világirodalmi, elméleti vonatkozásokat érintenek. Nem használja a napjainkban annyira elterjedt és divatos kritikai, irodalomelméleti kategóriákat, mert nem műelemzést, hanem műértelmezést ír, amennyiben a műértelmezés a művek továbbgondolása is.

Nagyon sok kérdést érintenek a beszélgetések, lehetetlen még csak jelezni is őket. Talán ízelítőnek azokból, amelyek a hetvenes évek irodalmának általános képét új szempontokból nézik. Cseres Tibor arról beszél, hogy miért nehezebb a regényíró

helyzete a költőénél, ha a második világháborút ábrázolja. A teljes igazság kimondása érdekében vallomásszüneteket kell tartani. Gáll István szerint a hatvanas években nagyobb volt a „szellemi huzat", míg a hetvenes éveket a bizonytalanság jellemezte. Hubay Miklós a színházak érthetetlen tartózkodásáról szól, amelyet a magyar drámával szemben tanúsítanak. Kiváló érzékkel kérdezi Domokos Mátyás Nemes Nagy Ágnest a költői képről; Pilinszky Jánost, Petri Györgyöt, Tandori Dezsőt a költői szerepről; Vas Istvánt arról, hogy hogyan értelmezi a költői szabadságot; Weöres Sándort kéri, hogy értelmezze az értelmetlen vers értelmét, Kormos Istvánt a költői hagyományokról, Lator Lászlót a vers kötöttségeiről kérdezi.

A könyv végigolvasása nyomán láthatjuk, hogy Domokos Mátyás elégedett a hetvenes évek prózájának eredményeivel. A költészetben ugyan hígulást tapasztal, de végülis biztató képet alkot a tárgyalt évtized magyar irodalmáról.

B. Hajtó Zsófia

Domokos Mátyás: A rabszolga óriás. Három írás Illyés Gyuláról.
Megyei Könyvtár, Békéscsaba, 1981. 37 l.

„A legkomorabb történelmi tapasztalatokkal, a legkeservesebb történelmi igazságokkal való, s olykor sokkhatású szembenézés ez esetben egy sokféleképpen is eltorzult nemzeti tudat helyrebillentését, egységes jó-működését célozza Illyás Gyula – folytatást kívánó! – új regényében. De talán Illyés Gyula mai meggyőződésétől, de még a szellemi, művészi magántulajdon eltörlését tervező hajdani párizsi kollektív ars poeticájától sem egészen idegen az a hirtelen eszünkbe ötlő gondolat, hogy a tollat: a folytatás feladatát bárki fölveheti, igazi regényíró. A Szétszóródás ugyanis nem ért véget; nem merült el Beatrice apródjainak az ifjúságával. A közösség – a magyarság – sorsának, történelmi mérlegének, a »néma kínok« alvilágába szorított mérleghiány okainak és következményeinek legalább az irodalom legyen, ha kell, akár kegyetlenül őszinte megvallója." Ezekkel a sorokkal zárja Domokos Mátyás a kötet utolsó tanulmányát, mely a *Beatrice apródjai*ról, valamint a megelőző, önéletrajzi fogantatású regények vonulatáról szól. A kötetben még két, az előbbi témával szorosan rokon mondandójú, esszéisztikus tanulmány van. *A rabszolga-óriás* című, amely az emberi lét egyetemes és nemzeti problémáit rajzolja meg, s a kiútkeresés lehetőségeit vizsgálja Illyés versei alapján – az 1939-es *Felelet* című verstől a *Különös testamentum* kötet száz verséig. A második írás – a *Költői feladvány* – ugyane kötet kapcsán, Ady – Illyés által felvállalt – örökségének hatását, továbbélését elemzi.

A békéscsabai Megyei Könyvtártól már megszokott szép kivitelű bibliofil kötet csak kétszázötven példányban jelent meg, ugyanabban az évben, amikor szintén Domokos Mátyástól egy sajátos szempontú Illyés vers-válogatást (*Poesis Hungarica*) is közreadott a könyvtár.

V. K.

Eötvös József: A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra.
Sőtér István előszavával és Oltványi Ambrus utószavával. Magyar Helikon, Budapest, 1981. 478, 647 l. (Eötvös József művei)

Szépírói műveiben avagy tanulmányírói munkásságában keressük-e Eötvös József igazi jelentőségét? Akármi legyen is a válasz erre a kérdésre, aligha tagadható, hogy az *Uralkodó Eszmék* a legkiemelkedőbb értekező művei közül. Európai távlatú s jelentőségű munka, melynek alapján a század legfontosabb szabadelvű gondolkodói közé sorolhatjuk a szerzőjét.

Érdemi méltatására ezúttal nem vállalkozhatunk. Csupán annyit jelezhetünk, hogy komoly nyereségnek tekinthető ez a kiadás, mert igen régen, 1902-ben jelent meg legutóbb Eötvös államelméleti összefoglalása. Sőtér István előszaván kívül Oltványi Ambrus utószava is figyelmet érdemel, hiszen fontos szöveggondozási kérdésekkel foglalkozik. Megállapítja, hogy maga Eötvös németül írta az *Uralkodó Eszmék*et, s a magyar változatot többen fordították.

A most közreadott szöveg a második, 1870–71-ben megjelent kiadáson alapszik, mely tükrözi a szerző végső akaratát, ám Oltványi kiigazításokhoz is folyamodott, figyelembe véve, hogy a fordítók olykor félreértették a német eredetit. Mikor lehetséges az ilyen beavatkozás és mikor nem: ezt a kérdést a sajtó alá rendező – akinek korai halálával XIX. századi művelődésünk egyik legjobb ismerőjét vesztettük el – többnyire a tőle megszokott, alapos körültekintéssel döntötte el. Csupán aziránt merülhet föl kétely az olvasóban, vajon nem lett volna-e még hitelesebb ez az ötödik magyar nyelvű kiadás, ha egészében újra fordítják a német eredetit. Ebben az esetben ugyanis el lehetett volna kerülni, hogy a közönségnek nem kifejezetten szakavatott része a mai nyelvhasználat alapján félreértse a könyv fogalomrendszerét – így például ki lehetett volna zárni annak a lehetőségét, hogy a múltszázadi nyelvünkben járatlan olvasó mai értelemben vett „polgárosodás"-ra gondoljon, amikor Eötvös „civilizáció"-t emleget.

Szegedy-Maszák Mihály

Eötvös Károly: Balatoni utazás. I–II.
Szerkesztette, az utószót és a jegyzeteket írta: Szalay Károly. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982. 461, 514 l. (Magyar Hírmondó)

Eötvös Károly írói működésének sokrétű produktumai között kétségkívül *A nagy per* a legfigyelemreméltóbb és egyben a legsikeresebb alkotás, mely Eötvöst mint védőügyvédet, sőt politikust állítja olvasói elé. Írói munkásságának kevésbé ismert, ám nem kevésbé értékes dokumentuma az *Utazás a Balaton körül* és *A balatoni utazás vége* című két memoárszerű útibeszámoló, mely sajátosan egyesíti magában az elbeszélés és az útirajz műfajának jellegzetességeit. Élőbeszédhez közelálló előadásmóddal beszéli el egykori élményeit, közben gyakorta ki-kitérve a Balaton és a Dunántúl történelmére, társadalmi-művelődéstörténeti viszonyaira, csodálattal szemlélve a reformkori elődök példáját, akár a politikus Széchenyi Istvánra, akár a költő Kisfaludy Sándorra terelődik

a szó. Mese és valóság, anekdota és történelem olvad megbonthatatlan egységgé ebben a két műben, de ugyanakkor letagadhatatlanul jelen van az a polgári liberalizmus is, mely mellett Eötvös már *A nagy per*ben letette a voksot.

Az *utazás* önmagában azonban csupán keretét adja az elbeszélésnek: ezen a kereten belül szabadon csapongnak az író gondolatai, szabad asszociációkkal töltve ki a rendelkezésére álló teret. Szalay Károly szerint „Eötvös balatoni utazása embertől emberig vezető, laza portréfüzér". Maga a műforma a tárca, anekdota vagy memoár jellegzetességeit éppen úgy magán viseli, mint a művelődéstörténeti esszé, irodalomtörténeti vázlat vagy a szociológiai glossza ismérveit. Mindenekelőtt azonban olyan varázslatos mese, melynek – Krúdyt idézve – „az volt a titka, hogy megszépítette a múlt időket, mint ahogyan egy öreg magyar tekintetes úr elgondolja, hogyan is kellett volna élnie".

A kötetet Szalay Károly utószava és jegyzetapparátusa teszi még használhatóbbá.

János István

Érzelmes históriák.
Erkőltsi mesék, melyeket frantziából fordított Bárótzi Sándor magyar nemes testőrző, Gessner Idylliumi, fordította Kazinczy Ferenc, Bácsmegyeynek öszve-szedett Levelei. Költött történet. Összeállította, jegyzetekkel és utószóval ellátta: Lőkös István. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982, 526 l. (Magyar Hírmondó)

Kazinczy halálának 150. évfordulójára készült ünnepi kiadvány a Magyar Hírmondó *Érzelmes históriák* összefoglaló cím alatt megjelent kötete. Csupa fordítást tartalmaz: Kazinczy Gessner-magyarításához és egy *Adolf összegyűjtött levelei* címet viselő német levélregény magyar adaptációjához, mely szintén Kazinczy műve, a szerkesztő Lőkös István Báróczi Marmontel-fordításait társította. Ez a sorrend nemcsak időbeli fejlődési vonalat állít fel (kiadásaik éve: 1785, 1788, 1789), ahol Bárótzitól vezet az út Kazinczy levél-románja felé, hanem egyúttal a XVIII. századi magyar szépprózа fejlődésének valóságos folyamatát is érzékelteti. Közismert Kazinczy vallomása meghatározó Báróczi-élményéről a *Pályám emlékezeté*ben, ahol visszaemlékezik, hogy az *Erkölcsi mesék* olvasása közben „édes szólása csudálgatásaiban fel-felsikoltozám". A gyűjtemény egységét tehát belső összefüggések biztosítják, a három mű közös vonásait Lőkös István, aki a kötetet összeállította, szerkesztette, valamint rendkívül szűkszavú utószóval és jegyzetekkel ellátta, így foglalja össze: egyszerre jelentkező szórakoztató és tanító szándék, a szépprózа tudatos megújítását célzó stiláris program, a mindhárom művet átható „érzékenység", erős szentimentalizmus. Jogos tehát a társítás, és a művek irodalomtörténeti jelentőségéhez sem férhet kétség. Kérdéses azonban, mennyire élvezhetők a mai olvasó számára?

E tekintetben azt állapíthatjuk meg, hogy a fejlődési vonal végén álló mű, Kazinczy *Bácsmegyey*je állta ki legjobban az idő próbáját, az a levélromán, amelyet Szauder József oly találóan nevezett a kassai „Érzelmek iskolájá"-nak. A másik két szöveg élvezhető ugyan, de a kötetnek hasznára vált volna bőségesebb jegyzet-apparátus, a jelenlegi jegyzet-szótár formájában, mert számos elavult kifejezésre (pl. zanót,

lepcsesíti, továbrá) és idegenből átemelt fordulatra vagy fordítói leleményre (pl. hoboj) nem ad magyarázatot a mostani szótár. A mitológiai nevek és az előforduló írók életrajzi adatainak közlése sem következetes (pl. Pallas szerepel, de Filémon és Pautzis [sic!], azaz Philemon és Baukis nem). Az *utószó* velős tömörséggel jelöli ki a három mű helyét a magyar irodalom fejlődési folyamatában, tájékoztat a művek első kiadásairól és jelenlegi közlésük alapelveiről, valamint válogatott bibliográfiát ad a rájuk vonatkozó szakirodalomból. Minthogy azonban nem a szűkebb szakmai közönség számára készült, felsorolás helyett bővebben meríthetett volna az e korszakot elemző, ma már klasszikusnak számító munkákból, elsősorban Horváth János, Szauder József és Wéber Antal tanulmányaiból.

S. Kovács Ilona

Az Est-lapok. 1920–1939.
Repertórium. (1920–1924.) Összeállította: Pesti Ernő. Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1982. 311 l.

A „Petőfi Irodalmi Múzeum bibliográfiai füzetei" 1972 óta jelennek meg és nélkülözhetetlen segédeszközzé váltak az irodalommal, irodalomtudománnyal foglalkozók számára. A füzetek hét sorozata közül a legrövidebb múltra a napilapok repertóriumai tekintenek vissza. Első kötete (Kendéné Palágyi Erzsébet: Magyar Nemzet 1938–1939.) 1980-ban látott napvilágot. Ez a kötet a sorozat második tagja, *Vásárhelyi Miklós* Est-lapok-ról szóló tanulmányával kezdődik. A bevezető és a rövidítések jegyzéke után a címben jelzett öt évfolyam irodalmi, művészeti, kulturális, sajtótörténeti cikkei következnek kronologikus rendben. Nem foglalkozik a politikai és fent felsorolt témákon kívül eső publicisztikákkal. Viszont a lapok szépirodalmi anyagát (a verseket, regényeket, elbeszéléseket, drámákat) az egyes művek esztétikai értékétől függetlenül a teljesség igényével veszi számba. Ugyanígy jár el az említett művek kritikáival, ismertetéseivel. Az irodalmi érdekű publicisztika (tárcák, cikkek) vonatkozásában ugyancsak a teljességre való törekvés a jellemző, de figyelmen kívül maradtak az aláírás nélkül megjelent közlemények. Helyet kapnak a magyar szerzők darabjainak színházi bemutatójáról szóló kritikák, a fontosabb színházi eseményekkel kapcsolatos írások, valamint a téma elvi jelentőségű cikkei. A külföldi szerzők színdarabjainak kritikáiból csak a fontosabbakat veszi fel. A filmművészet területéről az induló filmgyártással kapcsolatos, átfogó igényű tanulmányok, valamint irodalmi művek megfilmesítésével kapcsolatos írások kerültek be. „A zenei témájú cikkek közül a repertórium a zenei életről szóló igényesebb beszámolókat, a magyar zeneszerzők műveinek bemutatóiról, valamint a már klasszikusnak számító zeneművek magyarországi ősbemutatójáról megjelent kritikákat regisztrálja." Hasonló elvek alapján szelektál a képzőművészeti témájú írások között. A kötetben még megtalálhatók a fontosabb oktatási témájú, valamint a kulturális életet tárgyaló cikkek.

A kötet fő rendszerező elve a szoros kronológia (év, hó, nap), szerzőtől, témától és laptól függetlenül. Tehát Az Est, a Magyarország, a Pesti Napló és az Est hármaskönyve írásai keveredve, időrendben követik egymást. A repertórium használatát név-

mutató segíti, amely az egyes tételek sorszámára utal. Az egyes tételek a szerző nevét, a publikáció címét és műfaját, a lap címét, dátumát és az oldalszámot adják meg.

A bibliográfia használhatóságát nagymértékben növelné, ha az utolsó kötethez legalább még egy árnyalt tárgymutatót illesztenének.

Varga Katalin

Fábián Ernő: A tudatosság fokozatai.
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1982. 83 l. (Századunk)

Fábián Ernő filozófia- és irodalomtörténeti tanulmányokkal hívta fel magára a figyelmet, a kovásznai líceum tanáraként a Korunk, az Igaz Szó és a sepsiszentgyörgyi Megyei Tükör című lapokban közli írásait. Nagyobb tanulmányban foglalkozott Szabó Dezső munkásságával, önálló kismonográfiákban adott képet Apáczai Csere János, illetve Eötvös József tevékenységéről. Ezek a munkái eszmetörténeti alaposságukkal és igényességükkel tűnnek ki. Fábián Ernő a nemzetiségi tapasztalatokat is az eszmetörténeti elemzés módszerével tekinti át.

Jelen munkája ugyancsak eszmetörténeti megközelítést mutat, a Kriterion kiadó Századunk című sorozatában megjelent kis kötet két tanulmányt tartalmaz, mindkét írás a nemzeti, illetve nemzetiségi tudat alakulásával és formációival foglalkozik. *A közösségi létezés és az ideológiák* című tanulmány a nemzeti tudat kialakulásának vázlatos történetét foglalja össze, röviden érintve a középkori keresztény egyetemesség kollektív tudatformáit, majd a polgári nemzeti ideológiák tulajdonságait, végül a marxista társadalombölcselet felfogását a nemzet szerepéről, élesen elkülönítve a Marx és Engels által képviselt állásfoglalást attól a gondolatkörtől, amelyet Lenin dolgozott ki még az októberi forradalom előtt. A nemzeti tudatot olyan „közösségideológiának" tekinti, amely igen nagy mértékben szabja meg az emberi egyén identitását, illetve tájékozódását a közösségi és kulturális értékek között.

A transzilvánista ideológia kutatásával újabban igen alaposan foglalkozik a romániai magyar eszme- és irodalomtörténeti kutatás: elsősorban Gáll Ernő, Tóth Sándor, Nagy György, Kántor Lajos, Cs. Gyímesi Éva és természetesen Fábián Ernő. A transzilvánista ideológia az 1918 után román fennhatóság alá került erdélyi magyarság közösségi ideológiájaként jött létre, ahogy Fábián Ernő mondja: „az erdélyi magyar nemzeti kisebbség önazonosságát tudatosító ideológiaként keletkezett." Az „erdélyi gondolat" az erdélyi magyar történelem és művelődés hagyományaira épült, s mély demokratizmustól áthatva hirdette az erdélyi népek – magyarok, románok és németek – testvériségének elvét, azonkívül igen nagy befolyást gyakorolt a romániai magyar irodalom kialakulására és fejlődésére. „A transzilvánizmus ideológusai – állapítja meg a tanulmány szerzője – a nemzetiségi azonosság megőrzését és gazdagítását szervesen összekapcsolták a nemzetiségi viszonyok méltányos, etikai elvek és értékeszmék szerinti rendezésével. Ez tette és teszi a transzilvánizmust mint nemzetiségi azonosságot tudatosító ideológiát értékes, a mának is tanulságokkal szolgáló hagyománnyá."

Pomogáts Béla

Fábry Zoltán összegyűjtött írásai. III.
(1930–1933) Újságcikkek, tanulmányok. Madách, Bratislava, 1982, 392 l.

Fábry Zoltán a 20-as évek közepén élte át filozófiai – ideológiai – politikai gondolkodásának azt a belső metamorfózisát, amelynek eredményeként vállalta a szocializmus megvalósításáért folytatott küzdelmet. A mozgalom céljainak elfogadása kezdetben az „emberirodalom" kollektív-szociális eszményeinek propagálását és az annak megfelelő írói magatartás számonkérését jelentette. A 20-as, 30-as évek fordulójától kezdve azonban Fábry már a közvetlen politikai cselekvést is vállalta. Mint tudósító részt vett a kosúti magyar földmunkások vérbefojtott sztrájkját követő bírósági tárgyalásokon, hogy leleplezhesse a fasizálódó masaryki áldemokrata rendszer könyörtelenségét és hazugságait. A CSKP támogatásával és a kommunistává lett sarlós fiatalok (Balogh Edgár, Ferencz László) közreműködésével kultúrpolitikai lapot indított (Az Út 1931–1936), amely a csehszlovákiai haladó magyar szellemiség katalizátora, az antifasiszta közvélemény és a szocialista irodalom szócsöve lett. 1931 második felében *Kétféle kultúra* és *Író és osztályharc* címmel előadásokat tartott Kassán, Ungváron, Rozsnyón, Érsekújváron és Léván. 1932-ben a Nemzetközi Munkássegély expedíciójának tagjaként, Ludwig Renn és Gerald Hamilton társaságában szociográfiai riportot készített Kárpátalja népének nyomoráról. – Az ezzel a tevékenységével összefüggő publikációk mellett a kötet irodalmi vonatkozású írásai témában folyamatosságot mutatnak az előző kötet írásaival. Könyvszemléinek nagyobb része a már a második kötetben is nagy súllyal szerepelt háborús irodalommal foglalkozik. A proletárirodalom számbavételénél Alfred Döblin: Berlin Alexanderplatz, Ivan Olbracht: Anna és Illés Béla: Generalprobe (Ég a Tisza) és Gergely Sándor: Embervásár c. regényei mellett számos, ma már elfelejtett műre hívja fel a figyelmet.

Ebben a korszakában Fábry sem tudta kivonni magát a szélsőségesen dogmatikus szemlélet hatása alól, s ebből következően a kötetben közölt bibliográfia tanúsága szerint ebből a kötetből is kimaradt néhány, a későbbiekben megtagadott írása. (Pl. Tíz szomorú év c., az 1920–1930 közötti magyar irodalom fejlődését áttekintő tanulmánya a Korunk 1930. 5. sz.-ból, Válasz Kassák Lajosnak. Uo. 7–8. sz.) Ezek szellemét tükrözi a kötetben az Író a börtönben c., Kassákot erősen elmarasztaló, a Proletáríró a Britanniában c., Kodolányit bíráló és néhány további írása. Etikai szigorán alapuló szélsőséges hangú kritikái mellett azonban meleg elismeréssel szólt az igazi értékekről, így pl. József Attila *Döntsd a tőkét...* c. kötetéről.

A nemzetközi eseményekkel foglalkozó publicisztikájában nagy teret kap a német fasizmus embertelenségeinek, üzelmeinek (pl. a Dimitrov-per) leleplezése. Annak ellenére, hogy az Unsere Zeit, a Die Weltbühne, a Tagebuch és más orgánumok alapján készült lapszemléi csak erős válogatással kerültek a kötetbe, nincs még egy magyar író, akinek életművéből alaposabban ismerhetnénk meg a korabeli Németország valós problémáit, mint Fábry Zoltánnak az 1930–1933 között írt írásait közreadó kötetéből.

Varga Rózsa

FASÍRT avagy viták a „fiatal irodalomról".
Válogatta és szerkesztette Dérczy Péter. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982. 245 l. (JAK füzetek 1.)

Hosszú és ideges, majd két esztendőn át viharzó „forró nyara" volt a magyarországi irodalmi életnek az az – 1979 elejétől 1980 végéig tartó, s főfolyamataiban természetesen ma sem lezárult, de még átrendeződés előtti – izgatott időszak, melynek vitáiban, autonómiakísérleteiben és az ellennyomás hatásai közepette komoly próbatételek elé került a Fiatal Írók József Attila Köre, az idősebb írótársadalom és a kulturális irányítás politikai bölcsessége egyaránt. Ezekben a vitákban az elmúlt évek, évtized és a félmúlt irodalmi, történelmi, politikai és gazdasági kérdései, a közérzet, az író feladata, az autonómia, az irányzatok, az ország előtt álló feladatok, a demokrácia és a konszenzus fogalmai–tartalmai kaptak nyílt és homályos szavakban megfogalmazást, hogy nyomukban tisztázódhassanak a régóta égető kérdések, vagy épp új, szembeállító félreértések állandósuljanak. Nehéz és hálátlan feladat ezért akár csak töredékesen is érzékeltetni ennek a szakasznak nem a hangulatát, de mindenekelőtt a lényegét; hosszú vajúdás után, épp e küzdelmek egyik eredményeként azonban megszületett a *József Attila Kör (JAK) füzetsorozata*, amelynek első könyve visszatekintő számvetés- és szintéziskísérlet e viták ügyében – a „konszolidáció első, igazán konszolidációs társasága", az „arctalan nemzedék" (Zalán Tibor) önmegfogalmazása körüli gondolatcserékről, Dérczy Péter válogatásában. Ebben áll a könyv jelentősége, s abban, hogy az Életünk által indított és az Élet és Irodalomban kifuttatott vita és a szentendrei tanácskozás sok alapszövegét közli, érzékeltetve a vitafelek álláspontjainak lényegét. A fő törekvés az új nemzedék részéről kétségkívül a legújabb magyar irodalom létérdekének érvényesítése volt, „amely nem más, mint az egyes irodalmi szólamok, irányzatok, szellemi áramlatok szabad megszerveződésének, természetes szétválásának és állandó dialógusának biztosítása az irodalmi nyilvánosság mélyreható reformja révén" (Szilágyi Ákos). Dérczy válogatásának első darabja Spiró Györgynek a 60-as évektől a 70-esek végéig tekintő írása, amelyet Zalán Tibor nagyjelentőségű vitaindítója, az *Arctalan nemzedék* című állapotrajz követ; Zalán joggal állapítja meg, hogy „Ilyen *irodalmi bizonytalanságban*, a kiválasztás (válogatás) ilyen mélypontja mellett mindig lesz 'arctalan nemzedék' "; Géczi János a fiatal költészet egyetemes műveltség felé nyitását sürgeti, Szilágyi Ákos pedig a „fiatal íróság" ideológiai tartalmát és ennek konzekvenciáit taglalja pamfletjében, melyre Szerdahelyi István válaszirata következett. Fordulópont volt a vitában s alapdokumentum a kötetben is Csoóri Sándornak *A panaszos hangról* szóló észrevétele: „Az irodalmunkat én azért látom a borús tengődés állapotában vergődni, s kiemelkedő értékeivel is csak félsikerekig jutni, mert ha egy nemzet nem közös vállalkozás, akkor minden mozdulatában ott van a bizonytalanság reflexe. S ott van ez a szellemében is." Mezei András, Eörsi István és mások főképp Csoórival szálltak vitába vagy rögzítették véleményüket, benyomásaikat, nem egyszer csupán ötleteiket a „fiatalíró-vita" felszínre hozta gondokról (Gyurkó László, Ungvári Tamás, Sükösd Mihály, Vámos Miklós, Szentmihályi Szabó Péter, Mező Ferenc, Gyertyán Ervin, Berkes Erzsébet és mások), Fekete Gyula pedig azt tanácsolta – és nemcsak az új nemzedéknek –, hogy „Ne aranyozott keretben keressük a felglóriázott hagyományt,

hanem magunk és kortársaink gondolkodásában, érzelmeiben, ösztöneiben, idegrendszerében, ítéleteiben, előítéleteiben, viselkedésében, szociális kultúrájában! Évszázadok rossz rendszerei programoztak olyanná, amilyenek vagyunk." A kötetet Kulcsár Szabó Ernő Kortárs-beli írása irodalomértésünkről és a fiatal irodalomról, valamint Elek Istvánnak a demokratikus közéletet sürgető, figyelemreméltó gondolatmenete zárja. Hajnóczy Péter „fasírt"-jának belső sötétségét valamennyire ez a kötet is oszlathatja, még ha az egész anyag így együtt nem is a legszerencsésebb eszköze ennek; a válogatással azonban megindult a JAK füzetsorozata, mely „...talán a legújabb nemzedék irodalmi önmeghatározásának és minőségi tagolódásának új fórumává válhat."

Csapody Miklós

Fazekas Mihály művei.
Szerkesztette és a jegyzeteket írta Julow Viktor. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 367 l.

A nem egészen egyértelmű címet viselő kötet Fazekas szinte valamennyi munkáját tartalmazza. A kétes hitelűeken kívül mindössze három kevéssé jelentős írás maradt ki belőle: két matematikai jellegű feljegyzése (*Húsvét napjától, Probléma*), valamint egy csillagászati táblázatokat tartalmazó munka (*Csillagóra*). Nem közli továbbá a *Magyar Füvészkönyvet*, mivel azt Fazekas nem önállóan, hanem sógorával közösen írta, helyet ad viszont e mű előszavának, mely minden valószínűség szerint egyedül a költő alkotása. Tartalmaz a kötet két újabban előkerült, a korábbi kiadásokból még hiányzó írást is: a *Csokonai Vitéz Mihályhoz* és a *Mundus vult decipi, decipiatur ergo* című verseket. Újdonság továbbá, hogy az 1955-ös kritikai kiadásban még a kétes hitelűek közé sorolt *Az Ánténor álma* című tudományos-fantasztikus elbeszélés, mely egyébként e műfaj első felbukkanása a magyar irodalomban, újabb meggondolások alapján bekerült a Fazekas prózai műveit közreadó fejezetbe.

A könyv első egységében Fazekas kisebb költeményei kaptak helyet, a kritikai kiadáshoz hasonlóan keletkezésük feltételezett időrendjében; Fazekas maga ugyanis nem datálta verseit, a kronológia egyértelmű rekonstruálásához pedig hiányoznak a megfelelő adatok. A kikövetkeztetett időrendtől csak egy ponton tér el a kötet, amikor ars poetica-szerű volta miatt nyitó versként hozza *Az én poézisom* című költeményt. A kisebb verseket a Lúdas Matyi követi, majd Fazekas műfordításai következnek. A negyedik fejezetben kaptak helyet a prózai művek; sorrendjüket a kisebb költeményeknél jóval megbízhatóbban rekonstruálható keletkezési időpontjuk határozza meg. Közöttük megtalálhatók a Csokonai *Dorottyá*-járól fiktív személyek nevében írt bíráló levelek, itt kapott helyet a *Füvészkönyv* előszava, az Árkádia-per egyik Fazekas nevéhez fűződő dokumentuma, a fejezet második, terjedelmesebb részében pedig a költő által kiadott *Debreceni Magyar Kalendárium*ban megjelent írásai olvashatók. Végül a könyv utolsó fejezete a fennmaradt leveleké és jelentéseké; utóbbiak a leégett debreceni nagytemplom újjáépítése körüli tárgyalásokról, valamint a *Füvészkönyv*ről és a kollégium szikszói gazdaságáról szólnak.

A kötetet részletes, a nagyközönségnek szóló kiadásokban megszokottnál terje-

delmesebb jegyzetapparátus és életrajzi áttekintés egészíti ki, mely a szöveggondozással együtt a nemrég elhunyt kiváló debreceni irodalomtörténész, Julow Viktor gondos munkáját dícséri.

Szajbély Mihály

Féja Géza: Lapszélre.
Szerkesztette, a szöveget gondozta és az utószót írta Féja Endre. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 432 l.

A közelmúltban elhunyt író visszaemlékezéseit, esszéit tartalmazza a kötet. Féja Endre – az író fia – a könyv utószavában több íráshoz megjegyzést fűz: az író *Szabadcsapat* című önéletrajzi regényét szerette volna tovább folytatni, méghozzá oly módon, hogy „a bevezető *Politikai csillagkép* felvázolása után egy-egy személyhez, jelentős társadalmi-politikai megmozduláshoz, irodalmi folyóiratokhoz kapcsolta volna a fejezeteket, beléjük szőve a fennmaradt leveleket, személyes emlékeit." Szintén a kézirat gondozójától tudjuk, hogy vannak véglegesen elkészült fejezetek (*Előszó helyett vallomás, Politikai csillagkép*, s a több részből álló *Bajcsy-Zsilinszky Endre*), s olyanok is, melyek csak részben készültek el (*Levelek tükrében*), vagy nem lettek befejezve (*Hatvany Lajos*). Az emlékezések közé a válogató több olyan írást is beillesztett, melyek ugyan korábban íródtak – *Emlékeim Móricz Zsigmondról, A Márciusi Front, Népi írók* stb. –, de az író – némelyiket átdolgozva – ide szánt. A könyv első részét a fönti emlékezések (arcképek, eseménytörténeti beszámolók) adják, míg *Az utolsó eszszék* című ciklusba azok az írások kerültek, amelyek eddig még könyv alakban nem jelentek meg.

Féja Géza nagy események, korfordulók, politikai, irodalmi csatározások részese és tanúja volt. Sebeket adott és sebeket kapott, sokszor forrt körülötte a levegő. Memoárjaiban a két háború közti politikai és irodalmi élet neves alakjai bukkannak föl – az emlékíró sajátos megidézésével. Nemcsak Bajcsy-Zsilinszky árnyával hadakozik, de egyes írókkal, kortársakkal is. Bár Féja Géza személyes emlékekre, átélt, megtörtént eseményekre hivatkozik, elég nehéz eldönteni, hogy emlékezete mint tükör mikor torzított, mikor nagyított föl s (esetleg) mikor homályosított el valamit. Mégis, az ő láttatásában képet nyerünk egy korról, izgalmasan, sokszor novellisztikus kerettörténetben fogalmazva a vitákat is.

A *Hatvany Lajos* alakját rajzoló portré – Féja sokszor megfordult a lakásán – többet árul el Zsilinszky és Reinitz Béla összetűzéséről az októberi forradalom kapcsán, mint magáról a házigazdáról, noha egyetmást róla is megtudunk: „egy fokkal nyugatosabb volt a kelleténél, a magyar antikot, elsősorban a folklórt nem ismerte..." Adyhoz való viszonya is ellentmondásosabb volt, mint ahogy a köztudatban (irodalomtörténetben) megmaradt. Érdekes, s ugyanakkor kegyetlen a *Móricz és Kodolányi* viszonyát megvilágító kettős portré, melyet Kodolányi *Visszapillantó tükör* című könyve kapcsán vetett papírra. Féja úgy véli, hogy Kodolányi Móriczot szenilisnek, a nőügyekben járatlannak tartotta, szól az IGE (Írók Gazdasági Egyesülete) elnöki széke körüli bonyodalmakról – Kodolányi Móriczcal szemben Földi Mihályt támogat-

ta (?) –, Móricz és Németh László (*Sznobok és parasztok*) vitájáról, s az a meglátása, hogy Kodolányinak vitáját Móriczcal még a nagy író életében kellett volna lefolytatnia, nem a halála utáni évtizedekben.

A *Levelek tükrében* című Németh László-portrét Féja Géza – legalábbis fia erről tudósít – tovább akarta még formálni, sajnos halála ezt megakadályozta. Az író így is értékes Németh-levelek közreadásával bizonyítja, bár kapcsolatuk nem volt mindig felhőtlen – Németh László: „elvi okokból annyiszor megsebeztük egymást" –, hogy kapcsolatuk túlnőtt az udvariaskodó gesztusok keretein. Németh Lászlónak a *Magyar ritmus*t előlegező levele forrásértékű, Féja még annak örül, hogy a mű születésénél bábáskodhatott. *Zilahy Lajos*ról, emberi alakjáról, küzdelmeiről, az „új szellemi fronttal" kapcsolatos dolgokról megértően ír az esszéista Zilahyról: „Ő volt a bolyongó magyar, futott önmaga, a világ, a sors, a végzet, minden elől."

A *Népi írók* című tanulmány 1958 augusztusában készült, abban az időben, amikor a támadó hangon kívül más nem kaphatott teret. Féja, ahogy mondja, nem akarta magának kisajátítani a „csalhatatlanság igényét", nem is magáért, hanem küzdőtársaiért írta az összefoglalót – tiszta szándékkal. Történelmi áttekintésében megvizsgálja a *népiség* fogalmát, a „csoport" kialakulásának körülményeit, *Irodalmi számvetés*t végezvén szól Erdélyi József, Sárközi György, Illyés Gyula, Tamási Áron, Reményik Zsigmond („A népiekhez számítom"), Németh László, Kodolányi, Erdei Ferenc műveiről, értékeiről, a nacionalizmus vádját visszautasítja: „A soviniszta nacionalizmus az úri társadalom agresszív jegyeiből csinált eszményt, a mi patrióta nacionalizmusunk népünk emberivé nyíló jegyeiből."

A kötetben először olvasható esszék: *Ady nyomában, Nézzünk immár nagyobbakra is, Kálmány Lajos nyomában, Oláh Gábor vallomása, „Kései siratő"* (József Attiláról), *Még egyszer Sinka István, Vallomás Illyés Gyuláról, A versben bújdosó* (Nagy Lászlóról), *Kós Károly*. A fönti írásokban a vallomásos hang dominál, ember és mű egyszerre nyűgözi le a „tanulmányírót". Féja Géza ha egy-egy költőre-íróra figyel is, gyakran vonulatot rajzol, értéksort. Úgy véli, így jobban alátámasztja mondanivalóját. E szempontból különösen a *Nézzünk immár nagyobbakra is* című líratörténeti kalandozása érdekes: ahogy Ady Endrétől indulva eljut Juhász Ferencig, s „az új világkorszakhoz méltó lírai aktivizmusról" elmélkedvén, Farkas Árpádig, majd Utassy Józsefig.

Az utószó szerint a *Kálmány Lajos nyomában* című esszé, mely Tóth Ferenc, az azóta fiatalon elhunyt jugoszláviai magyar költő és folklorista könyvét méltatja, a hagyatékból került elő.

Szakolczay Lajos

Fónod Zoltán: Körvonalak.
Madách Könyv- és Lapkiadó n. v., Bratislava, 1982. 336 l.

Vita és vallomás c. interjúkötetében (Madách, 1981.) Tóth László joggal állapította meg, hogy „... mindmáig nincs irodalmi lexikonunk, rendszerezett irodalomtörténetünk, feldolgozott nemzetiségtörténetünk, nincsenek megfelelő tankönyveink, íróinkról és irodalmunkról szóló monográfiáink, nélkülözzük a legszükségesebb bibliográ-

fiai munkákat stb." Bár e helyzet azóta sem számolódott föl, döntő lépés volt Görömbei András feldolgozása a csehszlovákiai magyar irodalom 35 esztendejéről és annak előtörténetéről (Akadémiai, 1982.). Fónod Zoltán könyve emellett azért fontos, mert ottani szerző munkájaként, Turczel Lajos alapvető irodalom- és sajtótörténeti művei után ez az első teljességre törekvő körképe a felvidéki magyar írásbeliségnek: szépirodalomnak, kritikának, sajtónak és könyvkiadásnak, különös tekintettel a háború utáni fejleményekre. A csehszlovákiai magyar irodalom rövid történetét a Trianon utáni irodalomalapítástól a 80-as évek elejéig Fónod a könyv első harmadában rajzolja meg, felidézve a hőskor éveit, Fábry Zoltán szerepét, emlékeztetve az elvi vitákra és a hagyományértelmezés változataira, leszögezve, hogy a *kisebbségi* irodalom kezdeteit nem Balassi vagy Pázmány jelenti. Figyelmét nem kerülik el a húszas évek erdélyi és vajdasági vitái sem az egyetemes és kisebbségi magyar irodalmak összefüggéseiről; bevezetőjében ezen irodalmak kettős kötődésének elvét vallja. Áttekintésében Fábry tevékenységére koncentrál, miután (az ő álláspontját is korrigálva) periodizálta az irodalom fejlődéstörténetét: korszakhatárnak 45-öt tekinti, mivel „A 'némaság' vagy a perifériaállapot semmiképpen sem lehet korszakmeghatározó." A 45 utáni három évet nem a „kéziratos irodalom" idejeként minősíti; értelmezése szerint „A magyarságot ért teljes jogfosztottság, a kitelepítések és a deportálások megszüntetésére, új történelmi helyzetre volt szükség", amit a CSKP 48 eleji győzelme hozott el. Részletesen áttekinti a lapalapításokat és a 45 utáni kulturális intézményrendszert, az irodalmi publicisztika, kritika és irodalomtörténet termésének minősítő felsorolásával együtt; külön szólva a három évtized antologikus jelentkezéseiről, majd a líráról és az epikáról készít gyorsmérleget. Keresztmetszete bár teljes képre törekszik, a valódi arányokat és a minőséget nem mindenütt képes jelezni. A kötet másik csomópontja a csehszlovákiai magyar könyvkiadás történeti vázlata a két háború közti kísérletek, sorozatok felsorolásával együtt: szól a CSEMADOK Magyar Könyvkiadójáról, a Tatran Magyar Üzeméről és a Madách alapításáról, majd tételes statisztikákkal illusztrálja a kiadó működését, ennek tematikai és nyelvi tagolódásával s a példányszámokkal együtt: a fejezetet irodalomszociológiai vázlat zárja a magyar olvasók érdeklődésének, szokásainak vizsgálatával, a két ország közti könyvkiadási egyezmény méltatásával. A könyv harmadik fejezete sajtó- és ideológiatörténeti jellegű: nagy tanulmányban értékeli a Fábry szerkesztette, 1931–36 közt működött Az Út c. kultúrpolitikai folyóiratot, elemezve a lap agitatív karakterét, tematikáját, állásfoglalásait, Fábry és Balogh Edgár szerkesztői szerepét, kapcsolatait, külön írásban szól a Sarlóról s egy, a DAV-ot feldolgozó szlovák szakmunkáról is. Fónod kötetét rövid, esszéisztikus írások sora zárja a Nyugat 34 évfolyamáról, a szovjet irodalomnak a Fábry-életműben való jelentőségéről, Balogh Edgárról, Sütő András történelemszemléletéről és a felvidéki festőről: Szabó Gyuláról. Bár a kötet új kritikai szempontokat és szemléletet nem hoz a tárgykör kutatásában, hasznos és kerek összefoglalót ad, jelezve a rég elvégzendő feladatok irányait is.

Csapody Miklós

Gál István: Babits ódái Adyhoz és Móriczhoz.
Magyar Iparművészeti Főiskola Typo-grafiai tanszék, Budapest, 1982. 23 l.

A Babits évfordulóra készült ez a nagyon szép kiállítású kis kötet, amelyben Gál István tanulmány keretében mutatja be és közli az Országos Széchényi Könyvtárban, a Babits-hagyatékban őrzött verses, illetve prózai alkotásokat. A tanulmány a lehetőségek adta kereteken belül vázolja Ady viszonyát Babitshoz, illetve a Babits–Móricz viszonyt, kéziratközléssel érzékelteti *A gyémántszóró asszony* című Babits-vers keletkezési körülményeit, változatait. A tipográfia, a szép kiállítás a jeles könyvművész, Haiman György diplomázó hallgatójának, *Horváth Andreá*nak tehetségét, ízlését dícséri.

Fried István

Gombos Gyula: Igazmondók.
Püski, New York, 1981. 125 l.

Négy nagyobb lélegzetű esszét tartalmaz Gombos Gyula könyve, de az esszének ez az igényesebb formája itt elsősorban nem terjedelmi értelemben vonja magára az olvasó figyelmét: a könyv a mai nyugat-európai magyar értekező próza jobb átlagából mindenekelőtt jól artikulált mondandója, összetettebb érvkészlete és – s ez ma már, sajnos, mind ritkábban méltatható karakterjegye az emigrációbeli irodalmiságnak – stílusos esszényelve révén emelkedik ki. Gombos esszéinek gondolatmenetét – ugyanis távolról sem valamiféle legitimációs öntudat, nem a magyar és kelet-közép-európai szellemiség szabadabb értelmezhetőségének egy furcsa elszigeteltségtől is táplált illúziója irányítja. A nagyigényűség ezért feltétlenül elfogulatlanabb és bonyolultabb tárgyiassággal párosul nála annál, hogysem ideológiai sémákban gondolkodjék. A négy esszéportré (Illyés, Németh László, Paszternák, Gyilasz) teljes életművek értelmezésére törekszik, persze, nem filológiai vagy művelődéstörténeti értelemben – hanem egy kelet-európai magatartás-modell szellemi természetrajzát kutatva. Talán a Czeslaw Mylosz adta mai értelmezés és a két világháború közötti népi esszéisztika szemléleti sajátosságai ismerhetők fel leginkább Gombos koncepciójában, az előbbi főként a politikai, az utóbbi inkább a térség történeti arculatának értelmezésében. Gombos úgy vázolja fel alakrajzait, hogy bennük a térség ilyen viszonyaira (antidemokratikus hagyomány, politikai autoritáselv stb.) visszavezethető azonosságokra mutasson rá, s a négy alkotó pályaképét mintegy paradigmaszerűen egy kelet-európai szellemi-politikai szerep foglalataként állítsa elénk. Nem a könyvismertetés e műfajában van helye e koncepció részletesebb, kritikai megítélésének, ám az nyilvánvaló, hogy Gombos portréiban végülis az esszének mégsem a történeti-irodalmi, hanem egyértelműen a politikai hangsúlyai az erősebbek. S mint említettük, nem is annyira a könyv közvetlen mondandója okán: hiszen a politikai értekező próza műfaji jegyei nem uralkodnak el e komplexebb megközelítésformákon. Gombosnak főként az egész térségre vonatkozó felfogása az, amely nem tud megszabadulni a politikai zónaszemlélet struktúráitól. A négy portré alapjául ugyanis annak a geográfiai térségnek az a feltételezett egylényegűsége szol-

gál, amelyről talán még ma sem, de a tárgyalt szerzők életpályája jelentős szakaszán semmiképpen nem állítható, hogy társadalmi-politikai vonásaik hasonlósága modellszerű azonosságot mutatna. Ha Gombos e szerepek rokonságát a történeti alternatívák hasonlóságából vezeti le, akkor értelmezése alapjául a közép-kelet-európai térségnek bizonyára nem művelődéstörténeti, történelmi vagy főként nem irodalmi megközelítése szolgál, hanem annak döntően politikai formációként felfogott megítélése. Csak egy politikai-ideológiai Kelet-Európa fogalom tekintheti ugyanis azonos logikájú folyamatok részesének Illyés és Paszternák, Németh László és Milovan Gyilasz pályáját, illetve rokonnak egészen eltérő művelődéstörténeti tradícióktól formált gondolatvilágukat, szellemi magatartásuk sajátosságait. Kár, hogy egy végsősoron igen egyszerű, a demokratikus Nyugat-Európa és az antidemokratikus Kelet-Európa képletére felépített oppozíció jegyében próbálja meg Gombos Gyula e szellemi pályák mérlegét megvonni. Mert így óhatatlanul olyan terepekre is kiterjeszti értelmezhetőségüket, amelyek nem csak az életművek teljességét nem tekintik elsődleges értéknek, hanem az autonóm szellemiség öntörvényű világára sincsenek berendezkedve. Mindez mégsem jelenti azt, hogy a koncepció egyszerűsítő távlatai elfednék ezeknek az írásoknak az erényeit. Gombos olyan esszét művel, amely nem viseli magán a stilizáló, képi elrajzolás olyannyira ismert, érzelmi hatású jegyeit. Tárgyias-megjelenítő esszényelve, az irodalmi próza egy fajának eszközeit is gazdagon használó stílusa akkor is érdeklődést tud kelteni tárgya iránt, ha az olvasó elsősorban más összefüggésekben tartja jelentősnek e pályákat, s azokat sem ugyanazon mérték szerint. S közben valami szelíd belátásféle is megkísérti, mégpedig annak gyanúja, hogy az esszének lassan-lassan ez a formája is történeti alakzattá válik. Talán nem is az idő járt el fölötte, hanem mintha tárgya látszanék egyszerűbbnek számára a valóságnál.

Kulcsár Szabó Ernő

Görömbei András: A csehszlovákiai magyar irodalom 1945–1980.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 442 l. (Irodalomtörténeti Könyvtár)

Elsőízben született meg Magyarországon a kortársi csehszlovákiai magyar irodalomról tudományos jellegű, elemző, egyszerre portrékat megrajzoló és folyamatokat ábrázoló irodalomtörténeti szintézis.

Görömbei András újszerűen, bár az irodalomtörténetírás hagyományos módszereit követve igyekezett megközelíteni e nem könnyű témát, sőt problémakörök sokaságát. Tanulmánya három nagy részre tagolódik. Érthetően az első az előzményeket, s a történelmi hátteret igyekszik megértetni az olvasóval. E rész jobbára az 1918–1945 közötti korszakot tárgyalja; átvéve sok olyan, máig érvényes megállapítást, melyet korábban – előtte, Csehszlovákiában – Turczel Lajos, illetve Csanda Sándor már leírt. Az is érthető, hogy ebben a részben a legtöbb az ún. átvétel – más tudományos igényű dolgozatokból. Bizonyára érthető az is, hogy e rész a leginkább vázlatos, hiszen a szerző a következő két nagy rész fejezeteire koncentrált: II. *Az indulás* (három fejezetben) és III. *A kibontakozás* (nyolc fejezetben).

Miért értékelhető Görömbei András kötete kellően? Azért, mert túllép a korábbi

esetlegességeken, s az aktualitás szülte megállapításokon. Amellett, hogy portrékat is nyújt, s nem is akármilyeneket, az irodalomtörténeti folyamatok összességébe igyekszik beállítani ezeket.

Bátran szembeszáll beidegzett, rosszul rögződött állításokkal; olyanokkal, amelyek az elmúlt három és fél évtizedben szinte pilléreivé váltak a csehszlovákiai magyar irodalomról szóló tanulmányoknak. Ezek között is a legszembetűnőbb – és éppen ezért itt végezte el Görömbei András a legmaradandóbb munkát –, hogy bebizonyítja: a csehszlovákiai magyar irodalom jogfolytonossága nem 1948-cal, hanem 1945-tel érvényes. Elveti, s jogosan teszi: Fábry Zoltán kánonként elfogadott periodizációját. S nem csak egy dátum-tovatolással, korrekcióval állunk itt szemben, hanem a tartalmi értékelés rendjével is. Hiszen a II. részt tulajdonképpen a folytonosság képviselőinek szenteli. Tehát belső összetartó, szellemi erővonalak nyomán haladva hatálytalanítja az 1948-as dátumot mint korszakhatárt, helyébe állítva 1945-öt. Csak ezután fog hozzá az 1945 utáni első nemzedék és a többiek munkássága elemzéséhez és értékeléséhez.

Így jutott el a III. nagy részhez, a kibontakozáshoz: mely már a portréknak és az irodalmi folyamatoknak dialektikus ötvözete. Nagyon plasztikusak ezek a portrék, kezdve azzal, hogy mily árnyaltan mutatja be az Irodalmi Szemle szerepén és jelentőségén keresztül az eddigi két főszerkesztő, Dobos László és Duba Gyula – alkati mivoltukból is következő – szervező célkitűzését. De felvonultatja a tablón Rácz Olivér, Dávid Teréz, Ordódy Katalin, majd Bábi Tibor, Ozsvald Árpád, Mács József alakját; hogy azután ezeket szervesen – miként az életben – követhesse Tőzsér Árpád, Cselényi László, Zs. Nagy Lajos, Gál Sándor portréja. Kutatva, magyarázva, értelmezve és értékelve munkásságuk *lényegét*; az egyes műveket téve az irodalomtörténet mérlegére.

Az irodalomtudománnyal foglalkozó fejezet szakítja meg az előbbi, elsősorban szépirodalmi műfajú fejezetek sorát; ebben részletesen bemutatva Turczel Lajos, Csanda Sándor, Rákos Péter, Koncsol László, Zsilka Tibor, Zalabai Zsigmond eddigi életművét; árnyalva az eltérő vonásokat, a jellemzőeket, aszerint, kinek-kinek mi a célkitűzése, érdeklődési köre; de még úgy is, melyikük képvisel már új felfogást (irányvonalat) az irodalomtudományban – nemzedéki szempontból.

Az helyes, hogy – mint mondani szokás – a megillető helyére teszi az egykor sokat vitatott *Egyszemű éjszaka*, s részben a *Fekete szél* című antológiák szerzőit; egyáltalán a köteteket, úgy, hogy tovább elemzi a szerzők akkortól máig megtett útját. Itt ismételjük újra: szinte elkerülhetetlen a vázlatosság, hiszen műveik nagyobbik része még a kritika régióiba tartozik. Úgy véljük, hogy az Utószóban szereplő néhány szerzőre vonatkozó megállapítás az ismétlés erejével hat, noha más-más oldalukról szól itt, mint teszi ezt a korábbi (őket részletesebben érintő) fejezetekben.

Nagyon tiszteletre méltó tudományos munka (folyamat) alapjait rakta le Görömbei András. Az alapozás nem hálás feladatát tőle elvitatni nem lehet. Megteremtette a kortársi csehszlovákiai magyar irodalom történetének szintézisét; amelyet még árnyaltabb történeti háttérrel kell majd kiegészíteni.

Kovács Győző

Ha folyóvíz volnék.
A magyar népi líra antológiája. Válogatta, az előszót írta és a függeléket összeállította Olosz Katalin. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1982. 478 l.

A vaskos kötet (noha a szerkesztő szerint az eddig fölgyűjtött 150 000 népdalhoz mérve a válogatás csak „dióhéjnyi ízelítő") alcíme némiképp félrevezető, hiszen a köztudatban „népi líra" címszóval szokás illetni a népi írók alkotásait is. A kolozsvári kiadású kötet evvel szemben a *magyar népköltészet antológiája*, amely a „legjellemzőbb, költői szempontból a legmagasabbat képviselő alkotásokat" mutatja be. A közzétett forrásjegyzék alapos szerkesztő-válogató munkáról tanúskodik, hiszen Olosz Katalin a köteteken, népzenei példatárakon, írói falurajzokon kívül figyelembe vette a folyóiratközleményeket is (Erdélyi Múzeum, Pásztortűz, Művelődés). Az antológia alapjául szolgáló fontosabb kiadványok: Erdélyi János: *Népdalok és mondák* (1846–48), Kálmány Lajos: *Koszorúk az Alföld vadvirágaiból* (1877–78), Kriza János: *Vadrózsák* (1911 !: *Magyar Népköltési Gyűjtemény* XI–XII. kötet), Mailand Oszkár: *Székelyföldi gyűjtés* (1905), Bartók Béla–Kodály Zoltán: *Erdélyi magyarság* (1921), Kodály Zoltán–Szendrey Zsigmond: *Nagyszalontai gyűjtés* (1924), Kriza János–Orbán Balázs–Benedek Elek–Sebesi Jób: *Székelyföldi gyűjtés* (1882), Kodály Zoltán: *A magyar népzene* (3. kiadás, 1960), Ortutay Gyula–Katona Imre: *Magyar népdalok* (1970) és a romániai magyar folkloristák: Almási István, Faragó József, Gazda Klára, Jagamas János, Kallós Zoltán, Olosz Katalin, Seprődi János könyvei, köztük is olyan fontos művek, mint a *Szilágysági magyar népzene* (Almási), a *Romániai magyar népdalok* (Jagamas–Faragó), az *Új guzsalyam mellett* (Kallós) és a *Magyargyerőmonostori népköltészet* (Olosz–Almási) stb.

A 850 (!) közlés tematikailag is változatos; fölöleli a párosítókat, szerelmi dalokat, lakodalmi énekeket, bordalokat, mulatónótákat, táncdalokat, táncszókat, csúfolókat és gúnydalokat, keserveseket, siratókat, bújdosóénekeket, rabénekeket, katonadalokat, pásztordalokat, betyárdalokat, koldusénekeket, bakternótákat, szolgadalokat, aratódalokat, summásdalokat is. Az ünnepnapok költészetén kívül helyet kapott a gyűjteményben a mágikus célzatú költészet (ráolvasások, átokdalok) és a hazájukat elhagyók búcsúja is (amerikás dalok), és nem kis terjedelemben a gyermekkor költészete (bölcsődalok, gyermekmondókák, Nap- és esőhívogatók, állathívogatók, riasztók, sípkészítők, hintáztatók, kiolvasók stb.).

A könyvet magvas, tanulmány értékű előszó vezeti be, melyben a szerkesztő nyomon kíséri a magyar népköltészet tudatos gyűjtésének – a pozsonyi *Magyar Hírmondó* indította – kétszáz éves útját, s röviden jellemzi a népdalok fajtáit, illetve keletkezésük körülményeit. Az antológia használatát nagymértékben megkönnyíti, hogy a *Forrásjegyzéken* és az *Útmutató a szakirodalomhoz* című összeállításon kívül helyet kapott benne egy betűrendes mutató is. A *Szójegyzék* is hasznunkra van, hiszen magában foglal minden olyan itt szereplő szót (tájszó, elavult, idegen szó stb.), amely eddig jobbára a kutatók számára volt csak ismert.

Szakolczay Lajos

Hámori Tibor: Piszkos Fred és a többiek...
Ságvári Endre Könyvszerkesztőség, Budapest, 1982. 150 l.

Rejtő Jenőről irodalomtörténeti igényű önálló kiadvány még nem jelent meg, ez a könyv az első, amely összefoglalja életét, főbb témaköreit és tragikus halálának körülményeit. Irodalomszociológiai vizsgálatok már készültek Rejtő olvasóiról, egyes regényei sikerének okairól (Tokaji András kutatási eredményei *Az olvasás anatómiája* című gyűjteményben olvashatók), de az egész kérdéskört még nem sokan vizsgálták. Hámori Tibor könyve népszerűsítő jellegű, publicisztikus írás, fő célja Rejtő nagyszámú olvasótáborának tájékoztatása. „Történetek Rejtő életéből" – ez az alcím, s ennél többet valóban nem nyújt a kötet. A két háború közötti irodalmi élet, sajtótörténet, színháztörténet kutatói számára számos értékes adalékkal szolgál; szórakoztató epizódokat ír le a termékeny, kalandos életű író kapcsolatairól, munkamódszeréről, Karinthy Frigyes Rejtő-értékeléséről. Megrendítő eseményeket idéz fel Rejtő munkaszolgálatos korszakából, haláláról a szemtanúk elbeszélése alapján. Gazdag képanyag egészíti ki a kötetet.

R. T. O.

Hegyi Béla: Alkotó időszakok.
Esszék és beszélgetések. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982. 586 l.

A Hungarológiai Értesítő 1980-as kötetében olvashattunk Hegyi Bélának, a Vigilia főszerkesztőjének két korábbi riportkötetéről, *A dialógus sodrában* (1978) és *A magunk vallomásai* (1979) című ekről. A Magvető Kiadó gondozásában közreadott új kötet vegyes műfajú válogatás, tíz év terméséből szemelgette ki a szerző a legértékesebbnek tetsző esszéket, tanulmányokat és természetesen riportokat. Hegyi Béla érdeklődése rendkívül széles körű, mondhatni enciklopédikus, a filozófiától a képzőművészeten át a zenéig, irodalomig, film- és színházművészetig terjed. A szereplő alkotók kortársaink, vagy a közelmúlt fájdalmas veszteségei. A filozófiát a *Lukács György fiatalkori ideáljai*ról szóló írás és a *Dienes Valéria*-interjú képviseli. Beszélgetés készült két kiváló író özvegyével, *Kassák Lajosné*val és *Szerb Antalné*val. *Illyés Gyuláné* ezúttal nem Illyés Gyuláról, hanem saját gyógypedagógiai tevékenységéről, a gyógypedagógia magyarországi helyzetéről nyilatkozik. Ide kapcsolódik a Buda Béla pszichológussal készített interjú is. Egy ismeretlen, vagy helyesebben elfeledett szecessziós drámáról (1925) elemzést olvashatunk a kötetben (*Egy szecessziós drámánkról, Remsey Jenő: A boldogok szigete*). Hegyi Béla a határon túli magyar irodalomra is figyel. Beszélgetést folytatott *Fáy Ferenc*cel és *Major-Zala Lajos*sal, az utóbbi interjút bőséges magyarázó „közbeszólásokkal" adva közre. Hegyi Béla kötetének kiemelkedő része a *Rónay György*ről szóló két írás. Az elsőben *Szeressétek a gödölyéket!* címmel Rónay prózáját elemzi, a második a már beteg, idős íróval készített értő és ráérző beszélgetést.

Az alkotó időszakok képzőművészeti, színház- és filmművészeti írásai egyaránt azt bizonyítják, hogy Hegyi Béla otthonos mindhárom területen és a feldolgozott téma, a jól ismert interjúalanyok megnyilatkozásai visszaigazolják a szerző tárgyszeretetét, beleérző képességét, szakmai felkészültségét.

Németh S. Katalin

Hornyik Miklós: Beszélgetés írókkal.
Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1982. 263 l.

Hornyik Miklós korábbi könyve (*Szabálytalan napló,* 1981) már bizonyította, az irodalmi interjú akkor jó, akkor van súlya, ha a megvallatott íróval egy fölkészült „riporter" ül szemben. Riporter, ki elsősorban a magyar irodalom és művelődés szerelmese, s irodalomtörténész és kritikus is egy személyben. A *Szabálytalan napló*ban – a kötetnek csak egy részét tette ki az interjú – a jugoszláviai magyar irodalom jeles alkotói – egy-két kivételtől eltekintve Hornyik nemzedéktársai: Ladik Katalin, Tolnai Ottó, Domonkos István, Végel László, Gion Nándor stb. – vallottak pályájukról, a mostani kötetben az egyetemes magyar irodalom nagy egyéniségei: Füst Milán, Déry Tibor, Weöres Sándor, Örkény István, Pilinszky János, Németh László, Illyés Gyula, Mészöly Miklós, Ottlik Géza és Lukács György, a filozófus. Jóllehet a beszélgetések az első közlésen (Híd, Magyar Szó, Képes Ifjúság) kívül egy-egy író tanulmánykötetében is megjelentek (Déry Tibor: *Botladozás,* Németh László: *Megmentett gondolatok,* Illyés Gyula: *Hajszálgyökerek* stb.), így együtt olvasva mutatják igazán, hogy mily erős a kortárs magyar irodalom, miképp épültek egymásra – sokszor egymást kiegészítve – a rétegek, a hagyományt magukba oldva, hogyan lettek a megszólaltatott írók maguk is élő hagyomány.

Hornyik alapos, az életműben jól eligazodó kérdező. Interjúinak – folyóiratban és újságban közzé tett beszélgetéseinek – jól kivehető szerkezete van: a több alfejezetre osztott válaszok előtt minden esetben „kisportrét" olvashatunk a megkérdezett íróról. Hornyik tömör összefoglalói az életmű lényeges pontjaira világítanak rá, s egyben az esszéíró-riporter véleményét közlik.

Ritka esetben a beszélgetés előkészületeiről is hírt ad (*Ottlik Géza*), s ha úgy érzi, hogy mások pontosan megfogalmazták az életmű milyenségét, szívesen idéz a meglátásokból (*Weöres Sándor*). Kényes kérdést nem ismer, nem homályosít és ködösít, hiszen tudja, hogy riporterkedésével is irodalomtörténetet ír. Analitikus (kérdező) módszerével nem egyszer meg is előzte az összefoglalókban és pályaképekben nem nagyon bővelkedő irodalomtudományt. A Füst Milánnal folytatott beszélgetést kivéve – ez csak amolyan vázlatnak tekinthető –, minden esetben az életmű mélyébe hatol. Mondása szerint „szenvedélyesen elfogult", de ez nem akadályozza meg abban, hogy föltegye kíméletlen kérdéseit. Déryt például többek közt az író és a párt viszonyáról, valamint a börtönben írott művekről faggatja, Örkényt „megöregedett írásairól". Kíváncsi, hogy Lukács György esztétikájában miért csak egyetlen író – Déry – lett elemzés tárgya, és miért maradt ki szinte az egész magyar irodalom. Németh László több más mellett (görög hatás, a regény válsága, magyar verselés stb.) arról beszél, hogy – „a minőségelv beoltásával" – miként szerette volna a szocializmust „ruganyosabbá, nyugatibbá tenni." És tizenöt év előtt már értékeink jobb megbecsülésére figyelmeztet: „...úgy hiszem, nem méltatták érdeme szerint Mészöly Miklóst sem." Illyés Gyula az igazságot „esztétikai faktornak" nevezi, majd Herderrel vitázva kijelenti: „a magyarság nem pusztuló és nem halálba menő nép." És ő áll ki Szabó Lőrinc mellett is, amikor az életmű rosszindulatú gyanúsítgatások közepette már-már méltatlanul feledésbe merült.

Mészöly Miklós az író és a történelem, az író és a társadalom viszonyáról töprengve „emberszabású politikát" követel, s bizonyos esetekben a „pozitív kívülállás"

gyakorlati hasznát hangsúlyozza. Ottlik Géza pedig a kötet talán legrészletesebb (tévé) interjújában vall életéről, őseiről, sikerületlen újságírói próbálkozásairól, a személyi kultusz éveiről, elkallódott kéziratairól, olvasmányélményeiről, a bridzs varázsáról, a Nyugat negyedik, már a Nyugat utáni nemzedékéről, Kosztolányiról és Rilkéről.

A beszélgetések során természetesen nem csupán az életutak deríttetnek föl – egy-egy interjú önéletrajzi adalékokban is igen gazdag –, hanem a művek (Déry *A világi játékok*jától kezdve Németh László *Utolsó kísérlet*ig) keletkezésének körülményei, s azok a társadalmi viszonylatok, melyek többé-kevésbé hatással vannak egy alkotás létrejöttére, vonzzák vagy taszítják az író gondolatvilágát. Hornyik Miklós – beszélgetéseiből is kiderül –, mindig a műnek szavaz elsőbbséget, tehát írópárti.

A könyvben az írók fotója is megtalálható, s a lelőhelymutató pedig az interjúk első közlését rögzíti. Ez utóbbi azt is jelzi, hogy egy-egy író fölvette-e az interjút saját kötetébe.

Szakolczay Lajos

Horváth Iván: Balassi költészete történeti poétikai megközelítésben.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 337 l.

A könyv a szerző 1978 előtti Balassira vonatkozó poétikai kutatásainak szisztematikus összegzése. Horváth Iván Balassi poézisében három kategóriát vizsgál módszeresen: a kompozíciót, a metrikát és a szerelmi ideológiát; mindhármat nagyobb összefüggések keresésével kombinálva.

A poétikai megfigyeléseket a vizsgált corpusnak – Balassi ránkmaradt versgyűjteményének – filológiai elemzése előzi meg. Az első fejezet címe: Az új Balassi-kiadás védelme utal a szerző meghatározó jelentőségű szövegkiadására (Újvidék, 1976.), s jelzi azokat a nehézségeket, amelyek az általa eszményinek nevezett kiadás elfogadtatását övezték. Kiadástörténeti áttekintésében a kompozíciós és a kronologikus elv száz esztendeje tartó küzdelmét mutatja be, s az utóbbi időszak reveláció-szerű eredményeit, amelyek Balassi eredeti 3x33-as számszimbolikus kötettervének felismeréséhez vezettek.

A kompozíció és kontextus című fejezettel kezdődik a történeti poétikai vizsgálódás. A számszimbolikus kompozíciós elv nemcsak a versgyűjtemény egészére, hanem az egyes versekre is jellemző sajátosság. A szerző egyéni leleménye az a megfigyelés, hogy a Szentháromság személyeihez szóló három himnusz sorainak együttes száma nem véletlenül 99, hanem a teológiai számszimbolika irányából való szubtilis utalás az egész versgyűjtemény szerkezetére. Az egyes versek metrikai képletében is jól kihámozható a számmisztikai szándék léte. A további elemzés azt tárja fel, hogy Balassi kompozíciói nyílt és zárt szerkezetpárokból épülnek fel.

A metrum és kontextus című fejezetben először azt vizsgálja Horváth Iván, hogy a Balassi által használt metrumok milyen poétikai benyomást kelthettek a kortársakban. Ezt úgy próbálja érzékeltetni, hogy a XVI. században nyomtatásban megjelent verses művek rímszempontú metrikai repertóriumát szembeállítja a Balassi-versekével. Mindezt grafikusan ábrázolja, s összesítve egymásra vetíti a kettőt. Az eredmény sze-

rint a nyomtatott költészet és Balassi közt jelentős a metrikai eltérés, mintegy egymás ellenpontjai. Balassi heterometrikus-heterorímes verseivel a korban egyedülálló Magyarországon. Ezek közül a legjelentősebb az ún. Balassi-versszak, amelynek eredetére – az eddigi kutatásokat igen részletesen bemutatva – a szerző a sequentia Victoriana irányában keresi a megoldást.

A szerelemideológia és kontextus című fejezetben a szerző az egyik legvitatottabb kérdéskörben keres új utakat. Megállapítása szerint Balassi bár reneszánsz költő, mégis alapvető a rokonsága az első trubadúrokkal. Ide kapcsolódik az eddig használatos terminológiák megváltoztatására tett kísérlete is, amely a régi magyar poézis differenciáltabb vizsgálatát teszi lehetővé. A költészetben két szintet helyez egymás mellé illetve fölé: a populáris és az arisztokratikus regisztert. A szerelmi költészetben a régi magyar 'virágének' terminust a tudományos vizsgálat számára túlságosan általánosnak tartja. Véleménye szerint hibás dolog udvari és lator virágének szembeállításáról beszélni, hiszen a fin'amors, a nőkultusz ideológiájának megléte vagy hiánya a perdöntő kérdés. A fin'amors a lator verset is az arisztokratikus regiszterbe emeli! A szerző a Balassi előtti szerelmi költészet vizsgálata alapján arra az eredményre jut, hogy a fin'amors ideológiát Balassi teremtette meg a magyar költészetben. Lehetségesnek tartja azonban, hogy mégsem teljesen egyedül tette ezt, hanem a rejtélyes Dobó Jakabbal együtt. Párhuzamként Guilhelm de Peitieu fiatalabb familiárisát, Eble de Ventadorn-t hozza elő, akitől – Dobó Jakabhoz hasonlóan – egy sor sem maradt fönn, de a hagyomány őt is a fin'amors ideológiai kidolgozói közt tartja számon. A továbbiakban Balassi populáris regiszterben írt ifjúkori verseit tárgyalja, hangsúlyozva, hogy a poéta „lator" éneket nem írt.

A kötet záróelmélkedése az általa is követett történeti poétikai módszer mikéntjéről szól, amelynek jelszava a „mindent a maga mércéjével". Ennek kapcsán a régi magyar irodalom konvencionális esztétikai megítéléséről ír bírálólag.

Horváth Iván kötete első ízben kínál módszeres poétikai elemzést Balassi költészetének egészéről. A mechanikus mikrofilológiai munkától egy lélegzettel jut el az elvontabb elméleti megállapításokig, amelyek újszerűek, s az európai történeti poétikai kutatások eredményeit is magukban hordozzák. Jó lehetőséget kínál a Balassi poétikájával kapcsolatos konvencionális nézetek felülbírálásához, s új objektívabb vizsgálati módszerek felé nyit utat, amelyek lehetővé teszik az egész régi magyar irodalom differenciáltabb esztétikai megítélését. Lehetetlen pár sorban ismertetni azt a sok mellesleg felmerülő tudományos eredményt, amely a kötetet a fő megállapításokon kívül alapvető fontosságúvá teszi a jövő Balassi-kutatói számára.

Szabó Géza

Hungarian Linguistics of the 16th–19th century.
A bibliography of works in the John P. Robarts Research Library of the University of Toronto. Compiled by I. L. Halasz de Beky. Toronto, 1982. 16 l. (Bibliotheca Hungarica Torontonensis 15.)

A torontói John P. Robarts Library gyűjteményének magyar nyelvészeti munkáit veszi számba Béky Halász Iván a 16. századtól a 19. századig. Dévai Bíró Mátyás 1549-es munkájától Geleji Katona István Magyar grammatikáján át Szinnyei József Magyar tájszótáráig és az 1874–1890 között készült Nyelvemléktár régi magyar kódexeket és nyomtatványokat bemutató kötetéig időrendben követi egymást a szám szerint negyven nyelvészeti munka bibliográfiai adatainak leírása. A füzetet néhány címlap illusztrálja.

M. R. J.

Hungarian Poetry in English and French.
A bibliography of works in the John P. Robarts Research Library of the University of Toronto. Compiled by I. L. Halasz de Beky. Toronto, 1982. 16 l. (Bibliotheca Hungarica Torontonensis 16.)

A John P. Robarts Research Library anyagából a magyar költészet angol és francia fordításban olvasható műveit regisztrálja Béky Halász Iván bibliográfiai füzete. Bisztray György rövid bevezetőjét a könyvtár állományában fellelhető 15 antológia leírása követi, majd az egyes költőket – Adyt, Aranyt, Csoóri Sándort, Faludyt, Illyést, József Attilát, Juhász Ferencet, Juhász Gyulát, Ladányi Mihályt, Nagy Lászlót, Nemes Nagy Ágnest, Petőfit, Pilinszkyt és Radnótit – bemutató önálló kötetek felsorolása következik.

M. R. J.

Huszár Sándor: Sorsom emlékezete.
Vallomások egy bűntelen nemzedék elkárhozásáról. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1982. 410 l.

Huszár Sándor furcsa „önéletrajza" bizonyos szempontból irodalomtörténeti műnek is fölfogható, hiszen egy nemzedék – a romániai magyar irodalom ötveneseihatvanasai – szószólójaként az író értékeket vesz bonckés alá, helyez más – az eddigiekkel szöges ellentétben álló – megvilágításba, portrékat nagyít ki, találkozások „jegyzőkönyveit" vizsgálja, baráti kapcsolatokat elemez. A szerző több mint negyedszázada hol színházigazgatóként, hol főszerkesztőként, hol meg „csak" íróként formálta-alakította a romániai magyar irodalmat-művelődést, s a könyve megjelenése utáni viták nemcsak azért csaptak magasra, mert a hozzászólók (írótársak) nagy mértékű szubjektivitást észleltek a mű egyes fejezeteiben, hanem azért is, mert szembesítették Huszárt,

az emlékezőt avval a Huszárral, aki tevékenyen részt vett mindabban, ami ilyenné formálta a romániai magyar kultúrát.

Hosszú tanulmányt kívánna a *Sorsom emlékezete* tüzetes szemléje, érdekes portrésorozata, hiszen csak így lehetne különbséget tenni „emlékezés" és emlékezés között, de egy tagadhatatlan: a könyvnek van szellemi hőfoka, szenvedélye, és az író is komolyan veszi tárgyát: a romániai magyar irodalmi (szellemi) élet csatáit, és saját nemzedékét, amint az éppen „elkárhozni" látszik. Bár Huszártól nem idegen az öngúny – sajtóértekezletét a regényeiből jól ismert Tarka Ökör nevű kocsmában tartja –, könyvében mégis inkább az önportré-festés másfajta módozatait gyakorolja. Akárkire néz, magát látja; tudatában van szerepének, közéleti súlyának, s írókkal való találkozásai is azért érdekesek, mert ez a fölfokozott én-központúság – paradox – olyan színeket, tulajdonságokat is láttatni enged a „vizsgálandó" személyiségén, amelyek egy másfajta közelítéssel talán rejtve maradtak volna. Szubjektív „irodalomtörténetében" mindenki beszélő partner, jó koma, s az emlékező író előtt pedig különösen megnyilatkozó személy.

A *Sorsom emlékezetében* – ki kisebb, ki nagyobb fényben – fölvonul szinte az egész romániai magyar irodalom, s nem csupán az 1945 utáni rajzás nemzedékei számíttatnak ide, de a két világháború közötti alkotók is: Gaál Gábor, Nagy István, Tomcsa Sándor (*Szomorú vígjáték*), Kemény János (*A báró forradalma*), Kacsó Sándor (*Bátor hűség*), Asztalos István, Balla Károly (*Temetés helyett*), Benedek Marcell (*Hazajáró lélek*), Mikó Imre (*Aki előttünk járt, A csendes Petőfi utcába*), Csehi Gyula, Méliusz József, Deák Tamás, Földes László – ezt a nagy lélegzetű arcképet követte a legnagyobb vita –, Hervay Gizella (*Próféta voltam a Balta Albán*), a Forrás második nemzedékének alkotói stb. Nem monoton emlékezésekről, emlékfölidézésekről van szó, hiszen Huszár gyakran váltogatja műfajait – portrévázlatot irodalmi vitacikk, majd interjú követ vagy önéletrajzi ihletésű esszé –, és mondandóját hitelesítendő, leveleket-levélrészleteket is közöl (Benedek Marcelltól, Kemény Jánostól, Mikó Imrétől, Nagy Istvántól, Földes Lászlótól, Méliusz Józseftől, Hervay Gizellától, Örkény Istvántól, Karinthy Ferenctől és saját magától is).

Szakolczay Lajos

Illyés Gyula Babitshoz.
Levelek, versek. Összeállította és a jegyzeteket írta Téglás János. A Ságvári Endre Nyomdaipari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet kiadása, Budapest, 1982. 274 l. (Minikönyv)

A nyomdaipari szakközépiskola minikönyv sorozatában jelentek meg Illyés Gyula levelei és versei Babits Mihályhoz. Az 52 levél (a legelső 1929 szeptemberéből, az utolsó 1941 júliusából való) és a három vers (a Pünkösdi ének 1929 májusából, a Paprikák 1932-ből és a Ha mindent elvesztünk mi... 1938 áprilisából) arról a szoros kapcsolatról, barátságról tanúskodik, amely Illyés Gyulát Babitsékhoz fűzte. A kronologikus rendbe sorjázó levelek az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának Babits-

hagyatékából valók; a hozzájuk csatlakozó jegyzetek adatokkal, magyarázatokkal világítják meg az egyes levelek hátterét.

M. R. J.

Illyés Gyula élete képekben.
(Illyés Gyula szövege. Összeállította: Illyés Gyuláné. A képeket összegyűjtötte és válogatta: Moldován Domokos. A könyvet tervezte Szántó Tibor.) Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1982. 207 l.

A 20. század második felének legnagyobb magyar költője, Illyés Gyula 80. születésnapját ünnepeltük 1982-ben. Ebből az alkalomból számos műsor, megemlékezés, ünnepség, kiadvány készült. Az utóbbiak közé tartozik a – mint címe is utal rá – „képeskönyv" a költő életéről.

Témák szerint kilenc fejezetre tagolódik. Egy-egy témán belül időrendben következnek a képek. A legtöbb fénykép mellett magyarázat, illetve hangulatteremtés végett Illyés Gyula odaillő verséből vagy szövegéből vett idézetek állnak.

Az első fejezet, *Eltelt azóta sok idő* a nagyszülőket, szülőket, testvéreket, a felsőrácegresi szülőházat mutatják be, felelevenítve a nézőben a *Puszták népe* első fejezeteit.

Mennyiségükkel kiemelkednek a fejezetek közül a *Jóbarátok, találkozások* és *Dániel az övéi közt* címűek. Az elsőben régi és mai ismerősök, barátok társaságában látjuk Illyés Gyulát, hivatalos és nemhivatalos alkalmak kapcsán, itthon és külföldön. Sorjában feltűnnek Beatrice „apródjai"-ként unokatestvérei, Weszely László, Sárközi Márta szuggesztív arca, író, szobrász, zenész barátai, Ferenczy Béni, Kodály Zoltán, Lukács György, Veres Péter, Németh László, Cs. Szabó László, Csoóri Sándor társaságában láthatjuk a költőt.

A legegységesebben szerkesztett, legbővebb anyag a költő drámáinak, a drámák próbáinak fényképfelvételei. Régebbi nagy sikerek váltakoznak a frissebbekkel.

Természetesen számos érdekes, megrendítő képet találunk a többi fejezetben is: közismerteket és a nagyközönség számára eddig ismeretlent. A híresek közül például Babitscsal való közös képe a könyvlépcsőnél vagy a közismert tihanyi kapitánysapkás.

Nemigen láttuk viszont még első feleségének, „Mucának" fájdalmas mosolyú, lesoványodott portréját vagy a csoportképet Marosvásárhely közelében, verőfényes havas tájon 1956 elejéről, vagy az unokák kedves kötekedését a vidám nagyapával.

Bárki veszi is kezébe e könyvet, nem csalódhat. Talál képanyagot érdeklődésének, kíváncsiságának kielégítésére, tiszteletének, áhítatának táplálására is.

Az idézetek forrását feltüntető jegyzet és képjegyzék zárja a könyvet.

B. Hajtó Zsófia

Illyés Gyula művei I–III.
A válogatás, a szöveggondozás Béládi Miklós munkája. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 834, 910, 914 l. (Magyar Remekírók)

„Ez a vállalkozás egyvalamiben eltér a Magyar Remekírók sorozat jól bevált kötetszerkesztési alapelveitől: a *Fáklyaláng* kivételével a nagyobb műveknek nem a teljes szövegét közli, hanem részleteket ad belőlük." E gondolattal kezdi Utószavát a kötet gondozója, Béládi Miklós, akit már csak azért is méltán választott erre a munkára Illyés Gyula s vele egyetértésben a kiadó, mert köztudott volt, hogy monográfiát készül írni az íróról, s nagy, összefoglaló munkájának részletei, koncepciója épp úgy felsejlettek korábbi, Illyéssel foglalkozó tanulmányaiból és bírálataiból, mint a válogatásból, melyet a nagy vállalkozás előtti erőpróbának szánt s egyben kedves, megtisztelő kötelességének érzett, melyet teljes lelkesedésével és tudásával igyekezett minél tökéletesebbé tenni.

A kötet szerkesztése közben találta szembe magát a nagy kérdéssel: lehet-e, szabad-e „afféle földuzzasztott breviárium formájában" bemutatnia Illyés Gyula oly sok műfajra kiterjedő s valamennyiben maradandót alkotó pályáját, vagy netán helyesebb-e kevesebb művet, de teljes szöveggel közreadnia. A válasz a válogató számára sem volt egyszerű, végül mégis úgy döntött, hogy vállalja a csonkasággal szükségszerűen együttjáró hiányérzetet, máskülönben – mint a jelzett helyen írja – „megzavartuk volna az életmű belső arányait, az önkifejezés és a kor föladta kérdésekre válaszolás érzékeny egyensúlyát". Mintája – legalábbis a különféle művek időrendi csoportosításával – maga Illyés volt, aki *Itt élned kell* (1976) című kötetét sajtó alá rendezve a többi között ezeket írta: „az időrendben való fölsorakoztatás tán arra is jó lesz, annak nyomon követésére: mint alakul, fejlődik, tér vissza újra egy elmében egy gond..." Az adott – nem szerény – terjedelemben megkísérelte tehát a válogató és szöveggondozó Béládi Miklós nyomon követni az írónak azt a belső fejlődését, mely nemcsak művészi érlelődést jelentett, hanem a kor kihívásaira adott válaszokat is tartalmazta, s lehetőségei szerint így adott teljesnek mondható képet arról a pályáról, mely szorosan összeforrt a magyarság történetével, akár mint annak tükrözője, akár mint útmutatója.

Az első kötetben a versek és műfordítások olvashatók. Illyés Gyula lírájának ismerői számára bizonyára meglepetésként hat, mily nagy terjedelmet szentelt a válogató az utolsó korszakban született költeményeknek, melyek csupasz, tömör lényegszemlélete valóban az egész élet sokszor keserű tapasztalatait összegezte, s újra meg újra, mind makacsabb szenvedéllyel, mind fájdalmasabb öniróniával igyekezett meglelni a „tisztességtudás törmelékeit". Bár e válogatás jó alkalmat szolgáltatna arra, hogy megkíséreljük Illyés Gyula, a költő jellemzését, vagy óvatosan kijelölni az újabb magyar lírában elfoglalt helyét és szerepét – mely nem kevésbé fontos, mint az a puszta tény, hogy a nagy, korszakjelző lírikusok egyike –, ezúttal e csábító lehetőséggel mégsem élhetünk, hiszen a Magyar Remekírók sorozat egyes darabjai sem ezzel a céllal készülnek, sokkal inkább fogódzót s eligazítót adnak az olvasónak, mintegy arra ösztönözve őket, hogy ezek birtokában törekedjenek a majdani teljességre. Béládi Miklós versválogatása olyan irányú, melynek segítségével mindenki biztosan tájékozódhatik, s a részletekből máris megsejtheti az egész gazdagságát és jelentőségét. Ugyanezt mondhatjuk a műfordítót bemutató részről is. Köztudott: Illyés a század egyik legrobusztusabb tol-

mácsolója volt, akinek műfordítói teljesítményét aligha lehet egyetlen fordítói törekvéshez vagy iskolához kötni. Az idegen versek meghonosítását is szolgálatnak, vagy kedves baráti kötelességnek érezte, s volt ebben a műfajban is annyira szuverén alkotó, hogy ne érezze önmagára érvényesnek azokat a „piszlicsáré törvényeket", melyek ritkán segítik, inkább gátolják a nagy fordítói teljesítmények megszületését.

A második kötetben regényrészletek, novellák és drámák (*Fáklyaláng, Kegyenc, Bolhabál*) olvashatók. A sor természetesen a *Puszták népé*vel indul, majd a mesteri, *Petőfi Sándor*ról írt életrajzzal folytatódik, s ezeket követik rendben a *Kora tavasz*, a *Mint a darvak*, a *Hunok Párizsban*, a *Kháron ladikján* és a *Beatrice apródjai* részletei. Már a címek felsorolása, a művekre való futó emlékezés is jogossá teszi a kérdést: vajon a hagyományos értelemben vett regény-meghatározás érvényes-e Illyés prózájának e tartományára? Hiszen ezekben a műveiben sem csak az volt a célja, hogy az epikus eltávolítás eszközeivel éljen, hanem erkölcsi, politikai és történelmi kérdésekben foglalt állást, ábrázolásmódja pedig inkább az olvasó állásfoglalásra késztető segítője a legtöbb esetben. Szinte minden regényében megfigyelhető, milyen szuverén módon bánik az idővel: sosem csak a témájául választott korszeletet mutatja be, hanem egy-egy esszéisztikus betét formájában ki-kitér a regény és a saját korát elválasztó időszak jellemzésére, hogy végül eljutva a mindenkori jelenbe, azzal kapcsolatban is elmondja véleményét. Regényeinek nagy többségében motívumok sorát fogja össze, módszerére hatott valamelyest az esszéhagyomány vagy a dokumentumírás, mégsem nevezhetők művei ilyen jellegű írásoknak, viszont megtalálható bennük a regény legfontosabb jellemzője, a többértelmű jelentés, melyet épp azzal ér el, hogy úgy mutatja be a dolgokat, eseményeket, amint azok történtek. Olyan korszakban írta első regényeit, mely a műfaj válságának keserű tudatával vívódott, s a maga példájával igazolta, nem a fikció, nem a varázslat, nem az eltávolítás a próza igazi, nagy kérdései, hanem a tényekhez való következetes és makacs hűség. Ahogy verseiben, prózájában is megfigyelhető az időszerűségre való törekvés: mindig kényes kérdéseket vet föl, s azokra igyekszik válaszolni, s feleletét azért is érezzük hitelesnek, mert igazságát a megélt valóság szavatolja.

Nemcsak a már érintett műfajban törekedett a valósággal való minél intenzívebb és hitelesebb kapcsolat kialakítására, hanem drámai műveiben is, amelyekben megfigyelhető az a törekvés, hogy egy-egy feledésbe merült műforma feltámasztásával, mondandójának keretéül való felhasználásával igyekezett választ találni kora időszerű, sokszor nyomasztó kérdéseire. Hogy e három itt szereplő drámai műve a legjelentősebb-e, netán másokat választ-e magának az utókor, mint kedvesebbeket s fontosabbakat, abban a kérdésben korai lenne még egyértelmű állásfoglalásra törekednünk. Az nem kétséges, hogy a *Fáklyaláng* a magyar drámairodalomnak kivételes hőfokú darabja, különösen a második felvonásban emelkedik meg, a *Bolhabál* inkább egyfajta ügyeskedő, már-már mesei népi életszemléletet aktualizál, a *Kegyenc* pedig leginkább engedelmeskedik a színpad zárt törvényeinek, ám ugyanakkor rendkívüli erővel fejezi ki korunk egyik legizgalmasabb kérdését, mely az irodalomnak éppúgy megválaszolásra váró központi gondolata, mint a bölcseletnek: megőrizheti-e a személyiség függetlenségét az önkénnyel szemben.

A harmadik kötet útirajzokat és esszéket tartalmaz, s az időrend szabályait követve rendkívül széles, hiteles képet rajzol arról a folyamatról, ahogy egy nagytehetségű esszéíró a kor nyomására és őrlelke parancsára kialakított a maga számára egy olyan

formát, mely alkalmas volt történelmi tárgyú elmélkedésekre éppúgy, mint a nemzetvolt legégetőbb és legfájdalmasabb nyitott kérdéseinek szigorú és kérlelhetetlen felvetésére, de megfér a nagyívű, a huszadik század sokszor tragikus hasadásokat okozó problémáival vívódó írások szomszédságában érző, meleghangú baráti méltatás, irodalomtörténeti portré vagy éppen lírai emlékezés. Nem szabályos esszék és nem szabályos útirajzok sorakoznak itt, hanem egy felelősen gondolkodó, küldetését mélyen átérző ember kollektívnek szánt vallomásai, melyek szerzőjüket méltán állítják a nemzetről gondolkodók s annak ügyében tevékenykedők első sorába.

Rónay László

Irodalmi Kurír és előzménye 1931–1932.
Hasonmás lenyomat. Szerkesztette és a bevezetőt írta: Szurmay Ernő. Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár, Szolnok, 1982. VIII, (60), 164 l.

A két világháború közötti sajtótörténet egyik rövid életű dokumentumát adja közre a Szolnok Megyei Könyvtár hasonmás kiadása. Az *Irodalmi Kurír*t és előzményét a *Reklám Kurír*t, illetve *Kurír*t Szandai Sándor, a későbbi neves szobrász alapította és szerkesztette. A folyóiratritkaság, amelyből összesen három teljes sorozat ismeretes, a progresszív vidéki sajtó értékes emléke. Az alapító szerkesztő álláspontja szerint: „Segítsen az irodalom a reklámnak és viszont, a reklám az irodalomnak". A folyóirat szerzői gárdája elsősorban a megye ma már jórészt elfelejtődött írói közül került ki, de szerepelt a lapban Gelléri Andor Endre, Kassák Lajos, Nagy Lajos, Radnóti Miklós és Zsolt Béla is.

A hasonmás kiadás a Szolnok megyei irodalmi ritkaságok feleleventését célul kitűző sorozat első darabja.

Németh S. Katalin

Irodalom- és nyelvtudomány.
Acta Academiae Paedagogicae Nyíregyháziensis Tom. 9/D. Nyíregyháza, 1982. 167 l.

A címének megfelelően vegyes tartalmú kiadvány első részében három irodalomtörténeti és két nyelvtudományi értekezés kapott helyet. A kötetnyitó írásban *Csorba Sándor* vizsgálja Kölcsey és Petőfi verstechnikájának-verselési stílusának, motívumainak és eszmerendszerének közös vonásait (*Kölcsey-hatások Petőfi műveiben*). *Bánszky István* tanulmánya Krúdy irodalomszemléletének megismeréséhez igyekszik hozzájárulni azáltal, hogy összegyűjti egyik regényének művelődés- és irodalomtörténeti hivatkozásait (*Krúdy irodalmi tárlata a Napraforgó című regényben*). Az irodalomtörténeti részt záró írásában *Pál György* a 70-es évek második felében elhunyt kárpát-ukrajnai magyar író, Kovács Vilmos életét és főbb műveit tekinti át (*A történelmi éjjeliőr. Kovács Vilmos írásairól*). A nyelvtudományi írások közül *Bachát László*é (*Az ifjúsági nyelv kialakulása*) azt a kérdést vizsgálja, hogy a korábban egy-egy iskola falai között maradt di-

áknyelv napjainkra hogyan vált jól elkülöníthető, a nem diák-fiatalok nyelvhasználatára is jellemző egységes ifjúsági nyelvvé, míg *Horst Naumann* német nyelvű tanulmányában (*Die Kommunikationsverfahren Vergleichen, Verallgemeinern, Schlussfolgern*) az NDK-ban 1976–80 között folytatott, Az anyanyelvi oktatás és képzés nyelvtudományi alapjai című, országos szintű kutatómunka eredményeibe enged bepillantást.

A kötet második fele *Szociolingvisztika és anyanyelvi oktatás* címmel az MTA Nyelvtudományi Intézete által 1973 nyarán Nyíregyházán, számos külföldi részvételével rendezett tudományos konferencia anyagából ad közre válogatást. A *Szépe György* által írt bevezetőből megtudjuk, hogy a konferencián a munka nem annyira előadások, mint inkább kerekasztal-beszélgetések formájában folyt; az anyag késedelmes publikálásának oka az, hogy ezek magnószalagról való leírása és publikálhatóvá formálása hosszú időt vett igénybe. A konferencián elhangzottak jó része mégsem vált elavulttá, mivel a szociolingvisztikai kutatások terén igen kevés történt azóta. A mostani válogatás 18 szerző előadásának, illetve hozzászólásának néhány esetben rövidített közlésével, valamint két kerekasztal-beszélgetés összefoglalásával a változatlanul élő problémákra szeretné fölhívni a figyelmet.

A kiadvány anyagát a főiskola Rajz Tanszékén oktató művésztanárok munkáiról készült reprodukciók is gazdagítják.

Szajbély Mihály

István király intelmei.
Az előszót és a jegyzeteket írta Szigethy Gábor. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982. 75 l. (Gondolkodó magyarok)

Az *István király intelmei* címet viselő füzet lényegesen többet tartalmaz a címlapon jelzettnél. Az *Intelmek*hez ugyanis csatlakozik egy nála terjedelmesebb függelék, amelyben István *Nagyobbik* és *Kisebbik Legendáját*, valamint a Karthauzi Névtelen István király életét elbeszélő művét olvashatjuk: *Bódogságos Szent István királnak innepéről*. Ez utóbbi *Sequitur legenda* című részét Kardos Tibor olvasatában, a szöveghűség és az olvashatóság követelményeit egyaránt szem előtt tartva közli Szigethy Gábor. Az eredetileg latin nyelvű Intelmek és Legendák Kurcz Ágnes fordításában szólalnak meg, de Szigethy felhívja a figyelmet egyéb átültetésekre is. Bevezető írásában rövid fordítástörténeti ízelítőt ad, néhány kifejezés magyar változatainak egybevetésével. A jegyzetanyagban bővebb illusztrálásul az Intelmek VI. fejezetének három fordítása is olvasható (Jordánszky Elek 1808, Nagy Gyula 1899, Tormay Cecília 1930) kiváló példájául a nyelvtani (és gondolkodási) stílus változásainak.

Németh S. Katalin

Izsák József: Illyés Gyula költői világképe 1920–1950.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 512 l.

Egy nagyszabású életműmonográfia első, önállóan is megálló, de természetesen a készülő folytatás révén beteljesítendő részét tartjuk kezünkben. A kötet címe s még inkább esszéisztikus bevezetése (*Életrajz helyett – a modern költészet égtájairól*) jelzi, hogy Izsák nem biográfiát ír, hanem világkép-elemzést és szellemi, művészi fejlődésrajzot. Az ötvenes évek elejéig kíséri el hősét, három nagy szakaszra osztva pályáját: az „útkereső" forradalmár és avantgardista magával sodró kísérleteire (1920–1933), a népi mozgalom fénykorának éveire (1933–1937), és a „nemzeti költő próbatételeire" (1937–1950). Utolsó elemzései már a filozófus költőt, a pusztulással, a halállal, a történelem fonákságaival szembenéző gondolkodót villantják föl, sejtetve mintegy a koncepció folytatását, a második kötet alapeszméjét.

A szerző egyesíti a György Lajos iskolájában elsajátított korrekt filológiai és összehasonlító módszert az utóbbi évtizedek műelemző eljárásaival. Sokat és jól idéz. Figyel a műfaji érintkezésekre, átfedésekre; eszmei és esztétikai kulcsfogalmai (pl. meditatív tárgyiasság, ironikus tárgyiasság, érzelmi demokratizmus stb.) egyaránt alkalmasak verses és prózai, lírai és epikai alkotások értelmezésére. Stílusában szerencsésen vegyül el a tudományos terminológia pontossága és az esszé oldottabb fogalmazásmódja. A *Jegyzetek* című befejező tömb életrajzi vázlatot, Illyés-bibliográfiát, lábjegyzeteket és a tárgyalt művek címmutatóját tartalmazza.

Csűrös Miklós

Janus Pannonius. Magyarországi humanisták.
A válogatás, a szöveggondozás és a jegyzetek Klaniczay Tibor munkája. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 1412 l. (Magyar Remekírók)

Magyar nyelven immáron ez a kitűnően szerkesztett antológia kínálja a legteljesebb áttekintést a magyarországi humanista irodalom egészéről. Ebben a gazdag tárházban jóformán mindenki szerepel, aki a XV–XVI. században Pannóniában, a Múzsák segítségével, említésre méltó humanista irodalmi művet hozott létre. Klaniczay Tibor válogatásában a hasonló korábbi antológiák anyagának felhasználásán kívül, a különböző kiadványokban, folyóiratokban szétszórt fordításokat is összegyűjtögette; sőt egy sereg olyan írásművet is elénk tár, amely itt olvasható először magyarul. Ezeken felül néhány művet új, vagy megjobbított átültetésben kap kézhez az olvasó.

A kötet élén természetszerűleg a költőfejedelem, Janus Pannonius versei találhatók bőséges válogatásban (a poéta opera omniája még várat magára). Elrendezésük műfaji csoportok szerint és kronologikus rendben történt. Ez az elv a könyv másik részére is jellemző. Az itt szereplő ötvenegy magyarországi humanista szerzeményei ilyen csoportosítás szerint következnek: versek, komédiák, episztolák, orációk és traktátusok (a történetírás a Magyar Remekírók sorozatának egy korábban megjelent kötetében látott napvilágot). A műfaji elrendezés következtében egyes szerzők a kötetben ismételten előkerülnek. A szemelvények együttese igen érdekes olvasmánnyá válik, amely a

jegyzetek segítségével a nem szakavatott olvasóknak sem okozhat gondot a megértésben.

A jegyzetekben először a válogatás szempontjairól, a korábbi és az új fordítások problémáiról esik szó. Ezt követi a görög és héber szavak magyarázata. A névmagyarázatok pedig nagy segítséget jelentenek még a korban járatosak számára is. Igen szerencsés dolog az is, hogy helyet kaptak a szerzők tömör életrajzai, műveik bibliográfiai adataival együtt.

Az utószó a magyarországi humanizmus irodalmának remek összefoglalása, amely kiemeli a latinitás egyetemességének és az országon belüli hungarus vagy pannon tudatnak szerencsés egymásbafonódását. A honi humanisták sokszínű nacionáléja mellett megrajzolja azt a társadalmi fejlődést, amely a klerikusoktól és a világi vezető rétegtől fokozatosan az iskolamesterekig vitte el a humanista kultúrát. Az európai humanizmus közös vonása volt az, hogy stílusát az antik utalások és a retorika alkalmazása határozta meg. A magyarországi humanisták is jól beleilleszkedtek ebbe az egyetemes irányzatba, mégis műveikbe – főként a törökkel való harc kapcsán – sajátos pannon ízek vegyültek.

Szabó Géza

Jászi Oszkár publicisztikája.
Válogatta és szerkesztette Litván György és Varga F. János. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982. 591 l.

E kötet esetében, bármennyire is elkoptatott a fogalom, mégis érvényes, hogy: hézagpótló, s jelzi azt is, hogy Jászi Oszkár személye, munkássága iránt végre Magyarországon is megnőtt nem csupán egy szűk értelmiségi réteg érdeklődése, hanem szélesebb körben is igénnyé vált: végre olvashassa a magyarországi olvasó is munkáit. A sort nemrégiben az Osztrák–Magyar Monarchiáról írott könyve kezdte, s most ezt folytatja ez a bő válogatás publicisztikai írásaiból.

Aki a magyar századfordulóval, annak szellemi – irodalmi, művészeti, politikai, társadalomtudományi – képével foglalkozik vagy kíván foglalkozni, annak számára Jászi Oszkár alakja előbb vagy utóbb megkerülhetetlen lesz. Jászi munkássága azonban mostanáig a szélesebb olvasóközönség, de még a szűkebben vett szakkutatók számára is jószerivel el volt zárva. 1945 előtt könyvalakban kiadott munkái sem jelentek meg újra (a két háború közt sem, hiszen Jászi kénytelen volt emigrációba vonulni), 1945 utáni munkássága következetes antikommunizmusa és antimarxizmusa miatt nem olvasható Magyarországon. Kisebb lélegzetű munkái pedig a korabeli napilapok és folyóiratok hasábjain voltak szerteszórva. Ezekből gyűjtötte és válogatta Litván György és Varga F. János a jelenlegi kötet anyagát, elsősorban a Világ és a Huszadik Század lapjairól. Jászi még mielőtt a Tanácsköztársaság összeomlott volna, elhagyta az országot, s előbb Bécsben, majd az Egyesült Államokban telepedett le. Bár az emigrációban is megmaradt a polgári radikalizmus itthoni és emigráns képviselői közt vezéregyéniségnek, munkássága természetszerűleg kevésbé lehet közvetlenül hatékony és szervezőerejű, nem beszélve arról, hogy az emigrációból már bonyolultabb megítélni a magyarországi helyzetet.

A kötet törzsanyagát így az 1918–19-ig írott cikkek, előadások szövegei képezik, kisebb hányadban olvashatók írások a húszas, illetve a harmincas évekből (ez utóbbiak nagyobb része emlékezés a hozzá legközelebb állókra; szellemi társainak portréját festi meg bennük). A későbbi időszakot már csak néhány írás képviseli; kettő 1942-ből (*Emlékezés 1918 októberére, A magyar egységfront kérdéséhez*) egy pedig 1947-ből, abból az alkalomból, hogy a Huszadik Század újraindult, s a szerkesztők ehhez Jászitól kértek és kaptak beköszöntő cikket. A könyvet egy 1953–1955 között írott *Emlékiratok* című, végül is befejezetlenül maradt mű zárja, mely a müncheni Új Látóhatárban jelent meg eredetileg. A válogatás így, tételesen felsorolva, úgy tűnhet, kissé egyoldalú, hiszen egyértelműen a „korai" Jászi Oszkárra, a Társadalomtudományi Társaság, a Huszadik Század című folyóirat alapítójára, az úgynevezett második reformnemzedék egyik vezéralakjára irányítja a figyelmet, s nem foglalkozik a későbbi korszakokkal. A kép azonban (bár kétségtelenül tanulságos lenne olvasni Jászi későbbi írásaiból is) mégsem egyoldalú, sőt, ha mozaikosan is, de teljesnek mondható. Jászi ebben az időben tölti be a legfontosabb szellemi és közéleti szerepeket, kapcsolatban van kora minden számottevő társadalomtudósával, akik az új Magyarországért harcolnak, de kapcsolatban van az új magyar irodalomért folyó harc legfőbb képviselőivel is, köztük legnagyobb barátjával, Ady Endrével. (A kötet két írása is tanúskodik erről; de arról is, hogy Jászi mennyire biztos szemmel látja, Ady talán a társadalomtudósoknál is pontosabban méri fel költészetében az akkori jelen Magyarországát, s ezért Jászi mindig úgy beszél róla mint legfőbb szövetségeséről; *Egy verseskönyvről; Ady Endre emlékének.*) Adyhoz, a Nyugathoz és írói mozgalmához, az új irodalmi-művészeti kultúrához nemcsak szellemi-politikai radikalizmusa és nyitott gondolkodásmódja fűzte, de idekötötték személyes életének szálai is: Lesznai Anna férje volt, azé a Lesznai Annáé, aki nemcsak verseivel kapcsolódott az új irodalomhoz, hanem képzőművészeti munkásságával (Ady-kötetek borítótervezésével például) is szélesebb spektrumát rajzolta föl az új kultúrának. Az Ady–Jászi barátság sem volt egyoldalú; Ady legalább olyan elismeréssel írt például Jászi könyvéről (*A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés*), mint Jászi a *Ki látott engem?*-ről. „... ő megcsinálta az új una eademque nobilitását Magyarországnak, s ezek továbbélése, jövendő harca az ő szobra a régi una eademque nobilitás összetörendő kőbálványain. S ha van valamit érő, továbbszálló, továbbküzdő szép és jó az én kicsiny munkámban s életemben, csak abban és ott, ahol és miben a Jászi utakkal összetalálkozhatott" – írja Ady. Jászi publicisztikája erről az – immár szélesebben értett – összetalálkozásról szól, arról az egymásratalálásról, amely – olykori viták és ellentmondások közt – a Huszadik Század, a Társadalomtudományi Társaság, a Galilei Kör, a Vasárnapi Kör és a Nyugat tudósai illetve művészei között így vagy úgy létrejött az új Magyarország megszületéséért.

A kötet minden egyes írása után külön jegyzet található (a válogatók-szerkesztők munkája), mely az olvasót eligazítja és leírja a cikk eredeti lelőhelyét is. Mivel Jászinak igen kiterjedt személyes kapcsolatai voltak, jó lett volna, ha a könyvet még egy névmutató is kiegészítené, a könnyebb, gyorsabb eligazodás, információkeresés kedvéért.

Dérczy Péter

Jászay Magda: Párhuzamok és kereszteződések.
A magyar–olasz kapcsolatok történetéből. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1982. 429 l.

A szerző olasz művelődéstörténetből doktorált, számos tanulmánya és könyve jelent meg Magyarországon és Olaszországban. Elsősorban a XIX. századi magyar–olasz kapcsolatokkal foglalkozik, de tanulmányozta a két nép korábbi történelmét is.

A rendkívül olvasmányosan megírt könyv tíz évszázadon át kíséri figyelemmel a magyar és az olasz nép történelmét, egymáshoz fűződő kapcsolatait. A kalandozó, Itáliába is be-becsapó (és egészen a délolaszországi Pugliáig lejutó) magyaroktól való rettegéstől az 1848-as függetlenségi harcok idején, majd később Garibaldi vörösingesei között helytálló szabadságharcosokig tekinti át a két nép történelmét.

A szerző nemcsak a történelmi forrásokat elemezte gondosan, hanem az adott korból fennmaradt irodalmi emlékeket is, melyek a magyarokkal, vagy valamilyen szempontból Magyarországgal foglalkoznak. Ilyenek például a nápolyi Johanna férjének, Károly Róbert Endre fiának meggyilkolásával foglalkozó művek, Boccaccionak a gyilkossággal foglalkozó elbeszélése és egy korábbi költeménye, az Este-krónika, Giambattista Marsuzzi 1821-es tragédiája a *Johanna királynő* vagy a Toldi legendákkal kapcsolatosak.

A magyar nép államalapítása után is élénk volt a kapcsolat Itáliával, elsősorban a követek és a kereskedők révén, akik közül nem egy telepedett le Budán. Az 5. fejezetben olvashatunk egy firenzei kereskedő, Buonaccorso Pitti budai viszontagságairól, aki később visszaemlékezésben írta le magyarországi élményeit. Ugyanitt olvasható Paolo Armanini mantovai követ jelentése.

Külön fejezet foglalkozik a kulturális „cserekereskedelemmel", azaz a Magyarországra járó velencei követekkel, pápai legátusokkal, valamint a kereskedőkkel, illetve az Itáliába, főleg Velencébe és Padovába járó, tanulni vágyó magyarokkal.

A reneszánsztól kezdve megszaporodik a magyarokkal közvetve és közvetlenül foglalkozó munkák (követjelentések, röplapok, beszámolók) száma, különösen a török harcok idején. A későbbiekben pedig az itáliai történetírók rendszeresen foglalkoznak a magyarországi eseményekkel. (Pl. Angelini Buontempi, aki a magyarországi „lázadásról" írt 1674-ben.)

A magyarországi kulturális élet fejlődésében továbbra is fontos szerepet játszottak az olaszok. Az Esterházy udvarban alkottak: Claudio Pasquini, Carlo Quaglio, Nunziato Porta stb. Mint Jászay Magda könyvéből is kiderül, a két népet különösen közel hozta egymáshoz a „népek tavasza", 1848.

Minden egyes fejezet gondos összefoglalása egy-egy történelmi kornak, s azon belül a két nép kapcsolatának, a fejezetek végén feltüntetve az idézett szövegrészlet forrásait.

A könyv rendkívül gazdagon, színes és fekete-fehér képekkel illusztrált. Külön értéke a műnek a végén található folyóiratcímek rövidítési jegyzéke, a levéltári anyag, a középkori olasz krónikák és az általános feldolgozások jegyzéke, az egyes történelmi korszakokat tárgyaló fejezeteknél felhasznált művek bibliográfiája.

A két nép kapcsolatát sokan, sok tanulmányban, könyvben feldolgozták már. Ezek azonban csak egyes korokkal foglalkoztak. Jászay Magda könyve az első olyan

mű, amely teljes áttekintést ad és olyan összefüggésekre is felhívja a figyelmet, amelyekkel eddig nem, vagy csak nagyon kevesen foglalkoztak.

Török Sára

József Attila Párizsban.
Szerkesztette és bevezetővel ellátta: Szabolcsi Miklós. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 133 l.

Korunk egyik legnagyobb költője, József Attila 1926 és 1927 ősze között egy évet töltött Európa egyik legszebb városában, Párizsban, illetve Franciaország világhíres üdülőhelyén, a Côte d'Azur-ön. E találkozás felidézésének, egy magasrendű szellemi turistaútnak élményét ígéri a Szabolcsi Miklós által szerkesztett *József Attila Párizsban* című album. Hiába keresnénk persze benne olyan képet, amely József Attilát háttérben a Notre Dame-mal, az Eiffel-toronnyal vagy a Sacré Coeur-rel ábrázolná. A költő párizsi sétáit és tengerparti vakációját nem örökítették meg fotók.

Ott-tartózkodásának azonban számos emléke maradt fönn: levelek, dokumentumok, versek. Érdekes emlékezések örökítik meg a költő mindennapjait a francia fővárosban. Szabolcsi Miklós, *Érik a fény* című monográfiájában összegezve a kutatásokat, szintetikus képet ad erről az időszakról. Mindebből támpontokat kapunk arra vonatkozólag, melyek voltak életének fő színterei a fény városában, mi töltötte el őt örömmel, mire figyelt föl, hogyan viszonyult az obligát látnivalókhoz és élvezetekhez. S a József Attila életéhez hozzárendelt Párizs föllelhető öreg fotóalbumok, képes revük lapjain, a húszas évekből származó képeslapokon.

Ha tehát a könyv a felsőfokok találkozásának nem is avathat közvetlen részesévé, szövegek, dokumentumok és fényképek mozaikdarabkáiból mégis összerakja a „Párizsi anzixot", képzeletünk elé idézi a Quartier Latin olcsó szállodáiban nélkülöző, emigráns kávéházakban billiárdozó, könyvtárban olvasgató, avantgarde irodalmi estekre járó, 21-22 esztendős fiatalember alakját és környezetét.

Bevezetőjében Szabolcsi Miklós tömören összefoglalja József Attila franciaországi tartózkodásának fontosabb eseményeit és mérlegeli az 1926 és 1927 ősze között eltelt év szellemi–költői hozadékát. A bevezető fejtegetéseket fényképreprodukciók és újonnan készített fotók sora követi, amelyeket helyenként a képeket értelmező szövegek: a költő versei, versrészletei, kortársak emlékezéseiből idézett rövidebb-hosszabb passzusok szakítanak meg. A kötetet Cserépfalvi Imre emlékiratának József Attilával való párizsi találkozásait felidéző részlete és képjegyzéke zárja.

A filológusnak talán szemet szúr a gyűjtemény néhány hiányossága, de a kiadvány rendeltetését, a költő párizsi életének szemléltetését ezek nem zavarják jelentős mértékben. Az albumot, mint a József Attila-kultusz újabb eredményét állíthatjuk a korábbi József Attila-képeskönyvek és fényképkollekciók mellé.

Tverdota György

Ferenc Juhász: Auf deutschen Spuren zum ungarischen Parnass. Einfluss der deutschsprachigen Literatur auf die Entwicklung des ungarischen Schrifttums zu einer Literatur klassischer Höhe von 1772 bis 1848. In Komission bei R. Trofenik, München, 1982. 180 l. (Studia Hungarica)

A szerző, S. D. B. Dr. Juhász Ferenc az ELTE Bölcsészettudományi Karon megkezdett tanulmányait a bécsi egyetem magyar–német–latin–görög szakán folytatta és fejezte be 1953-ban, s ugyanott szerzett doktorátust a XVIII. sz. második és a XIX. sz. első felének magyar–német irodalmi kapcsolatairól írott munkájával.

Az *Auf deutschen Spuren zum ungarischen Parnass* címmel a Müncheni Magyar Intézet gondozásában megjelent mű az egykori doktori disszertáció némileg átdolgozott és kiegészített változata. Az átdolgozás azonban valószínűleg inkább csak a szokványos kiadói szerkesztést, helyenként a szakirodalmi jegyzetek kiegészítését jelentette és a mű alapstruktúráját, feldolgozott anyagát nem érintette. Azonban tekintettel arra, hogy az adott témában a felszabadulás óta a mai napig nem túl sok tanulmány született, s különösen, hogy a mű az 1772–1840 közötti időszak magyar–német irodalmi kapcsolataival foglalkozó szakirodalmat összegező igénnyel dolgozta fel, adatgazdagságával, sokoldalúságával, helyenként esetleg vitákat ingerlő értelmezéseivel számos ösztönzést nyújthat a mai irodalomtörténeti kutatás számára is.

Juhász Ferenc célkitűzése annak bemutatása, hogy Nyugat-Európa szellemi kultúrája, amely Magyarországon az 1772–1848 közötti időszakban az irodalomra volt a legnagyobb hatással, milyen nyomokon érkezett hazánkba. Témaválasztásából következően a német irodalom példaadó és közvetítő szerepét a magyar szellemi fejlődésre meghatározó jellegűnek tartja, amit egyrészt a török kiűzését és a szatmári békekötést követő közös osztrák–magyar történelemből, a magyar szellemi életnek az osztrákkal való összefonódásából, másrészt analóg fejlődéstörténeti jelenségekkel magyaráz. A XVII. századi német és magyar nemzettudat kialakulását például – egyebek mellett – II. Frigyes franciaimádatával, illetőleg II. József németesítő törekvéseivel hozza összefüggésbe, mint a nemzeti értékeket semmibevevő kihívásokra született ellenhatást. – Számos ehhez hasonló, kisebb és nagyobb érvényű tipológiai analógiát vet fel a több nemzetű német (osztrák, német, svájci németség) és a magyar történelem, kultúrtörténet, irodalomtörténet és egyes íróegyéniségek összehasonlításával. Ezek ugyan a pozitivista szellemű hatáskutatás túlsúlyán belül többnyire lehatárolt érvényűek, de gondolatszikráikkal termékeny indíttatást adhatnak további kutatások számára.

A téma anyagának rendszerező elve a tematikus beosztáson belül is érvényesülő, a fejlődéstörténeti folyamatokat érzékeltető kronológia. A magyar nyelvű irodalom kialakulásának történelmi feltételeit ismertető rövid bevezető után a bécsi Bessenyei-Kör megalakulásától (1772) kezdi részletes vizsgálódásait. A német és osztrák viszonyokkal összehasonlítva behatóan foglalkozik a magyarországi szellemi élet egyes ágaival, a német kultúrának és hatásának magyarországi jelenlétével az oktatás, filozófia, esztétika, művészet, könyvnyomtatás és könyvterjesztés, a sajtó és a színház területén s a magyarországi nyelvújító mozgalom kibontakozásában. Külön fejezetet szentel Révai és Adelung, Kazinczy és a német írók kapcsolatainak. Az irodalmat az egyes műfajok – próza, költészet, dráma – szerint tárgyalja, minden esetben részletesen ismerteti, több témában táblázatokkal illusztrálja az adott terület kapcsolattörténeti és hatástörténeti

vonatkozásait, vagy az azoktól esetleg független párhuzamos jelenségeket. Ebből következően az egyes szerzők – Révai, Kazinczy, Verseghy, Dugonics, Vörösmarty, Kisfaludy stb. – több fejezetben kerülnek tárgyalásra, s viszonylag nagy teret kapnak a kor azóta már elfelejtett műfordítói, írói is. A zárófejezet Katona József és Kisfaludy Károly drámáit mint az európai irodalmi fejlődéssel szinkronba, azzal azonos színvonalra emelkedett műveket tárgyalja, az összehasonlítással kimutatván, hogy a német nyomokon induló magyar irodalom azokban nem egy esetben meghaladta példaképeit.

Varga Rózsa

Juhász Géza: Laták István.
Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1982. 237 l.

Laták István (1910–1970) a jugoszláviai magyar irodalom jellegzetes alakja: *szegényember-lírája* némiképp a József Attiláéval rokon, avval a megszorítással, hogy Laták a sorsából eredő keserveit, „kolduslázait" nem nagyon tudja általánossá tenni.

Juhász Géza kismonográfiája e „vajdasági magyar proletárköltő"-nek, a köztudatban levőnél árnyaltabb portréját rajzolja meg. Már fejezetcímeivel érzékeltetni akarja eme líra szociális érzékenységét és a költő fölhevültségét, ami a nyomor, az elembertelenedés elleni tiltakozás következménye: I. *A szegénység ölelő karjaiban;* II. *A jugoszláviai szegénymagyarság életének részese és ábrázolója;* III. *Jaszi-bara sorsa szívembe fáj;* IV. *Varas, szomorú szájjal örömet mondani;* V. *Nekem csak jajra volt szavam.* Az életműre utaló beszédes címek sorsot is jelölnek, amely a költőt (a kritikust, az irodalompolitikust és a publicistát is), fokozván küldetésélményét, a társadalmi ügyek részesévé teszi.

A jugoszláviai magyar irodalomtörténész könyvében az író pályaképe azért is izgalmas, mert Juhász Géza az erők és ellenerők fölvonultatásával kitér a két világháború közötti vajdasági magyar szellemi élet és munkásmozgalom problémáira is. Kort fest, hogy érzékelhetőbb legyen Laták „kergetett farkasként" űzött élete, illetve az 1945 utáni (1945–1950) válságkorszaka. Ma már nehezen tudjuk elképzelni a „proletárnovellát" mint műfajt, és a vers is másként értékelődik, de Laták István egyetlen sorától sem tagadhatjuk meg az őszinteséget, amely azonban ritkán hozott létre esztétikailag mérhető alkotásokat. Az életműben inkább a megtett út értékelhető: a korszak expresszionista lírájához hasonló hang miként vált át tudatosan egy „szürkébb" közlésmódra, s az ösztönös lázadóból hogyan lesz az általa is épített és védett *Híd* irányvonalát támogató elkötelezett irodalmár.

Más kérdés, hogy ez az eszmeileg egyenes vonalú fejlődés nem mindig járt együtt az író lírájának elmélyülésével, és sokan Latákot még ma is inkább prózaíróként értékelik, jelezve, hogy dokumentatív „novellái" a maguk nyerseségében többet mondanak, mint költeményei. Juhász Géza érezhetően más véleményen van, azért is idézte föl bőséggel monográfiájában a Laták-i életművet alakító körülményeket.

Szakolczay Lajos

Julow Viktor: Fazekas Mihály.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 515 l.

A Fazekas Mihály életének és műveinek szentelt érdeklődés végigkísérte Julow Viktor egész tudományos pályáját. Az első Fazekas-monográfia és a Kéry Lászlóval közösen sajtó alá rendezett kritikai kiadás (*Fazekas Mihály összes művei*) 1955-ben, pályája elején jelent meg, de a téma ezután is szünet nélkül foglalkoztatta: újabb kutatási eredményeivel kiegészítve előbb kandidátusi értekezést írt belőle, végül a saját Fazekas-publikációi körül kibontakozott vita és az újabb szakirodalom alapos felhasználásával készítette el Fazekas-monográfiája átdolgozott és kibővített változatát, amely halála évében jelent meg. A művet egyszerre szánta a szakmának és a széles olvasóközönségnek, ezért közérthető stílusban fogalmazta meg mondandóját, és a jegyzetapparátus egy részét elhagyta, tudományos folyóiratokban és fórumokon megjelent cikkeire utalva ott, ahol túlzottan szakszerű kifejtést igényelt volna egy-egy bonyolult kérdés.

Széles körben hasznosította az 1955 után megjelent vagy kezébe került tanulmányokat, nemcsak az irodalomtörténet terén: pl. Debrecen, Fazekas szűkebb hazája településtörténeti sajátságainak vizsgálatakor az új változat Toynbee egy 1947-es munkáját idézi, Fazekas jellemképének megrajzolásához pedig a pszichografológia eszközeit is felhasználta (Rákosné Ács Klára 1978-ban készített elemzésére támaszkodva). Mivel a sok-sok bővítést és átírást lehetetlen itt egyenként sorba venni, ezúttal csak a lényeges szerkezeti változások és a nagyobb terjedelmű kiegészítések jelzésére szorítkozom.

A Fazekas-korabeli Debrecent bemutató korábbi két fejezetet (I–II. az 1955-ös kiadásban) a szerző egybeolvasztotta és átírta: pl. újabb XVIII. századi útinaplóból, Bethlen Elek leírásából vett idézettel gazdagította a város képét, finomította a II. Rákóczi Ferenc szabadságharcával szemben elfoglalt debreceni álláspontok ismertetését stb. és hosszú kitérőt szentelt a korabeli stílusok, elsősorban a rokokó debreceni meghonosodásának. A kötet legfőbb újdonsága azonban az előzőhöz képest a *Lúdas Matyi*ra vonatkozó részek teljes átírása: Julow beiktatott egy egész fejezetet a motívum történetéről, évtizedes kutatásait összegezve az asszír forrásoktól a mese kelet-európai (moldvai csángó és román) változatáig. Egészében új ez „A nippuri szegény embertől a Lúdas Matyiig" címet viselő rész – bár bővebb kifejtése az „Árkádia körül" című tanulmánykötetben már megjelent –, és így önálló fejezetté vált a *Lúdas Matyi* elemzése és kiadástörténete, megbolygatva a korábbi kiadás VIII–XI. fejezeteinek sorrendjét. Julow Viktor a „rege" értelmezésében és elemzésében is messzemenően felhasználta a műre vonatkozó újabb tanulmányok és bírálatok tapasztalatait (Szauder József, Tóth Dezső opponensi véleménye, Szigethy Gábor, Wéber Antal, Szilágyi Ferenc kritikái, Rohonyi Zoltán legfrissebb tanulmánya kapcsán), s ezek ismeretében, gyakran velük vitatkozva alakította ki nézeteit a mű lezárásáról, népmesei jellemzőiről, formai jegyeiről, klasszicizmusáról, hexametereiről.

A módosítások tehát csak bővítették és korszerűsítették a monográfiában felhalmozott hatalmas tudásanyagot, de nem érintették a mű jellegét. Így az új változat

természetszerűleg lép az előző helyébe, de megmarad a hagyományos monográfia-műfaj monumentális alkotásának, a Fazekas-filológia egyik alapművének.

S. Kovács Ilona

Karinthy Frigyes: Nem mondhatom el senkinek.
Versek. Szerkesztette és a szöveget gondozta Ungvári Tamás. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 198 l. (Karinthy Frigyes Összegyűjtött Művei)

Karinthy Frigyes összegyűjtött műveinek sorozatában a szerkesztő, szöveggondozó Ungvári Tamás a Nem mondhatom el senkinek (1930) című első kötetnek és az Üzenet a palackban című posztumusz kötetnek verseit gyűjtötte egybe. A két verseskönyv anyagához külön ciklusban hat vers csatlakozik, s a gyűjteményt öt versfordítás zárja, amelyeknek közlését az indokolja, hogy Karinthy ezeket vette fel Nem mondhatom el senkinek című kötetébe. Az eddigi szerkesztési elveknek megfelelően a versek is úgy követik egymást, ahogyan Karinthy még életében kötetté rendezte őket.

M. R. J.

Keresztury Dezső: Híres magyar könyvtárak.
Fényképezte Gyarmathy László. RTV–Minerva, Budapest, 1982. 142 l.

Keresztury Dezső szakavatott kalauzolásával a Magyar Televízió 1979-ben nyolcrészes színes sorozatban mutatta be a nyolc legjelentősebb magyarországi műemlékkönyvtárat. E sorozat nagy sikere vetette fel azt a gondolatot, hogy a televíziós bemutatás során felszínre került értékes művelődéstörténeti anyag könyvalakban is hozzáférhető lehessen. „Nem mása ez a televíziós adásoknak" – vallja mégis könyvéről a szerző, s erről valóban meggyőződhetnek mindazok, akik a képernyőn látottakat a színes fényképekkel illusztrált, reprezentatív album tartalmával összevetik. Ez a kötet sokkal inkább emlékeztető, felidéző erejű dokumentum, amely műemlékkönyvtáraink páratlan kincseire, nem egyszer unikum köteteire irányítja a figyelmét kutatóknak, szakembereknek, könyvtártörténeti érdeklődésű olvasónak egyaránt.

Keresztury Dezső albuma az Országos Széchenyi Könyvtárat, a zirci Reguly Antal Könyvtárat, a gyöngyösi egykori Ferences Könyvtárat, a keszthelyi Helikon Könyvtárat, a pannonhalmi Bencés Könyvtárat, a sárospataki Református Kollégium Könyvtárát, a debreceni Református Kollégium Könyvtárát és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárát mutatja be a bibliotékák épületeinek, legszebb termeinek, legjellegzetesebb régi köteteinek és ritkaságainak művészi kivitelű fényképei révén. Hiányérzetünk ezúttal legfeljebb abból az örvendetes tényből fakad, hogy még az itt említetteken kívül is számos könyvgyűjteményünk van, amelynek értéke, színvonala a felsoroltakéhoz hasonló vagy azokéval vetekszik (pl. Eger, Esztergom, Kalocsa, Székesfehérvár stb.). Így legfeljebb azt kívánhatjuk, hogy a körkép teljessé tétele érdekében folytatódjék a sorozat, a többi műemlékkönyvtáraink is váljanak hasonló módon ismertté az érdeklődők előtt.

A képek nyújtotta látvány esztétikai élményéhez csatlakoznak Keresztury Dezső szakszerű magyarázatai, amelyek röviden összegzik a könyvtárak történetének legfontosabb eseményeit, az állományukra vonatkozó legfontosabb adatokat, a könyvkötőművészet, a könyvnyomtatás és az illusztrálás, valamint a könyvhasználat jellegzetes mozzanatait. Mindez együttvéve a magyar könyvtártörténeti ismeretterjesztésnek rendkívül hasznos, szép produktumát eredményezte, amely sikerrel irányította rá figyelmünket leghíresebb bibliotékáinkra.

Bitskey István

Kincskereső repertóriuma 1971–1980.
Szerkesztette és összeállította: Krauss Péter és Kraussné Papp Éva. Csongrád megyei Lapkiadó Vállalat, Szeged, 1982. 97 l.

A rangos irodalmat kínáló, jobbára a gyermekek számára készült-szerkesztett szegedi folyóirat egy helyi kezdeményezésből – a Szegedi Tanárképző Főiskola kiadványából – nőtt országos fórummá, s ötven-hatvanezres példányszámával ma már fontos szerepet tölt be a fiatalabb korosztály olvasóvá nevelésében. A Kincskereső irodalmi gyermekfolyóirat önnállásának tíz éve alatt 85 számot jelentetett meg, s a repertórium 3219 címleírás és kb. 4000 címszó segítségével, szinte a teljességre törekedve igyekszik föltárni a folyóirat anyagát.

A repertórium vázlatosan közli a folyóirat létrejöttét s történetét, és válogatást ad a *Kincskereső*re vonatkozó irodalomból (a cikkek többek közt a *Könyvtáros*ban, a *Pedagógiai Szemle*ben, a *Módszertani Közlemények*ben, a *Könyv és Nevelés*ben, a *Kortárs*ban s az *Élet és Irodalom*ban jelentek meg).

Szakolczay Lajos

Király István: Intés az őrzőkhöz.
I–II. Ady Endre költészete az első világháború éveiben. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 668, 698 l.

1970-ben jelent meg Király István Ady-monográfiájának első része *Ady Endre* címmel, Ady pályájának 1905–1912 közötti kibontakozásáról. Ezt a két kötetes, 78 íves munkát folytatja az *Intés az őrzőkhöz* című 120 íves, szintén két kötetes mű, amely az 1914–1918 közötti Ady-költészetet elemzi. Mindkét könyvet a kivételes teljesítménynek kijáró megbecsüléssel fogadta az irodalomtudomány, minden fórumon tanulmányok méltatták irodalomtörténeti jelentőségét.

Király István monográfiája a költő eszmei hagyatékát veszi számba, Ady világképének elemzését vállalja az irodalomtudomány eddigi módszereit és elért eredményeit mozgósítva. A munka műfaja éppen ezért nem is határozható meg pontosan, mivel a világképelemzés műveletébe minden irodalomtörténeti műfajt integrált Király István: a kortörténettől, az életrajztól kezdve a poétika, verstan, stilisztika korszerű alkalma-

zásán át recepciótörténetig, ideológiai vitairatig minden az Ady-életmű minél alaposabb feltárását, a XX. századi magyar kultúrában való pontos elhelyezését szolgálja. Mivel Ady költészetének e könyvben tárgyalt szakasza az I. világháború és a forradalmak korára esik, a történettudomány által felvetett kérdésekkel is szembe kellett néznie. Mentalitástörténettel és eszmetörténettel is ki kellett egészítenie az esztétikai, kritikatörténeti, történetfilozófiai kutatásokat, hogy Ady kivételes, korszakos jelentőségét, a művek valamennyi összetevőjét és megvalósult értékeit érzékeltetni tudja.

A monográfia olyan alapkutatások elvégzését is magára vállalta, amilyenek például a századelő történetének jónéhány kulcsproblémája, a nemzeti tudat alakulása, átfogó esztétikai fogalmak, új kategóriák kidolgozása és az életműre alkalmazása, irodalomtörténeti rendszeralkotás, a költészeteszmény és a költői Én-felfogások nyomon követése, a marxista filozófia eredményeinek továbbgondolása, ideológiai funkciók betöltése. A hatalmas ismeretanyagot úgy szerkesztette egybe, hogy a valóság és a költő, valamint a művek megismertetését a szerkezettel, elrendezéssel is segítse, s az életmű dramaturgiáját is érzékeltesse.

Az *Intés az őrzőkhöz* e munkát úgy végzi el, hogy az Ady-korabelitől a megírás időpontjáig született, könyvtárnyi szakirodalom minden jelentős megállapításával, lényeges kérdésével gondosan foglalkozik, s ezek birtokában, velük egyetértésben, olykor velük vitázva alakítja ki saját meggyőződését. A mű gerincét az 54 kiemelt, Ady utolsó korszakát meghatározó nagy vers részletes műelemzése alkotja, s az aprólékos filológiai problémák megoldásáig mélyített érzékeny elemzések köré építi fel – szinte a korszakban született valamennyi mű bevonásával – a világkép alakulásának teljes folyamatát, valamennyi lényeges elemének beható ismertetését. Az egyes művek születési körülményeinek feltárása lehetőséget ad a kortárs magyar és világirodalommal való kapcsolatok, elsősorban a nyugat-európai vonatkozások, irodalmi irányok, jelentős alkotók bemutatására.

A világháború fogadtatása az egyes országokban, hatása, a szellemi életet is gyökeresen megváltoztató tragikus élményének ábrázolása módot ad Király Istvánnak, hogy Ady és a háború viszonyáról minden eddiginél teljesebb képet adjon, a háború ellenes tiltakozás valamennyi elemét föltárja, s az egyes reprezentatív versek kapcsán bemutassa forradalmi világnézetének összetevőit: az antinacionalizmust, az osztályszerű látást, a gondolkodói kérlelhetetlenséget, az internacionalizmust, a reális nemzettudatot, összemberi szolidaritást. Antiimperialista patriotizmusnak nevezi Ady világnézetét, s a kései Adyt az egész emberi sors költőjeként mutatja be. Az egész korabeli szellemi élet, ideológia és köztudat állapotának, állásfoglalásainak elemzése alapján rögzíti Ady másokétól eltérő legfőbb jellegzetességeként az imperializmusellenességet, a költő megnövekedett felelősségérzetét, népiségfogalmát, távlatos és helytálló emberségét, lírájának polifónikusságát, a költészettel életet formáló szándékát.

Adyt prófétaként, virrasztóként, eszmény- és értékőrző hősként mutatja fel, a kiválasztott versek motívumainak, gondolatmenetének, az élmények megformálásának eszköztárát teljességre törekedve tárja fel, s ezzel a rendkívül gazdag anyaggal támasztja alá állításait. Változatos közelítésmódjai, elemzései szempontjainak gazdagsága, poétikai magyarázatai a kevésbé ismert és a sokszor elemzett verseknél egyaránt meggyőzővé teszik állításait. Néhány kiemelkedő verselemzés a sok kitűnő közül: *Emlékezés egy nyár-éjszakára, Elégedetlen ifjú panasza, Az eltévedt lovas, Krónikás ének 1918-ból,*

Mai próféta átka, Intés az őrzőkhöz. Ez utóbbi kapcsán vonja le a tanulságot: „a forradalmiság nem pusztán valamiféle politikai igen, de sokkal több annál: átfogó világkép, a valóság nagy törvényeihez való eljutás, s azok jegyében való cselekvés, az esetlegességeken való felülemelkedés."

A történelmi, politikai, ideológiai tartalmú versek születésének körülményein, élményein, filozófiai hátterén kívül külön csoportban kapnak helyet az istenes és a szerelmes versek. Sok eddigi elemzővel vitázva – például Martinkó Andrással, Barta Jánossal, Rónay Györggyel és másokkal –, Király Istvánnak az a meggyőződése, hogy Ady Isten-élménye átmeneti, s csak az volt a feladata, hogy „az ember megcsúfoltatása idején is ébren tartsa az emberbe vetett hitet". Istenes verseiről a *Menekülés az Úrhoz* című példa-költemény alapján fejti ki véleményét, cáfolja Vatai László könyvnyi terjedelmű eltérő álláspontját Ady istenhitéről. A könyv recepciójában is érezhető volt, hogy az istenes versek végső értékeléséhez közelebb jutott irodalomtudományunk, azonban nem érvénytelenítette néhány más vélekedés jogosultságát sem.

A szerelmi líra különös jelentőséget kapott az elemzések sorában, mindenekelőtt az Ady–Csinszka kapcsolat részletes feltárása, külön regény-terjedelemnyi ábrázolása. Ez a szépírói erényekkel bemutatott fejezet a könyv egyik nagy újdonsága. Címe: *Távlatsejtelem és életalakítás*, alcíme: Az élet mint gesztus – ezek a címek összefoglalják Király István értékelésének lényegét. Itt a *Vallomás a szerelemről*, az *Egy háborús virágének*, a *De ha mégis?* című versek elemzéseit külön is ki kell emelni, olyan összefüggéseket képesek feltárni a magánéleti líra és Ady költészetének egyéb jellemzői között. Érdekes részlet ezen a fejezeten belül a költői életmű és a valóságos életrajzi események közötti kapcsolatról szóló esszé, az életrajzkutatás történetének összefoglalása, az önstilizációról kifejtett nézetek.

Ady költői stílusának jegyeit nemcsak az egyes verselemzésekben tárja fel Király István, hanem összefoglaló fejezetben veszi számba mindazokat a költői értékeket, melyek Ady esztétikája, lírája alapján kimutathatók. Szótani, alaktani, mondattani kutatások eredményeit összegezi, a költői szerepek, hősök valamennyi típusát jellemzi, elkülöníti az egyes verstípusokat és műfajokat, kiemeli Ady szerkezeti formáinak újdonságait: a montírozó szerkesztést, a körszerű kompozíciót, a koncentrikus felépítést, s ezek világirodalmi előzményeit is bemutatva emeli ki Ady kivételes teremtő művészetének formai jegyeit. Érdekes vizsgálati eredménye, hogy az 1914–1918 között született Ady-versek mindössze egynegyede monologizáló, a többi valakihez szóló. Feltárja az archaizálás eszközeit, a mesei, mítoszi elemek, a bibliai képek jelentőségét, a régi magyar költészetre való rájátszás, és az ún. „marginalizálás" formáit. Elidőzik Ady kedves, gyakori figurájánál, a „bújdosó kuruc"-nál, s a párbeszédes formák szerepét is jelentőségükhöz mérten elemzi.

Mindezek csak jelezhetik a könyv tartalmi-tematikai gazdagságát, hiszen még címszavakban sem sorolható fel mindaz, amit a monográfia magába foglal (a két kötet tartalomjegyzéke is csaknem egy ívnyi terjedelmű). A mű recepciója azt bizonyítja, hogy tanulmány terjedelmű kritikák sem foglalkozhattak a könyv valamennyi vonatkozásával, s minden szerző utalt arra, hogy hosszabb időre lesz szükség, míg Király István munkájának minden értéke, újdonsága, módszertani vívmánya beépül a szakmai köztudatba, esztétikába, oktatásba, a huszadik századi kultúrtörténetbe, tudományelméletbe. Valamennyien, akik a mű értékeinek, jelentőségének számbavételére vállal-

koztak, az Ady-monográfia utolsó részének elkészülését sürgették: az 1912–1914 közötti évek költészetének hasonlóan alapos, minden részletre kiterjedő feltárását várja a szaktudomány Király Istvántól. Voltak olyanok is, akik a szerzőtől azt kérték: rövidített, egy kötetes formában is tegye közzé Ady-kutatásainak lényegét, a tömör, meggyőző, korszerű Ady-képet illessze bele a huszadik századi magyar irodalom történetébe, s foglaljon össze valamennyi vitakérdést, alapfogalmat, s ezáltal is segítsen az Ady-kép reális és hiteles rögzítésében.

R. Takács Olga

A Kiskunság és a Forrás repertóriuma. 1955–1978.
Összeállította: Lisztes László, Heltainé Hegedűs Júlia anyaggyűjtésének felhasználásával. Kiadja a Katona József Megyei Könyvtár. Kecskemét, 1980. 626 l.

Megyei könyvtáraink tudományos tevékenységéhez tartozik az országos jelentőségű helyi, helyismereti, helytörténeti jellegű kiadványok, dokumentumok felkutatása, gyűjtése, az anyag feltárása, rendszerezése, közrebocsátása. Ezen munka keretében készülnek a hazai tudományos élet számára nélkülözhetetlen, helyi, visszatekintő sajtóbibliográfiák és repertóriumok, pótolva az országos, egységes retrospektív sajtóbibliográfia hiányát, és a különböző folyóiratok mélyebb feltárását.

A kötet a címben jelzett két lapon kívül feldolgozza a velük rokonságot mutató és koncepciójukban is hasonló *Biztató* és *Aranyhomok* címen megjelent antológiákat. Így két év kivételével (1961 és 1966) folyamatos képet kapunk Kecskemét irodalmi, művészeti életéről. A Kiskunság az 1955–59, 1963–1965, 1967–1969 közötti időszakokban működött, a Biztató 1960-ban, az Aranyhomok 1962-ben jelent meg, míg a Forrást 1969-es indulásától a tíz éves évfordulójáig dolgozták fel.

A folyóiratok és az egyes számok szoros időrendben, míg a bennük levő cikkek az oldalszámok növekvő – nyomtatási – sorrendjében következnek, ilyen módon kiemelkednek az egyes rovatok is. Az olvasó így „áttekintheti a füzetek tagolódását, szerkezeti sajátosságait, a rovatokat és a közlemények bizonyos fokú összetartozását kifejező keret-jellegű kiemeléseket, a szerkesztők szándékainak megfelelően. Művelődés- és irodalomtörténeti szempontból azonban ennél fontosabbnak tartjuk, hogy ily módon a lap szerzői gárdájáról, ennek összetételéről és változásairól adhatunk hiteles képet. Arról, hogy kik írtak egy évben, egy-egy korszakban a Kiskunság és a Forrás számára, írásaik hogyan helyezkedtek el szellemi környezetükben, a folyóiratok hasábjain." A kötetben való eligazodást előfej segíti, jelzi a folyóirat címét, az évfolyamot és füzetszámot. A tételek sorszámot kaptak, a mutatók – a reprodukciókról szóló, név- és tárgymutató – ezekre a számokra utalnak. Nagy jelentőségű a kötetet kiegészítő, ötven oldalnyi fejezet, amely külön a „Művészi alkotások és dokumentumok reprodukciói"-t tartalmazza. Idetartoznak a helyismereti jelentőségű személyek és települések művészi értékű fotói (a felvételt készítő nevével), festmények, grafikák, iparművészeti alkotások fényképei. A rész felépítése, elrendezése megegyezik a fő részével.

A repertóriumot *Pomogáts Béla* A Forrás első évtizede című tanulmánya nyitja, ezt követik a folyóiratok részletes bibliográfiai leírásai és a kollacionálás adatai.

Varga Katalin

Kocsis Rózsa: Minőségeszmény Németh László szépírói műveiben.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982. 636 l.

Az elmúlt években Németh László iránt rendkívüli módon megélénkült az íróitudományos érdeklődés. Vas István *Mért vijjog a saskeselyű?* című életregényének legharciasabban vitázó lapjai a *Kisebbségben*-ről szólnak; 1979-ben látott napvilágot Grezsa Ferenc könyve a hódmezővásárhelyi évekről; Lackó Miklós *Szerep és mű* című kötetének legterjedelmesebb tanulmánya Németh László ideológiáját taglalja. Sándor Iván könyvet szentelt Németh László üdvtana vizsgálatának; szép számmal jelentek meg tanulmányok és cikkek is. Van rá vélhető magyarázat, hogy épp az az író került az érdeklődés középpontjába, aki oly sok keserű szót ejtett utóélete várható visszhangtalanságáról és jövendölt műve köré méltatlan hallgatást. Több indítékot is megjelölhetnénk; összegezve azt állapíthatjuk meg, hogy több ok miatt Németh László változatlanul nagyon időszerű, mert egyszerre író és gondolkodó, műve emiatt újra meg újra aktualizálódik, s nem egyik vagy másik oldala, hanem együttesen az életmű, amely egyébként is szétbonthatatlan egységet alkot.

Kocsis Rózsa tollából a *Minőségeszmény Németh László szépírói műveiben* címen jelent meg monografikus könyv, mely Németh László szépírói munkásságát, a húszas évek közepétől a hatvanas évek végéig tekinti át, amit már azért méltányolnunk kell, mert a szépíró némileg mindig háttérbe szorult az ideológus, a tanulmányíró, a társadalomjavító mögött. Ez a kettéválás aránytalan ítéletekhez vezetett olykor, s azzal járt együtt, hogy megengedhetőnek mutatta ideológia és regény, tanulmány és dráma egymástól elszakított kezelését. Kocsis Rózsa hangsúlyozza, hogy az életművet egységesnek kell tekintenünk: nincs ilyen és olyan Németh László külön, hanem *életmű* van, amelyet kölcsönhatások járnak át. Meggyőző példát is hoz ennek bizonyítására: az indulás éveinek kritikáit, cikkeit kapcsolja össze az első regényekkel, majd a Tanu-korszak minőség-eszméjét, társadalmi utópiáját a harmincas évek regényeivel és színdarabjaival. Senki nem vitatja, hogy Németh László zseniális kritikákat és alapvető tanulmányokat írt, de miközben teljes joggal méltattuk a gondolkodó művét, hajlandók voltunk elhanyagolni a szépírót, az életmű kétharmadát, amelyben remekművek akadnak. Kocsis Rózsa nagy érdeme, hogy ezt a kétharmadot vizsgálja könyvében, rendkívüli tüzetességgel, hatalmas anyagot mozgatva meg, oly módon, hogy nemcsak Németh László műveinek belső vonatkozásrendszerét tárja elénk, hanem állandóan utal azok irodalmi és szellemi környezetére, a magyar és az európai irodalom rokonjelenségeire. A szerző irigylésre méltó alapossággal ismeri írójának szerteágazó munkásságát, s ami a lényegesebb, meg is találja közöttük azokat a rejtettebb kapcsolatokat, melyek az irodalmi kritikák, ideológiai tanulmányok, utópiák és a regények, meg a drámák szellemi világát összekötik. Kocsis Rózsa könyvének ez az egyik legnagyobb érdeme: legendaoszlató magától értetődőséggel állítja elénk az egységes Németh László alakját, s erről nem kinyilatkoztatásokat közöl, hanem elemzéseket nyújt, vagyis az anyagból bontja ki amúgy különben nem sokszor hangoztatott tételét.

A szerző két nagy részre tagolta könyvét, a választóvonalat a negyvenes évek közepén húzta meg. Az elsőben kaptak helyet a korai regények, az *Emberi színjáték*, a *Gyász* és az *Utolsó kísérlet* ciklusa, valamint a drámák sorozata, a *Bodnárné*tól a *VII. Gergely*ig; a másodikban a drámák újabb láncolata a vásárhelyi trilógiától a hatva-

nas években írt színművekig, közöttük helyezve el az életmű csúcsán álló regényeket, az *Iszony*t, az *Égető Esztert* és az *Irgalom* címűt. Kocsis Rózsa minden számításba vehető művet elemez, jelentőségükhöz mért terjedelemben: tíz regényt, húsznál több drámát; ezenkívül szót ejt a ritkábban emlegetett utópiákról és *A Medve utcai polgár*iról, a *Tanu*ról. Óriási anyag, világos tagolású szerkezetben elrendezve – egymagában elismerést érdemlő vállalkozás. A szépírói alkotásoknak ez a tekintélyes vonulata van beleágyazva Németh László gondolatvilágába, szellemi tájékozódásába, s ennek révén kapnak ezek a művek a belső műelemzésen túli intellektuális kiterjedést, új megvilágítást; lehetőséget a többoldalú értelmezésre.

Kocsis Rózsa az elemzések középpontjába Németh László három vezérgondolatát állítja; a minőség, a morál és a magyarság eszméjét. Nem úgy természetesen, hogy ezekből vezeti le a művek jelentését, poétikai jellemzőit; ellenkezőleg: az alkotások tüzetes tárgyalása során jut eme vezérideákhoz, amelyek természetesen a cikkeknek, tanulmányoknak, utópiáknak is alapvető mondanivalója. A meghatározó elem mind e közül a morál. Németh László moralista író volt, ami azt jelenti, hogy mindent az emberre vonatkoztatva értelmezett. Az irodalomtól az erkölcsi példa tanúsítását várta, a kritikát erkölcsi sarkallásnak szánta, s a tudományból, bölcseletből azt igyekezett kiszűrni, ami ember-méretű, emberiesíthető ismeret. Társadalmi programjai is az erkölcsi emelkedés lehetőségét vetítették olvasói elé: pedagógiai és kert-utópiái igazában erkölcsnemesítő intézmény ideálját vázolták. Regényei és drámái nem utópiák, se nem erkölcsjavító tanmesék. De hogy a morál, az erkölcsi üdvösségkeresés vagy az erkölcs eltorzulása, kóros elváltozása legtöbb művében benne van, vagy épp ebből a gondolatkörből nő ki, azt Kocsis Rózsa meggyőző elemzésekkel bizonyítja az *Emberi színjáték*ról, az *Iszony*ról vagy a *VII. Gergely*ről szólván.

Irodalomtörténeti oldalról mérlegelve a könyvet, a legnagyobb nyereségnek azt tekinthetjük, hogy a szerző megkísérelte tipológiai sorba állítani a regényeket és a drámákat. Kocsis Rózsa a gondolatiságban találta meg azt a középponti szervezőelvet, amelynek mentén ezek az alkotások elhelyezhetők s ezen belül egyéni, megkülönböztető karakterüket elnyerik. Az *Emberi színjáték* az életalakító eszme és a legenda ötvözete, a *Gyász* a lélekállapot rajza, az *Utolsó kísérlet* az esszéregény példája, az *Iszony* lételméleti regény, a drámák az idea és erkölcs tragikus változatai és így tovább. Igen árnyalt jellemzéseket kapunk ily módon a művekről, nem különben arról az irodalmi és szellemi, hazai és európai közegről, amelyben a művek létrejöttek. A szerző elsősorban a tárgykiválasztás, a cselekménybonyolítás, a jellem, illetve a lélekrajz és a szellemi, intellektuális tartalom bemutatására vállalkozik és ezeknek a kérdésköröknek, valamint a hozzájuk rendelhető világnézeti motívumoknak avatott értelmezője. Viszonylag kevesebb teret szentelt az írói nézőpont vizsgálatának, ami a regényeknél perdöntő jelentőségű, és a tipológiai jegyek nélkülözhetetlen eleme; mi több, meghatározója. A nézőpont elemzésének bekapcsolásával alighanem új poétikai jellegzetességek is megvilágosodnának, s még árnyaltabb képet nyernénk arról a Németh Lászlóról, aki tipológiatörténeti szemszögből a Móricz utáni próza egyik legnagyobb – ha nem épp valóban a legnagyobb – alkotója; aki a hagyományhoz kötődés és az újító kezdeményezés olyan változatát teremtette meg, mely a magyarság és európaiság egyik lehetséges összegezése volt.

B. M.

Nicholas Kolumban: Turmoil in Hungary.
An Anthology of Twentieth Century Hungarian Poetry, edited and translated by Nicholas Kolumban, with photographs by Peter Korniss, with an introduction by Peter Klappert. New Rivers Press, St. Paul, Minn. 1982. 187 l.

A 20. századi magyar költészetből tallózó antológiát a magyar születésű amerikai költő, Kolumbán Miklós állította össze, fordította és adta ki; utóbbit – mint a belső borítón olvasható – a United Arts Fund és „a magyar költészet barátainak" támogatásával tehette meg. A kötetet Korniss Péter folklorisztikus-rurális fotói egészítik ki, és a jónevű amerikai költő, Peter Klappert írt hozzá előszót.

A fordítások zöme korábban napvilágot látott már különböző amerikai irodalmi lapokban; a kötetbe rendezés megerősíti a szuverén választásokból kirajzolódó, sajátos képet a 20. századi magyar költészetről. Sorrendben Csoóri Sándor, Kassák Lajos, Oravecz Imre, Tandori Dezső, Mezey Katalin, Serfőző Simon, Kiss Anna, Illyés Gyula, József Attila, Gyurkovics Tibor, Ladányi Mihály, Vas István, Radnóti Miklós, Nemes Nagy Ágnes, Gutai Magda, Szabó Lőrinc, Hervay Gizella, Nagy László, Weöres Sándor és Orbán Ottó versei kaptak helyet Kolumbán fordítói oeuvre-jében és az antológiában. A szuverén választások rendjében és az amerikai olvasó előtt lényegében ismeretlen, e századi magyar költészet összefüggéseiben Peter Klappert esszének beillő előszava segít eligazodni. Klappert benyomásainak érzékeltetésére kulcsszavakat keres, melyek segítségével az olvasó könnyebben hozzáférhet ehhez a számára idegen költészethez: s ezeket a – szelíd, megingathatatlan, szeretetteljes és dühödt – *szomorúság*ban, a *veszteség* érzése által átszínezett *szelídség*ben, *gyengédség*ben, olykor pedig éppen *keménység*ben találja meg. Mint mondja, maga a válogatás is *szenvedélyes:* szelíd és kemény, szeretetteljes és dühödt, és jó érzékkel talál rá arra a szembeállításra is, mely híven jelzi a *Turmoil in Hungary* szuverén értékét: „Ez a könyv nem törekszik arra, hogy történeti értelemben legyen átfogó: esztétikailag kíván egészet alkotni."

Egy mondatban is plasztikusan fogalmazza meg Klappert annak történelmi hátterét, miért jellemzi „földszagú szomorúság" a versekből adódó összképet; figyelemre méltó érzékenységgel közelíti meg az egyes költőket s vázol fel esztétikai összefüggéseket az egyes életművek között, például Illyésé, Nagy Lászlóé és Csoórié, vagy Vasé, Radnótié és Nemes Nagy Ágnesé között. Ugyanakkor tisztázza, hogy a magyar költészet sokrétű érzés- és tónusvilága természetesen nem egyszerűsíthető le az általa ajánlott kulcsfogalmakra, ahogyan maga a *szomorúság* sem téveszthető össze a *reménytelenséggel.*

Kolumbán Miklós költői érzékenységének köszönhető, hogy a fordítások legtöbbje nemcsak eredetijéhez hű, hanem olyan költői nyelven szólal meg, amely magába foglalja az amerikai költészet tapasztalatát is. A Kassák-, Vas-, Radnóti-, Weöres-, Szabó Lőrinc-fordításokon túl is kiemelkednek ebből a szempontból a József Attila-versek átültetései: Kolumbán itt valóban a maga személyiségén szűri át – az eredetihez teljes mértékben hűen – József Attila versvilágát, s ezzel teszi azt érzékelhetővé az angol–amerikai nyelvi kultúra számára. Így jó az esély rá, hogy a két, egymástól távol eső kulturális és nyelvi szféra áthidalásával az érdeklődő amerikai olvasó valóban közel kerülhessen a magyar költészet érzésvilágához, kultúrájához, tapasztalatához.

Szkárosi Endre

Kormos István: A vasmozsár törője alatt.
Összegyűjtött prózai írások. Válogatta és szerkesztette Nagy Gáspár. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1982. 257 l.

Kormos Istvánnak, a fájdalmasan korán elhunyt költőnek szétszórtan megjelent prózai írásait gyűjtötte kötetbe egyik hálás felfedezettje, a költő Nagy Gáspár. A tematikus összeállítás első fejezete önéletrajzi írásokat fog össze. A kortárs költőket bemutató írások egy része kötet elő- illetve utószóként látott napvilágot, több rövidebb megemlékezést az Élet és Irodalom közölt. Külföldi magyar nyelvű irodalmi lapban – a Magyar Műhelyben – jelent meg először a Sinka Istvánról, Nemes Nagy Ágnesről, Rab Zsuzsa műfordításkötetéről szóló tanulmány. Kormos István minden írása, legyen az induló költőket bemutató (Kertész Pétert, Nagy Gáspárt, Szilágyi Ákost, Verbőczy Antalt) vagy születésnapi köszöntő (Jékely Zoltán, Csorba Győző, Zelk Zoltán, Berda József tiszteletére) személyes hangú, de biztos ízlésű, tárgyilagos munka. A Nagy László-kutatás fontos dokumentuma, a Kormos István készítette tv-film vázlata is olvasható a kötetben.

Az utolsó fejezet a Kormossal folytatott beszélgetéseket tartalmazza, közülük kettő a rádió- illetve televíziós adás után itt jelenik meg első ízben. Az interjúk nagyrészt életrajzi témájúak, ami átfogja az ötvenes évek fiatal költőinek indulástörténetét is. A Domokos Mátyás készítette interjú már a szerkesztő Kormossal, a Móra Könyvkiadó fiatalokat támogató, jószemű szerkesztőjével készült: *A hagyomány szerepe a fiatal magyar lírában.*

Németh S. Katalin

Kölcsey Antónia naplója.
A szöveget válogatta, gondozta, az utószót és a jegyzeteket írta Gábor Júlia. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982. 299 l. (Magyar Hírmondó)

Kölcsey Ferenc unokahúgának, a Pest-Budán, Täntzer Lilla leánynevelőintézetében nevelkedő, majd Szatmárcsekén, szeretett nagybátyja közelében élő Antóniának naplóját, a reformkor egy értékes dokumentumát adja közre a Magvető Könyvkiadó Magyar Hírmondó sorozatában.

A napló bepillantást enged Kölcsey családi viszonyaiba, szatmárcsekei életébe, baráti kapcsolataiba, miközben a reformkori nemesi udvarházak életét, erkölcsét, szokásait is felvillantja. Antónia Wesselényi iránt érzett eltitkolt szerelméről is vall a napló, s mindazokról, akik Kölcseyvel együtt a magyar történelem e nagyszerű korszakának tevékeny alakítói voltak. 1838. május 29-én indul a napló, báró Wesselényi Miklós látogatásának napján, az utolsó bejegyzés 1844. december 8-áról való: Antónia hat éven keresztül, tizenhéttől huszonhárom éves koráig jegyezgette váltakozó hűséggel élete eseményeit. Naplója „a hiányzó magyar biedermeier regény", állapítja meg Kölcsey Tóniról szóló lírai portréjában, utószavában Gábor Júlia, aki a szöveget válogatta, gondozta és a jegyzeteket írta.

A Függelék a naplóhoz kiegészítésként részleteket közöl Antónia Emlékkönyvéből, az őt reménytelenül szerető Pap Endre verseiből, s Antónia naplójának „párjá-

ból", Obernyik Károly diáriumából. Obernyik Kölcsey Kálmán nevelője volt, aki szinte ugyanabban az időben kezdte feljegyezni a figyelemre méltó eseményeket, mint Antónia, s ugyanazokat a szereplőket, Kölcsey szatmári világát mutatja be. Kettejük naplójegyzetei egymást kiegészítve, kétféle nézőpontból együtt adnak hiteles korrajzot és portrét környezetük alakjairól.

M. R. J.

Könyv és könyvtár XIII. 1982.
A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve. Debrecen, 1982. 210 l.

A Debreceni KLTE Könyvtárának mindig színvonalas évkönyvét ezúttal a kiadványsorozat alapítójának, a hatvanadik születésnapja előtt váratlanul elhunyt *Csűry Istvánnak* emlékére állították össze. Gomba Szabolcsné bevezető tanulmányában bemutatja Csűry István könyvtárigazgatói munkásságát és az irányítása alatt megindult könyvtörténeti és szakkönyvtári munkálatokat is. Csűry István műveinek bibliográfiáját Korompai Gáborné állította össze. A *Tanulmányok* fejezet két azonos korszakot tárgyaló dolgozatot tartalmaz. *Kilián István* egy, a könyvtár tulajdonában levő kéziratos kolligátumot ismertet *Exercitia Scholastica (1667–1708)* címmel. A gyűjtemény 44 különböző műfajú iskolai gyakorlatot tartalmaz, amelyek a 17. századvég jezsuita iskoláinak működéséhez szolgálnak értékes adalékul. Hasonló témájú *Tóth Béla* tanulmánya is, a 16–17. századi református kollégiumok tankönyveit elemezte.

A *Közlemények* rovat a könyvtár munkatársainak széles körű tudományos tevékenységét dokumentálja. *Sonkoly István* sajtótörténeti dolgozata az 1840 és 1944 között, de két megszakítás után valójában 1873-tól egyfolytában megjelent Budapesti Szemlét dolgozza fel zenei szempontból. *Korompai Gáborné* a debreceni helytörténetírás hagyományairól nyújt áttekintést, *Szabó Botond* Szilágyi Sámuel nyomtatott munkái és tankönyvkiadásai címen a szakirodalomban előforduló több azonos nevű szerző munkásságát választja szét. Ugyancsak kiadói tevékenységgel foglalkozik *Havas László* Sambucus (Zsámboki) görög szövegkiadásairól írva. Régi szlavikák feltárásának munkájából ad ízelítőt *Ojtozi Eszter* és *M. Pandur Julianna* közleménye. Az évkönyvet a könyvtártudomány szakkérdéseivel foglalkozó magyar és német nyelvű tanulmányok sora teszi teljessé.

Németh S. Katalin

Könyvtári kis tükör.

Ajánló jegyzék. Magyar szépirodalom. 1945–1979. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1981. 242 l.

Ez az annotált bibliográfia közművelődési ajánló jegyzék azok számára, akik a magyar szépirodalom 1945–79 között kiadott, a szerkesztők által rangosnak tartott alkotásaival akarnak megismerkedni.

Két nagy csoportra osztják a műveket, az antológiákra, és az egyes szerzők fejezetre. Az antológiákon belül a lírai köteteket a drámák, elbeszélések majd a történelmi tematikájú gyűjtemények követik, ezen csoportosításon belül nem állapítható meg sorrend.

A szerzői fejezetben az írók, költők betűrendben követik egymást. A publicisztikai műfajokból csak a szépirodalmi jelentőségűeket válogatták ki. Nem találhatók a kötetben mesegyűjtemények, szociográfiák, folklór jellegű anyag, valamint gyermekek számára szóló művek.

A szerzői, cím és kiadási adatokon kívül rövid, kifejezetten tartalmi ismertetés csatlakozik az egyes tételekhez.

Varga Katalin

Könyvtártörténeti Füzetek II. Magángyűjtemények Nyugat-Magyarországon 1555–1721.

Könyvjegyzékek bibliográfiája. Szerkeszti: Monok István. Szeged, 1982. 161 l.

A sorozat 1981-ben megjelent első kötete (*Magángyűjtemények Magyarországon*) folytatásaként jelen kiadvány a nyugat-magyarországi könyvjegyzékek feldolgozását tűzte ki célul. Nyugat-Magyarország – és különösen Sopron – könyvtári kultúrájának bemutatása feltétlenül külön kötetbe kívánkozott, mivel nagy számban maradtak fenn könyvtártörténeti dokumentumok erről a tájegységről (pl. egyedül Nyugat-Magyarországról 145 könyvjegyzék ismeretes, míg az ország többi területéről 202). Különösen figyelemre méltó Sopron könyvtári kultúrája, melynek magas színvonaláról mindig is tudomásunk volt, de a könyvjegyzékek tükrében még árnyaltabban rajzolható meg, sőt nem egy esetben olyan meglepetések is érnek bennünket, mint pl. Lackner Kristóf majorosának, *Paumgartennénak* 52 könyvéről említést tevő jegyzék, vagy Zacharias Michl könyvkereskedő raktárának inventáriuma, melynek egyik tétele irodalomtörténeti szempontból is jelentős: „Balassa 13 Stükh". De viszonylag részletes képet kapunk az egyes osztályok és rétegek olvasmányairól, az egyes külföldi művek megoszlásáról, olvasottságáról. Pl. szinte a megjelenés után felbukkan a soproni könyvtárakban Grimmelshausen Siplicissimusa.

A soproni gazdag anyag mellett külön tárgyalja a kötet Kőszeg és Modor helységekben fennmaradt jegyzékeket. Miként az első kötetben, itt is kizárólag magángyűjtemények anyaga került feldolgozásra, az intézményi anyagot egy majdan megjelenő tematikus kötet (Magyarországi intézményi gyűjtemények 1555–1721) fogja tárgyalni.

János István

Köpeczi Béla: Döntés előtt. Az ifjú Rákóczi eszmei útja.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 228 l., 36 t.

A fiatal Rákóczi Ferenc és a későbbi fejedelem egymáshoz való viszonya a korábbi szakirodalomban – az egy Szalay Lászlót kivéve – meglehetősen sematikusan ábrázoltatott. Thaly Kálmán – kimondatlanul is mintegy elfogadva az ifjú fogoly fölött ítélkező bécsi bíróság „öröklött lázadó hajlam"-ról értekező érvelését – úgy ábrázolta a fiatalember eszmei fejlődését, hogy abban töretlenül bontakozzék ki a szabadságharcos ősök hagyománya. Lényegileg ezt a gondolatmenetet Márki Sándor is elfogadta. Köpeczi Béla vállalkozott elsőként arra, hogy felülvizsgálja ezt a meglehetősen történelmietlen konstrukciót. Természetesen ő is fontos szerepet juttat az ősök hagyományának, de megérzi és ábrázolja azt a drámai küzdelmet, amely Rákóczi lelkében zajlott e között és azon, ellentétes előjelű hatások között, amelyek neveltetése, illetve felnőtt életének első évei alatt érték. A könyv lényegileg hatalmas olvasmány-analízis. Rákóczi önéletrajzi célzásaiból, valamint a sárospataki és bécsújhelyi könyvjegyzékből rekonstruálta a fejedelem könyvtárát, olvasmányait. Ezeknek rétegeit bontja szét, és vetíti rá az életrajz egyes stádiumaira. Feltárul így előttünk egy arisztokrata ifjú műveltségének szerkezete; ahol van rá adat, összehasonlításban más kortársak rekonstruálható eszmevilágával. Az olvasmányok gondos elemzése nagyon sok helyen lehetővé tette a szerzőnek, hogy korrigálja magának Rákóczinak fiatalkorára vonatkozó megjegyzéseit, akkor ugyanis, ha ezeket már befolyásolta a későbbi történeti szerepvállalás, vagy más irányú vallási tájékozódás hatása.

A kisgyermekkori tankönyvek és katekizmusok elemzése ott a legtanulságosabb, ahol bemutatja Rákóczi magyar nyelvű stílusának megalapozását. Joggal emeli ki a munkácsi ostrom egész életre szóló benyomását, valamint azt, hogy a gyermekkori nevelés alapozza meg Rákóczi méltóságtudatát, amely később oly sok cselekedetét vezérelte. A csehországi jezsuita iskolákban folytatott tanulóévek bemutatásánál tanulságos a latin műveltség elemeinek, valamint az arisztotelianus filozófiai alapvetésnek az elemzése. Az első bécsi éveknél hasznosítani tudja a szerző azokat a tankönyveket, amelyekből a fejedelem francia és német nyelvű ismereteit alapozta meg. Az itáliai peregrináció a kor „kavaliertour" szokásának megfelelően megkoronázta a főrendi ifjú iskoláztatását. Köpeczi gondosan rekonstruálja, hogy az út egyes állomásai mennyiben segítették Rákóczi műveltségének kitágítását. Talán csak azt hiányolhatnánk, hogy nem jut elég tér a Loretoban átélt vallási megrendülés elemzésének; a numánai feszület, melyről Rákóczi Vallomásában ír, kedvelt zarándokhely volt már abban az időben is. Rákóczi házasságának története művelődéstörténeti szempontból azért érdekes, mert a fejedelem apósának apja Hessen-Rheisfelsi Ernő herceg jeles harcosa volt a katolikusok és protestánsok közötti megbékélésnek. A birodalmi hercegi címért folytatott harc Köpeczi ábrázolásában jóval többnek bizonyul, mint a korábbi szakirodalomban: nem csupán személyes jogainak érvényesítéséért folytatta ugyanis ezt Rákóczi, hanem a beadványokhoz felhasznált szakirodalomból először tájékozódott mélyebben ősei történeti szerepéről, valamint a német közjogról. A magyarországi berendezkedés éveivel kapcsolatban ismerjük meg Rákóczi gazdasági nézeteit, valamint azt a vallásosságot, amely még korántsem janzenista jellegű, de elmélyíti benne a meditációs hajlamot és a Biblia iránti érdeklődést.

A politikai szerepvállalás kialakulásában döntő jelentősége van a hegyaljai felkelés előli futásnak, majd a rákövetkező, jórészt Rohoncon töltött visszahúzódó meditációnak. Köpeczi valószínűsíti, hogy Rákóczi őszintén el akarta magát határolni a felkelt parasztoktól és megvilágítja a Kollonich és Kinsky közötti, Rákóczitól a tervezett birtokcsere ügyében említett ellentétet. A Batthyány-birtokra visszahúzódva olvassa Rákóczi aránylag a legtöbb meditációs és szépirodalmi anyagot. Nagyon érdekes, hogy hogyan él egymás mellett a spanyol misztikus Nieremberg és a francia gáláns regény hatása. A következőkben Köpeczi hosszan dokumentálja, hogy Rákóczi már a Bercsényivel való találkozás előtt, gazdag politikai, történeti és földrajzi irodalmi stúdiumaiból felkészült a politikai életre. Összegzésképpen úgy látja a szerző, hogy a fejedelemfihoz közelebb állott a neosztoikus politikus eszmény, mint a Machiavellire alapozott abszolutista teória.

A könyv utolsó fejezetei az 1701-es, rosszul sikerült összeesküvést és következményeit elemzik. Bercsényi hatása abban már feltétlenül érvényesült, hogy Rákóczi megismerte a werbőczyánus magyar nemesi politikai hagyományt. Diplomáciai tájékozatlansága és emberi jóhiszeműsége okozta bukását. Villars bécsi francia követ sokszor vitatott szerepét Köpeczinek itt francia diplomáciatörténeti források segítenek végképp tisztázni. A szöktetés megszervezésében a szerző megfelelő helyet juttat a jezsuita Wolffnak; a jezsuita források további vizsgálata ennek a szerepvállalásnak a jelentőségét még csak növelheti.

A befejező fejezetben a szerző tudománytörténeti kitekintéssel foglalja össze saját nézeteit. Kellő súllyal állítja, hogy Rákóczi – noha francia történészek szemében még egyértelműen a XVII. század embere – mégis „Ha a magyar vagy a közép- és kelet-európai XVII. század felől nézzük Rákóczit, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy azon legalább egy fél évszázadot lépett túl széles körű műveltségével, a feudalizmust modernizálni akaró törekvéseivel, erkölcsi felfogásával, sztoikus humanizmusával."

A „hosszú tartam"-ban Rákóczi nem volt illuzionista. Politikai szerepvállalása végülis megmentette az országot az összbirodalomba való beolvasztástól, és törekvéseivel olyan hagyományt alkotott, amely még több mint száz év múlva is robbantó erővel hathatott.

Szörényi László

Körmendi Ferenc: Fizikai esztétika.
Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1982. 235 l.

Körmendi Ferenc kísérleti műve a művészet és a tudomány összefonódásáról mint időszerű jelenségről ad hírt. Tanulmányának központi problémája „az esztétikai struktúrák és rendszerek fizikai módszerekkel megvalósított szintézise". Szintén könyve előszavában említi: „Végső stádiumként az esztétika etikai és az etika esztétikai vonatkozásait" tárgyalja. A mű három fejezetre tagolódik: *A megismerés és visszatükröződés tudományos és művészeti vonatkozásai, Esztétikai kifejezés és átélés, Esztétika és etika* – és utószó zárja *(Az esztétikai értékek nyomában).* Körmendi elemzései alátámasztására – miközben elárulja, hogy a kérdésfeltevésekhez sokban hozzájárultak az

elméleti fizikában végzett saját kutatásai – filozófusokat, esztétákat (Lukács György, Hartmann, Sartre, Hauser Arnold, Scheler), matematikusokat (Neumann János), zenetörténészeket-esztétákat (Ujfalussy József) idéz, és gondolatmenetét számtalan irodalmi mű szövegrészletével illusztrálja, illetve bizonyítja. Az ábrákkal és egyenletekkel teletűzdelt tanulmány az alábbi írókra épít: Madách Imre, Petőfi Sándor, Ady Endre, József Attila, Kassák Lajos, Albert Camus, Samuel Beckett, Bertolt Brecht, Jean Genet stb.

A könyvet szerb-horvát nyelvű összefoglaló egészíti ki.

Szakolczay Lajos

A Kritika 15 éve. Repertórium 1963–1977.
Szerkesztette: Bornemisza Lászlóné. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest, 1982. 291 l.

A repertórium, nem szerencsés módon, egybeolvasztja a *két,* más-más arculatú folyóirat könyvészetét. Az 1963-ban indult Kritika (A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság és a Magyar Írószövetség folyóirata) 1972-ben „művelődéspolitikai és kritikai lap"-pá változott, s amint az akkori főszerkesztő közölte, a Kritika nem csupán „pusztán technikai változáson ment keresztül" – új formátum –, hanem módosult jellege és rendeltetése is. A régi folyóirat inkább szakmai jellegű, tudományosabb volt, az új lap a „szélesebb nyilvánosságra" építve változtatott közlési módszerén (szerkezetén, stílusán stb.) is. A két folyóirat egybemosása avval, hogy azonos néven működtek, illetve működnek, megtévesztő, hiszen megegyező címükön kívül nem sok közük volt egymáshoz.

A föntieket azért volt szükséges előrebocsátani, mert a repertórium szerkezete – talán ezért lett szervező erő a megjelenés időrendje? – folyamatot sugall, mintha minden a kezdetek szerint folytatódnék. Evvel a rendszerrel számról számra nyomon követhető a „fejlődés", és a repertóriumot pörgetve, mintha az olvasó az egyes lapszámokat böngészné, úgy áll előtte a sok-sok számból épülő *lineáris* folyam. A *Kritika* könyvészetében való eligazodást a tárgy- és névmutató biztosítja, illetve az őket kiegészítő segédmutatók, illetve táblázatok segítik. Az időrendben közölt címleírásokhoz készített tárgy- és névmutatók tételszámai a főanyag közleményeinek sorszámára utalnak. (Főanyagon a repertórium 1963-tól 1977-ig terjedő címleírása értendő.) Külön mutató készült a két folyóirat fontosabb vitáiról (a magyar klasszikusok jövőjéről, a „fényes szelek"-ről, a Görgey-kérdésről, a transzilvanizmusról, a strukturalizmusról, a pedagógusokról stb.), és a tárgymutatóba be nem sorolt könyvkritikák és könyvismertetések is külön táblázatot kaptak, mely két részre oszlik: mindkettő (magyar irodalom, világirodalom) az ábécé rendjében sorolja föl az írókat, műveikkel, illetve a címanyagra utaló tételszámmal.

A tárgymutatón belül – miként az útmutató jelzi – a filmkritikák, színikritikák címszavaknál a gyors visszakereshetőség érdekében a filmcímek, illetve színikritikáknál pedig a színpadi szerzők betűrendjében közöltetett a lelőhely. A névmutatóban a név,

illetve a tételszám aláhúzásával vannak jelezve az írókról és egyéb személyiségekről szóló cikkek, közlemények.

Az illusztrációk (reprodukciók) s fényképek és filmfelvételek lelőhelyéről különkülön táblázat tudósít, s a címlapképek számonként vannak kivetítve.

Szakolczay Lajos

Krúdy Gyula: A kápolnai földosztás.
Az előszót és a jegyzeteket írta Szigethy Gábor. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982. 55 l. (Gondolkodó magyarok)

A kápolnai földosztás története a magyar történelem fényes lapjai közé tartozik: 1919. február 23-án Gr. Károlyi Mihály köztársasági elnök szétosztotta földjét a nép között. Krúdy Gyula, aki mint a Magyarország, a Függetlenségi Párt lapjának tárcaírója ott volt a földosztásra induló különvonaton, riportkönyvét a Károlyi-könyvtár negyedik darabjaként még ugyanabban az évben megjelentette. A mostani kiadásnak több érdekessége van. A bevezetőben Szigethy párhuzamot von Kossuth 1848. július 11-i beszéde és Károlyi Mihály földosztó szavai között. A függelékben pedig Károlyi Mihály *Hit, illúziók nélkül* című könyvéből idézi *A földreform* c. fejezetet, Krúdy írását saját későbbi változatával ellenpontozza Szigethy, *A tegnapok ködlovagjai* című Krúdy-kötetben jelent meg 1925-ben a Károlyi különös pályafutása. „Más kor, más arckép".

Németh S. Katalin

Gyula Krúdy: Via della mano d' oro. (Aranykéz utcai szép napok.)
A cura di Gianpiero Cavaglià. La Rosa, Torino, 1982. XVIII, 152 l.

Krúdy első olasz fordítója, Gianpiero Cavaglià a könyv elé írt bevezetőjében röviden jellemzi Krúdy művészetét, utal fontosabb műveire és a korabeli magyar viszonyokra – sok konkrét információt nyújtva a Krúdyt nem ismerő olasz közönségnek. Viszonyítási pontként megemlíti Krúdy magyar elődeit, az Itáliában is ismert Jókait és Mikszáthot, de elsősorban az európai irodalom történetében igyekszik a helyét meghatározni. Művészetét a bécsi kultúrához köti: a monarchia mítoszának a szerepét és Freud hatásának a jelentőségét hangsúlyozza, sőt zárszóként úgy jellemzi Krúdyt, mint aki a két bécsi író, Arthur Schnitzler és Hugo von Hofmannstahl világának a szintézisét hozta létre.

Cavaglià az olasz fordításban – mely ugyan egy árnyalattal színtelenebb a magyar szövegnél – sokat tudott közvetíteni Krúdy prózájának sajátos ízeiből, egy új fajta stílussal ismertetve meg az olasz olvasót. Rendkívül jelentős lépés a magyar irodalom igazi értékeinek elismertetése szempontjából Nyugat-Európában, hogy Krúdy ezzel a kötettel nemcsak bemutatkozott, hanem – úgy tűnik – sikert is aratott Olaszországban.

Kovács Zsuzsa

Kulin Ferenc: Hódíthatatlan szellem. (Dózsa György és a parasztháború reformkori értékeléséről.)
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 154 l. (Irodalomtörténeti Füzetek 106.)

Ez a tanulmány a szerző egyetemi doktori disszertációja alapján készült, s olvastán csak sajnálhatjuk, hogy megszűnt az a régi jó szokás, amely az egyetemi disszertációk javát rendszeresen kiadásra érdemesítette. Számos olyan alakja és témája van a magyar művelődésnek, amelyre vonatkozóan legfontosabb ismereteinket máig ezekből a hajdani, háború előtti egyetemi szakmunkákból meríthetjük. Jellegzetesen pályakezdő alkotás Kulin Ferenc munkája; mind a szerző életkora, mind a mű elkészültének ideje – jó egy évtizede íródott – rányomja a bélyegét. A „pályakezdő" itt nem a „fogyatékos" szinonimája: a témaválasztás sajátosságát értsük rajta. Egy nagyobb mű vagy akár egy életre szóló tudományos program leghasznosabb előmunkálata az, ha a kezdő kutató egy kisebb téma vonalán vagy egyetlen szempont szerint tár fel egy nagyobb kultúrtörténeti időszakot, közelít meg egyetemesebb problémát. Kulin Ferenc tágabb tudományos célja az európai romantika „tudatminőségének" bemutatása, s ezen belül a magyar romantikus világnézet, romantikus etika megközelítése. Ennek a programnak első lépéseként fordult a magyar romantika korának történelemszemlélete felé, azt óhajtván demonstrálni a Dózsa-féle parasztháború történettudósi, publicisztikai és szépirodalmi feldolgozásainak elemzésével. Igen nagy munka épült bele ebbe a vékony kötetbe, mondhatnánk a magyar irodalom egészének alapos felmérése a századelőtől a szabadságharcig, kiemelkedő alkotók műveié éppúgy, mint a kor folyóiratirodalmáé. Mindehhez természetesen magabiztos filozófiatörténeti és szakirodalmi jártasság társul. Lényegében műelemzések sora ez a könyv: Wesselényivel, Kölcseyvel, Táncsiccsal, Eötvössel és Petőfivel a fejlődésív csomópontjain. Találó észrevételekkel, leleményes elemzésekkel mindenütt találkozunk. S az sem marad rejtve az olvasó előtt, hogy a szerző – jóllehet sehol nem lép ki a szakíró szerepéből – politikai fölfogását is demonstrálja könyvével. S itt utalhatunk újra a szerző életkorára és az értekezés megszületésének időpontjára. A kor – mindkét értelemben – főleg az állítások magabiztosságában, a szóhasználat efféle műveknél ma már feltűnő egyértelműségében, a kevéssé toleráns elhatárolásokban és kategorizálásban nyilvánul meg. Sőt, talán a témaválasztásban is: ma már esetleg a szerző sem a Dózsa-kép változásait tartaná a legjellemzőbbnek a reformkori történetszemlélet illusztrálására. Forradalomértelmezésünket és fejlődéseszményket is módosították az elmúlt évek, s ma már nem húzunk romantika és realizmus közé olyan éles vonalat, mint a hatvanas években, mindenesetre óvakodunk „szemléleti korlátokat" emlegetni – mondjuk – egy Arany Jánosról szólva. Mélyebb empátia, puritánabb anyagfeldolgozás és rezignáltabb szemlélet – újabban inkább ezt érezzük szakmánkhoz illőnek. Mindezekkel együtt és mindezek ellenére Kulin Ferenc munkáját az újabb reformkori kutatások értékes és időtálló darabjaként lehet és kell méltányolnunk.

Alexa Károly

Kuncz Aladár: Levelek.
Sajtó alá rendezte Jancsó Elemérné Máthé-Szabó Magda. A jegyzeteket összeállította Juhász András. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1982. 454 l. (Romániai Magyar Írók)

A *Romániai Magyar Írók* sorozatában megjelent kötet háromszáz, Kuncz Aladár által írott, illetve Kuncznak címzett levelet tartalmaz. A levelek egy részét már korábban közzétették különféle kötetekben és levelezésgyűjteményekben (Lőrinczi László: *Utazás a Fekete kolostorhoz, A Helikon és az Erdélyi Szépmíves Céh levelesládája,* Gaál Gábor, Hatvany Lajos, József Attila, Szenteleky Kornél levelezése stb.), de így összegyűjtve most lát először napvilágot. Az alkalom – Kuncz halálának félszázados évfordulója – egy kissé fénybe vonja a két háború közti írót-kritikust-irodalomszervezőt is.

Kuncz szerkesztői tevékenysége két kolozsvári orgánumhoz – laphoz és folyóirathoz – kötődik: Ellenzék (1923–1928), Erdélyi Helikon (1929–1931). (Az Ellenzék szerkesztésének időszakából sajnos kevés levél maradt fenn.) Levelezőtársai közt szerepelt a Nyugat nagy nemzedékének nem egy jelese – Ady Endre, Babits Mihály, Elek Artur, Gellért Oszkár, Hatvany Lajos, Kosztolányi Dezső, Móricz Zsigmond, Schöpflin Aladár, Osvát Ernő, Szabó Lőrinc, Szini Gyula –, a romániai magyar irodalom sok neves alkotója – Áprily Lajos, Benedek Elek, Dsida Jenő, Franyó Zoltán, Gaál Gábor, Kemény János, Kós Károly, Krenner Miklós (Spectator), Makkai Sándor, Olosz Lajos, Reményik Sándor, Tamási Áron, Tompa László, Vita Zsigmond –, történész (Szekfű Gyula, Márki Sándor) és színházrendező (Janovits Jenő), zeneszerző (Lányi Viktor) és valahai fogolytárs (Soltész Gyula), esszéista (Cs. Szabó László) és szavalóművész (Tessitori Nóra). Kuncz Aladár többek közt kapcsolatban állt a jugoszláviai Szenteleky Kornéllal, Csuka Zoltánnal és Fekete Lajossal, az Egyesült Államokban élő Reményi Józseffel, a clevelandi egyetem tanárával, s nem különben a román értelmiség egy-egy képviselőjével.

A levelek emberi portrék: készülődések, tervek sűrűsödnek bennük, fölnagyítva mutatják írójuk jellemét (szerénységét, nagyravágyását, etikai magatartását, esendőségét), egy-egy mű elkészülésének hátterét, a kitüntetések ceremóniáját. Sokszor emberi sorsokat, tragédiákat. Fontos, az irodalomtörténet számára nélkülözhetetlen adalékok – egy életpályához, egy sors, egy vonulat, egy redakció, egy írói csoportosulás életének minél jobb megismeréséhez. József Attila krónikus pénztelensége, Tessitori Nóra önismeretről tanúskodó értékbecsülése, Cs. Szabó László szellemes kibúvója, Dsida Jenő fiúi ragaszkodása, Kós Károly veszekedős természete és konok szeretete stb. mind-mind ott rejtőznek a megírás pillanatában még nagyközönség elé nem szánt sorokban.

A könyvnek majdnem fele jegyzet: kis lexikon a levelezőtársakról, és részletekbe menő filológiai adattár egy-egy levél kapcsán. Az apparátust névmutató egészíti ki.

Szakolczay Lajos

Laczkó András: Bródy Sándor.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 223 l. (Arcok és vallomások)

Bródy Sándor a századvég egyik legmozgalmasabb életsorsú, változatos műfajokban jeleskedő alkotója, akinek műveiről, életéről, jelentőségéhez képest nem túl bő szakirodalom áll olvasói és a kutatók rendelkezésére. Juhász Ferencné 1971-es monográfiáján kívül ez a kötet foglalja először össze Bródy egész életpályáját, a sorozat célkitűzéseihez illően elsősorban a regényes fordulatokban bővelkedő életrajz eseményeit mutatja be. Sok, eddig kevéssé ismert fotóval illusztrálja a szöveget, melynek nagy részét kitűnően válogatta ki Bródy Sándor önéletrajzi vallomásaiból, emlékezéseiből. Számos legendát oszlat szét, tényekkel bizonyítja állításait, érdekesen ábrázolja Bródy Sándor újságírói, majd szerkesztői, darabírói munkásságát, s közben részletesen kitér a feltűnően jó külsejű író szerelmeinek történetére is, köztük Hunyady Margit színésznőhöz fűződő kapcsolatára. Szerelmükből született Hunyady Sándor, aki szintén jelentős életművel gazdagította a magyar irodalmat. A könyv legsikerültebb lapjai a hírlapíró Bródyról, az új magyar elbeszélő stílus kialakításában vitt úttörő szerepet játszó novellistáról szólnak, de érdekesen írja le kortárs művészekkel való barátságát, színikritikáinak és tárlatokról szóló beszámolóinak jelentőségét is. Bródy munkásságán, munkatársi, baráti kapcsolatain keresztül betekintést nyerünk a századelő sajtótörténetébe, színházi világába, a budapesti szellemi élet színtereibe, a korabeli alkotói életformába. Móricz Zsigmond emlékbeszédében így szól Bródyról: „Minden sorod jajkiáltás volt és életprédikáció ebben a magyar siralomvölgyben. A te írásaid nélkül nem él az a kor, amelyben éltél..." *A tanítónő, A dada, A medikus* című darabjait ma is nagy sikerrel játsszák színházaink; portréi, cikkei, kisregényei iránt – a századelő iránti érdeklődés növekedésével párhuzamosan – nő az olvasóközönség érdeklődése, s még sok meglepetést tartogat a korszak kutatóinak, sajtótörténészeinek, művelődéstörténészeinek is.

A kötet gondosan felsorolja Bródy Sándor eddig kiadott összes műveinek bibliográfiáját és a róla szóló jelentősebb szakirodalom adatait is.

R. Takács Olga

Lányi Sarolta: Próbatétel.
Versek, novellák, napló. A műveket összegyűjtötte, a szöveget gondozta, az utószót és a jegyzeteket írta: Dér Zoltán. Életjel, Szabadka, 1982. 159 l. (Életjel könyvek 28.)

A *Próbatétel* a szabadkai hagyományföltáró munka szép példája, s folytatja azt a sort, amelyet az Életjel hangosújság, az Életjel könyvek és az Életjel miniatűrök több évtized alatt rangra emelt: a városnak olyannyira kedves fiak (Kosztolányi Dezső, Csáth Géza) klasszikusként való visszacsempészését, mellyel a vajdasági magyar irodalom előtörténete éppúgy gazdagszik, mint az egyetemes magyar irodalom. Hiszen ebben a kései „hazahívásban" értékmentés van, s a néha elemzéseinkből hiányzó láncszem megtaláltatik avval a lelkes ügybuzgalommal, amely leginkább Dér Zoltán nevéhez köthető. Ahogy annyi mást, ezúttal Lányi Saroltát (1891–1975), a regényes életű

írót is közelünkbe hozza. A kötet forrásértékéhez nem férhet kétség, hiszen közli Lányi Szabadkán írt és publikált zsengéit *(Bácskai Hírlap, Bácsmegyei Napló)* – ezeknek egy része most jelenik meg először –, melyeket egy kivételével Csery Éva álnéven közölt, és valódi szenzációként az író 1935 és 37 között írott naplójának *teljes* szövegét. (Lányi Sarolta naplójából a Kritika 1981. júniusi száma közölt részleteket: kisebb kihagyásokkal a 92 oldalnyi kéziratnak utolsó ötödét.)

A Naplóból – Dér szavaival – az író „kegyetlen megpróbáltatásainak közvetlen előzményeit és emberi szenvedéseit ismerhetjük meg." A füzet, többszöri nekifutással, két év eseményeit rögzíti. Az író 1935 késő őszén kezdte emlékeit, gondolatait papírra vetni két, Moszkva környéki üdülőben, ahová idegösszeroppanását megelőzendő vonult vissza, s az egy hónapos munkát csak 1936 szeptemberében, férje (Czóbel Ernő) letartóztatása után folytatta, gyakori megszakításokkal, 1937 január végéig. Dér Zoltán az író által harminc évvel később legépelt szöveget teszi közzé.

Lányi Sarolta leginkább a megaláztatástól szenvedett, neuraszténiáját, félelemérzetét csak növelte, hogy később elborult előtte minden, férje nem a fasiszták börtönében ült, hanem az övéiében, koholt vádak miatt. Az a gyönge, érzékeny női lélek, aki – maga mondja – az írást narkotikumként használta, lassan ráébredt, hogy önvizsgálatszerű naplójegyzetei mit sem érnek a körülötte levő világ ridegségével szemben.

A Napló egyszerre közvetíti az emléket (család, anya stb.) és a valóságot (férjével és lányával való kapcsolata, az egyre növekvő törvénytelenségek, lányának kizárása a Komszomolból, férjének elhurcolása, fordítói munka) – megrendítően, önkínzó töprengések közt, az eszmében való hit és a reménytelenség közepette. Az őszinte, semmit sem elkendőző hang csak növeli az írás dokumentumértékét, még ha Sinkó Ervin moszkvai naplójához (Egy regény regénye) nem mérhető is. A *Próbatétel* mellékletei közt a fotók, a jegyzetek, a bibliográfiák *(Lányi Sarolta művei a Bácskai Hírlapban, 1908–1910, Lányi Sarolta művei a Bácsmegyei Naplóban 1909–1910)*, a Naplóhoz fűzött névmagyarázatok (betűjelek föloldása stb.) mellett föltétlen kiemelésre méltó Dér Zoltán alapos, filológiai fölfedezésekben gazdag tanulmánya.

Szakolczay Lajos

Lendület.
Ifjúsági almanach. Finta Éva, Balla D. Károly, Horváth Sándor és mások; összeállította Márkus Csaba, az előszót Kótyuk István, az utószót Dupka György írta. Kárpáti Kiadó, Uzshorod, 1982. 64 l.

Az antológia az Ungváron (Szovjetunió) működő *Területi József Attila Irodalmi Stúdió* tagjainak közös köteteként a kárpátaljai magyar irodalomról ad hírt a Stúdió alapításának tizedik évfordulóján, reprezentatív igénnyel mutatva be a tízéves fejlődés eredményeit. A kört létrehozó fiatalabb nemzedék fő célja az önművelés és az irodalmi élet fellendítése volt annak a napi igénynek a kielégítésével együtt, amit a Kárpáti Igaz Szó irodalmi rovata támasztott, s ami rendszeres megjelenési lehetőséget is biztosított számukra. Az 1979 májusában létrejött közösség eszmei példaképének József Attilát tekinti, megkeresve és megteremtve részben a kárpátaljai magyar irodalom ha-

gyományait. Tagjainak nagy része versírással próbálkozott. *A várakozás legszebb reggelén* címmel 1972-ben jelent meg első antológiájuk, amelyet a *Szivárványszínben* követett (1977); a Stúdió prózaírói közül eddig *Márkus Csaba*nak jelent meg két kötete (Nevünk: ifjúság, 1973; A legenda folytatása, 1975), majd napvilágot láttak az első verseskönyvek is (*Balogh Balázs:* Kaláris, 1974; Csillagzene, 1979; *Füzesi Magda:* Gyöngyvirágok, 1977; *Balla D. Károly:* Álmodj zenét, 1979). Fordulópontot hozott a stúdió életében az 1979-es év, amikor a Kárpáti Igaz Szóban kivágható és összefűzhető formában a stúdiósok egész sorának jelent meg önálló anyaga, ami egyedülálló kezdeményezésnek számított (*Horváth Gyula:* Pólusok; *Ferenczi Tihamér:* Szívem volt már minden; *Finta Éva:* Vállalkozás az örömre; *Balogh Miklós:* A mindenség tenyerén; *Imre Sándor:* Itt és most; *Dupka György:* Ikarusz éneke). A *Lendület*ben prózával Balla D. Károly, Prófusz József, Erdélyi Gábor, Baksa Lujza és Bartha Zoltán, verssel Finta Éva, Horváth Sándor, Dupka György, Füzesi Magda, Horváth Gyula, Balogh Balázs, Ferenczi Tihamér, Balogh Miklós, Imre Sándor és Balla D. Károly szerepel; műveikre – mint azt előszavában Kótyuk István írja – „... a tiszta, a világos és érthető képekből szerkesztett kifejezés jellemző. Bevallottan kerülik a modernkedő, bonyolult vagy szétesö, szaggatott formát, a gondolati ziláltságot, a henye lazaságot", tanúskodva a továbblépésről „a pártosan elkötelezett, forradalmi romantikától fűtött szocialista realista irodalom útján." A kötetet Dupka Györgynek a József Attila Irodalmi Stúdió alkotóközösségének tíz évre visszatekintő hasznos utószava zárja.

Csapody Miklós

Lengyel Balázs: Verseskönyvről verseskönyvre.
Líránk a hetvenes években. Második, bővített kiadás. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982. 554 l.

Lengyel Balázs könyvének első kiadása 1977-ben jelent meg, akkor még alcím nélkül, jóval kisebb terjedelemben. A terjedelem szinte megkétszereződése azt jelzi, amire az alcím is utal, az első kötet anyagával együtt itt kerekedett ki a sok kisebb-nagyobb írásból az összkép a hetvenes évek lírájáról. Az összeállítás alapja az Élet és Irodalom azonos című rovata, amelyben Lengyel Balázs időről időre nyomon követi a mai magyar líra változásait. Néhány számadattal illusztrálva: 127 önálló kötetet és 4 antológiát ismertet a szerző, összesen 107 költő munkásságát mutatva be. Az egyidőben megjelent recenziók a kötetben is azonos fejezetben maradtak, de az eligazító segít akkor is, ha csak egy-egy költő különböző időben megjelent verseskötéteinek ismertetését akarjuk kikeresni. Bár Lengyel Balázs nem törekedett rendszerező, lexikonjellegű összefoglalást adni a korszak magyar lírájáról, szándéka szerint a teljes kötetben megjelent verstermést igyekezett nyomon követni, egy-egy költőről többször is írva, összegyűjtött verseik megjelenésekor átfogóbb értékelést is nyújtva. Bizonyára aki a teljességet keresi, talál hiányt Lengyel Balázs könyvében, itt csak egyetlen változó szempontra hívnánk fel a figyelmet. A határainkon túl élő magyar lírikusok közül az első kötetben még csak Tőzsér Árpád szerepelt, itt már Kányádi Sándor, Cselényi László és Böndör Pál is jelen van, azonban az árnyalt képhez ez még mindig kevés.

Németh S. Katalin

„A lét dadog, csak a törvény a tiszta beszéd."
Az Eötvös Loránd Tudományegyetem József Attila emlékezetére összehívott tanácskozásán elhangzott előadások anyaga. (Szerk.: Fenyő D. György, Fráter Zoltán, Gelniczky György, Nagy András.) ELTE, Budapest, 1980, [1982] 355 l.

Az impresszummal ellentétben csak 1982-ben és igen kis (mindössze 300-as) példányszámban jelent meg a bölcsészkaron 1980. nov. 25–26-án rendezett tudományos tanácskozás anyaga. Nem nehéz előre látni, hogy ez a kiadvány egyike lesz a József Attila-szakirodalom nehezen hozzáférhető darabjainak, bár az itt közzétett előadások, hozzászólások között nem egy olyan van, amelyre a későbbiek során, az életmű bizonyos kérdéseinek érintésekor szükséges lesz hivatkozni. Mivel a József Attila-évforduló ily típusú rendezvényei sorában az egyetemé volt az utolsó, a tanácskozás egyebek mellett összegző-értékelő feladatokat is vállalt.

November 25-én délelőtt a nem irodalmár, illetve nem József Attila-specialista kutatók előadásai hangzottak el, akik a maguk tudományága szemszögéből vizsgálták az életmű egy-egy aspektusát. Így napirendre kerültek ideológiai, etikai, esztétikai témák (Hermann István, Ancsel Éva, Sallay Géza), világképi, stilisztikai, folklorisztikai szempontok (Marx Göyrgy, Szathmári István, Voigt Vilmos), valamint a kortársi német szocialista irodalommal való párhuzam (Győri Judit) és a nemzeti irodalmi hagyománnyal való kapcsolat kérdései (Tarnóc Márton).

Délután József Attila iskolai tanítása volt a tanácskozás témája. Gyürey Vera előadása áttekintést adott az 1945 utáni irodalomkönyvek József Attila-képének változásairól. Mint hangsúlyozta, az irodalomtanítás egy korszak irodalomszemléletének függvénye, tehát csak azzal együtt értékelhető. Mivel a tananyag lassabban követi a tudományos szemléletváltást, napjainkban is különbség van a költőről adott tankönyvi ismeret és az olvasói magánélmények között. Az 50-es évek egyszerűsítő, sematizáló értelmezései továbbélnek a 60-as évek tankönyveiben is. A tankönyvek hiányai a magyartanár szerepére irányították a tanácskozás résztvevőinek figyelmét. Kontra Györgyné hozzászólásában rámutatott arra, hogy a tanárokban is élnek bizonyos társadalmi és esztétikai előítéletek, amelyek befolyásolják az életmű árnyalt és arányos bemutatását. A fiatalabb tanárnemzedék például – részben az előző értelmezések ellenhatásaként, részben tudományos élmények hatására – a költői pálya utolsó szakasza iránt érdeklődik, neki juttat nagyobb teret.

A fentieket támasztotta alá az egyetemi hallgatók szereplése is: elemzéseik zöme az utolsó időszak verseivel foglalkozott (Fráter Zoltán, H. Győri János, Sajó László). Tudományos szempontból is jelentős eredményt hozott Pongrácz Máriának az *Arany* című versről írott dolgozata, amelyben meggyőzően mutatta ki, hogy az nem 1937-ben keletkezett, mint korábban hitték, hanem 1929-ben. Igényes dolgozatban vázolta fel a legfiatalabb irodalmárnemzedék József Attila-képét a Gelniczky György–Fenyő D. György szerzőpáros, a költő irodalmi recepcióját Széchenyi Ágnes.

Az utolsó vitaülés napirendje az ünnepi évforduló tudományos eredményeinek értékelése volt. Szabolcsi Miklós előadása a megjelent kiadványok, tanulmányok és jelentősebb rendezvények áttekintése, szemléje után a kutatás legfrissebb eredményeiről számolt be – köztük egyik legfontosabbról: a Stoll Béla szerkesztette új kritikai kiadásról. Az életmű értelmezésében bekövetkezett változásról szólva rámutatott arra,

hogy az utolsó pályaszakasz iránti felfokozott érdeklődés – bár ellenkező előjellel – ismét egyoldalúvá teheti József Attila értékelését. A kutatásnak tehát a jövőben e bonyolult életmű egészével kell szembenéznie. József Attila művészete csak a kortársi magyar és világirodalom kontextusában értékelhető helyesen.

Az előadást követő vitában a hozzászólók egy része az utolsó pályaszakasz értékelésével foglalkozott (Németh G. Béla, Pándi Pál), mások az évfordulós rendezvények előadásait, illetve publikációit értékelték (Bodnár György, Gyertyán Ervin).

Összegezve elmondható, hogy az ELTE József Attila-ülésszaka a kutatás és recepció kulcskérdéseire irányította a figyelmet.

Fehér Erzsébet

Lévay Botondné–Haiman György: A Kner-nyomda, kiadványainak tükrében 1882–1944.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 308, 367 l.

Kevés magyarországi nyomdának, illetve könyvkiadónak maradt fenn olyan teljességben a tevékenységét tükröző eredeti dokumentumanyaga, mint a 20. századi könyvművészetünk megújításában úttörő szerepet játszó Kner-nyomdáé. Nem kizárólag üzleti szempontok, hanem éppen ennek a jelentős szerepnek tudata vezette a nyomdaalapítót, Kner Izidort, amikor feljegyzéseit, levelezését megőrizte. Az eredeti iratanyag zömmel a gyomai Kner Nyomdaipari Múzeumban és a Békés Megyei Levéltárban található; s e jelentős gyűjtemények mellé kívánkozik a Debreceni Egyetemi Könyvtár is, ahol a nyomdaalapító fiai a második világháború alatt, 1942-ben különgyűjteményt hoztak létre 1906–1942 között megjelent kiadványaikból. A Kner-nyomda alapításának százéves évfordulójára megjelent reprezentatív kiadvány alapötletét az azóta is gyarapított Kner-gyűjtemény adta: Lévay Botondné, a könyvtár munkatársa ennek alapján készítette el a Kner-nyomtatványok bibliográfiáját.

A bibliográfia, mely a Kner-nyomda és kiadó történetének mélyebb ismeretéhez kíván hozzájárulni, szükségszerűen válogató jellegű, nem tárhatja fel a nyomda működése során keletkezett mintegy 300 000 féle nyomtatványt. Teljességre törekedett a könyvek, folyóiratok, művészi levelezőlapok és a Kner-családra, a nyomdára és kiadóra vonatkozó nyomtatványok leírásánál, a báli meghívókat, közigazgatási nyomtatványokat egyenként nem, csak összefoglaló ismertető kiadványaikat közli, s erősen válogat a hivatali és alkalmi nyomtatványok csoportjánál. A közel 1500 tételt tartalmazó bibliográfia valóban jól szemlélteti, hogyan vált egy kedvezőtlen feltételek között létrejött községi nyomda irodalomtörténeti szempontból is egyre jelentősebbé, hogyan váltott át a helyi jelentőségű, főleg vallásos irodalomról az országos jelentőségű írók műveinek kiadására már a 20. század elején, de még inkább az alapító fia, Kner Imre tevékenységét követően. Viszont azt is világosan láthatjuk, hogy a nyomda nem a színvonalas irodalmi kiadványokból élt, hanem az itt csak kis számban közölt közigazgatási, alkalmi nyomtatványokból, olyannyira, hogy az 1930-as évekre már szépirodalmi kiadói tevékenysége nagymértékben csökkent, szinte csak a magánkiadásra szorítkozott. Ezért, bár mind irodalomtörténeti, mind könyvművészeti szempontból kér-

désesnek érezzük, hogy a Kner-nyomtatványok bibliográfiájába ilyen arányban fel kell-e venni az alkalmi és a közigazgatási nyomtatványokat, végül is azt kell mondanunk, hogy enélkül hamis kép alakulna ki magáról a műhelyről, s a bibliográfia egésze elbírja ezt az erősen válogatva közölt anyagot. Az egyes bibliográfiai tételek kidolgozása nagyon igényes: nemcsak a közreműködőkre, a kiadás keletkezésének körülményeire hívja fel a figyelmet, hanem könyvművészeti szempontú részletes leírást ad az egyes nyomtatványokról: az alkalmazott betűtípusokról, könyvdíszekről, a tükörméretről, a nyomtatvány papírjáról és fennmaradt kötéséről is.

A betűtípusok és a nyomdai úton sokszorosított különféle könyvdíszek eredetét Haiman György határozta meg. 1890–1941 között a Kner-nyomda hat betűmintakönyvet adott ki, amelyek jól tükrözték a könyvművészeti stílusváltást a kezdeti eklekticizmustól a szecesszión át a lehiggadt, klasszicista hagyományokat felújító könyvművészetig. A tipográfiai anyag zöme német eredetű, elsősorban Lipcséből származik, de a Kner-nyomda kapcsolatban állt különböző bécsi cégekkel és természetesen az Első Magyar Betűöntödével is. Az évfordulós kiadvány második kötete a Kner-nyomda tipográfiai anyagát mutatja be, részben saját betűmintakönyveik, részben a beszerzési forrásként meghatározott hazai és külföldi betűöntödék betűmintakönyveiből készült kivonatok reprodukálásával. Talán sajnálhatnánk, hogy maguknak a Kner-nyomtatványoknak a reprodukciói nem kerültek be az összeállításba, a kiállításában is igen látványos kötet azonban más metszetben jóval többet ad: a korabeli nyomdászatnak nemcsak hazai, hanem európai stílustörekvéseit is reprezentálja, s ezáltal jelentősen hozzájárul a korszak nyomdatörténeti, könyvművészeti, stílustörténeti kutatásaihoz.

A jubileumi Kner-kiadványt Haiman György bevezető tanulmánya teszi teljessé. Röviden vázolja a Kner-nyomda történetét, s a nyomda működésének technikai-műszaki-gazdasági szempontú mélyreható elemzésével gazdagítja az eddigi szakirodalmat. Felhívja a figyelmet a nyomda és kiadó történetének monografikus feldolgozásához még kimunkálandó területekre és témákra. Jelen kiadvány is a leendő nyomdatörténet egy fejezete kívánt lenni azáltal, hogy választott célját a lehető legalaposabb, pontos és színvonalas munkával teljesítette.

Pavercsik Ilona

Lipták Gábor: Nyitott kapu.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982. 381 l.

Számos ifjúsági könyv szerzőjeként ismerhettük meg Lipták Gábor Balatonvidék iránti szeretetét, hagyományőrző kutatómunkáját, mesélőkedvét. Balatonfüredi házában mindig szívesen fogadta a Balaton rajongóit, művészeket, írókat, színészeket, s valóságos irodalmi szalon, szellemi műhely vált a régi házból. Vendégei emlékezésekben, jegyzetekben, irodalmi riportokban örökítették meg a Lipták-házban töltött napok, esték hangulatát; számos vers, rajz született a vendégszerető házban. Lipták Gábor nagyon szeret és tud mesélni, emlékeket felidézni, s mivel vendégei az elmúlt évtizedek szellemi életének ismert személyiségei, a róluk szóló emlékek az olvasóknak is kedvesek lesznek. „Vendégkönyvek faggatása" a könyv alcíme, s valóban a bejegy-

zések, közös fényképek, a házhoz fűződő műalkotások felhasználásával idézi fel az elmúlt évtizedek élményeit.

A legnevezetesebb vendégekről rövid portrékat rajzol: Berda József, Bernáth Aurél, Boldizsár Iván, Borsos Miklós, Déry Tibor, Egry József, Ferenczy Béni, Robert Graves, Illyés Gyula, Németh László, Örkény István, Passuth László, Pilinszky János, Quasimodo, Szabó Lőrinc, Rabindranath Tagore, Tamási Áron, Amerigo Tot, Vass Elemér, Weöres Sándor látogatásairól kapunk színes, élő képet.

A leghosszabban a leggyakoribb vendégek: Illyés Gyula, Szabó Lőrinc és Németh László alakjánál, füredi napjainál időz, ezek a lapok nemcsak olvasmányként lesznek érdekesek, hanem irodalomtörténeti adalékként is felhasználhatják a kortárs magyar irodalom kutatói a szép emberi pillanatokat őrző emlékkönyvet.

R. Takács Olga

Georg Lukács: Briefwechsel 1902–1917
Hrsg. von E. Karádi und E. Fekete. Corvina Kiadó, Budapest, 1982. 432 l.

Idegen nyelven az utóbbi idők egyik legszisztematikusabban szerkesztett, példás gondossággal összeállított, jól áttekinthető kiadványa a Lukács-levelezés 1902 és 1917 közötti gyűjteménye. Lukács pályájának alakulása legalább oly mértékben foglalkoztatja a nemzetközi tudományos érdeklődést, mint filozófiai, esztétikai, irodalomtörténeti munkáinak belső szemléleti háttere. Bár életútjának, szellemi pályájának logikáját a kutatás még nem szembesítette igazán a kései Lukács önértelmezéseivel, tény, hogy a hazai és a nemzetközi értelmezések között szembetűnő véleménykülönbségek is vannak. Ehhez az egész kérdéskörhöz most olyan dokumentumok gyűjteményével járul hozzá a levelezés-kötet, amelyek csak Lukács halála után kerültek elő: Fritz J. Raddatz kis Lukács-könyve nyomán bukkant rájuk egy banktisztviselő a heidelbergi Deutsche Bank széfjében. Ebből az anyagból (levelek, kéziratok, jegyzetek stb.) válogatták ki a szerkesztők azt a 250 levelet, amelyek Lukács 1917-es hazatértéig adnak képet szellemi tájékozódásáról, emberi-baráti kapcsolatairól, személyes, magánemberi habitusáról – de mindenekelőtt (mert a szerkesztők láthatóan ezt a célt tartották szem előtt) a gondolkodó Lukács szellemi életrajzának e hangsúlyos szakaszát meghatározó szemléletvilágáról. A gyűjtemény törzsanyagát ezért joggal teszik ki a Paul Ernsthez írt levelek, amelyek a legmélyebben világítják meg Lukács ekkori világképének alapelemeit, de melléjük fontos dokumentumokat tartalmazóan sorakozik fel az Ernst Bloch-hal, Karl Mannheimmel, Georg Simellel, Balázs Bélával, Fülep Lajossal folytatott levelezés is. Mindezek közül utóbb külön időszerűségre tettek szert a Popper Leóhoz írt, illetve tőle kapott levelek, melyek az újabb hermeneutikai kutatások tükrében a modern magyar művészetelméleti gondolkodásnak a kortárs Európában is számottevő művészetelméleti gondolkodásnak a kortárs Európában is számottevő bizonyítékaiként értelmezhetők. S bár Lukács zártabb értelmezéselméleti felfogást képviselt mint Popper, vitáik hatása gyakran kimutatható Lukács későbbi műveinek bizonyos metodikai eljárásaiban. Mindazonáltal – jól látják ezt az anyag szerkesztői – a kötet alighanem a *Gelebtes Denken* szomszédságában nyeri el a maga igazi funkcióit: olyan szakasz dokumentuma-

it gyűjti egybe, amely a pályájára visszatekintő Lukács értelmezései mellé állítva, még a filozófus döntő szemléleti fordulata előtti időből létesít érdekfeszítő párbeszédet nemcsak a kései önértelmezéssel, hanem az egész életmű történeti logikájával, a századelő német filozófiájától a marxizmusig vezető út érvrendszerével is. A példás szerkesztésű kötetet részletes bevezető, gazdag biográfiai regiszter és (Lukács itt szóba került dolgozatainak címjegyzékét is tartalmazó) névmutató egészíti ki.

Kulcsár Szabó Ernő

Lukács György: Curriculum vitae.
Válogatta, szerkesztette, az utószót és a jegyzeteket írta: Ambrus János. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982. 534 l. (Lukács György Összes Művei)

Az 1956-os tragikus események után a tudományos munkájához visszatérő Lukács három mű elkészítését tervezte. Az esztétika és az etika mellett szerette volna megírni intellektuális önéletrajzát is. *Az esztétikum sajátossága* első része után *A társadalmi lét ontológiájáról* című munkájába fogott, és csupán közvetlenül halála előtt 1971-ben készült el önéletrajza vázlatával, a *Megélt gondolkodás*sal.

Lukácsnak kevés autobiografikus igényű írása van. Ambrus János válogatása, a *Megélt gondolkodás*t a korábbi szövegekkel kiegészítve, a meg nem írt intellektuális önéletrajz helyett igyekszik a pálya szubjektív képét felrajzolni. Nagy kár, hogy a Lukáccsal készült interjúk – terjedelmi okokból – kimaradtak a kötetből.

Lukács szerint az önéletrajz célja: megírni, hogy „egy adott fejlődés keretei között miként talál egy ember önmagára vagy véti el önmagát." A szándékot a *Curriculum vitae* két szempontból is töredékessé teszi, egyrészt az írások tárgya, másrészt a megírás időpontja szerint is. Az teszi érdekessé a kötetet, hogy a filozófus korszakonként újragondol számára fontos pályaszakaszokat, és ez lehetővé teszi a reflexiók összehasonlítását. Így például többször vizsgálja marxistává válását, vagy az esztétika szerepét, helyét gondolkodásában. A válogatás élén a súlyos betegen megírt *Megélt gondolkodás*, szellemi életrajzának vázlata áll. Tükrözi, hogy az öreg filozófus mit tart fontosnak az életében: „Nem az életemet a szó *közvetlen* értelmében. Csak miként (emberileg miként) bontakozott ki életemből ez a gondolkodási irány ...". E mű igazít el a többi, jórészt más kötetben, sőt ebben a sorozatban is megjelent írás közt. Akad köztük néhány nehezen hozzáférhető vagy kiadatlan szöveg. Így az 1939-ben megjelent Hogyan hatott Sztálin könyve, A leninizmus alapjai megjelenésekor a kapitalista országokban? című, amely a dogmatizmusnak tett engedmény dokumentuma. Ugyancsak fontos az 1956-ot megelőző időszak két dokumentuma: felszólalása a Petőfi-kör filozófusvitáján, és a Vita a Blum-tézisekről jegyzőkönyve. Magyar nyelven ismeretlen az utolsó korszakának politikai álláspontját összegző, 1970-ben megjelent A szocializmus mint radikális, kritikai reformok kora c. írása. A Függelékben olvashatjuk 1910–11-es naplófeljegyzését, amely egyik legfontosabb morális válságának dokumentuma.

A válogatás egésze a gondolkodói pályakép néhány nagyon fontos tendenciáját segít megérteni. Pontosan tükrözi például Lukácsnak azt a törekvését, hogy az elkötelezett marxista álláspontón belül maximálisan igyekszik megőrizni szellemi autonómiá-

ját. Ez a sokszor kudarcba fulladt törekvése az oka taktikai visszavonulásainak, gyakori önkritikáinak. Ha politikailag aktuális gondolataival megsérti a hatalom ideológiai kánonját, és az reagál erre, visszavonul, önkritikát gyakorol, és elvontabb szinten próbál újrafogalmazni. Ez a kerülő nemcsak megnehezíti az utat, hanem torzítja is az eredményt. Nemcsak egyre elvontabbá válik Lukács gondolkodói útja, hanem el is tér eredeti irányától. A taktikai visszavonulások így akkumulálódnak, torzítják spontán módon is a gondolati eredményt.

Az egész kötet végigolvasható úgy is, mint Lukács önkritikáinak sorozata.

Katona Imre József

Lukács György és a magyar kultúra.
Tanulmánygyűjtemény. Szerkesztette: Szerdahelyi István. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1982. 243 l.

A tanulmánygyűjtemény az MTA Irodalomtudományi Intézetének 1980. október 15-én és 16-án tartott tudományos ülésszakán elhangzott előadások szövegeit tartalmazza, melyek Lukács György és a magyar kultúra kapcsolatait vizsgálják. Az írások – mint az Szerdahelyi István, a kötet szerkesztője bevezetőjéből kiderül – „részben átdolgozott és kiegészített formában" olvashatók itt. A legtöbb dolgozat 10–12 nyomtatott oldalt tesz ki, s ez a terjedelmi korlátozás jellegüket is megszabja. Azaz, az olvasónak elsősorban vázlatokkal van dolga; olyan vázlatokkal, melyek – néhány kivételtől eltekintve – Lukács pályájának egy-egy kiragadott részével foglalkoznak, ott is főként csak a leglényegesebb momentumokra és szempontokra szorítkozva. A tanulmányok folyamatából azonban, ha *mozaikosan* is, de mégis kirajzolódik Lukács pályájának *egésze*, különös tekintettel arra a hol tagadott, hol eltúlzott nézetre, mely szerint Lukács *magyar* filozófus volt.

Lukács Györgynek a magyar kultúrával, illetve a magyar társadalmi valósággal *közvetlen* kapcsolata lényegében két történelmi időszakban volt: részben az 1910-es években, részben pedig a felszabadulás után egészen addig, míg adminisztratív eszközökkel el nem hallgattatták. A gyűjtemény legtöbb műve is e két korszakkal foglalkozik. A fiatal Lukács „magyarság-élményének" vonatkozásait vizsgálja egyebek közt Novák Zoltán *Lukács és Kassák*, Fekete Éva *Lukács György esszékorszakának magyar vonatkozásai*, Veres András *A fiatal Lukács tragikum elmélete és a magyar irodalom* című tanulmányaikban. Az 1945 utáni irodalompolitikus-esztétával és munkásságával is több tanulmány foglalkozik, felelevenítve Lukács egyetemi működésének éveit is. E dolgozatok közül elemzésének mélységével és terjedelmével is kitűnik Kulcsár Szabó Ernőé, *Az irodalmi egység programjától a defenzíváig (Lukács György és a Forum)* címmel, melyben a szerző, többek közt Lukács realizmus-koncepciójának változását, irodalmi programját kíséri figyelemmel, egészen Lukács folyóiratának, a Forumnak 1950-es megszűntéig, azaz, addig az időszakig, amíg a Rákosi–Révai-féle irodalmi- és politikai vezetés számára még Lukács – egyébként nem kevés merevséggel, elfogultsággal, dogmatizmussal terhelt – szemlélete is túlságosan demokratikusnak nem bizonyult.

Egészében a kötet írásai tényszerűen kevés tudományos újdonsággal szolgálnak; a Lukács-életmű vizsgálatához azonban sok új, lehetséges szempontot vetnek föl, melyeket majd a kutatásoknak kell igazolni vagy cáfolni. A *Lukács György és a magyar kultúra* című gyűjtemény jól illusztrálja, hogy Magyarországon is megindult végre az intenzív Lukács-kutatás, s hogy jelenleg – a megkésettség miatt – egyelőre a részmunkák feltérképezésénél tartunk. Egyre több ilyen tanulmánygyűjtemény, kismonográfia lát napvilágot; a teljes életmű feldolgozására – az egy Hermann István-féle könyvön (*Lukács György gondolatvilága*) kívül – bizonyára még sokáig kell várni.

Dérczy Péter

Lukács György: Esztétikai írások. 1930–1945.
Szerkesztette és az előszót írta: Sziklai László. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1982. 837 l.

A kötet címe némileg félrevezető, hiszen nem kifejezetten és legfőképpen nem rendszeres esztétikai írásokat találhatunk benne. Kétségtelen viszont, hogy egy kialakulófélben levő, változásokon átmenő esztétikai koncepció folyamatának lehetünk tanúi. Már a cím is jelzi, hogy a korszak eléggé behatárolt: Lukács emigrációs éveinek moszkvai – illetve 2 éves megszakítással, berlini (1931–1933) – „eseményeit", dokumentumait vizsgálhatjuk, követhetjük nyomon. A kötet szerkesztője, Sziklai László előszavában jelzi, hogy ezek az írások lényegében publicisztikusak; sok tekintetben alkalmazkodnak a kor, a körülmények, az adott ország, a Szovjetunió állapotához és vezetéséhez, illetve a párt taktikai és stratégiai elképzeléseihez is, más vonatkozásban pedig a mindenkor adott alkalomhoz is – azaz műfajilag a legváltozatosabb képet mutatják. Föllelhető itt szabályos recenzió, könyvbevezetés, kisebb-nagyobb tanulmány, vitacikk, megemlékezés, de még lexikon-szócikk is Lassalle-ról (*Lassalle irodalomelméletének kritikája*). Ezen elegyes írásokat a szerkesztő öt nagy fejezetre osztotta, nagyjából „tematikai" csoportosítással. Az első nagyobb egység, *Esztétika – irodalom – kultúra* címmel jobbára általánosabb, némileg elvontabb kérdésekkel foglalkozik, elsősorban a Marx–Engels–Lenin örökség feldolgozásával, illetve a fasizmus különböző vonatkozású problémáival; így pl. a *„Szakadék" Nagyszálló* című cikkben az értelmiség és a fasizmus viszonyával. A második fejezet lényegében Lukács „kedvenc" íróival kapcsolatos írásokat tartalmaz, többek közt Goethe, Thomas Mann, Tolsztoj, Ady szerepelnek itt, de meglepő módon találkozhatunk Joseph Roth: *Radetzky indulójának* – méghozzá eléggé elismerő – elemzésével is.

A *Humanizmus és barbárság* című harmadik fejezet cikkeiben Lukács főleg azokra a polgári értelmiségi írókra koncentrál, akik közel álltak a szocializmus eszméihez, akiket azonban erősen bírál „ingadozásaik" miatt; illetve azokra, akik nem voltak képesek teljesen ellenállni a nemzetiszocializmus térhódításának – előbbiekre egyebek mellett Shaw- és Sinclair Lewis-dolgozata, utóbbiakra Hauptmann és Fallada-cikkei lehetnek kiragadott példák. A negyedik fejezet a *Szocialista irodalomért* címet viseli és a Gorkijról, Solohovról, Ehrenburgról és más, sokszor jelentéktelen szovjet írókról szóló cikkek mellett Gábor Andorról, Háy Gyula: *Tiszazug* című drámájáról is tartalmaz egy-egy elemzést.

A záró fejezet (*Vitákban*) különböző esztétikai, irodalomelméleti konkrét viták anyagait, dokumentumait sorakoztatja föl; kiemelkedik közülük a regényről szóló terjedelmesebb, több egységből álló vita anyaga, valamint a *Mi az új a művészetben* című nagyobb tanulmány, mely az 1939–40-es realizmus-vitához kapcsolódott.

A kötet Lukácsnak azokat az írásait gyűjti egybe a „teljesség igényével" (Sziklai László), melyek az adott korszakban születtek, de a későbbiek folyamán Lukács nem adta őket újra közre. Az olvasó, de a szakember is így jórészt olyan dolgozatokkal találkozhat, melyek vagy teljesen ismeretlenek, mert kéziratban maradtak, s itt jelennek meg először nyomtatásban, vagy – s ez a gyűjtemény döntő többsége – németül, illetve orosz nyelven jelentek meg, ma már szinte hozzáférhetetlen lapokban, folyóiratokban. Az idegen nyelvű cikkek legnagyobb része itt olvasható először magyarul. De a magyar nyelven írottak is olyan orgánumokban láttak napvilágot, melyek a magyarországi könyvtárakban alig lelhetők föl: pl. a moszkvai emigráns lapok közül a Sarló és kalapácsban, Új hangban vagy a nem kevésbé hozzáférhetetlen Igaz szóban. A gyűjtemény érdeme tehát igen jelentős: Lukács emigráns éveinek földolgozásához, kutatásához nélkülözhetetlen „kézikönyv". A könyv használatát és a tájékozódást a korszakban, illetve a lukácsi életmű ezen nem kevéssé ellentmondásos szakaszában elősegítendő, a szerkesztő és bevezető tanulmány írója, Sziklai László igen pontos és részletes bibliográfiai leírását is adja a jegyzetekben az egyes műveknek: ebből megtudható, hogy az adott cikk hol, mikor, milyen nyelven jelent meg – ha megjelent és nem kéziratos –, mikor készült fordítás belőle, és még ezen kívül számos egyéb információt is tartalmaz egy-egy annotáció. A kötetet névmutató teszi teljessé.

Dérczy Péter

Mácza János: Eszmeiség – avantgarde – művészet II. Alkotó módszer és művészi örökség.
Szerkesztette és bevezeti: Botka Ferenc. A PIM és a Népművelési Propaganda Iroda közös kiadványa. Budapest, 1982. 375 l.

A könyvet szerkesztője alapos bevezető tanulmánnyal látta el. Ez az elmélyedt figyelem Mácza korai marxista művészet-teoretikusi főművének: az *Alkotó módszer és művészi örökség* című, 1933-ban oroszul megjelent könyvének szól. Botka Ferenc ismerteti Mácza pályáját, kapcsolódását a marxista és általában a Szovjetunión belüli művészetelméleti törekvésekhez, tudományos tendenciákhoz; aktív részvételét a 20-as, 30-as évek művészeti-ideológiai vitáiban. Majd taglalja és méltatja a könyvben nyújtott tudományos és gyakorlati teljesítményt. Párhuzamba állítja azt egyrészről az orosz formalista iskola szemléletével, másrészről a lukácsi esztétikai koncepcióval. Mérlege alapvetően pozitív: „Mácza vitairata a maga kócossága és töredezettsége ellenére a korszerű marxista esztétika egyik első változatának tekinthető."

Mácza műve nem könnyű olvasmány. Idegenkedve olvassuk a lépten-nyomon előráncigált Marx, Engels, Lenin idézeteket olyan állítások megtámogatására, amelyek csak formális-látszólagos kapcsolatban vannak a marxizmus klasszikusainak problémafölvetéseivel. Megütközünk, amikor pl. régi korok vallásos ideológiájában hívő egykori

művészek hitük miatt rossz pontokat kapnak a szerzőtől, vagy jeles alkotókra a burzsoázia kiszolgálójának bélyegét, a „kispolgár" vagy „narodnyik" (Millet) minősítést üt rá. Fogalomhasználata sokhelyütt elavult, s nem vonzó az sem, hogy sűrűn él a hadtudomány szótárából vett szavakkal, fordulatokkal.

De ezek a tényezők nem fedik el szemünk elől, hogy Mácza valóban a kor egyik legélőbb kérdésével birkózik könyvében: hogyan viszonyuljon a korabeli művészet a múlt tradícióihoz, mit vállalhat át, mit kell elutasítania? Válasza alapjában véve helyes és jótékony hatású. Egyrészt, mert elvileg az egész múltbeli művészet kritikai elsajátítása mellett foglal állást. Másrészt, mert az elsajátítás és a kritika gyakorlását a művészettörténet tüzetes ismeretének és árnyalt figyelembevételének kritériumához köti. Ő maga is jó példával jár elől ezen a téren, tanúbizonyságát adva annak, hogy a képzőművészetek múltjában otthonosan mozog, jól ismeri az alkotó művészek műhelygondjait, technikai problémáit, jól eligazodik a művészetelmélet történeti dokumentumainak világában. Végül pedig – alighanem aktivista múltjának köszönhetően is – az avantgarde ismételt elítélése ellenére rendre kiskapukat nyit a művészi modernség örökségének kerítésén. Ideológiai álláspontjának merevségét mértéktartásra való hajlam ellensúlyozza.

A könyvet egy interjúrészlet zárja, amelyben Mácza Szovjetunióbeli életéről, magyar emigráns kapcsolatairól, barátairól, a harmincas évek végén átélt megpróbáltatásairól emlékezik. A kötet szemléltető anyagát zömében a Mácza-monográfia bőséges képillusztrációi adják.

Tverdota György

Madách [Imre]: Levelek.
Válogatta, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Kántor Lajos. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1982. 291 l. (Téka)

Madách Imre – közel fél évszázada kötetben újra nem közölt – leveleiből válogatott ki százhuszonhárom dokumentumot a kötet sajtó alá rendezője, a kolozsvári irodalomtörténész, Kántor Lajos. A Madách-levelek e sok szempontból jelentős újraközlése nemcsak a romániai olvasóközönség számára fontos: az 1945 után felnőtt hazai olvasók előtt is javarészt ismeretlenek, nehezen hozzáférhetők e szövegek.

Mint előszavában Kántor jelzi, kötete összeállításában a Madách-levelek „filozófiája" szolgált vezérelvül. A madáchi életmű eddig eléggé figyelemre nem méltatott újabb „alkotása" fedezhető így fel. Ugyanakkor érzékletesen példázza a gyűjtemény azt is, hogy *Az ember tragédiája* alapkérdései milyen korán és éretten megfogalmazódtak Madách eszmevilágában. A főként az édesanyához, Majthényi Annához, Lónyay Menyhérthez, Szontágh Pálhoz, Arany Jánoshoz és a pesti irodalmi-tudományos-politikai élet más kiválóságaihoz, Fráter Erzsébethez írott leveleken kívül a címzettek fontosabb levelei–válaszai is olvashatók a kötetben. A missilisek között találjuk a Madách 1849-es működésére jellemző jún. 6-i körlevelet is.

Kántor Lajos jegyzetei, szójegyzék és életrajzgyűjtemény tartalmazzák a levelek teljes megértéséhez nélkülözhetetlen információkat.

J. J.

Madár Lajos: Magyar irodalmi antológiák és gyűjtemények. Erdélyi játékos gyűjtemény – Gyöngyös.
Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1982. 735 l.

Újabb kötet látott napvilágot a „Petőfi Irodalmi Múzeum bibliográfiai füzetei" antológiákat feldolgozó sorozatában. Célja, hogy minden 1712-től napjainkig, magyar nyelven megjelent szépirodalmi szöveget tartalmazó művet, valamint kor- és művelődéstörténeti összeállítást analizáljon. Az antológia fogalmát értelemszerűen tágan kezeli. A feltárásba belekerülnek az albumok, almanachok, emlékkönyvek, műsorfüzetek, népköltési gyűjtések, a nem tankönyv jellegű szöveggyűjtemények, a leveleket, vallomásokat, tanulmányokat tartalmazó többszerzős művek és irodalomtörténeti tanulmánygyűjtemények is. Nem periodikus jellegű összeállításokat dolgoz fel, ez alól csak a periodikusnak indult, de két füzetnél többet meg nem ért kiadványok kivételek, tehát kimaradnak az Arion-hoz hasonló antológiák.

Az egyes tételek a címek betűrendjében követik egymást, a címen és a pontos bibliográfiai adatokon kívül a sorozat lényegét adó annotációkat tartalmazva. A tartalmi feltárásban a szerzők nevei alfabetikus rendben következnek, az 1920 előttiekből csak a lexikonban szereplők, az 1920 utániak közül többé-kevésbé mindenki. A lehetőségekhez képest igyekszik minden álnevet feloldani. Az irodalmi alkotások szerzőin kívül a borítók tervezőinek, az illusztrátoroknak, fotóművészeknek, zenei mellékletek szerzőinek nevét is felsorolja.

A bibliográfiához egyelőre egy ideiglenes időrendi csoportosítású mutató csatlakozik. Ha a sorozat utolsó kötete is megjelenik, akkor elkészülhetnek a valamennyi kötetre egységesen vonatkozó időrendi, szerzői és képzőművészeti mutatók.

Varga Katalin

Magyar emlékírók 16–18. század.
A válogatás, a szöveggondozás és a jegyzetek Bitskey István munkája. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 1000 l.

A *Magyar remekírók* sorozat már adott közre emlékirat-kötetet, a Kemény János és Bethlen Miklós írását tartalmazót. Ehhez kapcsolódik a mostani összeállítás, amely három évszázad memoárjaiból közöl időrend szerint csoportosított válogatást. A szükségszerű szelektálás szempontja esztétikai jellegű volt, tehát a történetírás területéhez tartozó művek kimaradtak belőle, ugyanígy hiányoznak a nem magyar nyelvű memoárok is. Ugyanakkor az ilyen reprezentatív jellegű, több könyvforgató nemzedéknek szóló antológia nem kerülheti el, hogy átfedésre ne kerüljön sor a bibliofil ritkaságként önállóan is megjelentetett művek és a mostani válogatás között. Ez történt a Zay Ferenc *(Az Landorfejírvár elveszésének oka e vót, és így esött)*, a Mindszenti Gábor *(Diáriuma Öreg János király haláláról)* vagy a Szalárdi János *(Siralmas magyar krónikája)* esetében. Máskor viszont mégis hasznos az újrakiadás, hiszen Apor Péter *Metamorphosis Transylvaniae* című művének 1972-es kiadása már a megjelenés utáni hetekben hiánycikknek számított, Bethlen Kata *Önéletírásához* pedig húsz év óta nem lehet

hozzáférni. Ez utóbbi eset még azért is kiemelendő, mert Bitskey István minden eddiginél teljesebb szöveget közöl, amikor átveszi a Markos András által az ItK 1970-es évfolyamában közreadott, újabban megtalált Önéletírás-részleteket.

A kötet azonban jórészt a múlt század végén, a történeti forráskiadás nagy korszakában megjelentetett szövegek újrakiadását vállalta föl, a szöveggondozás szempontjainak és a jegyzeteknek példás fegyelmű egységesítésével. Az eddig említettek mellett tartalmazza még részben vagy teljességében Bornemisza Tamás, Martonfalvay Imre, Gálffy János, Veresmarti Mihály, Kocsi Csergő Bálint, Kornis Gáspár, Tótfalusi Kis Miklós, Cserei Mihály emlékiratait.

Bitskey István tömör utószava a laikus érdeklődő számára is eligazítóul szolgál, és ezt segítik jegyzetei és szómagyarázatai is.

Németh S. Katalin

A magyar irodalom története 1945–1975. I. Irodalmi élet és irodalomkritika. Szerkesztette: Béládi Miklós. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 527 l.

Másfél évtized telt el a hatkötetes akadémiai irodalomtörténet utolsó kötetének megjelenése óta, amelyben egy mintegy hetven lapos „vázlat" méri föl az 1945 utáni magyar irodalmat. S ha ehhez hozzávesszük, hogy a Magyar Irodalmi Lexikon befejező kötete is 1965-ben jelent meg, akkor nyilvánvalóvá válik ennek a négy kötetre tervezett vállalkozásnak a feltétlen szükségessége.

A magyar kritika vagy irodalomtudomány egyetlen képviselője sem képes úgy véleményezni ezt a vállalkozást – éljen Magyarországon vagy a határainkon kívül –, hogy a lehetséges szakmai objektivitás talaján maradjon. Okkal idézi a Bevezető Horváth János fölfogását, mely szerint az irodalomtörténészi vizsgálódás csak addig az időpontig haladhat, „ameddig a tiszta történeti érdeklődést aktuális szenvedélyek nem zavarhatják." Senkit sem lephet meg az állítás: sem ez a kötet, sem a vele foglalkozó ismertetések, recenziók – legyenek írásosak vagy szóbeliek – nem tudták elhatárolni a tudományos méltatást és a szubjektív minősítést. (Szubjektivitáson értve természetesen az eltérő szakmai-politikai irányultságokat is.) Béládi Miklós, a szerkesztő, aki oly fájdalmas hirtelenséggel távozott közülünk, okos előszavában minden olyan kérdést fölvetett, amellyel egy „jelenkori irodalomtörténeti" szintézisnek szembe kell néznie. Beszél a lehetséges rendszerezési alapelvekről, a korszakolás dilemmáiról, kritika és történetiség, műelemzés és korszakszintézis viszonyáról, a művelődéstörténeti rendszerezés, a stíluskategóriák alkalmazhatóságáról stb. Ám eszmefuttatásai mint rendszerező elvek a körülményekkel szemben nem mindig érvényesülhettek. Átírások, átszerkesztések, húzások-toldások, „hangsúlymódosítások" lassították a munkát, ezek következtében viszont tovább kellett írni egyes fejezeteket, kibővíteni portrékat. Jellemző, hogy a címe szerint a könyv 1975-ig halad, a jegyzetek azonban, s néhol a szöveg egészen az évtized fordulójáig. A szerkesztés – az érdekegyesítés? – több éves munkájába némi betekintést engedett az Irodalomtörténeti Társaság 1977. január 27-i vitaülése – amelyről igen szűkszavúak az írásos beszámolók (It., Élet és Irodalom).

Ha leírni próbáljuk a szintézis első kötetét – minősítésének nem a Hungarológiai

Értesítő a fóruma –, azt mondhatjuk, hogy egyszerre próbálja érvényesíteni a történeti rendet és a műfaji szemlézést. Egyetlen kardinális időponthoz ragaszkodik – irodalomtörténeti fordulóként – 1948-hoz; az 1948 utáni időszakot az egyes műfaji vagy intézménytörténeti fejezetek változó módon tagolják. (1949, 1952, 1953, 1956, 1963, 1965 a felbukkanó ütemhatárt jelző dátumok.)

A Bevezető után a könyv két részre és ezen belül több alfejezetre oszlik. Az első rész *A korszak irodalmi életét* mutatja be a fordulat évéig és a fordulat évétől 1975-ig. A két szakaszt Révai József 1945 utáni pályaképe választja el (köti össze). Számos részterület ismertetésére kerül itt sor (társművészetek, filozófia, világirodalom, az irodalmi élet intézményei, a rádió, a sajtó stb.). A második rész *A korszak irodalomszemlélete* címet viseli és öt nagyobb tagból áll: az irodalomelméletnek, az irodalomtörténetírásnak, a kritikának, a világirodalommal foglalkozó anyag ismertetésének és Lukács György pályarajzának (1945 után) jut egy-egy fejezet. A feldolgozás modora inkább leíró, mint minősítő, az egyes szerzők álláspontjára többnyire a tárgyalt kérdések terjedelméből és a bibliográfiai válogatásból következtethetünk. Itt említhető, hogy a fejezetzáró bibliográfiák igen terjedelmesek, anyaggazdagságuk folytán sok olyan területre eljuthatunk, amelyekről a főszövegben kevesebb szó esik.

Az Irodalomtörténet I. kötete csak az irodalmi élet és az irodalomtudomány kérdéseivel foglalkozik s talán a „sine ira et studio" alapelvét nem sértjük meg, ha azt állítjuk, hogy ez a kötet *így* hiteles önarcképe az utolsó négy decennium magyar irodalomtudományának és kulturális politikájának.

Alexa Károly

A magyar irodalom története 1945–1975. IV. A határon túli magyar irodalom. Szerkesztette: Béládi Miklós. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 464 l.

Ez az első monografikus szintézis, amely rendszeresen és az érdembeli teljesség igényével kívánja bemutatni a határainkon túli magyar irodalmat, mind a szomszéd országokban élő magyar kisebbségekét, mind a több ütemben Nyugatra hullámzó emigrációét. Ez a kötet nem tartja be szerencsére a címben jelölt időhatárokat, s – bár rendszertelenül, de – némely szakaszában 1980–81-ig terjeszti ki a figyelmét. A szerkesztő a legpuritánabb és a legésszerűbb reguláló elvet választotta: országok szerint rendezi anyagát, s ezen belül rugalmasan alkalmazkodik az egyes kisebbségi magyar irodalmak fejlődési sajátosságaihoz. A csehszlovákiait és a kárpátukrajnait nem tagolja korszakokra, ennek ugyanis inkább csak elvi oka lehetne, gyakorlati – sajnos – kevésbé; szemben a gazdagabb jugoszláviaival és romániaival. Lehetne vitatkozni azon, hogy helyes választás volt-e helyi szakemberekre bízni a nemzetiségi irodalmak bemutatását. Fölfogásuk lényegét más kiadványokból már megismerhettük; s elég megnéznünk a kötet névmutatóját: akadtak volna kitűnően felkészült magyarországi irodalomtörténészek is erre a munkára, felkérésük esetleg egységesítette volna az anyagismertetést és a bírálat szempontjait.

Az egyes nemzetiségi területek irodalmi mozgalmait és eredményeit a monográfia műfaji rendben és azon belül portrésorozatokban tárgyalja. Valljuk be, ez a „lexiká-

lishoz" közelítő módszer korántsem idejét múlt, tekintve a határon túli irodalmakra vonatkozó közismeretek szintjét. (Messze van még az az idő – lévén kidolgozatlan a szempontrendszer – amikor is a XX. századi egyetemes magyar irodalmiságot „anyagszerűen", tehát irányzatok, szellemi mozgalmak szerint lehet majd bemutatni.) A nagyobb műfaji fejezetek bevezetői kissé sommásak, az irodalmi élet szerveződését bemutatók forgathatók több haszonnal. Számos ponton lehetne vitatkozni az egyes fejezetek szerzőinek értékhierarchiájával – ez azonban a szakkritika feladata kell, hogy legyen.

Ennek a kötetnek a legfontosabb újdonsága – s ezt aligha lehet túlhangsúlyozni – *A nyugati magyar irodalom* című, több, mint száz oldalas fejezet. Ez az első mű hazai szerzők tollából, amely ezt a rendkívül heterogén, politikailag és poétikailag, földrajzilag és generációsan széttagolt irodalmat együttesen próbálja tárgyalni. Nagyon is ideje volt már egy efféle rendszerezésnek; megjelenése mégis paradox helyzetet eredményezett: előbb olvashatni kritikai-szaktudományos beszámolót egy valóban terjedelmes, nagyon sokak érdeklődésével övezett irodalmi anyagról, mint magukat az alapjául szolgáló műveket. Remélhetőleg ez az igényes összefoglalás a könyvkiadást és a folyóiratokat is bátorítani fogja, legendaoszlatónak fog bizonyulni, s old valamit az évtizedes görcsökön. Ez a fejezet – természeténél fogva – a legvázlatosabb, a szerzőknek valóban úttörő munkát kellett végezniük; nemcsak a megbízható előtanulmányok hiányoztak, hanem – valószínűleg sokszor – magukhoz az ismertetendő művekhez, folyóiratokhoz, életrajzi adatokhoz sem lehetett könnyű hozzájutniok. Munkájuk minősítése pontról pontra – hasonló okokból – szinte lehetetlen. Ami viszont feltétlen elismerést érdemel, az a mértéktartó hang, a szakszerű anyagismertetés. A záró bibliográfia viszont igencsak hézagos, túlzottan megrostált; szerencsére a főszöveg korrekt alapossággal közli az említett munkák megjelenési helyét és idejét, s időnként-helyenként plasztikus képet rajzol a műveket ihlető, létrehozó és minősítő közegről is. Béládi Miklós szervezőmunkájának, tudományos alaposságának egyik legnyilvánvalóbb bizonysága ez a fejezet.

Alexa Károly

Mátrai László: Műhelyeim története.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 250 l.

„... az esszéírók ama kategóriájába tartozom, akik a művészi formát segédeszköznek tekintik a tudományos mondanivaló kifejezéséhez...; a tudós ír így, aki valaha arról álmodott, hogy művész legyen..." – írja magáról Mátrai korábbi könyveiben, a legújabb pedig egyféle „szellemi életrajz" lett, amelyben inkább csak fővonalakban kapnak helyet az életút eseményei. Az emlékezés korántsem „regényes" tehát, az emlékező visszatekintő pályarajza és jelen idejű gondolatai egyként fellelhetők. Egy filozófus és irodalomtudós műve ez, aki műhelyeit elemzi, de formál is egyidejűleg, nem csupán emlékezik.

„Azok a szellemi műhelyek, melyeknek egyikét-másikát megpróbálom e sorokban közvetlen megfigyelés alapján elemezni, jórészt olyan csoportok voltak, melyek intellektuális súlyuknál fogva konkrét módon – sőt akár irányító erővel is – tudták ala-

kítani a két világháború közötti magyar szellemi életet s így annak visszahatását is a politikai történetre ..." – emlékezik a műhelyekre az író, így a visszatekintéssel párhuzamosan a felszabadulás előtti negyedszázad hazai művelődéstörténetének „rétegvonalait" is megkísérli a maga kapcsolatainak és szellemi fejlődésének mélyfúrásában feltárni – a történetből történelem kerekedik. Arról a korról, amely napjainkban valóban a tudományos érdeklődés fókuszába került.

A személyes jellegű művelődéstörténetből a „történelem finomszerkezetének rajzát" olvashatjuk ki, az emlékezés visszatekintő része nemcsak a „szellemi műhelyek hiteles megismerésében" segít, de a jelenkorú tisztánlátás érdekében is született.

Mátrai gondolkodásmódja és életkora, érdeklődése és igényei, ugyanígy munkássága és „hatásszociológiája" alapján az „esszéíró nemzedék" tagja, *Cs. Szabó László*, *Sőtér István* és mások méltó társa (*Halász Gábor*, *Szerb Antal* és mások az elődök között), útját a szellemtörténettől a marxizmusig, folyamatos harcát a bölcseleti irracionalizmus ellen korábban tanulmányaiban és könyveiben, ezúttal ebben az emlékezésben követhetjük nyomon.

Az ifjúkor műhelyei a hazai „protestáns szellemi mezők" fókuszaiban (*Tavaszmező utca – Karácsony Sándor – Sárospatak*), az egyetem bölcsészkarán *Pauler Ákos* pártfogó szelleme és hatása irányítja figyelmét a filozófiára. Az egykori univerzitás „rétegrajza" talán a műhelytörténet legizgalmasabb fejezete. A fiatal bölcsész és az érett író a racionalizmus és a humanitás vonzáskörében alakul, érdeklődése révén „kettős kötésben" él: az irodalomtörténet és a filozófia kapcsolódási lehetőségeinek határvidékein. Munkásságának teljesebb bibliografikus jegyzékét (ugyanígy a műhelytörténet névmutatóját) érdemes lenne elkészíteni: ez a peremvidék valóban „terra incognita", nem ritkán „terra rossa" volt a századközép hazai közgondolkodása előtt. Az „átkozott, végzetes filozófiátlanság" nem kevés szellemi és társadalmi ellentmondást szült az egykorú „gondolkodásmodellben" Mátrai szerint – a felnőttebb kor műhelyeinek (*Nyugat – Eötvös-kollégium – Magyar Szellem – Apollo* stb.), a további mestereknek (Babits Mihály, Szekfű Gyula stb.), a köröttük vagy éppen ellenükben munkálóknak portréja meggyőz az emlékező kurrens igazságairól. Ha a filozófia ellen Erasmus traktátusaiban rendre „a művészet panaszáról" olvashatunk, Mátrai elmélkedéseiben mindez szinte fordítva áll: a kapcsolatteremtés hiányaira itt a filozófia panaszkodik. Joggal így, akár a politika egykor elcsapott szolgálólányaként.

A felszabadulás Mátrai számára is új műhelyeket teremt: a filozófus-író az *Egyetemi Könyvtár*, az *egyetem* és a *Magyar Tudományos Akadémia* háromszögében, nem ritkán „hadállásain" dolgozott tovább. A kötet zárófejezetei ezekbe a szellemi laboratóriumokba engednek bepillantani: a koalíciós pártharcok, az igénytelenség és a tudományos minőség egykori villongásainak idejéből nyújtanak eleven és életes adatokat. A történet itt érik jelenkorrá, az emlékezésből egy kissé vitairat születik.

Mátrai László munkásságának, műhelyteremtő és gondolkodásformáló szerepének főideje éppen ez utóbbi (és sajnálatosan röpke) fejezeteknek időrendjébe illeszkedik, miként a korábbi „árnyaló portréknak" és hatáselemzéseknek a jelenre is utaló megállapításai. Mindazok tehát, amelyeknek indítékaiból és szándékából – legalábbis részben és feltehetően – a formáló műhelyekre való emlékezés megszülethetett.

Bodri Ferenc

Mécs László: Üzenet. Válogatott versek.
Szerkesztette és válogatta: Fényi Ottó és Korzenszky Richárd. Az utószót Rónay László írta. Szent István Társulat, Budapest, 1982. 331 l.

Mécs László (1895–1978) a két világháború közötti katolikus költészet egyik legnépszerűbb költője volt, számos kötetet publikált, 1940-ben *Összes versei* is megjelentek. A közönség nagy része elragadtatással hallgatta, olvasta a papköltő verseit, köteteit a kritika vagy rajongva üdvözölte, vagy megrovóan sorolta a versek érzelmességéről, túlságosan idilli voltáról alkotott negatív vélekedését. 1945 után teljesen kiszorult az irodalmi életből, alig jelent meg egy-egy verse. Utolsó éveit Pannonhalmán töltötte. Külföldön kiadták néhány kötetét. Legismertebb, illetve kései verseiből, az első reprezentatív válogatás csak 1971-ben jelent meg, Rónay György bevezető tanulmányával. Ez az írás tárgyilagosan vázolja fel Mécs László költői pályáját, költészetének értékeit, s visszaperli a költőt a feledéstől. (A kötetet az Ecclesia Kiadó adta ki amerikai alapítvány pénzén.) A jelen gyűjtemény közel kétszáz verset tesz közzé a terjedelmes életműből, s amint az ajánló sorokat Szennay András mondja: „értékmentő törekvésből született válogatás [...] ízelítőt szeretne adni az olvasóknak, témák szerint csoportosítva azokat a költeményeket, amelyekben a költő önmagáról, hazaszeretetéről, hitéről és humanizmusáról vallott". Számos olyan vers van a kötetben, amely most jelenik meg először nyomtatásban, megtalálhatók benne híres háborúellenes költeményei (köztük a legnevezetesebb, az *Imádság a nagy Lunatikusért*), s szép őszikéi. A kötet utószavában Rónay László mutatja be a költőt, élményforrásait, ihlettípusait, formai jegyeit, tematikáját, önvallomásainak maradandó értékeit. Néhány versének elemzésével vezet be a sajátos költői világba, s tanulmányában méltó emléket állít Mécs Lászlónak. A kötet életrajzi adatokkal és bibliográfiával zárul.

R. Takács Olga

Mészáros Tamás: Maszk nélkül.
Kritikák, interjúk, tanulmányok. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1982. 376 l. (Szkénetéka)

Mészáros Tamás összegyűjtött írásainak kötete többirányú tájékozódásra ad lehetőséget. Nemcsak a hetvenes évek közepétől a nyolcvanas évek elejéig terjedő időszak kimagaslóan jó vagy rossz bemutatóiról szóló írásokat, Mészáros elméleti alapokról induló, de a színházművészet gyakorlati problémáival is tisztában levő kritikáit ismerhetjük meg, hanem a kötet, szerkesztésének köszönhetően, jelentős színháztörténeti jelleggel is bír. E korszakra vonatkozóan legjelentősebb színházaink műsorpolitikájáról, az előadások, a színészi játék, a rendezői munka színvonaláról, sőt a művészi tervekről és ellentmondásokról is értesülhetünk. Három budapesti színház, a Nemzeti, a Víg és a Madách, a vidéki együttesek közül a kaposvári Csíky Gergely, a szolnoki Szigligeti, a Ruszt József művészi irányítása alatt álló kecskeméti Katona József és a miskolci Nemzeti Színház előadásairól készült írásaiból válogatott a szerző.

Különös haszonnal forgathatja a könyvet az, akit a Székely Gábor és Zsámbéki

Gábor vezette Nemzeti Színház működése érdekel. Megismerkedhetünk az annyira hiányolt magyar drámák bemutatóival (Weöres Sándor: Szent György és a sárkány, Németh László: Husz János, Sütő András: A szuzai mennyegző, Kornis Mihály: Halleluja), és a színház belső helyzetéről, problémáiról is tájékoztatást kapunk (*A helyzetet mindannyian készen kaptuk.* Beszélgetés a Nemzeti Színház vezetőivel; *Baj van az értékrenddel.* Beszélgetés Törőcsik Marival).

A vígszínházi tervekről egy Marton Lászlóval készült interjút olvashatunk (Lehet-e változtatni?). A szerző alaposan elemzi az itt és a Pesti Színházban játszott Csurka-, Örkény-, Füst Milán-darabok előadásait (Eredeti helyszín, Versenynap, Házmestersirató; Pisti a vérzivatarban; Sanda bohóc). Külön figyelmet fordított Mészáros Tamás Csurka István Deficit-jére. A kettős szereposztásban színrevitt darab előadásainak összehasonlítása értékes munka és követendő kritikusi fogás (*Mennyi a deficit?, Numero kettő*). Kleist-, Csehov-, Kroetz-bemutatók mellett a színház emlékműsorral adózott másik kedvelt szerzőjének: Örkény Istvánnak (*Meglepetések éjszakája*). A vígszínházi áttekintést egy Horvai Istvánnal folytatott beszélgetés zárja (Makacsul folytatni).

A Madách Színházban járó kritikus elégedetlen az egységesre simított arculattal. Az eredetit, a mai szövegértelmezést, a tragikust keresi a rutinos, a megszokott, a drámai helyett. A magyar darabok közül Szakonyi Károly Gogol-átirata (Holt lelkek) és A hatodik napon, Illyés Gyula: Sorsválasztók-ja, a klasszikusok közül Az ember tragédiája került bemutatásra. (*Mulatságos lelkek, Középfajú közhelyek, A sors választottai, „Rettentő látások gyötörtek."*)

A legizgalmasabb fejezet *A vidéki arculat* címet viseli. Itt ugyancsak két magyar darab bemutatójáról olvashatunk (Móricz Zsigmond: Rokonok – Kaposvár –, Madách Imre: Az ember tragédiája – Szolnok –), azonban figyelemmel kísérhetjük a már sikeres, akkor még fiatalnak, de ma is újítónak számító rendezők (Ascher Tamás, Babarczy László, Csiszár Imre, Paál István, Ruszt József) és a többnyire általuk kialakított társulatok gyakran kiváló művészi alkotásait; kísérleteiket és tévedéseiket is.

Ez után a színházelméleti, esztétikai esszék következnek. Köztük egy olyan összehasonlító előadás-elemzést is találunk, amely inkább a kritikák fejezetét gazdagíthatta volna (*A kanális, a vízcsap meg a fogas... vagy amit akartok*). Három tanulmány foglalkozik a '78–79, '79–80, '80–81-es évadok összefoglaló értékelésével, az utolsó rész pedig, a *Színház és közönsége* témakört érinti.

Mészáros Tamás cikkei lehetővé teszik, hogy képet alkothassunk az elemzett előadásokról, s olykor rekonstruálhassuk a művészi szándék és a megvalósulás közötti esetleges eltéréseket. Könyvének elolvasása mindazok számára tanulsággal és élvezettel szolgálhat, akiket érdekel egy-egy hazai színházi műhely produkciókon át lemérhető formálódása, pár kiemelkedő alkotó (író, rendező, színész) munkája és néhány színházi kísérlet megvalósulása.

Stauder Mária

Mezei András: Megkérdeztük...
Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1982. 366 l.

Az Élet és Irodalom című hetilapban hétről-hétre megjelenő interjúsorozatból Mezei András 1976-ban már összeállított egy kötetet, melyben negyvennégy írót kérdezett ki legfrissebb munkájáról, annak visszhangjáról, további terveiről. Figyelemfelkeltő, jellemző kérdésektől nyerték címüket az egyes interjúk, s rövid idő alatt keresett olvasmánnyá váltak az irodalmi hetilapban, majd könyv formájában is. A hetvenes évek irodalmi közérzetéhez szolgáltattak fontos adalékokat ezek a szubjektív hangvételű, őszinte beszélgetések, értékes dokumentumok egy-egy író személyiségéről, munkamódszeréről, tárgyválasztásáról. A riportok továbbra is folytatódtak, míg ismét könyvnyi anyag gyűlt össze belőlük, s az újabb negyvenhét interjút Császár István Mezei Andrással folytatott beszélgetésével kiegészítve kapták kézhez az olvasók. A kortárs hazai magyar írókon, költőkön kívül határon túl élő magyar és külföldi személyiségeket, hazai közírókat is megszólaltatott Mezei András, valamint műfordítókat, történészeket, gazdasági szakembereket.

Kérdéseket tesz fel Tóth Dezső miniszterhelyettesnek, Vitray Tamásnak, Zsolt Róbertnek is – általában azoknak a közéleti szereplőknek, akikről az interjút megelőző időkben többször is hallhatott az olvasó- vagy nézőközönség. Így az interjúkból nem csupán a kérdezettek munkáiról, egyéni érdeklődéséről, ízléséről kapunk képet, hanem a hetvenes évek végi-nyolcvanas évek eleji magyar kulturális közélet nyilvánosságát foglalkoztató eseményekről is. József Attila kiadója, Cserépfalvi Imre, a rádió versműsorát szerkesztő Dorogi Zsigmond, a halála előtti időben újra verset publikáló Komlós Aladár, a történelemfaggató Nemeskürty István, az emigrációban élő költő és műfordító, Thinsz Géza, az emlékirataikon dolgozó írók és a többiek valahányan érdekes interjúalanyok. Mezei András kérdései lényegbevágóak, orientáló és informatív értékűek, a kérdezettek válaszai nemcsak az interjú készítésekor, hanem évek múlva is izgalmasak, fontos kortörténeti adalékok. Az irodalmi, esztétikai, politikai, közéleti gondok felelős képviselőinek portréi sokszínű szellemi életbe engednek betekintést, megőrzik egy jellegzetes évtizedforduló jónéhány hiteles vonását.

R. Takács Olga

Mikszáth Kálmán Összes Művei 76. kötet.
Cikkek és karcolatok 26. kötet: 1888. január – 1888. június. Szerkeszti: Rejtő István. Sajtó alá rendezte: Sz. Garai Judit és Rejtő István. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 496 l.

1882-ben kezdi el Mikszáth – rábeszélésre – parlamenti karcolatainak írását és közlését a Pesti Hírlapban, egyre kevésbé meghaladható tárcaváltozatot teremtve ezzel. Első tudósítói látogatásakor ellopták a kabátját, s ez a kalamitás majd öt év múlva fog anekdotaként csattanni, amikor is Tisza Kálmán megkérdezvén a mind sikeresebb írót és élesszemű, ellenzékinek mondható publicistát, hogy mit is szeretne a legjobban, ő azt válaszolta: „Egy fogast a kabátomnak." (Saját fogasuk csak a képviselőknek volt a

parlamentben.) 1887-től tehát Mikszáth már mint képviselő, sőt kormánypárti „mameluk" tudósítja lapját a parlament eseményeiről. A maga modorában továbbra is, nem élezve ki egyetlen kérdést sem, de minden apróságot jól megfigyelve. S száz év távlatából nem mondhatjuk, hogy Mikszáth írói döntése hibás volt. Vajmi bizonytalan, hogy – mondjuk – szélsőbalos politikai hevülettel megrajzolhatta volna-e ezt a panorámát a 80-as évek magyar parlamentarizmusáról. Mindent lekicsinyít ugyan, minden tárgyat és alakot ironikus kedvességgel rajzol, de talán éppen ezzel a toleranciával, megértő írói alakoskodással érte el, hogy az országvezetés mentalitása, a magas politika szerkezete, minden bűnével, kedéllyel álcázott felelőtlenségével, dölyfös „liberalizmusával" stb. annak mutatkozzék, ami. Nem egyének hibájára mutat rá Mikszáth, noha pontosan tudjuk, kiről mi a véleménye, hanem arra a kedélyességbe oltott felelőtlenségre, amely oly végzetes következményekkel fog majd járni Mikszáth halála után nem sok évvel, s melynek előérzetét az író kései munkái oly erősen sugározzák.

Mindez elmondható a kritikai kiadás publicisztikai sorozatának bármely darabja kapcsán, azért helyénvaló talán most, mert az a fél év, amelynek cikkeit, tárcáit és parlamenti karcolatait a jelen kötet egybegyűjtötte (a szokott megbízható filológiai apparátussal körítve) politikailag – tehát az író számára: tematikailag – nem volt valami eseménydús. Mikszáth megszokott hangján szólnak ezek a rövid sajtóközlemények, az a jellemző anyagkezelés uralkodik bennük is, amely minden apró aktualitást elmélyíteni képes. Némelyikük szinte tiszta novella – ahogy a novellaként számon tartott írások nagy részét is besorolhatjuk a publicisztika műfaja alá. A hangnem oldja föl nála a műfajok kereteit. Hangpróbáknak, anyaggyűjtésnek is tekinthetők ezek a dolgozatok a pár év múlva meginduló nagyregények sorozatához.

Alexa Károly

Kálmán Mikszáth: The Siege of Beszterce.
Three short stories. Translated by Dick Sturgess. Corvina Kiadó, Budapest, 1982. 424 l.

Mikszáth Kálmán három kisregényét, a *Beszterce ostromát*, *A gavallérok*at és *A Sipsiricá*t teszi közzé angol nyelven, Dick Sturgess fordításában a Corvina Kiadó.

A 19. század utolsó harmada egyik legjelentősebb, legnépszerűbb írójának művészetéből kapnak ízelítőt a kötet olvasói, annak az írónak a munkásságából, aki még utoljára megörökítette, ábrázolta a történelmi Magyarország valamennyi rétegének, osztályának alakjait, akinek regényeiből, novelláiból, tárcáiból a korabeli Magyarország társadalmi tablója bontakozik ki.

Szappanos Balázs utószavában, melyet Halápy Lily fordított, megismerteti az angol nyelvű olvasót Mikszáthtal, azzal a történelmi korszakkal, amelyben született, s amelynek egyik legnépszerűbb, legegyénibb ábrázolója lett. A történelmi kitekintés, a világirodalmi párhuzamok és a kötetben közölt három regény értelmezése-elemzése az idegen olvasó számára megkönnyíti e művek befogadását, hozzásegít ahhoz, hogy Mikszáth ne csak magyarul, hanem angolul is élvezetes olvasmánnyá lehessen.

M. R. J.

MIOK Évkönyv 1981/82.
Kiadja a Magyar Izraeliták Országos Képviselete. Szerkeszti: Scheiber Sándor. Budapest, 1982. 574 l.

A magyar zsidóság nagymultú irodalmi egyesülete, az IMIT még a múlt század utolsó évtizedében indította meg almanachsorozatát, amelynek 1970-ben lépett örökébe a *Magyar Izraeliták Országos Képviseletének* (MIOK) kétévente megjelenő *Évkönyve*. A korábbiakhoz hasonlóan a 7. kötet is a sorozat életrehívójának, az azóta elhunyt Scheiber Sándor professzornak a szerkesztésében látott napvilágot, aki a közel 600 lapos kötetet a napi olvasmányosság és a tudományos szakszerűség szempontjai szerint állította össze. A kötetben számos írásforma és műfaj, a zsidó tematika sokféle vonatkozása megtalálható. A szerkesztő szemléleti tágasságának köszönhetően az irodalomtörténeti jelleg az általános témagazdagságban is erős; a kötet nemcsak valódi almanach, hanem új kutatási eredmények lelőhelye is. A régebbi és a modern magyar irodalom kevéssé ismert fejezeteit vizsgáló szerzők (köztük Dán Róbert, Lichtmann Tamás, Vargha Kálmán, V. Kovács Sándor) Pécsi Simon szombatos bibliafordítására, Molnár Ákos történelmi regényeire, Komlós Aladár irodalomtörténészi munkásságára vonatkozó kutatásaikat adják közre olyan forrásközlések mellett, mint Vermes Pamela publikációja Martin Buber és Lukács György német nyelvű levelezéséből. A legjelentősebb közlemény Scheiber Sándor irodalomfolklorisztikai motívumgyűjteménye, amely a zsidó folklór: szokások, legendák, mondák, a szájhagyomány és a népdalkincs motívumait gyűjti egybe Kaczér Illés bibliai tárgyú műveiből, sok hagyomány, képhasználat tárgytörténetét egészen a jelenkori magyar irodalomig követve. Friedrich Klára Kádár György grafikáinak világát elemzi, H. Takács Marianna pedig Rembrandt körének zsidó megrendelőit veszi számba. Szabolcsi Bence posztumusz írásában az 1912 és 1942 közti gyűjtések alapján annak a zsidóságnak a zenei hagyományáról szól, amelynek „...különösen vidéken élő része volt magyarnak tekinthető. Az 1944. évi üldözések, a tömeges deportációk azonban túlnyomórészt ennek a zsidóságnak soraiból követelték a maguk több mint félmillió áldozatát s lényegében megsemmisítették a vidéki zsidóságot. Ezzel lényegében a régi magyar zsidóságot semmisítették meg." Érdekes történelmi adalék Csillag István portréja Kálazdy Mór törzsorvosról, a szabadságharc katonájáról és Kossuth orvosáról, s Hiller István összefoglalója a magyar zsidók ausztriai mártíriumáról, azokkal a fejezetnyi önéletírásokkal együtt, amelyek a két háború közti időszak jellegzetes dokumentumai (köztük Stern Samunak, a későbbi Zsidótanács elnökének emlékezése vagy Hegedűs Géza családtörténeti vallomása a Goldziher-famíliáról). A korábbi kötetek hagyománya a szépirodalom közlésével is folytatódik: az anyagban Karinthy Ferenc novellája, Csoóri Sándor, Gergely Ágnes, Mezei András, Pilinszky János és Zelk Zoltán versei olvashatók.

Csapody Miklós

Moderne Lyrik aus Ungarn.
Aus dem ungarischen hrsg. von Paul Kárpáti. Nachwort: Paul Kárpáti. Philipp Reclam Verlag, Berlin, 1982. 217 l. (Belletristik)

A Paul Kárpáti szerkesztette líra-antológia a felszabadulás utáni évek magyar költészetének főbb irányzataival, jelentős alkotóival ismerteti meg a német olvasót. A *Nyugat* harmadik nemzedékét Vas István, Zelk Zoltán, Hajnal Anna, Weöres Sándor, Kálnoky László és Csorba Győző, a népi írókat Illyés Gyula, a 30-as években indult szocialista költőnemzedéket Benjámin László, az *Új Hold* költőit Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes, Somlyó György és Rákos Sándor, a „fényes szelek" nemzedékét Nagy László, Juhász Ferenc, Kormos István, Csanádi Imre és Fodor Ágnes képviselik a kötetben. Helyet kapott Csoóri Sándor és Kalász Márton; Orbán Ottó, Székely Magda és Tandori Dezső; a *Tűztánc* nemzedék költői közül Váci Mihály, Garai Gábor és Ladányi Mihály. Az említett irányzatokon belüli aránytalanságokon kívül mindenképpen hiányolható, hogy a legújabb költőnemzedék (Utassy József, Szepesi Attila, Veress Miklós, Kiss Anna, Szentmihályi Szabó Péter, Takács Zsuzsa stb.) nem szerepel az antológiában.

Az egyes költeményeket többek között Franz Fühmann, Günther Deicke, Jürgen Rennert, Heinz Kahlau és a kötetet szerkesztő Paul Kárpáti fordította németre. A kötethez Paul Kárpáti írt utószót, amelyben a kötet költőit igyekszik elhelyezni a magyar irodalom folyamatában. Az antológiát a szerzők rövid életrajza és a közölt művek bibliográfiája zárja.

Ónodi László

Molnár Edit: Írók, történetek, képek.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 161 l.

Aki a hatvanas évek még élő nagy magyar írói fotográfusává szegődött, előre kiszámíthatóan „jó vásárt csinált". Hiszen az csak természetes, hogy a könyv- és folyóiratkiadásnak, a közművelődésnek újra és újra szüksége lesz Füst Milán, Kodolányi, Áprily, Tamási, Tersánszky, Kassák, Szabó Pál, Lengyel József, Déry, Németh László és Illyés fényképeire.

Molnár Edit felvételeinek minőségével és e könyvvel csattanós, kettős választ ad a ki nem mondott vádra. Előlép, s olyannak mutatja magát, amilyennek előítélet nélkül szemlélt fotói rajzolták személyiségét: szerénynek, őszintének, sokszor bevallottan fölkészületlennek, magányosnak, odaadónak, az empátia különös képességével megáldottnak.

Érdekes, hogy ha a magyar író-fényképezés meglehetősen gazdag múltjában keressük Molnár Edit ősét, éppen egy fotográfus-nőben, Wachter Klárában találjuk meg azt. De Wachter is csak egyszer jutott a keresetlenségnek, az író természetes közegének – környezetének és életvitelének – ilyen gazdag ábrázolása ismétlődő lehetőségéhez. Babits esetében, akihez a véletlen szekszárdi családi szomszédság is segítette.

Molnár Edit azonban minden előzmény nélkül jelentkezik, bemutatkozik s a kis

„terrorista" (ahogy egyik modellje nevezte) hamarosan már rendelkezik, utasításokat oszt. Legtöbb esetben végül családtaggá válik. Megértő, megértett barátnője lesz a feleségeknek, élettársaknak is. Csak Déry Böbéjét esik nehezére elfogadni: zavarja a nagypolgári környezet, s a hosszú fésülködőköpenyek alatt nehezen veszi észre azt, aki a Két asszony című Déry-novella ragyogó Lucája, minden szerelmes asszony példaképe, teremtően kedves, vidám, közvetlen, áldozatos, egyszerű, szolgálatkész asszony volt.

Becsülendő a jóhiszemű, jókezű, de főleg teljes lelkét és gyors eszét adni képes fotóművésznek az a következetessége, amellyel hangoztatja, hogy nem író. Könyve valóban nem irodalmi mű, mégis élvezetes olvasmány. Csak olyan nyelvhasználati hibák fordulnak elő benne, amilyenekkel sajnos némelykor szépirodalmi művek is „büszkélkedhetnek" (pl. Veres Péter „csikóstűzhelye", amely építmény pedig alakja nyomán nyerte a csikótűzhely elnevezést; vagy az „elfogult" fogalom használata az elfogódottság jelzésére a Déry-fejezetben).

Mindezek azonban nem zavarják a képek hatását, s a történeteket sem, melyek az olvasót végeredményben hozzásegítik a találkozáshoz néhány irodalmi óriással és egy kiváló fotográfussal.

W. Somogyi Ágnes

Molnár Géza: Arcok fényben és eltűnőben.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 470 l.

Molnár Géza jónéhány regény, széles körű közéleti publicisztika, színdarabok, kortárs művekről írott kritikák után új műfajban örökíti meg élményeit: a mai magyar irodalom vele kapcsolatba került alakjainak portréihoz rajzol meg újabb vonásokat.

Három cilusba rendezve olvashatók a kötetben előbb az idősebb pályatársakról, mesterekről, majd a saját „istenverte nemzedékéről", végül a külföldi kiküldetések idején megismert párizsi művészekről szóló meleghangú visszaemlékezései; barátságokat felidéző történetek, jellemzések, az írói létforma során kialakult kapcsolatok mozzanatai. Örkény István, Illés Endre, Németh László, Illyés Gyula, Rajk László, Rideg Sándor, Tamás Aladár, Hidas Antal, Darvas József, Sarkadi Imre, Reményi Béla, Simon István, Dobozy Imre, Gáll István arcképét teszi ismerősebbé, életükről, egy-egy művükről közli személyes vallomását. Saját, nehéz sorsú nemzedékéhez Molnár Zoltánt, Gergely Mihályt, Gerő Jánost, Fábián Zoltánt, Berkesi Andrást, Kárpáti Kamilt, Tamási Lajost, Katkó Istvánt és Fekete Gyulát sorolja, s róluk szólván keserű tapasztalatait összegezi egy zilált, bonyolult korszakról; majd a nemzedéktársak közül Földeák Jánosról, Gergely Mihályról, Tamási Lajosról, Berkesi Andrásról, Gerő Jánosról külön-külön is eltűnődik. Párizsi művészismerősei közül a Tihanyi Lajos hagyatékát őrző, megbecsültetéséért sokat tevő Marton Ervin fotóművésznek, Csáky József szobrászművésznek, Kolos-Vary festőművésznek állít emléket. Végül pedig a *Nem úgy, mint Pallas Athéné* című önéletrajzi regényét olvashatjuk. Ebben küzdelmes pályájára, betegségeire, az Írószövetségben eltöltött évekre, funkcióira, alkotói korszakaira, barátságaira tekint vissza irodalmi igénnyel. Az Írószövetségben betöltött kettős funkció révén Molnár Géza közelről láthatta – elsősorban a legkritikusabb években, 1953–

1956 között – a közéleti, politikai, ideológiai harcok szereplőit, módosulásait, az írók egyéni problémáit, országos jelentőségű eseményeket, döntéseket, folyóiratok körüli konfliktusokat. A jövő irodalomtörténésze számára sokat elárul az ötvenes évek dogmatikus légköréről ez a szubjektív visszatekintés, s természetesen Molnár Géza saját íróvá alakulásának folyamatrajza is tanulságos alkotáslélektanilag, emberileg egyaránt. Politika, idelógia és irodalom, esztétika kérdéseit világítják meg a kötet írásai, a mai irodalmi közélet hátterének szemléléséhez nyújtanak újabb kilátópontokat.

R. Takács Olga

Monda nékik egy példázatot.
Száz szépprózai szemelvény 17. századi protestáns prédikációkból. Válogatta, az előszót írta és a jegyzeteket összeállította Szabó Lajos. Európa Könyvkiadó–Helikon Kiadó, Budapest, 1982. 215 l.

Szabó Lajos szívós szorgalommal hatalmas tömegű nyomtatott anyagot olvasott el, hogy az érdeklődők elé bocsáthasson száz szépprózai szemelvényt. A szerző áldozatos munkáját csak egy példával érzékeltetjük: Kecskeméti Alexis Jánosnak az eredetiben csaknem ezer oldalas monstrum prédikációs könyvéből hat szemelvényben alig hét oldalnyi szépprózа került be a válogatásba. A 16. századi anyagban valószínűleg nagyobb lett volna a hozadék. Bornemisza Péter egyetlen prédikációs kötete feltehetőleg több anyagot szolgáltatott volna, mint az egész 17. század. A katolikus és protestáns oldalon egyaránt eluralkodó ortodox szemlélet, melyre Szabó Lajos magvas bevezető tanulmányában számos példát idéz, lehetett az oka a mesélő kedv apadásának. Mégis érdemes volt a század prédikációs irodalmának homokját átszitálni, mert a kitermelt anyag a magyar szépprózа valódi aranyszemeiből áll. Érdemesek a mai olvasó érdeklődésére, de még inkább a 17. századi olvasóéra és hallgatóéra, akinek ez volt a legfontosabb művelődési forrása. A protestáns prédikátorok az egyházi szolgálaton túl nyájuk irodalmi igényeit is kielégítették, s nem utolsó sorban magyarságtudatukat is ébren tartották. A kötet legmegkapóbb olvasmányai közé tartoznak azok, amelyek a magyarság létkérdéseivel foglalkoznak. Hadd emeljük ki ezek közül a kötet legterjedelmesebb szemelvényét, a tragikus sorsú prédikátor, Czeglédi István politikai röpiratát, amely végeredményben azt a problémát tárgyalja, hogy milyen mértékig lehet és kell a magyarság fennmaradása érdekében a megszálló hatalmat szolgálni. Czeglédi menteni és igazolni próbálja Apafi Mihályt, aki a török pasa óhajára részt vett Érsekújvár megszállásában.

A kötetet igényes, pontos jegyzetek zárják, melyekben a szerző felsorolja a szemelvények lelőhelyeit, elmondja a prédikátorok életrajzát és megjelöli a szemelvények forrásait. Ehhez azonban hozzá kell olvasni Scheiber Sándor Protestáns prédikátorok exemplumainak mintái c. tanulmányát (Filológiai Közlöny 1984. 176–181.).

S. B.

Móricz Zsigmond: Erkölcsi sarkantyú. (Tanulmányok II.)
Összegyűjtötte, szerkesztette és a szöveget gondozta Nagy Péter. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 793 l. (Móricz Zsigmond művei)

A Tanulmányok 1978-as első kötetének folytatását adja közre a szerkesztő, szöveggondozó Nagy Péter Móricz Zsigmond műveinek sorozatában. Ez a gyűjtemény Móricz elméleti-publicisztikai munkásságának eddig legteljesebb gyűjteménye. Különösen a korai írások szempontjából jelentős a gazdagodás: a fiatal újságíró Móricz felkutatott tanulmányai, álnéven vagy névtelenül megjelent írásai s kéziratos hagyatékából előkerült munkái is belekerültek a gyűjteménybe. Azokat az írásokat vette fel a kötetbe az összeállító, amelyekben nem a közvetlen ábrázolás, hanem a gondolati elem jut domináns szerephez. A kronologikus rendbe csoportosított írások alatt – ahol ismeretes – megtalálható az első közlés helye és ideje.

M. R. J.

Mutató Németh László munkáihoz.
Összeállította Hartyányi István. Somogyi-könyvtár, Szeged, [1982] 1983. 95 l. (A Somogyi-könyvtár kiadványai 26.)

Németh László írásainak lelőhelyeit adja az olvasók, kutatók kezébe Hartyányi István összeállítása, amely egy későbbi részletes bibliográfia megalapozása.

A mutató élén az önállóan megjelent művek, majd a különnyomatok és az életműsorozat húsz kötetének leírása áll. A gyűjtemény következő, 60 oldalnyi terjedelmű része Németh László munkáinak cím szerinti regisztere. A betűrendes mutatóban minden cím mellett szerepel a műfaji megjelölés, kivéve a tanulmányok, kritikák, cikkek esetében, amelyek a terjedelemtől függetlenül tanulmányoknak tekintendők. A részletek megjelenési adataival, rövid utószóval és az elengedhetetlenül fontos névmutatóval zárul a kiadvány.

M. R. J.

Nagy Lajostól Nagy Lajosról.
Szemelvénygyűjtemény az író születésének 100. évfordulójára. Összeállította: Tarján Tamás. Szerkesztette: Kovács Géza. Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, Budapest, 1982. 43 l.

A szemelvénygyűjtemény a száz esztendeje született író emléke előtt kíván tisztelegni. A szerkesztő „a breviárium-szerű formával az elismert – de eléggé nem ismert klasszikust, a Nyugat első nemzedékének egyik (kissé mindig árnyékban maradt) tagját" szeretné közelebb hozni a mához. A válogatás másik célja, hogy szélesebb körben is felkeltse az érdeklődést Nagy Lajos iránt, valamint segítse az iskolai oktatást, és a magyar irodalom megismertetésének egyéb fórumain is haszonnal forgathassák. A

harminchárom szövegrészből néhány a Csillag 1954 decemberi számából származik, egyéb szövegek esetében jelölték a forrást. A versek, kritikák, emlékezések, novellák írói: Illyés Gyula, Zelk Zoltán, Fenyő Miksa, Kosztolányi Dezső, József Attila, Tersánszky Józsi Jenő, Bárány Tamás, Szabó Lőrinc, Vas István, Füst Milán, Déry Tibor, Örkény István, Darvas József, Veres Péter, Nagy László és természetesen Nagy Lajos.

A füzet végén életrajzi összeállítást kapunk, valamint további tájékozódást segítő bibliográfiát. A tartalomjegyzék egyúttal az idézetek forrását is feltünteti.

V. K.

Nemes Nagy Ágnes: Metszetek.
Esszék, tanulmányok. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982. 446 l.

Az 1975-ös *64 hattyú* című kötetből már tudjuk, amit addig az itt-ott szétszórt közleményeket olvasván csak sejtettünk: Nemes Nagy Ágnes igazi *poeta doctus*. Nemcsak ragyogó versek szerzője, hanem a költészet (irodalom) minden csínját-bínját ismerő tudós.

Új esszékötete, a *Metszetek* négy részből áll: *A vers mértana; Írók, arcok; Életrajzi képek; Irodalmi szénaboglya.* Mindegyik rész (mert egy-egy téma köré rendeződik, nyugodtan mondhatnánk fejezetet is) fontos. Érdekes, hogy a költészetében rejtőző, az életrajzának szinte minden mozzanatát titkoló költő milyen gazdag vonulatát rajzolja meg legbensőbb ügyeinek, ha okot lát a „körülmények" föltárására. Az *Életképek, 1944-ből* korrajz és vallomás, s legkivált forrás értékű levelekkel alátámasztott megidézése annak a nemzedéknek, amelytől ő talán a legtöbbet kapta: tartást és emberséget. Szerb Antal, Halász Gábor levelei, levelezőlapjai, a családi írásokkal együtt, a történelemnek egy szeletét nagyítják ki, s így a költő eszmélésének fontos részei. Nemes Nagy egyik, szintén itt olvasható esszéjében (*Egy verskötet előszava*) a költőt „az emóciók szakemberének" nevezi, s a lét-feszültségből létrejövő verset mondja sajátjának, mely a költő tűnődésén is továbblépheti, hiszen „egyenesen specialitása az úttalan terep felderítése."

Érteni és érezni akarja a világot, ezért a tárgyismeret és a szenvedély, a bravúros elemzőkészség és a modern költészet titkaiba kalauzoló „megérzés" együtt van minden írásában. Sokat foglalkozik az alkotói mechanizmussal, a költői kép eredetével, az absztrakcióval, a jelképpel, a tárgyiassággal, az objektív lírával, a nagy lélegzetű esszéje (*A költői kép*) a magyar és a világlíra klasszikusainak szinte egész hadát vonultatja föl, az elemző megállapításait segítendő, vonatkozási pontként: Petőfitől Whitmanig, Dsidától Rilkéig és Lorcáig, Vajda Jánostól Bretonig, Aragonig.

Eleven, a vitától sem visszariadó szellem, aki Vas Istvánnal szemben megállapítja, hogy Arany János *Keveházája* „*bizonyos mértékig* kettősen is ritmizálható vers" (*Verstani veszekedések*), s a XIX. századi klasszikus költeményének ritmikai sajátosságát (*angolos* forma) valahonnan Shakespeare-ből és Byronból eredezteti. (Érdekes, hogy Vas István a *Metszetek*ről írott kritikájában-esszéjében, amely az Élet és Irodalomban jelent meg, korábbi álláspontját tüzetesebben kifejtve, véleményében Nemes Nagy meglátásához közeledik.)

Igaz, hogy a kötet nagy részét poétikai tanulmányok, esszébe oltott elemzések alkotják, de az irodalomtörténet sem zárható ki. Itt, a már említett *Életképek, 1944-ből* mellett azokra a rövidebb-hosszabb írásokra gondolok, amelyeknek legnagyobb értéke a személyes hang: ahogyan Nemes Nagy Ágnes egy-egy számára jelentős alkotóhoz, annak versvilágához, életművéhez közeledik, az irodalomtörténetet író költőé. Szerencsére már nem (vagy: nem nagyon) kell visszapörölnie elhallgatott írókat, így nem pályarajzot, mindenre kiterjedő életműelemzést ad egy-egy köszöntőjében, lírai arcképvázlatában, hanem egyetlen lényeges pillanatot nagyít ki.

Kassák Lajos életművében (*Hegy, folyó, város*) például a „tipikusan avantgarde-képzeletű" költő „statikus ősfogalmai" késztetik bámulatra, ahogyan a népmese anyaga (nem a mesék népi bájáról, bármiféle díszítő stilizációjáról van szó – veti közbe) összeszövődik az eszme és a század képeivel. Füst Milán hatásán töprengve pedig úgy látja, hogy a dekoráció és létlíra együttese adja a „költői színpadot" – „Füst világszínházat ácsol a nagy szecesszió mesestílusában sokkal későbbi koroknak..." –, vagyis a költő „az azonosság-tudat új drámáit rejtette bele verseibe."

A *József Attila pillanata* című elemzés kitűnő példa Nemes Nagy Ágnes sűrítőképességére: A *Tehervonatok tolatnak...* című verset boncolja, s a kiszakított szavak, szókapcsolatok körüljárásával a versbe beúszó halálérzetre mutat rá, arra a keserűségre, amely „művészi objektummá rögződött." *Hajnal Anna otthonai*ról írva a „fájdalmasan boldog költészet" ragadja meg, amely a gyermeki ámulathoz hasonló, Székely Magda költészetét taglalva (*Jegyzetek a rejtőzésről*) a minden díszítményt elkerülő „aforisztikus" építkezés „csöndjeire", s az anti-kép súlyára hívja föl figyelmünket. Rónay György, a Vigilia hajdani szerkesztője több írásnak is főhőse (*Asztal és kenyér, Századunk útjain*); Nemes Nagy Ágnes úgy vall kortársáról és a nyugatos eszményt közvetítő példaképről, hogy a Rónayról rajzolt arcképben benne van az ő arca is; szeretete, ragaszkodása az író, a szerkesztő, a műfordító, a fiatalabbakat egyenrangú társként kezelő *poeta doctus* iránt. A *Metszetek* autentikussága ebben van: a tükrök, az azonos értéktudat okán, egybeérnek.

Szakolczay Lajos

Német filológiai tanulmányok XV.
Debrecen, 1981. 151 l. (A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Német Tanszékének Kiadványai)

A kötet igen változatos tematikájú: a kifejezetten ortográfiai vizsgálódástól nyelvelméleti, illetve zenetörténeti tanulmányokig terjed a spektrum. Van közöttük alapos jegyzetanyagot fölvonultató elemzés, s van esszé. E változatosság dicsérhető, mert a debreceni műhelyt minősíti: a közvetlen munkatársakon kívül jeles külföldi és hazai szakemberek írtak a kötetbe, s ez a kutatóhely tudományos kapcsolatairól is elsőrangúan tanúskodik. Ugyanakkor bizonyára nem volt könnyű a különböző témájú és igényű tanulmányokból kötetet szerkeszteni (a szerkesztők, *Némedi Lajos* és *Varga József* indokolatlanul vannak elrejtve az impresszumban), ám mégis sikerült.

A kötet két tanulmánya szorosan összetartozik, s ezzel jelzik a kötet súlypontját

is: *Némedi Lajos* a német nyelvű költészet romantikus Magyarország-képének kialakulásához ad jól orientáló tablót, *Fried István* pedig bő idézeteket fölsorakoztató, az összehasonlító vizsgálatot is érvényesítő tanulmányban szól a korában rendkívül népszerű osztrák biedermeier költő, *Johann Nepomuk Vogl* jellemző Magyarország-élményéről. *Némedi Lajos* a jórészt egyoldalú magyarság-kép történetiségét kívánja fölmutatni, amikor tanulmányát igen távolról, a nyugatra portyázó magyar csapatokról kialakított megítélésekkel kezdi. Mindez azonban a vázlatos, de szükséges bevezetést szolgálja: a tulajdonképpeni vizsgálat a 19. század fordulójától kezdődik el. Három jelentősebb motívum köré rendezi a német romantikusok nem csupán irodalmi érdekű magyarságélményét és érdeklődését, s e motívumok kapcsán mutatja be a szerzőket és jellemzi műveiket: az első *Attila* hun király (összekapcsolva a Niebelung-énekkel), a második a wartburgi énekesek között híressé vált *„Klingsohr aus Ungerlant"*, míg a harmadik *Szent Erzsébet* alakja. E három „magyar" motívum feltétlenül jellemző a német romantika történelmi érdeklődésére, a misztikus, mondai és távoli utáni vágyra. A szerző elhagyja e tárgyalásmódot, amikor *Lenau* Magyarország-képét vizsgálja: ez a kép – állítja – annak az embertípusnak romantikus utópiája, amely még nem került a civilizáció hatalma alá, amely még érintetlen, szabad, vad, de természetes, jó és hősies. 1832-ben megjelent költeményei iskolát is teremtettek, s még az 1848–49-es forradalmi években sem gyöngült hatásuk. A szerző újra körképpel bizonyít (Vogl, Ferdinand Gregorovius, Freiligrath, Grillparzer, Adalbert Stifter, sőt Theodor Fontane is), majd áttekintését a legújabb időkkel zárja. Miután említi Hugo Hartung 1954-ben megjelent regényét (Ich denke oft an Piroschka), személyes élményeit sem kihagyva *Franz Fühmann* könyvét emeli ki (Zweiundzwanzig Tage oder die Hälfte des Lebens), mint amely végre megszabadult az egyoldalú sémáktól. *Fried István* másképpen nyúl a hasonló témához: hosszabb tanulmányában a kortársak által igen nagyra tartott és *igazi népköltőnek* nevezett, ám az újabb feldolgozásokban már dilettánsnak mondott *J. N. Vogl* költészetét elemzi műfaj- és eszmetörténeti igényességgel. Kiindulópontja rendkívül hatásos, s egyszerre fölveti a később kifejtett kérdéseket, ti. a *műfaj* és a költői szemlélet kérdéseit. A vers, amelyet bemutat, a koromsötét éjszaka képével kezdődik, majd egy magányos paraszthász idilli képét kapjuk: a boldog anya gyermekét ringatja, az apa az asztalnál pipázik, a nagymama pedig a rokka mellett ülve mereng mosolyogva. S mikor az erdőből közeledő rabló látja ez idillt, *egy könnycsepp csordul barna s vad orcájára.* Melodráma ez, mondja a szerző, „rablótörténet à la osztrák biedermeier". S ezzel megteremti a lehetőséget az összehasonlító poétikai és műfajtörténeti vizsgálódásra. *Lenau* költészete, valamint a *ballada* műfaja az, amelyhez viszonyít, s végső tanulsága az, hogy *Vogl* magyar témájú költeményei a korabeli divat termékei: szolgálta, s ugyanakkor formálni is kívánta a divatot, mikor főleg másodkézből szerzett „népies" motívumaival és kölcsönzött magyar szavaival *stilizált népiességet* teremtett.

A kötet ötödik tanulmánya újra más tudományterületet érint, és egyenesen nélkülözhetetlen a hazai eszme- és művelődéstörténeti kutatás számára. *Tóth Béla* Christian Wolff debreceni hatásáról ír, s általános összefoglalásait (a korabeli Debrecen szellemi élete, Ch. Wolff munkássága) forrásokra támaszkodó recepcióvizsgálat követi. A másfél évszázadig tartó Ramus és Descartes hatást a 18. század közepétől egyre erőteljesebben befolyásolta Christian Wolff, elsősorban matematikájával és logikájával. A későbbi debreceni főbíró, *Domokos Márton* ismerte meg elsőként tanításait Halléban a

18. század második évtizedében, legfőbb terjesztője azonban a hat és fél esztendeig külföldön tanuló *Maróthi György* lett. A wolffiánus filozófusok munkáit *Hatvani István* vezette be a tanrendbe, s az 1782-ben illetve 1792-ben kibocsátott *Ordo Studiorum* már nem csak Wolff logikáját, hanem néhány követőjének természettudományos és teológiai művét is előírta. Igazán szimbolikus jelentőségű, hogy Csokonai Vitéz Wolff *Elementa Matheseos* kötetével a kezében halt meg 1805 januárjában.

Ötvös Péter

Németh G. Béla: 7 kísérlet a kései József Attiláról.
Tankönyvkiadó, Budapest, 1982. 260 l.

A hatvanas évek végén Németh G. Béla egy-egy tanulmányt írt az önmegszólító és az időviszonyító verstípusról József Attila *Tudod, hogy nincs bocsánat,* illetve *Talán eltűnök hirtelen* című verse kapcsán. Noha a szerzőt a XIX. század második felének szakértőjeként tartották számon, e két írás alapján a szakma és az olvasó közönség joggal a legelmélyültebb József Attila-értők közé sorolta őt. Döntő mértékben az ő tanulmányírói és pedagógusi befolyásának volt köszönhető a kései József Attila iránti érdeklődés fellobbanása az utóbbi években, s e két tanulmánya keltette föl az igényt a József Attila-i világképnek az egykorú német egzisztencialista gondolkodással való szembesítésére. De az általa nyújtott példának nagy szerep jutott abban is, hogy József Attila költői világát a kutatás ma a modern poétika és műfajelmélet eszközeivel igyekszik megközelíteni. A 7 kísérlet középpontját ez a két írás képezi.

A sikerük nyomán kelt érdeklődést a kötet további öt tanulmánya hivatott kielégíteni. Bennük is akadálytalanul érvényesülnek az említett két elemzés írójának karakterjegyei: egyrészt igen érzékenyen éli át a kései József Attila költői világát, másrészt más korszakok, szerzők, problémák elmélyült tanulmányozása során szerzett gazdag bölcseleti-költészettani tapasztalatait alkalmazza a harmincas évek nagy magyar alkotójának értelmezése-méltatása során.

Két később született verselemzésében töretlenül folytatja azt az elemzői utat, amelyen az önmegszólító és időviszonyító verstípusról szólva elindult. Az egyikben az óda műfaji törvényeinek korszerű megújítási lehetőségeit veszi szemügyre, a másikban pedig azt vizsgálja, hogyan érvényesül a kései József Attila költészetében egy sajátos költői eljárás, az imitációs versalkotás: a nyugatos elégiára rájátszó, visszautaló lírai magatartás. E két elemzésnek – az eddigiekhez mérten – a tárgya újszerű. Az egyéni tragédiájával szembenéző József Attila után Németh G. Béla a költő szerelmi lírájának egy darabját, a sokat vitatott *Az a szép régi asszony* c. verset veszi szemügyre, az óda megújulásának lehetőségeit pedig a híres kései „közéleti" vers, *A Dunánál* kapcsán mérlegeli.

Megvizsgálva az utolsó évek három legfőbb magatartás- és alkotásmódját, három tárgykörét, a szerző eljutott az igényes részletvizsgálatok általánosításának szándékáig. Az 1980-ban megrendezett akadémiai József Attila-ülésszakon, kutatásainak összegzéseként magára vállalta a kései József Attila világképének és poétikájának áttekintő jellemzését. Ebben az írásban elsősorban a tragikus önsorsot számbavevő (a szerző által

költészettörténetileg legjelentősebbnek, legújszerűbbnek ítélt) verscsoport poétikai leírása tartalmaz fontos új fölismeréseket. Németh G. Béla azonban nem elégszik meg a kései korszak sajátos költői minőségeinek puszta regisztrálásával: a szemléleti alapból, a harmincas évek derekára jelentős változásokon átesett költői gondolkodásmódból származtatja, vezeti le azokat. Rendkívül tudatos, a társadalmi és egyéni létezést elméleti igénnyel végiggondoló költőről lévén szó, a szemléleti alapok elemzésébe a szerzőnek be kellett kapcsolnia József Attila (levelekben, értekezésekben, kéziratokban maradt, töredékes fejtegetésekbe foglalt) kritikai, művészetbölcseleti, társadalomtudományi töprengéseinek vizsgálatát is.

Az akadémiai előadás gondolatmenetének ezt, a költő gondolkodásmódját taglaló szakaszát Németh G. Béla szükségesnek találta külön tanulmányban is részletesebben kidolgozni. E tanulmány szerint József Attila elméleti munkásságának egyik kulcskérdése: a pszichológiához való viszonya. A szerző úgy ítéli meg, hogy a költő túllépett a későliberális, nyugatos, impresszionista és pszichologista irodalomkritikai és elméleti beállítottságon, egész pályáján szembenállt vele. A freudi lélektant azonban általános bölcseleti tájékozódásának, filozófiai meggyőződésének alárendelve beépítette gondolatrendszerébe. Érdeklődésének előterében sohasem a költő lelke, hanem maga a mű állt. A rendszerbe foglalás igénye, a szisztematikus gondolkodásra való hajlam jellemezte. S ha ebből származtak is egy időben doktrinér megnyilatkozások, szélsőséges megfogalmazások, rugalmatlan állásfoglalások, önkorrekcióra való képessége, érdeklődésének nyitottsága, elméleti igényessége folytán hamarosan túljutott ezeken. Így juthatott Németh G. Béla szerint élete utolsó éveiben József Attila jelentős művészetbölcseleti felismerésekhez *Esztétikai töredékei*ben és így válhatott kitűnő kritikussá a Kosztolányi egyik verseskönyvéről írott bírálatában.

A kötet olvasója előtt kirajzolódó költői arcot annak a tanulmánynak a konklúziójából vett idézetekkel jellemezhetjük legpontosabban, amely a kései József Attila „semmi"-élményét és a semmivel szembeni magatartását vizsgálja, rokonítva és egyben szembeállítva azt a modern polgári filozófia reprezentatív alakjainak „semmi"-élményével. Olyan költőnek láttatja itt őt Németh G. Béla, aki – ha a történelmi perspektívák, a sorsproblémák társadalmi megoldásának reményei „bizonytalanságba vesztek" is, – „magát még akkor sem adta meg, a legnagyobb egyedi nyomorúságban sem. Valóban emberarcúan nézett farkasszemet az emberarcúság hiányával ... a nihil veszélyével."

Tverdota György

„Nézzék meg ezt a fotográfiát". Karinthy Frigyes összes fényképe. /Ikonográfia/. Összeállította: Kovács Ida. Az előszót írta: Halász László. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1982. 311 l. (Fototéka)

A kezünkben tartott kötet 229 különböző fényképfelvételt és egy mozgófilmet regisztrál Karinthy Frigyesről. Megismertet-e Karinthy alakjával? Igen is, nem is. Fiziognómiájával, alkatával, családtagjaival, barátaival, társadalmi mozgásának színtereivel és szereplőivel igen. Félő azonban, hogy az igazi Karinthyval – s milyen nagyon jel-

lemző ez rá! – kevéssé. Pedig arca, tartása elárul valamit bensőjéről is. A húszas években meglepetésszerű, csaknem hirtelennek mondható változás tapasztalható megjelenésében. Az érdekes arcú, naiv bájjal vonzó fiatalember szinte szemünk előtt érik férfivá.

De ha valaki meglátná benne a századunk emberének legfőbb gondjaival küzdő filozófust, a családi és közbajokkal terhelt magányos héroszt, vagy azt az önfeláldozó alkotót, aki – az *Így írtok tí*vel – önmaga (humoristává) „lefokozása" által talán a legtöbbet tette kora modern magyar irodalmának terjesztéséért, az továbblapozva menten szemben találja magát az elsősorban a Színházi Élet útján terjesztett, tréfás, érdekes, furcsa, esetenként jelmezes, többször fürdőruhás vagy „csali" képek egyikével. Karinthy Frigyes e sajtóközlések révén úgy áll előttünk, mint a reklámszakmában azóta már általánossá vált fogás, a személyiségkép-teremtés – *public relations tevékenység* – úttörője.

Milyen képet közvetített az író önmagáról? Azt, ami azóta is él a köztudatban: Karinthy, a bohóc. Talán nem túlzás, ha ebben a szerepjátszásban nem egyszerűen üzleti fogást, hanem egy nagy elme kimunkálta belső emigrációs megoldást is látunk. Szabolcsi Miklós egyhelyütt (*A clown, mint a művész önarcképe.* Bp. 1974. 156. l.) a *Cirkusz* című novellát hasonló módon fejti meg. Éppen az ikonográfia nyomán is, indokoltnak tetszik Karinthy „másik művét", egész nyilvánosság elé kerülő életét ilyen gesztusként értelmezni, hiszen azt a magarendelte és az „elkapott" pillanatképek egyaránt ekként dokumentálják. Csak akik nagyon szeretik Karinthy Frigyest, azok fognak belefeledkezni a műtermi és egyéb portréknak, egyre petyhüdtebb arcának, egyre megtörtebb tekintetének nézésébe. – Ő akarta így, annyi bizonyos. Ez volt az ő szabadsága és méltósága.

Találkozhatunk hát Karinthy Frigyessel, s ez Kovács Ida érdeme. A „Nézzék meg ezt a fotográfiát" az ikonográfiai sorozatnak példamutatóan gazdag, precíz kötete. Szinte hihetetlen mennyiségű sajtótermék átnézése, levelezés és személyes beszélgetés nyomán kaphattunk csak kézbe ennyi (esetenként a gyengénél is gyengébben, de mégiscsak reprodukált) képet és adatot. Imponáló az a biztonság, amellyel a ma már sokszor jelentéktelenné vált mellékszereplők java részét is megnevezi, a sok téves korábbi közlést, hibás rájegyzést, képaláírást pedig kijavítja a szerző.

A kötet elején adott nagyítások (a legjobb képekből) kellemes nézegetnivalóval egészítik ki e tudományos értékű munkát. A mozgófilm és a magunk gyermekkorát egyaránt idéző, pergethető filmkocka-sorozat a lapok sarkain, ahol Karinthy „kívánságra" meg is mozdul, az íróhoz méltó, ragyogó ráadás a könyv nyújtotta élvezetre.

W. Somogyi Ágnes

Ómagyar Mária-siralom.
Keresztury Dezső tanulmányával, Szalay Lajos rajzaival. Helikon Kiadó, Budapest, 1982. 16 számozatlan lap.

A könyvkedvelők számára készült ízléses kiadvány az Ómagyar Mária-siralom szövegét az alkalomból teszi a nagyközönség számára hozzáférhetővé jó érzékkel, hogy

az első ismert magyar nyelvű verset tartalmazó kódex a Széchényi Könyvtár tulajdonába került. A kötet a hasonmáson kívül közli a szöveg betűhív átírását, az „eredeti olvasás szerint"-i és a „mai értelmezés szerint"-i olvasatát.

Keresztury Dezső személyes emlékeket is fölsorakoztató, nagy erudícióval megírt utószava összefoglalja a versről eddig mondottakat, s egyben jelzi: a kódex alapos vizsgálata még kellő körültekintéssel el nem végzett feladat, számos filológiai, könyvtörténeti, textológiai probléma megoldásra vár első versünk kapcsán. S amint az újabb kutatások – már e szövegkiadás megjelente után is – megerősítik: az Ómagyar Mária-siralomról eddig közkézen forgó szakirodalmi megállapításokat is revízió alá kell venni első verses nyelvemlékünk minél teljesebb tudományos megismerése érdekében.

J. J.

Önarckép.
Az aradi Tóth Árpád Irodalmi Kör antológiája. Arad Megyei Szocialista Művelődési és Nevelési Bizottság, Népi alkotások és művészeti tömegmozgalom Arad megyei irányító központja kiadása. Arad, 1982. 150 l.

Arad város közművelődési egyesülete 1881-ben jött létre *Kölcsey Egyesület* néven, amelynek első titkára Márki Sándor történész volt. A testület később nagyszabású kultúrcentrumot is létrehozott, majd pedig a romániai magyar irodalom hőskorában a város szellemi életének központjaként nemcsak a vidék íróit tömörítette, de az irodalom belső-erdélyi kapcsolatait is szervezte, könyvkiadásra és a régészeti emlékek összegyűjtésére vállalkozott. A Kölcsey Egyesület utódaként 1946-ban alakult meg Szántó György, Ficzay Dénes és mások közreműködésével a *Tóth Árpád Irodalmi Kör*, amelynek az Önarckép az első antologikus bemutatkozása. A kötet kétharmadát fiatalabb és idősebb, Aradon és környékén élő tollforgatók versei, karcolatai, novellái és riportjai alkotják, néhány műfordítással az ugyancsak aradi Lucian Blaga Irodalmi Kör tagjainak műveiből. Az utolsó harmad folklorisztikai és irodalomtörténeti tanulmányai jórészt helytörténeti vonatkozásúak, de számos forrásértékű adattal gazdagítják a filológiát. *Csanádi János* vázlata a régen Zaránd vármegyéhez tartozó Körösköz történeti-néprajzi múltját, *Matekovits Mihály* folklorista a csillagnevek irodalmi-folklorisztikai előfordulásait dolgozza fel. *Ficzay Dénes* irodalomtörténész a Kölcsey Egyesület rövid történetét ismerteti egy Tabéry-, Kacsó Sándor- és Berda Mária-levél közreadásával; dolgozatából kiderül, hogy az egyesület levelesládája részben vagy egészben fennmaradt – kár, hogy ebből az anyagból csupán 3, nem igazán jelentős dokumentum került közlésre. *Szabóné Ferencz Irma* Pataky Sándor festőművészről ad pályaképet, *Mózer István* pedig Nagy Dániel aradi éveinek új adatokban gazdag rajzát közli a fennmaradt hagyaték, saját kutatásai és a családtagok visszaemlékezései nyomán: megadja az író hiteles születési idejét (1886) s közli leányához írott leveleit, a sajtóban használt álneveit, szignóit is. *Ujj János* dolgozata az aradi sajtót tekinti át Ady életére és munkásságára vonatkozóan, *Apácai Bölöni Sándor* pedig a népköltészet, a népiesség és Petőfi költészetének kapcsolatát elemzi. *Dobos B. Magda* Impresszionista stílusjegyek Tóth Árpád lírájában címmel közöl tanulmányt. Az antológiát a Kört a hetvenes évek második felé-

ben meglátogató romániai magyar költők, szerkesztők, irodalomtörténészek és publicisták névsora, valamint a kötet szerzőinek kis életrajzai zárják.

Csapody Miklós

Palotai Erzsi: Hosszú éjszaka.
Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1982. 281 l.

Komlós Aladár feleségeként, előadóművészként, íróként számos alkalma volt arra Palotai Erzsinek, hogy közelebbi ismeretségbe kerüljön művészekkel, írókkal, színészekkel. Emlékezéseit, találkozásait *Költők, versek, találkozások* (1974) című könyvében örökítette meg. A könyv megírása óta újabb portrékat rajzolt baráti körének egy-egy tagjáról, reflexiókat fűzött kedves verséhez (Ady: *Krónikás ének 1918-ból*), meleg szavakkal emlékezett meg meghalt színészkollégáiról (Ascher Oszkár, Nagy Kató), korunk egyik irodalmi szalonjának, a Lipták-háznak utánozhatatlan hangulatát eleveníti fel, s egy-egy villanásra Szerb Antal, Demény Ottó, Zathureczky Ede, Török Erzsi, Pásztory Ditta, Nagy Endre, Simándy Pál, Lesznai Anna és Diener-Dénes Rudolf is helyet kap a pasztellképek között. A kötet végén Palotai Erzsi hosszabb terjedelmű írást szentel Illés Endrének.

R. T. O.

Pándi Pál: Petőfi. A költő útja 1844 végéig.
Második, javított kiadás. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 378 l.

Mi indokolja, hogy egy húsz évvel ezelőtt útjára bocsátott monográfiát a szerző újra kézbe vesz és újabb kiadásra előkészít? Ez az első kérdés, amely önkéntelenül is felmerül az olvasóban. 1961 óta (ekkor jelent meg a könyv első kiadása) számos munka került kiadásra Petőfi életművének egy-egy szeletéről, biográfia-kutatásának egy-egy problémájáról, különösen ha a kerek évfordulók – 1969-ben halálának 120. és 1973-ban születésének 150. – termését tekintjük. Ezek a munkák azonban nem monográfia jellegűek – kivéve Fekete Sándor Petőfi életrajzának első és eleddig egyetlen kötetét –, úgy látszik, mintha ez a műfaj kiment volna a divatból, és átadta volna a helyét a szinkron típusú kutatásoknak. De hogy az ilyen munkák nem nélkülözhetők, ezt bizonyítja Pándi *Petőfi*jének újabb kiadása is, illetve az a tény, hogy ez a kiadás lényegében nem átdolgozás, hanem az eredeti munka kiegészítése – mégpedig leginkább a jegyzetanyagban történő kiegészítése – a vonatkozó szakirodalom eredményeivel, vita annak egyik-másik megállapításával. A fent említett szakirodalom ismeretében elmondhatjuk, hogy a monográfia egészében véve nem veszített érvényességéből, egyes versek keletkezési idejének megállapítása pontosult, keletkezési körülményeikről bővültek ismereteink, a különböző irányú hatáskutatások hozadékai beépültek a jegyzetekbe. Mindezek az eredmények azonban alapvetően nem kérdőjelezték meg a Pándi által megrajzolt, 1844 végéig ívelő pályaszakaszt, csak árnyalták.

Három olyan munka megjelenését kell említeni, amely rendkívül sokat adott e pályaszakasz képének finomításához; *Petőfi Sándor Összes Művei I.* (1838–1843) (Akadémiai Kiadó, 1973. Sajtó alá rendezte Kiss József és Martinkó András); Fekete Sándor: *Petőfi Sándor életrajza I.* (Akadémiai Kiadó, 1973); Martinkó András: *Költő, mű, környezet* (Akadémiai Kiadó, 1973). Ezekhez sorolható még a korábbi kritikai kiadás utolsó kötete: *Petőfi Sándor levelezése* (Akadémiai Kiadó, 1964. Sajtó alá rendezte: Kiss József és V. Nyilassy Vilma).

Az új kritikai kiadás adatainak és a friss szakirodalom eredményeinek említése általában nem jelenti azt, hogy a szerző elfogadja a javasolt keletkezési dátumot és megváltoztatja a könyv főszövegét. Inkább ismertető jelleggel közli az ellentétes, a más álláspontot. Ez természetesen nem vonatkozik a vitathatatlanul megtámogatott újabb adatokra.

Martinkó András *A beérkezés vagy kiútkeresés* című tanulmánya (a fent említett kötetben) és Kiss József *A Versek (1842–1844) kiadásának története (a Petőfi tüze* című kötetben, Kossuth–Zrínyi 1972.) érdekes jelenségre hívja fel a figyelmet: számos tisztázatlan kérdés van még a Petőfi-versek kronológiájával kapcsolatban, nem egy esetben a költő által megjelölt dátum sem felel meg a valóságnak. Az 1844-es esztendőben és ezt követően már valamivel könnyebb a helyzet, a kötetek elrendezésekor jobban érvényesült a kronológiai elv. Olyan jól alátámasztott érvelés esetében, mint amilyen a könyv lektoráé, Kiss Józsefé, Martinkó András tanulmányára hivatkozva, például a *Liliom Peti, Gyors a madár, gyors a szélvész...* és a *Piroslik a kecskerágó...* című versekkel kapcsolatban a szerző javítást eszközöl a főszövegben is. Történnek az új kiadásban korrekciók életrajzi adatok vonatkozásában is. Például míg az első kiadásban *A tintás-üveg* kapcsán Pándi azt feltételezi, hogy a költő személyesen is ismerhette Megyerit, a színészt (1839-ben), az új kiadásban ezt a szakirodalom és az emlékezések alaposabb számbavétele során elveti, esetleg egy korábbi időpontra (1833–35) utalja. A két nagy epikus mű: *A helység kalapácsa* és a *János vitéz* jegyzetanyaga alaposan kibővül, elsősorban Kiss József és Martinkó András eredményei alapján.

Pándi Pál Petőfi-monográfiájának újabb kiadása arról győz meg, hogy az irodalomtörténeti kutatások területén a „modern korban" sem nélkülözhetőek a monográfiák. Különösen klasszikusaink esetében. A filológiai, biográfiai, hatástörténeti, műfajtörténeti stb. kutatások haszna felbecsülhetetlen, ugyanakkor fennáll a veszély, hogy monografikus feldolgozás nélkül háttérbe kerül, lassan széttöredezik az egységes pályakép. Pedig legnagyobbjainkról minden korszaknak meg kell alkotnia a maga képét, még akkor is, ha elfogadjuk azt az álláspontot, hogy vannak a szintézisnek és vannak az analízisnek kedvező korszakok. Az utóbbi húsz év azonban nem produkált az 1961-es Petőfi-monográfiánál érvényesebb, ezt alapjaiban megingató és újra építő munkát, még erre a pályaszakaszra sem.

Ratzky Rita

Pápai Páriz Ferenc: A Glaserus-i Szent Hagyaték.
Az előszót és a jegyzeteket írta Szigethy Gábor. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982. 61 l. (Gondolkodó magyarok)

Pápai Páriz Ferenc a 17–18. század fordulójának polihisztora 1675-ben gyászbeszédet mondott Bázelben, elhunyt tanára, Johannes Henricus Glaserus felett. Glaserus a bázeli egyetemen görög nyelvet, majd bonctant és növénytant tanított, orvos volt, akit a pestises betegek gyógyítása közben ragadott el a veszedelmes kór. A búcsúztató beszédben Pápai Páriz nem üres szóvirágokkal magasztalja mesterét, hanem azokat a tulajdonságait emelte ki, amelyek példaként álltak előtte: tudomány, lelkiismeretesség, szorgalom, jóakarat. Hazatérve Erdélybe Pápai Páriz bebizonyította, hogy méltó a Glaserus-i Szent Hagyatékra.

Az itt közreadott beszéd latin nyelven jelent meg Bázelben, egyetlen ismert példányát a zürichi Stadtbibliothek őrzi. A közölt fordítás megjelent a *Nagy Géza* által összeállított Pápai Páriz-válogatásban, 1977-ben Bukarestben.

Németh S. Katalin

Pomogáts Béla: Az újabb magyar irodalom 1945–1981.
Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1982. 663 l.

A felszabadulás utáni politikai és társadalmi korszakváltás irodalmának ismerői tudják, hogy tájékozódásukban mekkora hiány volt eddig egy összefoglaló szándékú, történeti igényű tabló a korról, a kísérlettevők sejtik még azt is, milyen nehézségekkel jár, miféle buktatókat rejthet a pótlás folyamata. Hiszen, ha egy-egy életmű foglalatával, egy-egy pályakép részletezőbb elemzésével rendelkezünk is, a „hosszmetszet", az „egyetemesebb horizont" régóta égető igény akár a tudomány, akár az önművelő búvárló előtt.

Pomogáts Béla vállalkozása elsősorban az utóbbi és régóta eleven igény kielégítésére szolgál, és bizonnyal sokáig kézikönyv marad, amelyet még vele vitatkozóan is haszonnal forgathatunk. A munka egyúttal merész tett is, közhasznú feladatvállalás. Értéke legelébb létével mérhető. Az egyetlen ilyen *Várkonyi Nándor* (Az újabb magyar irodalom. 1942) vagy *Pintér Jenő* (Századunk magyar irodalma. 1943) hasonló szándékú vállalkozásai után; és bár ez utóbbiakat A magyar irodalom történetének 5. és 6. kötete alaposságban és a korszerűbb szemléletben messze felülmúlja, az egykorú adatokban sokszor mégsem helyettesítheti.

Ez a legújabb vissza- és körültekintő összefoglalás a régen szükséges átmenet és váltás szerepét töltheti be a tudományosabb jellegű monográfiák múltja és jövője között. A már megjelent újabb két akadémiai kötettel (*A magyar irodalom története 1945–1975.*, első és negyedik kötet), hasonlatosan a remélt továbbiakkal sem szűnnek meg ennek az egyszemélyes monográfiának célszerű értékei, hiszen hat esztendővel máris „korszerűbb" az Akadémia által egybefoglalt időszaknál. Majdhogy annyival, amennyivel Pomogáts egy új korszak kezdetét jelöli. Talán a legérdekesebbet jónéhányunk előtt.

Megnyerő igény, hatalmas munka áll az összefoglalás hátterében, a monográfus értékrendje rokonszenves, apparátusa legfeljebb bővíthető. Pomogáts az úttörő feladat lényegéből adódón majdhogy „pozitivista szemléletű", szinte egymaga tölti be egy tudományos intézmény kurrenciáit, elemi hiányokat pótolva is kerülni látszik a sokféle oldalról feltételezhető egyéb hiányokat. A névmutatóban *Abafáy Gusztáv*tól *Zsolt Béla*ig ezernél több név található, szinte minden ez idő szerint alkotó és interpretáló író, kritikus, esztéta, irodalomtörténész (közbül az elődök: Adytól Zrínyiig), a nevek után jegyzett lapszámok mennyisége, az önálló pályaképrajzok terjedelme akár értékítéletnek tekinthető.

Egy-egy jelentős és értőn elemzett írói pálya bemutatásánál (*Áprily Lajos, Csoóri Sándor, Déry Tibor, Füst Milán* stb.) az életrajzi és bibliografikus adattár a pályakép változásainak és csúcsainak megközelítéséhez harmonikusan illeszkedik: a felmutatott idézetekkel együtt az „összkép" kerek és találó egész. Bár az elemző bizonnyal nem kevés gondot került volna el, ha a néhány valóban jellemző és értékelő mondat után csupán lexikálisan sorolta volna az elkerülhetetlen biográfiai és bibliográfiai adatokat, mint könyvében Várkonyi tette 40 esztendő előtt. Jelentősen növelhette volna a kötet kézikönyv-jellegét. Elkerülve így az „összefüggő szöveg" sokszor már kényszerű mondatballasztjait. Hiszen a kötet valóban kézikönyv, horizontteremtő alap, és elsőképp adataiban szinte a megjelenés pillanatáig naprakész. Pótolja mindazt, ami a korábbi, vagy éppen nem is létező hasonlókban nem található.

Az átgondolt és következetes felelősségű *kalauz* első egysége a jelzett 36 esztendő irodalmi folyamatának és eseményeinek foglalata. Ezután Pomogáts célszerű műfaji csoportosításban, találó fejezetcímekkel tárgyalja az *„újrakezdés és folytatás"* (1945–48), a *„fordulat eredményeinek és ellentmondásainak"* (1948–56), a *„kibontakozásnak"* (1957–68), majd *„egy új korszak kezdetének"* (1969–81) példás felépítésű „hosszmetszetét". A második, egyben tágasabb részben az írók és művek kisebb-nagyobb egységekre és ezekben pályaképekre bontott portréi olvashatók. A „mozgalmi csoportosítás" (*„élő hagyományok – a harmadik Nyugat nemzedék – a népi mozgalom írói – a szocialista irodalom – a felszabadulást, majd 1956-ot követő új nemzedékek"*) utóbb újabb fejezetekre, majd egyszemélyű életpályákra bomlik végül, a „rendszer" szinte már magában is pontosan jelöli a szerző rokonszenves és tudományosan megalapozott szemléletét. A kötet akár már a „struktúrában" is túlnő az ismeretterjesztőül vállalt feladatain.

A teljesség mellett a „kisportrék" léte, a tágas horizontban a „látvány mikrovilága" is megtalálható, az összefoglaló és egyben leíró anamnézis igényéből következőn néhány mondatban azoknak a pályaképe is, akiknek műveit ma már hiába keresnénk a könyvesboltok kirakataiban. Többek között ezért is nevezhető a kalauz „hiánypótló műnek" (bár előzmények nélküliségében legelébb): teljeset teremt és legendákat oszlat, „fényre hoz" még akkor is, ha a megidézés mértékeivel, jónéhány ítéletével olykor szívesen vitatkozunk. Végtére a maga szükségszerűen tájékoztató jellege mellett egy-egy hasonló munka épp erre is való.

De olyan gazdagon árnyalt portrérajzokat is olvashatunk itt (pl. *Juhász Ferenc, Nagy László* és mások munkásságáról), amelyek önálló bemutatása talán a legjellemzőbb hiány akár az érdeklődés és tájékoztatás, akár a tanítás előtt. *Bori Imre* apró könyve róluk (*Két költő.* 1967) csak kevesek kezébe kerülhetett, de a megismerés út-

ján az itteni „mikromonográfiákból" mégis elindulhatunk. Bizonnyal a hasonlóan hiánypótló fejezeteknél nyílik majd később magától szinte a kötet. A fentiek mellett még *Bartalis János, Bóka László, Csoóri Sándor, Cs. Szabó László, Darvas József, Erdélyi József* és mások (a névsor bőséggel és fölösen folytatható) „madártávlatú pályaképe" Pomogáts úttörő érdeme, bár az önálló és részletes összefoglalásokat az itt olvasható „miniportrék" aligha helyettesíthetik.

Bizonnyal nem kevés hiányt és ellenvéleményt sorolhatnak majd az elemzőbb mérlegelők. Mert Pomogáts ítéletei mégsem személytelenek, nemcsak a sorok számában és az adatok felmutatásában ítélkezik. Szenvedély fűti, és nemcsak az ismeretnyújtás szenvedélye ez. Munkája önportré egyben, bár neve a névmutatóban nem található. Csupán szerzőként a címlapon, de munkásságára az irodalomjegyzékből is következtethetünk.

Egy-két pályakép túlzottan egysíkúnak és madárröptűnek tűnik a recenzens előtt, ugyanilyennek a határokon túli magyar irodalomra való „kitekintés", bár korrekt jelenlétének örülhetünk. Tűnődve forgathatjuk a kötet végén az irodalmi tájékoztatót, a sokféle díjak jegyzékét és a díjazottak névsorát. Az „apparátussal" az olvasók kezébe egy állandó forgatásra méltó kalauz került. Az adattárat a recenzens szívesen egészítgetné (pl. a Kassák-díjasok felsorolásával), vitatkozna néhány sarkított megállapítással és egy-két elhallgatással is, hiszen a csend újabb legendák alapja lehet. A történelmi jelenlét, akár a történelem jelenléte a kötetben olvashatónál jobban meghatározó véleményem szerint.

A kézikönyv egésze és megjelenése mégis kivételes öröm. A szélesen alapozott áttekintés gazdag fundamentum, amelyre építeni lehet. Van mi fölött vitatkoznunk tehát. Az érdeklődőnek alkalmas tájékoztató, a témában 36 év után az első méltó összefoglalás született.

Bodri Ferenc

Puskás Julianna: Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban 1880–1940.
Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 1982. 639 l.

Puskás Julianna monográfiája mérföldkő a magyar diaszpóra-kutatás történetében. A kivándorlás iránti érdeklődés, ha változó erősségű volt is, de mindenképpen régi keletűnek mondható, s lényegében az emigráció tömegessé válását követő 1890-es évektől datálható. A zavarba ejtően bonyolult jelenség különféle vonatkozásait többkevesebb objektivitással és konkrétsággal vizsgáló írások nagy száma azonban nem takarhatja el a tényt, hogy a migráció-kutatás módszeresebbé tétele és szilárd tudományos alapra helyezése iránti igény – mint arra a szerző is rámutat - csak a 60-as évektől élénkült meg. Az Amerikában feltámadó etnikai reneszánsz nyomán az amerikai magyarság körében számos, a népcsoport intézményi, kulturális életét, illetve történetét feldolgozó, elsősorban szociologikus szempontú munka született, s az amerikai tudományos életben is megnőtt a tudományos alapozású etnikum-kutatás iránti általános érdeklődés.

A kivándorlás kétpólusú folyamat, melynek integrált vizsgálatát a jelenség bo-

nyolultsága mellett épp e kettőssége nehezítette. A hazai kutatás, amely a kivándorlás történeti, gazdaságtörténeti környezetére, a „push"-tényezőkre, a társadalmi aspektusra koncentrált – a történelmi és földrajzi távolság okán is –, elbizonytalanodott a letelepedés és az azt követő integrálódás problémái előtt; az általában részletes és dokumentatív, szociológiai szempontból autentikusabb és a „pull"-tényezőkre összpontosító amerikai vizsgálatok pedig a jelenséget előidéző történeti háttér tekintetében voltak érzéketlenebbek. Puskás Julianna nagyszabású munkája ezt az árkot igyekszik – sikerrel – áthidalni.

Ennek az eredménynek egyik legfontosabb biztosítéka, hogy a sokarcú, sokfázisú, komplikált jelenséget a *nemzetközi migráció* alakulásának összefüggéseiben dolgozza fel, s a magyar történelmi kérdéseket – mikor, hányan, kik és miért hagyták el az országot, hogyan alakult a kivándorlás folyamata több, mint fél évszázadon át – ebben a dimenzióban, folyamatos összevetésben tekinti át, aminek integráns részét képezi az emigráció nemzetiségi aspektusának hangsúlyozottan objektivitásra törő folyamatos elemzése is. Puskás Julianna monográfiájának átfogó jellegét erősíti, hogy a letelepedés és integrálódás kérdésköre mellett (munka, intézményesség, rétegződés, kultúra stb.) azt is vizsgálja, hogy a tömeges kivándorlás ténye miként hatott vissza az anyaországra, milyen álláspontot foglaltak el vele kapcsolatban az állami szervek, illetve a különböző társadalmi csoportok.

A szociológiai és a történeti szempontot ily módon egyesítő munka bevezetőjében – saját módszertanának exponálása után – a nemzetközi migráció kutatástörténetét, valamint a kivándorlás magyar historiográfiáját tekinti át a szerző. A könyv főszövege ezután három részben taglalja 60 év emigráció-történetét. Az elsőben (*Kivándorlás és kivándorlók*) az 1914 előtti emigráció kérdéseit (intenzitás, nemzetiségi megoszlás, foglalkozás, kor, nem stb. szerinti megoszlás, kiváltó gazdasági és társadalmi okok), a kivándorlás visszahatását (demográfiai, gazdasági, szemléleti, politikai, üzleti stb. hatását), az Egyesült Államok bevándorlási politikáját (a hivatalos ösztönzéstől az első részleges korlátozásokig), valamint a két világháború közötti sajátosságokat vizsgálja. A tágas, részletes és racionális történeti feldolgozást a bő nemzetközi és szűkös hazai szakirodalom fölényes ismerete és a statisztikai szakszerűség támasztja alá.

A második részben, amely a letelepedés folyamatát és történelmi környezetét elemzi, Puskás Julianna már több – elsősorban természetesen amerikai – magyar szakirodalomra, alaposabb dokumentációra, adatszolgáltatásra támaszkodhatott. A részletes vizsgálódás ennek megfelelően kiterjedhetett a letelepedés földrajzi (hol, mikor, mennyien stb.), gazdasági (munkaidő, munkabér, munkakörülmények stb.) jellemzőire éppúgy, mint szociológiai (életforma, rétegződés) és kulturális, valamint intézményi és politikai kérdéseire (egyletek, egyházak, sajtó stb.).

A harmadik rész (*Az integrálódás és konfliktusai, 1920–1940*) azt a jellegzetes és az emigráció történetében újszerű periódust teszi tudományos elemzés tárgyává, amikor a bevándorlás támogatását a korlátozás váltja fel Amerikában, s amikor a politikai létkérdések (alapjában véve az óhaza és az újhaza szövetségi hovatartozásának és politikai állásfoglalásainak ellentétessége) az amerikai magyarság életviszonyait sok ponton problematikussá teszik. A Horthy-kormányzat és az emigráció viszonyát, az egyletek átszerveződését, az „integrálódás és differenciálódás" problémáit, a másodgenerációs diaszpóra gondját és az amerikanizálódás felgyorsulását analizáló rész az ame-

rikai magyarságnak az európai fasizmusra való reagálását vizsgálva zárul le, a második világháború előestéjén.

Külön kell szólni a szinte önálló monográfiát kitevő *Függelék*ről, amely afféle kísérő kézikönyvként szolgál, s amely mind a kutatók, mind az érdeklődők számára nagyban megkönnyíti a konkrét tájékozódást. A Függelék nélkülözhetetlen adatokat, táblázatokat, dokumentumokat közöl a tengerentúli kivándorlás folyamatáról, a kivándoroltak demográfiai, társadalmi és nemzetiségi megoszlásáról, az emigráció demográfiai visszahatásáról. Kivándorlási törvényeket és utaztatási szerződéseket mutat be, részletes statisztikákat és kimutatásokat az Egyesült Államok-ba bevándorolt magyarok településeiről, társadalmi szervezeteiről, egyházi közösségeiről, templomairól, iskoláiról. Forrásközlésként mintegy két tucat különösen értékes interjú-, illetve levélrészlet társul az előbbiekhez.

A szakemberek számára jelent nagy segítséget és útmutatást a könyv végén közölt, tárgy szerint lebontott részletes bibliográfia, mely a kérdéskörhöz kapcsolódó bibliográfiákat, a nemzetközi migráció, a beilleszkedés, az asszimiláció és az etnicitás külföldi szakirodalmát, a magyarországi kivándorlásról, illetve az amerikai magyarságról szóló referenciát, a különböző dokumentumokat, statisztikai forrásokat, levéltári gyűjteményeket és a sajtótermékeket veszi számba.

Puskás Julianna tudományos monográfiája az egész magyar diaszpóra-kutatás elé állít mértéket, s ösztönöz egyrészt saját témájának folytatólagos kutatására, másrészt – s még inkább – a második világháború utáni migráció jelenségkörének hasonlóan átfogó és komplex tudományos megközelítésére, feldolgozására.

Szkárosi Endre

A Ráday Gyűjtemény Évkönyve. II. 1981.
Szerkesztő bizottság: Benda Kálmán, Beliczay Angéla, Szabó Julianna, Tar Tamás. Budapest, 1982. 365 l.

A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteménye évkönyve I. kötete után negyedszázaddal jelentette meg a folytatást jelentő második kötetet. Mint a gyűjtemény jelenlegi igazgatója, Benda Kálmán előszavából megtudjuk, az évkönyv továbbra is azonos célkitűzés jegyében szerkesztődik: publikációs lehetőséget kíván biztosítani a gyűjtemény dolgozói számára, ismertetni és feldolgozni próbálja a levéltárban és a múzeumban őrzött anyagot. Ugyanakkor helyet biztosít „az egyetemes és magyar protestáns egyháztörténetnek, valamint minden olyan művelődéstörténeti közleménynek, amely az egyházak tevékenységével és a vallási felfogással kapcsolatos témát érint".

A kötet szerteágazó tematikájú dolgozatai között ez a szerkesztői koncepció teremti meg az egységet. A hazai reformáció történetét érintő tanulmányok (*Szűcs Jenő:* Sárospatak reformációjának története; *Csomasz Tóth Kálmán:* Szilvás-Ujfalvi Imre helye a zenetörténetben; *Szakály Ferenc:* Adalékok Szegedi Kis István és Skaricza Máté életéhez) mellett több, a magyar iskolaügyet tárgyaló mű vagy dokumentumközlés is helyet kapott (*Tóthné Polónyi Nóra:* A református egyház küzdelme önálló isko-

laügye védelmében, 1790–1848; *Miskolczy Ambrus:* Az írnitudás és a társadalmi rétegződés Erdélyben 1820–1830; *Hörcsik Richárd:* Szathmári Paksi Pál levelei Franekerből).

A Közlemények és az Adattár rovat kisebb szövegközléseivel tartogat meglepetéseket. Közülük is kiemelkedik *Richard Pražák* Szenci Molnár Albert prágai kapcsolatait feldolgozó munkája, melyben egy eddig ismeretlen Szenci-elégiát is közöl, vagy *Váradi-Sternberg János* közleménye, melyben Kazinczy Ferenc iskolafelügyelői tevékenységéről tár fel új adatokat. *Bottyán János* pedig a Ráday Gyűjteményben fellelhető, a Vincze Géza hagyatékából származó Ady-dokumentumokat ismerteti.

A Könyvismertetés rovat a kötet fő célkitűzéseivel összhangban levő művek szemlézésére vállalkozik.

Az évkönyv zárórovata, a Krónika a Ráday Gyűjtemény működésével kapcsolatos jelentések–bibliográfiák mellett Domokos Pál Pétert és Fél Editet köszönti, illetve Bálint Sándortól búcsúzik.

A Ráday Gyűjtemény évkönyve hamarosan a magyar egyház- és művelődéstörténet jelentős fórumává, adatközlő bázisává válhat, ha kötetei rendszeresen követik egymást, s nem kell újabb negyedszázadig várni a harmadik szám megjelenéséig.

J. J.

Rare Hungarian and Hungary-related books of the 16th–18th century.
A bibliography of works in the Thomas Fisher Rare Books Library and the John P. Robarts Research Library of the University of Toronto. Compiled by I. L. Halasz de Beky. Toronto, 1982. 20 l. (Bibliotheca Hungarica Torontonensis 14.)

Magyar könyvritkaságokat és magyarországi vonatkozású munkákat vesz számba a 16. századtól a 18. századig Béky Halász Iván bibliográfiai füzete. Két könyvtár – a Thomas Fisher Ritkaságok Könyvtára és a John P. Robarts Research Library – e tárgyú anyagát sorolja fel kronologikus rendben. A 38 tétel között szerepel Antonio Bonfini, Edward Littleton, Baróti Szabó Dávid, Berzeviczy Gergely, Bethlen Farkas, Bethlen Miklós egy-egy munkája; a füzetet néhány kötet címlapja illusztrálja.

M. R. J.

Régi Okiratok és Levelek Tára 1905–1906.
Repertórium. Összeállította és a bevezetőt írta Korompai Gáborné. Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára, Debrecen, 1982. 26 l. (Tiszántúli Időszaki Kiadványok Repertóriuma 5.)

Az alcíme szerint „Havi folyóirat az irodalom és történelem köréből" mindössze egy éven át jelent meg a debreceni amatőr történész, Kardos Samu szerkesztésében. A folyóirat elsősorban történeti forrásokat tett közzé, főleg Debrecen múltjából, de vannak közöttük országos jelentőségűek is, pl. Ujfalvy Sándor emlékiratai (1854–

1855), Jósika Miklós levelei, Wesselényi Miklós naplófeljegyzései és levelei, Kossuth levelei. A forrásközlések mellett irodalmi vonatkozású tanulmányok (Jókairól, Csokonai hatásáról, a Toldiról), könyv- és folyóiratkritikák is helyt kaptak a lapban.

Az érdeklődés hiánya miatt megszűnt folyóirat repertóriuma megbízható eligazítást nyújt az elfeledett forráskiadvány iránt érdeklődők számára.

Németh S. Katalin

Robotos Imre: Utazás egy koponya körül (Karinthy Frigyes pályaképe).
Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár-Napoca, 1982. 224 l.

Robotos írói pályaképe a modern magyar irodalom e klasszikusáról a kiadó közkedvelt kismonográfia-sorozatának szerencsés darabjai közé tartozik: Karinthy pályáját a művek elemzése, az írói megnyilatkozások értelmezése és a szakirodalom szükséges felhasználása mellett a Babits által korán észrevett, jellegzetes Karinthy-attitüd vizsgálatával rajzolja meg, szemléleti-magatartásbeli egységet látva e sokszínű jelenségben. Ezt az új attitüdöt az élettel és a művészettel szembeni relativizmusban, az író valóságszemléletének és filozófiájának kétkedéseiben látja. Részletesen taglalja e kétkedés állomásait, miközben rámutat az abszurd és a fantasztikum nyomán kialakult életfilozófia gyökereire is. Az írói művet Karinthy tizenöt éves korában írott *Nászutazás a föld középpontja felé* című első sikeres munkájától – amely a tudományos-műszaki érdeklődés első jele volt – az *Utazás a koponyám körül* nagyszabású tényregényéig elemzi, tiszteletben tartva a belső arányokat, de a műfajonkénti tárgyalás ellenére is megőrizve az egység jellegét: külön fejezetben szól az 1912 utáni paródiakorszakról, a humoreszkekről és Karinthy jelentős novellisztikájáról is, amelyet az újszerű természettudományos érdeklődés és a freudista mélylélektan kettősségével jellemez, s nem marad ki a líra sem. Bőségesen idéz a szerző Karinthy noteszeiből, aforizmáiból, ötleteiből, figyelemreméltó kísérletet téve az általános életfilozófiából eredeztethető sajátos szabadság- és játékelmélet rekonstruálására, a szóalkotások és a dadaizmus összefüggésében. Az irodalmi és a valóságos élményanyag egyenrangúságát fölismerve, az életrajzba ágyazottan rajzolja meg Karinthy negatív tartalmú asszony-képének kialakulását, házasságainak és mindennapjainak történetét a 30-as évek nehéz emberi próbatételeivel együtt, amelyek a polgár és a gondolkodó Karinthy humanizmusának megszenvedett értékeit adták; külön ismerteti az *Utazás*... élményanyagát jelentő betegségtörténet állomásait a tragédia lappangó gyanújától egészen az agytumor sikeres eltávolításáig, de nem veszik el a részletekben. Robotos a Karinthy-életmű legfőbb értékeit a világkép kétségeiben, az ellentmondások ütköztetésében látja. Kötetét, amely hagyományos értelemben vett pályakép, az összefogott elemzéseknek és a biográfiának a hasznos aránya sok tekintetben tankönyvpótló kismonográfiává teszi. A művet tömör jegyzetanyag és hat lapnyi fotódokumentáció zárja.

Csapody Miklós

Rónay László: Szabálytalan arcképek.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 445 l.

A kötetbe gyűjtött esszék és tanulmányok közül jónéhány keltett figyelmet már a folyóiratbeli megjelenésekor: *Kosztolányi* és *Ady* költészetének analóg jelenségeiről szóló írása termékenyítőleg hatott az irodalomtörténeti kutatásra, elsők között vizsgálta a huszadik századi zene és irodalom kölcsönhatását; elégtételt szolgáltatott a méltatlanul elfeledett írónőnek, *Bohuniczky Szefi*nek; s a *Thurzó Gábor*ról szóló portrét joggal közölte azonnal újra a Látóhatár című folyóirat is: valóban szokatlan, szabálytalan arckép volt, a kortárs írókról szóló portrék kiemelkedő darabjai közé tartozik. (Thurzóról szóló kismonográfiája után is tudott újat, hiteleset nyújtani Thurzó emberi alakjáról, élete végén kiteljesedő novellisztikájáról.)

A kötet több mint fele *Babits* és *Kosztolányi* művészetével foglalkozik: sorrarendre elemzi Babits regényeit: *A gólyakalifát*, a *Timár Virgil fiát*, *A kártyavár*at, a *Halálfiait*, s végül a ritkán emlegetett *Elza pilóta, vagy a tökéletes társadalom* című utópisztikus regényt. Ez utóbbi elemzés Babits iróniáját, kiábrándultságát, a régi korok iránt érzett nosztalgiáját, gondolkodói nagyságát, létérzésének tragikus vonásait emeli ki. A többi regényelemzésnek is van egy-egy olyan központi gondolata, amely árnyaltabbá teszi a köztudatban eddig élő képet, s rendkívül sokoldalúan megvilágítva helyezi be a korszak szellemi képébe az elemzett művet. Rónay László valamennyi írásának egyik legfőbb érdeme a kortárs művekkel, szellemi áramlatokkal való összefüggések kimutatása, a párhuzamokra és eltérésekre való érzékeny figyelem, a széles körű irodalmi műveltség könnyed és meggyőző, élményszerűen előadott mozgósítása. Kedves költőinél: Adynál és Kosztolányinál a kapcsolódási pontok, analógiák megfigyelése, a filológiai adatok egybegyűjtése és a motívumkutatásban való hasznosíthatósága ihlette tanulmányírásra, bizonyítva olvasóinak Ady költészetének Kosztolányira tett rendkívüli hatását. Kosztolányi Ady-revíziójáról is van új mondanivalója, ismert és ismeretlen dokumentumok segítségével idézi fel azt a szellemi közeget, amelyben az igazságtalan pamflet létrejöhetett, s amelynek visszhangja hosszú időre meghatározta Kosztolányi írásainak tematikáját, hangulatát, s a költő világszemléletét. Kosztolányi utolsó éveiről szóló tanulmánya az *Esti Kornél*-ciklus jellegzetességeit, motívumait, a versektől való eltéréseit vizsgálja, s Rónay Lászlónak a Kosztolányiról szóló kismonográfiájában éppen csak megpendített gondolatokat mélyíti el. A költői eszközök gazdagodását, s az utolsó évek művészi érlelődésének folyamatát fejtegeti, s számos kitűnő idézettel támasztja alá megfigyeléseit. Az *Édes Anná*ról szóló munka az író emberszemléletét és a regény korabeli fogadtatását foglalja össze, a Kosztolányi színházi bírálatairól készült írás pedig a színikritikus vezető eszméit s a bírálatok ragyogó stílusát méltatja.

A Nyugat és a világirodalom című esszé szintén gazdag kapcsolattörténeti vonatkozásai miatt úttörő jelentőségű. Érdekes a Nyugat Petőfi-képéről szóló, a kérdés teljes filológiai hátterét feltáró tanulmány is. A folyóirat szellemiségének bonyolultságát közvetítik Rónay Lászlónak itt közzétett, a Nyugat-kutatásban nélkülözhetetlen eredményei is. Zenei műveltsége nélkül nem ismerhettük volna meg a huszadik századi zenei formanyelv és irodalmi nyelv alakulásáról szóló, Kodályig és Radnótiig vitt párhuzamokat kimutató tanulmányát.

A kötetcímadó ciklus szabálytalan arcképeinek hősei többnyire személyes isme-

rősei voltak az irodalmi közegben felnőtt, édesapja révén is számos költővel, íróval korán kapcsolatba került szerzőnek. Ez a személyes közelség teszi a műelemzésekből, a művek kritikai fogadtatásából, a többi művészekhez való viszonyból és még számos vonásból összeálló portrékat mozgalmassá, élettelivé. Bohuniczky Szefi kiadatlan naplójáról szóló tudósítása, Németh László pedagógiai elhivatottságát érzékeltető olvasmányos vallomása, Hajnal Annának az antik költészettel való bensőséges kapcsolatát feltáró tanulmánya, a már említett Thurzó-portré, valamint a Toldalagi Pál viszonylag kevéssé méltatott költészetét közelebb hozó ismertetés Rónay László esszéírói erényeinek legjavát csillantják fel.

R. Takács Olga

Rubin Péter: Francia barátunk, Auguste de Gerando (1819–1849).
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 180 l. (Irodalomtörténeti füzetek 105.)

A cím előre jelzi, hogy de Gerando Ágost életműve nem a tudomány- vagy irodalomtörténet szempontjából fontos, hanem olyan kuriózum, amely a magyar–francia kapcsolatok körébe tartozik, és amelynek kutatását érzelmi motívumok szövik át. Rubin Péter egyetemi szakdolgozatát fejlesztette tovább ebben a tanulmányban, amely végül a halála után jelent csak meg.

Megismerjük belőle a szerteágazó Gerando-család történetét, Auguste jellemét, szerény indulását, majd azt, mekkora fordulatot jelentett számára Teleki Emma grófnő iránti szerelme, amely házassággal végződött, és sorsát váratlanul Magyarországéhoz kötötte. Rubin felvázolja Gerando franciaországi szellemi környezetét is, amelyben Jules Michelet és Edgar Quinet játszik jelentős szerepet. A házaspár Erdélyben telepedett le, és sokat utazott, hogy Gerando megismerje új hazáját, mivel életcéljának tekintette, hogy Magyarországot megszerettesse a francia közönséggel. Ez a kapcsolatteremtő ambíció fűtötte Gerando őszinte érdeklődésből és egzotikum utáni sóvárgásból egyaránt táplálkozó, de mindvégig reménytelenül dilettáns szinten maradó „tudományos" munkásságát. Gerando – rövidre szabott élete végén – könyvek helyett tettekkel próbált segíteni, titkos diplomáciai küldetésre vállalkozott, szeretett volna hivatalosan kinevezett konzuli állásban tevékenykedni a magyar kormány mellett, próbálkozása azonban nem járt sikerrel, és 1849 végén, nem sokkal a világosi fegyverletétel után, Gerando belehalt tüdőbajába. Néhány alkotó éve alatt ontotta magából a műveket, és nemes buzgalmát monográfusa is követte, amikor részletesen sorra véve őket, mindegyiknek különös figyelmet szentel. Attribuciós vitákban foglal állást, felderíti a forrásokat, párhuzamokat, ugyanakkor arra is utal – jóllehet minden bíráló él nélkül –, hogy Gerando magyarság-képe alapvetően romantikus, sőt hamis. A felsorolt munkák közül az *Esprit public*, magyar változatában a *Politikai közszellem Magyarhonban a francia forradalom óta* (1849) című méltó a legtöbb figyelemre, mert Gerando ebben hitelesebb forrásokra, többek között krónikákra és országgyűlési jegyzőkönyvekre támaszkodva igyekszik áttekinteni a magyar történelmet, ezért itt torzít legkevesebbet. Rubin Péter szerint ez „Gerando egyetlen valóban és maradéktalanul történelmi munkája", bár mai fogalmaink szerint ez a mű sem mérhető szigorúan tudományos mércével.

A VIII. fejezet tárgyalja Gerando sikertelen diplomáciai próbálkozásait Párizsban, 1848–49 folyamán, amelyek kudarca után a *National* című lap belső munkatársaként írt tudósításokat a francia olvasóknak a magyar szabadságharc ügyéről.

Kétségtelen, hogy a téma fontosságához mérten túlzott terjedelemben és indokolatlanul nagy filológiai apparátussal dolgozta fel Rubin Péter a Gerando-kérdést. Ha azonban elvonatkoztatunk a tudományos értékelés szempontjaitól, és Gerandót a XIX. század egyik jellemző figurájának tekintjük, akinek két hazával összefonódott sorsa – saját ambícióitól függetlenül is – a korabeli mentalitás és a magyar–francia kapcsolatok történetére nézve számos érdekes, bár szomorú tanulságot rejt magában, akkor – más megközelítésben – hasznosíthatónak látszik a könyvben felhalmozott óriási tényanyag.

S. Kovács Ilona

Salamon Konrád: Utak a Márciusi Front felé.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982. 178 l. (Gyorsuló idő)

A népfront-gondolat magyarországi történetéről, a népi írók és az illegális kommunisták kapcsolatairól, főleg a diákság körében végzett munkájukról, a helyét, szerepét kereső értelmiségre tett hatásukról szól Salamon Konrád új adatokban és szempontokban gazdag könyvecskéje. A Bartha Miklós Társaság megalakulásától a Márciusi Front előestéjéig követi nyomon az eseményeket, annak a szellemi és politikai mozgalomnak a krónikáját adja, amely „a gondolkodó, néha öntudatlanul is baloldali érzelmű fiatalokat" a Horthy-rendszer tudatos ellenzékévé, „a magyar társadalom népi és demokratikus átalakításának híveivé" tette. Ismert, földolgozott adatok összefoglalásán túl eddig kevéssé emlegetett epizódokat emel ki újszerűen, köztük az 1934-es tandíjreform-mozgalmat, a fiatal kommunisták „beférkőzését" a Turul Szövetségbe, a bajtársi egyesületekbe, a hivatalos diákszervezetekbe, a Debreceni Diéták szervezését, az Egyetemi Kör 1937 februári vitáját a diákmunkaszolgálat kérdéséről.

Forrásai között a korabeli sajtón és irodalmon, valamint az újabb szakirodalmon kívül archív anyagok, levél- vagy szóbeli közlések, kéziratos emlékezések is bőven előfordulnak; többek között Béki Ernő, Donáth Ferenc, Koczogh Ákos, Pollner György, Barcza Gedeon és mások publikálatlan megnyilatkozásaiból merít izgalmas információkat. A kötet szemléletmódosító tanulságai, elfogultságokat, beidegzésszerű értékeléseket korrigáló eredményei is számottevőek. Szerencsésen különbözteti meg a szerző a népi gondolatot mint politikai eszmét a népiség művészeteszményétől. Meggyőzően bírálja a népi mozgalom hagyományos osztályozását (baloldal, centrum, jobboldal) egy olyan koncepció nevében, amely szerint a népi mozgalom „a korabeli magyar politikai élet baloldalán helyezkedett el", s amit népi jobboldaliságnak szokás nevezni, azt találóbb lenne „a népi mozgalom szomszédságaként" számon tartani. Az eszmetörténeti érzékenység, mely ezekből és más hasonló irányú tézisekből kiviláglik, a részletekben, a kor egyes szereplőinek, csoportosulásainak, akcióinak a mérlegelésében is figyelemre méltó körültekintésre, tárgyilagosságra készteti és pontos distinkciókhoz, hiteles meghatározásokhoz vezeti Salamon Konrádot.

Csűrös Miklós

Guram Saradze: Miklos Kisi Totfalusi da kartuli sztamba (Tótfalusi Kis Miklós és a grúz tipográfia)
Tbiliszi, 1982. 192 l.

A szerző a grúz nyomdászat kezdeteinek számos tisztázatlan kérdését tárgyalja új megközelítésben, többek között abból az alkalomból, hogy 1980-ban Dán Róbert Amszterdamban megtalálta Tótfalusi Kis Miklós 1687. évi grúz betűinek mintalapját. Saradze igazolja Kis Miklós mintájának hitelességét és egyben bizonyítja azt a már magyar szerzők által is levont következtetést, hogy a Carl Björkbom 1935. évi közlése óta Kis Miklósnak tulajdonított stockholmi és uppsalai grúz betűminták nem Kis kezétől származnak. Megtudjuk a könyvből, hogy O. Kaszradze grúz kutató erre nézve helytálló feltevést alkotott már 1973-ban, beleértve a Tótfalusinak akkor még nem ismert grúz betűire vonatkozó hipotézist. Saradze bírálja azokat a grúz kollégáit, akik máig sem tudtak leszámolni a svédországi betűminták valódiságára vonatkozó hiedelemmel.

A szerző bemutatja Arcsil királynak a grúz nyomdászat megteremtésére vonatkozó törekvéseit s ennek néhány, eddig ismeretlen mozzanatát. Érdekes ezek között a Dézsi Lajos által 1899-ben közölt, Nicolaes Witsenhez Amszterdamba intézett Arcsil-féle levél adatainak pontosítása, valamint a Dézsi által csak említett, eddig ismeretlen második levél közlése.

Saradze munkája hozzájárul a Tótfalusi Kis Miklós grúz betűi körül kialakult téves nézetek tisztázásához. Így véglegesen leszámol azokkal a nézetekkel, amelyek szerint akár az 1705. évi moszkvai grúz zsoltároskönyvben, akár az 1709-ben Tbilisziben nyomtatott első grúz könyvben Tótfalusi betűit használták volna. Neki sem sikerült azonban tisztáznia, hogy az 1687. évi amszterdami grúz betűmintának Tótfalusi által metszett betűi hogyan vesztek el. Néhány adalékkal mégis bővíti erre vonatkozó ismereteinket. Megtudjuk ugyanis, hogy az 1697. évben Alexandre herceg, Arcsil fia Amszterdamban járt grúz betűk megrendelése végett. Ha erre a küldetésre tíz évvel Kis Miklós munkájának bevégzése után szükség volt, akkor ennek csak az lehetett az oka, hogy Kis betűi már ekkor sem voltak fellelhetők. Némiképp ellentétes egy másik információ, T. A. Golovinnak Arcsil királyhoz intézett levele alapján, amely (a szerző szerint a Tótfalusi-féle) amszterdami grúz betűk elkészültéről tudósít 1703-ban.

Saradze jól ismeri a Tótfalusi grúz betűire, valamint ezeknek a grúz nyomdászat történetét érintő vonatkozásaira irányuló magyarországi kutatásokat és részletes hivatkozásokat közöl a tárgyat érintő publikációkra. Kitűnő áttekintést ad a téma grúz, továbbá svéd és román irodalmából, amit az érdeklődők nagy haszonnal forgathatnak.

Haiman György

Somlyó György: Megíratlan könyvek.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 488 l.

Somlyó György gyűjteményes köteteinek sorában a *Megíratlan könyvek* az ötödik; eddig összegyűjtött verseinek könyve, valamint három tanulmánykötete látott

napvilágot. Ahogy a fülszövegen is olvasható, a „*Megíratlan könyvek* az említett kötetekkel együtt Somlyó György tanulmányírói munkásságának teljességét öleli fel".

A cím eredetéről idézzük magának az írónak a sorait az Előszóból: „*Sosem azt a könyvet írjuk, amelyiket akarnánk.* Vannak azonban csakugyan *megíratlan* könyveim is, amelyeket nemcsak meg akartam írni, hanem egy-egy kidolgozott részlet vagy vázlat erejéig meg is írtam." Tehát Somlyónak itt most azokat az esszéit, tanulmányait, kisebb-nagyobb cikkeit találhatjuk, melyek a fenti értelemben töredékeknek számítanak, mégis, megvalósulásukban is sok érdekeset, fontosat, helyenként jelentőset árulnak el tárgyukról, s természetesen ugyanígy szerzőjükről is.

Az öt nagyobb fejezetre oszló könyv tematikailag három részre bontható: az irodalom, a képzőművészet és a filmművészet terrénumára. Mindez már eleve jelzi a költő-szerző közismert széles spektrumú érdeklődését és tájékozottságát, s az csak külön adalék, ha hozzátesszük: ezen kívül is sok mindenről szó esik még, így színházról, zeneművészetről. A tematikai felosztáshoz hasonlóan az írások is széles műfaji skálán helyezkednek el – találhatunk köztük terjedelmesebb kismonográfiát, nagyobb lélegzetű tanulmányt, esszét, irodalmi útiképeket, nekrológokat, kritikákat, filmlevelet és három beszélgetésnek a szövegét is.

Természetesen, a kötet legnagyobb hangsúlyt kapó témája az irodalom; ezen belül is *Füst Milán* személye és munkássága, hiszen az első fejezet közel 200 oldalát neki szentelte. Somlyó György *Füst Milán kismonográfiája* már 1969-ben is megjelent, az *Arcok és vallomások* sorozatban, önálló kötetként. Somlyó ezt a művét is „töredéknek" tartja, mert egy nagyobb, átfogóbb monográfiának valójában ez csak az első része, melyben elsősorban Füst Milán alakjával foglalkozik, személyes ismeretségük emlékei alapján is. Az 1969-es publikáláskor a könyvnek külön érdeme volt, hogy rengeteg anyagot tartalmazott Füst kéziratos hagyatékából – többek közt leveleket, naplóidézeteket. A műnek ez az erénye mára némileg meghalványodott, hiszen rendelkezésünkre áll, ha nem is a teljes napló szövege, de legalább egy bő válogatás belőle. Továbbra is élőnek és érvényesnek látjuk viszont Füst Milán összetett személyiségének elemzését, összefüggésben az életművel. A kismonográfiát Somlyó változatlan formában adta itt közre, de természetesen hiányzik az első kiadás képanyaga. A szerző függelékként csatolta e művéhez néhány kisebb írását Füst Milánról; így itt található egy beszélgetés Füst sok vitát kavart verséről, *A jelenés*ről, egy tanulmány a *Napló*ról, megjelenése alkalmából, valamint két rövidebb közlemény.

Az irodalmi tematikát folytatja az V. fejezet, mely elegyes írásokat tartalmaz: Örkény-nekrológot, Kosztolányi Ádámról sírbeszédet; valóságos kritikákat Rónay György *A kert* című verseskötetéről, Szentkuthy *Prae*jéről, de olvashatunk egyebek közt Szimonovról, Stefan Hermlinről, Semprun magyarul nem olvasható regényéről, s zárókőként, Somlyó „*Mi?*" című verséről beszélgetést Domokos Mátyással. Az egész könyvből talán ez a legváltozatosabb fejezet, mely egyben jól tükrözi Somlyó ízlésvilágát, irodalomesztétikai nézeteit is; értékük is ebben a tényben keresendő; nem annyira tudományos újdonságaik, sokkal inkább sajátos nézőpontjuk miatt – Somlyó írásaiban mindig ott érezhető a belülről való látás, a saját alkotói gondok, problémák végiggondolása is, az adott tárgyon kívül.

A II. és III. fejezetet a szerző a képzőművészetnek szentelte, külön foglalkozva (II.) Picasso munkásságával, többek között első (1967) magyarországi kiállítása kap-

csán. E tematikából kiemelkedik a *Tárgy és keret*, valamint *A fehér felület felé* című, régebbi keletű tanulmány; mindkettő az absztrakt festészet kérdéseivel foglalkozik.

Dérczy Péter

Somlyó Zoltán: Szabadkai karnevál.
Válogatott írások. Válogatta, a szöveget gondozta, az utószót és a jegyzetet írta: Dér Zoltán, az előszót: Somlyó György. A bibliográfiát összeállította: Zsoldos Sándor. Életjel, Szabadka, 1982. 247 l. (Életjel könyvek 27.)

Somlyó Zoltán, a nyughatatlan ifjú költő, 1911. január 14-től október 1-ig alig háromnegyed évet töltött Szabadkán (ahová Pest, Fiume, Pest, Szeged, Pest kitérővel érkezett), s ez idő alatt csupán a *Bácskai Hírlap*ban 172 írást (cikket, tárcát, verset, elbeszélést, színikritikát, interjút stb.) tett közzé. A *Szabadkai karnevál* című kötet ennek a termésnek felét tartalmazza; egynémely versen kívül a szerkesztő kizárólag olyan publikációkat vett be a gyűjteménybe, amelyek eddig kötetben még nem jelentek meg. Somlyó – miként Dér Zoltán megállapítja – „nemcsak újságíróként, de teljes szellemi arculatával jelen volt a Bácskai Hírlapban". Ennek a jelenlétnek köszönhető, s ezt a szabadkai kötet ékesen bizonyítja, hogy a Somlyó Zoltánról keringett legendák (csak költő volt stb.), melyeket még a jó barátok is terjesztettek-leírtak, nem voltak igazak. A költő születésének századik évfordulóján tehát megismerkedhetünk az életműértékelésekben eddig figyelmen kívül hagyott publicisztikai munkássággal is; Somlyó művészetről (leginkább a színházról), közéletről, politikáról stb. vallott nézeteivel.

A kötet időrendben közli a Bácskai Hírlapban névvel vagy betűjeggyel megjelent írásokat, vállalva evvel a heterogén képet; de előnye is van az ilyenfajta közlésnek: Somlyó Zoltán szabadkai lakozását, illetve az őt megszólalásra bíró élményeket szinte napról-napra regisztrálja. Jóllehet Somlyó is – ahogy kortársai Kosztolányitól Csáth Gézáig – a vidéki lapot amolyan „szellős gyöptérnek" gondolta, ahol „alkalomadtán bukfencezni és cigánykerekezni is lehet" (Kosztolányi), a vidéki újságírás szellemetlelket megraboló munka volt. Somlyó állta ezt a próbát: gyakran látta a színház előadásait (másnap reggel már meg is jelent kritikája), vendégművészeket köszöntött, a szabadkai mélabú és közöny okain töprengett, hadakozott a vidéki város szellemi restségét jól tűrő „urakkal", sőt nemegyszer politikai felhangú cikkeiben magára vonta a rendőrség figyelmét is, máskor meg a klerikális sajtóval került harcba.

Itt közreadott megnyilatkozásai közül – az életmű szempontjából is ezek az elsődlegesek – publicisztikája a figyelemreméltóbb, csekély számú novellája, jobbára a „boldogtalan szerelmet" állítván a középpontba, meg sem közelíti verseinek színvonalát. Tanulmányértékű utószavában Dér Zoltán megint csak szabadkai művelődéstörténetet ír (*Somlyó Zoltán Szabadkán*), méghozzá olyan fölfedező szenvedéllyel, hogy kutatásának eredményeit az egyetemes magyar irodalom is bátran hasznosíthatja. A kötet értékét nagy mértékben növeli Zsoldos Sándor bibliográfiája (*Somlyó Zoltán a Bácskai Hírlapban*), mely a Somlyóra legjellemzőbb, de szignózatlan írások adatait is tartalmazza.

Szakolczay Lajos

Structure and Gestalt: Philosophy and Literature in Austria–Hungary and her successor states.
Edited by Barry Smith, John Benjamins, Amsterdam, [1981]. X + 348 l. (Linguistic and literary studies in Eastern Europe)

Az igényes és tájékoztató cím még magyarázatra is szorul; a hosszú szöveg a fedőlapon azt sugalmazza, hogy a tartalom Ausztria–Magyarország és az utódállamok irodalmának és bölcsészetének tárgyalása strukturális alapon, pedig a tizenegy magas színvonalú tanulmány közül egyesek csak annyiban osztrák–magyar és utódállami fejtegetések, amennyiben osztrák (Freud), magyar (Lukács) és cseh (Jakobson) tudósok nézetei kerülnek szóba. Az 'Austria–Hungary' megnevezés azon felül azt a benyomást kelti, hogy a kötet az 1867–1918-as periódust öleli fel, de a szerzők nemcsak Lukács Györgyöt, hanem pl. Karácsony Sándort (*A magyar észjárás,* 1939) és Szekfű Gyulát (*Mi a magyar,* 1939) is belevonják fejtegetéseikbe. Helyesebb lenne, ha a címlapon Austria, Hungary and their successor states állna, annál is inkább, mivel J. C. Nyíri az Ausztria–Magyarország fogalmat – különösen Robert Musilt idézve – éles boncolókése alá veszi. A szerkesztő, Barry Smith, a hosszú címhez kommentárt fűz; hivatkozik a *Seminar for Austro–German Philosophy* előadásaira, amelyek célja: „to trace the origins of present-day structuralism and related movements in the thought of nineteeht-century Central Europe", vagyis a tizenkilencedik századi Közép-Európa gondolkodásában ... amikor még nem voltak utódállamok.

A strukturalizmust természetesen mint tágabb fogalmat kell kezelni.

A címlap és a bevezetés mégkérdőjelezése nem illeti a tanulmányok színvonalát és jelentőségét, mi több, a „Colloquium organized by the Seminar for Austro–German Philosophy in the Sessions 1977–78 and 1978–79" felsorolása bizonyítja, hogy a tanulmányok szerzői nagy felkészültséggel fogtak feladataikhoz. Az előadók közül hiányzik a magyar J. C. Nyíri, akitől a szerkesztő felvett egy (már beharangozott) tanulmányt: *Philosophy and national consciousness in Austria and Hungary, 1848–1918: a comparative socio-psychological sketch.*

Tanulmányában Nyíri beszámol a magyar társadalmi helyzetről a századforduló előtt, amelynek következményeként egy jellegzetes középosztályi (középnemesi) ideológia, a liberalizmus keletkezett. Ebből a gondolatvilágból fakadt Madách műve *Az ember tragédiája* és ugyancsak ez a politikai klíma befolyásolta Adyt az *Új versek* megírásánál. Ausztriában és Nyugat-Európában egy bourgeois középosztály létezett, amely merőben eltért a magyar (középnemes) középosztálytól; ez is hozzájárult ahhoz, hogy nem létezett egységes Ausztria–Magyarország. A sok nemzetiségű Magyarországon a magyarság liberalizmusa szembekerült a nemzetiségek liberalizmusával: nemzeti öntudat nemzeti öntudattal.

Magyar történeti téma található még Aurel Kolnai *Identity and Division as a fundamental theme of politics* című tanulmányában, amelyben olvashatjuk, hogy Tisza István azért ellenezte a hadüzenetet, mert félt, hogy (győzelem esetén) szerb területriumot kebelez be a monarchia, és „még több szlávval árasztja el Magyarországot". (Osztrák politikusoknak más okuk volt az 'öngyilkosság' ellenzésére.) Kolnai Aurél (1900–1973) nem szerepel a munkatársak lajstromában; egy bevezető jegyzetből meg-

tudjuk, hogy özvegye adott engedélyt a tanulmány közlésére, és néhány soros életrajza fényt vet magyar származására, vándor életére és munkásságára.

Barry Smith *The production of ideas: Notes on Austrian intellectual history from Bolzano to Wittgenstein* tanulmányának címéből kimaradt a 'political' szó, de ezt már az első mondatban helyrehozza a szerző. Ennél fogva szóba kerül a magyarosítás és a zsidókérdés, ez utóbbi a zsidók nemzetiségeken felül álló Habsburg-hűsége miatt. Az összes többi tanulmány tartalma és strukturalista módszere révén érdekfeszítő olvasmány.

Sivirsky Antal

Studia Litteraria. Tomus XX.
A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézetének Közleményei. KLTE, Debrecen, 1982. 124 l., 15 t.

A huszadik kötetéhez elérkezett Studia Litteraria legújabb számát szerzői az egyetem közelmúltban elhunyt tanszékvezető professzora, *Julow Viktor* emlékének ajánlják. Az ő irodalomtörténészi, pedagógusi munkásságát méltatja *Bán Imre* tanulmánya és *Orosz István* búcsúbeszéde is.

A Studia Litteraria tanulmányai Janus Pannoniustól Petőfiig ívelnek, tartalmaznak elméleti fejtegetést, verselemzést és iskolatörténeti feltárást is. *János István* Janus Pannonius költészetével foglalkozik *A Martialis-imitáció néhány eszmei tanulsága Janus Pannonius itáliai költészetében* című dolgozatában. *Bitskey István* tanulmánya a *Manierizmus és a barokk határán* vizsgálja 17. századi prózánk stílusváltozatait. A korszak politikai és erkölcsfilozófiai elmélkedéseivel, kegyességi és hitvitázó írásokkal, Rimay János prózájával és a manierista levélstílussal foglalkozik. A felvilágosodás korának egyik jellegzetes képviselőjét és magyar kapcsolatait tárgyalja *Lőkös István* (Matija Petar Katančić és a magyar felvilágosodás). *Tóth Béla*nak a Könyv és könyvtár XIII. kötetében megjelent tanulmányához kapcsolódik itt közölt dolgozata, amely a 18. századi debreceni Kollégium tankönyveit értékeli. Ugyancsak a 18. századi Kollégium szellemi légköréhez kapcsolódik *Szilágyi Ferenc* dolgozata, amely Csokonai és tanítómestere, Háló Kovács József Rousseau-ismeretét világítja meg. Eötvös József regénye, *A karthausi* értelmezéséhez szolgál új szempontokkal *Balogh Ernő* írása. *Szuromi Lajos* Petőfi verselésével foglalkozik, évszám szerint 1842 és 1844 között, címek szerint pedig *A borozótól* az *V. Ferdinándhoz* című̈ig. A dolgozat a *Jékel Pál*lal közösen írt *Petőfi metrumai* (1980) c. kötetre építve metrumstatisztikai táblázatokkal támasztja alá a szerző verstani vizsgálatait.

Németh S. Katalin

Sumonyi Zoltán: Vas István.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 264 l. (Arcok és vallomások)

A népszerű sorozat harminchatodik köteteként napvilágot látott könyv a Nyugat harmadik nemzedékéhez tartozó Vas István életrajza. Fiatal pályatársa, tisztelője, költészetének értője, Sumonyi Zoltán személyes jó viszonyban lévén a költővel, valóban vallomásos, igen közeli portrét rajzol a mozgalmas, nehéz életszakaszt megért Vas Istvánról és barátairól, társairól, képzőművész feleségéről, Szántó Piroskáról. A rokonság, a szülőföld, az iskolák, mesterek, az életpálya állomásainak számos idézettel érzékletesebbé, hitelessé tett bemutatásán kívül igen pontos, érzékeny elemzéseket nyújt Vas István legjelentősebb költeményeiről, pályaalakító műveiről, ízlésváltozásairól, versformáiról, a Vas István képviselte „ómódi modernség" valamennyi lényeges jegyéről – egyszóval nemcsak Vas fordulatokban bővelkedő életregényét ismerjük meg, hanem lírájának történetét is figyelemmel kísérhetjük Sumonyi Zoltán rajongással teli, de irodalomtörténetileg is helytálló kalauzolásával. Rendkívül változatosan idéz Vas István verseiből, prózájából, interjúiból – a mozaikokból izgalmas életsors áll össze, s az önéletrajzi esszéregénye ismeretében is új mozzanatokkal bővíti ezt a huszadik századi magyar irodalomban jellegzetes pályaképet. Kortörténet, családtörténet, irodalomtörténet, műelemzés, stílusvizsgálat elemeit használja Sumonyi Zoltán, hogy Vas István jelentőségét, életművét, újabb magyar irodalmunkban, a modern műfordításban elfoglalt helyét sokoldalúan megvilágítsa. A kötetet gazdag képanyag egészíti ki.

R. Takács Olga

Sütő András: Gyerekkorom tükörcserepei.
Szerkesztette: Ablonczy László. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1982. 114 l.

Ablonczy László, a kötet szerkesztője Sütő András gyermekkorának emlékeit gyűjtötte össze az író regényeiből, novelláiból, esszéiből, emlékezéseiből és interjúiból. Az anyanyelv őrzése és ápolása, a szülőföld szeretete hatja át Sütő minden munkáját, aki azt vallja: „Törleszteni kell mindazt, amit másoktól, felnevelő szüleinktől, testvéreinktől, embertársainktól szívjóságban, lélekmelegítőként kaptunk a hosszú vándorútra". Ezek a gyerekkori történeteket idéző írások adósságtörlesztésként születtek, s egy küzdelmes élet részleteivel ismertetnek meg. A poétikus szövegek közé illesztett képanyag – Sütő képaláírásaival – betekintést nyújt a mezőségi falvak mindennapjaiba, s néhány nevezetes erdélyi emlékhelyet örökít meg. A magyar beszéd „kaptárzúgása" hallatszik, az otthonról kapott szavak szépsége fénylik fel az írásokban, melyek az író életművének hátteréről fontos adalékok.

R. Takács Olga

The Symbolist Movement in the Literature of European Languages.
Ed. Anna Balakian. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 732 l.

E kötet egészének ismertetésére ezúttal nincs szükség – a Helikonban részletesen foglalkoztunk vele –, csupán magyar vonatkozásait sorolhatjuk föl. Az amerikai szerkesztőt két közvetlen munkatárs segítette a tanulmánygyűjtemény összeállításában, akik közül *Szabolcsi Miklós*nak köszönhető, hogy a magyar irodalom jelentőségéhez méltó helyet kapott e nemzetközi együttműködéssel készült munkában. Az öt magyar szerző közül *Vajda György Mihály* és *Németh Lajos* ugyan csak utalásszerűen szerepeltethette kultúránkat – a szimbolista mozgalom fölépítéséről illetve a szimbolista festészetről írott összehasonlító jellegű esszéjükben nem vállalkozhattak többre –, munkájuknak mégis számottevő érdeme hazai szempontból, hogy fölhívják a figyelmet Babits illetve Csontváry szimbolizmusára. *André Karátson* tanulmánya már témájának megfelelően többet árul el a mozgalom magyar vonatkozásairól, érzékeltetvén, hogy a Nyugat első nemzedékének költői szabadon, de a szimbolizmus célkitűzéseinek megfelelően fordították a XIX. század második felének költőit. A hazai közönség számára e tény már jóformán közhelyszámba megy, de az angol nyelvű olvasó valószínűleg ebből a kötetből értesül először róla. Talán csak azt sajnálhatjuk, hogy Karátson fejtegetéseiből nem derül ki; Baudelaire-t nem a Nyugat költői kezdték fordítani magyarra.

Magyarul írott tanulmány hatását erősen befolyásolhatja a fordítás minősége és a szöveg fordíthatósága. *Szabolcsi Miklós* és *Pór Péter* tanulmánya csakis megerősítheti ezt az alapigazságot. Szabolcsi általános szempontot választott: a szimbolizmus és a népköltészet összekapcsolódását elemzi, Balázs Béla munkásságára hivatkozván. Nem vitás, hogy ez a leghelyesebb módszer nemzeti kultúrák külföldi megismertetésére. Nehéz lenne azonban elhallgatni, hogy a fordítás egyenetlen, s még tárgyi tévedést is eredményezett: a külföldi is meglepetéssel olvashat arról, hogy Bartók „jónéhány" operájának Balázs írta a szövegét („He is known particularly as the libbrettist of a number of Bartók's operas."). Sokkal zavartalanabbul érvényesülnek viszont Pór Péter esszéjének erényei – Nádasdy Ádám kiváló fordítása következtében. Bármennyire is meghatározatlan marad a kötetben a szimbolizmus fogalma, annak csakis örülhetünk, hogy Ady a költők élvonalába került, vagyis éppúgy önálló méltatást kapott, mint George, Valéry, Yeats, Eliot, d'Annunzio, Jiménez, Guillén és Bjelij. Pór Péter módszerét lehet vitatni, de valószínűnek látszik, hogy még olyan sajátosságai is vannak a megközelítésnek, amelyeket a magyar változatban hibáztattunk, de az angol fordításban már nem egészen ítélhetünk el. A hivatkozások túlnyomó többsége külföldi, és egyetlen versértelmezés vagy akár összefüggő versidézet nem szerepel a szövegben. Az esszéista mindvégig a költő művészi alkatára összpontosítja a figyelmét. Hazai olvasóként talán nem helyeselhetjük ezt, de nagyonis elképzelhető, hogy az Adyt közvetlenül nem ismerő külföldivel így lehet a legjobban megsejtetni költőnk európai jelentőségét.

Sajnálhatjuk ugyan, hogy Babits nem kapott önálló fejezetet, ám el kell ismernünk, hogy e kötet így is lényegesen hozzájárulhat kultúránk nemzetközi megismertetéséhez. Egyedül az irodalomjegyzéket tartjuk meglehetősen hiányosnak s elavultnak. Gedeon Jolán, Harsányi Zoltán, André Karátson és Komlós Aladár egy-egy munkája aligha képviseli elégségesen, s főként korszerűen a magyar szimbolizmusra vonatkozó szakirodalmat.

Szegedy-Maszák Mihály

Szabó Dezső: Ady.
Az előszót és a jegyzeteket írta Szigethy Gábor. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982. 591. (Gondolkodó magyarok)

Két tanulmányt tartalmaz a Gondolkodó magyarok sorozat Szabó Dezső-füzete: *A romantikus Ady* és *A forradalmas Ady* címűeket. (Egy harmadikból – ellenpontozásul – a jegyzetanyagban olvashatunk részleteket: *Ady arcához.*) Szigethy Gábor, e sorozat és e füzet szűkre szabott keretei között meg sem kísérelheti, hogy Szabó Dezső ellentmondásos egyéniségét, Ady-képének valódiságát részletesen elemezze. Azonban mindaz, amit a bevezetőben és a jegyzetekben leír, helytálló, éppen azért, mert nem fest sem fehér, sem fekete képet. Utal a Szabó Dezső-centenárium egymásnak lényegesen ellentmondó megemlékezéseire, tanulmányaira, és vállalja a felelősséget, hogy önkényesen választott ki kettőt az Adyval foglalkozó Szabó Dezső-írások közül. A kiadás legfőbb érdeme – nehezen hozzáférhető írásokat tesz elérhetővé – : elősegíti a tisztázó értékelést.

Németh S. Katalin

Szabó Dezső: Életeim I–II.
A bevezető tanulmányt Molnár Gusztáv, az utószót Budai Balogh Sándor írta. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1982. 716, 498 l.

Szabó Dezső hat könyvből álló életregénye (a hatodik *élet* az 55. fejezet elején megszakadt), az *Életeim*, ezúttal a korábbinál (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1965) teljesebb szöveggel, némileg gazdagabb jegyzetanyaggal jelent meg. Az alap a budapesti kiadás volt, azonban ennek a szövegét a szerkesztő összevetette *A bölcsőtől Budapestig* (Budapest, 1944) című kötettel, valamint a szerző életében meg nem jelent szövegrész másolatával, amelyet Budai Balogh Sándor juttatott el a kiadóhoz. Szabó Dezső kétségkívül legjobb műve megérdemelte a filológiai gondoskodást, a kézirat legapróbb mozzanataira is kitérő szerkesztői munkát: most már föltehetően, mai ismereteink szerint majdnem az egész áll előttünk; a megszakadt 55. fejezet ellenére is a kerek regény, amely mellé a XX. századi magyar irodalomból talán csak Kassák *Egy ember élete* című műve állítható.

Az *Életeim* bukaresti kiadása a jegyzetapparátuson kívül két; az olvasót nagymértékben segítő írást is tartalmaz. Budai Balogh Sándor a *Szabó Dezső-életrajz történetét* adta közre. Dolgozata forrásértékű, hiszen kitűnően világítja meg a sokáig kallódó kézirat sorsát, egészen a kiadóhoz kerülésig. Molnár Gusztáv, a kötetek szerkesztője pedig *A fiatal Szabó Dezső* című tanulmányában az induló író műveit vizsgálja eszmetörténeti, filozófiai szempontból. Érdekes, hogy – főképp Fábián Ernő és Molnár Gusztáv elemzései révén – a kolozsvári születésű író értékeire érzékenyebben mutatott rá a romániai magyar irodalomtörténet, illetve a századelő gondolkodását vizsgáló, az eszmetörténetet fókuszába vevő esszé, mint a magyarországi Szabó Dezső-irodalom.

A fiatal kutató úgy véli, hogy Szabó Dezső *mást* akarása – ami őt nemcsak Vas

Gereben, Jósika, Kemény, Jókai, Herczeg irodalmától választja el, hanem Móricztól és Babitstól is –, valójában „szakítás a transzcendenciákkal, az igazság, a jog, a morál, a személyiség transzcendentális szankcióival, és a társadalom, a közösség istenné emelése." Megfontolni való, ahogyan Szabó Dezsőt Lukács Györgyhöz hasonlítja, miszerint mindketten a XIX. századi klasszikusokat tekintették elődeiknek: Lukács Hegelt és Marxot, Szabó pedig „a nagy szociális forradalom ... szolgálatában" álló Auguste Comte-ot. Egyiküket sem „az elvek önmagában vett igazságértéke érdekelte, hanem valóságalakító képességük, az a mód, ahogyan közvetlen társadalmi és történelmi erővé válnak." Szabó Dezső – hangzik a megállapítás – a reformmal szemben a forradalmat részesítette előnyben; „forradalomfelfogása nem érzelmi vagy morális, hanem ideologikus jellegű: félreismerhetetlenül magán viseli közösségcentrikus ideológiája bélyegét". Molnár Gusztáv szerint fontosabb és relevánsabb a szinte teljesen ismeretlen fiatal Szabó Dezső, mint a köztudatot máig befolyásoló, „a heroizálások és anatémák egyre fakuló fényétől megvilágított Szabó Dezső-kép", s tanulmányírás közben az a fölismerés vezette, hogy „a (kulturális) folytonosság szempontjából a releváns tévedések vannak olyan fontosak, mint a releváns igazságok". Jóllehet a tanulmány írója ismeri Szabó Dezső azon korszakait is, amelyekben „a féktelen indulatú ember erősebbnek bizonyult, mint a nagy formátumú intellektus", úgy gondolja, hogy a nagy egyéniséget nem féktelenségei, hanem szellemisége releváns tartalmai alapján kell megítélni, és elhelyezni a XX. századi magyar irodalom- és eszmetörténetében. Méghozzá az őt megillető helyre.

Szakolczay Lajos

Szabó Flóris: A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár kéziratkatalógusa. – 1850 előtti kéziratok.
Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 1981 [1982]. 240 l. (Magyarországi egyházi könyvtárak kéziratkatalógusai 2.)

A rendkívül hasznos sorozat, mely először 1979-ben jelentkezett a Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára (Debrecen) anyagának bemutatásával, ha lassan is, de folytatódik.

A kötet összeállítója, Szabó Flóris röviden összefoglalja a nagyjelentőségű könyvtár történetét, majd a kéziratok leírását a leltár sorrendjében adja. Az 1322 tételt tartalmazó katalógus szerkezete: Benedictina (600 tétel), a nem bencés eredetű magyar nyelvű kéziratok – Hungarica –, (91 tétel), valamint a nem bencés eredetű idegen nyelvű anyag, a Jesuitica (631 tétel).

A magyar egyház- és kultúrtörténet számos jelentős kéziratát őrző könyvtár anyagának leírásához méltó, alapos névmutató könnyíti meg a kötetben való tájékozódást.

J. J.

Szabó János: Karl Kraus és Karinthy Frigyes. Századunk első harmadának két szatírikusa.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 155 l. (Modern Filológiai Füzetek 34.)

Komparatisztikai tanulmányt bocsátott közre Szabó János; a népszerű Karinthy és a nálunk kevésbé ismert Karl Kraus életének, pályájának, műveinek tipológiai összefüggéseit dolgozva fel. Az életrajzok, a művek, a két író világképének, eszmevilágának, életről és művészetről alkotott felfogásának összehasonlítása, egymás mellé helyezés igen érdekes, olykor váratlan és meghökkentő analógiákat, egybecsengéseket mutat. S ily módon beteljesítik, megtestesítik a komparatisztika előfeltevését, miszerint a hasonló történelmi-társadalmi szituáció a különböző nemzetek képviselőit hasonló megnyilvánulásokra készteti.

Gyakran azonban inkább az ellentétet, a különbözést, a másságot érezzük erőteljesebbnek – elsősorban a két szerző szatirikus írásainak természetét, valamint a nőkhöz való viszonyukat illetően. Hasonlóképpen a különbözőségek dominálnak az Embertelenség ellen című fejezetben, mely a két írónak a háborúval szemben kialakított magatartásával foglalkozik. Az azonosságok pedig olykor megmaradnak az általánosságok szintjén; nem specifikusan jellemzőek a két íróra. A szerző egyébként is gyakran elégszik meg közhelyszerű, általános jellegű megállapításokkal a mélyebb igényű elemzés helyett. Számos érdekes ötletet, gondolatot vet fel – ilyen például a nyelv problémája a két író munkásságában, mely alaposabb, részletesebb elemzést is megérdemelne. Amiként az olyan témák, melyeknek hiányát maga a szerző is jelzi – így a zsidóság és a pszichoanalízis kérdésköre – melyek egy tágabb eszme- és társadalomtörténeti folyamatba ágyaznák a jelenségeket.

Erdődy Edit

Szabó László: Magyar múlt Dél-Amerikában (1519–1900).
Tardy Lajos előszavával. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1982. 281 l.

Szabó László argentínai újságíró, író és történész (1905) a húszas évek első felében vándorolt ki Latin-Amerikába, ahol Brazíliában megtelepedve a Dél-Amerikai Magyar Hírlap munkatársa lett. Életlehetőségeik megtalálásában a kivándorló magyar családok tömegeit segítette, s kapcsolatot tartott Árpádfalva, Szentistvánfalva, Boldogasszonyfalva magyarjaival, majd Uruguayban lett újságíró. 1948 után Argentínában telepedett le, ahol kereskedelmi propagandaszakemberként, főszerkesztőként és kiadóigazgatóként tevékenykedett; a 70-es évek óta történészkedik s kutatja a földrész magyar kulturális vonatkozásait. Munkájának eredményeként 1978-ban látott napvilágot Buenos Airesben az az adatgazdag és olvasmányos kis könyv, amely a 16. század elejétől a századfordulóig tekinti át a magyarság, pontosabban a Dél-Amerikába elvetődött hungarusok gazdag, nemegyszer mesébe illően kalandos történetét. Kötete ily módon tömérdek színes mozaik foglalata a Magellán-expedíció magyar tagjának, a Mohács utáni idő perui magyar konkvisztádorainak történetétől a 48-as emigráció argentínai emigránsáig, a háromszéki Czetz Jánosig, aki Klapka tábornoka volt, s hadsereg-

szervezőként kapott szobrot Buenos Airesben. A kötet legszínesebb, adatokban gazdag fejezetei a dél-amerikai magyar múlt hőskorának nagy alakjait, a selmecbányai, komáromi, győri, kolozsvári születésű magyar jezsuita misszionáriusok tevékenységét eleveníti fel a 18. század végéig, a rend kiutasításáig. Rátkay János, Koncság Nándor geográfus és térképkészítő jezsuiták élettörténete mellett bőven idéz főbb munkáikból és missziósjelentéseikből, nagy teret szentelve Orosz László alakjának, akiről Szabó drámát is írt. Színes dolgozat szól Szalay Lőrincről, a korai argentín folklór egyik legnagyobb balladahőséről, Alceu Wamosynak, a modern brazil líra nagy alakjának családtörténetéről s Magyar László Afrika-kutató három dél-amerikai esztendejéről is. Külön írás foglalkozik Debály Ferenc József zeneszerző alakjával és munkásságával: a 19. század első felében ő volt az uruguayi és a paraguayi nemzeti himnusz szerzője. A legterjedelmesebb tanulmány Czetz János tábornok munkásságát idézi fel, hosszan idézett emlékirata alapján rekonstruálva az akkori argentínai magyar emigráció tevékenységét és létviszonyait. A könyvhöz *Tardy Lajos* írt a szerzőt bemutató és forráskutató munkáját értékelő előszót.

Csapody Miklós

Cs. Szabó László: Alkalom.
Esszék irodalomról, művészetről. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1982. 604 l.

Cs. Szabó László a Nyugat második nemzedékének jelentős írójaként, esszéistájaként számontartott szerzőként távozott 1949-ben Magyarországról, s vált a nyugati magyar irodalom egyik meghatározó személyiségévé, több műfajban vezető és sokat publikáló alkotójává. Csaknem húsz kötete jelent meg Nyugat-Európában, de e könyv megjelenéséig Magyarországon csak néhány tanulmánya látott a hetvenes éves végén napvilágot. Híre azonban eljutott a huszadik századi irodalomtörténettel foglalkozók körébe, s egyre többen sürgették, hogy írásaiból a hazai olvasók is megismerhessék a legjellemzőbbeket. Így került sor az *Alkalom* című kötet kiadására, mely Cs. Szabó László változatos tematikájú esszéiből ad ízelítőt, a közölt huszonkilenc írás ugyanis csak kis hányada esszétermésének.

Elsősorban művészeti, művelődéstörténeti tárgyú írások gyűjteménye a kötet, de néhány jelentős magyar irodalomtörténeti esszét is megtalálunk benne, ezek közül a legfontosabb *A magyar költészet századai* című tanulmány, amely eredetileg egy francia nyelvű magyar költészeti antológia elé készült 1961-ben.

Az Ómagyar Mária-siralomtól az 1960-ban született Pilinszky János versekig mutatja be a magyar lírát a külföldi olvasóknak személyes, vallomásos hangon, meggyőző érveléssel a legfőbb értékek kiemelésében. A kevés magyar tárgyú írás közül kiemelkedik még a Zrínyi Miklósról és Mikes Kelemenről szóló *A félhold jegyében* című esszé, melyet egy angol nyelvű magyar irodalomtörténeti könyv ihletett. De bármiről írjon is Cs. Szabó László – igen tág szellemi világot érzékeltetnek írásai –, a magyar vonatkozásokat mindig kiemeli, minden lehetséges párhuzamra felhívja a figyelmet. Cs. Szabó László stílusa – melyről már 1942-ben Németh László a legnagyobb elragadtatás hangján írt – az 1960 és 1980 között született esszékben még érettebbé, elmélyültebbé

vált, évtizedek tapasztalata épült be műveltséganyagába. A személyi hitel, a tárgyi tudás, a friss élmények, a követett eszmények birtokában művészi szinten tudja közvetíteni mindazokat az értékeket, melyeket áhítattal, nyitottan és másokat is tanítani kívánó módon vesz számba. Legyen az egy Brook-rendezés, Matisse-kiállítás, irodalomtörténeti munka kritikája, T. S. Eliot-ra való emlékezés, vagy számtalan utazása közben szerzett útiélményeinek megörökítése. Nem véletlenül volt a könyv fogadtatása rendkívül meleg, hiszen – amint Béládi Miklós írta – valóban páratlan, egyedülálló panoráma tárul ki előttünk Cs. Szabó esszéinek olvasása nyomán. Csillapíthatatlan szellemi étvágyát képes olvasóira is átsugározni, érdeklődésünket felszítani, szellemi irányítását nemcsak a nyugati magyar irodalom művelői fogadták el, a hazai olvasót is meggyőzik érzelemmel és értelemmel teli, humanista közvetítő „alkalmai".

R. Takács Olga

Cs. Szabó László: Hűlő árnyékban.
Függelék: Cs. Szabó László írói munkássága 1949–1981. Piazza-Hunyor Katalin közreműködésével összeállította Czigány Lóránt. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern, 1982. 377 l.

Cs. Szabó László új könyve – egy majd húsz év előtt írott esszé címét homlokára tűzve – önéletrajzi írásait fogja egybe. A könyv „fülén" elárulja, az összes többi írás a címadó emlékezés „gerincére tapad", s azt is, hogy annak születése után „még jobban lehűlt az árnyék, olykor már a halál sarkvidéki szele süvít át rajta". Az összefoglaló szándék kétségtelen: a *Hűlő árnyékban* példázat gyanánt készült, egy kalandos – kultúrákban, irodalmakban, történelemben kalandozó – író győzelmeit és vereségeit mutatva önigazolásként. Az önigazolás ekként értendő: ilyen munkával, eddig jutottam; s egy valamit sugall: ítélje meg az olvasó, hogy meddig. Cs. Szabó László mást se tett: különböző időkben és különféle alkalmakra írt esszéit (indíttatásról, szellemi családfájáról, gondolkodásmódjáról, politikai állásfoglalásáról tanúskodó megnyilatkozásait) formálta könyvvé. A könyv, hihette ezt biztosan?, *egész* lett, a részek kiküzdötték a maguk rendjét.

Mindehhez azért valami hozzásegített: a lineárisból alakuló szerkezet. Ha leegyszerűsítve is, ennek két végpontja: a kolozsvári gyermekkor s a nyolcadik évtizedéhez közeledő író baljós, a világ „furcsaságainak" csöppet sem behódoló számvetése.

A *Hűlő árnyékban* azért is fontos könyv, mert benne az esszé megannyi formája nyomon követhető. A történésekben gazdag életút a megnyilatkozási (mű)formák tekintetében is becses: értékét a villódzás adja – önéletrajzi, novellisztikus fölépítésű esszéktől (*Gyermek Kolozsváron, A felsült titkos ügynök, Puska, kötszer, kucsma*) a meleg színnel fölvázolt, „érzelmes" városrajzig (*Város a század elején* – Kolozsvárról van szó. Sz. L.), egy megrázó előadás kapcsán írott, a „virtuális Magyarország" létét is bizonyító helyzetértékeléstől (*Magyar író az emigrációban*) a különféle alkalmakkor – nagyrészt hangfelvétellel – készült, de az író által később mindig javított-bővített interjúkig (*Magyar író Angliában* – Válasz Siklós Istvánnak, *Vérző Fantomok* – Beszélgetés Mezei Andrással, *Kint és bent* – Beszélgetés Békés Gellérttel, *Távolsági beszélgetés* Hegyi Bélával, *Azért is!* – Három beszélgetés Urbán Györggyel).

Korábbi interjúkötetében (*Két tükör közt*, 1977.) Cs. Szabó László már bebizonyította, hogy mily pontos kérdező, és – ha őt faggatják – válaszoló. Mert Cs. Szabónak is, akárcsak írótársainak, egyetlen élete van, a régi és új beszélgetések közt van némi átfedés, azonban az ismétlések sohasem zavaróak.

Az interjúk az önéletrajzi fogantatású esszéket hitelesítik, amazok meg a légkörről árulnak el egyet s mást, melyben az írások születtek. Nem ritka az egymásba fonódás sem. Az író, kérdezői segítik kitárulkozását, megnyílik, vallomássora: élettörténet. Anglia tiszteletben tartja az idegeneket, Cs. Szabó úgy véli, „ez a légkör a leghatékonyabb gyógyszer a kontinensen szokásos és Közép-Európában kötelező zseni-kultusz ellen". Evvel magyarázza meggyökerezését Londonban. (Magyar író Angliában.) Mezei Andrásnak válaszolva, a külföldi magyar író szívósságáról beszél, szembeállítva eme különleges fantomot Krúdy fantomjaival: „Az övéi közül sokan öngyilkosok és öngyilkosjelöltek. A mieink, kevés kivétellel, átkozottul teherbírók".

Úgy látja, hogy a nyugati magyar író „fantomvilága" pozitívum, hiszen kiszélesíti irodalmunk életterét; „a világrészekre szétterített nagy szórványnak" közös ősét Mikes Kelemenben véli fölfedezni: „Mikes a világirodalomban igényelhet magának egy szögletet s olyan nyelvművészünk, akinek egyetlen során se fog a rozsda." (*Vérző Fantomok*) A Békés Gellérttel készült interjú (*Kint és bent*) az író első magyarországi látogatása után készült; a *Dickens napló* hazai közlésével Cs. Szabó „előtt is fölemelkedett saját elvi sorompózárja" (ugyanis korábban azt vallotta: nyugati magyar író csak akkor menjen haza, ha művét-műveit otthon már elfogadták). Sopron lenyűgözi, Nagycenk – Széchenyi István kriptájával – megrendíti, Győrtől Szolnokig, Pannonhalmától Esztergomig ízlelte a hazai táj (és művelődés) levegőjét. Itthon előadhatott a Képzőművészeti Főiskolán, s fölmérhette, hol tart a magyar irodalom fiatalabb nemzedéke.

Hegyi Bélának feleli: „Tizenötmillió magyar egyesülése határok felett egy virtuális szellemi hazában ma is a szájakon van, tettekben alig-alig." Részben ismételve korábbi – majd négy évtized előtti gondolatait, miközben a tisztességes párbeszédet óhajtja, kritikáját is közli: „Egy népnél sem vagyunk alábbvalók, sem a nagyvilágban, sem Közép-Európában rendelt helyünkön, a számtalanszor felépített hazában, legyen hát köztünk a dialógus is egyenes, félelem nélküli, egyenlő értékű, lojális." (*Távolsági beszélgetés*) Urbán Györggyel (*Azért is!*) háromszor ült a mikrofon elé. Nyílt szókimondása álláspontját tükrözi: „Én az Árpád-kori ország tagjának érzem magamat, szabad közmagyarnak, területbelileg nem tudom s holtig nem fogom beérni kevesebbel..." Az országot nem csonkának, hanem megcsúfoltnak mondja, úgy véli, a „fekete múlt" – „amely sem jobb, sem rosszabb más bűnöző népek múltjánál" – nem ok arra, hogy magunkat tovább mocskoljuk. Szól, régebbi verseiben is tükröződött, félelemérzetéről, megkülönböztetvén a „kinti szorongást" az „egyidejű hazai rémülettől". A kettős nyitottság okán – nyitottság a civilizált Nyugat és saját népünk felé – egymás mellé sorolja Szabó Lőrincet, Illyés Gyulát, Németh Lászlót, Weöres Sándort, Nagy Lászlót, Csoóri Sándort, Tamási Áront. S magát is e raj egyik tagjának tudja. Az Urbán Györggyel folytatott beszélgetés – középpontjában: irodalom, magyarság, egyetemesség, műveltség, közélet, történelem, politika – hatol talán a legmélyebbre, s akarva-akaratlanul bizonyítja, hogy Cs. Szabó László nem csak kényes ízlésű irodalmár, a szépség búvárlója, hanem a társadalom dolgaira érzékeny, morális lény.

A *Jegyzetek* fölvilágosítást adnak az írások lelőhelyeire, és – rövid életrajzzal –

bemutatják az írót faggató riportereket. Kitűnően eligazít az életműben Czigány Lóránt bibliográfiája: *Cs. Szabó László írói munkássága, 1949–1981.* A bibliográfiát név- és tárgymutató egészíti ki, melynek rendszere: „koncepciója és elrendezése a British Library katalogizálási elveit követi." Ritka az a könyv, mely „főanyagához" méltó *Függeléket* közöl, a *Hűlő árnyékában* ilyen munka.

Szakolczay Lajos

Szabó Lőrinc összes versei I–II.
A válogatás, a szöveggondozás és a jegyzetek Domokos Mátyás munkája. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 717, 821 l. (Magyar Remekírók)

A Magyar Remekírók Szabó Lőrinc összes költeményeit közreadó két kötete a költő verseinek eddigi legteljesebb s egyben legterjedelmesebb gyűjteménye. A válogatás első része a Szabó Lőrinc életében megjelent verseket, a kötetek kronologikus rendjében közli, a második részben, a Függelékben a költő életében csak napilapokban és folyóiratokban megjelent versek és a hagyatékából előkerült költemények szerepelnek, valamint a Föld, erdő, isten (1922), a Kalibán (1923), a Fény, fény, fény (1926) és A Sátán Műremekei (1926) első kiadásának szövegei. A posztumusz szonettek kötetét, a Szavakkal nő a gyászt is a függelékbe sorolta a szerkesztő, szöveggondozó Domokos Mátyás, melynek összeállítása, koncepciója nem a költőtől származik.

Szabó Lőrinc műveinek bibliográfiájával, a költő életrajzi adataival és a versek mutatóival zárul a kötet.

M. R. J.

Szalai Anna: Csereforgalom.
Magány és közösség Déry Tibor regényeiben. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 182 l.

A XX. század egyik legmozgalmasabb magyar írói életútját, termékeny életpályáját monografikusan még nem dolgozta fel a kortárs irodalomtörténet, de sokan foglalkoztak a gazdag életmű egyes periódusaival, egyes alkotásaival. Ungvári Tamás megírta Déry Tibor életrajzát, s a szinte felmérhetetlen mennyiségű tanulmány, riport, cikk, műelemzés mellett könyvterjedelmű munkák is keletkeztek már az életmű jellegzetességeiről, a modern magyar prózában betöltött szerepéről. Szalai Anna négy regényt vizsgál meg az emberi kapcsolatok ábrázolásának szempontjából, s a hősök közötti „csereforgalom" alakulását követi nyomon *A befejezetlen mondat*tól a *Feleletten* és a *Niki* című regényeken át a *G. A. úr X-ben* című munkáig. Ezekben egyetlen ívként rajzolja meg a bennük ábrázolt magány és a közösségben való föloldódás problémakörét. Az emberek közötti, az ember és társadalom, a tér és idő, a valóság és az álom közötti kapcsolatok kimutatására vállalkozik az egyes regényeken belül, s a művek között. A családi kapcsolatok, a szerelem, a mozgalmi szálak, a barátságok, párhuzamok, érint-

kezési pontok kitapintása, s többnyire kudarccal végződő emberi viszonyok feltárása, az egyes főhősök aprólékos jellemzése érzékeny elemzői munkát kívánt, s Déry világának pontos ismeretéről tanúskodik. Számos összefüggést fedez fel, sok új szempontot talál a művek megítéléséhez, kitűnően mutatja be a szereplők kortól függő meghatározottságát, a történelem emberformáló szerepét, s Déry emberábrázoló művészetét, tudatosságát. A *Niki* és a *G. A. úr X-ben* elemzésében legtermékenyebb Szalai Anna vizsgálati módszere, s a már sokszor elemzett, magyarázott művekről az egyetlen szempont alkalmazásával tud újat mondani, illetve meggyőzően bizonyítja a regényről kialakított megállapításokat, a művek drámaiságát, tragikus történelmi korszakok hiteles kifejeződését e regényekben. Az elemzések hasznosítják az új poétikai kutatások eredményeit, további vizsgálódásokra ösztönöznek a Déry-életmű többi alkotásával kapcsolatban is, az író más, az emberi kapcsolatokkal egyenértékű fontos mondandóiról (a hatalom, az erkölcs stb. kérdéseiről). A szerző nem vállalkozott a novellisztika, a más típusú regények, más műfajok elemzésére, még utalások formájában sem.

R. Takács Olga

Szalatnai Rezső: Két hazában egy igazsággal.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982. 530 l. (Nemzet és emlékezet)

Szalatnai Rezső a szlovákiai magyar művelődéstörténet és irodalom első két korszakának egyik legkiemelkedőbb jelentőségű alkotója. Az 1920-as évek első felében induló pályája a magyar kisebbség legkritikusabb évtizedében, az ún. „másodvirágzás" idején (1938–1948) teljesedett ki. E korszak hiteles megidézése kötetének anyaga. A *Kisebbségben és igazságban* című rész, publicisztikájának a Szlovák Állam éveiben keletkezett legjavát gyűjti egybe (amelyet 1970-ben a pozsonyi Madách Kiadó önálló kötet formájában is megjelentetett); ehhez illeszkedik a múltból a történelmi emlékezeten át kirajzolódó nemzeti tudat problémakörét boncolgató jegyzetek, naplórészletek válogatása *Nemzet és emlékezet* gyűjtőcím alatt. A Magvető Kiadó szerkesztői – igen találóan – ez utóbbiról nevezték el új könyvsorozatukat.

A fasiszta Szlovák Állam időszakában a kisebbségi magyar írók minden körülménnyel dacolva az antifasizmus és a vox humana hűségesei maradtak. Az Anschluss baljóslatú napjaitól a náci terror alóli fölszabadulásig, majd a kollektív jogfosztottság keserves időszakának lezárultáig a kisebbségi írástudó – akár Szlovákiában, akár Magyarországra telepítve – a demokrácia szószólója maradt. A Győry Dezsőtől származtatható vox humana gondolatkörének legnagyobb formátumú alkotója Fábry Zoltán volt, igazolója azonban Szalatnai Rezső nemzedékének maroknyira fogyott írótársadalma. Munkásságuk a bizonyság, hogy a polgári demokratikus Csehszlovák Köztársaságban kiformálódott emberi hang eszméje valóságos hatóerővé vált a fasizmus szorongató éveiben.

Az író maga nevezi „morális monológnak" írásai műfaját, mert valamennyi cikke az ember el nem pusztítható, igazságos és méltó – önmaga emberségébe vetett – hitét példázza. Eszerint Szalatnai írásainak legközelebbi rokona Fábry Zoltán harcosabb természetű publicisztikája, amit ő az „antifasizmus műfajá"-nak nevezett.

Hogy népét megtartó és fölemelő igazságait elmondhassa, Szalatnai majd minden esetben a múlthoz fordul. Ebben a korban ez természetes is, hiszen a fasizmus éveinek szennyes napi aktualitásaival szemben csakis a történelem lehetett a gondolkodóalkotó elme területe. Az általa fölidézett múlt azonban mindig példaadás. Akár városokról – főként szeretett Pozsonyáról –, akár emberekről, az európai és a magyar szellem kiválóságairól szól, az emberi gondolat képviselőinek humánum-példáját láttatja, amely mértékadó lehetett a fölzavarodott kor értéktévesztéseinek örvénylésében. Múltféltése így azután túllép a védekező természetű példaidézésen is, a korparancs megfogalmazása lesz. Szólása pedig – a politikai közeg szorító markában – a „fentebb stílű" képes beszéd.

Hangja akkor csap át éles jajkiáltásba, amikor 1945 tavaszától a szlovákiai magyarság egységes büntetése következik el – a fasizmus vádjának ürügyével. A kötetbeli cikkanyag két korszakának (a fasiszta Szlovák Állam és a kollektív jogfosztottság) egymásra következése rajzolja ki Szalatnai Rezső sorsképletté összeálló mondandóját: azt a magyarságot büntetik egységesen a fasizmus vétkéért, amely tiszta tudott maradni a germán mintákat klerikális elemekkel ötvöző szlovák fasiszta diktatúra alatt. S mindennek ellenébe – kötete második egységében – az önbecsülést, az éltető tartást, a megmaradást szolgáló nemzeti öntudatot állítja, mint emberség és magyarság közös alapját. Így talál egymásra a közép-európai szellem közegében az egyetlen járható út: humanitás és magyarságtudat.

Mezey László Miklós

Szamosi József: Írások – vallomások.
Aurora, München, 1982. 234 l. (Aurora Könyvek)

Szamosi József tanulmánykötete három ciklust foglal magába: az elsőben, a legterjedelmesebb ciklusban tanulmányait és bírálatait közli, a második – ahogy címe is mondja – *Alkalmi írások* gyűjtőhelye, a harmadik részben (*Vallomás versekről*) a szerző egy-egy kedves líra-élményét meséli el. Szamosi írásainak nagy része nyugati magyar lapokban és folyóiratokban jelent meg először, s noha így egybefogva tükrözi az író értékszemléletét és gondolkodásmódját, túlságosan érződik rajtuk az alkalmi jelleg. Különösen „verselemzéseiről" mondható el, hogy csupán hangulati rögtönzések, a kiválasztott költemények – *Virág Benedek: Békesség-óhajtás, Arany János: Fiamnak, Vajda János: Őszi tájék, Babits Mihály: Karácsonyi ének, Erdélyi József: Reggel* stb. – gazdagabb megközelítést-kibontást érdemelnének. Így nálunk kevésbé ismert költők (például Harsányi Lajos) értékei is könnyebben megvilágosodnának.

Általában kedveli a vallomásos hangot, köszöntői, búcsúztatói olyan esszék, melyekben az író (a művész) s az életmű főbb vonásai domboríttatnak ki. Ha fölsoroljuk, hogy kik állnak közel hozzá, értékítéletére is rámutathatunk: Móra Ferenc, Kodály Zoltán (*A szimbolikus opusz*), Dsida Jenő, Sinka István (*Elment a fekete bojtár*), Ádám György, Mécs László (*Vissza a csendbe*), Márai Sándor (*Az igehirdető író*), Mikes Imre (*Bajvívóként forgatva tollát*), Bálint Sándor, Kovács Imre és mindenek előtt Erdélyi József. A népi irodalom (*Curriculum vitae*je szerint már fiatalon Ady, Szabó

Dezső, Móricz Zsigmond és később Németh László eszmei vonzásába került) éppúgy foglalkoztatja, mint a katolikus irodalom vagy a nyugati magyar literatúra egy-egy nevesebb alakja.

Szamosi József érdeklődése a régmúltra is kiterjed; sőt az irodalmon túl a magyar művelődés egyéb ágazataira (színház, népzene, művészettörténet) is. (*Szent László a magyar költészetben, Emlékezés Faludy Ferencre, Bánk bán a színpadon, A nemzeti önismeret útja – A Magyar Népzene Tára I–II. kötete, Magyar zarándoklatok Máriazellbe, A Nádasdy fogadalmi tükörkép története* stb.) Irodalomtörténeti újságnak hat az a portrévázlata (*Adalékok a „Holnaposok" történetéhez*), amely az emlékíró Dutka Kálmánt, a költő „jó megfigyelő és kitűnő memóriájú" fivérét mutatja be. Egy-egy nyugati magyar antológiáról, évkönyvről ad hírt a *Külhoni szövegtár* és a *Hiteles mérleg* című írás.

A kötet központi alakja: Erdélyi József. A könyv terjedelmének szinte egyharmada az ő életművével foglalkozik: portrévázlattól a verselemzésig, születésnapi köszöntőtől a búcsúztatóig, számtalan megközelítésben és formában. Szamosi úgy véli, hogy Erdélyi lírája a magyar költészetben még nem kapta meg azt a helyet, ami őt megilleti. A „rosszalló, rosszízű vélekedések" vagy a hallgatás ellensúlyozására születtek a fönti írások. A tanulmányíró jól ismeri portréalanyát, szól az életútról, a költő eredetiségéről, verseinek dallamvilágáról, az eltorzított versekről, kétes szövegekről és cáfolja azt a véleményt, mely Erdélyi műveletlenségét hirdeti. Hangsúlyozza: „az antiszemitizmus Erdélyi Józsefnek nem valamely veleszületett, eredendő bűne", s azt is, hogy „élet és mű nem okvetlenül alkot olyan elválaszthatatlan egységet, mint pl. Zrínyié vagy Petőfié." A *Halva halhatatlan* című búcsúztató egyben Szamosi József véleményét is összegzi: „a magyar költészet egén egy állócsillaggal több ragyog."

A tanulmánykötet első és hátsó „fülén" a szerző életrajza (irodalmi munkássága) olvasható.

Szakolczay Lajos

Szántó Piroska: Bálám szamara.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 272 l.

A magyar irodalomban is, a világirodalomban is közismert, megszokott jelenség, hogy írók, költők pályájuk második felében megírják emlékeiket, megörökítik életük legjelentősebb eseményeit, találkozásait; portrékat készítenek pályatársaikról. Az utóbbi évtizedben a magyar könyvkiadás is számos ilyen memoárkötettel, önéletrajzi regénnyel, interjú- és vallomáskötettel gyarapodott. Ritkábban fordul elő, hogy más művészeti ágak képviselői is megírják emlékeiket, s az pedig egészen ritka, hogy ne csak az emlékek különlegességével, szokatlan élményekkel hívják fel magukra a figyelmet, hanem valódi írói erényeikkel is. Szántó Piroska emlékeinek, útleírásainak, pályatársakról készített portréinak folyóiratbeli közlésekor az olvasók, kritikusok felfigyeltek a festőnő szépirodalmi képességeire, írásainak elevenségére, cselekménybonyolítására, sajátos humorára. Első kötete a folyóiratban már megjelent emlékezéseket, interjúkat, rádióban elhangzott beszélgetéseket, a férjével, Vas Istvánnal közösen tett utazásokról

készült útleírásokat tartalmazza. A kötetet a kritika osztatlan elismeréssel fogadta, valamennyi kritikus kiemelte szokatlanságát, szókimondó őszinteségét, stílusának láttató erejét, sokoldalúságát. Nemcsak élvezetes olvasmány, fordulatos, izgalmas kalandok, útiélmények, rendkívüli életsorsok bemutatása, hanem az elmúlt évtizedek szellemének rendkívül erőteljes, jellegzetes lenyomata is. Férje és saját művészi pályájának alakulása, a társművészetekkel való kapcsolataik, a modern képzőművészet magyarországi térhódítása kortörténeti dokumentumként is fontos adalék a háború utáni évek művészetének kibontakozását kutatók számára. Ugyanilyen szerepe lehet az ötvenes évek művelődéspolitikáját, szellemi életét, valamint a napjaink modern művészetének befogadását feldolgozó történészek, irodalomtörténészek és művelődéstörténészek átfogó tanulmányai, áttekintései számára is. A legjobb memoárok között tarthatjuk számon, nemcsak információanyaga, vizuális befogadóképességünk tágítása, magasrendű ismeretterjesztő funkciója, hanem a megformálása, a művészetbe vetett hit sugárzása, többlete révén is. A kötetet a művésznő rajzai és jellegzetes festményei illusztrálják.

R. Takács Olga

H. Szász Anna Mária: A 20. századi családtörténeti regény.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 200 l. (Modern Filológiai Füzetek)

Amennyire népszerű műfaj a családtörténeti regény – köznapiasan: családregény – annyira kevés monografikus feldolgozást, irodalomelméleti és irodalomtörténeti összegezést olvashatunk róla. Ezt a hiányosságot pótolja H. Szász Anna Mária könyve. A szerző, mint bevezetőjében írja, lemond a teljesség igényéről – hiszen ez beláthatatlan mennyiségű anyag feldolgozását vonná maga után. Olyan műveket választott tehát, melyek „valamilyen szempontból lényeges, jellemző és a műfaj többi képviselőihez képest új vonással egészítik ki a családtörténeti regény többé-kevésbé egyfajta „pattern"-t követő modelljét."

A szerző az első fejezetben kísérletet tesz a műfaj meghatározására, s elhatárolására a regény többi alfajaitól. Ez nem könnyű feladat, hiszen a nemzetközi szakirodalom nem egységes ebben a kérdésben. Majd részletesen ismerteti a XX. századi családtörténeti regény történeti előzményeit és műfaji sajátosságait. Ez utóbbi tárgyalásánál a tematikai jellemzők mellett felhasználja a regényelmélet újabb eredményeit is; s ezek figyelembevételével elemzi – többek között – az elbeszélőfunkció változásait, valamint a regények időkezelését.

A tulajdonképpeni elemzéseket tartalmazó, legvaskosabb fejezet a Társadalmi mozgástendenciák ábrázolása a családtörténeti regényben címet viseli, s egyben megjelöli a vizsgálódás gondolati-tematikai tengelyét is. A szerző részben kronologikus-történeti, részben pedig irodalmi zónák (Nyugat-Európa, Kelet- és Közép-Európa, Észak-Amerika) szerinti megoszlásban elemzi a választott műveket. Az olyan ismert, népszerű művek, mint Martin du Gard *Thibault családja*, *A Buddenbrook ház* és a *Forsyte Saga* mellett H. Szász Anna Mária olyan, kevésbé ismert műveket is vizsgálódása körébe von, mint például Duhamel: *Le Chronique des Pasquier* című regénye, vagy, a Polgárosodási tendenciák Kelet- és Közép-Európában című fejezetben Joseph Roth *Ra-*

detzky-indulója, és Tormay Cecile szinte teljesen feledésbe merült műve, *A régi ház*. A könyv egyik érdeme, hogy újra felfedezte ezt az irodalomtörténet számára nem érdektelen, s kortörténeti dokumentumként is fontos művet.

Az utolsó fejezet a „Szocialista családtörténeti regényt" illusztrálja Willi Bredel és Fejes Endre regényeivel. Talán vitatható, hogy a hajdan sok vihart kavart *Rozsdatemető* mennyiben meríti ki a műfaj kritériumait; gyanítható, hogy a szatíra éle nemcsak a bemutatott társadalmi jelenség, a „hábetlerizmus", hanem a hagyományos családtörténeti regény felé is vág, s így paródia-jellege is van. Ettől függetlenül azonban érdekesen egészíti ki a könyv által feldolgott gazdag, sokrétű anyagot.

Erdődy Edit

Szeberényi Lehel: Arcok a folyó tükrében.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 429 l.

Számos folyóiratban közzétett íráson kívül Szeberényi Lehel társadalmi és szatirikus regényekkel van jelen 1950 óta a magyar irodalomban, sajátosan fanyar derűvel és iróniával szemléli és ábrázolja a környező valóság fonákságait. Ebben a könyvben szűkebb hazájáról, a Duna-kanyarról közli – a ciklus-cím is érzékelteti: Egy Duna-ág regénye – történelmi és földrajzi ismereteit színesen, olvasmányosan, valóban regényes formában. Szerepelnek a kötetben vízi emberekről készített pillanatfelvételek, túranapló, emlékforgácsok, jeles napokat megörökítő anekdoták. Az irodalomkedvelőket, kortárs alkotók iránt érdeklődő olvasókat, kutatókat a Római-parti aranyidők című ciklusba foglalt emlékfüzér sok derűs nyári történettel lepi meg, az ötvenes évek közepének-végének hangulatát idézve, baráti körének alakjait megjelenítve. Kuczka Péteren, Tardos Tiboron kívül elsősorban Sarkadi Imre életmódjáról, nézeteiről, végletesen cselekvő hőseihez hasonló tetteiről kapunk beszámolót, a Sarkadi-művek világához fontos tudnivalókról szerezhetünk tudomást; élményeinek és a műveknek kapcsolatát tárja fel a baráti visszaemlékezés.

R. Takács Olga

Széles Klára: Vajda János.
Gondolat Kiadó, Budapest, 1982. 230 l. (Nagy Magyar Írók)

Széles Klára kismonográfiája Komlós Aladár 1954-es „első és máig egyetlen, alapos monográfiája" (Széles Klára szavai) után a második olyan átfogó dolgozat, mely Vajda János életével és művével ismerteti meg a szélesebb olvasóközönséget. A szélesebb réteghez való szólás igénye tűnik ki abból is, hogy a kötetben a szerző bőségesen él az idézetek eszközével, ugyanakkor azonban nem terheli az olvasót és az olvasás folyamatát jegyzetapparátussal.

Széles Klára könyve nem sok szakmai újdonsággal szolgál; inkább a Vajda-szakirodalom korrekt rekapitulációjának tekinthető munkája, melyet – elsősorban az egyes versek elemzésekor – néhány jó észrevétellel, szemponttal egészít ki. A kismonográfiát

gyakorlatilag két fő részre bonthatjuk, melyeket mintegy keretbe foglalja az első és az utolsó fejezet; utóbbi kettő jórészt általános portrét rajzol a költőről; az első vázolja a Vajda-problematikát (ellentmondásos személyiség, ellentmondásos költészet, ismeretlenség stb.), az utolsó pedig összefoglalja az addig vázolt képet: meddig jutott el a magányos Vajda János a modern költészet útjain. E kereten belül az első nagyobb rész főként Vajda személyes életútját vázolja föl, s csak ennek tükrében tárgyal, elemez egyes műveket. A másik nagyobb egységben Széles Klára egy-egy részelemét vizsgálja az életműnek, így természeti-filozófiai verseit, a Gina-verseket és általában szerelmi líráját, Vajda költői öntudatát, ahogy ez alkotásaiban megnyilvánul, közéleti költészetét, végezetül költői elbeszéléseit. E felosztás önkéntelenül és természetesen következik Vajda sorsából és életművéből. Köztudott, hogy az igazi Vajda 1872 után bontakozik ki, akkor talál rá önnön lírai hangjára; amikor mint költő is, végképp magára marad a 60-as évekbeli publicisztikai csatározások után. A hangsúly így természetszerűleg tevődik át a kismonográfiában is a második korszakára. A felbontás mégsem teljesen szerencsés: részben azért nem, mert a két nagyobb részben így igen sok a tartalmi ismétlés és átfedés, részben pedig az elemző fejezetekben olyan művek részletes vizsgálatával találkozhatunk, melyeket már nemcsak a szakemberek, de szélesebb rétegek is alaposan ismernek/ismerhetnek. A szerzőnek felróható még az is, hogy a – kétségtelen érdektelenebb – első korszak versei túlzottan háttérbe szorulnak, így kevésbé élesen rajzolódik ki a Petőfit, Aranyt, Vörösmartyt követő Vajda-líra, s ennek átalakulása. Kiváló és részletes elemzését kapjuk viszont Vajda publicisztikus korszakának, amikor verset egyáltalán nem írt, s ebből származó ellentmondásos politikai-költői helyzetének.

Mindent egybevetve Széles Klára kismonográfiája jó kiindulópont lesz majdan, többek közt – ha egyszer befejeződik a Vajda kritikai kiadás – az összes feldolgozott mű birtokában, egy igazi nagymonográfiához. A szélesebb olvasóközönséget a könyv végén található életrajzi adatok és válogatott bibliográfia segíti a tájékozódásban.

Dérczy Péter

Szénássy Zoltán: Jókai nyomában.
Madách Könyv- és Lapkiadó, Bratislava, 1982. 83 l.

A Komáromban élő szerző riportszerűen, színesen írja le az író életének számos állomását, elsősorban azokhoz a helyekhez fűződő élményeit, emlékeit, amelyek a mai Szlovákia területén vannak. Népszerű ismeretterjesztő feladatot vállal főképpen a szlovákiai magyar fiatalok Jókairól szerzett ismereteinek bővítésére, minden életszakasznál, helyszínnél utalva a gazdag Jókai-irodalom eredményeire. Már az Irodalmi Szemlében közölt részletek felkeltették az irodalmárok figyelmét, s most együtt olvasva ezeket az irodalomtörténeti riportokat, elismeréssel nyugtázzák a szerző aprólékos gyűjtőmunkáját, jól válogatott képanyagát, közérthető jegyzeteit, a nagy író iránt megújuló érdeklődés felkeltésének módszereit.

R. T. O.

A szenvedelmes kertész rácsudálkozásai.
Dokumentumok a magyar kertkultúra évezredes történetéhez. Összeállította, az utószót írta Surányi Dezső. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982. 553 l. (Magyar Hírmondó)

A kötet alcíme tájékoztat igazán a könyv valós tartalmáról: a magyar kertkultúra, a növény- és gyümölcstermesztés, szőlőgondozás hagyományának kialakulásáról és fejlődéséről tudósítván. E sokáig elhanyagolt terület legfontosabb és legérdemesebb, gyakran idézett és jószerével ismeretlen dokumentumai közül válogat nagy hozzáértéssel Surányi Dezső. Szöveggyűjteményében – csakúgy, mint utószavában – a finnugor őshaza növényvilágának feltérképezésétől a XIX. század végéig kíséri figyelemmel a szakirodalmat. Oklevelek, adománylevelek, szerződések és magánlevelek, krónikák, latin–magyar szójegyzékek, kalendáriumok, naplók, füvészkönyvek, útleírások és szaktanulmányok gazdag adatai jelzik és bizonyítják a magyar kertkultúra létét és fejlettségi fokát, elméleti igényességét.

Surányi Dezső alapos utószava a szövegek kronológiai rendjét követve tekinti át témája történetét – összefoglalva és mintegy bibliográfiáját is adva annak.

J. J.

Szőke József: A csehszlovákiai magyar irodalom válogatott bibliográfiája (I.) 1945–1960.
Madách Könyvkiadó, Pozsony, 1982. 393 l.

A három részre tervezett vállalkozásnak ez az első kötete, s noha benne teljességre törekedett a bibliográfus, nem mentségképpen közli könyvészeti munkájának jelzőjét („válogatott"), hanem tényként: jelenleg sincs olyan intézmény, melyben együtt volna az időszakra vonatkozó összes sajtótermék, s így a kutatónak avval is számolnia kell, hogy könyvészete esetleg itt-ott hiányos, vagy nem a legpontosabb. Mindenképp üdvözlendő a vállalkozás, hiszen a csehszlovákiai magyar irodalomnak még – ellentétben a romániai és jugoszláviai magyar literatúrával – nincs mindenre kiterjedő irodalomtörténeti összefoglalója, a monográfusi és bibliográfiai munka is késlekedik. Szőke tehát csak részeredményekre támaszkodhatott munkája közben. A korszakhatárt, bár tudja, hogy lépése vitatható, 1945-ben vonta meg: „egyetlen magyar nyelvű vidéki újság s néhány szlovákra fordított mű jelzi ebből az időből a létet".

A bibliográfia tartalmazza az írók könyv alakban és a csehszlovákiai magyar sajtóban megjelent minden szépirodalmi alkotását, műfordítását, műbírálói, irodalompolitikai, irodalomelméleti tárgyú publicisztikáját, a kritikusok, irodalomtörténészek könyveit (monográfia, tanulmány-, illetve esszégyűjtemény), az időszaki sajtóban közölt ismertetéseiket (irodalom, színház, csehszlovákiai magyar képzőművészet), vitacikkeiket, a műfordítók könyv alakban megjelent műfordításait, a tankönyvkiadás irodalommal, nyelvtudománnyal és stilisztikával kapcsolatos részét, és minden olyan sajtóközleményt, mely az irodalomra, az irodalmi életre, a könyvkiadásra stb. vonatkozik. A bibliográfia tehát csak *írói, kritikusi és műfordítói* egyéniségek alkotásait tartal-

mazza. (A személyi részben – kivételt képeznek a kritikusok – csak azok az írók-irodalmárok szerepelnek, akiknek legalább egy önálló könyvük van.) Az első köztársaság íróinak nagy része a háború után áttelepült Magyarországra, s az ő műveik majd azokba a kötetekbe lesznek besorolva, amelyek az 1945 előtti időszakot mérik föl.

A bibliográfia *általános* és *személyi* részből áll. Mindkét rész a repertórium-jelleghez közelít, illetve a bibliográfiát és a repertóriumot ötvözi. A könyvészeti munka 7809 bibliográfiai tételt fog magába, s a névmutatóban szereplő szerzők neve mögött nem a könyv oldalszáma, hanem eme tételek sorszáma van megadva. A szerzői részben először az író könyvei, újságban és folyóiratban közölt művei szerepelnek, majd itt kapott helyet az alkotóról szóló irodalom is.

Szakolczay Lajos

Szöveggyűjtemény a felvilágosodás korának irodalmából I–II.
Szerkesztette: Mezei Márta és Szuromi Lajos, főszerkesztő: Pándi Pál. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 491 + 379 l.

E két nagyalakú kötet mindeddig a legbővebb válogatás a felvilágosodás korának magyar irodalmából, Bessenyeitől Katona Józsefig. Paradox módon mégis erősen hiányos, s ennek oka az, hogy nem a nagyközönség, hanem a magyar irodalom szakos egyetemi hallgatók speciális igényeit igyekszik kielégíteni. A szerkesztők, amint erről a tömör előszóból értesülünk, tudatosan mellőzték például az olyan költői életműveket, amelyekből sok jó és könnyen elérhető kiadás áll rendelkezésre (Csokonai, Berzsenyi stb.). Nagy súlyt fektettek viszont ilyen esetekben is a kevésbé közkézen forgó elméleti írásokból és a fennmaradt levelezésből való válogatásra. Bő teret szenteltek természetesen a kor kisebb, modern kiadásokban többnyire hozzáférhetetlen szerzőinek újraközlésére, és az átlagosnál szélesebb körű tájékozódásra kínálnak lehetőséget azáltal is, hogy viszonylag nagy terjedelemben válogattak a mai irodalomfogalomból már hiányzó, ám a korabelinek szerves részét képező történeti, politikai, filozófiai és tudományos irodalomból.

Az egyetemi oktatásban természetesen már korábban is, egészen pontosan Waldapfel József 1952-ben kiadott válogatása óta létezett hasonló gyűjtemény, mely éppen harminc éven át több tanárnemzedék irodalomszemléletét formálta. Azóta azonban az irodalommal-irodalomtanítással szemben való követelmények meglehetősen nagyot változtak és a felvilágosodás korának mind intenzívebbé váló kutatása is sok új eredményt hozott. A mostani kötetek szerkesztői mindezt figyelembe véve a törzsanyag megtartása mellett számos ponton változtattak a korábbi anyagon. Munkájuk leglényegesebb szemléleti újdonsága, amint ezt előszavukban maguk is kiemelik, hogy nem igyekeztek a korról ellentmondásmentesen pozitív képet festeni. Éppen ellenkezőleg, annak érzékeltetésére törekedtek „... új és régi, nemzeti és európai, polgári és nemesi-konzervatív tendenciák egymás mellett vagy éppen egymás ellenében, néha egymással élesen szembenállva, néha a kiegyenlítés szándékával kerülnek együvé még egy-egy életművön belül is". A korábbi antológiában mellőzött írók-költők közül Aranka György, Bárány Boldizsár, Édes Gergely, Gyöngyössi János, Mátyási József és Ungvárnémeti Tóth

László kerültek be a mostani kiadásba, melyben rajtuk kívül helyet kapott még egy viszonylag bő válogatás is a korabeli kéziratos énekköltészetből. Felfrissült és sokszínűbbé vált az anyag a már korábban is szerepelt alkotók többségének esetében is. Mindennek ára azonban az volt, hogy a kor néhány korábban szerepelt alkotója, így Báróczi Sándor, Decsy Sámuel, Domby Márton, Szemere Pál és Szemere Krisztina teljes egészében kimaradt a mostani kötetekből.

Az egyes szerzők műveinek közlési sorrendje a korábbinál logikusabbá és áttekinthetőbbé vált: a többnyire bizonytalan időrend helyett műfajok szerint – vers, dráma, szépprózа, tanulmány, kritika, publicisztika, levél – csoportosították őket a szerkesztők. A kötetek felépítése egyébként a régi szöveggyűjteményben megszokott rendnek megfelelően nem születésük évszáma szerint állítja sorba a szerzőket, hanem az azonos írói csoportba tartozó, vagy legalábbis rokon törekvésekről tanúbizonyságot tevő alkotókat igyekszik egymás mellé helyezni. Az egyes írók-költők műveiből közölt válogatást minden esetben rövid bevezető előzi meg, melyből az olvasó a legalapvetőbb tudnivalókról, elsősorban az életrajz adatairól szerezhet tudomást.

A kötetek helyesírása a Magyar Klasszikusok, illetve a Magyar Remekírók sorozatokból ismert átírási gyakorlatot követve alakult ki; lényegében tehát a mai szabályoknak megfelelően átírt szöveget adnak, de megtartják az eredeti alakot a versek esetében, ha annak rím- vagy ritmusképző szerepe van, és érintetlenül hagyják a korabeli tájszavakat is. A válogatást a kötetek végén található, részletes jegyzetapparátus egészíti ki.

Szajbély Mihály

Tamási Áron: Jégtörő gondolatok.
Útirajzok, esszék. I–II. Összeállította: Tamási Ágota és Z. Szalai Sándor. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 488, 460 l.

Hatalmas, mégis jobbára ismeretlen fejezet a két háború közti erdélyi magyar szellemi élet történetében annak a közírásnak a több mint két évtizede, melynek legnagyobb hatású lapjai a Brassói Lapok, a Keleti Újság, az Ellenzék és a Magyar Kisebbség, legnagyobb alakjai pedig Kacsó Sándor, Krenner Miklós, Jakabffy Elemér és társaik voltak. A kisebbségi sajtó különleges szerepét az új nemzedék ragyogó tehetsége, Tamási is korán felismerte, aki négy évtizeden át maga is felsőfokon művelte a publicisztikát; még Erdélyben írott cikkeiből az éles hangon fogalmazó, fölényes iróniájú, mégis higgadt és bölcsen nyugodt művelődéspolitikus portréja bontakozik ki, akinek világos álláspontjait és egységteremtő kísérleteit a korán beérkezett író tekintélye is hitelesítette. Tamásinak – írói rangja mellett – különleges érzéke is segítségére volt abban, hogy kellő diplomáciával, szerencsésen fel tudta oldani az ellentéteket, az egyre kuszáltabb körülmények közt is. Első publicisztikai kötete *Virrasztás* címmel még 1943-ban jelent meg a Révainál félezer oldalon; e kötet anyagát legnagyobbrészt az a kétkötetes összeállítás is tartalmazza, mely – Tamási eredeti tervei szerint – kiegészítve ismeretlen vagy nehezen hozzáférhető napilap- és folyóiratcikkekkel, riportokkal, hozzászólásokkal és kéziratos művekkel – Tamási Ágota és Z. Szalai Sándor munkája. Első írása,

Az erdélyi irodalom körül a Tizenegyek színrelépése előtt egy hónappal jelent meg a Pásztortűzben, 1923 májusában: az új nemzedék készületi ideje volt ez, amikor – magukénak vallva Kósék aktivista programját, kiadták a romániai magyar irodalom első antológiáját. A csoport demonstratív fellépése már az új irodalmiság lendületét jelezte a transzilvanizmus sajátos értelmezésével, s nemsokára „... a Tizenegyeknek a művelődés más területeire vonatkozó törekvései is kezdtek formát ölteni." A társaság azonban szétszóródott, Tamási is elment Amerikába: innen írta a székely legény mikesi leveleit s tudósításait az Ellenzéknek, amelyek a korabeli New York és az ottani magyarok életének hangulatos, hiteles rajzai. Az I. kötet hazatérés utáni írásait áthatják még a tengerentúli élmények, s többször beszámol hazai meghurcoltatásairól; lelkesen köszönti barátját, Kacsót és a Brassói Lapokat, méltatva azt az etikát, amellyel a szerkesztő és lapja kiáll a székelység mellett. Kevéssel Amerika után már biztos szemmel ítél az erdélyi irodalom elvi és napi ügyeiben is: ekkor, 1929-ben írja meg válaszát az Új Nemzedék Helikont támadó cikkére, s foglal állást az újszellemű erdélyi irodalom mellett. A válogatás az időrendet követi: Tamási bírálatai közül Tabéry *Vértorony* c. regényéről írott kritikáját, Kádár Imre *A fekete bárány* c. kötetéről, Szentimrei *Siratóban* c. színművéről és Szilágyi András két regényéről szóló rövid, lényeglátó méltatásait közli a Kristóf György professzort és P. Gulácsy Irént kifigurázó glossza, a Kodálynál tett látogatás leírása és a két Benedek Elek-írás mellett. Kuncz Aladárban Tamási a maga bensőségességével az erdélyi európéért és a történelmi regényvitát elindító bölcs irodalompolitikust köszönti, éppúgy telitalálatos jellemrajzot adva, mint a méltó, bár hűvös Szabó Dezső-arcképben; helyzet- és jellemrajz a *Királyi herceg* is, amely az 1932-es balatoni írótalálkozó szerepléseiről számol be. A 30-as évek elejének egyre mozgalmasabb légkörében is az együttélő népek erdélyi eszményét és a kisebbség realizmusát fogalmazza, *Tiszta beszéd*ben szól a székely íróságról, s irodalomtörténeti érvényű vázlatban rajzolja meg az erdélyi regény helyzetét, a történelmi regény ősforrását Makkai *Ördögszekér* c. művében, a szociális regényét pedig Nagy Dániel *Cirkusz*ában jelölve meg, hangsúlyozva, hogy az erdélyi regény jövőjében „A történelem mind kevesebb és alárendelt szerephez jut ..., míg a szociális és más emberi kérdések a kísérletek tanulságai után mind művészibb formában jutnak kifejezésre. A fejlődésnek is ez az útja, a helytől és a kisebbségi sorstól eltekintve is." Egy-egy emlékezetes mű, helyzet, benyomás alapján érzékletes képet ad Zilahy Lajosról, Reinitz Béláról, Sértő Kálmánról, Nyírőről és budapesti találkozásairól, Móra Ferencről, Kósról, Nagy Imréről, de észreveszi a „német veszedelmet" s szót emel az irodalmi közélet személyeskedő hangja és az ellene irányuló támadások ellen is; nem kerülik el figyelmét az őstehetségek problémája és az Új Szellemi Front körüli viták sem, amelyben a népi szellemiség érvényesítését sürgeti a Duna mentén. A *Bajszerző nagyvilág* színes sorozata után a hazatérés és az otthonlét örömeit, nyomasztó gondjait és felelősségét fogalmazza a *Bajlátott szülőföld* lírai eszszéjének lapjain: e sorozat zárja a 10. helikoni találkozó búcsúbeszédével együtt az I. kötetet, mely Z. Szalai terjedelmes bevezetőjével az 1923–35 közti pályaszakasz publicisztikai termését adja közre. Tamási említett irodalomközéleti, ideológusi és politikusi szerepének megnövekedése azonban ezután következik; 1936 tavaszán jelenik meg sorozata a Brassói Lapokban *Cselekvő erdélyi ifjúság* címmel, amelynek jelentősége részben az addigi folyamatok történeti érvényű összegzésében, részben pedig a Vásárhelyi Találkozó előkészítésében áll, melynek Tamási elnöke volt; meglepő tárgyilagos-

sággal tekinti át ebben az eltelt 17 kisebbségi év eseményeit és tapasztalatait, méltatja a Tizenegyek, az Erdélyi Fiatalok, a „népvalóság" hirdetőinek és az új rajzásnak: a Hitelnek az ideológiatörténeti jelentőségét, megállapítva, hogy „Végső következtetés gyanánt... nem tudok más utat ajánlani az épülő jövendő felé, mint az Erdélyi Fiatalok népi humanizmusának, a *Hitel*ben hirdetett újraértékelésnek és a „baloldaliak" szocializmusának az összefogását." A kötet legfontosabb írásai eztán a Vásárhelyi Találkozó előkészületeivel, a napok eseményeivel, programjával és utóéletével foglalkoznak „Eszméink és bajtársaink védelmében", elnöki megnyitó, politikai vitairat, interjúszövegek, útibeszámolók formájában. Tamási valamennyiben a súlyosbodó kisebbségi gondokra, a román belpolitika változásaira reagál Erdély jövőjét kutatva – nemzedéki vallomásaiban és hitvallásaiban éppúgy, mint Kemény János, Kovács György, Reményik Sándor és Tompa László portréiban. 45-ben, amikor az új magyar demokrácia szülőhelyének „Budapest öbleit" véli, köszönti a megalakult Magyar–Román Társaságot, majd a *Zöld ár*ban elkészíti erkölcsi számvetését népe nevében is. A rádióban Áprily, Reményik, Dsida és Tompa verseit vezeti be, s Márai keserűsége ellenében is a megmaradást hirdeti. A könyv további írásai Tamási felszabadulás utáni irodalmi szerepléseinek dokumentumai, emlékezések, hozzászólások, eszmefuttatások. A kétkötetes gyűjteményt a szerkesztőknek a kiadásról szóló tájékoztatója és a jegyzetanyag zárja, amely a 150 Tamási-szöveg kronologikus rendjében adja meg a közlések adatait, itt-ott bővebb magyarázattal is a keletkezéstörténetre nézve. Tamási Ágota és Z. Szalai Sándor munkája alapvető vállakozása a Tamási-filológiának; nélkülözhetetlen írásokat tesz hozzáférhetővé az egész korszak szellemi-politikai folyamataira nézve is.

Csapody Miklós

Temesvári Pelbárt válogatott írásai.
Válogatta, a kísérő tanulmányt írta és a jegyzeteket összeállította V. Kovács Sándor. Fordította Bellus Ibolya, Jelenits István, Váradi Béla, Vásárhelyi Judit, Wida Tivadar, Waigand József. Európa Könyvkiadó, Helikon Kiadó, Budapest, 1982. 468 l.

A középkori magyar irodalom egyik Európa-szerte legismertebb alakja, Temesvári Pelbárt válogatott műveinek kiadását méltán nevezhetjük kiadói eseménynek. Az 1931-ben, *Brisits Frigyes* gondozásában Budapesten *Temesvári Pelbárt műveiből* címen megjelent eddigi egyetlen szövegkiadás terjedelmében csupán egyharmada a mai kötetnek, s mind sokoldalúságában, mind válogatásának színvonalában messze elmarad mögötte.

Temesvári Pelbárt műveinek még nincs kritikai kiadása és V. Kovács Sándor válogatása is inkább népszerűsítő jellegű, jóllehet alapos tudományos feldolgozásra és az anyag tökéletes ismeretére vall, amint az már szinte hagyomány a Helikon kiadványaiban. A válogatás egyes fejezetei, amelyek az Elmélkedések, Ünnepek, Szentek, Érdekességek, Példázatok címeket viselik, Temesvári Pelbárt művének legjellegzetesebb és legfontosabb részeit gyűjtik egybe. A válogatás forrásául Pelbárt prédikációinak háromkötetes gyűjteménye, az 1499-ben megjelent *Pomerium sermonum* szolgált, ezt egészítik ki a *Stellarium coronae Mariae Virginis* (1498) és az *Aureum Rosarium Theologiae* című műveiből vett részletek.

V. Kovács Sándor válogatása Pelbárt prédikációs művészetét és teológiai, enciklopédikus gondolkodásmódját jól szemlélteti és igyekszik őt nemcsak mint élvonalbeli, skolasztikus, középkori egyházi gondolkodót, hanem mint a magyarországi latin irodalom jeles művészszemélyiségét bemutatni, aki még jó ideig hatással volt a magyar irodalom fejlődésére. A válogatás értékét növeli V. Kovács Sándor szövegkiadó avatott tanulmánya, amely nemcsak Pelbárt egyházi forrásaira (Anselmus Canterbury, Hieronymus, Legenda aurea stb.) mutat rá, hanem annak ókori és reneszánszkori összefüggéseire is.

Magas színvonalúak Pelbárt latinul írott műveinek magyar nyelvű fordításai és hasznos a szakértelemmel készített jegyzetanyag is.

Richard Pražák

Tornai József: Az ihlet sötét és világos foltjai.
Válogatott tanulmányok. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1982. 318 l.

A magyar irodalomban is gyakori jelenség, hogy költőink, íróink pályájuk elejétől vagy annak egy szakaszán tanulmányokat, esszéket írnak pályatársaikról, hivatásukról, legfontosabb „munkaeszközükről", a nyelvről. Tornai József is ezek közé a költők közé tartozik, akik szívesen formálják esszévé, műelemzéssé egy-egy művel való találkozásuk élményét, elődökről és kortársakról alkotott véleményüket. A 20. századi értelmiségi lét elengedhetetlen feltételének tartja az állandó töprengést, az emberi nem múltjáról, jelenéről és jövőjéről folytatott eszmecseréket, a végső kérdésekkel való állandó szembenézést, az örökös szellemi készenlétet az új befogadására. Műfordítói gyakorlata is elmélyítette érdeklődését más népek életformája, költészete iránt, s elméleti kérdésekre keresett válaszaival gazdagítja nem túl bőséges szakirodalmunkat a fordítás mechanizmusáról, a törzsi népek költészetének legfontosabb jegyeiről, a népdalok örökségéről. A tanulmánykötet három ciklusa közül az egyik a magyar irodalomból hozzá közel álló alkotókról szóló szubjektív vallomásaiból ad közre tizenegyet, a második ciklus a műfordítás során szerzett tapasztalatokat, a törzsi és népi kultúra kérdéseit veszi sorra, *A személyiség jelenideje* című ciklusban pedig korunk személyes kapcsolatairól fejti ki véleményét, s érdekes gondolatokat sorjáztat „Nemzeti képletek" címen. Az Ady Endre, Krúdy Gyula, Szabó Lőrinc, József Attila, Gulyás Pál, Sinka István, Radnóti Miklós, Csoóri Sándor, Juhász Ferenc portréjához adott néhány vonáson kívül alkotáslélektani és értelmiség-szociológiai tanulságokkal is szolgál Tornai József kötete.

R. Takács Olga

Le tournant du siècle des Lumières 1760–1820.
Les genres en vers des Lumières au Romantisme. Volume publié sous la direction de György M. Vajda. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 684 l.

A Nemzetközi Összehasonlító Irodalomtudományi Társaság (AILC) 1967-ben indította meg „Az európai nyelvű irodalmak összehasonlító története" című nagyszabású vállalkozását. A sorozat 1982-ben megjelent harmadik kötete a felvilágosodástól a romantikáig tárgyalja a verses műfajok történetét. (Külön kötetek készülnek a prózai és a drámai műfajokról.)

A kötet, mely tizenegy ország irodalomtörténészeinek közreműködésével Vajda György Mihály szerkesztésében jött létre, két nagy egységre tagolódik: az úgynevezett szintetikus részre és az egyes nyelvterületek irodalmát külön-külön tárgyaló dokumentációs részre.

A szintetikus rész tanulmányai a korszak verses műfajainak általános kérdéseivel foglalkoznak. Az első, összegező tanulmány szerzője *Sőtér István*, aki a 18. század végi és a 19. század eleji költészet jelenségeiről nyújt átfogó képet. *Kosáry Domokos* a történelmi hátteret rajzolja fel. *Szenczi Miklós* a költők világnézetéről, *Vajda György Mihály* a költészet esztétikai dimenziójáról, *Sziklay László* a verses műfajokról, *Csetri Lajos* a nyelvelméletekről, *Robert Auty* pedig a metrikai kérdésekről írt. Az összehasonlító tanulmányok természetesen szorosan kapcsolódnak a nemzeti irodalmakról szóló fejezetek anyagához és megállapításaihoz. Így igen sok utalást találunk bennük a magyar irodalomra is.

Az általános részt a különböző nyelvű irodalmak költészetének ismertetése követi: az angol, francia, német nyelvű, olasz, németalföldi, skandináv, finn és észt, balti, orosz, lengyel, cseh, szlovák, magyar, román, délszláv, újgörög, spanyol, délamerikai spanyol, portugál, angol nyelvű amerikai és latin nyelvű irodalmakról nemzetközi szerzőgárda készített tanulmányokat. A magyar irodalomról *Szegedy-Maszák Mihály* írt (ő az angol költészetről szóló fejezet szerzője is). A magyar költészet részleges megújulását elindító Faluditól a minőségi változást hozó korai Vörösmarty-művekig tekinti át a kor költészetét; tanulmányában a költői világkép elemzését a műfajok leírása, a versszerkezetek, a stílus és a verselés ismertetése követi. A latin nyelvű költészetről értekező *Szörényi László* nagy teret szentel a magyarországi latin verselésnek, melynek fénykora – legalább is ami a mennyiséget illeti, a 18. század volt. A művek zöme alkalmi költemény volt, de élt még a latin nyelvű epikus hagyomány is (Pray György *Tauricaja* és *Taurunumja*). A legnagyobb nemzetközi elismerést a Horatiust követő Hannulik János Krizosztom szerezte meg, akit az Arcadia is tagjává választott.

A nagy áttekintést nyújtó és részleteiben igen gazdag összehasonlító irodalomtörténet hasznos név- és címmutatóval zárul.

Karafiáth Judit

Turczel Lajos: Hiányzó fejezetek.
Tanulmányok a két világháború közötti csehszlovákiai magyar irodalomról és sajtóról. Madách Könyv- és Lapkiadó, Bratislava, 1982. 326 l.

Immár a harmadik olyan, összefoglaló jellegű mű jelenik meg Turczel Lajostól, mely feltétlenül alkalmas arra, hogy a leendő csehszlovákiai magyar irodalomtörténet- és kritika történetének egyik, ha nem legfontosabb alapozója legyen. 1967-ben jelent meg a *Két kor mezsgyéjén*, amely az első kísérlet az összefoglalásra, a feltételek és problémák számbavételére; azután a *Portrék és fejlődésképek* következtek, 1977-ben. Ebben már át-átnyúlt a jelenbe (az 1945 utáni periódusba).

Turczel Lajos az alapozást akarja elébb gondosan feltérképezni; a kulturális és irodalmi élet akkori egészét. Csak e mellett, közben nyúl a kritika tollához, a mához, hogy fokozatosan vezesse át a tegnapból a mába a csehszlovákiai magyar irodalom egész folyamatát, s egyes, kiemelkedő életműveket (kiváltképp a *Portrék és fejlődésképek* tanúskodnak erről). Pontosan egészíti ki saját irodalomtörténeti fejlődésképét jelen kötetében, mely négy nagyobb fejezetre oszlik: Az irodalmi és kulturális élet, A sajtó, A nemzeti hagyományok szerepe, s végül a Magyarországi kapcsolataink.

Úgy tűnik: Turczel Lajos tárháza, gondolati kapcsolatrendszere hihetetlen gazdagsággal máris magában rejti a fentebb jelzett és óhajtott irodalomtörténeti szintézis legfontosabb kelléktárát. A Horváth János-i legjobb hagyományokat követve (szintézis és filológia) az objektív kutatási módszereket valósítja meg; fáradhatatlan erővel és lendülettel. Fontos, hogy hiteles képet nyújt a csehszlovákiai novellairodalomról 1919 és 1938 között, hogy újra előveszi a Sarló problémakörét, a csehszlovákiai magyar szociográfia szemszögéből tekintve, de releváns erővel hat, amikor a világtudatról és világhorizontról értekezik a két háború közötti nemzetiségi (kisebbségi) irodalmi életben, avagy egy valóban hiányzó fejezetre mutat: egy szabadkőműves hátterű tudományos ismeretterjesztő egyesület tevékenységére; nem is beszélve a még mindig vita tárgyát képező népfrontos jellegű csehszlovákiai magyar tudományos és kulturális irodalmi egyesületekről stb.

A csehszlovákiai magyar sajtó külön fejezet lehet, s az is. Éppígy a két világháború közötti nemzeti hagyományszemlélet változása(i), amikoris Turczel Lajos bátran és biztos kézzel korrigál, hiszen biztos filológiai támaszai vannak. Adyról beszélni, ha a csehszlovákiai irodalomról esik szó – szinte természetes; kiváltképp az, ha Fábry és Ady a konkrét téma (hiszen erről külön monográfiát lehetne írni; „feszíti" is a megszabott kereteket – ebbe az irányba – Turczel Lajos).

A magyarországi irodalomtudománynak, irodalomtörténetírásnak is alaposabban fel kell figyelnie arra, amit Turczel Lajos a két világháború közötti csehszlovákiai magyar irodalom magyarországi kapcsolatairól mond. Még akkor is, ha két írásában tér vissza Móricz Zsigmond csehszlovákiai kapcsolataira; de éppily fontos a kapcsolat Szabó Dezsővel, Illyés Gyulával, József Attilával, a Nyugattal. Két írása pedig kiváltképp összegező jellegű: a Fábryról szóló 1945 előtti magyarországi kritikák, s a kötet záróírása – talán az egyike a legkiemelkedőbbeknek – a csehszlovákiai magyar irodalom visszhangja a két világháború közti magyarországi szocialista sajtóban. Itt oszlat el, szuggesztív erővel (és szándékkal) talán legtöbb félreértést; eddig nem ismert mozzanatokra irányítva a figyelmet, begyepesedett, téves gondolatokat terel helyes irányba.

Mindenesetre: Turczel Lajos egyszeriben elhessentette a sokakban élt provincializmus vádját (a „kézlegyintést"), ami a csehszlovákiai irodalmi és kulturális életet illeti. Sok mindent előkészítve közvetlenül ama tervezett irodalom- s kritikatörténeti szintézishez. Ha csak ennyit tett volna – ez sem kevés. De Turczel Lajos már eleve rendszerezve adja anyagát, nyújtja a lehetőséget a szintézishez.

Kulturális- és irodalmi összképet nyújt, európai „ágyazásba" helyezi a két világháború közötti magyar irodalom számos fejezetét; olyat is, melyet valamikor Fábry Zoltán akart elkészíteni.

Nemcsak merész vállalkozás Turczel Lajosé, de tényszerűen gazdag, józan és mértéktartó. Ez pedig nem kicsi érdeme egy tudósnak.

Kovács Győző

Utasi Csaba: Vonulni ha illőn.
Kritikák, tanulmányok. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1982. 296 l.

Utasi Csaba, a jugoszláviai magyar irodalomtörténész és kritikus új könyve egy, saját verséből vett mottóval kezdődik: „Vonulni ha illőn / Meg nem tanulhattál / Csak kergetni / Kopott ábrándokat/ Hajítsd el kelevézed / És lessed / Kihűlt istenek szemében / Lessed halálodat." A vers címe, jóllehet Utasi igyekszik eltitkolni szerzőségét, kötetcím is lett, s mintegy utal a műelemzés módszerére: a kritikus – maga is érzékeny művész lévén – belülről közelíti meg tárgyát. A műalkotással szembe egy másik „műalkotást" kíván állítani: a szépírói módszerrel készült esszét. Ez természetesen nem jelenti – nem jelentheti – azt, hogy figyelmen kívül hagy minden filológiai aprómunkát, de azt igen, hogy rövidebb-hosszabb írásai (tanulmányai, kritikái) *kimunkált* darabok: mívesek, pontosak. S ami a legfontosabb: sohasem hagyják homályban a kritikus véleményét. Utasi kemény, szigorú ítélkező. Még nemzedékének, a *Symposion*nak sem kegyelmez, ha úgy véli, hogy valamely mű sikerületlen, vagy a könyv alatta marad a szerző képességeinek.

A kötet félszáz írása nagyjából két csoportra osztható: a tanulmányok-esszék egy-két kivételtől eltekintve, a *Közös dolgaink* és *A Kalangya körül* című ciklusban kaptak helyet, a könyvkritikák pedig az *Évek, költők, versek* és a *Prózaváltozatok* ciklusban. A szerző érdeklődése, noha könyvének jelentős részét a jugoszláviai magyar irodalommal foglalkozó írások teszik ki, nem ragad le a vajdasági literatúránál. Egy-egy általános kérdés (*Avantgarde és művészetfejlődés*) mellett jobbára a huszadik századi magyar irodalom ismert, vagy kevésbé ismert írói, életművei is izgatják: Ady Endre (*Virágzó halálfa*), Gelléri Andor Endre (*A tulipán csapongó fia*), Móricz Zsigmond (*Érték és tendencia Móricz Zsigmond Rokonok című regényében*), Komor András (*Búcsúzó varázslat*), Németh László (*Két retusált esszéregény*). *Adalék Fejtő Ferenc József Attila-értelmezéseihez* című írása pedig egy Újvidéken megjelent Fejtő-könyv – *József Attila az útmutató* – kapcsán rámutat: annak ellenére, hogy a kötet „egy eléggé bonyolult, tisztázatlan kérdésektől sem mentes pillanatban jelent meg" (az ötvenes évek elején – Sz. L.), „eretnek" meglátásaival tágította az értékelés akkori tartományát és hadat üzent a proletkultos dogmáknak.

Fejtő három tanulmánya közül Utasi a *József Attila költészete* című értékeli („igazán maradandó"); s újszerűségét annak tudja be, hogy a szerző „radikálisan eltávolodik a »költészeten kívüli kívánalmaktól«, miközben telitalálatokban bővelkedő miniatűr elemzései és frappáns meglátásai a végső konklúzió felé sodorják a szöveget..." Ahogy Utasi föntebb említett írásában szembekerült – és el is utasította – Horváth Márton és Révai József szemléletével, Németh László *Ember és szerep*jét, valamint a *Tanú-évek*et vizsgálván is a magyarországi irodalomtörténészektől eltérő véleményének ad hangot; „végletesen ellentmondásosnak" ítélve a Németh László-i képletet (*Két retusált esszéregény*).

A két háború közti jugoszláviai magyar irodalom egyik vonulatával foglalkozó tanulmányai: *A Kalangya novellairodalma – madártávlatból, Szirmai Károly novellaírásának első korszaka, Érzelem és értelem Szirmai Károly kritikai munkásságában, Herceg János kritikai munkássága a Kalangyában, A Kalangya Ady-képe.* Bosnyák István amikor Utasi irodalomtörténészi-kritikusi módszerét vizsgálva, „termékeny hármas tagadásról" beszélt, első helyen említette a polgári örökségű irodalom erőteljes bírálatát. Ez a magatartás a *Vonulni ha illőn* vonatkozó tanulmányaiból is kitetszik. Utasi szerint a *Kalangyá*ban „a mást akarás tüneteit megcsillantó törekvésekben csak három író művei emelkednek felül. Herceg János, Majtényi Mihály és mindenekelőtt Szirmai Károly novellái".

A kortárs irodalmat tárgyaló tanulmányai közül kiemelendő a Tolnai Ottóról szóló esszé (*A Lola-versektől a Gerilla-dalokig*). Könyvkritikáiban, egy-két kivétellel (Sinkó Ervin: *Honfoglalás előtt*, Baranyai Júlia: *Vízbe vesző nyomokon*) verseskönyveket és prózaköteteket elemez, sokszor már a címadással előrevetítve álláspontját.

Ahogy Szirmai Endre *A magányos óriás I.* dokumentumkötete ürügyén (Sietős elfogultság) fölhívta a figyelmet az irodalomtörténeti torzítás veszélyeire, úgy a kortárs jugoszláviai magyar irodalmat kritizáló írásaiban is szigorú. „Fogyatékosságai nélkül talán értékeit sem becsülhetnénk igazán" – írja Gulyás Józsefről, s evvel kinyilvánítja kritikusi módszerét is: az ítélet csak akkor érvényes, ha minden réteg megmutattatik. A tanulmánykötetben kritika olvasható még Ladik Katalin, Jung Károly, Domonkos István, Danyi Magdolna, Bosnyák István, Maurits Ferenc egy-egy verseskönyvéről, a prózaírókat többek közt Majtényi Mihály, Németh István, Varga Zoltán, Gion Nándor, Várady Tibor, Bognár Antal, Dudás Károly műveiről írott recenzió képviseli. A jugoszláviai magyar költészet antológiájáról – *Gyökér és szárny* – szintén található írás a könyvben, akárcsak a prózaírókat bemutató *Különös ajándék*ról.

A tanulmánykötetet gazdag jegyzetanyag egészíti ki, és egy – könyveknél elég szokatlan – hibajegyzék, mely hatvan (!) értelemzavaró hibára hívja föl az olvasó figyelmét.

Szakolczay Lajos

Vajda János Összes Művei. X. Levelezés.
(A Függelékben Bartos Róza levelei.) Szerkeszti: Barta János. Sajtó alá rendezte: Boros Dezső. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 649 l.

Minden teljességre törekvő – s ezen belül: kritikai – kiadás gyakran kerül viszszás helyzetbe. Olyan intimitásokat is ki kell nyomoznia, amiket „tárgyának alanya" – egy költői életmű megalkotója – okkal vagy ok nélkül titkolt, olyan szövegeket is közölnie kell, amelyeknek publikálását az illető költő vagy író esetleg egyenesen megtiltotta. „Örök határpör" ez, amelyet időnként a közszemérem érzülete vagy az egyes leszármazottak iránti kegyelet is színez; egy-egy konkrét eset még akkor is vitatható, ha a textológia mai fölfogása szerint nem szabad figyelembe venni a hajdani érzékenységeket, tiltásokat, visszavonásokat. Úgy lehet, ez a döntés helyes, tudományos. Egy művészi életmű kordokumentum is, egy magánközleményeket hátrahagyó művészi pszichikum a kor egészének mentalitását is jellemzi, sőt intenzivitása folytán jelképezheti is; itt most nem is szólva részletesebben a teljes – dokumentált – életrajz, tehát a marginális szövegek műmagyarázó érvényességéről. S többnyire a kései olvasó tudatában sem torzítják el az életmű értékeit a magánélet felszínre hozott rejtélyei. Tompa líráját nem a *Fekete könyv*ből kirajzolódó emberi magatartása szerint értelmezzük, Arany csonkítatlan levelezése inkább élesíti képünket nagy klasszikusunkról, s József Attila *Szabad-ötletei*nek ismerete sem tépázza meg a költő babérjait.

Vajda János esetében kissé más a helyzet. A halála óta eltelt idő, s ettől nem határolva el az utóbbi néhány évtizedet, Vajda-szakirodalma mintha túlzottan nagy nyomatékot tenne az életre a művel szemben. S ez némileg érthető is. Vajda rendkívül tudatosan és következetesen választotta el életét és költészetét, mindennapjait és a művészi nyilvánosságot; eme gesztusa már maga is korjellemző. Ám éppen ezzel keltette föl a kortársak és az utódok kíváncsiságát. Szülei iránti érzelmei éppúgy titkokkal teliek, mint a Gina-szerelem, házassága belviszonyai csakolyan izgatóan rejtélyesek, mint költői imágója kialakításának története. Hovatovább sokkal ismertebb Vajda János, a néhai hírlapíró, politikai publicista, vadász, indulatos szerkesztő, nagyétkű és önimádó magánzó, krakéler járókelő és szerencsétlen sorsú szerelmes, mint Vajda a lírikus, a romantika és a szimbolizmus közötti átmenet egyik meghatározó költői életművének a létrehozója. Elég ennek bizonyságaként latolgatnunk a kritikai kiadás jegyzeteit: a szakirodalomból kivonatolt széptani utalások szinte elvesznek az életrajzi adatok és lélektani esetrajzok között. (Ez az aránytalanság természetesen nem a VJÖM szerkesztőinek, munkatársainak hibája. A kiadás funkciója – elsődlegesen – az, hogy összegezze az eddigi ismereteket. Ezért jelezheti frappáns egyértelműséggel a Vajda iránti tudományos figyelem iránytévesztéseit.)

Most, leveleit olvasva e mintaszerű alaposságú kötetben, ha nem is osztjuk a költő álláspontját – mely egyenesen és köntörfalazás nélkül prostitúciónak minősíti az efféle kiadványokat –, ajánlatos a lírai életmű értékeit szem előtt tartanunk, s azon tűnődnünk, hogy Vajda miért határolta el oly radikálisan a magánemberi kommunikációt a művészitől. Hiszen ennek a könyvnek a kényszerű hiányai legalább olyan fontos jelzések, mint maga a közölt anyag. Leveleinek túlnyomó része megsemmisült, a több ezerből alig háromszáz maradt fönn. A hozzá írtakból egy sem – a költő azonnal eldobott, a költő-szerkesztő azonnal elégetett minden levelet –, s a magáéit is úgy írta,

hogy azokkal ne keltse föl a filológusi hajlandóságú, relikvia-gyűjtéssel kacérkodó partnerek figyelmét. Leveleiben nem esztétizál, nem tesz vallomásokat, nem ad műelemzést, nem kacsintgat az utókorra. Fennmaradt leveleinek nagy része – a megsemmisültek bizonyára még inkább – cetlik, „papendekli"-darabok, odavetett utasításokkal, kérésekkel, kérdésekkel, káromlásokkal, nyugtázó megjegyzésekkel. Firkák, amelyek kizárólag a pillanatnyi célt szolgálták, s arra valók voltak, hogy ne kelljen személyesen érintkeznie emberekkel. Ha van „a levélíró Vajda" vizsgálatának pszichológiai vagy élménytani értelme, akkor szinte kizárólag ez. (Akadnak persze a levelekben korviszonyokat jellemző apróbb tények, valamelyest gazdagodott általuk Vajda ismeretségi köréről alkotott képünk, pontosabbá vált néhány vers kiadástörténeti háttere stb. – ezek azonban csak a szakemberek egészen szűk körét érdekelhetik.) A levelezés már csak azértsem adhat hű képet még a levélíró Vajdáról sem, mert több volt, mint esetleges, hogy ki őrizte meg a költő írásait, s azok mely időszakokból maradtak fenn. (A keltezett harmadfélszáz levélből pl. csaknem kétszáz 1880 után íródott, s az is felettébb bizonytalan, hogy a költő leveleinek legtöbbjét Nagy Miklóshoz, Palágyi Lajoshoz, Milkó Izidorhoz stb. írta, ha a levélgyűjtemény itteni címzettjeit nézzük.)

A Jegyzetek után tetemes Függelék található: a Bartos Rózával kötött házasság történetének nyomozati anyaga, magába foglalva az asszony 25 levelét 1910-től 1932-ig. Hatalmas kutatói-szerkesztői munka fekszik ebben a szakaszban is, hiszen Vajda és felesége különös kapcsolatának még az alapvető tényei sem rekonstruálhatók, olyannyira pontatlanok és szögesen szembenállók Bartos Róza írásban rögzített emlékei, a kortársak híradásai és a Vajdától származtatható értesülések. (Ez a fejezet mintegy párdarabja a VJÖM I. kötetében található Gina-szerelem rekonstrukciójának.)

Groteszk tény, amely tudományszervezésünket sem tünteti fel jó színben (ám igencsak jellemzi a Vajda-kutatások fő csapását), hogy a levelek kritikai kiadásának munkálataival egyidőben D. Szemző Piroska is Vajda kései házasságának történetét nyomozta ... Száz oldalas bevezetését és mintegy nyolcvan oldalas jegyzetgyűjteményét érdemes összevetni a kritikai kiadás feltárt adataival és hipotéziseivel (*Vajda Jánosné Bartos Róza: Emlékirataim. Egy sokat emlegetett házasság meztelen igazsága!* A szöveget gondozta, a bevezetőt és a jegyzeteket írta D. Szemző Piroska. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 488 l.)

Végezetül utaljunk a kötet függelékének legfontosabb darabjára, amely *Vajda János életének és írói pályájának fontosabb állomásai* címmel majdnem 40 sűrűn nyomott oldalon, többnyire napra pontos leírását adja a pályaképnek.

Befejezésül még egyszer ildomos hangsúlyozni, hogy ismertetésünk nem kívánta számonkérni a Vajda-kutatás egyoldalúságait, torzulásait a jelen kötettől, amely azt tette, ami a kötelessége, s azt igen megbízható tudományos színvonalon. Reményt keltve, hogy éppen ezen a tetemes adatbázison indulhat meg a költő Vajda reneszánsza.

Alexa Károly

Varga József: Ady és műve.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 421 l.

A szerző, aki munkásságát szinte teljes egészében Ady Endrének szentelte és szenteli, új tanulmánykötetében olyan írásokat gyűjtött egybe, melyek „oldalnézetből" mutatják vizsgálódásának tárgyát – azaz, nem közvetlenül az életművet, hanem annak egyes eszmetörténeti, irodalomtörténeti, biográfiai stb. vonatkozásait, háttérmozzanatait, kapcsolódási pontjait veszik célba.

A költő világképéhez, eszmei arculatához ad vonásokat *A szocializmus Ady gondolatvilágában* című tanulmány. Ez is, akárcsak az *Ady irodalomszemlélete* című írás, mely sokoldalúan, gazdagon bontja ki a költő gyerekkori olvasmányélményeitől kezdve az irodalomról vallott nézeteit, a rokonszenvek és hatások bonyolult szövevényét, a *költőről* való ismereteinket is gazdagítják. Varga József kiindulópontja a költői életmű, a konkrét vers – innen indul, állításait, gondolatait igazolandó, hosszú és kanyargós filológiai kalandozásokra, imponálóan nagy mennyiségű adalékot vonultatva fel. Magvas összefoglalásokat olvashatunk Ady patriotizmusáról és történelemértéséről (*Ady meditációja a történelem értelméről*) valamint „életes" esztétikájáról. De ezeknél is talán több új és érdekes mozzanatot tartalmaznak azok a dolgozatok, amelyek Ady életművének kevésbé ismert, de nem kevésbé fontos területeit világítják be. A századelő művészi és társadalmi életének jobb megismerését, s természetesen Ady ízlésvilágának és sokoldalú elhivatottságának dokumentálását is szolgálják az *Ady képzőművészeti érdeklődése* és *A színikritikus Ady* című tanulmányok.

Fontos életrajzi összefüggéseket világít meg a költő egy kevésbé ismert, a francia orientáció mellett háttérbe szorult vonzódását bemutató írás – az *Ady Itáliája.*

Az *Ady-kortársak* című ciklus darabjai közül a Lengyel Menyhért és Ady viszonyáról szóló tanulmány emelkedik ki; azáltal is, hogy ráirányítja a figyelmet a méltatlanul elfeledett, s csak napjainkban újrafelfedezett drámaíró gondolkodói-emberi és művészi kvalitásaira. S nemcsak Lengyel Menyhért Ady-látásáról van szó a tanulmányban, mint a cím ígéri, de a fordítottjáról; Ady véleményéről Lengyel Menyhért ígéretesen induló drámaírói pályájáról. Lazábban kötődnek a kötet tematikájának fő vonalához a *Kapcsolódó életművek* című ciklus darabjai; ezek a szerző érdeklődésének változatosságát jelzik; az irodalom mellett a zene és a képzőművészet területére is elkalandozva.

Varga József azok közé az irodalomtörténészek közé tartozik, akik világosan, közérthetően közlik gondolataikat – érezhetően a szélesebb nagyközönségre is gondolva. A szerző és olvasó közti kontaktust erősíti az az erős érzelmi involváltság, állandó lelkesültség, mely Varga József írásainak egyik legjellemzőbb sajátossága. A szenvtelen tárgyilagosság idegen tőle; ám a lelkesült vonzódás, mely tárgyához – Adyhoz és az Ady-életműhöz köti, mindig alapos filológiai dokumentációval, széles szellemi kitekintéssel párosul.

Erdődy Edit

Vargha Kálmán: Berda József.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 311 l. (Arcok és vallomások)

Berda József érdekes költő-figurája volt a két háború közötti és az 1945 utáni időknek. A jóízű ételek és a zamatos italok, a dús idomú asszonyok és a természeti világ jelenségeinek énekeseként tűnt fel az irodalomban. A testi örömök dicséretét zengte szabadverseiben, néha szabadszájú nyíltsággal, mentesen mindenféle prüdériától. A gasztronómiának és a hegyek közti kószálásnak hódolt, nevezték rövidnadrágos költőnek, újpesti Gargantuának, de látszólagos bohémiája ellenére Szent Ferenc-i ártatlanság lakozott benne. Berda igényes, önmagához is igényes költő, igazában mélyen etikus alkat volt.

Erről a költőről fest érdekes, tudományosan megalapozott és olvasmányos pályaképet Vargha Kálmán az *Arcok és vallomások* népszerű sorozatában. A szerzőt személyes barátság fűzte a költőhöz, a hozzáértésen kívül a mély és érzelmi érdekeltség is átsüt a könyvön. Olyan költőt ismerünk meg a kötet lapjain, aki az emberi létnek a természeti világba való beágyazódását legalább olyan fontosnak és szépnek tartja, mint az emberi szellem politikai vagy filozófiai vonatkozásait.

Tizenkét fejezetből épül a könyv váza, amelynek alapját a költő életrajzának időrendben előadott eseménytörténete alkotja. Ebbe szövi bele a szerző – a sorozat jellegének megfelelően – a költői pálya jellemzőit, változásait. A költő eddig feltáratlan levelezésének publikálásával érzékletes portrét fest életútjáról. Verseinek pontos elemzésével hozzásegít Berda költészetének jobb értéséhez. A könyvből megismerjük életének színterét, az akkor még külön városnak számító Újpestet, ezen kívül első támogatóit és mecénásait. Az irodalmi élet legkiválóbbjai elismerték, becsülték és támogatták költészetét; pártfogolták és méltatták munkásságát: Móricz Zsigmond, Kosztolányi Dezső, Kassák Lajos, Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Bálint György, Bóka László, Rónay György, Méliusz József.

Élete végéig sokat jelentettek a magányosan élő költőnek barátai, akikkel minden héten találkozott különböző vendéglőkben nagy evések és kiadós eszmecserék céljából. Sok írótársához hasonlóan az ötvenes években ő is az irodalmi élet peremére szorult, ám ekkor toborzódott köré a legnépesebb társaság. Majdnem tíz év telt el a háború után, amikor 1954-ben első verseskötete megjelent a Szépirodalmi Kiadónál. Addig neki is végig kellett szenvedni a mellőztetést, a „hatalom packázásait". Négy évtizedes költői termésének válogatott kötetéért végül 1965-ben József Attila-díjat kapott. Ekkor már sokat betegeskedett, 1966-ban bekövetkezett haláláig.

A tudományos igényeket is kielégítő könyvet fotók, fakszimilék, levél- és versrészletek, sőt egy térkép és egy étlap teszi érdekessé, olvasmányossá. Életrajzi adatok jegyzéke egészíti ki a kötetet.

B. Hajtó Zsófia

Varjas Béla: A magyar reneszánsz irodalom társadalmi gyökerei. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 375 l.

A mai fogalmaink szerinti *nemzeti* irodalmak kialakulása Európában a reneszánsz idején vette kezdetét, azoknak a történelmi-társadalmi struktúráknak a szigorú függvényében, melyek amellett, hogy magukban hordoztak bizonyos általános tendenciákat, rendelkeztek a specifikus fejlődés általánostól elütő vonásaival is. Különösen így van ez a közép-európai nemzeteknél, melyek társadalmi fejlődését és kulturális kibontakozását „alapvetően közös vagy hasonló történelmi körülmények, szellemi hatások és relációk jellemzik". Az irodalom pusztán belső, *immanens* erőinek kizárólagossá tétele elválasztja, sőt mereven elhatárolja azt az adott társadalmi, gazdasági, politikai, művelődéstörténeti viszonyoktól, melyek – jóllehet állandó mozgásban vannak – alapvetően határozzák meg egy adott irodalmi jelenség kibontakozásának, prosperálásának vagy éppen elhalásának feltételeit és jellegét. „Ahhoz, hogy az irodalmi jelenségekről teljesebb, hitelesebb képet alkothassunk, s folytonosan változó, hullámzó mozgásukat valóban követni tudjuk, nem mondhatunk le más társadalomtudományok eredményeinek irodalomtörténeti szempontú felhasználásáról" – szögezi le Varjas Béla a könyv első oldalán, rámutatva egyúttal a követendő elvre és módszerre is. Az ún. irodalmon kívüli tényezők hatásmechanizmusának vizsgálatával a szerző számos kérdéskört helyez alapvetően új megvilágításba (pl. a műfajok és műnemek kialakulásának társadalmi és irodalomszociológiai feltételei), ugyanakkor minduntalan hangsúlyozza a folyamatosságot, mely genetikusan köti össze a középkori hagyományt a XVI. század irodalmával, pl. a középkori orális költészet esetében, melynek öröksége a XVI. század históriás énekeiben bukkan fel újra.

Az írásbeliség kialakulása és az irodalom társadalmi bázisának megváltozása, a XV. század társadalmi és művelődéstörténeti arculatának bizonyos módosulása önmagában még nem volt biztosíték egy széles körű irodalmi fejlődés kibontakozására, de már magában hordozta a humanizmus reneszánsszá érlelődésének lehetőségét. A XVI. század humanizmusa, a reformáció, az anyanyelvű irodalom kibontakozása és térhódítása létrehívja a magyarországi könyvnyomtatás feltételeit, melynek nem csupán technikai, hanem igen fontos irodalmi szerepet is tulajdonít a szerző.

A XVI. század alapvető műfajai közül a históriás énekkel foglalkozik behatóbban Varjas Béla, részletesen elemezve keletkezéstörténetét, tematikáját és a közép-kelet-európai epikával való kapcsolatait. Első állandó nyomdánk, a Hoffgreff György által alapított officina történetét is szervesen beépíti az irodalmi és műfajtörténeti kontextusba, amennyiben „ez a műhely teremtette meg a lehetőségét annak, hogy az 1555-ig megírt históriás énektermésnek több mint kétharmada a *Cronicá*ban és a *Históriák az bibliából* című gyűjteményben 1554–1556 között már nyomtatásban is hozzáférhető volt."

A históriás énekköltés átalakulását, változását, az eredeti költői elbeszélés irányába való fejlődését példázza a *Szép ének a gyulai vitézekről* című költemény alapos, minden tekintetben mintaszerű elemzése, a Heltai Gáspár irodalmi és könyvkiadói munkásságát taglaló fejezet pedig a kiadói és írói programváltásnak egy olyan irányát jelzi, mely a históriás énekköltésen túllépve a hiányzó világi szépprózai műfajok kialakítása felé mutat, s hogy aztán Heltainak nincs követője, az Varjas Béla szerint nem a

tehetségek hiányával magyarázható, hanem azzal, hogy Heltai halála után „a társadalomnak éppen azok a rétegei bénultak meg és satnyultak el, amelyek körében a szórakoztató próza leginkább élhetett és fejlődhetett volna". A magyar szépprózai irodalom hanyatlásával ismét előtérbe került a históriás énekek kiadása: Heltai Gáspár özvegye, a kolozsvári nyomda haszonélvezője volt ezeknek egyik legfőbb terjesztője, mint ahogy Debrecenben Hoffhalter Rudolf, vagy Bártfán Gutgesel Dávid..

Úgy tűnik, hogy a históriás ének – bár még mindig a legnépszerűbb műfaj – visszaszorul az irodalom szekundér vonalába, ugyanakkor leszivárog a folklór világába is, azzal együtt formálván a népköltészetet.

A XVI. század legfejlettebb műnemének, a lírának társadalmi fejlődéshátterét elemzi a kötet utolsó nagy tematikus egysége. A közösségi lírától Balassi élménylírájáig terjedő vonulat egyik stációjaként Szegedi Gergely munkásságát jelöli meg, pontosabban az ő nevével és munkásságával fémjelzett módszert, mikor a zsoltáros énekvers kollektív hangnemét egyre inkább színezik, majd végül elnyomják a költői szubjektum gesztusai. Míg azonban a középrétegek költészete – szubjektív felhangok ellenére is – közelebb áll a közösségi énekvershez, mint az élménylírához, addig az udvari kultúra és poézis teremti meg a reneszánsz értelemben vett világi anyanyelvű költészetet. Varjas Béla megállapítása értelmében „a líra az udvari keretek között legszabadabban fejlődő műnem volt", mivel „az arisztokrata réteget kevésbé korlátozták a konvenciók, ideológiai és vallási előítéletek". Ennek az udvari költészetnek összegezője Balassi, „a magyar költészet egy periódusának lezárása, de egyúttal nyitánya is a belső feszültségekkel telített új magyar élménylírának."

Balassi költészetéből két fontos kérdést tárgyal Varjas: Balassi Verskompozícióit és a Nagyciklust. Az előbbit az *Egy katonaének* című Balassi-költemény formai-gondolati elemzésén keresztül tükrözteti, hangsúlyozva a hárompillérű verskompozíció fontosságát, s kimutatja, hogy ez a struktúra antik hagyományokra épül, valamint számos világirodalmi analógiája is megtalálható, pl. a provençal költészetben. A Nagyciklus szerkezeti-tartalmi vizsgálata, az egyes költemények életrajzi hátterének érzékeny megrajzolása, megkomponáltsága, belső szerkezetének kialakulása a tárgya a kötet utolsó fejezetének. Teljes joggal elmondhatjuk: Varjas Béla műve jelentős nyeresége irodalomtudományunknak.

János István

Velká generace. Básníci Nyugatu.
Odeon, Praha, 1982. 358 l.

A prágai Odeon Kiadó Rákos Péternek, a Károly Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalom-szak tanszékvezető tanárának szerkesztésében cseh nyelvű válogatást jelentetett meg a Nyugat nagy nemzedéke, Ady Endre, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula, Tóth Árpád, Füst Milán és Szabó Lőrinc költeményeiből. A könyv kolofonja elárulja, hogy Rákos Péter munkatársaiból és tanítványaiból egy egész kis szellemi műhelyt szervezett a nyers- és műfordítók sikeres együttműködésére, ami meg is hozta az eredményt: a versek eredeti gondolati töltését megőrizve a műfordítások bravúrosan ol-

dották meg a formai-technikai feladatokat is. A 7 költő 125 verssel szerepel az antológiában, egymáshoz viszonyított arányuk nagyjából a hagyományos értékrendhez igazodik. A válogatásban úgy tűnik, két szempont érvényesült: mindenekelőtt a költői karakterek lényegét leginkább kifejező és a mi korunk embere számára is aktuális üzenetet hordozó versek kerültek az antológiába.

A válogatás minden esetben a teljes életművet vette alapul, s így az nemcsak az induló Nyugat nagy korszakát, hanem – József Attila, Illyés Gyula és Radnóti kivételével – a két világháború közötti költészetünk csúcsértékeit is reprezentálja.

A költeményeket keretező elő és utószó az antológia szerzőit belehelyezi abba az irodalmi kontextusba, amit a századelőn a Nyugat, a modern magyar irodalom jelentett, s érzékletes képet ad arról a társadalmi-politikai szituációról, amelyből a Nyugat kinőtt, illetve, amely ellen a maga eszközeivel lázadt. A tanulmány a modern magyar irodalom kialakulását az 1880-as évektől eredezteti és Budapest, a rohamosan polgárosodó főváros kialakulásával hozza összefüggésbe. Szó esik a magyar zene, képző- és színházművészet rokon törekvéseiről és arról, mindez mit jelentett a magyar társadalmi és szellemi élet fejlődéstörténetében. Felmérve a modern magyar és az európai irodalom viszonyát, Rákos kitér a Nyugat relatív modernségének kérdésére, a kortárs nyugati irányzatokhoz viszonyított fáziseltolódására, de hangsúlyozza „modernségüket csak ahhoz viszonyítva lehet mérni, amivel szembeszegültek". A költők, költemények értékelésének abszolút mércéjeként egyedül a művészi teljesítményt ismeri el, s megállapítja, hogy ebben a Nyugat lírája a legmagasabb csúcsokra jutott el.

„Nehéz lenne a Nyugat cseh analógiáját keresni és csak megközelítőleg szokás ezzel összefüggésben a Nouvelle Revue Française, a Die neue Rundschau és a később alapított Revista de Occidente c. folyóiratokat emlegetni" – írja Rákos. A minden szempontból alapos esszében kísérlet sem történik cseh párhuzamok felmutatására. Az egész antológiában a műfordítókon kívül egyetlen cseh költő, vagy folyóirat neve nem fordul elő. A háttér felvázolásában azonban a magyar gazdasági-társadalmi-politikai fejlődés összetettségének ismertetésén belül utalás történik a sokban eltérő cseh viszonyokra. Amint a cseh polgárosodás, ugyanúgy a modern irodalom kialakulása is a magyartól eltérő ritmusban és más tradíciók alapján ment végbe, s ennek körülírása már szétfeszítette volna a tanulmány terjedelmi határait.

A modern magyar irodalom kialakulásának történetébe beavató tanulmányon túl, rövid, remekbeszabott portrék és életműveket összegező nacionálék vezetik be az olvasót az egyes szerzők költeményeinek világába. Mottók és idézetek, ugyancsak nagyon jól összeállított, gazdag illusztrációs anyag, két színnyomású szedés növelik a kötet esztétikai értékét. Mindenkinek, aki kezébe veszi és olvassa, maradandó élményt nyújt.

Varga Rózsa

Venezia, Italia, Ungheria fra Arcadia e Illuminismo
Rapporti italo–ungheresi dalla presa di Buda alla rivoluzione francese, a cura di Béla Köpeczi e Péter Sárközy. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 377 l.

Amikor 1968-ban a velencei Cini-alapítvány és a Magyar Tudományos Akadémia a velencei és olasz, illetve magyar kapcsolatok történetére vonatkozó, hosszú távú tudományos együttműködési szerződést írt alá, az nemcsak a tudományos diplomácia udvariassági gesztusa volt, hanem – ez több, mint másfél évtized távlatából immár biztonsággal megállapítható – a művelődéstörténeti kapcsolatok kutatásának mérföldköve is. Az együttműködés egyik jelentős eredménye, hogy a háromévenként megrendezett konferenciákon a kutatások iránt elkötelezett szaktudósok kimerítő alapossággal és figyelemre méltó széttekintéssel térképezik fel egy-egy korszak művelődési kapcsolatait. Ezt immár a negyedik tanulmánykötetet reprezentálja. (A korábbiak: *Venezia e Ungheria nel Rinascimento.* A cura di Vittore Branca. Olschki, Firenze, 1973; *Rapporti veneto–ungheresi nell' epoca del Rinascimento.* A cura di Tibor Klaniczay, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975; *Venezia e Ungheria nel contesto del Barocco europeo.* A cura di Vittore Branca. Olschki, Firenze, 1979.) A másik ilyen fontos eredmény, hogy – amint az a publikált tanulmányokból, előadásokból kitűnik – az évek folyamán sikerült egy olyan viszonylag kiterjedt kutatói gárdát toborozni olasz részről is, akik vagy közvetlenül érdekeltek az olasz–magyar kapcsolatok kutatásában, vagy pedig tudományos látókörük részévé vált a magyar kultúra kisugárzása, illetve befogadóképessége.

A *Venezia, Italia, Ungheria fra Arcadia e Illuminismo* című kötet Velence, Italia és Magyarország kapcsolatait vizsgálja az árkádiai irodalom- és művészetfelfogás évtizedeitől a felvilágosodásig terjedő időszakban. A könyv egyik legfőbb jellegzetessége és érdeme – s ez a szerkesztés munkáján kívül nyilván az 1979-es konferencia jó előkészítését is dicséri –, hogy szerencsésen és jó arányban egyesíti a politikatörténeti, a gazdaságtörténeti és a művelődéstörténeti szempontot, s mivel a tágas körültekintés egyaránt kiterjed a történelmi, a filológiai és az esztétikai vetületre is, e viszonylag rövid és kevésbé szem előtt levő korszak magyar–olasz érintkezését annak szellemi teljességében tudja megragadni.

A könyv első része a függetlenségi harcoktól a felvilágosodott abszolutizmus kialakulásáig terjedő időszak kapcsolatait történeti aspektusból vizsgáló tanulmányokat tartalmazza. Így *Köpeczi Béláét*, mely a Habsburgok ellen folytatott függetlenségi harcok itáliai visszhangját elemzi (középpontjában a Thököly-szabadságharcnak a keresztény szolidaritás szellemében általában igen negatív megítélésével, amin belül azután a történetírónak vagy a reflektálónak a Habsburg-politikához való viszonya jelöli ki a tolerancia határköveit), és *Benda Kálmánét*, mely Velencének és Magyarországnak a spanyol örökösödési háború periódusában működő diplomáciai kapcsolatait tárja fel. A Magyarországról és a magyarokról alkotott itáliai képet (képeket) vizsgálják *Alberto Tenenti* (A Balkán a Seicento olasz regényében), *Jászay Magda* (Magyarország és a magyarok, ahogyan a Settecento olasz megfigyelői látják) és *Fogarasi Miklós* (Magyarország és a magyarok Észak-Itália felvilágosult elméinek műveiben) írásai. Ugyanezt a kérdéskört taglalja – egy-egy műre vagy személyre irányítva a kutatás fókuszát – néhány további írás. *Raoul Gueze* a nagyszabású politikai kalandor, Livio Odescalchi sze-

rémi hercegségéről ír, *Pásztor Lajos* a ferencesrendi Cristiforo Rojas y Spinolá-nak a vallási egység megteremtésére irányuló tevékenységét értékeli újra, *Herczeg Gyula* a kalandos életű Luigi Ferdinando Marsigli magyarországi viszontagságait ismerteti Önéletírásának tükrében. *Pietro Marchesani* arról ír, hogy a pistoiai apát, Sebastiano Ciampi bibliográfusi tevékenységének, melyet a Varsói Királyi Egyetem Könyvtárában fejtett ki, milyen magyar vonatkozásai vannak; *Pietro Nonis* a jelentős világutazó, Gianfrancesco Gemelli Careri magyarországi tapasztalatait tárja fel, *H. Balázs Éva* pedig a Habsburg–Lotharingiai ház hercegének, Péter Lipótnak Magyarországhoz fűződő viszonyát elemzi. Két igen fontos gazdaságtörténeti írás társul mindehhez: *Ugo Tucci* alapos tanulmánya a teréziánus Ausztria gazdasági integrációs törekvéseinek összefüggésében vizsgálja Trieszt és Magyarország kapcsolatát, *Katus László* pedig az észak-adriai kikötők és a XVIII. századi magyar–olasz kereskedelmi kapcsolatok viszonyát taglalja.

A könyv második részének középpontjában a XVIII. század magyar kultúrájára gyakorolt itáliai hatások állnak. *Sante Graciotti* poétikai szempontokra is kiterjedő filológiai elemzése Közép-Kelet-Európa irodalmi kultúrájának összefüggéseiben vizsgálja az itáliai árkádizmus szerepét a térségben, *Kosáry Domokos* a magyarországi oktatásra tett itáliai hatást elemzi. Utóbbihoz két vallástörténeti vonatkozású filológiai írás kapcsolódik: *Holl Béláé* (A teológiai gondolkodás fejlődése a magyar katolikus klérus könyvállományában fényében, a felvilágosodás első szakaszában) és *Bitskey Istváné* (Janzenizmus és ortodoxia – az egri püspöki könyvtár olasz anyaga a felvilágosodás idején). Számos írás tárgyalja a társművészetek kérdéseit: *Andreina Griseri* a korszak művészetpoétikai problémáival, *Horányi Mátyás* az Esterházy-udvar színházi életének és az itáliai kultúrának a kapcsolatával, *Garas Klára* a XVIII. századi Magyarországon dolgozó itáliai és velencei mesterekkel foglalkozik. *Vavrinecz Veronika* pedig a Settecento itáliai zeneszerzőinek az Országos Széchényi Könyvtárban meglevő műveit veszi számba. Király Erzsébet az olasz melodrámának a magyar kultúrára gyakorolt hatását elemzi, *Amedeo di Francesco* igen érdekes, poétikai szempontú tanulmánya Metastasio hősi drámáinak korabeli magyar fordításait veti egybe. Szorosabban irodalmi vonatkozású *Sárközy Péter* írása, mely az árkádiai klasszicizmus hatását a közép-kelet-európai költészet újjászületésének vizsgálatával kapcsolja össze, és ilyen *Szörényi László* alapos filológiai elemzése a XVIII. századi Magyarország latin nyelvű költészetéről. *Bán Imre* az 1686-tól 1772-ig terjedő korszak irodalmának körképét adja, *Szauder Mária* pedig a kor kiemelkedő költőjének, Faludi Ferencnek a portréját vázolja fel. *Bruno de Marchi* dramaturgiai-színháztörténeti megfigyelések és művelődéselméleti szempontok alapján egyfajta magyar kultúrnemzeti identitás megragadására tesz kísérletet, *Carla Corradi* pedig a korszak néhány, eleddig kevéssé ismert olasz jövevényszavát és azok jelentésbeli módosulásait, árnyalatait tárgyalja.

A kötetet, melyet a komplexitásnak és az elemzés tágasságának igénye határoz meg, s melyben ebből következően a magyar–itáliai kapcsolatokon túl az európai művelődéstörténet összefüggései is helyet kapnak, haszonnal forgathatja a korszak iránt érdeklődő valamennyi szakember. A könyv műmelléklet-füzért és névindexet, valamint az 1979-es konferencia dokumentumait is tartalmazza.

Szkárosi Endre

Veselinović Šulc Magdolna: A szerbhorvát népköltészet a XIX. századi magyar irodalom tükrében.
A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék, 1982. 155 l. (Értekezések, monográfiák 5.)

A délszláv–magyar irodalmi kapcsolatok történetében a népköltészet kutatásának kulcsszerepet tulajdoníthatunk; nemcsak a közös múlt vagy egymás jobb megismerése indokolja ezt, hanem e költészetnek múlt századi felfedezése után a műköltészetre tett hatása is. Veselinović Šulc Magdolna monografikus igényű tanulmányában mindkét szempontra tekintettel van, a nagyobb hangsúly azonban az utóbbira kerül. Vuk Karadžić szerb népdalgyűjteményének európai népszerűsége a magyar költők, irodalomtudósok figyelmét is felkeltette. A sokfelé tájékozódó Kazinczy fordított először szerb népdalt magyarra, éppen az Azzán Aga feleségéről szóló balladát, a Hasanaginica-t, s Toldy írta magyarul az első tanulmányt „Szerbus Nép Költésről" címmel. Ilyen indítás után Vitkovics Mihály és kivált Székács József fordításai már elég korán tájékozódási lehetőséget teremtettek a magyar kulturális közvélemény számára. Ezt egészítik ki az almanachokban, irodalmi folyóiratokban közölt ismertetések, fordítások.

A szerző elsősorban a fordítások problémáival foglalkozik részletesen, a magyarítás, a csupán pontos szövegvisszaadás és a műfordítás különbségeivel – mint az esetleges hatás vagy közvetítés minőségének legfontosabb értékmérőjével. Külön figyelmet érdemel a szerbhorvát tizes (deseterac), az ún. *szerbus manier* kérdésének szentelt fejezet. Horváth János és Gáldi László után itt már nem annyira az elvi problémák tisztázásáról van szó, mint inkább Kölcsey, Bajza, Vörösmarty műveiben érvényesülő hatásukról. Számunkra úgy tűnik – bár helyenként nagyon óvatosan fogalmaz –, ezt a hatást kissé eltúlozza. Külön fejezet tárgyalja a szabadságharc utáni korszak közvetítőit, Urházy Györgyöt, Ács Károlyt és Kondor Lajost. Közvetítőknek nevezhetjük, mert a népismertetést éppoly fontosnak tartották, mint a fordítást. Riportkönyvek, tanulmányok, cikkek révén ismertették meg a magyarokat a szerb nép történetével, politikusaival, mindennapi életével, szokásaival, s főként ez utóbbihoz fordítottak népdalokat, majd külön magyarázó tanulmányokat is közöltek ezekről. Eme törekvések vetették meg a hatvanas évek utáni közeledés alapjait. Ekkor már szinte alig akad olyan mértékadó napi- és hetilap vagy folyóirat, mely ne kísérte volna figyelemmel a szerbeknek és a horvátoknak nemcsak politikai, társadalmi, hanem kulturális életét is. Számbavételük már meghaladta volna e kötet terjedelmét. Csak a legfontosabb személyekkel és munkásságukkal foglalkozik (Széll Farkas, Ács Zsigmond fordításai, Asbóth János, Erődi Béla és Strauss Adolf útinaplói, Szász Károly tanulmányai és fordításai), továbbá a Kisfaludy Társaság szerepével. Külön fejezetet szentel a szerbhorvát népköltészet Aranyra tett hatásáról, bár itt – legalábbis a Toldira vonatkozó résznél – a találkozás szó inkább helyénvaló lenne, ahogy más összefüggésben maga Arany használta. Röviden utal J. J. Zmaj és Arany kapcsolatára is.

Szövegegyezések, kapcsolatok vagy találkozások szempontjából a Kraljević Marko alakjával foglalkozó fejezet és a kötetet lezáró Hunyadi-énekekről szóló rész a legérdekesebb. Érthető, hiszen az utóbbi esetben közös örökségről, de nem mindenben azonos értékelésről van szó. A kötet végén hosszabb fejezetek elemzik az ún. Zombori

kör tagjainak (Radics György, Dömötör Pál és Margalits Ede) munkásságát, mint olyanokét, akik legtöbbet tettek a szerbhorvát nép megismertetése érdekében. Bőséges jegyzetapparátus és névmutató könnyíti meg a műben az eligazodást.

Szabó G. Zoltán

Világnézet és irodalom.
A magyar marxista irodalomszemlélet kialakulásának dokumentumaiból. Összeállította Illés László, József Farkas, Szabolcsi Miklós. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1982. 360 l.

A magyar marxista irodalomszemlélet alakulásának dokumentumkötetét a korszak értői, *Illés László, József Farkas* és *Szabolcsi Miklós* állították össze.

A korszak, az 1902 és 1945 között feszülő ív a történelem igen zsúfolt szakasza, az ismert társadalmi, világ- és belpolitikai eseményekhez több kevesebb áttétellel kapcsolódó, különböző irodalmi tendenciák élnek egymás mellett és egymást követően: ekkor nyer teret a polgári progresszió, indul a népi irodalom mozgalom s kezd kibontakozni – nagy felismerésekkel és tévedésekkel – a szocialista eszmeiségű irodalom és művészetkritika, a marxista teoretikus gondolkodás.

A gyűjtemény hat ciklusra oszlik, egyszerre tagolva időben az anyagot és az új és újabb gondolati csomópontokat kijelölően.

Szocializmus és művészet kapcsolatát vizsgálva kettős célt láttat már 1902-ben *Szabó Ervin:* meggyőzni a kultúra birtokosait arról, hogy a szocializmus nem a kultúra ellenében ható törekvés, s ugyanakkor tudatosítani, hogy a tömegek kulturális igényeit az alapvető anyagi javak biztosításával lehet felkelteni. A szociáldemokraták 1908-as kongresszusán *Garami Ernő* Adyt és a modern irodalmat emeli példává, de a korszak fő irodalmi-mozgalmi követelménye a „közérthetőség" és a kizárólagosan a társadalmi mondanivalóra összpontosítás, ami ellen Szabó Ervin is tiltakozik. A kultúra tényleges birtokbavétele (1919) a Tanácsköztársaság, melynek politikai-művészeti vezetése egyik irányzatot sem fogadja el „hivatalosnak". Vitakérdéssé válik az irodalom szabadságának problémája, megoldásra vár a művész és a világnézeti alapon álló párt kapcsolatának kérdése. Ebben a tekintetben nyitott volt *Kun Béla*, de az avantgarde-problémakörről szólva megbélyegzően burzsoá-dekadenciával illette az irányzat íróit. *Lukács György* és *Balázs Béla* itt közölt írásai izgalmas dokumentumai a (nagy)polgári miliőből jövő a normatív etika problémáival vívódó értelmiségiek gyakorlattal, politikával szembesülésének. 1919 augusztusa után a proletkult és az avantgarde vitájával jelölhető szakasz következik: a kassáki avantgardizmus és a *Komját Aladár* körül szerveződő proletkult kerül egymással szembe. A magyar vitákkal egyidőben nemzetközi visszhangúak a proletkult viták: az irányzat a diszkontinuitás elvére épül; a társadalom korábbi, letűnt formációinak kultúráját nem ismeri el. S noha a szovjethatalom feloszlatta a proletkult szervezetét, eszméi a 30-as évek végéig zavarokhoz vezettek itthon is. A Kommintern V. kongresszusa ajtót nyit – ha szűken is – a vitáknak. Elvekben és nézőpontokban beemelődik a tradíció, s egyidejűleg marad az osztályszempontú megközelítés. Egyre több máig maradandó, elkötelezett, marxista gondolat jelenik meg, fő-

ként *József Attila, Gaál Gábor* és *Nagy Lajos* írásaiban. Megindul az elismerő számbavétel, majd vita az új iránnyal, a társadalmi valóság új felfedezőivel, a népiekkel, s ugyanakkor kitágul a kategóriarendszer is: „a realizmusról van (már) szó". Ez utóbbi szerzők cikkei egyben már a párt népfrontpolitikájának megalapozását is jelentik. A marxista kritikában a 30-as évekre felnő egy széles látókörrel rendelkező, eltérő indíttatású, új kritikusi-gondolkodói gárda: az előbbi névsort kiegészítik *Illyés Gyula, Bálint György, Radnóti Miklós, Nagypál István, Erdei Ferenc, Darvas József* és *Nagy István* munkái, s ez az időszak így tehát a magyar elkötelezett, illetve marxista kritika egyik legtermékenyebb korszaka. Ma már látjuk, hogy a legnagyobb teoretikus, kritikus személyiség az a József Attila, akinek esztétikája Lukács mellett a legegységesebb, ontológiailag megalapozott, legösszefüggőbb a magyar marxista kritika történetében. Az 1938 utáni időszak az egész világ haladó erőit próba elé állította. Az itthoniak előtt is többszörös feladat állt: felvenni a harcot a fasizmussal, rámutatni az eszmei-politikai tévutakra s ugyanakkor egységet is teremteni.

A kötet érdeme a reprezentatív írások kiegészítése az újrafelfedezésekkel, a szembesítő, feleseltető komponálás, a változásoknak a viták nyomvonalán történő kibontakoztatása.

Széchenyi Ágnes

Welt-Literatur heute.
Eine aktuelle Bestandsaufnahme. Hrsg. Hanns Lothar Schütz, Marlott Linka Fenner. Deutscher Taschenbuch Verlag, München, 1982. 310 l.

A kötet kiadói nem kevesebbre vállalkoztak, mint hogy a világ jelentősebb irodalmainak aktuális helyzetképét, rövid 20. századi világirodalomtörténetét nyújtsák át az olvasónak. Az ismertetett országok listája – a német nyelvű irodalmak túlsúlya mellett Kínától Fekete-Afrikáig – valóban igen részletes, ami az egyes bemutatásokról már nem mondható el. De nem is örök érvénnyel akarnak értékelni ezek a helyzetképek, hanem nyomdafestékszagúan friss, aktuális riportként beszámolni a legújabb jelenségekről, tendenciákról, méghozzá a nyugatnémet könyvkiadók, a könyvpiac szemszögéből nézve.

A szocialista országok közül Csehszlovákia, Lengyelország és a Szovjetunió mellett Magyarország irodalma kapott helyet. Hildegard Grosche, aki maga is sokat tett azért, hogy a magyar irodalom külföldön is ismertté váljék (Déry Tibor, Mándy Iván, Nádas Péter, Mészöly Miklós, Örkény István, Németh László munkáit fordította németre; több magyar antológia: Ungarn, Tübingen 1975., Ungarische Erzähler der Gegenwart, Hamburg, 1982. kiadásában vett részt), tanulmányában arra a régóta kínzó kérdésre keresi a választ: miért nem tud irodalmunk a világirodalomban igazán meggyökeresedni, miért hat idegenként, csak „egzotikumként" Európában?

A magyarázatot nem csak abban látja, hogy a képgazdag, intenzíven tömör nyelv elhalványul, elerőtlenedik az absztraktabb európai nyelvekre fordítva, hanem főként a magyar irodalom küldetéses, elkötelezett jellegében. Épp azáltal, hogy Magyarországon az irodalom a kezdetektől fogva több volt, mint csak szépirodalom, történelmi hivatást

töltött be, így a külföldnek kevesebbet mond; a küldetéses tartalom csak „ott és akkor" jelenthetett igazán sokat.

Grosche Ady költészetét tekinti fordulópontnak, ahol a nemzeti karakter mellett először jelennek meg általános emberi problémák, a modern ember magánya és szorongása. Szerinte ekkor kapcsolódik igazán a magyar kultúra az európaiba. Ennek a nyitásnak a különféle vonulatait vázolja fel tanulmánya első felében a 2. világháborúig: a falukutató-szociográfiai irányt (Móricz Zsigmond, Illyés Gyula, Szabó Dezső és különösen Németh László, „der universalste Geist der ungarischen Moderne"), a polgár-intellektüel nyugatosokat (Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Karinthy Frigyes, Kaffka Margit), az avantgarde-ot (Kassák Lajos) és a sehová be nem sorolhatóan nagy költő József Attilát.

1945 újabb fordulópontot jelentett: az irodalom ismét elkötelezettebbé vált – nemcsak a „kötelező" szocialista realizmus miatt, hanem mert a háború és a társadami változás megrázkódtatásainak, élményeinek valóban meg kellett találniuk irodalmi megformálásukat, kifejeződésüket (pl. Radnóti Miklós, Pilinszky János, Lengyel József, Sánta Ferenc, Örkény István, vagy Déry Tibor írásaiban).

Lassacskán azonban, a hatvanas évektől kezdődően, s innen a fejezet címe is, távolodik az új magyar irodalom Hildegard Grosche szerint a szocialista realizmus irányvonalától, új színekkel gazdagodik, sikeresen egyesíti magában a nemzetit és az általános emberit. A liberális irodalompolitikának is köszönhetően rendkívül széles spektrumúvá, magas színvonalúvá vált. Mándy Iván tündér-realizmusa, Szabó Magda pszichologizmusa, Galgóczi Erzsébet társadalomkritikus témái, de leginkább Mészöly Miklós és Konrád György regényei, valamint Esterházy Péter eredeti, avantgarde stílusa állják a világirodalmi mércét, földrajzi és politikai helyzettől függetlenül fejezik ki a közös emberit, kutatják az önmegvalósító individuum szabadságát, a conditio humana határait.

Erdei Klára

Weöres Sándor: Három veréb hat szemmel.
Antológia a magyar költészet rejtett értékeiből és furcsaságaiból. Kovács Sándor Iván bevezetőjével és Bata Imre tanulmányával. 2. bővített kiadás. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982. 501, 588 l.

Immár második kiadásban jelenik meg Weöres Sándor sok novumot feltáró antológiája. Az 1977-es első kiadáshoz képest a duplájára növelt terjedelem lehetővé tette olyan, eddig csak a szakemberek szűkebb rétege által ismert művek és költők felvonultatását, melyek nem csupán a kuriozitás erejével hatnak, hanem egyben árnyaltabbá is teszik egy-egy irodalomtörténeti korszak szellemi karakterét. Az első kiadáshoz képest lényeges kiegészítést jelent a Winkler-, a Keszthelyi-, illetve a Festetics-kódex középkori versciklusainak közlése, Enyingi Török Imre verses köszöntőjének, Balassa Bálint átkainak, Liszti László költeményeinek, valamint Zrínyi Miklós alkalmi verseinek publikálása. Különös figyelmet érdemelnek a már elfeledett nőköltők: Karay Ilonka, Dóci Ilona, Rákóczy Erzsébet, Kisfaludy Atala, Szöllössy Nina, Szalai Fruzina költeményei.

Az első kiadáshoz képest nagyobb terjedelem jutott Zrínyi Miklós jelentős műveinek (*A vitéz hadnagy* ill. a *Szigeti veszedelem* egy-egy részlete), számottevő a középkori anyag gazdagodása (Példák könyve haláltánc betétjének harmadik tétele, a „Tízsorosok mesteré"-nek összes fennmaradt verse, Anima Christi).

A kötethez Kovács Sándor Iván írt bevezető tanulmányt (*Egy képzelt irodalomtörténettől a valóságos rendszerig* címmel), valamint jegyzeteket, az antológia végén pedig Bata Imre összegzi *Költészetünk vonulatát*. A kötet értékét nagyban növeli az alapos jegyzetapparátus, valamint a forrás- és irodalomjegyzék.

János István

Zay Ferenc: Az Landor Feyrwar el wezessenek oka e woth es igy essewth.
Hasonmás és kritikai szövegkiadás. Jegyzetekkel és tanulmánnyal közzéteszi: Kovács István. Debrecen, 1982. 227 l.

A XVI. századi memoár- vagy emlékirat-irodalom jelentős képviselőjének, Zay Ferencnek műve most jelenik meg először betűhív kiadásban, hiszen mind Szalay László 1857-es, mind Kovács István 1980-as kiadása (Bibliotheca Historica sorozat, Szakály Ferenc utószavával), éppúgy mai helyesírásra áttéve közli Zay szövegét, mint a *Magyar emlékírók 16–18. század* Magyar Remekírók sorozatban megjelent kötete (1982. Szerkesztette Bitskey István).

Kovács István szövegkiadása párhuzamosan közli a kézirat fakszimiléjét és a betűhíven gondosan átírt szöveget. Az átírás – hála a sajtó alá rendező lelkiismeretes és hosszas előkészítő munkájának – filológiai és nyelvészeti szempontból egyaránt pontos, s szintúgy alaposnak értékelhetjük a kézirat törléseit, javításait, betű- vagy szóhibáit, variánsait, részletesen regisztráló jegyzetapparátust is.

A *Bevezetés*ben a kiadó részletesen elemzi a mű provenienciáját, történeti, paleográfiai és helyesírási jellegzetességeit, valamint a szöveg átírásának elveit. Figyelemre méltó a kötethez csatolt, Zay Ferenc többek által kétségbe vont szerzőségét bizonyító tanulmány (*Valóban Zay Ferenc írta e nyelvemlékünket?*); Kovács István filológiailag részletesen adatolt argumentációval bizonyítja, hogy a történeti, paleográfiai, helyesírástörténeti, szó- és hangstatisztikai érvek együttesen megfelelőképpen alátámasztják Zay auctoritását. „A levelek és a Lfv. írássajátságai tömegének, a teljes anyag feldolgozásával készített, összeállított hangjelölési rendszerüknek, az azonos hangértékű grafémák használati szabályainak az összevetése pedig bizonyossá tette, hogy az emlékirat szerzője csakis Zay Ferenc lehet". – összegzi eredményeit a szerző. A nyelv- és irodalomtudományi szempontból egyaránt jól használható kötetet szó- és helynévjegyzék teszi még teljesebbé.

János István

Zrínyi Miklós: „Mint Hektor Trójának..."
Bemutatja Kovács Sándor Iván. Európa Könyvkiadó–Helikon Kiadó, Budapest, 1982. 51 l. (Kézirattár)

Az utóbbi évtizedben erőteljesen föllendült Zrínyi-kutatás legtöbb új eredménye *Kovács Sándor Iván* munkásságához kötődik: szövegkiadásai, részlet- és szintézisre törekvő tanulmányai egyre árnyaltabb képet rajzolnak a költő Zrínyi Miklósról. Ezúttal zágrábi kutatásainak eredményeit közli a Petőfi Irodalmi Múzeum gondozásában megjelent kötetben. A Zágrábba került Zrínyi-könyvtár állományának alapos átvizsgálása rendkívüli tudományos jelentőségű, s Kovács Sándor Iványnak most tudatosan csak egy szempontra, Zrínyi Miklós kéziratairа figyelő vizsgálata is figyelemreméltó eredményeket hozott. A kötet élén a hasonmás mellékletben is közölt epigrammák állnak, illetve az *Attila* és *Buda* kivételével azok, amelyekről később szövegkritikai vizsgálattal bebizonyítja, hogy Zrínyi Miklós saját kezének írásában maradtak fenn a javításaival ellátott ún. zágrábi *Syrena-kódexben.* Ezt követi a tulajdonképpeni kiindulópont, a Zrínyi-filológia alapvető kérdéseinek felvillantása, s ezek kapcsán a később (Széchy Károly által) *Elégia* címmel ellátott kézirat és a könyvbejegyzések formájában fennmaradt alkalmi Zrínyi-versek vizsgálata. Az *Elégiá*ról, annak szövegkritikai értékét lejjebb szállítva megállapítja, hogy nem Zrínyi kézírásában maradt fenn, az alkalmi verseket pedig újabb, költészettörténeti tanulságokat is érvényesítő megvilágításba helyezi. E négy kis vers bemutatása alkalmat ad ugyanis a filológián túlvezető poétikai következtetésekre is. A következő rész, már határozottan az epigrammák felé közelítve, a *Syrena-kódexet* mutatja be, tájékoztatva tudománytörténeti kérdésekről is. Ezután következik most már mind a hat epigramma, s a szövegkritikai és poétikai elemzéssel alátámasztott következtetés: az *Attila* és *Buda* időben korábbinak tekinthetők, a saját kezével írottak szoros összefüggésű ciklust alkotnak, és ez „epigramma-zártságú Balassi-strófában írt négy epigramma már igényesebb kísérlet".

A kötetet az epigrammák utóéletének rövid, de nagyívű áttekintése, valamint alapos irodalomjegyzék zárja.

Ötvös Péter

Magyar zenetörténet, 1982

ifj. Bartók Béla: Bartók Béla műhelyében.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 531 l.

Három könyvet tett le az asztalra a Bartók centenárium évében ifj. Bartók Béla, Bartók idősebb fia. Mindhárom (*Családi levelek*, a *Napról napra* sorozat Bartók-kötete és a *Bartók Béla műhelyében*) az itthoni család birtokában levő hagyatékot dolgozza fel, a személyes emlékeket és a családi hagyományt is felhasználva. Az egyes kötetek a dokumentumok más-más részét helyezik előtérbe, így egymást kiegészítik.

A *Bartók Béla műhelyében* témák, tárgykörök szerint csoportosítva tekinti át Bartók életútját, s megeleveníti személyi környezetét, tárgyi hátterét is. Minden adatot tartalmaz, amely az érdeklődő közönségnek, illetve a Bartókkal foglalkozó szakembereknek a legcsekélyebb mértékben is fontos, hasznos lehet. Ez pedig igen nagy adatmennyiséget jelent, mert „Bartók soha nem dobott el semmit; megőrizte jegyzeteit, kéziratait, azok vázlatait, a hozzá intézett leveleket, személyi iratait, útleveleit, vasúti jegyeit, szálloda- és egyéb számláit, használati tárgyait az utolsó ceruzacsonkig".

A könnyebb áttekintést táblázatok segítik elő. (Az apai és anyai ág családfája; Bartók lakóhelyei két különböző szempontú táblázatban, az egyik feltünteti a szereplőseket és gyűjtőutakat is; fellépéseinek összefoglalása országok és helységek, kamarapartnerek, karmesterek szerint.) A nyilvános szereplésekről szóló fejezet a részletes műsorokat is tartalmazza. Bizonyos témák aprólékos részletezését azért tartotta szükségesnek a szerző, hogy a Bartók-irodalom számos tévedését, félreértését tisztázza. Bartók egyéniségét, emberi arculatát az *Egyéniség és világnézet, Egészségi és fizikai állapot*, s a *Betegségek* című fejezetek rajzolják meg.

A könyv híven tükrözi írójának azokat a tulajdonságait, amelyeket családi örökségként hozott magával: a gondosságot és precizitást, a tények tiszteletét, a mégoly csekélynek tűnő dolgok, tárgyak, adatok megbecsülését, a dolgok tárgyilagos megközelítését.

A kötetet gazdag fényképanyag egészíti ki: bizonyítványok, hivatalos okiratok, műsorok, képeslapok, levelek, reprodukciók.

Domokos Mária

Berlász Melinda–Demény János–Terényi Ede: Veress Sándor.
Tanulmányok. Szerkesztette: Berlász Melinda. Zeneműkiadó, Budapest, 1982. 179 l.

1942. decemberében az akkor 35 éves, pályájának még jóformán elején álló Veress Sándor az Ethnographia c. folyóirat hasábjain emlékezett meg az akkor 60 éves Kodály Zoltán születésnapjáról. Írását a következő sorokkal fejezte be: „Íme látjuk, Kodálynál népi és magaskultúra, a magyar tájak dala és Európa nagy zenéje egy harmóniába csendül össze. A kettő egy, mint ahogy a szerencsésebb viszonyok közt élő nyugati nemzetek már századokkal előbb felépíthették nemzeti kultúrájukat a népi talajon. Nekünk hosszú századok mulasztásait kell pótolni rövid évtizedek folyamán, mert az idő könyörtelenül elhalad fejünk felett. És ebben áll Kodály munkásságának nagy jelentősége. Az ő példája mutatja, hogy még pótolhatjuk ezt a kényszerű mulasztást, s csak rajtunk múlik, hogy a megkezdett úton továbbhaladva kövessük őt egy jobb, igazabb, tisztább, teljesebb magyarság hitével szívünkben."

Ezekben a szavakban Veress szinte látnoki tisztánlátással jelölte ki hazája művészeinek és minden művelődésügyi munkásának feladatát. Nem lehet eléggé sajnálni, hogy ebben a munkában, ti. az európai színvonalú magyar nemzeti kultúrának a népi talajon való felépítésében élete legtermékenyebb, legértékesebb évtizedeiben éppen ő nem vett, nem vehetett részt.

Veress Sándor 1907-ben született. Hamar kiderült róla, hogy a Bartók és Kodály utáni zenésznemzedék egyik legtehetségesebb és legsokoldalúbb alakja: kiváló zeneszerző, lelkes népzenegyűjtő, hivatását szerető pedagógus és saját műveit eredetien zongorázó előadóművész. Tehetsége és tisztánlátása sokra predesztinálta hazája javára. Pályája töretlenül ívelt fölfelé 1949-ig, amikor az elkezdődő törvénysértések, különösen egyik volt barátja öccsének jogtalan meghurcolása és kivégzése hatására az emigrációt választotta: nem tért vissza külföldi útjáról, és Svájcban telepedett le. Alkotói pályája nem tört derékba: erről újabb és újabb művei tanúskodnak. Pedagógus-pályáját is folytatta a berni konzervatórium, majd egyetem tanáraként. De mindezzel már „csak" az egyetemes emberi kultúrát gyarapította. A nyugati nemzetekével egyenértékű magyar kultúra felépítéséből, „századok mulasztásainak pótlásából", melynek programját pedig oly világosan adta meg fenti soraiban, kizárta magát. Még egyszer hangsúlyozzuk: nem lehet eléggé sajnálni. Ez mindannyiunk nagy vesztesége.

Emigrálása után Veress nevét sokáig jóformán ki se lehetett itthon ejteni, kiváló zongorapedagógiai műveit bevonták, műveit nem lehetett előadni. Ma a helyzet valamivel jobb, de nem lényegesen. Mind Magyarországon, mind az emigrációban komponált műveivel csak a legritkábban lehet találkozni akár a rádió, akár a hangversenyek műsorán. Nem jött létre, és továbbra is várat magára a művész és a hivatalos Magyarország kapcsolatfelvétele is.

Ilyen körülmények között rendkívül örvendetesnek lehet nevezni e könyv megjelenését, mellyel – az előszó szavai szerint – „zenei életünk köszönti a hetvenöt éves Veress Sándort". Kísérletnek is nevezi magát ugyanakkor a könyv arra, hogy ezt a rendhagyó életművet visszahelyezze „a magyar kultúra folytonosságába, ahonnan a történelem forgószele kivetette".

A könyv tulajdonképpen három önálló, egymástól független tanulmány – egy cél érdekében.

Az első tanulmány *Demény János* írása: Veress Sándor – életművázlat. Benne Demény a személyes barátság érzelmi fűtésével rajzolja meg Veress életpályáját. Életrajz ez az írás, de a figyelem elsősorban nem annyira a külső eseményekre irányul, hanem inkább a művészi fejlődésre: a művek születésére, fogadtatására, értékelésére. Az írás bőségesen van illusztrálva Veress leveleiből vett idézetekkel, melyek igen alkalmasak arra, hogy maga a művész kerüljön emberközelbe. (A tanulmány szerzője mintegy száz levelet, illetve lapot váltott Veressel az elmúlt évtizedek során.)

A második tanulmány a kolozsvári zeneszerző, *Terényi Ede* munkája: Veress Sándor alkotóperiódusai – stíluselemzés. A szerző Veress alkotópályáját három szakaszra bontja: magyarországi, első svájci és második svájci korszaka. Ezen belül a legjelentősebb műveknek nyújtja rendkívül gondos stiláris elemzését. Munkája nyomán tanúi lehetünk annak, mint válik Veress a népdal talaján álló, a Bartók és Kodály stílusát folytató „nemzeti" zeneszerzőből fokozatosan a neoklasszikus, neobarokk irányzatok magábaolvasztásán át a legmodernebb stílusokat, sőt „technikákat" fölhasználó „európai" zeneszerzővé. Veress stílusa tehát nem egységes, de fejlődésében egységes ívet rajzol le.

A harmadik tanulmány *Berlász Melinda:* Veress Sándor – a népzenekutató. Rövid, de pontos táblázatokkal illusztrált ismertetése ez Veress hármas népzenekutatói munkásságának. Egyrészt a gyűjtőutaknak, melyek közül legjelentősebb és leggazdagabb talán az 1930-as út volt a moldvai csángómagyarok közt. Másrészt, lejegyzőmunkájának, melyben mintaképe Bartók volt, s mellyel el is nyerte mestere megbecsülését. Harmadrészt pedig rendszerező munkájának, melyet Bartók asszisztenseként végzett 1934-től 1940-ig a Tudományos Akadémián.

A könyvet fotókópiák egészítik ki Veress leveleiről, népdallejegyzéseiről. Végül pedig egy igen hasznos műjegyzék (1921-től 1977-ig), valamint publikációinak jegyzéke zárja.

Bereczky János

Breuer János: Kodály-kalauz.
Zeneműkiadó, Budapest, 1982. 371 l.

Kodály zeneszerzői életművének tudományos feldolgozásában az első áttekintést nyújtó munka e kalauz. Címének megfelelően az egyes kompozíciók oldaláról tekinti át az életművet úgy, hogy tizennyolc nagyszabású alkotásról (köztük zenekari, kamarazenei, színpadi művek egyaránt szerepelnek) egyenként nyújt tájékoztatást, a rövidebb lélegzetűeket pedig három műcsoport keretében összefoglalva ismerteti. Ez utóbbi fejezetekben kerül sor a kórusművek (gyermek- és női karok, férfikarok és vegyeskarok), a zongoraművek és a dalok tárgyalására.

Az egyes művek bemutatásában háromféle megközelítésmód érvényesült: a keletkezéstörténet, a fogadtatás története, valamint az adott mű szerkezeti és tartalmi analízise. Említést érdemel, hogy főként az első két szempont kidolgozásában mintegy tízéves kutatómunkájának eredményeit (főképpen sajtó-kutatás) tette közzé a szerző, de természetszerűleg összefoglaló munkájába építette a teljes Kodály-szakirodalom ide-

vágó ismereteit is. A munka a zeneszerzői életmű áttekintésének vonatkozásában kézikönyv jellegű alapvetésnek számít.

Berlász Melinda

Československo-mad'arské vztahy v hudbě.
(Csehszlovák–magyar zenei kapcsolatok.) Sborník materiálů z muzikologické konference Ostrava 1981. Krajské kulturní středisko, Ostrava, 1982. 68 l.

Bár pl. Liszt Ferenc és Bartók Béla szlovák és cseh kapcsolatai sem érdektelenek számunkra (Liszt Ferenc koncertjeinek, műveinek cseh *irodalmi* visszhangjáról K. Krejčí írt emlékezetesen szép tanulmányt), e helyen a kötet első dolgozata érdemel behatóbb ismertetést. A Magyarországon méltán ismert Richard Pražák foglalta össze – jórészt a saját korábbi kutatásai alapján – az 1945-ös év előtti cseh–magyar kulturális kapcsolatokat, megállapítva azok tipológiáját is. Tanulmánya első részében a kapcsolatok tipológiai kérdéseire tér ki, azaz a kapcsolatok jellegét, történelmi hátterét festi föl, mindazokat az aspektusokat tisztázza, amelyek e kapcsolatok kutatásakor szóba jöhetnek. Nevezetesen a történelmi aspektus az első, etnológiai, szociolingvisztikai jellegű a második, a harmadik eszmei-kulturális körbe tartozik (s az első „találkozástól" a II. világháború ideológiai mozzanataiig ível a vázlatos megfigyelések sorozata). A dolgozat második része négy időszakra bontva tekinti át a cseh–magyar kulturális kapcsolatok fejlődését: 1. 1526-ig; 2. 1526-tól a 18. század második feléig; 3. A 18. század 60-as éveitől 1918-ig; végül 1918-tól 1945-ig. Persze, nem csupán kontaktusokról van szó, hanem analógiákról is; s a magyar–cseh kapcsolatok nemegyszer *magyarországi*–cseh kapcsolatokká szélesednek (ti. a Magyarországon élő szerbek, szlovákok, az erdélyi románok is kapcsolatba kerültek csehekkel). Külön figyelmet érdemelnek a fordítások, mely munkában pl. Riedl Szende, J. E. Purkyně is jeleskedett, a természettudomány (Kitaibel Pál), a nyelvtudomány (Gyarmathi-Dobrovský) területén létező kapcsolatok is fontosak, nem utolsósorban Petőfi és Jókai cseh utóélete vagy a Kassai Munkás 1921–1925 között már Csehszlovákiában megjelenő számainak cseh költészeti anyaga. A kapcsolattörténeti összefoglalást jól szolgálja a korszakhatáron túl írt, mégis, visszatekintésével korszakainkat is átölelő tanulmány, Németh László: *Az én cseh utam* című írásának idézése.

Fried István

Eősze László: Kodály Zoltán élete képekben és dokumentumokban.
Harmadik, bővített kiadás. Zeneműkiadó, Budapest, 1982. 167 l.

A magyar zenetörténeti-ikonográfiai irodalom egyik leggazdagabb gyűjteménye Kodály Zoltán pályaútját dolgozza fel. A centenárium alkalmából ismét megjelent új, bővített kiadásban. A legújabb kiadás főként terjedelmi bővülést eredményezett; a korábbi megjelenéshez képest mintegy ötven dokumentummal gazdagodott a képeskönyv (továbbá a képeken szereplő pályatársak névmutatószerű feldolgozásával), egyébként a bevezető tanulmány és a kötet törzsanyaga változatlan maradt.

A szerző az életmű egészének ikonográfiai bemutatását tekintette céljának a rendelkezésre álló dokumentumok széles körének bevonásával; nemcsak az idevágó portrék, fotók anyagából válogatott, Kodály zeneműveinek, leveleinek, írásainak körét, valamint a fontos kortársi dokumentumokat szintén bemutatandó tárgyának tekintette. A kötet kortörténet és Kodály pályaútjának dokumentumgyűjteménye is egyben.

Berlász Melinda

Háry János kalandozásai Nagyabonytul a Burgváráig.
Írták: Paulini Béla és Harsányi Zsolt. Zenéjét írta Kodály Zoltán. Op. 15. – Kass János illusztrációival és Till Géza utószavával. Zeneműkiadó, Budapest, 1982. 83 l.

Kodály Zoltán születésének századik évfordulóját – egyebek közt – e kötettel ünnepelte a Zeneműkiadó. Az 1929-es első kiadás szövege szolgált a kiadás alapjául, melyhez Till Géza utószava nemcsak a művel kapcsolatos hasznos tudnivalókat társítja, hanem kitekint az egyidejű kritikai fogadtatásra, valamint a daljáték gazdag utóéletét jelentő feldolgozások újdonságaira, egymással ellentétes jellegére is.

J. J.

Így láttuk Kodályt.
Ötvennégy emlékezés. Szerkesztette: Bónis Ferenc. Zeneműkiadó, Budapest, 1982. 494 l.

A Hungarológiai Értesítő 1981. 3–4. száma már beszámolt e kötet első megjelenéséről, amelyben 34 emlékező vall Kodályhoz fűződő személyes kapcsolatáról, tanítványi, munkatársi, baráti emlékeket idézve. A zeneszerző születésének 100. évfordulójára bővített kiadásban jelent meg a gyűjtemény, újabb 19 emlékezéssel egészítette ki Bónis Ferenc, a nagy muzsikus hagyatékának hű őrzője, életművének megismertetéséért egyik legtöbbet tevő zenetörténészünk. Az újonnan bekerült emlékezések szerzői: Agócsy László, Comensoli Mária, Demény János, Doráti Antal, Engel Iván, Gál István, Halápy Lili, Horusitzky Zoltán, Keresztury Dezső, Kósa György, Lőrincze Lajos, Lukin László, Rácz Blanka, Reményi Gyenes István, Somogyi László, Székely Júlia, Szőke Péter, Vass Lajos s az első kiadásból több kritikus által is hiányolt Weöres Sándor.

A költő kettőjük munkakapcsolatát eleveníti fel az első kórusműtől (*Öregek*) a számos dallamhoz írt szövegekig, ritmusvázlatokig. Valamennyi írás hozzájárul annak a képnek a gazdagításához, amely a világhírű zeneszerző, tudós, nyelvész, filológus, pedagógus és egy rendkívüli életprogramot megvalósító nagy művészegyéniség alakjáról olvasókban, hallgatókban, tanítványokban, zenészekben, népzenekutatókban, előadóművészekben él. Keresztury itt közölt írásában találóan „a nagy magyar nemzeti romantika utolsó igazán jelentős tagjá"-nak nevezi Kodály Zoltánt. A gyűjtemény egészen közel hozza a „Tanár Úr"-nak szólított, nehezen megközelíthető mester alakját, munkás, termékeny éveit, munkamódszereit, életreszóló tanácsait; fontos adalékul szolgál a további zenei kutatásnak. A gazdag képanyag, névmutató és a Kodály-művek mutatója növeli a kötet dokumentum-értékét.

R. Takács Olga

A Kodály Intézet Évkönyve. I–II.
Szerkesztette: Ittzés Mihály. Kodály Intézet, Kecskemét, 1982. 135, 1983. 61 l.

Az 1975-ben megnyílt kecskeméti Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézet ma már nemcsak hazai viszonylatban jelentős zenei intézmény, hanem határainkon túl is. Az Intézetben folyó munkáról a nagyközönség az 1982–83-ban megjelent évkönyvekből alkothat magának véleményt. Erdei Péter, a Kodály Intézet igazgatója a 82-es évkönyv *Előszavá*ban tevékenységük fő irányait így körvonalazza:

„– magyar és külföldi ének-zenetanárok továbbképzése; a magyar zenepedagógia, elsősorban az iskolai énekoktatás dokumentumainak összegyűjtése és rendszerezése;
– a Kodály Zoltán zenepedagógiai munkásságából fakadó hazai és külföldi kiadványok, tudományos munkák, történeti értékű dokumentumok összegyűjtése".

Az adatokban bővelkedő *Előszó*t Kodálynak és tanítványainak, munkatársainak előadásai, visszaemlékezései követik. Hogy csak a legismertebb neveket említsük: Horusitzky Zoltán, Nádasdy Kálmán, Ádám Jenő, Vásárhelyi Zoltán, Bodon Pál stb.

Kodály Zoltán hangszertanításról szóló előadása (*Magyar hangszertanítás*) most jelent meg először magyarul.

Kodály az értelmes, magyar hangszertanítást úgy mutatja meg, hogy elkerüli az Európában oly megszokott német zenei rendszer szolgai átvételét. A hangszertanulás útját a következő fokozatokban jelöli meg: egyszerű magyar népdalok éneklése, esetleg zongorázása fekete billentyűkön; hangjelölés ismertetése, ritmizálás, betű-kottaírás gyakorlása, folyamatos szolmizálás; polifon hallás kifejlesztése kánon zongorázásával ... Az előadás után lezajlott vita – amely szintén megjelent a kötetben – hűen tükrözi azt a zeneszemléletet, melyet Kodály átalakítani igyekezett úgy, hogy otthoni kísérletezésre szólította fel hallgatóit.

Kerényi György, a magyar népzenekutatás első úttörőjének állít emléket *Kodály Zoltán kedves népdalai*nak felidézésével. Ám nemcsak a dallamokat szólaltatja meg

bennünk, kottaolvasókban egy-egy népdal feldolgozása ürügyén, hanem bejárja velünk azt az utat is, melyet Kodály-módszernek nevez nemzedékünk.

Kodály tanári és emberi portréját Horusitzky Zoltán (*Zeneszerzéstanárom: Kodály Zoltán*), Nemesszeghy Lajos (*Emlékmozaikok Kecskemét zenei életéből*) és felesége, Nemesszeghyné Szentkirályi Márta (*A zenei nevelés szerepe az ember személyiségének fejlesztésében*) rajzolják elénk. Az előadások közül kiemelkedik még Ádám Jenőé (*Módszeres énektanítás*), de a többiek is az *Előszó*ban megfogalmazott – fentebb idézett – feladatokról, eredményekről számolnak be. A tizenkét szerző előadását *Szerkesztői jegyzetek*, a *Népdalpéldák szöveges mutatója* és az angol nyelvű rezümék zárják.

Az 1983. évi (2.) évkönyv tulajdonképpen az előző kötetben felsorolt munkaterületeket illusztrálja gazdag fotóanyagával, a szemináriumok országonkénti felsorolásával, a tanfolyamok programjainak közlésével és előadóinak megnevezésével. A *Tízéves Kodály Intézet*ről, a *Kodály Szemináriumokról* stb. értékelő áttekintést a bevezetőben kapunk. Mindezt párhuzamosan magyar és angol nyelven is.

Húbert Ildikó

Kodály-mérleg, 1982.
Válogatta és szerkesztette: Breuer János. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1982. 445 l.

A Kodály-évfordulóra készült könyvek, tanulmánygyűjtemények közül ennek az az érdeme és nagy előnye, hogy a zeneszerző életműve értékelésének, utóéletének legfontosabb kérdéseit állítja a középpontba. *A zeneszerző* című ciklusban azok a méltatások és kritikák olvashatók, melyek a legtöbbet tettek Kodály elismertetésének ügyéért. Bartók Béla, Molnár Antal, Szabolcsi Bence és Tóth Aladár írásai egyben az értekező esszé legszebb dokumentumai közé tartoznak.

Hogy a befogadás folyamata mily küzdelmes volt, jól mutatja a *Visszhangok, viták* című ciklus, mely megéreztet valamit abból a bonyolult folyamatból, hogyan lett Kodály Zoltán művészete botránykőből, alpári élcelődésre alkalmat adó jelenségből a világ zenekultúrájának megbecsült része, s mint lett a zeneköltő, személyében is, a magyarság elismert képviselője.

A *Hangok nagy tanára* cím alatt sorakoznak azok a személyes hangú emlékezések, melyek a zeneszerzés iskolát teremtő tanárát, a népzenetudóst és a közművelődés pedagógusát idézik. Az ezt követő *Vers és dallam* cím szaktanulmányok sorát rejti, melyek közül néhány irodalmi vonatkozásban is figyelemre méltó, filológiai és történeti érdekű közlés. Új felismeréseket tartalmaz Breuer János *Ady-hatások Kodály művészetében*, Gál István: *Kodály és Balázs Béla barátsága* és Tasi József: *Kodály Zoltán és József Attila* című írása.

Rónay László

Kodály Zoltán 1882–1982.
Szerkesztette: Kecskeméti Gábor. Editio Musica, Budapest, 1982.

Szép kiállítású fényképgyűjtemény a centenáriumra megjelent album, melynek anyaga válogatás Eősze László monográfiájából (Kodály Zoltán élete képekben és dokumentumokban. Zeneműkiadó, Budapest, 1971.). A mappában található fotók tematikus csoportosításban követik egymást, bemutatva Kodály életének és munkásságának különböző oldalait. A képek jegyzékében (mely angol és német nyelven is olvasható) az elrendezési elv hangsúlyozása külső, formai kifejezést is nyer a témacsoportok elválasztásával és a Kodály-idézetek közbeiktatásával. A portrék mellett kéziratlapok, levelek, sajtókivágások, plakátok felvételeit (összesen 33) tartalmazza az összeállítás.

Rudasné Bajcsay Márta

Kodály Zoltán levelei.
Szerkesztette: Legány Dezső. Zeneműkiadó, Budapest, 1982. 461 l.

Kodály azt mondta egyszer egy előadásában („Bartók, az ember"): „... sohasem érdekeltek a művészek életrajzai. Ha olvastam is, többnyire csalódtam, mert semmi olyat nem tudtam meg belőlük, ami közelebb vitt volna műveik megértéséhez. Művet megérteni lehet anélkül, hogy ismernénk szerzőjét, de embert művei nélkül nem, hiszen beléjük tette le énje jobbik részét." Ha Kodálynak igaza volt – és nyilván igaza volt –, úgy igaza volt magát illetőleg is. Ő is műveibe tette le énje jobbik részét, s aki meríteni akar az ő gazdagságából, annak mindenekelőtt műveit kell minél jobban megismernie.

Ám egy nemzet sem mondhat le arról, hogy legjobbjaitól mindent meg ne tanuljon, amit csak tőlük tanulni lehet. Ezért volt feltétlenül szükség rá, hogy Kodály Zoltán leveleit végre összegyűjtsék, és ezért tette jól a Zeneműkiadó, hogy azokat a centenáriumra megjelentette. Mert akinek „van füle a hallásra", sokat tanulhat ezekből a levelekből is. Ez a viszonylag kevés (de azért egy vastag kötetet kitevő), s ugyanakkor még a szavakkal is takarékosan gazdálkodó levél együttolvasva előre el nem képzelhetően izgalmas olvasmánnyá válik: emberközelébe jutunk általa a magyar történelem és kultúra egyik legnagyobb alakjának. Annak a lángelmének, aki nem csak nagy művész volt, hanem akinek eddig még mindig nem eléggé méltányolt nagyságának titka talán éppen abban áll, hogy nála egyfelől a művészi nagyság és a tudományos fölkészültség, másfelől az erkölcsi tartás és a legkülönbözőbb és legnehezebb időkben való emberi helytállás soha nem mondtak egymásnak ellent, ellenkezőleg: a legteljesebb és legszebb egységbe forrtak össze.

A megjelent levelek Kodály életének közel 66 évét fogják össze: az első 1901. május 13-án, az utolsó 1966. december 31-én kelteződött. Fiatalkori leveleiből kirajzolódik előttünk Kodály, a barát (Bartók Bélához, Szekfű Gyulához, Horváth Jánoshoz, Schneider-Trnavsky Miklóshoz stb. írt levelei): mint barát is szokatlanul tartózkodó és szűkszavú, de sírig hű. Rendkívül érdekesek, és természetszerűleg a legföltá-

rulkozóbbak jövendő feleségéhez, Gruber Emmához írt levelei. Ezekben számol be legrészletesebben külföldi útjairól, hangversenyélményeiről, kortárs zeneszerzőkről és azok műveiről való véleményéről, népdalgyűjtő útjairól, kirándulásairól, természetszeretetéről, kialakuló hivatástudatáról stb.

Később nőttön nő azok köre, akikkel kapcsolatot tart. Szemmel tartja volt növendékei sorsának további alakulását, segít nekik nemcsak állást találni, hanem azon túl: élethivatást is. Biztatásaival, tanácsaival támogatja a vidéki népdalgyűjtőket. Széles körű levelezést folytat nehezen hozzáférhető külföldi népdalkiadványok megszerzése érdekében.

Nem csak az ismerősök köre nő azonban, hanem az ügyek száma is, melyeket szívén visel. Ilyen ügy talán mindenek előtt a vidéki városok zeneéletének, elsősorban kóruskultúrájának fejlődése. Utóbb felnő fontosságban ez ügy mellé a zeneoktatás ügye az óvodától a különböző fokú iskolákon át a Zeneakadémiáig. Ebben az ügyben is kitartóan levelez vidéki énektanároktól kezve volt tanítványain át az államelnökig.

Leveleiben küzd a szép magyar beszédért (pl. a rádióban), a nyelvhelyességért, küzd utolsó, s talán legkedvesebb munkahelye, az MTA Népzenekutató Csoportjának egységéért és megőrzéséért, tanácsokkal látja el művei külföldi előadóit. Tartja a kapcsolatot a világ legkülönbözőbb országaiba került volt tanítványaival és pártfogoltjaival, együtt örül velük sikereikben vagy családi örömeikben, együtt szomorkodik velük gyászaikban.

A kötetet Kodály Zoltánné fölkérésére és támogatásával Legány Dezső szerkesztette. A levelek elé is ő írt egy szerénységében rokonszenves, rövidségében is mindent jól helyére tévő előszót. A levelek végére pedig kiváló és bőséges jegyzeteket, melyek az egyes levelek külső leírásán túl a címzettek, sőt nemegyszer a levelekben említett egyéb személyek fontosabb életrajzi tudnivalóit is tartalmazzák. Nyilván nehéz munkája volt az összegyűjtéssel, de azt mégis sikerrel megoldotta, ha vannak is a levelek sorában fájdalmas hiányok: oly levelek hiányai, melyek megismerhetéséről talán örökre le kell mondanunk. A szerkesztő egész munkáján érződik, hogy azt elejétől végig Kodály iránti mélységes tisztelettel és tiszteletből végezte.

A kötetet fotókópiák egészítik ki Kodály leveleiről, leveleihez csatolt rajzairól és kompozíció-kéziratairól, sőt még népdalgyűjtéséhez használt térképeiről is.

Végezetül meg kell említenünk, hogy ez a kötet Kodálynak csak magyarul írott leveleit tartalmazza. A kb. kétszer annyi (!) idegen nyelvű levél majd külön, először az eredeti nyelven fog megjelenni.

Bereczky János

Legányné Hegyi Erzsébet: Stílusismeret Kodály pedagógiai művei alapján.
1. Népzenei sajátosságok, reneszánsz stílusjegyek. Zeneműkiadó, Budapest, 1982. 151 l.

A hazánkban és külföldön egyaránt ismert szerző Kodály-módszerre épülő pedagógiai munkásságának újabb állomása ez a négykötetesre tervezett sorozat. Szerves folytatása az 1977-ben megjelent *Énektanárképzés Kodály pedagógiai művei alapján* c. munkának. A sorozat célja, hogy a muzsikusjelöltek zenei készségfejlesztését összekapcsolja a zenetörténeti korszakok legjellegzetesebb stíluselemeinek tudatosításával.

Az első kötet a népzenei sajátosságokkal és a reneszánsz stíluselemekkel foglalkozik. A szerző először Kodály pedagógiai műveiből vett gyakorlatok elemzése útján mutatja be a népzene és a reneszánsz (modális) zene legfontosabb stílusjegyeit: ritmikai, dallamszövési, dallamszerkezeti, formai, hangnemi, hangkészleti, harmóniai, sőt kottakép szerinti jellemzőit. Ezután az adott témakör stiláris vonatkozású elméleti ismeretanyagát tárgyalja, összekapcsolva a hozzátartozó technikai gyakorlatokkal. A továbbiakban a modális zene harmóniaelemzését gyakoroltatja zeneirodalmi idézetek segítségével. Az ezt követő fejezetekben az adott stíluskörhöz kapcsolódó zenei szemelvények, gyakorlatok és módszertani javaslatok a lapról olvasási készség, a zenei memória és hallás fejlesztését célozzák.

A kötet közel 180 hallásra szánt zenei idézetet közöl Kodály, Bartók, Lassus és Palestrina műveiből, valamint népdalgyűjteményekből. Forrásjegyzéke a könyv végén található.

A sorozat egy-egy zenei stíluskör ismertetése mellett a sokszor túlságosan elméleti vagy gyakorlati oldalra billenő zenei oktatást kívánja tudatosan összekapcsolni és egyensúlyba hozni. A jó pedagógiai érzékkel és biztos elméleti tudással megírt szolfézs és zeneelméleti segédkönyv használata a főiskolai és a szakközépiskolai zenei képzésben egyaránt fontos.

Szalay Olga

A magyar zenei szakirodalom bibliográfiája 1980.
Szerkesztette: Zimáné Lengyel Vera. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár – MTA Zenetudományi Intézet, Budapest, 1982. 240 l.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár új vállalkozása ez az MTA Zenetudományi Intézetével közösen készített tájékoztató kiadvány a közművelődés és a tudományos kutatás igényeinek kielégítésére. A zenetudomány valamennyi területéről, a zenepedagógiai művekről, valamint a zenei életről szóló közlemények mind gyűjtőkörébe tartoznak, feldolgozza az operai és hangversenyélet kritikai visszhangját is. A Magyarországon megjelent művek mellett a lehetőségekhez képest külföldi, magyar tárgyú munkákat, illetve magyar szerzők külföldön kiadott műveit is feltárja. A folyamatosan kiadott bibliográfiai gyűjteményeken kívül közel száz időszaki kiadványt dolgoztak fel az anyaggyűjtők és szerkesztők (köztük a napilapokat is és több idegen nyelvű periodikát). A szakrend egy zenei tárgyú ajánlójegyzék mintájára készült, a bibliográfia jellegének megfelelő módosításokkal: általános művek, zenetörténet, népzene-zenei folklór,

hangszertörténet, hangszerek; előadóművészet, előadóművészek; zeneelmélet, zeneesztétika, zenepedagógia, a zene és más művészetek, egyházi zene, zenei élet, zeneműkiadás. A kiadvány használhatóságát rendkívül gondosan szerkesztett mutatók és címjegyzékek, valamint névmutató segíti. A 2361 adatot tartalmazó bibliográfia egy igen hasznos sorozat első darabja, s szinte teljes áttekintést nyújt az 1980-as év zenei vonatkozású terméséről. Valamennyi kutató számára igen komoly segédeszköz lesz ez a próbaszámként útjára bocsátott munka, a használat közben igényelt változtatásokat a szerkesztők örömmel nyugtáznák.

R. Takács Olga

Népzene és zenetörténet IV.
Szerkesztette: Vargyas Lajos. Editio Musica, Budapest, 1982. 230 l.

A sorozat negyedik kötetében három tanulmány látott napvilágot.

Az első *Bereczky János, Domokos Mária* és *Paksa Katalin* munkája: *Magyar–román dallamkapcsolatok Bartók román gyűjteményében (Rumanian Folk Music II.).* A szerzők Bartók Amerikában befejezett kiadványának az énekelt dalokat tartalmazó kötetét vetették vizsgálat alá, különös figyelemmel illetve a román népzenei stílusoktól elütő, és a magyarhoz közelálló dallamokat. Bartóknak az összehasonlító anyag csak igen kis mennyiségben állt rendelkezésére, az idegen eredetű dalok listáját, melyet bevezető tanulmányában tett közzé, ő maga sem tekintette teljesnek. A szerzők feladatuk egy részeként azt vállalták, hogy a magyar vonatkozású hivatkozásokat szükség szerint pontosítják, hogy a Bartók által legtöbbször fejből idézett dallamvariánsokat az ún. Bartók-Rend megfelelő dallamaival vagy dallamcsoportjaival azonosítják. Másrészt, az újabb, magyar népzenei kutatások módosította képnek megfelelően a felsorolást új adatokkal is ki kellett egészíteniük. A kilenc fő csoportba osztott, jegyzetekkel bőven ellátott összehasonlító anyagot zenei stíluskörök, s ezen belül típusok szerint felbontva találjuk a tanulmányban. A rendezés így azt is kimutatja, hogy a magyar népzene mely rétegei milyen mértékben érintkeztek az erdélyi román népzenével. A dallamösszehasonlítások után található mutató megyék szerinti csoportosításából arról nyerhetünk áttekintést, hogy a Bartók által gyűjtött román dalok vidékenként milyen arányban hozhatók kapcsolatba magyar dallamokkal.

A második tanulmány *Paksa Katalin* munkája: *Gyimesi tetratontriton dalok díszítési módja.* A népzenetudomány egy kevéssé művelt kutatási területe a zenei ékesítés tanulmányozása. Paksa Katalin jelen írásában a magyar népzene egyik legarchaikusabb strófikus dallamcsoporttípusát vizsgálja a díszítés szempontjából. Ezek a dallamok különösképpen fontos tanulsággal szolgálnak a terület kutatásának, mivel esetükben az ékesítés nemcsak járulékos előadásbeli sajátság, de „e dalok létezési módját jelenti." A munka, mely 12 felvétel 198 versszaka vizsgálatának eredménye, a dallamcsoport sajátos díszítésmódjának bemutatásán kívül a közösségi és egyéni ékesítési mód összehasonlításával, továbbá egy, kiemelkedő képességű énekestől származó, különböző időpontokban nyert adatok összevetésével is foglalkozik. A tanulmány nagy részletességgel lejegyzett dallamokat (I–VIII) s a díszítményeket külön bemutató dallamtáblája-

tokat mellékel, a szövegközi táblázatokkal pedig a díszítmény helyeit és gyakoriságát mutatja be az egyes strófákban.

A kötet harmadik tanulmányát *Halmos Béla* készítette: *Tizenkét széki csárdás (Egy tánczenei folyamat vizsgálata)*. Ez a munka, az előbbihez hasonlóan, úttörő érvényű, mivel a régi tánczene vizsgálata s főként rendszerezése a vokális, egyszólamú, többnyire strófikus dallamokéhoz képest még járatlan területnek számít. A széki muzsika tanulmányozásával Halmos Béla a hangszeres népi tánczene általános vizsgálatánál is alkalmazható támpontokat keresi. A tanulmányban bemutat egy új partitúralejegyzési módot, mely az elsődleges vizsgálat idejére célszerűbb. Ez a fajta betűjelölés, melyet az első fejezet ismertet, nemcsak a három tagú széki banda összjátékának pontos leírására, hanem más felállású bandákra is alkalmazható. A második fejezet az akkordtáblázatot tartalmazza. A harmadik fejezetben a zenészek: Ádám István „Icsán" és két fia rövid életrajzát, majd az egyszerűsített partitúrát találjuk, jegyzetekkel. A negyedik fejezet a tánczenei folyamat szerkezeti elemzését nyújtja, kijelöli a széki csárdás helyét a tánczenei folyamat hierarchikus rendszerében. Végül, a csárdás-tételről megállapított sajátosságok alapján, Halmos Béla meghatározza a széki csárdás-dallam történeti helyét.

Rudasné Bajcsay Márta

Péter László: Kodály Szegeden.
Somogyi-könyvtár, Szeged, 1982. 191 l. (A Somogyi-könyvtár kiadványai)

A Somogyi-könyvtár kiadványai című sorozat 25. köteteként jelent meg a sorozatszerkesztő Péter László újabb dokumentumkötete, amely Bartók Béla életművének szegedi vonatkozásai után Kodály Zoltán és Szeged kapcsolatát dolgozza fel. Amint az előszóban írja: Bartók nagyon sokat hangversenyezett Szegeden, Kodályt másféle szálak fűzték e városhoz. Rajongó hívei és tanítványai, lelkes zenekritikusok, kitűnő énekkarok, a szegedi szabadtéri színpad, a szegedi színház sokat tettek Kodály művészetének meg- és elismertetéséért. A kötet sorra veszi azokat a kiemelkedő személyiségeket, akik személyes barátság, közös zenei munkák, kritikai tevékenység vagy egyéb kapcsolat formájában Szegeden kerültek Kodály Zoltán közelébe. Az irodalomtörténészeknek is sok érdekes adalékot szolgáltat a Balázs Bélával való barátság története. Szeghy Endre, Kertész Lajos, Fricsay Ferenc portréja a kitartó, fáradhatatlan és tehetséges Kodály-hívek munkásságát is bemutatja, nélkülük Kodály műveinek a magyar zenei életben való természetes jelenléte sokkal lassabban ment volna végbe, s a szegedi zenei kultúra sem lendülhetett volna fel. Mindhárom karmesterről (köztük Fricsay Ferencről, aki 1947-től Nyugat-Európában folytatta karmesteri pályáját) igen nagy elismeréssel írt Kodály, szeretetteljes dedikációk, levelek maradtak fenn kapcsolatukról. A szegedi színpadokon felhangzó Kodály-művek történetét is végigkísérhetjük a kötet lapjain: 1930. november 12-én volt a *Háry János* szegedi bemutatója, 1935-ben a *Galántai táncoké*, 1938-ban a szabadtéri színpadon játszották a *Háry János*t, s azóta rendszeresen szerepelnek Kodály-művek Szegeden. Az előadásokról szóló beszámolót, a kritikai visszhang feldolgozását az 1976-ban bemutatott *Székely fonó*ról szóló ismertetés

zárja. A kötet jóval többet nyújt a helytörténeti gyűjtemények feladatvállalásainál: az egész magyar zenekultúra, kórusmozgalom, Kodály Zoltán életművének története gazdagodott az itt közreadott dokumentumok (dedikációk, levelek, kritikák, fotók, visszaemlékezések) kötetbe gyűjtésével. Irodalomjegyzék és gondos mutató egészíti ki a kiadványt, amely a sorozat egyik kiemelkedő darabja, méltó tisztelgés a Kodály-centenáriumon a nagy muzsikus emléke, élő szelleme előtt.

R. Takács Olga

Zenekultúránkról.
Szerkesztette: Balázs István. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1982. 463 l. (Vélemények, viták)

Az utolsó évtized legizgalmasabb zenei kérdéseivel kapcsolatos vitákat tartalmazza a kötet, nem a lezárás igényével, inkább azt jelezve, hogy e nyitott kérdések közül jónéhányat – kellő anyagiak hiánya, vagy egyéb okok miatt – egyelőre nem is lehet megválaszolni. Különösen az *Utak és válaszutak a kortárs magyar zeneszerzésben* ciklusban összegyűjtött írások jelzik a viták éles voltát, a jövőre vonatkozóan is figyelmeztető Szabó Helga *Torzulások a kodályi zenei nevelés általános iskolai programjában* című vitairata.

Rónay László

Magyar néprajz, 1982

Artes Populares 8.
A Folklore Tanszék Évkönyve. Szerkesztette: Voigt Vilmos. (Strena Folclorica Josepho Faragó sexagenario dedicata) Budapest, 1982. 309 l.

Faragó Józsefnek, a nemzetközileg is elismert erdélyi folkloristának 60. születésnapja alkalmából jelentette meg a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Folklore Tanszéke az Artes Populares 8. gyűjteményes kötetét. Gazdag munkásságáról ad számot műveinek bibliográfiája. A kötet mindenekelőtt néhány jelentős összegező, illetve informatív tanulmánnyal köszönti a jubilánst. Életművét, munkásságát Voigt Vilmos méltatja, míg az önvallomásszerű interjút Beke György készítette Faragó Józseffel.

A Faragó József tiszteletére készített tanulmányok sorát Katona Imre: *A népi hit és az irodalmi betyárhagyomány Petőfinél* című írása nyitja meg, bemutatva e bonyolult kérdéskör belső összefüggéseit, kölcsönös egymásrahatásait. Deme László: *Ezernyolcszáznegyvennyolc a betyárhagyományban* címmel számol be a nagy sorsfordulónak a betyárhagyományok alakulására gyakorolt hatásáról. Nagy Dezső: *Nagy-Budapest néprajzi kutatása* című dolgozatában a magyar főváros – főleg 1686 utáni – történeti-néprajzi vázlatát és bibliográfiát közöl a további kutatás elősegítésére. Ezután Kanyó Zoltán *Költői alkotás és kommunikáció* című elméleti tanulmánya következik. Morvay Juditnak *A sztereotipiáról* szóló tanulmánya a beszédnek azokat az „előre gyártott elemeit", a paraszti beszédkultúra azon tartóoszlopait világítja meg, amelyek azonos szituációra azonos kifejezések használatában nyilvánulnak meg. Tarnay László: *A találós logika formája* című dolgozata Maranda Köngas elméletével (Theory and Practice of Riddle Analysis Università di Urbino, 1972) vitázik. Bori Imre: *A jugoszláviai magyar folklórkutatás eredményei és szerepe a jugoszláviai magyarok kultúrájában* címmel azt az előadását adta közre, amelyet 1978. október 24-én tartott az ELTE Folklore Tanszékén, s amely nemcsak általában a folklorisztika, hanem a jugoszláviai magyar művelődés története szempontjából is fontos dokumentum.

A kötet következő írásai *A magyar népköltészet forrásai – egy forráskiadványsorozat tervezete* kiadványsorozat egyes tematikus köteteinek koncepcióját ismertetik. Voigt Vilmos *Bevezető megjegyzése* az egész vállalkozásról általában, Küllős Imola a *Lírai dalok;* Mándoki László a *Szóbeli rejtvények a reformkorból;* Pogány Péter: Az 1828 után és 1843-ig lejegyzett „közdaltermés"-ből összeállítandó kötetről közöl elvi-módszertani információkat. Ugyancsak ennek a sorozatnak részeként Tüskés Gábor a kéziratos és nyomtatott mirákulum-szövegek sajtó alá rendezésének tervezetét ismerteti.

Az ELTE Folklore Tanszékének műhelymunkája kap nyilvánosságot a további lapokon. Hírt ad a Folklore Tanszék kutatási jutalmának 1982. évi odaítéléséről Lábadi Károly eszéki néprajzkutatónak; szócikkeket közöl a tanszék archívumában elhelyezett Szendrey Ákos-féle Babonaszótárból; majd opponensi véleményeket Kanyó Zoltán *„Zur Theorie der einfachen Formen"* című és Pócs Éva *A magyar ráolvasások* című disszertációjáról Voigt Vilmostól és Dömötör Teklától. Végül közli a Tanszéken 1980–1982-ben készített doktori értekezések és szakdolgozatok jegyzékét, valamint a „Folklór és Folklorisztika" sorozat különnyomatainak regiszterét.

Kiss Mária

Bálint Sándor: A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népélete.
Harmadik rész. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1978/79. 2. Szeged, 1980 [1982]. 952 l.

A magyar néprajz legnagyobb személyes teljesítményét, Szeged és földrajzi környezete, kulturális vonzás- és kisugárzásterülete monográfiáját 1979 nyarán kereken ötven esztendei tudatos gyűjtőmunka után zárhatta le a szerző. A mű harmadik részének megjelenésével a kiadás is lezárult.

Az utószóban oldalakon át sorolja Bálint Sándor, milyen forrásokból merített, kik voltak segítői az adatgyűjtésben: édesanyja, rokonsága, ismerősi köre, tanítványai, lelkészek, tanítók, majd munkatársak, és már a tudatos megfigyelői-gyűjtői tevékenység előtt, kisgyermekkora óta ő maga is miként raktározta el emlékezetében a szegedi népéletből szerzett közvetlen élményeit. Bálint Sándornak megvolt az a ritka adottsága, hogy beleszületvén, belülről szemlélhette tudományos vizsgálatának tárgyát, de megszerezte a szakképesítést is, mely ahhoz kellett, hogy szükség esetén kívülről is ráláthasson. Ez a képzettség tette lehetővé azt is, hogy ne álljon meg a paraszti élet és kultúra leírásánál. Monográfiája mindhárom részében együtt jelenik meg a település és vonzásköre teljes emlékanyagának minden olyan vonása, melynek a tradíció folytonossága biztosított keretet. Jelentős városi hagyományokkal rendelkező településről lévén szó, természetes módon kezeli és kapcsolja egybe Szeged sokszínű és gazdagon rétegzett társadalmának hagyatékát. Ismeri és felhasználja a legkorábban fennmaradt írásos adatokat éppúgy, mint azokat, melyeket már kortársként maga is tapasztalt, átélt. Szeged művelődéstörténetének teljes metszete megtalálható a monográfiában a néprajz szempontjai szerint földolgozva. Különösen a szokásokat és a népköltészetet tartalmazó harmadik rész bővelkedik művelődéstörténeti és történeti néprajzi adatokban.

A kötet az emberi élet hagyományvilágával kezdődik. Bálint Sándor követi a néprajzi munkákban megszokott és az anyag természetéből is adódó tárgyalási rendet: a család jellemzése után következik a születés, a gyermekkor, majd a házasságkötés, végül a halál. Az anyag bemutatásának menete mégsem egyezik teljesen az élet nagy fordulóit tárgyaló más munkák szerkezetével. A gyermekkor kapcsán talál módot arra a szerző, hogy közreadja negyvennégy egységből álló színes gyermekjáték-gyűjte-

ményét. Szokatlan az is, hogy a házasságkötés néprajza elé – különben teljesen indokoltan – beillesztette a katonáskodás folklórját és emlékanyagát. A részletes lakodalomleírás olyan ritka szempontokat is tartalmaz, mint az 1895 (az állami anyakönyvezés bevezetése) előtti és utáni szokások külön jellemzése. A házassági szokások után pedig nem következik azonnal a halál, a halotti kultusz, hanem az egészség megóvásának és a betegség gyógyításának földolgozását olvashatjuk. A művelődéstörténeti szemlélet jegyében értékeli a szeged-alsóvárosi kolostor orvosi tevékenységét, a nagy járványok lefolyását, majd a népi orvoslást és a javasemberek működését. A halál és a temetés néprajzát a túlvilág hite és a halottlátók bemutatása zárja.

A kötet második nagy egysége a jeles napokat foglalja magában. Ez az a témakör, mely Bálint Sándornak a szegedi népi kultúra kutatása mellett a másik nagy érdeklődési területét, a szakrális néprajzot képviseli a monográfiában. Ha az előbb helytörténeti ismeretek és a szemlélet teljességét hangsúlyoztuk, itt azt kell kiemelnünk, hogy a helyi eredetű néprajzi anyag Bálint Sándor munkáiban a szakrális néprajzban kapta meg leginkább az egyetemes kitekintést, az európai kultúrához való kapcsolódás feltárását. Ismert, hogy a magyar katolicizmus népi változatai épp a Szeged-táji hagyományvilágban virágoztak ki talán a leggazdagabban. Ezekben a fejezetekben a korábban az egyházi ünnepekről publikált könyvek szegedi vonatkozásait találjuk meg a helyi kultúra kibontakoztatásának jegyében, részletesebben kidolgozva. A jeles napokat a hitélet egyéb területeinek felsorolása követi: a hét napjai, a templom, a pap személye, egyházi alkalmak, búcsújárás, imádságok stb. Meg kell jegyezni, hogy a magyar néprajzban általános szemlélettel szemben Bálint Sándor a pogány eredetű néphit-adatokat a katolikus szakrális néprajz megfelelő alkalmaihoz és tárgyaihoz kapcsolja.

A nyelvjárás leírása, bár önálló részként jelenik meg, mégis bevezetőül szolgál a folklór népköltészet fejezeteihez. Ugyanis nem nyelvészeti jellemzést közöl Bálint Sándor, hanem formai és tartalmi sajátosságok címen nyelvi formulákat, szólásokat, közmondásokat. Itt kerít sort a szájhagyomány kevésbé kutatott kisebb műfajaira is, mint a falucsúfolókra, találós mesékre, hangutánzókra stb.

A nagyobb folklór-műfajok tárgyalását rövid tudománytörténeti visszapillantások vezetik be, melyeknek legfőbb szereplője a régi szegedi népköltészet megmentője, *Kálmány Lajos*. A kozmogóniai, természetismereti mondák, a mese, a történeti mondavilág, a történeti énekek és „rokonneműik" képeznek egy-egy nagyobb egységet a népi próza fejezeteit tagolva. A művelődéstörténeti megközelítés lehetőségével bőven él Bálint Sándor: számol a pogány hiedelemvilág, a középkori legendák, a valós történeti események, a szegedi nyomdák népkönyvkiadói tevékenysége hatásával, hogy csak néhányat említsünk szempontjaiból. Kálmány Lajos elődi munkásságára támaszkodva önálló egységet képez a balladák bemutatása. A népzene és a néptánc kutatása különleges szakképzettséget kívánván, Bálint Sándor e fejezetek kidolgozására munkatársakat kért föl. A zenei tanulmányt *Paksa Katalin*, a táncéletről szólót *Felföldi László* írta meg a kötet szellemében, anyagához teljes mértékben illeszkedve.

Bálint Sándor hatalmas monográfiájának terjedelmes harmadik részét még vázlatosan is alig lehet ismertetni. Gazdagságát a számszerű adatok csak fogyatékosan érzetetik, pl. a betegségek és paraszti orvoslásuk negyvenhat kisebb egységbe sűrűsödnek, jeles napok százkilenc kis tanulmányba vannak belefoglalva, a többek által gyűjtött népdal-kincs kétszázötvenöt számozott kottát tartalmaz. A magyar néprajztudomány

a következő években és évtizedekben fogja igazán értékelni és alkotóan felhasználni Bálint Sándor nagy munkájának eredményeit.

A kötetet mintegy ívnyi terjedelmű, tematikusan tagolt német nyelvű összefoglaló zárja.

Kósa László

Bárth János: Népek, életformák, hagyományok a Kalocsai Sárközben.
(A kalocsai Viski Károly Múzeum történeti-néprajzi állandó kiállításának vezetője.) Kalocsa, 1981. 32 l. + 19 tábla. (Kalocsai múzeumi kiskönyvtár 1.)

Kalocsai Sárköznek a Duna mellett Ordas, Kecel, Szeremle községek által közrefogott területet nevezi a magyar néprajztudomány. A róla szóló kiállítás vezetőjének külön ismertetése két okból is fontos. Először, mert Kalocsa és szállásainak népművészete az újkori magyar népművészet egyik jól ismert változata. Másodszor pedig azért, mert maga a kiállítás, mind anyagát, mind módszerét tekintve kiemelkedik a hasonló felfogásban rendezett magyarországi kiállítások sorából. Maga a vezető ugyan követi a termek és tárlók beosztását, voltaképp azonban egy illusztrációkkal és szakirodalommal kísért tömör tanulmány. A kiállítás tengelyében a népművészet áll, ám az érdeklődő megismerkedhet a XVIII. század közepétől a XX. század közepéig a táj és népe kulturális változásaival. A török hódoltság utáni újratelepülés mocsaraktól szinte teljesen elzárt helységeket hozott létre. A kibontakozást a jobbágyfelszabadítás és a vizek szabályozása hozta. Nyomában, a XIX. század második felében jött létre a színes népművészet. A XX. században viszont – az iparosítatlan vidék – ismét bezárkózott. A legutóbbi évtizedek változásai nyomán a hagyományos életforma eltűnt, a népművészetet ma már jórészt idegenforgalmi és kereskedelmi célból ápolják. A kiállítás nemcsak Kalocsa városának társadalom- és művelődéstörténetéből ad ízelítőt a népélet bemutatásával párhuzamosan, hanem a térségbe tartozó más magyar és nem magyar nemzetiségű községek népi kultúrájával is foglalkozik. A vezető 1982-ben németül is megjelent a következő címmel: Ethnische Gruppen, Lebensformen, Traditionen im Kalocsaer Sárköz.

K. L.

Benda Gyula–Hoffmann Tamás–Szilágyi Miklós–Szuhay Péter: A magyar paraszti mezőgazdaság technikai újításai a 19–20. században.
Technical Innovation in Hungarian Peasant Agriculture (19th–20th Centuries). Budapest, 1982. 150 l.

A VIII. gazdaságtörténeti világkongresszust 1982 augusztusában Budapesten rendezték meg. Ebből az alkalomból reprezentatív kiállítás nyílt a budapesti Néprajzi Múzeumban, mely a magyarországi parasztság gazdálkodásának XIX–XX. századi történetét mutatta be. A kiállításhoz készített katalógus magyarországi viszonylatban megle-

hetősen nagy terjedelemben látott napvilágot. Négy szerzője, a kiállítás rendezői nem a bemutatott tárgyi anyagot ismerteti, hanem annak tanulságait foglalja össze magyar és angol nyelven írt tanulmányértékű szövegben. A koraközépkortól jellemző önellátó jobbágygazdaságtól végigkövetik a változásokat. Miként kezdett specializálódni a paraszti gazdálkodás, majd hogyan vett szakirányokat. Bemutatják a kapások, a gyümölcs-, zöldségtermesztés térhódítását, a háziipari ágazatok fontossá válását, az újítások, a modern gazdasági ismeretek és a gépesítés térhódítását. A paraszti üzemszervezeteket alapul vevő anyagbemutatás magának a kiállításnak legfőbb tudományos újdonsága volt a magyarországi néprajzi muzeológiában. De nemcsak a nagyközönségnek eddig soha be nem mutatott tárgyegyüttesek szerepeltek a kiállításon, hanem a múzeum adattárának fotógyűjteményéből is nagyszámú fénykép és térkép. Ezek többsége a szakkutatók számára ugyancsak ismeretlen volt. A katalógusban 179 fénykép és 14 térkép reprodukciója látható.

K. L.

Béres András: Arra van egy kőhíd rakva...
(Hortobágyi és hajdúsági pásztortörténetek.) Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1982. 206 l.

Noha a Hortobágy pásztoréletéről számos tudományos és népszerűsítő írás jelent meg, Béres András könyve mégis tud újat nyújtani, mert a pásztorokat szólaltatja meg, történeteiket, elbeszéléseiket a maguk ízes nyelvén adja közre. Bevezetésként több évtizedes gyűjtőmunkájáról, az eltűnőben levő életforma felidézésének körülményeiről szól a szerző, majd rövid ismertetést ad a Hortobágy történetéről, a szilaj állattartás jellemzőiről, a pásztorépítkezés és pásztorélet sajátosságairól.

A múlt század végére visszanyúló történetek jobbára tematikus rendben követik egymást. Elsőként a puszta század eleji legnevezetesebb számadó csikósához fűződő történeteket olvashatunk, majd az egykori pásztoréletbe nyerünk betekintést a pásztortársadalom szigorú rendjéről, kemény igazságtevéseiről, a pásztorok vaskos tréfálkozásairól, egymás ugratásáról vagy a juhászhuncutságokról szóló történetek révén. A puszta sajátos világához tartoztak a bűbájosok, boszorkányok, ördöngősök alakjai, a róluk szóló színes elbeszélésekkel egymást is szórakoztatták. De a csikósok, gulyások, juhászok mindennapi élete, munkája, küzdelme is megelevenedik számos elbeszélésében, melyek tárgyát többnyire a jószág, az étel, a pipa vagy a tréfálkozás adja. Ide sorolhatjuk a pusztai asszonyok sorsáról, életéről szóló szemléletes elbeszélések füzérét is egy pásztordinasztiából származó idős asszony előadásában.

Végezetül néhány olyan történet következik, amely az utóbbi időkhöz, a megváltozott pusztához és életformához kapcsolódik. A kötetet részletes szómagyarázat zárja.

Selmeczi Kovács Attila

Berze Nagy János: Nap és tükör.
Néprajzi és népnyelvi tanulmányok, gyűjtések. Szerkesztette: Banó István és Fülöp Lajos. A Baranya megyei Tanács VB Művelődési Osztályának kiadása. Pécs, 1982. 382 l.

Berze Nagy János nevét a magyar néprajztudomány elsősorban a magyar népmesekatalógus készítésért tartja számon. Munkássága azonban ennél a központi jelentőségű műnél sokkalta szerteágazóbb, mint azt a hagyatékából sorra megjelentetett darabok is bizonyítják. A mostani kötet kiadása, akár a többi posztumusz műé, mindenek előtt a hagyaték gondozójának, a szerző fiának, ifj. Berze Nagy Jánosnak köszönhető. A Baranya megyei Tanács VB Művelődési Osztálya voltaképpen csak a nevét adta a kiadványhoz, a kiadáshoz szükséges összeget ifj. Berze Nagy János szervező munkája nyomán szám szerint kilencvenkilenc vállalat, üzem, termelőszövetkezet, tanács adta össze. Felsorolásuk a köszönet kifejezéseképpen a kötet végén olvasható.

A szerkesztők terjedelmes előszóban mutatják be a könyv tartalmát. Minden egyes közreadott dolgozatot és cikket, a megírás indítékait és körülményeit, a mű értékét kiemelve méltatnak. Mivel az írások születésük rendjében olvashatók, sajátos tudományos életrajzot is alkotnak Berze Nagy Jánosról. Berze Nagy Katona Lajostól, a magyar folklorisztika egyik legjelentősebb alakjától kapta az indíttatást és a biztatást népköltészeti kutatásaihoz. Élete végéig annak a pozitivista hagyománynak volt a folytatója, melyet Katona képviselt. Annyiban azonban eltért mesterétől, hogy az elméleti érdeklődést kevésbé ápolta, míg helyette nagyarányú gyűjtést végzett terepen, illetőleg néprajzi gyűjtőhálózatokat szervezett.

A mostani gyűjteményes kötetben közölt cikkek nagy része népköltészeti adatközlés. Berze Nagyot elsősorban az epika érdekelte (monda, mese, ballada), de foglalkozott a népdallal is, a kisepikai műfajok közül pedig a szólásokkal. A cikkek másik része összehasonlító néprajzi érdeklődésből született adatközlés, összefüggésekre, párhuzamokra mutat rá bennük a szerző. Ugyancsak az összehasonlító néprajz körébe tartoznak azok a tanulmányok, melyek motívumkutatással foglalkoznak (pl. a Szent László-mondákkal kapcsolatosak). Berze Nagy, mint tudott, érdeklődött a mitológiakutatás iránt, néhány tanulmánya ezt az irányt is képviseli mostani kötetében. A függelékben kiadatlan gyűjtéstöredékeket olvashatunk. Végül rövid orosz, angol és német nyelvű összefoglalók tájékoztatják a könyv tartalmáról a magyarul nem olvasókat.

K. L.

Bihari gyermekmondókák.
Közzéteszi: Faragó József és Fábián Imre. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1982. 446 l.

A kötet a maga nemében egyedülálló. Egy megye 270 helységéből 7375 gyermekmondóka teljes szövegét tartalmazza. A gyűjtés 1976–1980 között zajlott le, tehát viszonylag rövid idő alatt gyűjtötték össze az anyagot, amely különben eredetileg lényegesen nagyobb is, mint a kötetben közölt.

Ennek az anyagnak a gyűjtésére a nagyváradi Fáklya című napilap 1976-os felhívása nyomán került sor. Pár hónap alatt jelentős mennyiségű mondókát küldtek be a szerkesztőségbe az olvasók. A szervezők – felbuzdulva a sikeren – növelték a gyűjtőhelyek számát, majd amikor már kirajzolódtak e vidék gyermekmondóka-állományának körvonalai, tovább kutattak egy-egy, régiesebb, ritkább típusú szöveg után. A végeredmény impozáns: 10 915 mondóka!

A gyermekmondóka – szinte e könyv megjelenéséig – nem számított külön folklór műfajnak. Jóllehet gyakran találkozunk vele népköltési gyűjteményekben, vagy akár a gyermekjátékok szövegei között is. Több gyűjtést idézhetnénk, amelyben szép számmal vannak mondókák, de ilyen hatalmas mennyiségű anyag sehol sem található. A gyűjtés jellegéből következett, hogy dallam nélküliek ezek a szövegek, bár tudjuk, hogy soknak közülük van dallama is. Ezek lejegyzése a további kutatás feladata lesz, csakúgy, mint a mondókák elhangzási körülményeinek, játékba való beillesztésének a pontos leírása, megmagyarázása, értelmezése.

A szövegfolklorista – s nemcsak ő, hanem tanítók, tanárok és még sok mindenki – számára fontos és kedves olvasmány lesz ez a könyv. Nehéz feladatot jelentett a szerkesztőknek a beküldött anyag megrostálása, szétválogatása. Alapvető szempontjuk volt, hogy csak olyan szövegeket közöljenek, amelyek valóban otthonosak a gyermekek körében. Így kimaradtak a beküldött anyagból a felnőttek kórusban felhangzó ritmikus mondókái, a kínrímek, közmondások stb. A gyermekfolklórban is elválasztották a mondókákat az énekes gyermekjátékok szövegeitől, a nyelvgyakorlókból is kihagyták pl. az egyszavas példákat.

Annak érzékeltetésére, hogy a kötet gondozói milyen szempontok szerint tagolták anyagukat, álljanak itt a fejezetcímek: I. Dajkarímek; II. Időszámítás; III. Időjóslás; IV. Állatvilág; V. Növényvilág; VI. Hangutánzók; VII. Gyermekkonyha; VIII. Számolósdik; IX. Nyelvgyakorlók, nyelvtörők; X. Varázsmondókák; XI. Mesemondókák; XII. Csúfolók; XIII. Beugratók; XIV. Civódók; XV. Játékmondókák; XVI. Kiolvasók vagy kiszámolók; XVII. Egyéb mondókák. E felsorolás is jól mutatja, hogy a gyermekmondókák tematikája milyen változatos és sokszínű.

Az egyes fejezetek a legrégibb, legegyszerűbb és leggyakoribb változatokkal kezdődnek, majd az újabb, szórványosabb szövegek következnek a nemrégen folklorizálódott variánsokig. Nyilvánvaló, hogy ez az elv mindenhol nem volt érvényesíthető.

A mondókák szövegei után következnek a Mutatók. A Forrásjegyzékben helynevek szerint találjuk meg a gyűjtők nevét, foglalkozását, életkorát, majd – ha ismert – az adatközlő neve, életkora következik. A Helynévmutató jelzi, hogy mely helységből melyik mondókát gyűjtötték. A Szójegyzékben a tájszók és a jövevényszavak magyarázatát találjuk. Román és német nyelvű összefoglaló és tartalomjegyzék zárja ezt a kitűnő gyűjteményt.

Szemerkényi Ágnes

Binder Pál: Közös múltunk.
Románok, magyarok, németek és délszlávok feudalizmus kori falusi és városi együttéléséről. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1982. 396 l.

A szerző könyvének megírását azzal indokolja, hogy a történetírás szinte alig foglalkozott az egymás mellett élő nemzetiségek kapcsolatával. Vagy, ha foglalkozott is, elsősorban a politikai-történeti vonatkozásokat emelte ki és legtöbbször a szembenállásról ejtett szót. Még a helytörténeti tanulmányok és monográfiák is elhanyagolták ennek a kérdésnek a vizsgálatát. Binder Pál könyvének valóban újdonsága, hogy a helyi együttélés mechanizmusát kutatja. A mindennapokra figyel.

Maga a kötet négy nagyobb egységre tagolódik. Az elsőben az elvi és a módszertani problémákat tekinti át a szerző. A második elemzi az anyagot. A harmadik dokumentumokat ad közre, végül a negyedik tartalmazza a gazdag és informatív jegyzetapparátust. A források többsége nem archív jellegű irat, hanem kiadott, feldolgozott mű.

A különböző etnikumok egymás mellett élésének keretei közül – az alcímben is olvashatunk erről – a falu és a város élete kínál legtöbb tanulságot. (A másik két színtér a szerző szerint a megye, tartomány, szék, illetőleg az ország és a fejedelemség.) A többnyelvű és nemzetiségű közösségek létrejöttének okai jórészt településtörténetiek. Dél-Erdélyben, ahol a megvizsgált települések zöme fekszik, a középkorban és az újkorban folyamatosan vegyes nemzetiségű volt a lakosság. A szerző egy fejezetnyi kitekintéssel azonban arra is figyelmeztet, hogy Európa sok más táján – főleg Erdélytől nyugatra és északra is kialakultak hasonló helyzetek és együttesek.

A közelebbről bemutatott települések nagyobb tájegységek szerint elrendezve találhatók a könyvben. A királyföldi szabadfalvak (pl. Oltszakadát, Felek, Szászzsombor stb.) a délerdélyi szász székek határai közt feküdtek. A vármegyei jobbágyfalvak ugyancsak Dél-Erdélyben, az egykori Felső-Fehér megye apró szigeteit alkották (pl. Barcaújfalu, Bodola stb.). A városok és mezővárosok egy kisebb csoportja a Déli-Kárpátokban, a régi magyar határhoz közeleső völgyekben, a Havaselve felé vivő kereskedelmi utak mentén vásárhelyként nyert jelentőséget. A másik csoport ugyanígy alakult ki Moldvában a Keleti-Kárpátok keleti lejtőjén. A középkorban mindkét csoportban jelentékeny szász és magyar kolóniák léteztek. A megvizsgált erdélyi városok és mezővárosok jogi helyzetükre nézve igen különbözőek, eredetükben talán egyetlen közös vonás az, hogy alapnépességük, mely foglalkozásával többnyire „kiérdemelte" kiváltságait, szász volt. Ebben a csoportban is többségben vannak a dél-erdélyi helységek (pl. Vízakna, Fogaras, Szászváros), de néhány távolabbi jelentős város is szerepel, pl. Nagyenyed és igen nagy terjedelemmel Kolozsvár. Végül két „partiumi bányaváros", Nagybánya és Felsőbánya zárja a sort.

Binder Pál külön kis fejezetekben tárgyalja az egyes helységeket. Tudatosan arra törekszik, hogy az együttélés pozitív oldalait mutassa be. Minthogy helyi önkormányzattal bíró településekről van szó, elsősorban a közigazgatás, majd a céhes élet és az egyházkormányzás (csak a protestánsoknál!) adott alkalmat a különböző etnikumok együttes képviseletének megvalósítására. Az egyes esetek nagy változatosságot és eltéréseket teremtettek, összefoglalóan azonban két típust lehet megkülönböztetni: a homogén és a vegyes összetételű vezető testületeket. Az áttekintett korszakban azon-

ban a tendencia a második féle, a „váltásos vezetés" irányába mutatott, a paritást igyekeztek megvalósítani a különböző nyelvű közösségek között. Bár akadtak összeütközések, mint 1568-ban a kolozsvári magyarok és szászok között, de azok sosem nemzeti természetűek voltak, hanem más eltérő érdekek váltották ki őket. Joggal írhatja Binder: „A középkorban hazánk területén úgyszólván ismeretlen volt a natio vagy az anyanyelv erőszakos megváltoztatása..." A jegyzetek és az adattár hatásos ellendokumentációja „az ezeréves nemzetiségi elnyomást" emlegető történetírásnak. A megvizsgált korszakon belül a különböző etnikumok együttélésének sok helyen hadjáratok, háborúk vetettek véget. Ezek nyomán kirajzolódik a szász, majd magyar népelem fokozatos térvesztése és a nagy etnikai tartalékkal rendelkező románok előrenyomulása.

A kötetet a magyar mellett román és német tartalomjegyzék is kíséri. Jól használható a helységnevek jegyzéke, mely számos, már-már teljesen elfeledett magyar és német helységnevet lajstromoz.

Kósa László

Bornemisza Anna szakácskönyve 1680-ból.
Közzéteszi: Lakó Elemér. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1982. 285 l.

Marx Rumpolt: *Ein new Kochbuch* (Verl. Sigmundt Feyerabendt, Frankfurt am Main 1581.) című műve közel 2000 receptjével, 150 fametszetével a korai, nyomtatott szakácskönyvek sorában tartalmát és kiállítását tekintve egyaránt a műfaj legpompásabb középeurópai kötete. Sajátos jelentősége a magyar művelődéstörténet szempontjából, hogy a szerző magyar születésű, s bőven hivatkozik magyar- és csehországi személyes tapasztalataira. A szakácskönyvirodalomban egyébként Rumpolt az első hivatásos szakácsmester, aki közlésre szánt szakmai művet írt.

Az erdélyi fejedelmi udvar 1680-ban magyarra fordíttatta Rumpolt művét, az 1604. évi kiadás alapján. A fordítás kézirat (*Egy új Főzésrül való könyv*), korabeli díszes kötésbe foglalt 150 lap, a megbízást adó Bornemissza Annának ajánlva. A fordítás Keszei János munkája. A kötetet a 19. századtól a Kolozsvári Református Kollégium gyűjteményében őrizték, jelenleg a Román Akadémia Kolozsvári Fiókjának könyvtárában található. E kéziratot közli a jelen kötetben Lakó Elemér kolozsvári nyelvész. A közreadás célja a fordítás tartalmi megismertetése; a szöveg eredeti helyesírását nem tartották meg, modern átírást olvashatunk. A kolozsvári kéziratot, amely az eredeti mű címlapjának fordítását, benne a szerző nevét is tartalmazza, legalább 1863 óta ismeri a magyar tudományosság. Többen merítettek adataiból, de mindeddig senki sem vállalkozott értékelő kiadására.

Rumpolt műve a 16. századi európai szakácsművészet széles keresztmetszetét nyújtja. A benne foglaltakat egyetlen udvartartásban sem gyakorolták együttesen és maradéktalanul. A magyarországi emlékanyagból elsősorban az erdélyi fejedelmi udvarban 1600 körül keletkezett kéziratos szakácskönyvvel (*Szakácstudomány*) érdemes egybevetni, amely ugyancsak reprezentatív gyűjteménynek készült.

A most nyomtatásban hozzáférhetővé vált fordítást elsősorban mint fordítást kell majd elemezni. Szerző és fordító tárgyi kompetenciája eltérő. Rumpolt kiemelke-

dő tudású szakács, Keszei János előbb íródeák volt, majd II. Apafi Mihály nevelője, később titkára. A dunántúli Moson megyéből való, erdélyi alkalmazása 1672-től mutatható ki. A szakszöveg átültetése során komoly nehézségekkel kellett megküzdenie, igen rövid idő alatt. A megoldás módja a magyar köznyelv konyhatechnikai szókincse állapotának tanúsága az 1670-es évekből, s összevethető mind a korábbi állapottal, mind a Tótfalusi Kis Miklós kolozsvári nyomdájából 1695-ben kikerült első nyomtatott magyar szakácskönyvvel.

Keszei fordítása nem teljes. A mű szerkezetét követi, a receptek számát fejezetenként megtartja, azonban mind a bevezető fejezetekben (az udvari konyhával kapcsolatban álló tisztségviselők feladatairól, étlapmintákban), mind a recept részben hagy ki szakaszokat, alkalmaz összevonást.

A Keszei-fordítás hozzáférhetősége nem helyettesíti a Rumpolt-mű ismeretét, viszont számos további elemzésre ad módot az európai és magyarországi szakácsművészet, táplálkozáskultúra történeti összehasonlító vizsgálatának 16–17. századi szakaszához. A közzétevő előszava ezt természetesen nem végezhette el.

Kisbán Eszter

Borsos Béla: Magyar vadász lőportartók.
Corvina Kiadó, Budapest, 1982. 80 l. + 40 színes tábla.

A közép-európai gímszarvas (Cervus elaphus L.) a Baltikum és az Észak-Balkán közötti területen honos. Ez az egyik oka, hogy az agancsából készült lőportartók az 1918 előtti Magyarországra és közvetlen környezetére voltak jellemzőek. A szerző – elsősorban a birtokában levő értékes anyag, majd más gyűjtemények darabjai alapján – három nagy stílusréteget különít el a díszített-karcolt porszaruk között: „népi", „átmeneti" és „úri jellegű" példányokat. Az első csoport díszítményei egyszerűek, mértaniasak, erősen stilizáltak, míg a harmadiké szabadrajzúak és a korabeli nagy művészeti stílusok hatását viselik magukon. A díszített porszaruk virágkorának, egyszersmind használatának idejét pontosan meg lehet jelölni: a vadászlőfegyverek megjelenésétől az előre gyártott töltényhüvelyek föltalálásáig tartott (XVI–XVIII. sz.). Annál több nehézséget jelent előzményeik meghatározása. Borsos Béla mágikus jellegű díszítésük alapján egészen az avarkori csonttégelyekig vezeti vissza származásukat. A népművészet és az iparművészet határterületén álló témának ez a könyv az első, önálló kötetben megírt földolgozása. A szerző elsősorban művészettörténeti szempontok alapján közelíti meg anyagát, a távolabbi múltra vonatkozólag régészeti és néprajzi feltevéseket vesz át (László Gyula, Lükő Gábor).

K. L.

Bődi Erzsébet: Bevezetés a magyar néprajzi terepmunka módszertanába. Jegyzet. Debrecen, 1982. 143 l. (Folklór és etnográfia 8.)

A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke oktatási és kutatási kiadványsorozatának darabja nemcsak az egyetemi hallgatók részére nyújt hasznos ismereteket, hanem tudománytörténeti szempontból is figyelmet érdemlő összefoglalást ad. A szerző elsőként sorolja fel a néprajzi terepmunka módszereit, gyakorlatának legfontosabb területeit, kiemelve az anyagrendszerezés, cédulázás jelentőségét.

A kiadvány terjedelmes fejezetét a kutatási segédletek számbavétele jelenti, melyek között legnagyobb súllyal a kérdőívek, gyűjtési útmutatók tudománytörténeti bemutatása, értékelése szerepel. A szerző részletesen tárgyalja az első néprajzi jellegű útmutatók (Bél Mátyás, Edvi Illés Pál) nyomán meginduló szervezett adatgyűjtéseket kísérő módszertani segédletek változatos és gazdag sorát. Kiemeli Bátky Zsigmond útmutatójának és a Néprajzi Múzeum Adattára kérdőívsorozatának módszertani jelentőségét. Rendszerezi a felszabadulás utáni időszak számottevő szakmai vállalkozásaival összefonódó kérdőívsorozatokat, többek között az Ethnológiai Adattár, a Palóc Kutatás, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum útmutató füzeteit. A terepgyűjtéshez szükséges egyéb segédletek: gyűjtési napló, rajz, fényképezés, filmezés, magnetofonfelvétel alkalmazásáról is képet kapunk.

Az írásos források áttekintése elsősorban tájékoztató jellegű ismeretet nyújt a levéltárak változatairól, a térképek fontosabb típusairól, a statisztikai források jelentősebb csoportjairól, valamint érinti a szépirodalmi művek, folyóiratok, periodikák és a „parasztirattárak" használhatóságának kérdését. Az egyetemi jegyzetként szolgáló munka értékét emeli a megfelelő részletes szakirodalom közlése.

Selmeczi Kovács Attila

Csépa. Tanulmányok egy alföldi palóc kirajzás népéletéből I–II. Szerkesztette: Barna Gábor. Eger – Szolnok, 1982. 629 l. (Palóc Kutatás. Tematikus és lokális monográfiák V.)

Csépa község Szolnok megye déli részén, a Tisza és Hármas-Körös közötti területen, a Tiszazugban fekszik. Annak, hogy néprajzi tanulmánykötet készüljön róla, több indítéka volt. A Szolnok megyei muzeológusok évek óta folytatják a Tiszazug regionális kutatását. Csépa község vezetősége külön igényelte a helység monografikus földolgozását. Az eredmény azonban mind a regionális, mind a lokális tematikánál és jelentőségénél messzebbre mutat. Ugyanis a török hódoltság alatt elnéptelenedett Alföldre irányuló települési mozgalmak során, a XVIII. század első felében a ma palócnak mondott északi területekről származó lakosok alapították újra Csépát. Ismert, hogy hasonló események tipikusak voltak az említett korszakban, és a magyar néprajznak, benne a centrális jelentőségű Alföld-kutatásnak egyik fontos kérdése a kirajzások, a telepes közösségek kultúrájának vizsgálata. Vajon több, mint kétszáz esztendő múltán mit őriztek meg abból az új környezettől eltérő népi műveltségből, amit az első foglalók magukkal hoztak? Amennyiben megváltozott műveltségük, miként kap-

csolódik környezetükhöz, jellegében mennyire símul bele a nagyobb alföldi régió kultúrájába? A csépai vizsgálatnak éppen abban rejlik a kiemelkedő értéke, hogy ezekre a kérdésekre először ad gazdagon dokumentált választ.

A munka monografikus igénnyel készült, ám a tanulmányok nem fogják át az egész népi kultúrát. Részint, mint a szerkesztő írja, nem készült el minden tervezett írás, részint pedig eleve el kellett tekinteni kisebb témák földolgozásától. Mint általában a sokszerzős tanulmánykötetek, a csépai is változó módon megírt, eltérő értékű dolgozatokat tartalmaz. Szerintünk azok az írások emelkednek ki a sorból, amelyek a megjelölt speciális módszertani feladatot teljesítve pozitív vagy negatív választ adnak az egykori palóc kirajzás kultúrájának kapcsolataira nézvést.

A szerkesztés ügyelt arra, hogy a néprajzi kutatásokat más tudományszakok vizsgálatai támasszák alá, de legalább a párhuzamokra rá lehessen mutatni. Így az első tanulmány a község történetét tekinti át a korai időktől a XIX. század végéig (*Havassy Péter*). *Henkey Gyula* és *Kalmár Sándor* embertani mérései megerősítik a településtörténeti tényt, hogy a törzslakosság Nógrád és Hont megye határterületeiről származik. A dialektológiai vizsgálat is kimutat bizonyos, az északi magyar nyelvterületre mutató sajátosságokat (*Kakuk Mátyás*). *Szlankó Mátyás* a község természeti viszonyainak ismertetésével annak megértését segíti elő, hogy a teljesen más ökológiai környezetbe került telepesek rákényszerültek életmódjukat új hazájuk feltételeihez igazítani. Ezt az ismert tételt talán legszemléletesebben illusztrálja a kötetben a földművelés (*Bellon Tibor* és *Botka János*) és az építkezés leírása (*Sztrinkó István*). Némileg eltér ettől a táplálkozás képe, melyben a gyűjtő – az intimebb, ünnepi rétegekben elsősorban – talált északra mutató nyomokat (*Bereczky Ibolya*). Sorozatnyi dolgozat foglalkozik a szokásokkal és hiedelmekkel: születés és kisgyermekkor (*Cseténvi Mihályné*), lakodalom (*Örsi Julianna*), ünnepi szokások és hiedelmek, valamint a halottlátó (*Barna Gábor*). Mint a szerkesztő megjegyzi, némi „csalódást" okozott, hogy a szokásvilág jóval inkább beleilleszkedett az új környezetbe, mint előfeltevésük nyomán várták. A hiedelmek viszont inkább mutatnak északi irányú kapcsolódást, ahogyan azt már *Diószegi Vilmos*nak a „Holdat evő lény"-ről készített korábbi tanulmánya is jelezte. A szűkebben vett népköltészetet *Bencze Lászlóné* népzenei adalékai és gyűjtései képviselik a kötetben. Két tanulmány közvetlen adalékokat szolgáltat a község hagyományai és a környezet viszonyához. *Magyari Márta* a csépaiak falun kívüli kapcsolataival foglalkozik. Ennek a tárgynak a kidolgozása viszonylag ritka a magyar néprajzi irodalomban, pedig mint a csépai példa is bizonyítja, eredményei nagyon fontosak. Számos térkép mutatja az alapjában véve endogám község kereskedelmi, árucsere, házassági, vallási, társadalmi kapcsolatainak rendszerét. Ezek legkevésbé a Duna-Tisza közéhez, leginkább a közeli tiszántúli helységekhez kötik Csépát. Végső soron a nem teljesen református, de többnyire mégis protestáns (evangélikus is) vallású közeli községek a római katolikus Csépát több kulturális vonatkozásban elszigetelték. *Barna Mária* a helyi eredettudat és a történeti tudat vizsgálatával is értékes adalékokat szolgáltat a kistáji beágyazottság meghatározásához. A maga nemében figyelmet érdemel a *Szabó László* által készített társadalomrajz, mely egy gazdagon rétegzett alföldi kistelepülés képét tárja az olvasó elé.

A legnagyobb feladatot *Barna Gábor* szerkesztő összegző tanulmánya vállalta magára: *Csépa – egy alföldi palóc kirajzás népéletéről* címmel. Helyi kutatástörténeti

beszámoló és a módszertani problematika fölvázolása után Barna Gábor dolgozatonként haladva veszi számba a munkaközösség eredményeit, majd megvonja a mérleget. Összegzése részletekre kiterjedő, ismertető jellegű, ám feladatánál fogva jóval többet mond a közölt dolgozatok egyszerű összegénél. Konklúziója szerint Csépa alföldi beágyazottságú község, melynek kultúrájában mindmáig megtalálhatók a lakosság eredeti településterületére utaló nyomok. Igaz, ezek jórészt marginálisak, a sajátos jelleget mégis ezek kölcsönzik a helyi népi kultúrának. Barna Gábor nemcsak a közölt tanulmányok összehasonlító eredményeit dolgozta föl, hanem tanulmánnyá nem formált gyűjtések és kéziratok, kutatási beszámolók jelentéseit is. Ezek azonban az idézett végső megállapítás igazát már nem nagyon befolyásolják, legfeljebb arra figyelmeztetnek, hogy vannak még területek, melyek alkalmasak a kirajzás-vizsgálatok elvégzésére.

Bakó Ferenc sorozatszerkesztő előszava és minden tanulmány rövid ismertetése németül is olvasható a kötetekben.

Kósa László

Csifféry Gergely: Egri céhemlékek.
Dobó István Vármúzeum, Eger, 1982. 189 l. (Studia Agriensis 1.)

Az egri Dobó István Vármúzeum új kismonográfia-sorozata a történeti, helytörténeti muzeális anyag közreadásának biztosít teret. Elsőként a múzeumainkban nagy számmal található céhemlékek, az egykori céhek működését dokumentáló tárgyak számbavételének aktuális feladatában vállalt fontos szerepet a múzeum. Ugyanis az egy évtizede megindított Céhkataszter számítógépes adatfeldolgozásai napvilágra hozták, hogy a céhes tárgyak nagy része azonosítatlan a hazai múzeumokban. Ennek megfelelően szükségessé vált az egyes múzeumok céhes eredetű tárgyainak megfelelő dokumentálása, meghatározása és rendszerezése. Hogy ez a munka mennyire indokolt és eredményes, arról Csifféry Gergely könyve egyértelműen tanúskodik.

Az egri múzeum 55 db céhtárgyát tematikailag rendszerezve veszi számba a szerző: a pecsétnyomók, a behívótáblák, a céhek lakomaedényei (korsó, kulacs, serleg), a céhládák, mesterremekek, cégérek és zászlók szerint. Minden tárgyféleséget ipar- és gazdaságtörténeti szempontból értékel, rámutatva funkcionális jelentőségükre; majd a témacsoportokon belül a gyűjtemény egyes darabjairól részletes tárgyelemzést, eredetvizsgálatot nyújt. Tárgydokumentálását minden esetben fényképfelvételek és ahhoz kapcsolódó pontos múzeumi tárgyleírás teszi teljessé.

Külön említést érdemel a tanulmányt kiegészítő bőséges jegyzetapparátus és irodalomjegyzék. A kiadványt német nyelvű összefoglalás és képjegyzék zárja.

Selmeczi Kovács Attila

K. Csilléry Klára: A magyar népi lakáskultúra kialakulásának kezdetei. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 390 l. + 207 kép.

A magyar néprajz születéséhez nagyban hozzájárult az az Európa-szerte hatékony szellemi törekvés, mely a népi kultúra kései emlékeiből kiindulva igyekezett rekonstruálni a legrégebbi korok képét. Később a célok sokban módosultak, változott a tudományos módszer is, de lényegében máig nem veszett ki a magyar néprajzi kutatásból ez az irány, amint azt Csilléry Klára könyve is bizonyítja. A „népi" lakáskultúra ebben az értelemben az egész etnikum lakáskultúrája, mert a szerző nagyjából addig, a XIII. század közepéig-végéig követi nyomon fejlődését, amíg a magyar társadalom erőteljesebb differenciálódásának nyomán a lakáskultúrában is határozott különbségek jelentkeznek az alsó és felső néprétegek, illetve osztályok között. Továbbá nagy mértékben hat a nyugat-európai magaskultúrák példája is, ami a korábbi, többé-kevésbé szervesnek mondható fejlődésben új jelenség.

A kötet három történeti-nyelvtörténeti alapú korszak lakáskultúrájával foglalkozik. Az első szakasz, a „finnugor korszak" a finnugor népek és a szamojédek szétválásától (i.e. VI. és IV. évezred között) a magyarságnak az ugorságból való kiválásáig (i.e. II. és I. évezred fordulója) tartott. A második szakasz, az „ősmagyar kor" már a Kárpát-medencében hont foglaló magyarság közvetlen előzményének történetét foglalja magában az I. évezred derekáig. Végül „a középkor korai szakasza" a többszöri helyváltoztatás, a végső honfoglalás, letelepedés és a nyugati, európai viszonyokkal való közvetlen kapcsolatok kialakulásának kora. Tudott, hogy a kutatás sem a periodizáció, sem az etnikum kialakulása, sem a helyváltoztatás kérdéseiben nem mondta ki a végső szót, és több egymással ellentétes nézet létezik, a szerzőnek azonban választania kellett egy történeti keretet, melybe a lakáskultúra kutatásáról szóló eredményeit beilleszthette.

A vizsgálat módszere a magyar és az európai néprajzban jól kiforrott, szinte klasszikusnak mondható összehasonlító-történeti néprajz. A korábbi magyar kutatás előszeretettel fordult mindazon népek felé, melyek a magyarsággal bizonyíthatóan nyelvi rokonságban vannak, vagy története során kapcsolatba kerültek vele. Ugyanakkor viszonylag elhanyagolta mai környezetbe ágyazottságát. Csilléry Klára könyvének őstörténeti érdeklődése – tudománytörténeti beidegzettségből – szintén ezt a kérdésföltevést sugallja, módszere azonban nem követi a korábbi egyoldalúságot. Összehasonlító kutatásai során igyekszik számba venni minél szélesebb földrajzi körből származó anyagot, miáltal nemhogy európai, de eurázsiai etnológiává szélesül az érdeklődése. Sőt, az ókor kapcsán afrikai, továbbá észak-amerikai analógiákra is épít. Mindez állandóan fölveti a kérdést, vajon az érdeklődés előterében álló, a magyar etnikumhoz kötődő lakáskultúra egyes elemei távoli párhuzamaikkal és a közelmúlt vagy a jelen vonatkozó emlékeivel vajon genetikai kapcsolatban vannak-e, vagy csupán az emberiség történetének különböző lépcsőfokain hasonló vagy azonos megnyilvánulásokról beszélhetünk. Csilléry Klára igyekszik a kapcsolatokat megtalálni, miközben eljárása messzemenően óvatos és kritikai szemléletű. Rendszerint jelzi fenntartásait, vagy azt, hogy ismeretei szerint esetenként legfeljebb sejtésről, de megközelítően sem bizonyosságról van szó. Az emberiség tárgyi kultúrájának egyik alapterülete némelykor valóban olyan nagy multú hagyományt villant föl (pl. a „jobb-bal szabály", mely már az

óegyiptomi műveltségben pontosan kimutatható), mely szinte napjainkig él, ám eredete és története szinte kibogozhatatlan. A könyv adatgyűjtése rendkívül széles körű. A tárgynak megfelelően nemcsak a néprajz, hanem a régészet és a nyelvészet, továbbá a művészettörténet tanulságait veszi számba a szerző.

A kiindulás a mai fogalmaink szerint bútortalan kerek kunyhó vagy sátor, a végpont a szilárd négyszögletes lakóépület, melyben a későbbi paraszti kor minden bútorféleségének közvetlen előzménye megtalálható. A vizsgálatnak lényeges módszertani eleme, hogy – jóllehet, mint írja, nem hiánytalanul – sok következtetést és feltevést számbavéve mondja ki a maga véleményét. A vita és a mérlegelés nehézségei – az addig fölsoroltak mellett – abból is adódnak, hogy az anyagi kultúra köztudottan gyorsabban változik környezeti és társadalmi változások nyomán, mint a szóhagyomány. A magyarok pedig lényeges ökológiai és szociális változásokon mentek át a szóban levő időkben. A lakáskultúra természetes módon egyre inkább gazdagodott és differenciálódott. Az egysejtű lakóépületből többosztatú ház lett. Átalakult a térbeosztás és alkalmasabbak lettek a bútorok. A szerző korszakonként veszi számba a legfontosabb bútorszükséglet alakulását, mintegy „bútorcsaládonként" mutatja be a változatokat és a fejlődést: fekvőhely, ülőhely, raktározás. Közben sokat foglalkozik a berendezésmód kapcsán a lakás rendjével és díszítésével is. Az utóbbiak az ágy- és asztalneműk, egyéb textíliák külön kérdéskört alkotnak. A neolitikum (nagyjából a finnugor kor) teljes bútortalanságát (földön alvás, ülés, evés stb.) úgy látszik, egyetlen lényeges bútorféleség törte meg, a csecsemők védelmét szolgáló dobozalakú bölcső. Később a szék, a vezetők „trónusának" leszármazottja még hosszú ideig kiváltságos bútordarab volt. A tárolásra szolgáló ládák (koporsók) hosszabb fejlődés után jutottak el a koraközépkori állapothoz, amikor már a szekrény valószínűsíthetően ácsolt, a láda pedig asztalosmunka tárolóbútort jelentett. Viszonylag kései jelenség az asztal, ugyancsak társadalmi rétegkülönbséget jelentett használatba vétele. Az alvóhely pedig még az utolsó korszak végén is többnyire a föld volt, csakhogy különböző segédeszközökkel igyekeztek az ágyat kényelmesebbé tenni.

Rövid terjedelemben aligha lehet igazán jól érzékeltetni a könyv eredményeit, a feltevéseket és a további kutatásokat kívánó kérdéseket. Minthogy a szerző Magyarországon a bútor- és lakáskultúra egyik legkitűnőbb kutatója, föltehető, hogy a jövőben a későbbi korszakokra vonatkozó kutatásait is folytatja és közzéteszi. A kötethez nagyszámú, változatos illusztráció és hosszabb német nyelvű összefoglaló csatlakozik.

Kósa László

Dám László: Lakóházak a Nyírségben.
A Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének Kiadványa. Debrecen, 1982. 115 l. (Studia folkloristica et ethnographica 6.)

A Nagy-Sárrét népi építészetéről szóló monográfiája (Műveltség és Hagyomány XVII. Debrecen, 1975.) után újabb regionális munkával jelentkezett Dám László. A lakóházra korlátozott jelen építéstechnikai és funkcionális vizsgálatát elsősorban a táji jellemzők megragadására irányítja a szerző. A sajátosan átmeneti jellegű, meglehetősen

heterogén kultúrájú tájegység 117 településéről származó adatok nyomán több kisebb régiót jelöl ki, amelyek elsősorban a faltechnika, a tetőzet, a házoromzat és a tüzelőberendezés tekintetében határolódnak el egymástól.

A Nyírség népi építészetének általános jellemzése során a szerző nagy figyelmet fordít a szociális helyzetből adódó konzervatív építéstechnikai mozzanatokra; megfelelő arányban tárgyalja a föld- és veremházak, valamint a sövényfalas építkezés jellemzőit. A tömören leírt változatos építkezési (falazási, tetőkészítési) technikákat időhöz és helyhez köti. Részletesen foglalkozik a lakóházak alaprajzi fejlődésével és annak társadalomnéprajzi aspektusaival, a tűzhely és füsttelenítés megoldásaival.

Noha a szerző is utal arra, hogy a Nyírség népi építészetének megfelelő, monografikus feldolgozás jóval szélesebb táji keretben lenne megvalósítható, jelen munkájával figyelemre méltó lépést tett ennek irányába. Külön említést érdemel a kiadvány jól szerkesztett képanyaga. A tanulmányhoz német és szlovák nyelvű összefoglalás kapcsolódik.

Selmeczi Kovács Attila

Dancs Lajos: Kör, kör, ki játszik?
100 énekes-táncos népi gyermekjáték Szabolcs-Szatmár megyéből. Kiadja a Városi és Megyei Művelődési Központ, Nyíregyháza, 1982. 120 l.

A kötet pedagógiai célzattal készült a Szabolcs-Szatmár megyei gyermekek számára. Dancs Lajos 1951 óta gyűjtött gyermekjáték-anyagából az énekes-táncos jellegűeket válogatta ki a kötet számára. Bevezetőjében hangsúlyozza a játékok szerepét a gyermeknevelésben, útmutatást ad az énekes-táncos játékok tanításához, ismerteti a megye területén általánosan használt tánclépés- és körmozgás típusokat és felhívja a figyelmet a helyi változatok felelevenítésére is.

A kötetet játékra szólítók és kiolvasók nyitják meg. Ezután a különböző, jellegzetes játéktípusok változatai következnek az alábbi felosztásban: Síma váltás (pl. Fehér liliomszál...); Kendős játékok (pl. Tüzet viszek...); Fogócskák (pl. Kint a bárány...); Párválasztó körjátékok (pl. Elvesztettem zsebkendőmet...); Várkörjárás (pl. Fehérvári kapitány üzenetet küldött...); Sorjátékok (pl. Szolga népség...); Hidasjátékok (pl. Bújj, bújj bokrostul...); Zálogosok (pl. Hej Görbéné, Görbéné...); Ludasjátékok és rokonaik (pl. Gyertek haza libuskáim...); Vonulások (pl. Bújj, bújj zöldág...); Kanyargós járás három gyermek körül (pl. Haj tánc, tánc, kökény tánc...); Rétes (pl. Süssünk, süssünk valamit...); Forgó kör (pl. Hej pentli, pentlinis...); Küzdő játék (Bú, bika, cseri bika...)

A kötetet jegyzetek, bibliográfia, zenei mutatók, ambitus, az adatközlők névsora, helységnév mutató, tájszójegyzék, a játéktípusok és a dalok betűrendes mutatója, végezetül a tartalomjegyzék egészítik ki.

Az oktatás számára készített munkát haszonnal forgathatják a szakkutatók is.

Tátrai Zsuzsanna

Életsorok Zsombón.
Összeállította: Niedermüller Péter. Kiadja az MTA Néprajzi Kutató Csoportja, Budapest, 1982. 82 l. (Dokumentatio Ethnographica 10.)

Az MTA Néprajzi Kutató Csoport kiadványa a korábban Társadalom Néprajzi, jelenleg Szociálantropológiai Osztály munkatársai által, Zsombó (Csongrád megye) községben folytatott kutatások egyik dokumentuma. Ugyanebben a sorozatban már megjelent *Kovács Emese: Zsombó számokban* (Dokumentatio Ethnographica 7.) c. munkája, mely a községben készített 1053 kitöltött adatlap statisztikai feldolgozását adta közre. A község jellegzetessége, hogy a lakosság kétharmada tanyán él és szakszövetkezeti társulásban elsősorban gyümölcsöt termel.

Az *Életsorsok Zsombón* öt idősebb férfi és egy nő visszaemlékezésének, magnetofonba mondott élettörténetének a szerkesztő által lerövidített változatai. Amint írja: „Így talán nem is beszélhetünk életrajzokról, hanem csak az egyéni sorsokhoz kötődő történetek laza füzéréről." Az élő beszédet híven követő szövegek alapján, az egyéni sorsokon át látjuk a történelem nagy eseményeit a század elejétől napjainkig. Az elmúlt évtizedek, a jelen megítélése, a mezőgazdaság átszervezésének a folyamata, a szakszövetkezet előnyei és buktatói, az egyén és a közösség viszonya kritikus időszakokban, a gyermeknevelés mai formái, az építkezés mai igényei stb. kérdésekkel kapcsolatos megnyilatkozások hasznos dokumentumokat szolgáltatnak történészeknek, szociológusoknak, néprajzosoknak egyaránt.

Tátrai Zsuzsanna

Ethnische Gruppen in der Bundeshauptstadt Wien.
Symposium am 26. Oktober 1981. Wiener Arbeitsgemeinschaft der Österreichischen Volksgruppen. Eigentümer, Herausgeber, Verleger und für den Inhalt verantwortlich Ernő Deák. Wien, 1982. 170 l. Integratio 1981. XV.

Míg például az Egyesült Államokban jelentékeny szociológiai és antropológiai irodalom foglalkozik a modern nagyvárosok nemzetiségi és népcsoportjaival, Európában, de különösen Közép-Európában szinte alig találunk hasonló műveket. Ezért figyelemre méltó az a szimpózium, mely 1981. október 26-án, az osztrák nemzeti ünnepen zajlott le Bécsben, s a szövetségi főváros etnikai csoportjaival foglalkozott. Rendezője az ausztriai népcsoportok bécsi munkaközössége (Wiener Arbeitsgemeinschaft der Österreichischen Volksgruppen) közreműködésével az ausztriai magyar egyesületek és szervezetek központi szövetsége volt (Zentralverband Ungarischer Vereine und Organisationen in Österreich). A szimpózium anyagát eddigi arcéléhez híven az Integratio-sorozat egyik kötete tartalmazza.

Az ülést, melynek politikai jelentőségét mutatja, hogy az akkori osztrák kancellár, Bruno Kreisky és Bécs polgármestere, Leopold Grazt vállalták tiszteletbeli védnökségét, *Radnai Tibor*, a magyar központi szövetség elnöke nyitotta meg. Ezután *Hubert Pfoch*, bécsi Landstagpräsident, majd *Erhard Busek* bécsi alpolgármester üdvözlő szavai következtek. A bevezető előadást *Heinz Tichy*, az osztrák miniszterelnök-

ségi hivatal nemzetiségügyi előadója tartotta. Ezután egy-egy előadás foglalkozott a Bécsben élő burgenlandi horvátokkal (*Werner Varga*), amihez terjedelmes hozzászólás csatlakozott (*Demeter Karall*), majd a bécsi szlovénekkel (*Feliks J. Bister*), csehekkel és szlovákokkal (*Karl Matal*), végül a magyarokkal (*Deák Ernő*). Az összegzést, ugyancsak tanulmány-nagyságrendben *Varga József*, a bécsi városi tanács kulturális hivatalának osztályvezetője végezte el.

A különböző megközelítésű, érdekes referátumok és üdvözlő beszédek egy szempontból mindenképpen összecsengenek. A résztvevők hangsúlyozták a kezdeményezés fontosságát és úttörő voltát. Míg a politikusok elsősorban azt emelték ki, hogy az osztrák törvények biztosítják a kisebbségek jogait, és az államnak nem érdeke eltűnésük, az egyes népcsoportokról szóló előadások szerzői, akik újságírók, társadalomtudósok, általában a művelődési élet képviselői voltak, törekedtek a történeti szempontú beállításra és problémáikat, kételyeiket is megfogalmazták.

Hálás feladat volna az egyes beszámolók tartalmát részletekbe bocsátkozóan összevetni, ezúttal azonban csak a hungarológiai szempontból figyelmet érdemlő magyar előadást ismertetjük. Deák Emő történész, a rendező szerv főtitkára előadásának a többitől eltérő címet adott: „Magyarok Bécsben: egy láthatatlan népcsoport?" Az előadás pontosan megfogalmazta a címben kifejezett fenntartást és kérdést. A csoportok közül kétségtelen legnagyobb bécsi politikai és kulturális múlttal rendelkező magyarság a jelenben képtelen egységes népcsoportként társadalmi életet élni, következésképpen a törvények adta jogait sem használja ki. Éles a kontraszt például a csehekkel szemben. Az egykor hatalmas cseh kolónia ugyan töredéknyire zsugorodott az első világháború után, mégis a bécsi csehek kulturális és egyesületi élete ma is eleven. Deák előadása sorra veszi a történeti okokat, sőt a szubjektív feltételekkel is számol. Végül javaslatokkal él, melyek az osztrák törvényekkel kapcsolatosan a magyarok kulturális és tudományos, valamint politikai elismertetését illetőleg jogainak hatékony érvényesítését célozzák.

A kis kötetet dokumentumfényképek illusztrálják. Függelékként a szerkesztő a szimpózium sajtóvisszhangját közli. Tanulságos az osztrák sajtó kiegyensúlyozott hangú tájékoztatása és a jugoszláviai híradásokból a szlovén és horvát kisebbségért érződő aggódás.

Kósa László

A falu a mai magyar társadalomban.
Szerkesztette: Vágvölgyi András. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 364 l.

A Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutatóintézetének gondozásában megjelent tanulmánykötet szerzői között a hét szociológus mellett két társadalomstatisztikust, egy-egy geográfust és etnográfust is találunk.

A sorrendben első tanulmány a mai jelenségek történeti-szociológiai hátterét vázolja föl. *Kulcsár Kálmán* a falusi társadalom és a parasztság helyzetének áttekintését az első világháború előtti időszak főbb vonalainak megrajzolásával indítja. A magyar történeti fejlődés két meghatározó sajátosságaként a kelet-közép-európai meg-

határozottságot és a gazdasági-társadalmi megkésettséget említi. E fejezetben tér ki a modernizációs folyamat összetevőire és visszafogó tényezőire is. A következőkben – Erdei Ferenc alapvető munkásságára támaszkodva – Trianon következményeinek számbavétele után a parasztság polgárosodásának akadályaival s a két világháború közötti elmaradott urbanizációs szerkezettel foglalkozik. A történeti áttekintés utolsó egysége az 1945–1962 közötti időszak magyar faluját és parasztságát, a lezajlott változásokat mutatja be.

Lettrich Edit a faluhálózat lényegi vonásainak áttekintésére vállalkozik. Tanulmányában a magyarországi falvak társadalmának térbeli elhelyezkedését vizsgálja a szociálgeográfia eszközeivel. A hangsúlyt a típusalkotásra helyezi, három fő vizsgálati szempont (indikátor) alapján. Nagyságrendileg 6 kategóriát állít fel a tanyáktól az óriásfalvakig. Befejezésül a népmozgalom szempontja alapján tipizál az erősen növekvő és az erősen fogyó pólusok között. A tanulmány összegző része felvázolja a falvak elképzelt jövőbeli fejlődésútját, a fejlesztés gondjait, s egyben átfogó – több tudományág összefogásával megvalósuló – társadalmi tervezést sürget.

A kötet szerkesztője, *Vágvölgyi András* a falusi életkörülmények modellezését kísérelte meg írásában. Kombinált elemzési módszerrel, a korszerű faktor- (cluster-) analízis felhasználásával a mintául választott 98 falut 8 településcsoportba sorolta. Fontos következtetése, hogy a magyar falu „a városból jövő kihívásokra, az iparosodás előrehaladására nem önmaga felszámolásával reagált, hanem az életkörülmények urbanizálásával." Ugyanakkor legkedvezőtlenebbül azokban a falvakban alakulnak az életkörülmények, amelyekben a homogén paraszti foglalkozási szerkezet konzerválódott, rossz a települések forgalmi helyzete, és nagyok az ingázási távolságok.

Andorka Rudolf és *Harcsa István* tanulmányában a rendelkezésükre álló társadalomstatisztikai (elsősorban a népszámlálási) adatok alapján azt vizsgálják, hogy a két világháború közötti időszakhoz, Erdei Ferenc: *A magyar falu* című könyvében leírt helyzethez képest milyen változások mentek végbe a községekben. Elemzik a falusi népesség arányát, népmozgalmát, kor és foglalkozás szerinti megoszlását, s az ingázás szerepét. Kitérnek a háztáji és kisegítő gazdaságok, az iskolai végzettség jelentőségére, a községekben lakók társadalmi mobilitására, jövedelmi és lakásviszonyaira is. A lezajlott gyökeres átalakulást jól jellemzi az a tény, hogy ma már a falun élő, keresőképes lakosságnak mintegy kétharmada nem mezőgazdasági, hanem ipari foglalkozású.

Hanák Katalin a falusi lakosság mobilitásáról tár fel lényeges összefüggéseket három, egymást követő nemzedék példáján. Az első, a „megtartó és elbocsátó" nemzedéken a mai családfők szüleit érti. A vizsgálat gerincét a jelenleg is községekben lakó családfők nemzedékek közötti és nemzedéken belüli mobilitásának elemzése adja. A családdal együttélő, de már dolgozó gyermekek képezik a harmadik nemzedéket, amely iskolázottság és szakképzettség tekintetében nagy mértékben meghaladja az elődök szintjét. Tanulmányát többváltozós variancia- és diszkriminanciaelemzés zárja a falusiak társadalmi mobilitása és életmódjuk összefüggéséről.

A különböző településtípusok és az életforma kapcsolatát egy sajátos régióban tanulmányozta *Hantó Zsuzsa* és *Kárpáti Zoltán*. Délnyugat-Magyarország aprófalvai az elhibázott településfejlesztési koncepció következtében hátrányos helyzetbe kerültek. Az öröklött területszerkezeti aránytalanságokat fokozta az ipar és a szolgáltatások egyenlőtlen területi eloszlása az utóbbi évtizedekben, az elvándorláshoz, majd a kistele-

pülések foglalkozási struktúrájának változásához vezetett, éspedig a társadalmi-gazdasági potenciál csökkenésének irányába.

Füstös László, Galasi Péter és *Manchin Róbert* a magyar falvak aktív népességét reprezentáló csaknem száz falu társadalmának történeti változásait és a falvak közötti viszonyokat többváltozós struktúraelemzéssel kísérlik meg feltárni. A néprajzban bevált interakcionalista és monografikus eszköztár meghaladásával nem az egyes falvak mint területi egységek sajátosságainak meghatározására törekedtek. Ehelyett a falvak társadalmának közös vonásait kiemelve a területi elkülönültség szociális következményei alapján az egymástól elkülöníthető falutípusokat igyekszenek megalkotni. A faktoranalízishez 5 időpont (1930, 1941, 1949, 1960 és 1970) népszámlálási adatait használják fel, segítségükkel először az egyes időpontokbeli szerkezetet, majd a struktúrák és elemeik időbeli változásait vizsgálják. A későbbi elemzések számára is az volt a legnagyobb tanulságuk, hogy égető szükség van olyan fogalomrendszer, faluszociológiai elméleti keret kidolgozására, melyben az empirikusan feltárt összefüggések releváns módon elrendezhetők.

A kötetet *Tagányi Zoltán* esettanulmánya zárja, amely egy észak-magyarországi község, Varsány társadalomnéprajzi jellegzetességeit feldolgozó akadémiai kutatás keretében készült. A faluközösségek globális történeti áttekintése után a vizsgált település közösségét mint részintézmények együttesét mutatja be. E részintézmények példái a közös legeltetés, a kölcsönös segítségi intézmények (lakodalmak, házépítő kalákák stb.), a szomszédi kapcsolatok, a disznótoros kóstolók, valamint az állandó kontroll és kommunikáció. Megállapítást nyer, hogy a hagyományos, a művelődési rendszerre alapozott faluközösség történeti rétege eltűnt, azonban a faluközösségi intézmények – módosult (elsősorban interakciós) részintézmények formájában – napjainkig is fennmaradtak. Nemcsak a szolgáltatási, infrastrukturális hiányokat pótló faluközösségi jellegű intézmények meglétéről tudósít a szerző, hanem olyanokról, amelyek fellelhetők a termelőszövetkezetek, sőt az ingázókat fogadó ipari üzemek szerkezetében is.

Székely András Bertalan

Farkas József: Fejezetek az Ecsedi-láp gazdálkodásához.
A Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének Kiadványa. Debrecen, 1982. 195 l. (Studia folkloristica et ethnographica 8.)

A szerző a táj szülötte, és mint a mátészalkai Szatmári Múzeum igazgatója több évtizede foglalkozik az Ecsedi-láp vidékének népi kultúrájával. Ennek eredményeként jelentős múzeumi gyűjteményt hozott létre, melynek számos darabja dokumentálja a jelen kiadvány leíró anyagát.

Noha az Ecsedi-lápról nem kevés szépirodalmi és szaktudományos publikáció látott napvilágot, mindezideig monografikus feldolgozásra nem került sor. Noha nem monografikus igénnyel, ezért is tartotta szükségesnek a szerző összefoglalni az eddigi vizsgálatok eredményeit és rámutatni arra a tájtudatra, amely alapján a szatmári terület jellegzetes kistájai megkülönböztethetőek. Az Ecsedi-láp vidéke, helyi megnevezéssel a *Rétoldal* lecsapolás előtti sajátos képét Farkas József a jelentősebb szépirodalmi le-

írások felidézésével mutatja be, amit XVIII–XIX. századi térképészeti adatok tanulságaival egészít ki. Ezek a jellegzetes források fényt vetnek a táj arculatának időbeli változásaira.

A tanulmány vizsgálatának középpontjában a földművelés áll, amelynek jellemzőit az ármentesítés előtti időszakból igyekszik rekonstruálni a szerző. Feltárja azokat a különbségeket, amelyek a nagyobb szárazulatok, valamint a rendszeresen vízjárta területek művelésmódja között megmutatkoztak. A sajátos helyváltoztató földművelés elsősorban szemtermelésre törekedett – természetesen az önellátás szintjén. A láptól körülvett és elhódított irtásföldeken folyó gazdálkodás az eszközkészletben és az agrotechnikában bizonyos konzervativizmust őrzött meg. Számottevő foglalkozást jelentett egykor a láp haszonvétele: a nád és a gyékény feldolgozása, a gyógynövénygyűjtés, csikászat, vadfogás, méhészet és egyéb lápi gyűjtögetés.

A szerző a paraszti gazdálkodás áttekintése során figyelmet fordított az árvízmentesítés után bekövetkezett alapvető változás folyamatának rögzítésére is, ami a gazdálkodási struktúra átalakulásával lényeges társadalmi változáshoz is vezetett: erőteljesen kibővült a zsellérek, földnélküliek, szegényparasztok rétege. Ez pedig hatást gyakorolt a földművelő gazdálkodás munkaszervezeti és agrotechnikai alakulására.

Selmeczi Kovács Attila

Folklór Archívum 14.
MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 1982. 256 l.

A Folklór Archívum 14. száma néphit-gyűjteséket közöl.

A kötet élén *Sarkadkeresztúr néphite* címmel *Bondár Ferenc* gyűjtése a község kisszámú román lakosságának hiedelemvilágába ad betekintést.

A gyimesvölgyi magyarok hitvilága Bosnyák Sándor gyűjtése az 1970-es évek élő néphitét tárja elénk. A 612 számozott tételt a következő nagyobb témakörökbe rendezte a gyűjtője: Világkép; Mitikus alakok; Jeles napok; Álomfejtés; Orvoslás; Állatorvoslás; A születéstől a halálig. A könnyebb tájékozódást tájszójegyzék és tárgymutató segíti.

Emberfeletti hatalmú lények Mátraderecske faluközösségének hiedelmeiben a címe *Fügedi Márta* gyűjtésének és az azt bevezető tanulmányának. 5 évig tartó folyamatos anyaggyűjtés, 87 kikérdezett személy véleménye alapján vázolja elénk a faluközösségnek a boszorkányra vonatkozó ismereteit: alakját, működését, a rontás gyógyításának módját, s ezzel együtt a gyógyító, tudós ember alakját. Nyolc emberfeletti lénnyel kapcsolatos gyűjtését közli folyamatos számozással (496 adat). A legtöbb a boszorkánnyal kapcsolatos (401 adat), a többi Tudós ember; Halottlátó javas; Tüzes ember; Garabonciás; Lidérc; Táltos; Markoláb alakjára vonatkozik. Minden adatnál utal az adatközlő sorszámára, akiknek végezetül táblázatban közli a nevét, születési évét, foglalkozását az 1920, 1940, 1960, 1970 és 1975-ös években, valamint legmagasabb iskolai végzettségét.

A kötetet *Hoppál Mihály* gyűjtése zárja. Válogatást közöl *Varsányi hiedelmek* címmel, főként természetfeletti hatalmakról, betegségről, gyógyításról stb. szóló hie-

delmekből, az eredeti, magnetofonnal gyűjtött interjú-anyagot témák szerint csoportosítva, szószerinti, de nem tájnyelvi lejegyzésben.

Tátrai Zsuzsanna

A folklorizmus fogalma és jelenségei.
Előadások. Kecskemét, 1981. július 22–26. Szerk.: Verebélyi Kincső. Kiadja az Erdei Ferenc Művelődési Központ. Kecskemét, 1981–1982. 189, 141, 252 l. (Folklór, Társadalom, Művészet 8., 9., 10–11.)

A magyarországi folklorizmus kutatásoknak nagy lendületet adott az 1978-ban megrendezett első kecskeméti folklorizmuskonferencia. A „Folklór, Társadalom, Művészet" periodika négy egymást követő számában közreadott előadások az 1981-i második, az előzőhöz hasonlóan élénk nemzetközi részvétellel megrendezett konferencia anyagát alkotják. Az első két kötetben az előzetesen beérkezett, a második, összevont kötetben az utólag benyújtott szövegeket adták ki, mindkétszer a magyar és a nem magyar (angol, német, francia, olasz, orosz) anyagot egymástól elválasztva.

A tematika mind nemzetközi, mind magyar vonatkozásban rendkívülien szerteágazó. Ezúttal egy rövid ismertetésben csupán a szorosabban vett néprajzi anyagból a hungarológiai vonatkozásokra hívjuk föl a figyelmet. Ezeket az előadásokat két nagyobb csoportra oszthatjuk, elméleti előadásokra és „esettanulmányok"-ra, melyek történetileg ismét két részre oszthatók, a jelen és a közelmúlt, illetőleg a távolabbi, ma már voltaképp lezárt jelenségekkel foglalkozókra. (Közbevetőleg kell megjegyezni, hogy a magyar szerzők magyar anyagot központba állító tanulmányainak nagyobb része nem szűkíti le a vizsgálatot nemzeti keretekre, hanem igyekszik a nemzetközi folklorizmuskutatás tanulságait több-kevesebb mértékben figyelembe venni.)

Az elméleti tárgyú írások között említjük meg Fejős Zoltánét a kultúraőrzés általános problémáiról, Niedermüller Péterét a folklorizmus társadalomkritikai beállítottságáról, Tarján Gáborét az ellenkultúra és a folklorizmus viszonyáról. Ugyancsak elméleti beállítottságú Voigt Vilmos előadása az etnikus szimbólumok létrehozásáról, mely számos, a magyar folklorizmus történetéből és közelmúltjából vett példára alapozott elvi megállapítást tartalmaz. Voigt Vilmos írt előszót a 10–11-es kötethez, áttekintve a legújabb magyarországi folklorizmusvizsgálatok történetét. A művelődéspolitika oldaláról közelítette meg a kérdést Soós Pál. Az esettanulmányoknak nevezett anyagok tematikája és szempontrendszere igen változatos. K. Csilléry Klára Kalocsa példáján mondja el véleményét a kérdésről. Ugyancsak népművészeti megközelítésű Földesné Györgyi Erzsébet és Kresz Mária dolgozata a tojásfestésről, illetőleg a kerámiáról. A jelenkori öntevékeny művészeti mozgalmak példájával foglalkozott Péterfy László és Zelnik József tanulmánya. A 10–11-es kötetben a konferenciával kapcsolatosan zajló folklórfesztivál értékelését végezték el Fejős Zoltán, Hoppál Mihály és Niedermüller Péter. A múlt század második felének pásztorművészete és a folklorizmus közti szoros kapcsolatról beszélt a kötetek szerkesztője, Verebélyi Kincső. Egy jellegzetes terület áttekintésére tett kísérletet Dankó Imre a turizmus kapcsán. A népi kultúra hagyományos fölfogásának határán elhelyezkedő szöveges falvédők vizsgálatáról olvashatunk

Kriston Vizi József írásában. Végezetül ismét hangsúlyozzuk – a nem magyarországi résztvevők előadásaira utalva, melyeket itt nem említettünk –, a konferencia gazdag és szerteágazó tematikáját, a folklorizmus iránti figyelem élénkségét.

K. L.

A gömöri falvak néprajza.
(Az 1982. szeptember 16-i tájkonferencia anyaga.) Szerkesztette: Viga Gyula. Kiadja a TIT Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Szervezete. Miskolc, 1982. 94 l. (Néprajzi vidékek Borsod-Abaúj-Zemplén megyében III.)

A trianoni békekötés mindössze huszonegy helységet ítélt Magyarországnak az egykori Gömör vármegye területéből. A néprajzi kutatás azonban mind a magyar, mind a szlovák oldalon ma is számon tartja Gömört, mint magyar–szlovák–német lakta történeti-néprajzi tájegységet. A tájkonferencia bevezető előadásában *Csorba Csaba* a táj történetét vázolja föl. *Ujváry Zoltán* előadása Gömör népi kultúrájának talán legjellemzőbb vonását, az interetnikus kapcsolatokat emeli ki. Ezek részint magán a tájon belül, az egymás mellett élő magyar és szlovák lakosság, részint Gömör közvetítő szerepével nagyobb viszonylatokban bonyolódtak és alakultak ki. Mind az anyagi kultúra, mind a folklór területéről típusok és példák fölsorakoztatásával jellemzi tárgyát Ujváry Zoltán. *Cseri Miklós* a mai Magyarország gömöri részén fekvő Szuha-völgy népi építészetét és lakáskultúráját vizsgálja a harmadik előadásban. Az előadásokat korreferátumok követik, egy-egy jellegzetes néprajzi témát tárgyalnak szerzőik. *Faggyas István* Kelemér község lakóházaival és családjaival, *Dobosy László* Gömörszőllős jelenlegi életével, *É. Kovács László* a dél-gömöri erdőgazdálkodással, *Molnár Mihály* népi gyógyászattal foglalkozik. A kötetet Gömör válogatott néprajzi bibliográfiája zárja *Cseri Miklós* összeállításában.

K. L.

Hódmezővásárhelyi hímzések.
Szerk.: Varga Marianne. Kiadta a Népi Iparművészeti Tanács, a Hódmezővásárhelyi Népművészeti Szövetkezet és a Hódmezővásárhelyi városi Tanács V. B. Művelődési Osztálya. Hódmezővásárhely, 1981. 108 l. + 4 melléklet.

A hódmezővásárhelyi hímzéseknek nevezett, nagyobb részben szabad rajzú, kisebb részben mértanias mintájú kézimunkák virágkora a XVIII. század volt. A XIX. század végére szinte teljesen fölhagytak készítésével, úgyhogy századunk elején Kiss Lajosnak föl kellett fedezni, mint helyi hagyományt. A kötet arról ad számot, hogy ennek a hímzéshagyománynak az 1920-as évektől számítható tudatos ápolását az 1952-ben alapított helyi háziipari szövetkezet hogyan vitte tovább. E munka eredményeként az elmúlt harminc esztendőben a hódmezővásárhelyi hímzések bevonultak az

országszerte ismert népi iparművészeti tárgyak közé. A szöveges részt „hímzés-katalógus" és a kézimunkázni kívánók számára gyakorlati útmutató egészíti ki.

K. L.

Hold letette, nap felkapta. Drávaszögi magyar találósok.
Tanulmány és jegyzetek kíséretében közzéteszi Lábadi Károly. Megjelent a Magyar Képes Újság kiadásában a Horváth SzK Művelődésügyi Önigazgatási Érdekközösségének anyagi támogatásával. Eszék, 1982. 171 l. (Kisepikai prózaműfajok I.)

Nagyobb számú találóskérdést elsőnek Kriza János közölt a magyar folklorisztika történetében (1863), Lábadi Károly mégis joggal nevezi a találósokat a magyar folklór „mostohagyerekeinek", ugyanis mind a gyűjtők, mind a kutatók meglehetősen elhanyagolták ezt a műfajt. Így a Lábadi által közzétett anyag az első, önálló kötetben megjelent magyar találóskérdés-gyűjtemény. A típusokat (856) és a változatokat (4842) tekintve megelőzi az összes eddig napvilágot látott tájegységi gyűjteséket. Lábadi Károly tanár a Jugoszláviához tartozó tíz magyarlakta baranyai faluból származó találósokat gyűjtötte és rendezte kötetbe. Maga a gyűjtés a terület magyar tannyelvű iskolái diákjainak és magyarszakos tanárainak tevékeny közreműködésével folyt le.

A bevezető tanulmány foglalkozik az anyag rendszerezésének elvi és módszertani kérdéseivel. A csoportosítás némi módosítással a Magyar Folklór című egyetemi tankönyv (1979) javaslatait követi (Voigt Vilmos). Ennek alapján a nagyobb műfaji egységek a következőképpen alakultak: I. Nem ellentétes találós kérdések: A) Metaforikus találós kérdések; B) Szó szerint veendő találós kérdések; C) Betű- és szórejtvények; II. Ellentétes találós kérdések: A) Ellentmondásos (antitetikus) ellentmondáson alapuló találós kérdések; B) Megfosztó ellentmondáson alapuló találós kérdések; C) Következménybeli ellentmondáson alapuló találós kérdések; III. Vegyes és összetett formák. (A további kisebb alcsoportokat nem soroltuk föl.) Az egész anyag 82%-a az első csoporthoz tartozik. A tárgykörök szerinti vizsgálat szerint a legtöbb találós az emberhez és testrészeihez kapcsolódik, a továbbiak az ember közvetlen környezetét képviselik. A műfaj élénkségét tanúsítja, hogy a közelmúlt évtizedeinek életforma-váltása, technikai fejlődése is nyomot hagyott a találósokon (pl. rádió, televízió, rágógumi). Lábadi kimutatja a tíz legnépszerűbb szöveget. Ezek mindegyike az egész magyar nyelvterületen jól ismert, ami föltehetően az iskolai oktatás vagy más egységes művelődési hatás következménye is, a szerző azonban nem vállalkozott az anyag „népi" és „nem népi" eredetű darabjainak szétválogatására. Szembetűnő, hogy az adatközlők korcsoportonkénti megoszlásában a 9–20. és a 31–40. évjáratok vezetnek (20,44–20,05%), ami nemcsak a gyűjtő diákok közreműködésére utal, hanem ismételten a műfaj jelenlegi elevenségére.

Az előszó-bevezetés a találósok életével, funkciójával viszonylag keveset foglalkozik, annál bővebbek a kötet mutatói, melyek nemcsak a rövidítéseket, az adatközlők és adatgyűjtők jegyzékét tartalmazzák, hanem a vezérszavakat, a megfejtéseket,

a fogalmakat, a tárgyakat, a gyakoriságot is. Említésre méltó még a tájszójegyzék és a szerb-horvát valamint a német nyelvű összefoglaló.

Kósa László

Janó Ákos: Fejezetek a szanki és móricgáti tanyásgazdálkodás múltjából.
Változások a mezőgazdálkodásban, állattartási módok, termelési technikák a paraszti árutermelés időszakában. Kecskemét, 1982. 152 l. + 112 fénykép. (A kecskeméti Katona József Múzeum Közleményei I.)

A magyar gazdálkodási néprajz több monográfiája a hegyvidéki, dombvidéki és a kötött talajú síkvidéki földművelést írja le. Janó Ákos munkája az első, mely a síksági homoktalajok gazdálkodásáról nyújt átfogó képet. Újdonsága azonban nemcsak ebben rejlik. A Duna-Tisza közi, évszázadokon át legeltetéssel hasznosított puszták föltörésével a belterjes gazdálkodásra való áttérés folyamatát is megrajzolja.

Szank és Móricgát, egykor kiváltságos területekhez tartozó kiskun puszták, Kiskunfélegyháza és Kiskunhalas között terülnek el. Ma önálló községet alkotnak, lakosságuk nagyobb része azonban még a legutóbbi időkben is külterületen, tanyákon élt. Az említett birtoklástörténeti múlt magyarázza, hogy a tanyásodás (és egyben a betelepülés) viszonylag későn, a múlt század második felében, sőt a nagy parcellázások után, a század legvégén kezdődött el. A terület hasznosítása gyökeresen megváltozott. A rideg nagyállattartást a félszilaj és istállós tartás, valamint a földművelés váltotta föl. Kezdték kiirtani a homokkötő erdőket, bozótosokat is. A kedvezőtlen természeti adottságok, főleg a homoktalaj azonban korlátozta a kibontakozást. Speciális homokművelő módok és eszközök (pl. szalmázás, hegyhúzó) jelentek meg. Lassan kialakult a tanyás gazdálkodás szerkezete, melyben a kisebb állatok (pl. a juh) tartása és a gabonatermesztés játszott fő szerepet, de helyet kaptak benne a kapásnövények is. A szerző rövid történeti visszapillantás után két nagy fejezetben a leíró néprajz segítségével, elsősorban saját helyszíni gyűjtései alapján mutatja be az állattartást és a földművelést. Végül külön foglalkozik a tanyai lakosság társadalmával. Függelékként pedig közread egy, a vizsgált területen 1941-ben készített szociográfiai riportot. A nagyszámú fénykép mellett több rajz és rövid német nyelvű összefoglaló is található a kötetben.

Kósa László

Katona Lajos: Folklór-Kalendárium.
Válogatta, szerkesztette, a bevezető tanulmányt írta, a jegyzeteket és a bibliográfiát összeállította: Reisinger János. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1982. 475 l. (A magyar néprajz klasszikusai)

A kötet a folklorista Katona Lajos tevékenységét reprezentálja.

A címadó fejezet a naptári ünnepek mitológiai, történeti, filológiai hátterét világítja meg. Mindez szerves folytatása annak a mitológiai irányzatnak, amely a múlt szá-

zad második felében hazánkban a szellemi élet egyik divatos jelensége volt. Az ősvallás körüli viták, a magyar mitológia megteremtésére irányuló törekvések Katona idejében tudományos kérdéssé váltak. Így a néphit jellegzetes figurái (kedd-asszonya, Lucia, Orbán-napja, Medárd, Szent Lőrinc, húsvéti bárány, Mikulás) és a hozzá kapcsolódó ünnepek, valamint folklór szövegek új megvilágításban kerültek az érdeklődők elé. Katona a tételes vallás és a néphit tisztelt személyei közti objektív összefüggések egész sorát tárta fel. Ezek közül kiemelkedik a kedd-asszonyáról szóló írás, amely valójában filológiai, néprajzi, teológiai, mitológiai és kultúrtörténeti összefüggések alapján világossá tette a Mária-ünnepek és Mária-kultusz bonyolult szövevényét. A szájhagyományban a Kisasszony, Nagyasszony, Boldogasszony, Nagyboldogasszony stb. ünnepek differenciálódtak a Szűz Mária, illetve Anna kultusz miatt. Az egymástól eltérő rítusok pedig jelezték az ünnepek szétválását. Valójában a nevek változása egyetlen dogma fejlődésével hozható összefüggésbe. A Mária-kultusz erősödése a népi kultúrában az ünnepek funkciójának és a hozzákapcsolódó praktikáknak szétválását okozta.

Katona Lajos nemcsak a népszokásokban és vallásképzetekben találta meg a korábbi idők kultúrájának maradványait, hanem a legreprezentatívabb folklórműfajban, a mesében is. A mitológia és a népmese előtte elválaszthatatlan egységet jelentett. Ő volt az, aki a középkori magyar vallásos irodalomban elsőként fedezte föl a mesei motívumokat. Feltárta számos magyar népmese európai társait, mítoszi hátterét, egyiptomi és hindu rokonait, egész világon való elterjedésével együtt. Pl. Apuleius *Aranyszamár* c. regényének folklorisztikai hátterét Katona rövid, de világos tanulmányban foglalta összse, egyúttal felfedte, miért oly nagyhatású a mese nemcsak hosszú évszázadokon át, a szájhagyományozás korában, hanem az irodalomban is.

A költészet évszázados fejlődésének nyomonkísérésével feltárult előtte, hogy az azonos gondolatok a különböző népeknél eltérő módon jelennek meg. Ez a felismerés segítette Katonát abban, hogy a népköltészetet nemcsak egyetemes összefüggésben, hanem etnikus oldalról is vizsgálja. Fontos kérdés volt számára, hogy a közös nyelvet beszélő, azonos vagy rokon kultúrát élő népcsoportok költészete, világnézete, magatartása, vagyis kultúrájának egésze mennyiben köthető magához az etnikumhoz. Ez a gondolatfelvetés a komparatisztika számára mindmáig nyitva maradt.

Kríza Ildikó

Kerényi György: Magyar énekes népszokások.
Sárosi Bálint bevezetőjével. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1982. 215 l.

A kötet bevezetőjében Sárosi Bálint írja, hogy: „Népszokásainkban jól eligazodni nem jelent kevesebbet, mint népünk múltbeli kultúráját kitűnően ismerni". Jelen kötet, amely kizárólag csak az énekes szokásokkal foglalkozik, azokat is csupán szemelvényesen mutatja be, ilyen teljességre törekvő eligazítást nem nyújthat, de adhat bizonyos támpontokat a zenéből való kiinduláshoz. Négy nagyobb egységet ölel fel: I. Gyermekjátékok; II. Jeles napok; III. Az élet ünnepei; IV. Egyéb népszokások.

Már ebből a csoportosításból is kiviláglik, hogy szerkezetében nagymértékben támaszkodik a Magyar Népzene Tára sorozatban megjelent anyag tartalmi csoportosításá-

ra, a Gyermekjátékok, Jeles napok stb. kötetek anyagára, melyeknek sajtó alá rendezője éppen Kerényi György volt. Ezekhez kapcsolódik még a Függelék, amely a dunántúli zöldágjárás szokását mutatja be. Az egyes fejezetek felépítésénél a zenei szempont hangsúlyos, de a kötet olvasmányosan ismeretterjesztő stílusa a zeneileg képzetlen vagy kevésbé képzett olvasó számára is közérthető. Mindjárt az I. fejezet után az ún. Közbevető gondolatok alcímmel ellátott fejezetrész bepillantást nyújt a gyermekjátékok, gyermekjátékdalok gyűjtésének és rendszerezésének történetébe is. A II. fejezet a naptári ünnepek énekes népszokásokban gazdag sorát mutatja be: Lucázás, karácsony, regölés, újév, vízkereszt, farsang, Szent Balázs-nap, tananaj vasárnap, sardó vasárnap, húshagyó, Szent Gergely-napja, virágvasárnap, pünkösd, Szent Iván-napja, aratás, ádvent.

Minden esetben kitér a szokás cselekményének lényegi mozzanataira és a kapcsolódó énekek, dallamok elemzésére. A III. fejezetben mindenek előtt a születés, továbbá a párosítók, valamint a lakodalom és a temetéshez fűződő siratók jellegzetes dallamvilága került tárgyalásra. Ezután az olyan – többnyire foglalkozásokhoz kapcsolódó – énekek kaptak helyet, amelyek jellegzetes darabjai voltak a magyar zenefolklórnak. Így pl. az árusok nótái, az éjjeliőrök dallamai és kiáltásai, a koldusénekek, a disznótor szokás- és dallamvilága, a medvetáncoltató, a szőlőkötöző nóták, a faragószék nótája, a dalbetétes mesék, a katona kísérés és a komatál-vivés zenei anyaga. Mellettük említés történik a virrasztóénekekről, a szentcsalád-járás szokásáról, a Jézus-keresésről, a borivó dalokról.

Kiss Mária

Kiskunság régi képfaragó és képmetsző művészete.
Bemutatja: Lükő Gábor. Kiskunság régi művészete I. Kiadja az Erdei Ferenc megyei Művelődési Központ a Népművelési Intézet, valamint a Kecskeméti Katona József Társaság támogatásával. Kecskemét, 1982. 321 l.

A mai magyar néprajz legidősebb nemzedékéhez tartozó Lükő Gábort élete második felében folyamatosan kísérte a méltánytalan mellőzés. Akkor is igaz ez, ha ő legalább annyira hozzájárult elszigetelődéséhez, mint azok, akik törekedtek is erre. Sajátos elképzelését a népi kultúráról *A magyar lélek formái* című 1942-ben megjelent könyvében fejtette ki, s azóta, a mostani kötet kiadásáig csupán cikkeket meg tanulmányokat publikált. A közbülső négy évtizednyi idő munkássága, a vidéki muzeológus számára kényszerű napi feladatokat nem számítva, szinte maradéktalanul a korábbi mű alapgondolatának tökéletesebb kidolgozását szolgálta. Az eredmény a most kiadott könyv és egy még kéziratban megjelenésre váró további terjedelmes tanulmány. A Kiskunság ezúttal csupán „ürügy" a szerzőnek eszméi előadására. Azaz valóban egy szűkebb területről választotta szemléltető anyagát, de a feldolgozás során a kört hatalmasra tágítja, amint azt a tárgy kívánja. (Megjegyzendő, hogy a Kiskunság fogalmával pontatlanul bánik. A Duna-Tisza közének Bács-Kiskun megyébe foglalt részét érti rajta, ami igen távol esik a történeti-néprajzi tájegység fogalmától.) A kötet Szabó László utószónak nevezett, valójában nagyívű, tudománytörténeti alapozottságú, Lükő két könyvét értékelő, értékes tanulmányával teljes. Az utószó írója vállalta magára a mű különlegességének megmagyarázását, a méltatás és bírálat hálátlan feladatát.

Lükő Gábor könyve mindenképpen állásfoglalásra kényszeríti olvasóját. Vagy lelkes helyeslést vált ki belőle – ez elsősorban a szaktudományon kívül álló, a népi kultúra iránt élénken érdeklődőkre jellemző –, vagy heves elutasítást, ami pedig a szakkutatók többségének álláspontja. Türelmesen, szemlélődve olvasni azért nehéz, mert maga a szerző végletekig türelmetlen mindazokkal, akik nem fogadják el nézeteit. Könyvét ezzel a mondattal kezdi: „Alig-alig ismerünk valamit népünk művészetéből és sokszor azt is alaposan félreértjük." Ez a megállapítás tényszerűen és tárgyilagosan nem igaz, és csak egy szempontból nem vitatható, ha Lükő nézetrendszerét fogadjuk el ismeretnek. Az idézett mondat keveslő kicsengése ilyen módon rá vonatkozik, viszont, akik nem az ő nyomában járnak, azoknak sem fülük, sem szemük nincs a magyar népművészet megértéséhez. Ki vállal ilyen vádat? Inkább lelkesedik, vagy elutasít. Kétségtelen, hogy Lükő Gábor sokkal többet megmagyaráz a magyar népművészet titkaiból a maga gondolkodásának fonalán haladva, mint a magyar kutatók többsége. A kapcsolódás és az esetleges vita azért is nehéz, mert Lükő teljesen sajátos fogalomrendszert és terminológiát használ. Például „műfajok"-nak nevezi a könyv fontos fejezetében bemutatott tárgyféleségeket (nyereg, ostor, utcaajtó stb.). A magyarázatok igazsága így erről az oldalról is kérdésessé válik. Ugyanakkor megcsodálhatjuk élénk képzelőerejét, mely megfejtések tömegét zúdítja az olvasóra és a nézőre. A megfellebbezhetetlen magabiztos beállítás ismét csak a kétkedést ébreszti föl bennünk. Nem is szólva a rendszeren belüli ellentmondásokról, melyeket ha észrevesz a szerző, rendszerint a népművészet eredeti szellemének romlásával, elhomályosulásával, vagy a rend összezavarodásával magyaráz. Szabó László kívánatosnak tartaná vita kibontakozását, s ezáltal hatás kisugárzását is. Ám nemcsak a gondolkodás és a módszer sajátossága, nemcsak az az akadály, hogy egy ilyen léptékű művel csak egy hasonló léptékű életmű vitázhatna igazán, hanem az, hogy ez a könyv sokkal inkább kívül áll a magyar néprajztudományon, mint előzménye, s ebben a státusban párja nemigen akad.

Szabó László meggyőzően érvel amellett, hogy A magyar lélek formái 1942-ben nem szerencsés időben jelent meg, nemzeti központúsága miatt már kissé késett, a komplex szemléletet tekintve a korabeli néprajzban korai volt. Az is igaz, hogy a két háború közti konzervatív magyar néprajz után Lükő kísérlete föltétlenül „tett"-ként értékelhető. Az európai néprajzi gondolkodástól – Szabó szerint elsősorban magyarságcentrizmusa okán – leszakadt magyarországi néprajz márcsak azért is közömbös maradt a mű iránt, mert annak gondolati alapozottsága Karácsony Sándoron át talán Wundtig, valamiként a modern nyelvpszichológiai irányzatokig nyúlt vissza. Tudománytörténetünk kára, hogy ezek a nagyon távoli rokonságok nem váltak termékenynyé az 1942-ben kiadott könyvben. Egyet értünk Szabó Lászlóval, hogy erénye igazán egy fénylett föl, a pozitivista hagyományú, a tárgytörténetben és tematikus monográfiákban gondolkodó kutatással szemben fölmutatott összetett, a jelenségeket együtt tárgyaló szemlélet. (Kiegészítésül jegyezzük meg, hogy Szabédi László a kolozsvári Termés 1943-i folyamában írt róla „Ész és bűbáj" címmel szellemes bírálatot.)

Ha most visszatérve a jelenlegi munkára, arról még kevésbé elismerő a véleményünk, azzal semmiképpen sem a kiadás elhibázottságát szeretnénk hangsúlyozni. A kutatói pálya, a hatalmas munka és a tudományágon belüli demokratizmus egyaránt érdemesíti a megjelentetést. Szabó László idézi az 1942-es művet, mely a magyar nép jelképrendszerét („a lélek formái") kívánta megfejteni, vele szemben a mostani egy

letűnt világkép rekonstrukciójára vállalkozik. Amaz hungarocentrikus, emez eurázsiai távlatokban gondolkodó tanulmány. Mi ezt a különbséget nem látjuk lényegesnek. A törekvés és a módszer szerintünk lényegében ugyanaz maradt. Mindkét könyv hasonlóan nagy távlatokban mozog és inkább természetesnek, mint a könyvek szempontjából fontos határvonalnak tartjuk, hogy mindkettő a magyar népi kultúrából indul ki. Ám a hungarocentrizmus és a keleti örökség előtérbe helyezése az 1942-es munkát – sajátos fölfogása ellenére –, sokkal szervesebben bekapcsolta kora magyar néprajzi törekvéseibe, mint az eurázsiai térségekben mozgás, a keletre tekintés a mostanit a maiba. A komplex szemlélet igényét pedig a szaktudomány már szinte egészében vallja, jelentős hányadában műveli is. *A magyar lélek formái* friss, jóval egységesebb szerkezetű, önmagának kevésbé ellentmondó munka, mint a Kiskunságról szóló, mely szerkezetileg túlságosan tagolt, sok apró mozaikra bomlott, több helyen teljesen töredezett. Attól függetlenül, ki mit fogad el vagy vitat, az előző mű jóval tömörebben és határozottabban mondja el a szerző véleményét, mint a negyven esztendővel későbbi. Szabó László idézi Hoppál Mihályt, aki a szemiotika és a strukturalizmus hazai előfutárai közé sorolta Lükő Gábort, de csak nagyon halvány rokonságot ismer el. Igazat adunk neki abban is, hogy ma hasonló a helyzet, a kiskunsági népművészet magyarázatát sem lehet besorolni a kurrens irányzatokba. Ezért sem várunk e tiszteletre méltó emberi teljesítmény körül kirobbanó parázs vitát, s valószínű, hogy a jövendőnek sem jelent majd többet tudománytörténeti érdekességnél.

Kósa László

Kiss Lajos: Gombos és Doroszló népzenéje.
Bori Imre előszavával. A kéziratot Bodor Anikó gondozta. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék, 1982. 324 l. (A Jugoszláviai Magyar Népzene Tára 1.)

Az újvidéki Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete új sorozatot indított, amely a jugoszláviai magyar népzenét kívánja közreadni. A nagyon hasznos és fontos vállalkozás első kötete a jeles népzenekutató – a könyv megjelenésének évében elhunyt – Kiss Lajos gyűjtését tartalmazza.

Bár a sorozat példaképe a Magyar Népzene Tára, az anyag elrendezésében nem annak műfaji szempontú beosztását követi. Amint a kötet címe is jelzi, a sorozat területenként kívánja bemutatni a jugoszláviai magyarság népzenéjét.

Azért esett a szerző választása erre a két közép-bácskai falura, mert már 1936-ban is gyűjtött Gomboson. Majd Kodály Zoltán 1938-ban hívta fel a figyelmet a népzenegyűjtők figyelmét, hogy alig van zenei adat a magyar nyelvterület déli részéről. Ez késztette Kiss Lajost, hogy rendszeresen gyűjtsön ezen a tájon. Gomboson 1943-ig 564 dallamot, Doroszlón a 40-es években 38 népdalt jegyzett le. A gyűjtés a 60-as években folytatódott. A két, egymáshoz közel fekvő falu népzenéje sokban hasonlít egymásra, de sok az eltérés is.

Az összegyűjtött anyagot Kiss Lajos a következőképpen rendszerezte: I. Népzenénk régi rétegének dallamai; II. Népzenénk újabb rétegének dallamai; III. Más szerkezetű dallamok; IV. A népszokások dallamai.

Rendkívül nagy mennyiségű és igen változatos anyag gyűlt össze a két faluban. Gyakorlatilag szinte miden típusra volt példa. Ezért a népies dalok és műdalok jelentős része, a régi műzene változatai, a szomszéd népektől átvett dallamok, a bőjti, húsvéti, pünkösdi és más ünnepek egyházi népénekeinek nagyszámú változata kimaradt a kötetből. A teljes gyűjtött anyagot csak a régi népzenei rétegbe tartozó dallamoknál közölte a szerző. A II. csoport a Bartók Béla által felállított B osztály dallamait tartalmazza. A III. csoport az első kettőtől eltérő szerkezetű dallamokat veszi számba. A IV. csoportban találhatók a népszokások dalai. Egyik része a jeles napokhoz, másik része a családi élet szokásaihoz kapcsolódik. A gyűjtést jól reprezentálja, hogy itt találkozunk a ma már ritka *ádventölés* szokásának énekeivel, egy igen szép betlehemezéssel, de a karácsonyi ünnepkör ma már szintén ritka szokásával a *bölcsőjárással* is.

A szerző összesen 345 dallamot közöl szövegével együtt. A példatár után következnek a jegyzetek, amelyekben a dalokhoz tartozó legfontosabb tudnivalók olvashatók. A kötetet mutatók zárják.

Szemerkényi Ágnes

Kiss Lajos: Lőrincréve népzenéje. Karsai Zsigmond dalai.
Zeneműkiadó Vállalat, Budapest, 1982. 256 l.

Kiss Lajos, a közelmúltban elhunyt kiváló népzenekutató hosszú, tartalmas életpályájának gyümölcsei egyre-másra napvilágot látnak itthon és szülőhazájában, a jugoszláviai Vajdaságban is.

Több, mint huszonöt éven át gyűjtötte Karsai Zsigmond és családja dalait, melyek nem csupán egyetlen község, hanem az egykori Alsó-Fehér és Kisküküllő megye archaikus népzenéjét képviselik.

Kiss Lajos a gyűjtött dallamokat négy kategóriába sorolja: 1. a régi népzenei réteg dallamai; 2. az új népzenei réteg (új stílus) dallamai; 3. vegyes csoport (gyermekjáték- és szokásdalok, siratás); 4. román dallamok. Bevezető tanulmányában a fenti kategóriákat részletesen elemzi a lőrincrévei (v. Alsó-Fehér m.) anyag vonatkozásában. A régi réteg vizsgálatánál részletesen foglalkozik az ékesítés jellegzetességeivel, valamint a füttyszó értékével és szükségességének a kérdésével.

Az új népzenei réteg dallamait a régi réteg dallamainak különbözőségével veti össze. A dalszövegek vizsgálatában szintén a két réteg összevetéséből indul ki, majd a gyűjteményben szereplő szövegek tematikájáról ad számszerű felvilágosítást, pl. a 183 énekelt dallamból 96 bizonyult lírai dalnak, ebből is 49 a szerelmi dal. A gyermekjáték- és szokásdalok jellegzetességeit a Magyar Népzene Tára megfelelő köteteivel való összehasonlítással állapította meg. Így pl. Lőrincrévén kötött szerkezetű siratók találhatók.

A bevezető tanulmányt a már ismertetett négy csoportba rendszerezve követik a dallamok, szám szerint 244. Ezután *Táncházi útmutató* (*Sebő Ferenc* munkája) ad el-

igazítást a táncházi zenekarok összeállítására, a felhasználható dallamok összefűzésére is. Jegyzetek a dallamokhoz címszó alatt a dallamra, a szövegre, a cselekményre és az előadásra vonatkozó tudnivalókat találjuk a változatok feltüntetésével. A kötetet kadencia-, szótagszám-, tánczene- és dalszövegmutató zárja. A gyűjtemény a nagyközönség és a szakemberek érdeklődésére egyaránt számot tarthat.

Tátrai Zsuzsanna

Kocsi Márta–Csomor Lajos: Festett bútorok a Székelyföldön.
Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1982. 260 l. + 1 melléklet.

A magyar művelődés történetében nagy hagyománya van a népi kultúrából sajátosságot, eredetiséget meríteni, ezzel a nemzeti kultúrát megújítani akaró törekvéseknek. Hozzátartozik ehhez a lehető legnagyobb mélységek, a nagy történeti múlt, a távoli rokonságok keresése is, és gyakran a modern civilizáció – egyébként valós – veszélyeivel szembeni támaszkeresés is. Kocsi Márta és Csomor Lajos könyvének mindezek eszmei hátteret adnak. Ebből a szempontból tehát újat nem jelentenek. Gondolataikat azonban egy konkrét, gyakorlati területen, a bútorfestésen, pontosabban a festett népi bútorok vizsgálatán fejtik ki, amire viszont példa még nem volt.

Bár maguk a szerzők ezt nem teszik, az ismertetés kedvéért szét kell választanunk a könyv két fő alkotóelemét. Az iparművész szerzőpáros fáradságos munkával, terepkutatással számba vette a székelyföldi bútorfestő központokat és műhelyeket. Tanulmányozta a még élő mesterek munkáját, lerajzolta, lefényképezte a föllelhető bútorokat. A tárgyak és a munkafolyamatok, a famunka és a festés, az asztalosság mesterségbeli tudásának megörökítésével értékes, időtálló munkát végeztek, hiszen erről a vidékről mindeddig kevés hiteles leírás akadt. Külön ki kell emelni, hogy anyagukat a magyar néprajzi kutatás számára nehezen hozzáférhető helyeken gyűjtötték.

Mindez önmagában fontos és értékes, a problémák ott kezdődnek, hogy a könyv anyagközlését át- meg átszövik a szerzők történeti magyarázatai és értelmezései. Törekvéseik kapcsolódnak ideológiájukhoz. Miközben többször elutasítják az akadémikus tudományosságot, mely a székely festett bútorok ornamentikájával valóban keveset foglalkozott, műkedvelő kutatással próbálják a hiányt pótolni. Meg kell mondanunk, hogy nem meggyőzően, mert a bizonyítással adósak maradnak. Ismertetésünk kénytelen ezt a különbségtevést megtenni, mert noha nem „céhbeli" kutatókról, hanem a néphagyomány lelkes és őszinte barátairól van szó, mégis az akadémikus tudományt bírálók rendszeresen tudományos művekre hivatkoznak igazuk alátámasztásául. Miáltal maguk is az elutasított tudományosság sáncai közé igyekeznek bejutni. Mentségül egyik félnek sem szolgál, hogy a „céhbeliek" az említett módon alig tettek valamint a festett ornamentika megnyugtató magyarázatáért, sőt ez csak súlyosbítja a helyzetet.

A szerzők igen nagy öntudattal, a programhirdetők és felfedezők önérzetével adják közre gondolataikat. Mondataik olykor érzelmektől erősen fűtöttek. A közművelődési és tudományos elismertetés igényével lépnek föl. Vitatható a bútorfestés és a – bizony hézagosan ismert – székely társadalomtörténet sajátosságainak összekapcsolása. Csupán családi hagyománynak tudjuk elfogadni a vargyasi Sütő-család bútorfestő-

asztalosságának több, mint négyszáz éves múltját. Erre egyéb bizonyíték nincs. Alkalmasint túlzás a népi ornamentika magyarázatából ilyen mértékben kizárni a nagy történeti stílusok nyilvánvaló jelentkezését, egyáltalán a magyar kultúra európai beágyazottságát. A szerzők képzelőereje igen nagy. Szinte minden motívumot meg tudnak fejteni, amit azért kell szóvá tennünk, mert közben az olvasó nem mindig tudja, mi a szerzők leleménye vagy más írásos forrásokból átvett ötlete és mit használtak maguk az asztalosok vagy a parasztok például a festett virágok megnevezésére. Rendszeresen említik például az *életfát*, holott sem az elnevezés, sem a fogalom nincs tisztázva a szakkutatásban. Így a legvitathatóbb fejezetek a festett ornamentika értelmezésével foglalkoznak, noha a szerzők szándéka szerint ezek a mű leghangsúlyosabb részei. Igyekeznek egy régen eltűnt művészi nyelvet konkrétan helyreállítani, és legtöbbször a nemiségben, szexuális szimbólumokban találják meg a magyarázatot. Jellemző példa az egyik főszereplő, a tulipán. Elfogadják, hogy a stilizált virágábrázolásoknak jó részét parasztiparosok tulipánnak nevezték, holott a növény története egyáltalán nem támasztja alá ezt a fölfogást, hanem más virágok divatját sejteti. Hasonló tévedés jónéhány akad a könyvben. Több óvatossággal, körültekintőbb mérlegeléssel számos hibaforrást el lehetett volna kerülni.

A tartalomról rövid angol, francia, román és orosz nyelvű összefoglaló tájékoztatja a magyarul nem tudó érdeklődőket.

Kósa László

Korunk évkönyv 1982. Metamorphosis Transsylvaniae.
Szerkesztette: Herédi Gusztáv. Kolozsvár-Napoca, 1982. 302 l.

Körülményes a tanulmánykötet műfajának meghatározása. Szociológiai, szociográfiai, demográfiai, társadalomnéprajzi, hagyományosnak számító etnográfiai, családtörténeti írások találhatók benne. Némelyik szigorúan tudományos elemzés, némelyik ismeretterjesztő hangvételű írás. Amiben megegyeznek, az a tárgyuk általában véve, a romániai magyar társadalom mai változó állapota, melyre az Apor Pétertől kölcsönzött alcím utal. Leginkább arra keresik a választ, hogy változó korunkban megtartják-e korábbi vagy jelenlegi szokásaikat és életmódjukat az emberek? Vagy ki tudnak-e alakítani olyan új szokásokat és életformát, mely biztosítja önazonosságuk folytonosságát? Nem véletlen, hogy a városban élők és a frissen városba kerülők, az ingázók, a hagyományos életkereteket elhagyók sorsa fokozottan foglalkoztatja a kötet szerzőit.

Kiemelkedik a sorból *Tófalvi Zoltán*nak a sóvidéki Atyha község temesvári diaszpórájáról és *Vetési László*nak a királyföldi Bürkös magyar–szász etnikus folyamatairól szóló írása. Nemcsak módszertani kidolgozottságuk figyelemre méltó, hanem maguk az esetek is társadalmilag minta értékűek: a távoli, idegen többségű nagyvárosban kialakuló, egymást segítő magyar közösség és a kisebbségben levő, mégis a szászokat magába fogadó falusi csoport. Nemcsak ezekben, majdnem minden más tanulmányban a kelet-közép-európai falu – különben jól ismert – akkulturációs problémáival is találkozunk, helyi sajátságokkal, elsősorban a nemzetiségi helyzetből fakadó terhekkel súlyosbítva: a primér szervezetek fölbomlása, a családi kötelékek lazulása, a gyermek-

szám csökkenése, a válások számának növekedése, a mindenfajta körből kilépő exogám házasságok szaporodása, a városi lakótelepek szűkösségével küszködő falusi emberek gondjai. Mindezek a jelenségek nagy mértékben akadályozzák az önazonosságot megtartó életmodellek kialakulását. *Pillich László* a tradicionális kolozsvári kertészréteg, a hóstáti földészek egy nemzetségének elemzése során mutatja be, hogy a terjeszkedő, a zöldséges kerteket elfoglaló nagyváros hogyan zilálja szét az őt tápláló fontos társadalmi-foglalkozási réteget. *Nagy Ödön* és *Nagy Olga* a marosszéki Havad, egy viszonylag erősen polgárosuló község társadalomnéprajzi képével, *Geréb Attila* az udvarhelyszéki Agyagfalva 1850–1980 közötti demográfiai mozgalmainak elemzésével, *Balázs Lajos* a napjainkban is konzervatívabbnak minősülő Csíkszentdomokos párválasztási tendenciáinak fölrajzolásával, *Tamás Irén* a mezőségi Magyarszovát családjaiban a gyermek helyzetének vizsgálatával illusztrálja a jövendőre vonatkozó kérdésföltevést. A további demográfiai tanulmányok is (*Maksai József* és szerzőtársai Bátosról, *Ozsváth Anna* Bibarcfalváról, *Karácsonyi István* Maroshévízről) többnyire azt a – szélesebb vizsgálatokkal még meg nem erősített – feltevést húzzák alá, hogy a romániai magyarok demográfiai szokásai hasonlítanak a magyarországiakéhoz.

A tanulmányoknak erőteljes a néprajzi háttere. Igaz, a szerzők két-három kivétellel egészen más nyomon haladnak, mint a romániai magyar néprajzi kutatás immár hagyományosnak mondható útját járó kutatók. Elsősorban arra gondolunk, hogy a tárgyi néprajz és a folklór helyett a társadalom kérdései foglalkoztatják őket. Mindenképpen érződik azonban, hogy többségük elsajátította a hagyományos módszereket is, biztosan mozognak a terepen, az emberek közt, akikről írnak. *Demeter B. József* a szépkenyerűszentmártoniak elvándorlásáról, *Keszeg Vilmos* a detrehemtelepi nagycsalád bomlásáról, *Bíró Zoltán* kamaszkorú gyerekek családtervezési elképzeléseiről írt. Dokumentum értékű a csíkszeredai líceum néprajzi szakköröseinek gyűjtése a lövétei gyerekek századeleji életéről. *Dánielisz Endre* saját családjának történetét adja közre. Szepességből Nagyszalontára került iparos őseinek hagyománya a régi Magyarország alig ismert népmozgásaira ad példát. *Székely Ferenc* a vadasdi házbelsőben megmutatkozó igényváltozásokról készített dolgozatot. Hasonló vizsgálatot végzett *Benedek Zoltán* az érmelléki falvak telkein. Végül *Sztojka Tamás* a kászoni temetőkről nyújt etnográfiai-művelődéstörténeti beszámolót.

K. L.

Kovács Endre: Doroszló hiedelemvilága.
Az utószót írta: Jung Károly. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1982. 327 l.

Kovács Endre könyve azoknak a kiadványoknak a sorába tartozik, amelyek egy-egy helység vagy terület népi hiedelemvilágának föltérképezésére vállalkoznak, egy adott pillanatban elérhető teljesség igényével. Pócs Éva zagyvarékasi és Fehér Zoltán bátyai kötetének módszeréből és rendszeréből kiindulva előttünk áll egy vajdasági magyar faluközösség hiedelemvilágának impozánsan gazdag képe.

A gyűjtő, az újvidéki Hungarológiai Intézet folkloristáinak szakirodalmi segítsége és útmutatásai alapján maga vállalkozott arra, hogy hosszú évekig tartó munkával el-

készítse ezt a terjedelmében is jelentős korpuszt, mely szakmai értéke mellett annak is példája, hogy a szülőföld és népe iránti elkötelezettség milyen teljesítmények felmutatására képes.

A kötetben szereplő anyag gazdag, a magyar hiedelemvilág kutatói számára a jövőben nélkülözhetetlen forrásul szolgál. Fontos abból a szempontból is, hogy olyan helység hiedelemanyagát térképezi fel, amely a területnek és környékének soknemzetiségű voltából kifolyólag érdekes adalékokkal szolgálhat a magyar–délszláv egybevető vizsgálódás oldaláról. Ismert, hogy Doroszló évszázadok óta nevezetes „szenthely", amelynek messze földön híres *Szentkút*ját nagy területről látogatják napjainkban is a búcsújárók. Nyilvánvaló, hogy ezek az évente megismétlődő jámbor népi vallásossággal átszőtt találkozások és beszélgetések nagyban színezték a doroszlói őslakosság hiedelemvilágát, amelyben aztán egymásba szövődnek a magyar és az idegen tradíció elemei és fordulatai is.

A kötethez helytörténeti bevezetés és értékes, helyben gyűjtött képanyag is járul, a legtöbbje egy-egy hiedelemmozzanat illusztrációja.

J. K.

A Közép-Tiszavidék népélete.
(Az 1981. szept. 24-én Poroszlón megrendezett néprajzi tájkonferencia anyaga.) Szerkesztette: Kriston Vizi József. Kiadja a TIT Heves megyei Szervezete. Eger, 1982. 85 l. (Néprajzi tájkonferenciák Heves megyében 1.)

A Heves megyei TIT néprajzi szakosztálya a kutatás számára „fehér folt"-ként kezelt dél-hevesi tájra kívánta a figyelmet ráterelni, mikor központi községében, Poroszlón tájkonferenciát szervezett. A település és építkezés történeti és néprajzi adataira alapozva az első előadásban *Bakó Ferenc* a kistáj összetartozó helységeinek kulturális jellemzőit körvonalazta. *Kovács Károly* előadása a poroszlói „paraszti társaságok" (országosan leginkább legeltető társulatokként ismerik a hasonló intézményeket) történetét foglalta össze. Ezek a társulások itt a szántóföldek használatára is alakultak és a paraszti földvásárlás támaszai voltak. *Füvessy Anikó* a nevezetes tiszafüredi fazekasság reformkori emlékeiről tartott előadást, nagy figyelmet fordítva a kiemelkedő tehetségű mesterekre. Végül *Szilágyi Miklós* a Poroszló környéki – elsősorban „kisvízi" – halászat szakismeretével foglalkozott.

K. L.

Kríza Ildikó: A legendaballada.
Epikai-lírai alkotások az irodalom és a folklór határán. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 232 l. + képmelléklet.

Azokat a folklór-jellegű lírai-epikai alkotásokat veszi vizsgálóra, amelyek ezideig jórészt a kutatás peremterületére szorultak. Munkájában a vallásos témakörű epikus

énekek egyik csoportjával, a legendaballadákkal foglalkozik, amelyek csak tágabb értelemben sorolódnak a ballada műfajához. Hiányzik belőlük pl. a balladára jellemző konfliktus, lazább a felépítettségük, de ugyanakkor fokozottabb ezekben az alkotásokban az epikus leírások részletezése.

A legendaballadák tartalmukat tekintve szentekről, bibliai hősökről szóló epikus énekek, amelyek e személyek életét, vagy életük némely epizódjait verselik meg. A középkori vallásosságra utaló elemek mellett megtalálhatók köztük az újkori, főleg a 18. századi ellenreformáció korabeli szent-kultusz termékei, a vallásos ponyvafüzetek elbeszélő énekei. Az idetartozó alkotásokról érvénnyel elmondható – írja a szerző –, hogy átmeneti alkotások az irodalom és a foklór között. Annyiban irodalmiak, amennyiben egyediségük, szerzőségük és írásbeliségük erre következtetni enged. Megjelenésükben hasonlóak a folklór alkotásokhoz, beilleszkedtek a közösség hagyományos énekanyagába, s azokkal együtt funkcionálnak.

Kríza Ildikó könyvének gerincét – amellett, hogy részletesen szól a legendaballadák kutatástörténeti előzményeiről, műfaji sajátosságairól – két nagy ciklus vizsgálata alkotja: a Mária énekeké és balladáké, valamint a Jézus életéről szólóké. A magyar anyagban a leganda témájú epikai-lírai alkotások kezdete egybeesik első nyelvemlékeinkkel. Az Ómagyar Mária-siralom lírai és epikus énekköltészetünk kezdetét jelenti. Kiemeli, hogy az Ómagyar Mária-siralom paraliturgikus népi jellegét már az eddigi kutatás is többízben hangsúlyozta. E költészet jelenléte a krónikákon keresztül, majd a XVI. századtól Vásárhelyi András Mária-énekétől napjainkig ível. A legendaköltészet ilyen megjelenése és továbblépése más népek hagyományában is hasonlóképpen játszódott le. A magyar anyag megvilágításához az olasz, német és különösen az osztrák ponyvákban fellelhető középkori énekköltészet szolgál jó párhuzamokkal.

A vallásos epikus énekek az elmúlt két évszázadban főként két nagy ünnepkörhöz, húsvéthoz és karácsonyhoz kapcsolódtak. A Mária- és Jézus-énekek a Mária-ünnepeken, illetve az Úrnapja körüli időszakban szerves részévé váltak a laikus népi ájtatosságnak. A hagyományozódás is ezek köré csoportosult, különösen a recens anyagban. Emellett a búcsú és búcsújárások is rendszeres alkalmat adtak a legendaballadák éltetéséhez. Felveti a szerző, hogy vajon szokásdalnak tekinthetők-e ezek a vallásos elbeszélő énekek, vagy önálló életet élő epikus énekeknek. Úgy látja, hogy bizonyos esetben indokolt szokásdalnak is értékelni ezeket, hiszen egy meghatározott ünnepkör ad keretet előadásuknak, ugyanakkor jellegükben és lényegükben nem szokásdalok, mert a szokások rituális vonatkozásaiban egyáltalán nem játszanak szerepet. Hangsúlyozza a továbbiakban, hogy a Jézus életéről szóló énekeket, születését és halálát megéneklő eseményközléseket, valamint az egész Mária-költészetet sem lehet szokásdalnak tekinteni. Az egyházi év ünnepeihez kapcsolódó énekek a késő középkorban liturgikus szertartás része lehettek. A folyamatos élettörténet előadása napokhoz kötődve a misztériumjelleget idézi. Valószínű, hogy a szájhagyományban élő alkotások ennek a misztériumnak nyomait őrzik. Viszont a szálláskeresésről szóló karácsonyi ének már inkább szokásdalként funkcionál. A sort természetesen tovább is lehetne folytatni.

A Mária-költészetnek igen régi történeti gyökerei vannak. A Szíriában tényked Ephraim már a II. században Mária-énekeket írt hívei számára. A folklór hagyományban, illetőleg a középkori énekeskönyvekben fellelhető verses-epikus Mária-költészet elemeit a kutatók többnyire apokrif előzményekre vezetik vissza.

A magyar folklórban a Mária születésével foglalkozó énekek mellett megtalálhatók az *egyiptomi menekülésről szólók*, s külön csoportot alkot a *szálláskereső Mária* balladakör. A Jézus-énekek körében gyakori a *születésével kapcsolatos látomás megéneklése*, valamint itt is felbukkan a *szálláskeresés motívuma*, amely visszatérő eleme a legendaköltészetnek. Önálló alkotásként jelennek meg az *alamizsnakérő Jézus alakját* bemutató énekek is.

Kríza Ildikó részletesen foglalkozik a legendaballada jelentőségével népköltészetünkben, ennek érdekében bő példatárral, valamint képanyaggal illusztrálja úttörő munkáját, amely első ízben kísérelte meg, hogy folklorisztikai szempontú és módszerű vizsgálódással közelítsen a legendaballadához.

Kiss Mária

Kriza János és a kortársi eszmeáramlatok.
Tudománytörténeti tanulmányok a 19. századi folklorisztikáról. Szerkesztette: Kríza Ildikó. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 345 l.

Kriza János halálának századik évfordulójára emlékezve 1975 májusában az MTA Néprajzi Kutató Csoport tudományos ülésszakot rendezett. Az ott elhangzott előadások tanulmányok formájában jelentek meg a kötetben.

A tanulmányok sorát az időközben elhunyt *Ortutay Gyula* rövid konferenciamegnyitója vezeti be. Kriza János életrajza és munkássága legfontosabb mozzanatait egy ugyancsak Ortutay által korábban írt (1942), itt újra közreadott esszé eleveníti fel. Jól kiegészíti ezt a fejezetet Kriza eddig nehezen hozzáférhető önéletrajzának közlése, valamint műveinek válogatott bibliográfiája (ez utóbbi *Illés Zsuzsa* munkája).

Ortutay megállapítását, hogy Kriza gyűjtőmunkája és publikációs tevékenysége új fejezetet nyitott a magyar folklorisztika történetében, mert eljutott a lehetőleg szöveghű közlés követelményéhez, *Kovács Ágnes* és *Zsigmond Gábor* tanulmányai támasztják alá. *Kovács Ágnes* a népmesék példáján mutatja be filológiai módszerrel, hogyan alakult ki Krizánál a pontos szövegközlés igénye, Zsigmond viszont a korabeli népismereti érdeklődés értékeléséből jut ugyanerre az eredményre. A néhány esztendeje elhunyt *Borbáth Károly* Kovács Ágnes tanulmányához kapcsolódva a Kriza filológiát gyarapítja, a népköltési gyűjtő eddig ismeretlen segítőtársaiból néhány újabbra derít fényt. Közvetlenül Kriza Jánossal foglalkozik *Kovács Lajos* és *Filep Antal* előadása is. Kovács az erdélyi unitárius püspök társadalmi-közéleti tevékenységéről szól, Filep pedig a múlt század első felének unitárius társadalmáról rajzol vázlatot, rámutat arra, hogy a korabeli erdélyi társadalomban az unitáriusoknak számarányuknál nagyobb volt a súlya a kulturális és a társadalmi életben.

Két tanulmány kapcsolódik közvetlenül Kriza népköltési gyűjtéseinek vizsgálatához. *Kríza Ildikó* a *Vadrózsák* balladáinak keletkezéstörténetéhez szól hozzá. Szerinte ezek a sajátos erdélyi, archaikus társadalmi viszonyok talajából nőttek ki. Vitatja, hogy eredetileg az egész magyar nyelvterületen lehetett hasonló balladaköltészet. *Tátrai Zsuzsanna* a *Vadrózsák* című kötet anyagát abból a szempontból vizsgálja, milyen kapcsolata volt a gyűjtő Krizának a népszokásokkal, miért nem illesztett népszo-

kásokhoz fűződő darabokat kötetébe, végül mégis milyen nyomai fedezhetők fel a gyűjteményben a szokásköltészetnek?

A kortársak munkássága és a kortársi eszmeáramlatok vizsgálatának sorában *Németh G. Béla* Arany János és a Vadrózsa-pör kapcsolatát elemzi. Arany, aki köztudomásúlag a nevét adta a jelentős tudománytörténeti vitának, elsősorban nem az eredet iránt érdeklődött, esztétikai és költészeti szempontok érdekelték. *Voigt Vilmos* a múlt század első felének népmese-gyűjteséiről szólva kimutatja, hogy az első nagy teljesítmény, Gaal György könyve (1822), nem csupán a Grimm testvérek hatására született, és nem váratlanul állt elő, hosszabb fejlődés, előzmények is hozzájárultak megszületéséhez. *T. Erdélyi Ilona* Erdélyi János érdeklődéséből az észak-európai balladák iránt megnyilvánuló figyelmet emeli ki, mely hatott mind költészetére, mind tanulmányírói munkásságára. *Pócs Éva* Ipolyi Arnold *Magyar Mythologiáját* értékeli. Megállapításai közül kiemelkedik, hogy nem rója föl – több későbbi értékelővel szemben – a finnugor tanulmányok hiányát vagy csökkent mértékét, és hangsúlyozza Ipolyi meglepően sok találó megállapítását, maradandó eredményét. *Sándor István* és *Lengyel Dénes* írásai azoknak a dolgozatoknak a sorát gyarapítják, amelyek Jókai ethnographiai ismereteiről és érdeklődéséről adnak számot. *Borsai Ilona* terjedelmes, sok példával kísért tanulmánya a palócok népzenéjének 19. századi kutatásait veszi számba és értékeli. *Olosz Katalin* a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság népköltészeti gyűjtőtevékenységét követi nyomon a megalakulástól a megszűnésig (1878–1948).

Kiss József az irodalmi népiesség történetének egy kérdésével foglalkozik: vajon milyen hatással volt Petőfi betyárverseire korának új stílusú népballada-költészete? Kimutatja a közös hátteret és a költő, valamint a népköltészet betyáralakjai között az ennek ellenére lényeges ábrázolási, beállításbeli különbségeket.

Végül két tanulmány olvasható a kötetben, melynek sem Krizával, sem a 19. századi magyar folklorisztikával nincs közvetlenebb kapcsolata. *Andrásfalvy Bertalan* rövid előadásában a népköltészet alkotáslélektani kérdéseihez szól hozzá (A hallgatóság nélküli népköltészet). *Katona Imre* nagyterjedelmű tanulmánya statisztikai módszerrel, számos jelentős gyűjtemény átvizsgálásával foglalkozik a magyar népdalokban és népballadákban előforduló átok- és áldásformulákkal.

Kósa László

Kunszentmárton és a Tiszazug kisipara.
Szerkesztette: Bereczki Ibolya és Szabó László. Szolnok, 1982. 534 l.

A kötet címe eleve jelzi a tartalom szaktudományi újdonságát. A tiszazugi kutatások részeként 1982. október 29–30-án Kunszentmártonban tartott konferencia anyagát adja közre az első olyan magyar nyelvű kiadvány, melynek szerzői a kisipar néprajzának sokoldalú bemutatására vállalkoznak. Fontosságát kiemeli, hogy a magyar néprajz programszerűen 1905-től, Bátky Zsigmond múzeumszervező módszertani kézikönyvének megjelenése óta foglalkozik a paraszti élettel kapcsolatos kisiparok kutatásával. Bátky már számolt a népi kultúrán belül az ízlést és a divatot befolyásoló kisiparral, ha nem is gondolt jelentősége tágabb értelmére, amire a mostani kötet bevezető ta-

nulmánya hívja föl a figyelmet. Szabó László „Paraszt – polgár – parasztpolgár" címmel az alföldi mezővárosok polgárosulásának jelenségéről ír, részint különböző nézetekkel vitatkozva, részint új gondolatokat fölvetve. A könyvben összesen huszonhét írás olvasható huszonnégy szerzőtől. Szabó elméleti előadását kivéve, a többi közlemény leíró, összehasonlító, adatközlő jellegű. Található a sorban kutatási beszámoló és interjúszerű közlés is. Szerzőik hivatásos néprajzkutatók, főleg muzeológusok és öntevékeny kutatók, honismereti munkások. Előadásaik a kisipar néprajzi szerepének, illetőleg a parasztság és a kisiparosság kapcsolatának szinte minden jelentős vonatkozását érintik. A bevezető fejtegetéseket követően történeti témájú írások kaptak helyet. Visszatekintenek a középkorba is, de elsősorban a XVIII–XX. századdal foglalkoznak, sőt az egyik szerző a jelenlegi viszonyokat mutatja be Kunszentmártonban. Speciális tárgyú írások például a csépai iparoskör történetét és a Tiszazug meg a Duna-Tisza köze kézműiparai kapcsolatait taglaló dolgozatok. A polgári kort megelőző viszonyokat ismertetik a céhesélettel foglalkozó szerzők és az ezermesterekről beszámoló tanulmány. (Az utóbbi ugyan néprajzi gyűjtésen alapszik, maga a gyakorlat azonban, melyet leír, a nagyobb arányú kézművestevékenység jelentkezése előtti állapotokat is fölidézi.) A tanulmányok legnagyobb csoportja egy-egy mesterség vagy műhely bemutatását választotta feladatául: bognár, szűcs, fényképész, takács stb. Külön figyelmet kapott a vásározás és a piacozás, valamint a kereskedő- és iparos tanoncok képzése. A kisiparosok életmódjának országosan általánosítható oldalai közül a mezőgazdasági tevékenység és a táplálkozási szokások leírása különösen fontos és jellemző. A népi kultúrára átsugárzó ízlés- és divatformáló hatást majdnem mindegyik tanulmány érinti, kettő központi kérdésként foglalkozik a lakáskultúrával, illetőleg a viselettel.

K. L.

Magos a rutafa. Felföldi magyar famunkák.
Fényképezte Kútvölgyi Mihály. Válogatta és tervezte: Nagy András. Helikon Kiadó, Budapest, 1982. 142 l.

Szlovákia magyarok lakta tájairól kereken száz, művészi fekete-fehér fényképfelvételt tartalmaz ez a szép nyomdai kiállítású és tervezésű album. A képek túlnyomólag famunkákat ábrázolnak: bútorok, szerszámok, szerelmi ajándékok, kapuk, kerítések, kutak, harangtornyok stb. A változatosság kedvéért néhány eltérő tárgyú, építkezést, viseletet bemutató felvétel is található. Közöttük a képek sorát a bemutatott tájak népköltészetéből válogatott szemelvények szakítják meg, egyszersmind színesítik, elevenebbé, hangulatosabbá teszik a kötetet. Függelékként *Felföld és faragás* címmel olvasható *Nagy András* összeállítása, mely a jellegzetes magyarlakta szlovákiai tájak ismertetéséből és kutatóik dolgozatainak szövegrészleteiből áll (Malonyay Dezső, Gönyei Sándor, Putz Éva és mások).

K. L.

Magyar Néprajzi Lexikon 5. kötet. Sz–Zs.
Főszerkesztő: Ortutay Gyula. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 644 l.

Az elmúlt negyven esztendő legnagyobb közös vállalkozása a népi kultúra kutatásának területén a Magyar Néprajzi Lexikon. S tegyük hozzá rögtön: nemcsak a legnagyobb, de a legsikeresebb is. Roppant nehéz és felelősségteljes munka lexikont készíteni olyan tudományágban, ahol sokszor az alapkutatások hiányoznak, a kutatók száma kevés, s hosszan sorolhatnánk a hátráltató tényezőket. Az elkészült munka azonban cáfolat a kétkedésre. A kötetek megjelenése óta nemcsak dicséret, de bírálat is érte e munkát. Hiányosságai, egyenetlenségei e köteteknek is vannak – ám ennél sokkal nagyobbak erényei: széles olvasóközönség számára lesz évtizedekig biztos forrása a népi kultúra ismereteinek.

Az első kötet 1977-ben jelent meg, az utolsó, az ötödik 1982-ben. Időközben meghalt a főszerkesztő Ortutay Gyula, s mire az ötödik kötet napvilágot látott, két szakszerkesztő is elhunyt, ami önmagában is jelzi, hogy milyen nehéz személyi feltételek mellett készült el ez a lexikon.

Az előző négy kötettel külön-külön foglalkozott a Hungarológiai Értesítő. Az utolsó kötet jellege, szerkesztése, fölépítése a többihez képest nem változott. Ezért csupán néhány példát kiragadva röviden ismertetjük.

Az utolsó kötet címszavai a *szépasszony*tól a *Zsuzsanna játék*ig terjednek. A kötet tartalmazza az ábécérendben ideeső mindazon fogalmakat, amelyek a folklór, az etnográfia és a társadalomnéprajz területén fontosabbnak, jelentősebbnek tekinthetők. Nemcsak műfajok, műfaji sztereotipiák, tárgyak, eszközök, valós vagy természetfeletti lények szerepelnek a címszavak között, hanem olyan fogalmak is, amelyek segítségével jobban megismerhető a hagyományos paraszti kultúra. Ilyen például a *szépségideál.* Sok mindent – öltözetet, szokásokat, viselkedést, erkölcsöt stb. – pontosabban megértünk, ha tudjuk, milyennek is képzelték el a hajdani faluban a szép nőt, a szép férfit. Lényeges vonása ennek az ideálnak, hogy a szépség összekapcsolódott a munkára, az életre való alkalmasságnak a felmérésével.

Minden olvasó ember találkozott már ezzel a formulával: szerencséd, hogy öreganyádnak szólítottál! S nemcsak gyermekkorunk meséiből őrizzük ezt a kifejezést, hanem a köznyelvi szóhasználatba is bekerült tréfálkozó jelleggel. Hogyan s miért használjuk ezt, mit is jelent ez az állandósult kifejezés – a lexikon választ ad rá. Hasonlóképpen megismerhetünk számos folklórelméleti címszót olyan megfogalmazásban, olyan új megközelítésben, amely magán viseli a korszerű tudományosság ismérveit. Számos elfeledett, vagy ma már kevésbé használatos tárgy megnevezéseit is megőrizte ez a munka, de ennél talán jelentősebbnek véljük azt a sajátosságát a lexikonnak, hogy ahol arra mód nyílott, a történeti megközelítés mellett az új szerkezeti elemzéseket, a nyelv-, és irodalomtudományi módszereket átvette és azokat a folklór címszavakban hasznosította. Nagyon gondosan kimunkált, nagy tárgyi tudással rendelkező szócikkeket olvashatunk e körből. A tájnevek, tájegységek történeti alakulásával foglalkozó szócikkek valóságos mintapéldányai annak, hogyan lehet röviden, magvasan és érvényesen megfogalmazni a sokszor bonyolult problémákat. *Szepesség, Szerémség, Szilágyság, Szlavónia, Tiszántúl, Torockó* – mind jól sikerült rövid, velős, de minden lényegeset tartalmazó szócikkek.

Összességében azt mondhatjuk, hogy néhány gyengébbre sikerült szócikktől eltekintve nagyon jó, feltétlenül hasznos és fontos vállalkozás eredményének tekinthetjük ezt a munkát.

Szemerkényi Ágnes

Magyar paraszti gyermeknevelés – Tradition in Hungarian Education of Peasant Children.
Szerkesztette: Földesné Györgyi Erzsébet. Tradition and Creativity – Néphagyomány és kreativitás I. Information and Methodology Centre for Folk Culture „FOLKCULT" – Népművészeti és közművelődési információs és módszertani központ „Selyemgombolyító". UNESCO WORKSHOP, Budapest–Kecskemét, 1982. 39 l.

A kétnyelvű (angol–magyar) album 69 archív fotó segítségével dokumentálja főként a század első felére vonatkozóan a hagyományos, magyarországi paraszti gyermekéletet.

A *Magyar paraszti gyermeknevelés* c. rövid bevezető után tematikus csoportosításban láthatjuk a képeket, melyek az ország különböző vidékeiről származnak, közülük néhány a magyarországi nemzetiségekkel kapcsolatos. Az anyát és kisgyermekét bemutató felvételek a munkába, mezőre induló anyát, illetve a mezőn dolgozó anyát mutatják be kisgyermekével. A csecsemők, járni még nem tudó kisgyermekek részére készített mezei-, lepedőbölcsők különféle változatai láthatók ezeken a képeken. Gazdag fotóanyag mutatja be a gyermekjátékokat és a különböző korosztályú lányok és fiúk egykori játszó közösségét. A gyermekmunkáról, a munkába nevelődésről számot adó felvételek is sokszínűen tükrözik a főleg szülői irányítással folyó munkákat, illetve azok egy-egy jellegzetes mozzanatát. A felvételek következő csoportja az élet egyes eseményein megjelenő gyerekeket ábrázolja, így pl. lakodalom, temetés alkalmával, mesemondó mellett, vándor üveges érkezésekor stb. Az ünnepi szokásokban való szereplésről szóló felvételek után végezetül iskolai és családi fényképek következnek. A kiadvány az 1982. augusztus 21–25 között *Néphagyomány és kreativitás ma* címmel tartott konferencia alkalmából jelent meg két másik füzettel együtt: Oktatás, művészet, folklór, játék (szerk.: Hosszú Klára); Kreativitás és hagyomány. Szöveggyűjtemény (szerk.: Voigt Vilmos). Mindhárom kötetet Zelnik József szerkesztette.

Tátrai Zsuzsanna

Megy a gyűrű vándorútra ...
Gyermekjátékok és mondókák. Összegyűjtötte és feldolgozta: Gágyor József. I–II. Madách Könyv- és Lapkiadó Vállalat, Bratislava – Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1982. 864 l.

Gazdag gyermekjáték gyűjtemény jelent meg a mai Csehszlovákia területén levő galántai járás magyar községeiből. Gágyor József tanár 1967–1976 között jórészt ta-

nítványai segítségével gyűjtötte össze a kötetek anyagát, így a hagyományos játékok, játékszövegek mellett aktualizált, illetve mai játékok is szép számmal szerepelnek. A két kötet összesen 1138 játékleírást tartalmaz. Az I. kötetben az énekes-, a II. kötetben a nem énekes játékok kerültek közlésre. Az énekes játékokat a Kerényi György által a Magyar Népzene Tárában kidolgozott rendben adta közre. Így a gyermekek önálló játszásától halad a felnőttek világának határáig, a nagylány és nagylegény korig. Végezetül a felnőttek játékait mutatja be az ölbeli kisgyermekekkel. Az I. kötet az egyszemélyes dalok és mondókák közlésével kezdődik, melyek az időjárásra (pl. naphivogatók, esőcsalogatók), állatvilágra (pl. állathangutánzók) vonatkoznak, majd a csúfolók következnek (pl. személynévre-, tulajdonságra csúfolók, mai iskolai csúfolók). Az alkalomhoz kötött mondókák (pl. csereberéléskor, újévkor, húsvétkor mondott köszöntők) után a növényvilággal kapcsolatosakat közli, mint pl. a sípkészítő, falevéllel durrogtató mondókákat. A két gyermeket igénylő játékok pl. hintáztató, páros forgó, páros tapsoló stb. változatai után a bonyolultabb ún. szerepjátszó és váltójátékok (pl. fogócskák, szembekötősdi), leánykérő játékok (pl. várkörjárás), hidasjátékok (pl. Bújj, bújj zöldág...), ludasjátékok, végezetül a zálogos játékok változatait olvashatjuk az I. kötetben. Az énekes-táncos játékok közt kaptak helyet a kiolvasók, kiszámolók változatai is, mint e játékok szerves részei, szám szerint közel 200 különféle változatban. A felnőttek világának a határán játszott játékoknak közel 100 változatával ismerkedhetünk meg. Az I. kötetet a „Felnőttek játékai ölbeli gyermekekkel" című fejezet zárja, melyben „Ciróka maróka félék" (mutogatók, csipkedők, tapsoltatók stb.), „Hintáztató-, lovagoltatófélék", végezetül pedig az altatók kerültek közlésre.

A II. kötetben Gágyor József rendszerezésében a nem énekes játékokat tette közzé. 10 fejezetben került az anyag közlésre, melyek az alábbiak: I. Ugrálások, II. Labdajátékok, III. Kés- és karójátékok, IV. Botdobáló és -ütő játékok, V. Golyó és gombjátékok, VI. Kavicsjátékok, VII. Pénzjátékok, VIII. Írásos és rajzoló játékok, IX. Jóslások, X. Egyéb.

A II. kötetben a közölt játékokhoz jegyzetek alatt olvashatjuk a változatokat. Szójegyzékben szavak, kifejezések magyarázatát adja Gágyor József az olvasónak. Ezután helynévmutató következik, mely a gyűjtési helyhez megadja a kötetben szereplő játékváltozatok sorszámait.

Az adatközlők névjegyzéke, valamint a rövidítések és jelek jegyzéke, végezetül a részletes tartalommutató zárja a kötetet.

A magyar nyelvterületen egyedülállóan gazdag gyűjtemény a Magyar Népköztársaság és a Csehszlovák Szocialista Köztársaság közös könyvkiadási egyezményének a keretében készült, mindkét ország olvasóinak, pedagógusainak, szakembereinek nagy nyereségére.

Tátrai Zsuzsanna

Magyarországi boszorkányperek 1529–1768. III.
Közreadja: Schram Ferenc. Lektorálta és sajtó alá rendezte: Nagy Ilona és Tárkány Szücs Ernő. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 398 l.

A magyar boszorkányperek összegyűjtése még a múlt században elkezdődött (ami elsősorban Ipolyi Arnold érdeme), s ezt követően a helyi, tájegységenkénti össze-

foglaló gyűjtések közreadása is megindult. Áttörő jelentőségű mégis Komáromy Andor 1910-ben megjelent gyűjteménye volt, amely már a teljességre törekvő *Magyarországi boszorkányperek oklevéltára* címet viselte. Komáromy könyvében 461 pert közöl, melyek túlnyomórészt a mai határainkon túli területekről származnak.

Schram Ferenc először 1970-ben kiadott kétkötetes gyűjteménye, s a nemrég megjelent harmadik kötet értékes folytatása a hatalmas munkának. A *Magyarországi boszorkányperek* a boszorkányüldözés „klasszikus" időszakában, 1529 és 1768 között tárgyalt pereket tartalmazza, anyaga elsősorban a mai Magyarország levéltáraiból került ki.

A harmadik kötetet az időközben elhunyt Schram Ferenc helyett Tárkány Szücs Ernő és Nagy Ilona rendezte sajtó alá, Tarjánné Papp Zsófia közreműködő segítségével. A kötet a Schram által eddig kiadott 466 pert további 103-mal egészíti ki, s tartalmazza a három kötet hely-, személynév- és tárgymutatóját, valamint a magyarországi boszorkányperek bibliográfiáját.

A könyvet Schram Ferenc tanulmánya vezeti be.

A bevezető tanulmány átfogó képet igyekszik adni a magyarországi boszorkányperek történeti hátteréről és legjellemzőbb vonásairól, összevetve ezeket az ismert nyugat-európai gyakorlattal. Schram hangsúlyozza a magyarországi pereknek a nyugat-európaiaktól eltérő vonásait, mind a perrendtartás, mind a perek hiedelemanyagának szempontjából: a világi bíróságok által tárgyalt esetek Magyarországon soha nem öltöttek olyan félelmetes méreteket, mint pl. Németországban, s a hozott ítéletek is sokkal enyhébbek voltak azoknál. A nyugat-európai boszorkányüldözéseket végigkísérő demonológia, ördöghit a magyar perekben csak a 18. században jelenik meg, s akkor sem az ország egész területére érvényesen. Megjelennek azonban a sámánhit elemei, és a nyugati perektől eltérően nagy szerepe van a vádlottak gyógyító tevékenységének.

A tanulmány a továbbiakban végigveszi a magyar boszorkányhitnek a peranyagból kikövetkeztethető jellemzőit, összevetve ezeket a „boszorkányokról" kialakult általános képpel. A társadalom perifériáján élő, szegény, rusnya vénasszony helyett egészen eltérő, heterogén kép bontakozik ki a vádlottak társadalmi állását, külsejét, erkölcsi életét, tevékenységét illetően. Schram elemzi a környezetük által a boszorkányokról kialakított véleményt – külön kitérve a tanult emberek boszorkányhitére – és a vádlottak gyanúba kerülésének körülményeit. A tanulmány minden részletét bő példaanyag illusztrálja. Ezekből is kitűnik, hogy igen nehéz a boszorkányperekre vonatkozó általános érvényű megállapítást tenni, akár a vádlott személyét, az eljárást kiváltó konfliktust, akár a hozott ítéleteket illető kérdésekről legyen szó. (Megbízható statisztikai kimutatást sajnos a feltárt anyagból még nem lehet készíteni, tekintve, hogy a perek egy része még nem került elő, vagy nincs publikálva.

A három kötet anyagának területi, etnokulturális szempontokat figyelembe vevő rendezése azonban hozzásegít az – e szempontból az időbeni hasonlóságoknál szorosabb összefüggést mutató – egyes tájegységek hiedelemanyagának közelebbi vizsgálatához.

A kötet tárgymutatója, külön kezelve a társadalomra, az anyagi kultúrára és a foklórra vonatkozó tárgyszavakat, nagyon megkönnyíti a három kötetet forgató néprajzos, történész, nyelvész vagy akár az érdeklődő laikus olvasó munkáját.

Imre Anna

Moldvai csángó és erdélyi népballadák.
Szerkesztette: Szabó T. Ádám. Fordította: Siemers Éva. Volksballaden aus der Moldau und Siebenbürgen. Redigiert von Ádám Törpényi Szabó. Übersetzt von Eva Siemers. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 1982. 155 l. + 2 térkép.

A teljes egészében kétnyelvű kötet célja a magyar népballadák német fordításainak gyarapítása volt. A szerkesztő rövid gyűjtéstörténeti áttekintése után párhuzamosan olvashatók a német és a magyar szövegek. A huszonhárom balladából tizenkettő Moldvából, kettő a Székelyföldről, nyolc a Mezőségről, egy pedig Kalotaszegről való. A válogatás Kallós Zoltán gyűjteményéből, a *Balladák könyvé*ből történt. A kötetet bibliográfia és terjedelmes német szómagyarázat egészíti ki.

K. L.

Mutató az Ethnographia – a Magyar Néprajzi Társaság folyóirata – 1940–1969. (LI–LXXX.) évfolyamához.
Összeállította: Tátrai Zsuzsanna. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 374 l.

Az Ethnographia első ötven évfolyamának mutatóját Szendrey Zsigmond készítette el, 1942-ben jelent meg. A folytatás szükségszerűen tükrözi azokat a nagy változásokat, melyeken a magyar néprajz, mind szervezetét, mind eszmeiségét tekintve a jelzett három évtizedben keresztülment. Nemcsak arról van szó, hogy változott a magyar néprajz központi orgánumának arculata, hanem a korábbi mutató nyelvi-filológiai beállítottsága helyett előtérbe kerültek a tartalmi kérdések és a tematikai összefüggések. Tátrai Zsuzsanna munkája három nagy részre tagolódik. Az elsőben az „önálló művek" cím alatt a névvel jelzett művek, a névtelen közlemények és a Magyar Néprajzi Társaság ügyei külön fejezetekben kaptak helyet. A második nagy rész tartalmazza három csoportba sorolva az „ismertetett művek"-et. Végül következik a „tárgy-, fogalom-, személynév- és földrajzinév-mutató". Kétségtelenül az utóbbi összeállításban kellett legtöbb nehézséggel szembenéznie a szerzőnek. Célja volt, hogy a jellemző témák, tárgymegjelölések és fogalmak kerüljenek be a mutatóba, nem vehetett föl minden említett személyt, tájszót vagy utalást. Mélyebb részletekbe nemcsak terjedelmi korlátozottság miatt nem bocsájtkozott, hanem azért sem, mert a hasonló típusú folyóirat-mutatóknak ez nem feladatuk. Így is kikerülhetetlen, hogy ugyanaz a fogalom – olykor két-három esetben – a megjelölés mellett az összefoglaló címszónál és a földrajzi helynél is szerepeljen. A jól kezelhető mutatót rövid, áttekinthető bevezető és eligazítás segít az érdeklődőnek és kutatónak használni.

Kósa László

Néprajzi tanulmányok Dankó Imre tiszteletére.
Szerkesztette Módy György közreműködésével Balassa Iván és Ujváry Zoltán. Debrecen, 1982. 976 l. (A Hajdú-Bihar megyei Múzeumok közleményei 39.)

A Dankó Imrét 60. születésnapja alkalmából köszöntő impozáns kötet 64 tanulmányt tartalmaz a néprajztudomány legkülönbözőbb területéről. A tematikailag, módszertanilag és bizonyos mértékig színvonalában is nagy változatosságot mutató tanulmánygyűjtemény arról a sokfelé irányuló kutatásról is képet ad, ami a szaktudományt jelenleg jellemzi. A kötet bevezető köszöntésében *Balassa Iván* vázolja az ünnepelt pályafutását, múzeumszervező tevékenységét és tudományos munkásságának legjelentősebb vonulatait.

A tanulmányok nagyobb része problémafelvetésében kapcsolódik Dankó Imre sokrétű tudományos érdeklődéséhez. Erről tanúskodik a kötet írásainak sorát megnyitó módszertani tanulmány, melyben *Barabás Jenő* a változatok vizsgálatának jelentőségét tárgyalja. Majd *Kósa László* a magyar nép környezetalakító munkájának történeti áttekintését nyújtja, *Nagy Olga* pedig a paraszti értékrend sokszempontú elemzését fejtegeti.

A kiadvány legterjedelmesebb tematikus egységét alkotó témakör a település és építkezés, melynek csoportalakító történeti szerepét *Bakó Ferenc* a poroszlói Tiszatájon mutatja ki. A telekforma időbeli változásának folyamatát módszertanilag vizsgálja *Pintér István*. A szálláskertes településforma ismeretét *Papp József* a Közép-Tisza vidékéről gyarapítja. *Dám László* az alföldi lakóház történeti fejlődését vázolja fel. *Erdész Sándor* a nyíri Mezőség népi építészetének jellemzőit foglalja össze. Monografikus igényű áttekintést nyújt a dunántúli Mezőföld tűzhelyeiről *Lukács László* tanulmánya. Az építőanyag egy sajátos fajtájáról, az alföldi „réti mészkő" vágásáról és felhasználásáról *Sztrinkó István* ad képet. A hódmezővásárhelyi tanyaudvarok építményeit *Bárdi Ida* vette számba. *Füzes Endre* történeti és kartografikus elemzés alapján mutatja ki, hogy a Dél-Alföldre jellemző boglyaformájú gabonások alkalmazása innováció, belső fejlődés eredménye. Egy jellegzetes bodrogközi pásztorkunyhó-típusra hívja fel a figyelmet *Bodó Sándor*. Az alföldi Egyek lakóházainak díszes deszkahomlokzatát és szerkezeti változásait tekinti át *Cs. Tábori Hajnalka*. A tetőfedés speciális eszközkészletéről nyújt átfogó képet *Kurucz Albert*. A lakáskultúra alakulását Nyírbátorból *Szalontai Barnabás*, a népi világítóeszközök változatos formáit Debrecen környékéről *Ikvai Nándor* mutatja be.

A gazdálkodással foglalkozó néhány tanulmány sorában *Hegyi Imre* a Bakony erdei állattartását, *Szabó László* a parasztgazdaság munkaszervezeti és termeléstechnikai elemzését, Varga Gyula a kisgazdaságok két világháború közötti gépi felszereltségét, *Farkas József* a szatmári szekérkészítést és használatot ismerteti. A Tiszazug falvainak halászatáról és halfogyasztásáról *T. Bereczki Ibolya*, a halászati tilalmak változatairól *Szilágyi Miklós* ad képet. *H. Bathó Edit* egy különlegesen díszített XVIII. századi jászsági méhkaptár leírását adja.

A néprajzi kapcsolatok történeti jelentőségére több szerző is rávilágított, mint pl. *Balassa Iván* Debrecen és Erdély árucseréje, *Paládi-Kovács Attila* a Losonc vidéki magyar kertészfalvak vándorárusítása, *Petercsák Tivadar* a zempléni és az alföldi falvak közötti árucsere, *Szabadfalvi József* a Nádudvaron megforduló vándorárusok,

F. Kail Katalin pedig az árvai gyolcsosok vizsgálata révén. Népművészeti vonatkozású feldolgozást a debreceni vörösmázas céhremekekről (*P. Szalay Emőke*), a palóc poszrikos kendők díszítéséről (*Cs. Schwalm Edit*) és a geometrikus ábrákkal díszített ácsolt láda etnológiai elemzéséről (*Makoldi Sándor–M. Papp Gizella*) olvashatunk.

A folklór tanulmányok sorát, melyek arányosan a felét teszik ki a terjedelmes kötetnek, *Voigt Vilmos*nak a folklorisztikai kutatásokról szóló tudománytörténeti áttekintése nyitja meg. XVIII. századi szövegfolklorisztikai kéziratos anyagot közöl *Földesi Béla* a Gergely-napi köszöntőről, *S. Püski Anna* egy karcagi krónikás munkájából. A magyar betyárfolklór műfaji és tartalmi rendszerezését, a kutatás feladatainak összefoglalását *Küllős Imola* adja közre. *Méry Margit* a tánc közösségformáló szerepére mutat rá a Mátyusföldön. *Füvessy Anikó* egy tiszafüredi táltosról, *Viga Gyula* a kecske kultuszáról, *I. Nagy Mária* a lómaszk keleti szláv párhuzamairól ad képet.

A tradicionális család funkcionálásának megismeréséhez járul *Örsi Julianna* a szülők testvéreinek szerepével, *Hamar Anna* az öregek néprajzi kutatásának módszerével és *Fehér Ágnes* a szomszédság intézményével foglalkozó tanulmánya. *S. Lackovits Emőke* gazdagon illusztrált tanulmánya egy kalotaszentkirályi hagyományos kézfogót és lakodalmat mutat be. *Novák László* a fejfával történő temetés és sírjelölés történeti hagyományait sorakoztatja fel.

A néphit köréből *Barna Gábor* a népi csillagnevekről Hortobágy vidéki anyagot közöl. *Mándoki László* egy népi rejtvény európai párhuzamait vonultatja fel, *Ujváry Zoltán* az apját megmentő lányról szóló találós kérdést és mesét közöl a gömöri Lévártról. A múlt századi gyermekkönyvek népköltési szövegeiről *Kovács Ágnes*, az iskolai tananyag folklorizációjáról *Tóth Judit* ad érdekes elemzést. A drávaszögi és szlavóniai népszokások rendszerezését és összehasonlító értékelését *Ferenczi Imre* nyújtja. Végezetül *Bodrogi Tibor* az északkelet-új-guineai művészeti stílusprovinciák és kereskedelmi térségek összefüggésének vizsgálatával tágítja ki a tanulmánykötet tematikai horizontját.

Selmeczi Kovács Attila

Novák László: Mezővárosi népművészet. Kecskemét, Nagykőrös, Cegléd.
A zárótanulmányt írta: Sztrinkó István. Nagykőrös, 1982. 352 l. (Az Arany János Múzeum Kismonográfiái 2.)

A három Duna-Tisza közi város népi kultúráját viszonylag kevéssé ismeri a magyar néprajztudomány, népművészetük pedig különösen alig ismert. Pedig a kutatás általában hangsúlyozza ezeknek a településeknek és más hasonló típusú mezővárosoknak a paraszti kultúra és társadalom fejlődésében betöltött fontos szerepét. A vizsgálatok elhanyagolásának több oka van. Elterjedt az a nézet, hogy a magyar nyelvterület közepén elhelyezkedő nagy lélekszámú közösségek nem rendelkeztek színes népművészettel, holott a valóságban másként állt a helyzet. A szélesebb körű néprajzi érdeklődés kibontakozása idején a városias-polgárias változások már jórészt eltüntették a korábbi jellegzetes népművészetet, illetőleg ténylegesen nem alakult ki az a „falusias" hagyomány, mely a tudományos figyelmet utóbb lekötötte. A „Három város" esetében

a szerzőknek fokozottan kellett támaszkodniuk archiválís és muzeális anyagra. Adatgyűjtésük eredményeként így rajzolódott ki a XVIII–XX. század, mintegy másfélszáz esztendő tárgyi népművészetének képe.

Ennek a népművészetnek a virágkora a múlt század első fele volt, alapjául a korábbi századok mezővárosi fejlődése szolgált. Bizonyos, csökkentett értékű paraszti polgárosulás teremtette meg az anyagi alapot és az igényt, mely a XVIII. század végétől az alföldi mezővárosok paraszti kultúráját a korabeli falusi népi kultúra fölé emelte. A kötetben hagyatéki leltárak, bolti leltárak, limitációk segítenek jellegzetes társadalmi rétegekként elkülönítve a népművészet minőségi és mennyiségi tényezőivel megismerkedni. A szerzők szerint két alapvető csoport különböztethető meg a tárgyak származására nézve. Az egyik a kereskedelemből, továbbá a helyi földolgozó kis- és kézműiparból, annak az agrárlakosságot kiszolgáló törekvéséből ered. A másik a „paraszti" vagy „háziipari" tárgyak csoportja. Ezek túlnyomó többségét parasztemberek készítették, ha nem is mindig azok, akiknek birtokát képezték. Az utóbbi csoport a kisebb számú együttes. Többnyire igen díszes darabokból áll (pl. szerelmi ajándékok). A mennyiségileg jóval több tárgyat számláló másik csoportot a könyv ipari ágazatok szerint haladva mutatja be. Jelentős terjedelmet kaptak a faiparok és különösen a viseleti iparok, mert a vizsgálat tanulsága szerint az öltözködés mutatja legszemléletesebben a népművészet változásait. Külön kisebb fejezet foglalkozik az egyházi, voltaképpen közösségi ízlést tükröző megrendelésekből álló ún. szakrális népművészettel.

A tetszetős nyomdai kivitelű könyvet nagyszámú rajz, fekete-fehér és színes fénykép, archiválís és tárgyfotó illusztrálja. A tartalomjegyzék és a képek aláírása angolul is olvasható. A kötetet angol nyelvű tartalmi összefoglaló zárja.

Kósa László

Orbán Balázs: A Székelyföld.
Válogatás. Szerkesztette: Katona Tamás. Sajtó alá rendezte: Péterfy László. Az utószót Kósa László írta. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1982. 553 l. (Pro Memoria)

A kötet válogatás Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból* (Pest, 1868 – Budapest, 1873. 1–6. kötet) c. monumentális munkájából, mely a közelmúltban teljes terjedelemben, hasonmás kiadásban is megjelent.

A válogatás Orbán Balázs 1868-ban írott előszavával kezdődik, majd az *Általános előismertetés a székely nép történelme- és jogviszonyairól* c. fejezettel folytatódik. Udvarhelyszék, Csíkszék, Háromszék, Marosszék, Aranyosszék, Barcaság részletes leírásai szerepelnek a kötetben. A leírások rendkívül sokrétűek. Orbán Balázs lelkes, fáradságot nem ismerő polihisztor módjára figyelte meg és írta le utazásai során az egyes vidékek természeti környezetét éppúgy, mint társadalmi múltját és jelenét, lakóinak külső és belső tulajdonságait, a városok és a falvak jellegzetes képét. Leírásait számos szájhagyományból ismert mondával színesíti. A néprajztudomány számára sok tekintetben forrásanyagot nyújt, pl. a népi építészet kutatóinak a korabeli lakóházak, kapuk részletes leírásával; a viseletkutatóknak a viseletek leírásával és ábrázolásával (torockói nép-

viselet, a hétfalusi magyarok népviselete; a népszokáskutatóknak a lakodalomleírásokkal (a Nyikó melléki székely lakodalom, az aranyosszéki székelyek menyegzője stb.), különböző ünnepi szokások ismertetésével (farsangi mulatságok, húsvéti tojás stb.). Nemcsak a néprajzkutatóknak jelent forrást Orbán Balázs munkája, hanem ahogyan címe ígéri, a művészettörténet-, nyelvtudomány-, természettudomány kutatóinak is.

Tátrai Zsuzsanna

Orbán Balázs: A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból. I–VI.
Hasonmás, Csatári Dániel kísérőtanulmányával. Kiadta a Helikon Kiadó és a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, Budapest, 1982.

Százados adóssága a magyar könyvkiadásnak a Székelyföld leírása című halhatatlan munka újrakiadása. Az 1868–73 között megjelent hat kötetnyi régészeti, néprajzi, természettudományos és művelődéstörténeti adattár különös sorsot ért meg. Többszöri próbálkozás ellenére sem jutott újra nyomdába egy évszázadig, s napjainkra szinte hozzáférhetetlenné vált. Amikor is rövid időn belül két edició is elhagyta a sajtót. 1981-ben *Illyés Elemér* törlesztett az adósságból, Münchenben rendezvén sajtó alá Orbán Balázs művét, közölvén a szerző későbbi kéziratos kiegészítő feljegyzéseit is, melyek közül a harmadik (Háromszék) és a negyedik (Marosszék) kötethez írottak maradtak fenn az Országos Széchényi Könyvtárban.

A műnek romantikus történelemszemlélete ellenére is megvan a tudománytörténeti jelentősége. A szerző bejárta, leírta-rajzolta-fényképezte az egész Székelyföldet, s olyan műemlékek, okiratok, használati tárgyak és természeti jelenségek megörökítésére vállalkozott, amelyek közül sokan nem élték túl az azóta eltelt évszázad pusztításait. Óriási helynévanyagot gyűjtött össze és menekített meg – ezek nagy része a saját korában is már csak a szájhagyományban élt, írásos emléke kevésnek maradt, vagy még ma is hozzáférhetetlen.

Csatári Dániel utószavában áttekinti Orbán Balázs kalandos élettörténetét, tudománytörténeti szempontból értékeli a hatalmas, szinte máig egyedülálló vállalkozást. Orbán Balázs szellemi hagyatékából azt a törekvést tartja meghatározónak és kiemelésre érdemesnek, amely az együttélő népek egymás iránti megértése érdekében munkál. Olyan program ez, »melyben a nemzeti egyenjogúság és a hazában élő nemzetek közti egyenetlenség megszüntetésének üdvhozó nagy elvei kimondattak«.

J. J.

Paládi-Kovács Attila: A Barkóság és népe.
Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1982. 210 l. (Borsodi kismonográfiák 15.)

A hazai népcsoportokról az utóbbi időben örvendetesen megszaporodó kismonográfiák közül kiemelkedik Paládi-Kovács Attila munkája, mintaszerű rendszerezett-

sége, a népi kultúra minden fontos területének arányos bemutatása révén. Az etnogeográfiai vizsgálatot nyújtó bevezetésben a szerző saját terepgyűjtéseinek alapján jelöli ki a felföldi nagytájban a barkó terület határait, és kimutatja a népelnevezés eredetét, ami a katonaállítással áll összefüggésben (a XVIII. század végétől ez a vidék adta a Barco-regiment katonáit).

A természetföldrajzi adottságokkal összhangban a népi foglalkozások közül elsőként az erdőhasználat változatos formáit (favágás, szénégetés, nyírvízcsapolás, vadászat, méhészet, gyűjtögetés) ismerhetjük meg. A népi gazdálkodás körében az állattartás játszott döntő szerepet a bányászat és ipar térhódításáig. A szerző állatfajonként követi nyomon a fajtaváltást és a tartásmód történeti változásait. Az erdőtől irtással elhódított sovány szántóföldeken folyó földművelés munkatechnikái és eszközkészlete mellett a szőlő- és kenderművelésről, valamint a famunkához kapcsolódó háziipari tevékenységről is képet kapunk. A népi teherhordásban nagy szerepet betöltő batyuzás mellett a különböző kosarak használata is elterjedt. A szekér formáját a terepviszonyok és igázási módok határozták meg. A piacozásba az Ózd környéki falvak nagyobb arányban kapcsolódtak be.

A szerző a településkép eltéréseit a lakosság rendi hovatartozása alapján rögzíti, felsorakoztatja a hagyományos faépítkezés jellemzőit és a tüzelőberendezés változásait. A táplálkozás áttekintésében nagyobb figyelmet a barkóság körében különösen kedvelt ételfélékre és az étkezés hagyományos rendjére fordít. A viselet változásait a századfordulótól követi nyomon. Külön fejezetben foglalkozik a társadalmi rétegződés alakulásával, a munkaszervezeti formákkal és az emberi élet legfontosabb fordulóihoz, a „három szükséghez" fűződő hagyománykörrel, majd a jeles napi szokásokkal ismertet meg bennünket. A Barkóság mindez ideig feltáratlan népköltészetéből főként IV. Béla személyéhez kapcsolódó mondákat, valamint változatos betyártörténeteket elevenít fel a szerző. A hitvilágban szereplő markoláb-képzetet e vidékhez köti. A népzenében a régies szövegű és dallamú népdalok, a táncban a vasvári verbunk, a játékok között a mancsozás megléte mutatkozik a legjellemzőbbnek.

Paládi-Kovács Attila sokoldalú népismertetését a barkó néphagyomány sajátosságainak számbavételével összegzi. A szomszédos területek kultúrájával való következetes összevetése révén a Barkóság egyéni arculatát meggyőzően sikerült rögzítenie. Említést érdemel a gondosan válogatott gazdag képanyag, a témakörök szerint tagolt irodalomjegyzék, valamint a terjedelmes angol és német nyelvű összefoglalás, amely növeli a kiadvány nemzetközi elterjedését.

Selmeczi Kovács Attila

Palotavári írások.
Szerkesztette Demeter Zsófia. Székesfehérvár, 1982. 64 l. (Az István király Múzeum Közleményei B. sorozat 34. szám)

Székesfehérvár bontás alatt álló városrésze múltjának feltárását a múzeumi szakemberek évek óta tervszerűen végzik. Az egykori földműves–iparos–kereskedő városnegyed sajátos kultúrájának megmentésére és megőrzésére szolgáló „Palotavárosi skan-

zen" létrehozása mellett különböző kiadványok, tanulmánykötetek közreadásával is hozzájárul a székesfehérvári múzeum e számottevő művelődéstörténeti feltárómunka elősegítéséhez.

A jelen szerény terjedelmű kiadvány 18 kisebb cikket és tanulmányt tartalmaz, melyek túlnyomó részben különböző mesterségek, foglalkozások bemutatását nyújtják. A Palotaváros lakóinak múlt századi életmódjáról, foglalkozási ágairól, társadalmi megoszlásáról *Gelencsér József* szolgál tájékozódó jellegű áttekintéssel, majd részletesebb beszámolókban idézi fel a cipészek, kalaposok, szitás és drótfonó mesterek, kertészek életét és tevékenységét. *Lukács László* tömör leírásaiban a Palotaváros utcáit; a tímárok, vargák, tobakok mesterségét; a csizmadianegyedet; a csapók, szűrszabók és szűcsök tevékenységét; a jellemző népszokásokat és a szerb búcsút mutatja be. A várostörténeti szempontból is jelentős múlt századi ipari vállalkozásokról (bőrgyárak, kékfestőgyár, kelmefestők) *Demeter Zsófia* rajzol képet. Ezen túl vizsgálat alá veszi a földműves és kereskedő réteget alkotó rácok betelepedését és a város életében játszott szerepét.

A változatos tartalmú tanulmánykötetet a Ráctemplom műemléki környezeteként tervezett palotavárosi skanzen több házból álló múzeumi bemutatóegyüttesének leírása és helyszínrajza, valamint a kötet tárgyához kapcsolódó irodalomjegyzék zárja.

Selmeczi Kovács Attila

Papp Imre: A parasztember élete Szentes tanyavilágában.
Válogatott néprajzi írások. Szerkesztette és az előszót írta: Juhász Antal. Kiadja Szentes város Tanácsa V.B. Művelődési Osztálya. Szentes, 1982. 282 l.

Papp Imre (1900–1973) szentesi kisparaszt volt. Öt elemi iskolai osztály elvégzése után csupán gazdálkodással foglalkozott. Egész életét a tanyavilágban élte le. Szabad idejében sokat olvasott és alkalmi köszöntő verseket írogatott. Ismeretei megörökítésére az 1950-es években az egyik szentesi református egyházközség lelkésze biztatta azzal, hogy írjon a helybeli egyházi krónikába. Ezután bekapcsolódott az országos néprajzi pályázatokba, és esztendőről esztendőre dolgozva nem egészen két évtized alatt közel kétezerhétszáz gépelt oldalnyi kéziratot alkotott. A kötet ebből a hatalmas anyagból készült válogatás. A közreadott részletek részint szemelvények, részint teljes művek, Papp Imre néprajzi gyűjtőmunkásságának több fő érdeklődési területét képviselik: családtörténet, tanyai élet, szántóföldi gazdálkodás, népszokások. Kéziratainak jegyzéke szerint csupán egyetlen fő érdeklődési irány maradt ki a kötetből, a vallásos és egyházi népélet. Pedig Papp Imre a magyar református parasztság pietizmusának jellegzetes képviselője volt, mint az a kötet különben más tárgyú írásaiból is kiviláglik. Írásait általában jellemzi a hitelesség, a nagyfokú pontosság, a megfigyelő készség alaposság, a megörökítés részletessége. Szövegei nem puszta leírások, hanem élményekkel, történésekkel teli színes beszámolók. Nagy részüket nyelvjárásában, az „í"-ző tiszai dialektusban vetette papírra.

K. L.

Pesovár Ferenc: Béres vagyok, béres.
Fejér megyei népzene. Zenei munkatárs: Olsvai Imre. A bevezetést Csoóri Sándor írta. Székesfehérvár, 1982. 324 l. (Az István király Múzeum Közleményei 25. Fejér megye Néprajza I.)

Fejér megye hagyományos zenekultúrája a szélesebb közönség előtt szinte napjainkig ismeretlen volt. Annak ellenére, hogy Bartók Béla már 1906-ban gyűjtött Baracson és Dunapentelén, Kodály Zoltán 1922-ben Mányon és Csabdin, az 50-es évek végéig csak szórványos anyaggal számolhatott a népzenetudomány e vidéken. Ekkor kezdődött el a rendszeres néprajzi kutatás, amelynek során népzenei gyűjtésre is sor került. Főleg néptáncgyűjtés mellett adódott rá alkalom, majd később már kizárólag népzene gyűjtésére is irányultak kutatóutak, melyek eredménye ez a kötet. A közölt anyagot 33 faluból előkerülő kb. 1200 dallamból válogatta ki a szerző.

Bevezetőként néhánylapos rövid ismertetést olvashatunk Fejér megye népzenéjéről. A szűkreszabott terjedelemben a szerző természetesen főleg a helyi sajátosságokat, jellegzetességeket hangsúlyozta. Külön fejezet szól a Fejér megyei népdalgyűjtés történetéről, amely elég korán indult, hiszen a Kisfaludy Társaság 1843-ban elhangzott felszólítására – hogy gyűjtsenek „népköltészeti ereklyéket" – Fejér megyéből is érkeztek dalok. A gyűjtött anyag rövid értékelését olvashatjuk *A népzene élete Fejér megyében* című fejezetben.

A gyermekjáték dallamokkal kezdődik a példatár. Kedveltek például az ún. „várkerülő" típushoz tartozó *fogyó-gyarapodó* játékok, s a *párcserélős* játékok.

A szokásdallamok közül említésre méltó a karácsonyi ünnepkörhöz tartozó *bölcsőcske* játék. Névnapi és újesztendő köszöntők szórványosan kerültek csak elő. A lakodalom egy-egy mozzanatához kapcsolódik a menyasszonykikérő dal és a gyertyástánc dallama.

A sirató hajdani meglétére utal annak néhány énekelt paródiája.

A közölt 26 ballada és balladás ének közül néhány klasszikus, legtöbbje a betyártémájú. Találunk köztük országosan elterjedt, tragikus családi eseményhez fűződő vagy helyi gyilkosságot megörökítő éneket is.

A béres-, pásztor- és summásdalok az egykori uradalmakban dolgozók körében voltak a legkedveltebbek. A béresdalok egy része régies dallamával egy régi típusú tánchoz, az *ugrós*hoz kötődik. A gyűjtemény legnagyobb részét a szerelmi dalok és táncdallamok alkotják. Vannak közöttük olyanok, amelyek szövege vagy dallama a forrásmunkákból kevéssé ismeretes. E dalok jelentős részét egy kiemelkedő tehetségű nótafától gyűjtötték. A katonadalok az I. világháború idején voltak e tájon is a legkedveltebbek. De a hagyományos alkalmakkor még ma is ezeket éneklik legszívesebben. A példatár utolsó kottái hangszeres dallamok és kolomphangolások.

Fejér megye népzenéjének zenei jellemzéséről Olsvai Imre elemző írása olvasható a kötetben. Elhelyezi a vidék népzenéjét a magyar népzenekultúrában (a „dunántúli zenedialektushoz" tartozik), majd ismerteti a megye jellemző dallamtípusait. Röviden összefoglalja, milyen elvek alapján rendezték és közölték az anyagot.

A példatár 182 ének dallamát és szövegét tartalmazza. A legfontosabb ismereteket egy-egy énekről a szöveg után találjuk. A példák után következnek a felhasznált

irodalom, a kéziratok jegyzéke, a gyűjtők, lejegyzők névsora, a földrajzi mutató, majd végül a zenei mutatók.

A kötet végén érdekes, bár rossz nyomdatechnikával készült fényképeket találunk az adatközlőkről, táncokról.

Pesovár Ferenc munkája nagyon fontos hozzájárulás a magyar népzenei hagyomány még teljesebb ismeretéhez. Fontos és lelkiismeretes kutatómunkásságának bizonyítéka ez a könyv, mely Csoóri Sándor lírai hangvételű soraival kezdődik és a szakemberek szűk körén túl szélesebb érdeklődésre is joggal tarthat igényt.

Szemerkényi Ágnes

Popély Gyula: A pozsonyi Bartók Béla Dalegyesület.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 92 l. (Nemzetiségi füzetek 3.)

Az államfordulat idején immár hat évtizedes múltra visszatekintő felvidéki magyar énekkari mozgalom nagy jelentőségű és máig példa nélkül álló folytatójának történetét dolgozza föl a szlovákiai magyar történész könyvecskéje. A modern magyar zene korszakos alakjainak, Kodálynak és Bartóknak ugyanis a korban éppen a szlovákiai magyar kórusmozgalom a hivatott és méltó reprezentánsa – szemben a magyarországi értetlenséggel és mellőzéssel. Ezért is érdemel különös figyelmet Popély Gyula tanulmánya.

A Bartók Béla Dalegyesület előtörténete az impériumváltozást megelőző időkbe nyúlik vissza. 1874-ben alakul meg Pozsonyban – Magyarország egyik legrégibb művelődési egyesületeként – a Toldy Kör. 1920-ban újjászerveződik az egyesület, s módosult feltételek – kisebbségi körülmények – között újítja föl tevékenységét. A 20-as évek közepére már egész Nyugat-Szlovákia legjelentősebb magyar művelődési szervezete lesz. 1924-ben alakul meg a Toldy Kör énekkara, amelyet a jeles pozsonyi karnagy, Németh István László szervez meg és vezet. Ő 1921-ben fejezi be tanulmányait a budapesti Zeneakadémián, s Bartók egyik legodaadóbb tanítványa, híve. Bartók-rajongása meghatározza egész pályáját; egyik legfontosabb célkitűzése, hogy megszerettesse Szlovákia zeneértő közönségével Bartók és Kodály életművének jeles darabjait. Így a meglehetősen konzervatív Toldy Kör művelődési munkájától jócskán elüt a progresszív zenei szemléletű énekkar tevékenysége. Már 1926-ban a pozsonyi Vigadóban önálló esten mutatják be a Kodály–Bartók matinéjukat, ahol Bartók Béla zongorajátéka növeli a kirobbanó sikert. Mindezek ellenére elmélyülnek az ellentétek a Toldy Kör konzervatív vezetése – főként Jankovich Marcell – és Németh István László között, s ez 1927-ben szakadáshoz vezet. A kórus nagy része, a karnaggyal az élen kiválik a Toldy Körből és egy rövid átmeneti időszak után önállósul, Bartók Béla Dalegyesület néven. Nem könnyíti meg a rendkívül hosszú hivatali huzavonával járó engedélyeztetési eljárást, hogy az énekkar – a neves zeneszerző jóváhagyásával – Bartók nevét kívánja fölvenni. Végül 1930-ban megszületik az engedély, s valóban megalakulhat az első, Bartók Béla nevét viselő dalegyesület. A kórus előtörténete tehát – ahogyan a két világháború közötti kisebbségi magyar művelődési társaságok históriája általában – meglehetősen viharos. A Dalegyesület azonban a továbbiakban sem néz könnyű idők elé.

Miután 1931 nyarán szervezetileg is létrejön az egyesület, a modern magyar zene ápolását, terjesztését vállalja föl, immár nyíltan és hivatásszerűen. Hogy maga Bartók milyen nagyra értékeli a pozsonyiak munkáját, mi sem jelzi jobban, mint hogy számos alkalommal személyes föllépésével emeli rendezvényeik rangját. Pozsonyban, Budapesten és Bécsben egyaránt szerepel a nevét viselő énekkarral. Az egyesületből hamarosan a szlovákiai magyar dalkultúra nemzetközileg elismert képviselője válik. Gondozója és népszerűsítője a Bartók és Kodály nevével fémjelezhető progresszív magyar zenének, s így úttörője az új nemzeti zenei ízlésnek. De kisebbségi vonatkozásban is küldetéses feladatot tölt be, ezért joggal tekinthető az 1945 előtti szlovákiai magyar szellemi hagyományok között az egyik legpéldaadóbbnak.

Az egyesület jelentősége 1939 után Tiso–Szlovákiában tovább növekszik, hiszen a Fábry Zoltán megfogalmazta vox humana makacs képviselője a fasiszta államban. Nevéhez híven a bartóki eszmét, a népek testvériségének gondolatát képviseli, ami pedig a szellemi ellenállás egyik formája a korban. Épp ezért 1941-től a szlovák hatóságok zaklatásai folytonossá válnak, s 1943-ban meg is fosztják a munka további lehetőségétől, noha hivatalosan csupán a fölszabadulás után, 1945 augusztusában oszlatják föl a Bartók Béla Dalegyesületet.

Popély Gyula tanulmánya izgalmas olvasmány formájában adja közre az egyesület történetének pontos krónikáját. A szerző egyik fő szempontja érezhetően az, hogy a kívánatos szellemi folytonosság és hagyományápolás jegyében mindig azokat a momentumokat hangsúlyozza, amelyek a mai nemzetiségi kultúra számára is példaadó tapasztalatokat sugallnak. Az adatokban rendkívül gazdag tanulmányt igen figyelemre méltó jegyzetanyag, forrás-bibliográfia, továbbá függelék egészíti ki, amelyben az egyesületet méltató kritikák, újságcikkek, tanulmányrészletek kaptak helyet.

Mezey László Miklós

Puolitoistavuotias kuninkaanpoika.
Unkarilaisia kansansatuja Transsilvaniasta. Valikoinut ja suomentanut Viljo Tervonen. Kuvittanut Béla Gy. Szabó. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 1981. 227 l.

Viljo Tervonen e népmesegyűjteménnyel „trilógiává" teljesítette ki magyar népköltészeti fordításait. Korábban megjelent népdal- (Tonavalta puhaltaa – Dunáról fúj a szél) és népballada-kötetét (Kuoliaaksi tanssitettu tyttö – A halálra táncoltatott leány) most ez az erdélyi népmeséket tartalmazó kötet követi. Magyar címe: A másfél éves királyfi. Húsz mese található benne Erdélynek szinte minden tájegységét képviselve Kalotaszegtől a Mezőségen, Háromszéken, Marosszéken át Csíkig, sőt a Kárpátokon túli Moldva és Bukovina is helyet kapott benne. Amint a fordító egyik magyarországi munkatársa, Kovács Ágnes az utószóban elmondja, éppen abban egyedülálló ez a finn kiadvány, hogy Erdély egész területéről válogatott anyagot tartalmaz. Ilyen teljes metszetre törekvő válogatás ugyanis magyar nemzetiségi területről eddig csupán a jugoszláviai népmesékből készült.

A válogató-fordító Tervonennek – előző kötetei és magyarul is megjelent tanulmányai nyomán jól ismert – gondos, körültekintő és pontos munkája jellemzi ezt a

könyvet is. Több magyar szakemberrel konzultált a munka során, s végül is olyan mű került ki a keze alól, amely szórakoztató olvasmány és tudományos értékű publikáció egyszerre. Az említett utószót követően a közlés sorrendjében gazdag jegyzetapparátust, eligazító adatokat közöl a mesékről: eredeti címüket, az Aarne–Thompson féle típuskatalógusbeli számukat, a gyűjtemény adatait, amelyből fordította, egy rövid keletkezés- vagy motívummagyarázatot, a mesemondó adatait és a lejegyzés időpontját, ahol ez ismert; végül pedig a variánsok számát. Ezt a földrajzi nevek jegyzéke követi, majd pedig Magyarországot és Erdélyt magában foglaló térképvázlat segíti a finn olvasó topográfiai tájékozódását. Végezetül még egy, elsősorban az erdélyi mesegyűjteményekből álló 42 tételes bibliográfia egészíti ki a tájékoztató részt.

A mesék között föllelhetjük az egész magyar nyelvterületen jól ismert szövegeket, mint a *Fehérlófia* vagy *Az égigérő fa*, de megtaláljuk köztük az egészen friss gyűjtésűeket is, amelyeket a 60-as években jegyeztek föl Baranyában és Tolnában, az oda telepített bukovinai székelyek és moldvai csángók ajkáról (*Csalóka, Csobotár*). Az átültetésben Tervonen az egyetlen járható utat választotta: a nyelvjárásban lejegyzett szövegeket is köznyelven tolmácsolta.

Balladakötetéhez hasonlóan e könyvének illusztrálásához is Gy. Szabó Béla fametszeteit használta föl. A metszetek túlnyomó része a székely népéletből villant föl képeket (mosás, krumpliföldön stb.), amelyek mind tartalmukkal, mind hangulatukkal megfelelő hátteret adnak a meséknek. A kiadást a korábbi két kötet kibocsátója, ismét a Finn Irodalmi Társaság vállalta.

Szopori Nagy Lajos

Pusztainé Madar Ilona: Uradalmi cselédek Békés megyében.
Kiadja a Békés megyei Tanács V. B. Békéscsaba, 1982. 191 l.

Tömegeikhez képest a magyar történetírás viszonylag keveset foglalkozott az uradalmi cselédekkel. Ugyanez mondható el a néprajzkutatásról is. Aki ma életük és történetük iránt érdeklődik, az legtöbbet még mindig a két világháború közötti szociográfiákból, elsősorban Illyés Gyula *Puszták népe* című művéből tudhat meg. Nem véletlen tehát, hogy Pusztainé Madar Ilona munkája át van szőve szépirodalmi idézetekkel, nemcsak Illyés tollából valókkal, hanem a tájhoz közel álló, sőt életük egy-egy részletével hozzá kapcsolódó Sinka István és Erdélyi József versrészleteivel is. A kötet tartalmazza Illyés Gyula néhány, a kézirat kiadását sürgető sorát is. Itt olvasható, hogy a munka az „utolsó pillanatban fölvett dokumentum-tár". Valóban, értékét az adja meg, hogy a ritka témaválasztást aprólékos és részletes néprajzi gyűjtéssel valósította meg, melynek alapján a kései olvasó előtt hitelesen kirajzolódik az egykori uradalmi cselédek világa.

A kikérdezett idős emberek emlékezése a századforduló és 1945 közé eső időszakot öleli föl. A Békés megyei cselédség élete, akár más vidékek cselédségéé, meglehetősen szűk lehetőségek között mozgott. Életmódjuk jórészt – a nagyobb településektől távol eső – majorságokhoz kötötte őket. Az uradalom szolgálatán kívül napi tevékenységük minden percét az alapvető életszükségletek biztosításának munkája

emésztette föl. A könyvből megismerhető a kis kommenciós gazdaság gondozása, az élelmiszer beszerzése, a napi ételkészítés. A megalázóan szűkös lakásviszonyokat nemcsak a visszaemlékezések, hanem hiteles, méretarányos alaprajzok szemléltetik. A szerző gyakran használja az adatok életképszerű megelevenítésének eszközeit. Aprólékosan dolgozza föl a szoba, a konyha és kamra berendezésének változatait: a napszakoknak és az évszakoknak megfelelő variációkat. A lakás és a ruházat karbantartása külön fejezeteket foglal el. Az életmód egyes területeinek ismertetése egyúttal dokumentálja az uradalmi cselédség és a falvakban lakó parasztság életének és kultúrájának különbségeit. Természetesen nagyon sok hasonló vonás is van a két jellegzetes társadalmi réteg között, amit elsősorban az ünnepek és az élet nagy eseményeihez fűződő szokások dokumentálnak. A cselédség élete és kultúrája mindenképpen színtelenebbnek, kevésbé differenciáltnak látszik, mint a földműves társadalom másik pólusán elhelyezkedő birtokos parasztság élete és kultúrája. A helyhezkötöttség és a társadalmi kötöttség alig fölbontható szorítása nem kedvezett látványos kulturális teljesítmények megteremtésének. Az anyagi viszonyok sem engedték, hogy az uradalmi cselédek sajátos műveltségi viszonyai sokoldalúan gazdagodjanak.

Kósa László

Sásd.
Szerkesztette: Füzes Miklós. Sásd Nagyközségi Tanács V.B. kiadása. Sásd, 1982. 607 l.

Az elmúlt egy-másfél évtizedre visszatekintve a Dunántúlon jóval kevesebb helytörténeti monográfia vagy tanulmánygyűjtemény jelent meg, mint az Alföldön. Ezek soraiba tartozik a Baranya megyei Sásdról szóló történeti és néprajzi kötet, mely tizenöt szerző tizenhat tanulmányát tartalmazza. A tanulmányok nemcsak a baranyai Hegyhát központjának számító Sásddal magával foglalkoznak, hanem a nagyközségi tanácshoz tartozó szomszédos falvakkal is (Felsőegerszeg, Meződ, Oroszló, Palé, Varga, Vázsnok). A második világháborút követő kitelepítésig a településcsoportot jelentékeny számú németség is lakta.

A kötet négy részre oszlik. Az első rész csupán egyetlen tanulmányt foglal magába, mely a vidék természeti viszonyait mutatja be. A második rész tanulmányai az emberi élet első régészeti nyomaitól a középkor régészetileg dokumentálható történetéig foglalkoznak a tájjal és a településekkel. A harmadik rész, mely a kötet gerincét alkotja, jelenti a szorosabban vett helytörténetet. Különböző szerzőktől származó tanulmányai tárgyválasztásukkal igyekeznek minden területet átfogni az eseménytörténettől a gazdaság- és népességtörténeten át a művelődéstörténetig. Figyelmük napjainkig terjed és megközelítő teljességgel mutatják be a települések múltját. Végül a negyedik részben kapott helyet három néprajzi tanulmány, melyekkel részletesebben foglalkozunk.

Andrásfalvy Bertalan tanulmánya *Népi kultúra és életmód* címmel a XVIII–XX. századra kiterjedően mintegy kétszázötven–háromszáz év népéletét tekinti át. Módszere, a történeti és a néprajzi adatok összekapcsolása, jól ismert a magyar néprajzban, azonban olyan fokú szervességet, mint ő tud teremteni írásos és szóbeli források kö-

zött, kevesen mutattak föl eddig. A szerzőt mindig az érdekli, mi a települések parasztsága megélhetésének fő forrása, ezután milyen következményei vannak életükre nézve a konjunktúráknak és a dekonjunktúráknak. Az első megrázkódtatás akkor érte a vidék népét, amikor a XVIII. század végén a földesúri gazdálkodás terjeszkedése következtében elvesztette erdőhasználati lehetőségeit. Később többször kényszerültek gazdasági profilváltásra, hogy a meglehetősen kedvezőtlen természeti körülmények között biztosítani tudják megélhetésüket.

Lantosné Imre Mária A viselet és a házivászon használatának változása Sásdon és környékén című tanulmányában a helyszíni néprajzi gyűjtéssel megörökíthető ruházkodási szokásokat mutatja be. A falvak népviselete sosem vett föl olyan vonásokat, melyek a távolabbi környék népétől jellegzetesen különböztek. A szerző másik írása, *A Sásd környéki fazekasság* viszont a vidékre igen jellemző mesterséggel foglalkozik. A jó agyaglelőhelyekre támaszkodva több közeli településen dolgoztak fazekasok, számosan még a századelőn is. Mindkét tanulmány nagy figyelmet szentel a paraszti ízlésváltozásoknak, melyek mind a ruházkodásban, mind a cserépedények készítésében jelentkeztek. A kötetet számos történeti és néprajzi tárgyú fénykép és rajz illusztrálja.

Kósa László

Simon, Franz: Bäuerliche Bauten und Geräte Südburgenland und Grenzgebiet. Oberschützen, Burgenland, 1981. 540 l.

Az osztrák szerző Burgenlandban él, Felsőlövőn. Hosszú évek alatt, fáradságos és költséges munkával összegyűjtötte Dél-Burgenland német, magyar és horvát nemzetiségű parasztságának gazdasági eszközeit, a nagyméretű szőlőprésektől és szekerektől a legegyszerűbb cséphadarókig. Kibérelt egy szép, múlt században épült, a vidékre jellemző árkádos házat, és berendezte benne helytörténeti múzeumát.

Franz Simon nem szakképzett etnográfus, s nem történész vagy muzeológus, hanem középiskolai rajztanár, de mint könyvei bizonyítják, tudományos kutatói hitelességgel tudja megörökíteni a régi paraszti világot. Mostani könyve folytatása annak a munkának, amely 1971-ben jelent meg *Bäuerliche Bauten in Südburgenland* címmel, s amely szinte kizárólag Felsőőr környékének paraszti építményeit mutatja be. A mostani, közel félszáz eredeti tollrajzot tartalmazó kötet kiterjeszkedik Dél-Burgenland három járására, valamint a szomszédos Alsó-Ausztria és Stájerország egy részére, továbbá Vas megyére is. Az aprólékos, mindenre kiterjedő figyelemmel készült, méretarányos rajzokat tartalmazó könyv két részre tagolódik. Az első részben lakóházakat és gazdasági épületeket, parasztportákat mutat be Franz Simon. Mindenütt leírja az épületek kinyomozható történetét, régi és mai berendezését. A második részben láthatók a munkaeszközök, ugyancsak pontos leírás kíséretében, mely a használat módját rögzíti (földművelés, állattartás, fafeldolgozás, méhészet stb.). A könyv Vas megyei részének a burgenlandival összevetése során föltűnő, hogy a mai Magyarországon mennyivel inkább átépültek a faluk, mint az ausztriai szomszédságban. A szerző itt inkább csak archaikus melléképületeket találhatott. Valószínűleg ebben az is közrejátszott, hogy

ezen a vidéken nem állt annyi, tartós anyagból emelt árkádos ház, mint a mai Burgenlandban.

A könyv a szerző saját kiadásában jelent meg, Theodor Kéry burgenlandi tartományfőnök előszavával.

Ács Zoltán

Szabó István: Egy földmunkás család hagyatéka.
I. Vezető a kiállításhoz; II. A begyűjtés és feldolgozás módszere. Szolnok, 1981. 110 l. + 207 l.

A kunszentmártoni Tóth-család hagyatéka 1978-ban került vásárlás útján a szolnoki Damjanich Múzeum birtokába. Minthogy utolsó tulajdonosai szociális otthonba költöztek, holmijuk szinte hiánytalanul vált muzeális anyaggá, melyet Szolnokon újszerzeményi kiállításon mutattak be. A kétkötetes sokszorosított kiadvány ebből az alkalomból készült.

A Tóth-hagyaték „tipikus példája egy olyan mezővárosi parasztgazdaságnak, amely méreteinél, felszereltségénél fogva nemcsak a Jászkunság területén tekinthető jellegzetesnek, hanem más mezővárosainkban is" – olvasható a kiállítási vezető elején. Az 1820-ban épült ház hagyományőrző nemzedékek jóvoltából mintegy másfélszázad emlékanyagát konzerválta, természetesen zömmel az utóbbi hetven-nyolcvan esztendő emlékeit találták meg a muzeológusok a leltározás folyamán. A hagyaték utolsó tulajdonosainak családi eredetét még távolabbi időbe, mintegy kétszáz évre visszamenően lehetett nyomokban követni. A tipikusnak tekinthető viszonyok a család történetének speciális vonatkozásaival kiegészülve kerültek a kiállítás látogatói elé. Az eredetileg módosnak számító parasztcsalád részint szegényedni kezdett, részint leányági örökösökkel lassan kihalt. Ugyanakkor átment a kiegyezés utáni időszakra jellemző alföldi mezővárosi polgárosulás több jellegzetes szakaszán. A család legfőbb támasza jellegzetesen polgári foglalkozást választott magának, vöröskeresztes nővér lett az első világháborúban, majd később is az egészségügyben dolgozott. Az egyedülmaradó nőörökösök mindaddig gazdálkodtak, míg az 1950-es években az számukra lehetetlenné nem vált. A megvásárolt muzeális anyag ezért jellemző keveréke a paraszti és a polgári, a falusiasnak és városiasnak tekintett tárgyaknak.

A két kötet eltérő funkciójánál fogva bizonyos mértékig ismétli egymást. A szakkutatónak mindkettő tanulságos, ám a második rész, a módszertani fejezetek talán még nagyobb figyelemre méltók, mint a kiállítási vezető. Szabó István részletesen bemutatja a család történetét. Ez a munka kifejezetten a családra jellemző életmód megismerését célozza. Az első számú forrás, maga a tárgyi hagyaték mellett, a muzeológus nagyban támaszkodott más forrásokra, az élőbeszédre, a házban talált különböző korú és tárgyú írásos emlékekre, az anyakönyvekre, a gazdálkodással kapcsolatos levéltári anyagokra, a korabeli sajtóra és az összehasonlítás jegyében a párhuzamos kutatások, valamint a szakirodalom tanulságaira. Minden forráscsoportot elemez, kritikailag értékel. A kötetek gazdag illusztrációja a kiállított anyagról készített rajzokból, valamint a leltárszerű leírásból áll.

A munka jelentőségét úttörő volta adja. Magyarországon hasonló életmód-kutatás korábban alig zajlott. A párhuzamokat elsősorban ugyancsak Szolnok megyei muzeológusok munkájában találjuk meg (Túrkeve, Jászdózsa).

Kósa László

Szabó László: Jászság.
Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1982. 326 l.

Az Alföld egyik önálló tájegységének névadói, a jászok a XIII–XIV. században költöztek be erre a vidékre. Sorsuk sok hasonlóságot mutatott a szomszédos kunok történelmének alakulásával. A magyarság által a középkorban befogadott két nép történetileg bizonyos egymásrautaltságban élt, ami a Jász-Kun Kerület több évszázados közigazgatási működésében is kifejeződött. Ezért mutatkozott szükségesnek elöljáróban részletes népességvizsgálat közreadása, ami az iráni eredetű, török elemekkel keveredett jászok korai történetét, etnikai formálódásuk több évszázados folyamatát tekinti át.

Szabó László három nagy fejezetre tagolva mutatja be a Jászság népi műveltségét. Logikusnak tűnik, hogy elsőként a társadalomvizsgálatot végzi el, ami alkalmat nyújt a jászok megtelepedés utáni történelmének nyomonkövetésére, ezzel összefüggésben sajátos társadalmi berendezkedésük, nemzetségi szervezetük, kiváltságos helyzetükből eredő hagyományőrző zártságuk megvilágítására. A szerző rámutat, hogy a vérségi kapcsolaton alapuló társadalmi intézmények meghatározó jellege okozta a Jászság népének viszonylagos zártságát, egységes kulturális képét. A nagycsalád szerkezeti és funkcionális elemzése mellett részletes bemutatást kapunk a nemek és korcsoportok szerinti tagolódásról, a munkaszervezet formáiról, valamint a vagyoni rétegződésről, a társadalmi struktúra időbeli változásairól.

A monografikus feldolgozás második nagy egységét az anyagi kultúra jelentősebb területeinek számbavétele teszi ki. Mivel a Jászság a szomszédos tájak jobbágyi-paraszti termelési szintjét mindig meghaladta, okkal kerül az anyagi műveltség bemutatásának élére a céhes- és háziipar, a termelési eszközkultúra valamint a paraszti termelési szervezet képének megrajzolása. A jellegzetes településforma: a kertes települési rendszer a földművelés és a belterjes állattartás egyensúlyát, a két legjelentősebb foglalkozási ág üzemszervezeti kapcsolatát tette lehetővé, ez pedig együtt járt a szállások, tanyák gyors elszaporodásával. Az állattartás és földművelés részletes leírását, a munkafolyamatok és az eszközkészlet bemutatását gazdag terminológiai anyag színesíti. A két legfontosabb hagyományos tevékenység minden lényeges vonatkozására kitér a szerző. A beltelek elrendezése, az építkezésmód és lakáskultúra felvázolása után a táplálkozás legjellemzőbb vonásait a szociális, vallási tényezőkkel összefüggésben rögzíti a szerző.

A jászok szellemi műveltségének arányos terjedelemben való tárgyalása nagy súlyt fektet a világkép alakulására, valamint az azt befolyásoló tényezők megragadására. A hitvilágban szereplő természetfeletti hatalmak és emberfeletti lények felsorakoztatása után a szerző az év ünnepeit és az emberi élet fordulóinak jelesebb alkalmait, szokásait eleveníti fel színes illusztratív szövegidézetekkel, népnyelvi anyaggal. A szer-

ző végezetül – mintegy mondandójának összefoglalásául – a jászsági műveltség főbb jellemvonásait sorakoztatja fel, azon történelmi, gazdasági és társadalmi tényezőkre utalva, melyek eredményeként szinte máig megőrződött a jellegzetes jász magatartás. Az arányosan felépített kismonográfiát a jászokra vonatkozó bibliográfia és kéziratos forrásjegyzék zárja.

Selmeczi Kovács Attila

Szalay Emőke–Ujváry Zoltán: Két fazekasfalu Gömörben.
A Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének Kiadványa. Debrecen, 1982. 152 l. (Studia folkloristica et ethnographica 7.)

A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke 1979 óta rendszeres néprajzi gyűjtést végez az országhatáron túli gömöri falvakban azzal a céllal, hogy elvégezze Gömör népi műveltségének monografikus feltárását. Ennek a nagyszabású kutató és feldolgozó munkának egyik figyelemre méltó eredménye a jelen kiadvány. A szerzők a Turóc völgyében fekvő két magyar fazekasfalu, Lévárt és Deresk hagyományos kézművességének, a fazekasságnak jellemzőit, a gömöri fazekasság történetében betöltött szerepét mutatják be.

A levéltári források tanúsága szerint mindkét falu évszázadok óta fazekassággal foglalkozott. A települések határaiban található jóminőségű, tűzálló anyag elsősorban a főzőedények nagyarányú előállításának kedvezett. Az értékesítés pedig a gömöri kerámia évszázadok óta legnagyobb felvevő piacára, a Nagyalföldre irányult. A két táj szoros kapcsolata elsősorban a fazekastermékek gabonára való cserekereskedelmére épült.

A tanulmány bevezetőjében összefoglalást kapunk a magyar népi kerámiakutatás újabb eredményeiről, majd a két fazekasfalu településtörténetével, gazdálkodási rendszerével, társadalmi rétegződésével, lakosságának foglalkozási struktúrájával, életformájával ismerkedhetünk meg. A szerzők terjedelmes fejezetben mutatják be a dereski és lévárti fazekasság munkafolyamatait az agyagelőkészítéstől a kész termékig. A munkamozzanatok szerint tagolt, jól áttekinthető részletes leírást félszáz kép teszi még szemléletesebbé. Tanulságos a késztermék értékesítésének módjairól, a szekerezés útvonalairól, a vásározásba bekapcsolódó szekeres gazdák közvetítő szerepéről nyújtott áttekintés, valamint egy helyi fazekas életrajzi jellegű részletes beszámolója termékeivel való vándorlásairól.

A tanulmány összegzése rámutat, hogy az egymással hagyományosan interetnikus kapcsolatban álló két falu kézművessége teljes mértékben beilleszkedik a magyar népi fazekasságról alkotott képbe, és fontos helyet töltött be a gömöri magyar kerámia történetében.

Selmeczi Kovács Attila

A szántói híres utca. 77 abaújszántói és sárazsadányi népdal.
Gyűjtötte: Bakonyi Béla. Viga Gyula közreműködésével szerkesztette Szabadfalvi József. A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Tanács VB. Művelődési Osztály támogatásával kiadja a miskolci Herman Ottó Múzeum. Miskolc, 1982. 113 l. (A miskolci Herman Ottó Múzeum néprajzi kiadványai XI.)

Az abaújszántói zenetanár, Bakonyi Béla népzenei gyűjteménye elé Vass Lajos zeneszerző, karnagy írt ajánlósorokat. Ebből megtudható, hogy a kiadványban általában közismert dallamok és szövegek helyi változatai kaptak helyet és elsősorban közművelődési célt szolgálnak: visszajuttatni az emberekhez a dalokat. Ugyanakkor szaktudományi érdekessége is van a kis kötetnek, mert túlnyomó részét egyetlen család tagjaitól, a cekeházai (Abaújszántó része, hajdan önálló község) Sivákoktól, egy juhászfamíliától jegyezte le a gyűjtő. A hetvenhét darabból hat az újabb stílusrétegbe tartozó ballada. A többi szöveg a következő csoportosításban található a kis kötetben: szerelmi dalok, katonadalok, betyárdalok, rabság és bújdosás dalai, summásdalok, juhász-, béres- és munkásdalok.

K. L.

Szentimrei Judit: Széki iratosok.
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1982. 28 l. + 45 melléklet.

Az Erdélyi Mezőség nyugati peremén fekvő nagyközség népművészetére alig több, mint félszáz esztendeje figyeltek fel a szakemberek, de mindmáig nincs föltárva kellő mélységig. A közelmúltban kibontakozott, elsősorban a széki muzsikára alapozott táncház-mozgalom, a megnövekedett idegenforgalom, a távolabbi vidékeken is híressé vált széki Bertalan-napi (augusztus 24.) megemlékezés, mely az 1717. évi tatár betörés emléknapja és más ünnepek sok látogatót vonzanak a faluba. Ahogyan a széki muzsikusok hangszerén sokféle hatás segítségével alakult ki a jellegzetes zene, úgy idomult távoli tájakról érkezett számos hatás egységesen a helyi hagyományokhoz a széki hímzésekben is. Szentimrei Juditnak, a romániai magyar népi textíliák ismert kutatójának gyűjtését tartalmazza ez az album. A mintákhoz írott bevezetőjéből közelebbről is megismerhetjük a hímzésekkel összefüggő széki szokásvilágot, ízelítőt kapunk a hímzések jelrendszerének máig nyomon követhető, funkciójukkal összefüggő elemeiből, a lakás díszítésében, otthonosabbá tételében betöltött szerepéről. A gazdag fényképanyag is hozzájárul ahhoz, hogy ne csak a kézimunkázók forgathassák a kilencven szabadrajzú hímzésmintát tartalmazó mellékletet, az öltésrajzokat és a szerkezetmagyarázó ábrákat, hanem hiteles forrásmunkaként a népművészet szakemberei is.

Sz. Zs.

Szuhay Péter: A Szendrő környéki falvak paraszti gazdálkodása a kapitalizmus időszakában.
Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1982. 159 l. (Borsodi kismonográfiák 14.)

Az etnográfus szerző kismonográfiájában egy szűkebb táj: a hajdani borsodi mezőváros, Szendrő vonzáskörzetébe tartozó néhány falu – saját szavaival élve – paraszti gazdaságtörténetének megírására vállalkozott. Szándékának megfelelően a feldolgozás során az agrártörténeti aspektus kapott leghangsúlyosabb szerepet, noha elkerülhetetlenné vált – különösen a paraszti üzemszervezet funkcionálásával, az agrotechnikai, munkaszervezési változásokkal kapcsolatban – a leíró néprajzi interpretálás is. Ennek köszönhetően nyújt a kismonográfia – a mértékletes, kifejező képanyagon túl – konkrét adatokat. A tanulmány érdeme, hogy igyekszik következetesen rámutatni azokra a változásokra, fejlődési folyamatokra, amelyek a századforduló körüli évtizedekben a paraszti gazdálkodás struktúrájában végbementek, amelyeken keresztül a mezőgazdaság kapitalizálódása érzékelhetővé válik.

Az elemzés az átlagos nagyságú parasztbirtokon szerveződő gazdaságot tekinti legfőbb modellnek, amelyet történetileg a jobbágytelek nagysága, a birtokstruktúra, valamint ezek jellemző aránya határozott meg. Ezért a szerző elöljáróban településenként részletes áttekintést nyújt az úrbérrendezés, a jobbágyfelszabadítás és társadalmi rétegződés folyamatáról, amely az árutermelő paraszt típusának kiformálódásához vezetett. Ugyancsak a gazdálkodási rendszer megértéséhez járul a Bódva-menti falvak településszerkezeti, határhasználati vizsgálata, ezen belül a társadalmi rétegződéssel párhuzamba állított telekelrendezési, határszerkezeti szisztéma elemzése. A földművelés és az állattartás önálló fejezetekben való bemutatása azokra a legfontosabb aránybeli, munkatechnikai átalakulásokra és eszközváltásokra koncentrál, amelyek az egész magyar mezőgazdaságra alapvetően jellemzőek, de pl. a Dunántúlhoz viszonyítva ezen a vidéken jóval később mentek végbe. A terület paraszti gazdálkodásának kapitalizálódása a háziipar, a kereskedelem és pénzgazdálkodás oldaláról tekintve meglehetősen vontatottnak és egyenetlennek mutatkozik.

A tanulmány összefoglalásként a tradicionális falu felbomlásának, társadalmi átformálódásának modelljét rajzolja meg. A parasztgazdaságnak a nagybirtokhoz viszonyításával pedig kimutatja, hogy a saját munkaerő értéktelenségén nyugvó, éppen ezért magas munkaráfordítással működő parasztgazdaság eleve veszteséges üzem, amely a kapitalizmus kori árutermelésben öntörvényűleg szorult a perifériára.

Szuhay Péter jól felépített vizsgálata a parasztság regionális típusainak kutatásához fontos lépést jelent.

Selmeczi Kovács Attila

Tájékoztató bibliográfia a városok néprajzi-antropológiai kutatásához.
Szerkesztette: Fejős Zoltán és Niedermüller Péter. Népművelési Intézet, Budapest, 1982. 128 l. (Folklór, társadalom, művészet 12.)

A városok néprajzi-antropológiai kutatása az európai néprajzban az elmúlt egymásfél évtizedben általános feladattá lett, Magyarországon azonban még újdonságnak számít. A bibliográfia azért csak részben hungarológiai jellegű, mert a szerzők a városi antropológia, a városi lakosság különböző rétegei és csoportjai kultúrájának módszeres vizsgálatát sürgetik Magyarországon, és a kutatások folytonosságának biztosításához alapul szánják bibliográfiájukat. A nemzetközi anyagból elsősorban az elvi-módszertani tanulmányokat vették föl. A magyarországi munkák számbavételénél – a mondott okból – jóval nehezebb dolguk volt. Szociológiai, szociográfiai, néprajzi, társadalomtörténeti stb. írásokból kellett bizonyos korlátozásokkal válogatniuk, hogy bemutassák, ha nem is városi antropológia cím alatt, mégis folyt Magyarországon hasonló és némi eredményt fölmutató kutatás. Színezi a képet a Közép-Európában jellemző, sajátos településalakulat, a mezőváros. Esetében a szerzők kivételt tettek, ti. az általános európai gyakorlattal szemben nem tekintették kizáró oknak a mezőgazdasági munkával foglalkozó lakosságot. Legtöbb gondot a magyar címgyűjtésben a történeti vizsgálatok jelentették, mert ezek szinte teljesen hiányoznak. A bibliográfia, amint címe is figyelmeztet, tájékoztató jellegű, tehát nem tart számot a teljességre. Nyolcszázharminckét címet tartalmaz. Beosztása a következő: I. Bibliográfiák; II. Kutatási beszámolók, útmutatók; III. Általános összefoglalások, elméleti, módszertani tanulmányok; IV. Várostörténet, történeti városantropológia; V. A városfejlődés helyi sajátosságai (közösségtanulmányok, lokális kutatások); VI. Társadalom, kultúra, életmód a városokban; VII. Urbanizáció, társadalmi mobilitás, migráció; VIII. A munkásság életmódja; IX. Egyéb társadalmi rétegek, csoportok életmódja; X. Városi szubkultúrák; XI. Család, rokonság, szomszédság; XII. A városi életmód tárgyi keretei; XIII. Városi folklór; XIV. Folyóiratok. – Névmutató.

K. L.

Tanulmányok. 12–13.
Szemiotikai tanulmányok. Szerkesztette: Bori Imre, Penavin Olga, Utasi Csaba. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék, 1979–80. 217 l.

A kötet alcíme röviden jelzi, milyen módszerrel készült a benne olvasható 13 dolgozat: a közös módszer alkalmazására való törekvés fűzi össze őket. Szól dolgozat a kávéjóslásról és a gombosi női viseletről, a gyermekjátékokról és a bírósági tárgyalás szemiotikájáról.

Ágoston Pribilla Valéria Bosch két képének szemiotikai vizsgálatát ígéri. Tanulmányának utolsó mondatában azt írja: „Bámulatos szimbólumai, motívumai, műveinek különös szellemisége sokféle jelentés hordozói s rendkívül alkalmasak a szemiotikai vizsgálatok számára". Ez valóban így van, de a dolgozat nem más, mint a két kép puszta leírása. *Junger Imre* és *Kiss Margita* írásai a közlekedés köréből vették témáju-

kat. Junger a gépkocsivezetők konvencionális jelzéseit, Kiss Margita pedig az útburkolati jeleket vizsgálta.

Kálózi Aranka a gombosi női viseletet írta le hagyományos módon, *Silling István* pedig a kupuszinai női viselet változásait. Ez utóbbi különösen tanulságos, aprólékos és pontos megfigyeléseivel, a jelek jelentésének elemzésével.

Vass Éva Domonkos István gyermekverseivel foglalkozott tanulmányában. Megállapította, hogy a gyermekvers jelei általában korlátozottak, egyszerű nyelvezete az alapvető szókincsre épül. Az üzenet jelei is egyszerűek, viszont összetett jelviszonyokat tud létrehozni, s ennek következménye, hogy gyermekköltészete fantáziadús, szókimondó, derűs költészet. A gyermekköltészetben is megfigyelhetők a szemiózis általános elemei, s kimutathatók azok a poétikai funkciók, amelyek révén versként fogható fel az üzenet. A címzett egyénisége meghatározza a bonyolult rendszer jeleinek milyenségét, információinak mennyiségét stb.

Fontos, ám eddig kevéssé vizsgált területtel foglalkozott tanulmányában *Papp György*, amely a köszönés szemiotikai megközelítéséről szól. Pontosabban csak a vajdasági magyar lakosság által használt köszönésformákkal foglalkozik, összehasonlítva néhány szerb-horvát alakkal. Összetett jelrendszerről van itt szó, hiszen nemcsak az elhangzó szövegek fontosak, hanem a gesztusok, a mimika stb., egyáltalán a használt jelek felsorolásán kívül szükség van azok dinamikájának, lefolyásának érzékeltetésére is.

Periférikus témát választott *Reffle Gyöngyi*, amikor a kávéjóslás szemiotikájával foglalkozott.

Láncz Irén és *Mc Connel-Duff Márta* gyermekjátékok szemiotikai vizsgálatát végezte el. Láncz Irén néhány népi gyermekjátékot vizsgált – Adj király katonát! Hajócica, Büdös tojás, Szembekötősdi stb. Részletesen elemzi a játékokat, s megállapítja, hogy azok – néhány kivétellel – konfliktus szituációra épülnek. Vizsgálatai alapján azt szűrte le, hogy a népi játékok részvevői célokkal és lehetőségekkel rendelkeznek. Ezeket a célokat csak a játék világában érvényes szabályok betartásával követhetik. Korlátozott számú szabályok közül választják ki a legmegfelelőbbnek ítélt stratégiát. A játék céljai sok esetben ellentétesek, a nyerési lehetőségek viszont megegyeznek. Az az alapkonfliktus, hogy az egyik fél a hátrányt szeretné megszüntetni, a másik fél pedig az előnyét megtartani. Megállapítja, hogy a játékban az egyik cselekvés a másik cselekvés jelévé válik, a játékok tehát a cselekvés cselekvésszerű jelei. Mc Connel-Duff Márta egy szerepjátékban megnyilvánuló jeleket tanulmányozott. *Nagy Georgina* társadalom-szemiotikai irányultságú dolgozatában az újságokban megjelenő apróhirdetések közül a lakáscserére és az adásvételre vonatkozókat elemezte. *Bombach Róbert* egy színi előadás rendezői jeleit, míg *Letsch Endre* egy bírósági tárgyalás szemiotikáját vizsgálta.

Mindig tanulságos az olyan kötet, amely nem témájában, hanem elvi alapjaiban kíván egységes lenni. Azonos módszer, azonos elemzési struktúra alkalmazása bizonyos témáknál nagyon hasznos, másoknál talán kevésbé kiérlelt. Figyelemreméltó kezdeményezés, s további kutatásra sarkall ez a tanulmánygyűjtemény.

Szemerkényi Ágnes

Tarisznyás Márton: Gyergyó történeti néprajza.
Tíz tanulmány Kós Károly előszavával. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1982. 284 l. + 12 tábla.

Az 1980-ban elhunyt Tarisznyás Márton gazdag életművet hagyott maga után. Nemcsak megszervezte, működtette és irányította Gyergyószentmiklóson a Gyergyói Múzeumot, hanem fáradhatatlanul kutatta is e néprajzilag alig ismert vidék kulturális emlékeit. A posztumusz kötet munkásságának legjavát, tíz kiváló néprajzi tanulmányt tartalmaz. Egykori tanára, *Kós Károly* előszavát követően történeti, s egyben tudománytörténeti tanulmányt olvashatunk, amely részint felvázolja Gyergyó népi kultúrájának alakulását, történetét, másrészt pedig megírja a vidék néprajzi kutatásának krónikáját. Ezt követően a legkezdetlegesebb gazdálkodási mód, a gyűjtögető gazdálkodás helyi formáiról, történeti múltjáról olvashatunk adatokban gazdag összefoglalást. A következő fejezet Gyergyószentmiklós és környékének határhasználatával, s azon belül a magashegyi földművelés sajátosságaival foglalkozik. A földművelés mellett igen alapos feldolgozását találjuk a kötetben az állattartásnak, elsősorban az állati termékek feldolgozásának. A hagyományos paraszti foglalkozások mellett Gyergyóban is igen nagy hagyományai voltak a kisiparnak, a különböző mesterségeknek. Ezek néprajzát, történetét világítja meg a vízimolnárság, a deszkametszés és más mesterségek (kovácsmesterség, cserépkészítés, fazekasság, mészégetés, kőfaragás, kőművesség, famunkák stb.) aprólékos, pontos leírása, bemutatása. Ezután az erdélyi magyar néprajzi kutatás számára különös jelentőséggel bíró árucsere gyergyói néprajzi-folklorisztikai vonatkozásait összegzi. A kötetben két dolgozat is foglalkozik e terület központjának, Gyergyószentmiklósnak a néprajzi sajátosságaival. Előbb egy településnéprajzi összefoglalást olvashatunk, majd pedig egy szinte páratlan értékű „tanulmány-vázlatot" ismerhetünk meg, amelynek alapján az erdélyi örménység történeti néprajzát lett volna hivatott megírni a szerző, munkájának befejezését korai halála akadályozta meg. A dolgozatok sorát Gyergyó egykori népéletének szertartásos, rituális és profán mozzanatait megörökítő tanulmány zárja. A kötet függelékében kapott helyet Gyergyó helyismereti-néprajzi bibliográfiája. A könyv értékét jelentős mértékben emelik az eddig publikálatlan és ritka fényképek, az erdélyi magyar néprajzi kiadványokban már megszokott pontos informatív rajzok.

Niedermüller Péter

10 éves a Tiszazug kutatása (kutatási beszámoló).
Szerkesztette: Szabó László. Szolnok, 1981. 262 l.

A Magyarországon jelenleg folyó tájegységi monografikus néprajzi kutatások sorában jelentős hely illeti meg a tiszazugi vizsgálatokat. A kötet – amint címe is tudósít –, a debreceni tudományegyetem oktatóiból és hallgatóiból, a szolnoki Damjanich Múzeum munkatársaiból és a kunszentmártoni járás helyismereti–honismereti mun-

kásaiból alakult munkaközösség tíz esztendős munkájáról konferenciai előadások formájában ad számot. A tizennyolc, egy-egy részterületet áttekintő dolgozat két típusba sorolható. Az egyikfajta összegzés szűkebben kutatástörténetet ölel föl, a másik a jelenleg folyó vizsgálatok anyagából is közöl. Az egyes beszámolók ismertetése helyett inkább arra utalunk, hogy a Hungarológiai Értesítő ugyanebben a kötetében több olyan kiadványnál olvasható ismertetés, mely a tiszazugi kutatások szempontjait és módszertanát szemlélteti, egyúttal eredményességéről is számot ad (Kunszentmárton és a Tiszazug kisipara; Egy földmunkás család hagyatéka; Csépa. Tanulmányok egy alföldi palóc kirajzás népéletéből). A vizsgálatok még nem zárultak le, tehát nem végleges összegzésről van szó. A jelen kötetből egy fontos ténycsoportot kell kiemelnünk. A honismereti táborok és a kutatás krónikája dokumentálja a munka szervezését és vezetését. A tíz éves „jubileumot" jelentő konferenciát kilenc különböző témával foglalkozó tanácskozás és velük párhuzamosan kilenc kiállítás előzte meg. (A tíz alkalmon összesen 214 előadás elhangzásáról tud a kötet.) A függelékként közreadott bibliográfia ugyancsak folyamatos munkáról tájékoztat.

K. L.

Varga Marianna: Magyar népviseletek régen és ma.
Az Anyanyelvi Konferencia védnöksége és a Hazafias Népfront kiadványa. Tankönyvkiadó, Budapest, 1982. 184 l. (Néprajz mindenkinek 1.)

„A tanulmány elsősorban gyakorlati célt kíván szolgálni" – olvasható az előszóban. Céljához híven első, kisebb részében rövid történeti bevezető után a négy nagytájat keretül választva (Alföld, Dunántúl, Felföld, Erdély) bemutatja a magyar népviseletek jellemző változatait. Viszonylag kis terjedelmet kapott Erdély, ellenben terjedelmesebbet a Felföld. Az utóbbit feltehetően az indokolja, hogy a közvélemény által jobban ismert magyar népviseletek, melyek szinte napjainkig élnek, túlnyomólag ezen a területen lelhetők fel. Ilyenformán az újkori magyar népi öltözet áll a második, a „gyakorlati" rész figyelmének középpontjában. Itt szabásrajzokat talál az érdeklődő, melyeket azzal a céllal közöl a könyv, hogy segítséget nyújtson a népviseletekben ruházkodási ötleteket keresőknek, továbbá a néptáncegyüttesek kosztümtervezőinek. A szabásrajzokat szakrajzok és divattervek követik. A könyvet fekete-fehér és színes fényképek is illusztrálják.

K. L.

Varga Sándor–Pozsonec Mária–Pivar Ella: Hosszúfalu, Hodos és Lendvahegy múltja és jelene.
Kiadta a Lendvai és Muraszombati Magyar Nemzetiségi Érdekközösség. Lendva, 1982. 180 l.

Röviddel az első kiadvány (Varga Sándor–Pivar Ella: Dobronak, Göntérháza, Kót helytörténete) után a szlovéniai magyar helyismereti irodalom újabb kötettel jelentkezett, s a szerzők sora is eggyel gyarapodott.

Hosszúfalu – Árpád-kori eredetű település Alsólendva szomszédságában. Kismonográfiáját *Varga Sándor* a magyar falurendszer általános jegyeinek felvázolásával kezdi, kiemelve a történelmi Vas és Zala megyék jellegzetességeit.

A Bánffy-, majd az Eszterházy-birtok jobbágyaira az úrbéri szabályozás súlyos terheket rótt. A jobbágyfelszabadítás után a tagosítás e vidéken is lassan, sokszor a parasztok kijátszásával történt. A szerző a telekkönyvi kataszter alapján számba veszi az egykori és mai család- és dűlőneveket.

A helység a trianoni békeszerződéssel a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz került. A falu határában levő birtokot a harmincas években úgy osztották föl, hogy a lakosság etnikai képét a kisebbség rovására is megváltoztassák. Az összlakosság száma a század folyamán – ellentétben más muravidéki településekkel – itt nem csökkent számottevően.

A dolgozatban külön fejezet taglalja a település hányattatott iskolaügyét. A kulturális élet első formái Hosszúfaluban az esti találkozók, a rokoni és komalátogatások, a keresztelés, a tollfosztás, a fonás, a disznótorok és a lakodalmak voltak. A század elejétől népkönyvtár és színjátszócsoport is működött. A 60–70-es években a modern tömegközlekedési eszközök elterjedése, a nagyobb foglalkoztatás és az általános iskola megszűnése elsorvasztotta a közösségi együttlét régebbi alkalmait is. 1980-ban megalakult a „Fehér Jani Kultúregylet" s ezen belül az énekkar.

A monográfia további fejezetei a helyi társadalmi életben központi szerepet játszó önkéntes tűzoltó egylet s a százhúsz esztendős téglagyár történetével foglalkoznak. Érdekesek a kötetnek a helység két nem magyar etnikai csoportjának: a zsidóságnak és a cigányságnak a község életében betöltött szerepét tárgyaló részei is.

Teljes egészében saját gyűjtésén alapul *Pozsonec Mária* írása Hosszúfalu néprajzáról. Az itt élő emberek tevékenysége hagyományosan a földművelés, az állattenyésztés, az erdőlés és a szőlőtermesztés köré összpontosult. Lendva hatását részben a munkaalkalmak (háztartási alkalmazottként és ipari munkásként), részben a piaci lehetőségek jelentették.

A népi életmód bemutatásában érzékletes kép tárul elénk a patriarchális nagycsalád, az étkezési szokások, a hetési férfi és női viselet és hosszúfalusi építkezés világáról. A közösségi alkalmak ma is fellelhető formája a tökmagköpesztés. Jellegzetes figurái voltak a régi falunak az őrző emberek, a bíró, a kisbíró, a szőlőpásztor és az éjjeliőr.

Hiteles leírását kapjuk a jeles napokhoz, az emberélet fordulóihoz, a növénytermeléshez és állattartáshoz fűződő népszokásoknak.

Pivar-Tomšič Ella tollából olvashatunk a szomszédos Hodosról (Nemeshodos). A település – hasonlóan a többi alsó-őrségihez – szeres jellegű és faluközpont nélküli.

Magyar evangélikusok mellett néhány szlovén és cigány család lakja. Élő néphagyományai a rönkhúzás (a szlovén fenyőlakodalom rokona) – melyre „üres farsangkor" kerül sor –, a lakodalmas és halotti szokások, valamint a komaság intézménye.

A szerző az adott terjedelmi keretek között összefoglalja a népi építészet, a táplálkozás, a lentermesztés és -kikészítés, a szövés és a viselet helyi jellegzetességeit.

A földrajzi-természeti viszonyok bemutatásából megtudjuk, hogy a környék valaha összefüggő erdőterület volt, minden szántója: irtásföld. A rablógazdálkodás miatt az erdők ma rossz állapotban vannak.

Határőri kiváltságaik fokozatos elvesztése után az alsó-őrségiek évszázadokig sikertelenül harcolnak azok visszaszerzéséért. A török idők, a Rákóczi-szabadságharc, az ellenreformáció s 1848 vihara Hodos népének életében is nyomot hagynak. Az 1765/66. évi úrbérrendezés előtti és utáni évtizedek számos dokumentumának részletét is közreadja Pivar-Tomšić Ella.

Az oktatásügy kezdete a reformáció korára tehető: kezdetben kálvinista, később lutheránus iskola működött itt. A század politikai eseményeit s a közigazgatás többszöri átszervezését az iskolarendszer is megsínylette: az egykori nyolcosztályos iskola helyén ma csak az I. és II. osztály valamint egy kétnyelvű óvoda működik.

Művelődéstörténeti unikum két Hodoson is tevékenykedett evangélikus lelkész: Czipot György és Hodosi Kardos János irodalmi, fordítói és pedagógiai munkásságának ismertetése.

Az 1879–1927 közötti hat évtized eseményeit a szerző falujegyzőkönyvek alapján rekonstruálja.

A monográfia legvégén a Hodos helynév kialakulásáról olvashatunk, és betekinthetünk néhány XVIII–XX. századi hodosi vonatkozású okirat szövegébe.

A lendvahegyi szőlőtermelés első írásos feldolgozását teszi közzé *Varga Sándor*. A környék szőlészetére vonatkozó legkorábbi említést egy 1288. évi vámtarifában lelte föl. E növénykultúra szerepe különösen a XIX. század derekán nőtt meg, a szabadságharc idején még pest-budai illetőségű tulajdonos is akad a gazdák között.

A szőlőterület nagysága az elmúlt száz évben nem változott. A századfordulóig a nemesített fajták domináltak, a filoxérajárvány után azonban a bő hozamú, ám gyengébb minőségű balaton-környéki és a direkttermő fajtákat részesítették előnyben. Az 1950–60 közötti időszak adópolitikája miatt rengeteg szőlőt elhagytak, ami rohamos pusztulást hozott maga után. Az 1965. évtől rendszeressé vált borkiállítások, a különböző kedvezmények visszaadták a termelési kedvet. A földművesszövetkezet minőségi oltványai és az újabb telepítések következtében ismét teret hódítanak a nemesített szőlők.

Lendvahegy életének két, évente visszatérő nagy eseménye volt a búcsú és a szüret. Az előbbit a Szentháromság-kápolnánál tartották. Az utóbbit Terézia napján kezdték, rendszerint két napig folyt, sok tréfával, mesével, vidám hangulatban.

A kötet nyomdai előállítása, muzeális értékű fotói dicséretet érdemelnek. A szerzők forrásfeltáró és gyűjtőmunkája elismerésre méltó, hibájukul legfeljebb a legfrissebb magyarországi szakközlemények mellőzését róhatjuk fel.

Székely András Bertalan

Volly István: Karácsonyi és Mária-énekek.
Erdélyi Zsuzsanna előszavával. Szent István Társulat, Budapest, 1982. 526 l.

Az utóbbi évtizedek magyar népköltészeti antológiáiból szinte minden esetben kimaradt az egyházi népének. Ezért túlzás nélkül állítható, hogy Volly István gyűjteménye hiányt pótol. Az egykötetes mű valójában két külön könyvet foglal magába: 277 karácsonyi és 101 Mária-éneket. (A változatokat is számítva a közölt dallamok és szövegek száma azonban ennél valamivel nagyobb.) Mindkét gyűjteményhez külön készült bevezetés, kísérő tanulmány és jegyzetek. Az egész kötetnek Erdélyi Zsuzsanna volt a lektora és gondozója, aki előszavában voltaképp ismerteti és kritikailag méltatja a gyűjteményt. „Nem valamiféle népénektár vagy kántorkönyv. Annál több. Nem tudományos kiadvány, nem a vallásos népi énekhagyomány valamely meghatározott részének szakmai követelmények szerinti összefoglalása. Annál kevesebb ... Ha meg akarnók határozni Volly István kötetének jellegét, azt mondhatnók, hogy vallási szférába tartozó zenefolklorisztikus művel van dolgunk..." A továbbiakban az előszó szerzője kiemeli a munka ismeretterjesztő szerepét, mely valójában mégis alkalmassá teszi gyakorlati vallásos igények kielégítésére. Tudományos értékét pedig abban jelöli meg, hogy fogyatékosságai ellenére mégis anyagot közöl, mely tárgya lehet későbbi kutatásoknak. Volly gyűjteményének elsőszámú problémája, hogy a Mária-énekek egy régi, 1948-ban kinyomtatott, de már terjesztésre nem került könyv, a szerző doktori disszertációjának – néhány lényegtelen apró javítást nem tekintve – változatlan kiadása. Érzelmileg megmagyarázható az eljárás, de minden más szempontból erősen vitatható. Így tulajdonképpen egy „történeti" állapot kései rögzítéseként fogható föl. A római katolikus egyházi énekhagyománynak a Mária-énekek mellett másik jellegzetes csoportjával, a karácsonyi énekekkel a szerző a mű kiadásáig foglalkozott. Gyűjtött és gyarapította a jegyzeteket. De, amint az előszó ugyancsak figyelmeztet, nem sikerült a teljességet még csak meg sem közelítenie, a jegyzetanyag egyenetlen, a jegyzetelés következetlen maradt. Mindemellett igaz, hogy „a magyar karácsonyi énekhagyománynak a szerző-fölvázolta képe az egyik lehetséges láttatása." Volly István kutatás- és gyűjtéstörténeti ismereteket is közöl. Mellékeli sok helyen az énekekhez fűződő szokásokat, a dallamokat és szövegeket belső szerkezeti fölépítésüket követve maga alkotta rendbe sorolva adja közre. Megjegyzésre méltó, hogy a karácsonyi énekek sorába a felekezeti határokat átlépve protestáns darabokat is fölvett.

Kósa László

A hungarológia hírei

A Társaság szervezeti élete

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság vezetőségi ülése

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság 1985. július 26-án Syktyvkarban, a VI. Finnugor Kongresszus színhelyén tartotta meg nyolcadik végrehajtóbizottsági ülését. A tanácskozást *Bo Wickman* elnök vezette. A végrehajtó bizottság ülésén *Szeli István* (Jugoszlávia) alelnök, valamint *Umberto Albini* (Olaszország), *Bodnár György* (Magyarország), *Bori Imre* (Jugoszlávia), *George F. Cushing* (Anglia), *Czigány Lóránt* (Anglia), *Czine Mihály* (Magyarország), *Domokos Géza* (Románia), *Hasan Eren* (Törökország), *Faragó József* (Románia), *Futaky István* (NSZK), *Gerhard Ganschow* (NSZK), *Ilia Mihály* (Magyarország),*Jean-Luc Moreau* (Franciaország), *Nagy Péter* (Magyarország), *Giovan Battista Pellegrini* (Olaszország), *Rákos Péter* (Csehszlovákia), *Oleg Rosszijanov* (Szovjetunió), *Szabó Zoltán* (Románia), *Szabolcsi Miklós* (Magyarország), *Szathmári István* (Magyarország), *Albert Tezla* (USA), *Tokunaga Yasumoto* (Japán) és *Wéber Antal* (Magyarország) vezetőségi tagok nem tudtak részt venni.

Bo Wickman elnök üdvözölte a vezetőség megjelent tagjait és megnyitotta az ülést.

Jankovics József megbízott főtitkárhelyettes a Társaság kiadványairól számolt be a vezetőségnek. Bemutatta a *Hungarian Studies* napvilágot látott első számát, s hangsúlyozta a folyóirat megjelenésének tudománytörténeti fontosságát is. A folyóirat ízléses külseje, gondos, jó szedése az Akadémiai Kiadó munkájának igényességét dicséri, tanulmányai, cikkei pedig valóban reprezentálják a nemzetközi hungarológiai kutatások színvonalát. A *Hungarológiai Értesítő* 1985 nyarán megjelent V. évfolyamának 3–4. száma az 1981-ben kiadott magyar irodalomtörténeti, nyelvészeti szakmunkák ismertetését adja, s a hungarológia hírei mellett címekkel közli a teljes tagnévsort is. A vezetőség egyöntetű állásfoglalása, hogy a Hungarológiai Értesítő recenziós és bibliográfiai rovata is mellőzze az áltudományos, a tudományon kívüli vagy tudományellenes művek ismertetését. Jankovics József, mint a Hungarológiai Értesítő felelős szerkesztője kérte a vezetőség véleményét és egyetértését, hogy az elhunyt Béládi Miklós helyett *Ilia Mihály* irodalomtörténészt kérhesse fel a folyóirat szerkesztőbizottsági tagjává. A vezetőség úgy vélte, hogy Ilia Mihálynak, a hazai és külföldi magyar irodalom kitűnő ismerőjének részvétele a folyóirat szerkesztői munkájában feltétlenül nyereség lenne, ezért megbízta a titkárságot, nyerje meg Ilia Mihályt a feladat vállalására. A végrehajtó bizottság ülése előtti napokban a Társaság három másik kiadvá-

nya is elhagyta a nyomdát. Megjelent az I. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson elhangzott előadások második kötete, *A magyar vers* (Szerk. Béládi Miklós, Jankovics József, Nyerges Judit. Kiad. a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság. Budapest, 1985. 501 l.). A *Társaságot bemutató információs füzet* egyelőre német és orosz nyelven jelent meg, általános tudnivalókon kívül tájékoztat a Társaság publikációiról, kongresszusairól, Lotz-érmeseiről, tartalmazza az alapszabályt és a vezetőség névsorát is. A brosúra német és orosz nyelvű kiadásával azt az információs bázist kívánja megteremteni a Társaság, amely nemzetközi szinten is ismertebbé teheti célkitűzéseit, munkáját, publikált eredményeit. A vezetőség köszönetet mondott *Futaky István*nak és *Petro Lizanec*nek a szöveg német és orosz fordításáért. A *Tájékoztató a magyar nyelv és irodalom oktatásának egyetemi és főiskolai műhelyeiről* elnevezéssel összeállított címtár új kiadásával nemcsak az volt a Társaság célja, hogy regisztrálja az oktatóhelyeket vagy a személyi változásokat, hanem az is, hogy elősegítse a tanárok, lektorok egymás közötti kapcsolatteremtését. A címtárat a titkárság elküldte a magyarországi és külföldi oktatóhelyekre, s készségesen eljuttatja bárki érdeklődőnek is. A négy-öt év múlva ismét esedékes új kiadás pontos adatai érdekében a titkárság a tanszékek, oktatóhelyek és minden hungarológus segítségét kéri. Elkészült a *Hungarológiai Alapkönyvtár* kézirata is. Nyomdai munkálatait, kiadását és terjesztését a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat vállalta. A bibliográfia megjelenése 1986 első felében várható.

Király István a Lotz-bizottság nevében arról beszélt, hogy a *Lotz-érem* tekintélyének megóvása érdekében mindent el kell követni. Ennek feltétele, hogy az érem valóban tudományos, eredményes oktatási vagy kiváló szervező teljesítményt honoráljon. A Lotz-bizottság javaslata szerint a döntések előtt bibliográfiákban és tanulmányokban fel kell mérni a hungarológiai kutatások előző öt éves időszakának eredményeit, s így a legérdemesebbeket lehet kitüntetni az éremmel. Király István véleménye szerint a Lotz-bizottság személyi összetételét is meg kellene változtatni úgy, hogy mindhárom tudományterületről legyen egy-egy képviselő a bizottságban. *Sinor Dénes* ajánlotta, hogy a Lotz-éremre vésesse rá a Társaság a díjazott nevét. A vezetőség egyetértett a javaslatokkal, s úgy döntött, hogy a végrehajtó bizottság következő ülésén titkos szavazással új Lotz-bizottságot választ.

A végrehajtó bizottságnak állást kellett foglalnia a *III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus* színhelyét illetően. Célszerűnek látszik, hogy a következő kongresszus – 1991-ben – ismét Magyarországon legyen. *Klaniczay Tibor* főtitkár két várost: Szegedet és Pécset javasolta, mint lehetséges helyszínt. Felvetődött Budapest is; az első magyar tanszék 1991-ben lesz 200 éves, a hungarológiai kongresszust össze lehetne kapcsolni az egyetemi ünnepségekkel. A vezetőség megbízta a titkárságot, hogy mérje fel mindhárom városban a kongresszus megrendezésének lehetőségeit, garanciáit, s a végrehajtó bizottság következő ülésén tegyen konkrét javaslatot.

A *II. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus* eddig végzett előkészítő és szervező munkájáról *Rédei Károly* adott tájékoztatást. Az első körlevelet a budapesti titkárság küldte szét 1984 őszén, s 1985 júliusáig több mint 350 fő jelentette be részvételi szándékát a kongresszusra. A plenáris előadásokra felkért főelőadókon kívül kétszáznál többen kívánnak előadást tartani. Az előkészítő bizottság úgy véli, hogy az egyes referátumokra szánt időt 15 percre kellene minimálni, ezzel azonban a végrehajtó bizottság nem értett egyet, hanem megbízta a kongresszus szervezőit, hogy igyekezzenek ter-

met biztosítani több, párhuzamosan folyó szekció-ülés számára. A referátumokat – feltételesen – hét szekcióba osztották. Néhány előadás esetében konkrétabbá kell tenni a címet, szűkíteni a témát, de a bejelentett előadások alapján a kongresszus tudományos színvonala biztosítottnak látszik. Az előadások végleges elfogadása, a téma módosítása vagy esetleges elutasítása ügyében az előkészítő bizottság dönt, amely a szervező bizottsággal együtt október 3-án tartandó ülésén a második körlevelet is előkészíti. A kongresszus aktáinak kiadását ismét a Társaság vállalja magára. A kongresszus védnöke *Fred Sinowatz* osztrák kancellár és *Heinz Fischer* tudományügyi miniszter lesz, akiknek a vezetőség táviratban mondott köszönetet a védnökség vállalásáért.

Voigt Vilmos felelős szerkesztő és *Sinor Dénes*, a nemzetközi szerkesztőbizottság elnöke a *Hungarian Studies* szerkesztési tapasztalatairól számolt be a vezetőségnek. Elmondták, hogy a közlésre szánt tanulmányok tudományos színvonala kielégítő, megfelelő fordítók hiánya és anyagi nehézségek miatt viszont továbbra is gondot jelent a szövegek idegen nyelvre fordítása. Ezért jó lenne, ha a szerzők többsége idegen nyelvű kéziratot adna a folyóirat számára. Sinor Dénes szerint a lapnak olyan írásokat kell közölnie, amelyek elsősorban a nem Magyarországon élő kutatóknak mondanak újat. A szerkesztőség a II. Hungarológiai Kongresszusra szeretne megjelentetni egy túlnyomórészt német nyelvű, tematikus számot. *Petro Lizanec* szerint szükséges, hogy a Hungarian Studies orosz nyelvű cikkeket is közöljön. A hungarológiával foglalkozók közül nem csak a Szovjetunióban tudnak sokan oroszul. A vezetőség egyetértett a javaslattal, s megbízta a szerkesztőséget, tegyen meg mindent az Akadémiai Kiadónál annak érdekében, hogy a lap a jövőben cirillbetűs cikkeket is közölhessen. Sinor Dénes arra figyelmeztetett még, hogy a folyóirat terjesztését körültekintőbben és hatékonyabban kellene megszervezni, s a lapon feltétlenül fel kell tüntetni az árat!

Kálmán Béla, a jelölő bizottság elnöke ismertette a végrehajtó bizottság tagjaival az *1986-os vezetőségválasztás* előkészítésének munkálatait. A Társaság alapszabálya értelmében a közgyűlésnek új vezetőséget kell választania. Azonban szükséges, hogy a végrehajtó bizottság személyi összetétele a megújulás mellett biztosítsa a folyamatosságot is. Kívánatos az is, hogy a vezetőség összetétele hűen tükrözze a Társaság tagságát tudományszakok, országok szerinti megoszlásban is. A jelölő bizottság véleménye szerint a vezetőségnek mintegy egyharmadát lenne hasznos és célszerű most új tagokkal felváltani. A végrehajtó bizottság tagjaitól kért és beérkezett vélemények, észrevételek, ajánlások alapján állította össze a jelölő bizottság a maga javaslatát. A vezetőségi tagnak ajánlottak között a nem magyarországi, s a fiatalabb hungarológus-nemzedékhez tartozó kutatók szerepeltek többségben. Kálmán Béla arra is figyelmeztetett, hogy a vezetőség tagjai ne finnugor-kutatók, hanem valóban hungarológusok legyenek. A vezetőség felhatalmazta a jelölő bizottságot, hogy – minden szempontot és javaslatot mérlegelve – az 1986-os végrehajtóbizottsági ülésre készítse el a Társaság új vezetőségére vonatkozó előterjesztését, s tegyen javaslatot új tiszteleti tagok megválasztására is.

Végül a szervezeti és a gazdasági ügyekre került sor. *Nyerges Judit* szervező titkár beszámolt a Társaság *taglétszám*ának alakulásáról. A II. Hungarológiai Kongresszus felkeltette a Társaság iránti érdeklődést, s ennek is köszönhető, hogy az elmúlt időszakban 57 új taggal gyarapodott a tagság. Az új tagok túlnyomó többsége (42 fő) magyarországi, főként egyetemi oktatók, tudományos kutatómunkát végző könyvtá-

rosok. A szocialista országokból 4 hungarológus lépett be a Társaságba. A szervező titkár elmondta, hogy a szocialista országokban élő tagokkal – sajnos – nem tudja a titkárság mindig zökkenőmentesen tartani a kapcsolatot. Éppen ezért nagyon örvendetes, hogy a Cseh Oktatási Minisztérium és a Szlovák Tudományos Akadémia hivatalosan is jóváhagyta és támogatja a Csehszlovákiában élő hungarológusok társasági tagságát és munkáját. Nyugati országokból 11 fővel gyarapodott a Társaság taglétszáma. Érzékeny veszteség két tiszteleti tag (*Cs. Szabó László* és *Tamás Lajos*), valamint tíz tag (*Henrick Becker, Bene Ede, Hársfalvi Péter, Kanyó Zoltán, Sz. Kispál Magdolna, Koltay-Kastner Jenő, Márk Tamás, K. Palló Margit, Tárkány-Szücs Ernő* és *Zolnay László*) halála. Kilépett egy romániai, valamint anyagi nehézségekre hivatkozva egy kanadai és egy egyesült államok-beli tag. A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság taglétszáma jelenleg 912 fő.

A vezetőség meghallgatta és elfogadta *Visóczki Márta* gazdasági vezető beszámolóját a Társaság pénzügyeiről, valamint a II. Hungarológiai Kongresszus várható financiális igényeiről.

Klaniczay Tibor főtitkár bejelentette, hogy, mivel a *számvizsgáló bizottság* tagjai közül – objektív akadályok miatt – senki sem tud részt venni a végrehajtóbizottsági ülésen, ezért a számvizsgáló bizottság egy későbbi időpontban, Budapesten fogja elvégezni a pénzügyi vizsgálatot. A vezetőség tudomásul vette, hogy a számvizsgáló bizottság a végrehajtó bizottság tagjainak az ülésről írásos jelentést küld majd.

Bo Wickman elnök a vezetőség nevében megköszönte a Finnugor Kongresszus szervező bizottságának a segítséget, melyet a vezetőségi ülés megtartásához nyújtottak, s berekesztette az ülést.

Klára Majtyinszkaja alelnök július 28-án, a Vicsegda étteremben kellemes hangulatú vacsorán látta vendégül a Társaság vezetőségét.

Ny. J.

Tudományos ülések, konferenciák

József Attila-emlékülés.
1985. április 11.

József Attila születésének 80. évfordulója alkalmából a TIT Budapesti Irodalmi Szakosztálya, a Művelődési Minisztérium és az MTA Irodalomtudományi Intézete 1985. április 11-én a Kossuth Klubban emlékülést rendezett. Az elnöki megnyitót *Szabolcsi Miklós* akadémikus tartotta. Elsőként *Tverdota György Párbeszéd a korral* című előadása hangzott el. Az utóbbi évek József Attila-kutatásaiban jelentős eredményeket elért irodalomtörténész az eddigieknél meggyőzőbben jelölte ki a költő helyét a két háború közötti magyar gondolkodók körében, s pontos képet rajzolt meg gondolkodói alkatáról. József Attila kevés számú értekező műve, valamint levelei, versei és a hozzá közel állók emlékezései alapján sokoldalúan bizonyította, hogy filozófiai gondolkodása sokkal emélyültebb, komplexebb volt annál, amilyennek irodalmi köztudatunk a mai napig tartotta. A végletes megítélések lényeges elemeinek összeillesztésével tárgyilagos képet adott a költő érdeklődési köréről, vitamódszereiről, rendkívül gazdag ismeretanyagának forrásairól, feldolgozott olvasmányélményeiről. Filozófiai, politikai, világnézeti kérdésekben kialakított határozott álláspontjának minden fontos összetevőjét felvillantotta, további elmélyült kutatási lehetőségek szempontjaira mutatott rá. Tverdota György elsősorban saját kutatásainak eddigi eredményeit összegezte, mivel a József Attila-recepció a költő gondolkodói örökségével még csak részlegesen foglalkozott.

Orbán Ottó költő *József Attila analízise* címmel a maga életének József Attila sorsával való párhuzamait tárta fel, az évtizedek óta alakuló szoros kapcsolat fordulatait, a költő iránti érzelmeit vallotta meg. Szubjektív vallomásának címe egyik József Attiláról szóló versének címével azonos. Ezen kívül még két róla írt versének keletkezési körülményeivel, fogadtatásával és elemzésével egészítette ki előadását.

Gyertyán Ervin József Attila és a munkásmozgalom kapcsolatának néhány kérdése címen azokat a problémákat mélyítette el, amelyet József Attiláról írott könyveiben még csak felvetett, de ma már a kutatási eredmények alapján részletesebben és meggyőzőbben bizonyíthatott. A költő felkészültsége, gondolkodásmódja jóval megha-

ladta a kortárs munkásmozgalom jónéhány vezetőjének látókörét, vitakészségét – állapította meg, s véleményét számos dokumentummal támasztotta alá. Ma már itt az ideje, hogy a munkásmozgalomhoz fűződő kapcsolatokat hitelesen, torzítás és elhallgatás nélkül tárja fel az irodalomtudomány, s a József Attilára vonatkozó helytelen, nem körültekintő döntéseket felülvizsgálja. Feltétlenül szükséges lenne az 1957-ben kiadott, majd visszavont *József Attila Emlékkönyv* újrakiadása, a csonkítatlan, eredeti anyagok közzététele. Ez a fontos forrásmű nélkülözhetetlen a József Attila-kutatásban, s az itt összegyűjtött dokumentumokat emlékezéseivel lehetne kiegészíteni, szembesíteni. Az annak idején József Attila előadásait hallgató Reisinger Mihály levelét, valamint a háború előtti munkásmozgalom neves alakjától, Demény Páltól a közelmúltban kapott adatait, emlékeit is értelmezte előadásában, ezek is újabb adalékok a munkásmozgalmi kapcsolatok teljes körű, kendőzetlen bemutatásában.

Zalán Tibor költő *Szabad ötletek József Attiláról* című szubjektív hangú előadása elsősorban a költői életmű mai fogadtatásával foglalkozott. Nagy elismeréssel és érzelmi azonosulással méltatta a ma is példát jelentő költői erényeket. Az új költőnemzedék nevében azonban elutasította a költő „intézményesültség"-ét, a folytathatatlan életmű utánzását elváró törekvéseket, a mércévé, modellé merevítést, a kritikátlan bálványimádást. Az utóbbi évtizedek egyoldalúságát, manipulációit József Attila valódi szeretetével kellene felcserélni – állította szenvedélyes meggyőzni akarással, nemzedékének tapasztalatait és saját József Attila-képét összesítő érveléssel. Végül a József Attila-versek mélyebb megértéséhez kulcsműként olvasható *Szabad ötletek* című, pszichoanalízisben írt dokumentum kiadását javasolta.

Angyalosi Gergely A költői szubjektum változásai József Attila lírájában című előadása a mai fiatal értelmiségiek nevében kutatta az olvasói befogadás változásainak okait, az egyes versek értékelésének koronkénti eltéréseit. A költői én-felfogást, az énfeloldás lehetőségeit az avantgard versek, valamint a természetélmény ihletésében írott tájversek szövegelemzésével mutatta be, újszerű szempontokkal gazdagítva a kérdés bőséges szakirodalmát. Kortárs költők (Kosztolányi, Kassák) egy-egy versét, valamint néhány József Attila-verset vizsgált meg a címben jelzett probléma – a szembetűnő változás – érzékeltetésére.

Szabolcsi Miklós zárszavában az elhangzott előadásokat értékelte, a József Attila-kutatások alapos ismerőjeként mérlegelte az új ismereteket, új nézőpontokat, az elemzési lehetőségek bővülését. Az első szövegkiadás terén szerzett tapasztalatait, saját József Attila-élményeit elevenítette fel. Kitért az utóbbi években a József Attila-kép árnyalására tett kísérletekre és eredményekre. Kényes, megoldatlan kérdéseket is felvetett: egyértelműen elhibázottnak ítélte Vértes Györgynek József Attila munkásmozgalmi kapcsolatait tárgyaló könyvét, s egyetértett azokkal a véleményekkel, melyek a teljes igazság feltárását, a valósággal való szembenézést sürgették. Kívánatosnak tartotta, hogy József Attila kortársairól: Illyésről, Weöres Sándorról, Németh Lászlóról is az eddiginél részletesebben és őszintébben beszéljen az irodalomtudomány; egyelőre úgy látja, hogy a mai irodalmi közélet az ő bírálatukat szinte teljesen visszautasítja. A munkásmozgalommal kapcsolatos kérdések megoldásánál is nehezebbnek véli József Attila betegségének feltárását, a végső szó kimondását. Ő maga is regisztrálta az utóbbi évtizedekben a befogadói szubjektumban végbement változásokat, az olvasókban élő József Attila-kép folytonos alakulását. Felhívta a figyelmet az 1926–28 közötti korszak

avantgarde költészetével való foglalkozásra. A további kutatástól a nyitva maradt vitakérdések megválaszolását, megoldását várja.

R. T. O.

Tótfalusi Kis Miklós amszterdami Bibliája kiadásának háromszázadik évfordulója
Debrecen, 1985. április 25–27.

Háromszáz esztendeje, 1685-ben jelent meg Amszterdamban Károlyi Gáspár magyar nyelvű Bibliájának Tótfalusi Kis Miklós által nyomtatott kiadása, az ún. *Aranyos Biblia*. Ebből az alkalomból a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya és Debreceni Bizottsága, a Magyarországi Református Egyház és a Debreceni Egyetemi Könyvtár nemzetközi konferenciát szervezett.

A tanácskozásra tíz országból érkeztek a tudományos kutatók és érdeklődő résztvevők. A vendégek között volt Godert Willem De Vos van Steenwijk holland nagykövet is.

A tudományos tanácskozás 26-án kezdődött meg a Magyar Tudományos Akadémia Debreceni Bizottságának székházában. A megjelenteket *Borsa Gedeon*, a Régi Magyarországi Nyomtatványok főszerkesztője üdvözölte, majd *Szabolcsi Miklós*, az MTA I. Osztályának elnöke mondott megnyitó beszédet, melyben hangsúlyozta, hogy Tótfalusi Kis Miklós munkássága a magyar hagyománynak abba a vonulatába illeszkedik, amely kiemelkedő mesterségbeli szakértelemmel, kitartó elhivatottsággal szolgálta a művelődés, a nemzet felemelkedésének ügyét. Személyében nem csak a világhírű nyomdászt és betűmetszőt tiszteljük, hanem a protestáns színezetű humanizmus, a teológiai gondolkodás jeles képviselőjét, a Biblia szellemének és nyelvének értelmezőjét, újjáalakítóját is. *Kocsis Elemér*, a Református Kollégium főigazgatója *Bartha Tibor* püspök megbízásából, a Magyarországi Református Egyház képviseletében köszöntötte a hallgatóságot. Tótfalusi Kis Miklósra emlékezvén hangsúlyozta, hogy hazaszeretete, hite és áldozatkészsége ragyogó példaként áll előttünk.

A köszöntéseket követően megkezdődött a kétnapos konferencia. A plenáris ülésen *Tolnai Gábor* Erdély és Németalföld a XVII. század végén című előadását *James Mosley* (London) A nyomdai betű készítése Kis Miklós korában című referátuma követte, amely a Jacques Jaugeon által a XVII. században összeállított kézikönyvre hívta fel a kutatók figyelmét. A betűmetszés és betűöntés eljárásaira vonatkozóan kevés kézikönyv ismert, ezért nagyon fontos ez a metszetekkel illusztrált kéziratos beszámoló, mely tartalmazza a betűformák geometriai felépítésének módszerét, a betűmetszés és -öntés, nyomtatás és könyvkötés mesterségének leírását. Korunk nyomdatechnikája azt a veszélyt rejti magában, hogy a kézi betűkészítés technikájának ismerete veszendőbe mehet. *Makkai László* arról beszélt (Tótfalusi világa a XVII. század eszméinek tükrében), hogy a polgári forradalmakban felemelkedett Angliában és Hollandiában kialakuló új szellemiség és életmód hogyan került összeütközésbe Tótfalusi személyén keresztül a gazdaságilag, társadalmilag egyre jobban lemaradó, felmorzsolódó Erdéllyel.

Buday György (Couldson) betegsége miatt nem tudott részt venni a konferencián, ezért levélben üdvözölte a szervező bizottságot és az összegyűlt kutatókat. *Haiman György* Fehér foltok a Tótfalusi-betűk történetében címmel rendszerbe foglalta mindazt, amit a betűk történetéről, sorsáról még nem, vagy hiányosan tudunk, s ezzel fontos kutatási területekre hívta fel a figyelmet. *Tarnai Andor* G. J. Vossius retorikájának kolozsvári kiadásai című tanulmánya a Tótfalusi-kiadványt, ennek újabban megállapított szerzőjét és a könyv hatását ismertette.

A szekcióüléseken két nap alatt 18 előadás hangzott el. *D. H. L. Vervliet* (Antwerpen) Betűmetszés Németalföldön Kis Miklós odaérkezéséig című előadása a kezdetektől, az 1470-es évek elejétől, a történelem és a nyomdászattörténet eseményeivel párhuzamba állítva tekintette át a németalföldi betűkészítés történetét. *Péter Katalin* érdekes, vitát provokáló előadásával (Bibliaolvasás Magyarországon 1685-ig) azt kívánta bizonyítani, hogy a protestantizmus sem adta a nép kezébe a Bibliát, tehát a bibliaolvasás és a protestantizmus művelődéstörténeti szerepe között nincs összefüggés. *Gomba Szabolcsné* Tótfalusi Kis Miklós jelenléte címmel tartott referátumából arról értesülhettünk, hogy az athéni Nemzeti Könyvtárban található két mű, melyek feltehetően Tótfalusi-kiadványok görög fordításai. *Fekete Csaba* (Az amszterdami Biblia és az egykorú bibliai tudományosság) Tótfalusi és társai filológusi munkáját elemezte, melyet a Biblia „sajtó alá rendezése" közben végeztek. *J. W. Stauffacher* (San Francisco) Kis Miklós és Amerika címmel arról számolt be, hogy Amerikában hogyan terjedt el a Tótfalusi („Janson")-betű, melyet elsőként Amerikában honosítottak meg a gépszedésben, s hogyan vált a szellemi világ legnagyobb tehetségei írásainak közvetítőjévé az amerikai olvasókhoz. *Nicolas Barker* (London) beszámolója (Kis Miklós betűinek újjáéledése Angliában és Amerikában) azzal az úttal ismertette meg a hallgatóságot, amelyet egy, az 1920–30-as években, az angolszász országokban „17. századi"-nak és „hollandi"-nak ismert betűtípus tett meg a Tótfalusi Kis Miklós keze-munkájával való azonosításig és az angol és amerikai nyomtatásban való népszerűségéig. Tótfalusi Kis Miklós népművelői programjának kibontakozása a hollandiai években volt *Dukkon Ágnes* referátumának a témája. Kutatásaihoz a Zsoltárok és a Biblia előszavát, valamint Tótfalusinak honfitársai műveihez írt üdvözlő verseit vette forrásul. *Guram Saradze* (Tbiliszi) azt hangsúlyozta Tótfalusi Kis Miklós és a grúz nyomdászat című tanulmányában, hogy a grúz kultúrában és különösen a grúz nyomdatörténetben milyen óriási jelentőségű az a grúz betűmintalap, amelyet Tótfalusi az általa 1687-ben megalkotott grúz „mhedruli" (polgári) betűről állított össze.

Az április 27-i plenáris ülésen *Tarnóc Márton*, a Kiadói Főigazgatóság vezetője köszöntötte a konferencia résztvevőit, s bemutatta az ünnepi alkalomra facsimile kiadásban megjelent Zsoltároskönyvet. (Szent Dávid királynak és prófétának százötven zsoltári ... magyar versekre fordíttattak ... Szentzi Molnár Albert által ... kinyomtattattak M. Tótfalusi Kis Miklós által Amstelodamban, 1686. esztendőben. Helikon Kiadó, Budapest, 1985. Kísérő tanulmány: Tolnai Gábor: A költő és a tipográfus.) *Tarr Kálmán* a Magyarországi Református Egyház Sajtóosztályának kiadványát ismertette, az Apologia Bibliorum hasonmás kiadását és magyar fordítását (Tótfalusi Kis Miklós: Apologia Bibliorum, Kolozsvár, 1697. Hasonmás és fordítása magyar nyelvre. Fordította Fekete Csaba, az előszót Makkai László írta. Budapest, 1985.) Az Európa Könyvkiadó újdonsága a Misztótfalu mezőváros jegyzőkönyve című könyv volt, mely-

ről a kötet szerkesztője, *Király László* beszélt. (Misztótfalu mezőváros jegyzőkönyve 1596–1803. Sajtó alá rendezte Király László, az utószót Dankó Imre írta. Európa Kiadó, Budapest, 1985.)

Ezután ismét két szekcióban folytatódtak az előadások. Elsőként *Tóth István* (Marosvásárhely) előadása hangzott el Tótfalusi Kis Miklós és a coccejánus megalapozású humanista költészet címmel. Ezt követte *Dán Róbert* referátuma (Tótfalusi Kis Miklós és a héber filológia), amely Tótfalusi héber nyelvismeretének forrásairól és segédeszközeiről számolt be a hallgatóságnak. *Jankovics József* dolgozata (Devotio és desperatio, avagy az ismétlődés szerepe Tótfalusi *Mentsége* szerkezetének kialakulásában) a *Mentség* szerkezetét elemezte, s bebizonyította, hogy az eddigi vélemények szerint „kusza", „rendszertelen", „egyenetlen" stb. szöveg mögött valójában nagyon tudatosan megkomponált, retorikailag végiggondolt és felépített, szerves, zárt rendszer húzódik meg, melynek legfőbb rendszerszervező eleme a nyelvi-stilisztikai és retorikai szinten is megvalósuló ismétlés. *Varga Imre* Tótfalusi verseiről beszélt. A *Mentség,* a XVII. századi magyar próza egyik legértékesebb darabjának szerzője költészetében nem ért fel ilyen magas csúcsokra. A kétségtelenül Tótfalusitól származó négy, magyar nyelvű vers közül legjelentősebb a *Siralmas panasz. Bitskey István* A Mentség műfaja című előadásában azt a kérdést vetette fel, hogy egyáltalán beilleszthető-e a Mentség az emlékírás hazai történetébe, vagy pedig különálló helyet foglal el, előzmények és hatás nélküli írásnak kell-e tekintenünk, mert a vallomás és vita motívuma elválaszthatatlanul összefonódik a műben. *Keserű Bálint* és *Herner János* a szegedi egyetemen folyó, a hanyatló Erdély első évtizedeire vonatkozó művelődéstörténeti adat- és forrásgyűjtő munkáról számoltak be. A Tótfalusi életére, magyar és külföldi környezetére vonatkozó dokumentumokat külön füzetben kívánják közzétenni. Adalékok az amszterdami Biblia sorsához című előadásukban a nevezetes kiadvány közvetlen elő- és utóéletének egy-két dokumentumát mutatták be. *Soltész Zoltánné* referátumában (Tótfalusi Kis Miklós kiadványai) azokat a műveket vette számba, amelyek Tótfalusi kolozsvári nyomdájából kerültek ki. *Albert Kapr* (Lipcse) Vallási motiváció a betűformák megváltoztatásában Kis Miklós példáján című, érdekes eszmefuttatása abból indul ki, hogy a nagy írásrendszerek határai megfelelnek a nagy vallások határainak. Tótfalusi betűit a Garamond-betűkkel hasonlította össze, s megállapította, hogy a Garamonddal szemben erőteljesnek, racionálisnak, gazdaságos térkihasználásúnak és gyakorlatiasnak tűnik, s ezzel megfelelt a kálvinista orientációjú holland polgárság esztétikai igényeinek. *Colin Banks* (London) vetítéssel illusztrált, A múlt meghatározza a jövőt című beszámolójában azt bizonyította, hogy a betűk előállításának új módjai a betűtervezés minőségi romlásával jártak együtt. Az elektronikai forradalom révén ismét igényesebbé válhat a betűtervezés, a történelmi modellek tapasztalataiból azonban feltétlenül meríteni kell. *Fogolyán Miklós* (Velence) azt nyomozta (Tótfalusi Kis Miklós örmény betűi), mit is tud az örmény nyomdatörténeti szakkutatás és irodalomtörténet Tótfalusi örmény betűiről, azoknak sorsáról, és bizonyíthatóan milyen kiadványok készültek ezekkel a betűkkel.

A tudományos ülésszakhoz különféle kulturális rendezvények csatlakoztak. 26-án az Egyetemi Könyvtár előcsarnokában Gomba Szabolcsné főigazgató nyitotta meg a Tótfalusi Kis Miklós nyomtatványaiból összeállított kiállítást. Az Egyetem aulájában Tótfalusi-díjas fiatal könyvtervezők munkáiból rendeztek bemutatót. Haiman

György az Aranyos Biblia címlapjával illusztrált bélyeget tervezett az ünnepi alkalomra, s egy képeslap-sorozatot, melynek mind a 8 lapján Tótfalusi-nyomtatványok egy-egy oldalának fotója látható. Az első debreceni nyomda emlékét a nevében őrző Nyomtató utcában Ács István tanácselnök mondott beszédet a Tótfalusi emléktábla felavatásán. Pénteken este a Református Kollégium kántusa adott zsoltár-hangversenyt a Kollégium oratóriumában. Az érdeklődők kirándulást tehettek a Hortobágyra, s utána megtekinthették a Református Kollégium Nagykönyvtárának könyvtörténeti kiállítását és az Egyháztörténeti Múzeumot.

A tudományos tanácskozás előadásait a konferencia megnyitására kötetben is megjelentette a szervező bizottság (Tótfalusi Kis Miklós. Az amszterdami Biblia kiadásának háromszázadik évfordulója alkalmából Debrecen, 1985. április 25–27-én megtartott konferencián elhangzott előadások. – Reports of the conference on the tricentenary of the Amsterdam edition of the Bible by Nicholas Kis Tótfalusi, Debrecen, Hungary, 25–27 april 1985. Szerk. Gomba Szabolcsné és Haiman György. KLTE Könyvtára, Debrecen, 1985. 214 l.).

Ny. J.

Emlékülés Kosztolányi Dezső születésének 100. évfordulóján
1985. május 15–16.

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya, a Magyar Írók Szövetsége és a Magyar Irodalomtörténeti Társaság tudományos ülésszakkal ünnepelte Kosztolányi Dezső születésének 100. évfordulóját. Az ülés helye a Magyar Tudományos Akadémia volt. *Szabolcsi Miklós* elnöki megnyitójában arról beszélt, hogy a magyar szellemi és irodalmi élet nagy nemzedéke most lenne száz éves, s ezek a tiszteletükre rendezett tudományos ülések jó alkalmat szolgáltatnak a mai irodalomtörténészeknek, hogy új szempontok szerint, új megvilágításban vizsgálják a nagy nemzedék alkotóinak életművet, s feltárt eredményeiket a tudományterület más képviselőivel megismertessék. Szabolcsi Miklós kiemelte annak jelentőségét, hogy nem Magyarországon élő irodalomtörténészek közleményei is gazdagítják a Kosztolányiról szóló előadások színskáláját.

Sőtér István (A rejtőző Kosztolányi) a prózaírót mutatta be, aki bravúros, meghökkentő játékokban oldotta fel lelkének görcseit, halálfélemét, élte meg sztoicizmusát, ironikus és színészi hajlamait. A rejtőzködés és önleleplezés kettőssége már a korai művekben felfedezhető. A szegény kisgyermek panaszaitól az élet teljességét ábrázoló, kiérlelt regényekig (Pacsirta, Édes Anna, Esti Kornél), amelyek a modern magyar regényt alapozták meg. *Király István* előadása (Kosztolányi és a Monarchia) a Kosztolányiban fellelhető „sajátos monarchikus szellem" jegyeit vizsgálta: a Trakl-lal, Hofmansthallal, Rilkével közös konzervatív világnézetet, művészetük személyiségközpontúságát, a befelé fordulást, a bennük megtalálható ambivalenciát és az ironizált, áteszétizált pusztulás-érzetet. A szellemi monarchia természetesen nem földrajzi különva-

lóságot, hanem az alkotók közös lelkiségét, életük ütemének és stílusuknak a hasonlóságát jelenti. *George F. Cushing* tanulmánya (Kosztolányi Dezső a „fin de siècle" embere) izgalmasan ellenpontozta, s részben új szempontokkal gazdagította a Király István által felvetett témát. A századvégre, G. F. Cushing szerint, legjellemzőbb volt az élet minden jelenségében megnyilvánuló, éleződő feszültség és ambivalencia; egyfajta kultúra és életvitel bizonytalanná válása, pusztulásának érzete, ugyanakkor óriási technikai fellendülés. Az élet-, betegség- és halálfélelmeit nagy regényeiben kiíró Kosztolányi a verseiben minden modern irodalmi irányzatot felhasznált; a szimbolista, a dekadens, polgári humanista, apolitikus „homo aestheticus" Bécsben ébredt rá magyarságára és lett a magyar nyelv szerelmese. Az igazi Kosztolányit leginkább Esti Kornél példáiból ismerhetjük meg, az alterego a káprázatos stílus segítségével az emberi élet iszonyatos mélységeit tárta fel. *Dér Zoltán* Szabadka történetének azokat az elemeit vizsgálta (Kosztolányi Szabadkája), amelyek Kosztolányival kapcsolatba hozhatók, illetve azt, hogy milyen szerepet játszott a művekben, milyen értékek hordozójaként jelenik meg a szülőváros. Nem motívum-kutatásról, hanem metaforikus tartalomról van szó. A versekben Szabadka meleg, áldott, gyöngéd, a Pacsirtában és az Aranysárkányban sivár, poros, álmos, nemcsak megható, de szánalmas is. Ami a lírában csoda, a prózában kritikává alakult. *Szabó Miklós* előadása (Homo aestheticus és politikai konzervativizmus) Kosztolányi eszméin keresztül a „vita activa" és a „vita contemplativa" ellentétét vizsgálta, s Kosztolányinak abból a nézetéből indult ki, hogy a tökéletes politikai rendszer: utópia. Az intellektuel aktivitása arra irányul, hogy megteremtse és megőrizze személyiségét, mely nem uniformizált. A művészet, a játék a különbözés lehetőségének megőrzői; önmegvalósító, szabad emberi tevékenységek. A homo aestheticus éppen ellentéte az emberiséget akarata ellenére is boldogítani kívánó homo moralisnak. *Németh G. Béla* (Föltételesség, játék, szerep) az Esti Kornél elemzésében egy magatartásfajta kifejeződését mutatta be. Az emberi élet véges, ezért az egyes ember csak töredékét valósítja meg mindannak, ami benne rejlik. Pedig az ember, mint erkölcsi lény, dualista: az író a szerepjátékban él meg annyi emberi életet, amennyit lehet. *Bodnár György* Kosztolányi zárt, teljes világú regényei lélektanát elemezte (A lélektan Kosztolányi művészetben). Az írónál a játékosság pontos megfigyeléssel párosul, s a köznapi konfliktusok, köznapi tragédiák a szemünk előtt nőnek mitikussá. *Lengyel Balázs* előadása (Kosztolányi próza-poétikájához) Kosztolányi novellaalakítását, formálását vizsgálta. Elemzésében elsősorban a stilisztika határain túli, bonyolultabb szerkezeti formákat helyezte tanulmánya középpontjába. Az ülésszak egyik legizgalmasabb felolvasását *Szörényi László* tartotta (Kosztolányi regényeinek motíváló tényezői). Az Édes Anna tervezése közben Kosztolányi pontos feljegyzéseket vezetett a kor eseményeiről, s azokat a kérdéseket, melyek ekkor leginkább foglalkoztatták, több novellában és újságcikkben is feldolgozta. Ezekben az írásokban két élmény a legfontosabb; a trianoni tragédia után „az osztályharcban megnyilvánuló nemzeti öngyilkosság" érzete és a Csáth halála miatti megrendülés; s ezek az Édes Annának motiváló tényezői is. Szörényi azt is pontosan feltárta, hogyan alkalmazta a regényben Kosztolányi Csáth Géza személyiségelméletét. *Balassa Péter* szintén az Édes Anná-t vizsgálta (Édes Anna és a szegénység), a „szegénység"-et nem szociális, hanem poétikai oldalról értelmezve. Kosztolányi, az artikuláció nagymestere egy artikulálatlan világra talált, felfedezte a szegénység animális hallgatását, s a létezés alapjait és titkait a legizgatóbb, legnagyszе-

rűbb egyszerűséggel, művészi szegénységgel fejezte ki. *Nemes Nagy Ágnes* (Ízlésváltozások a Kosztolányi-vers fogadtatásában) arról beszélt, hogy a háború után induló költőnemzedék és Kosztolányi között mély szakadék húzódott, hiszen akkoriban az egész magyar irodalmi tudat „szépség-elvonókúrán" ment át. Csak a félmúlt purgatóriuma után vált számukra Kosztolányi költészetének érzelmessége, tragikuma értetté és igazán fontossá. *Lator László* Kosztolányi verseinek zeneiségét tárgyalta (A Kosztolányi-dallam), a muzikalitást a magyar nyelv természetes lélekzetvételét követő mondatokban, a mondatok szerkezetének tagolásában, az ismétlésekben, halmozásokban, a költői képek mögöttes derengésében kutatva, s csak végső soron említve a furcsa, látványos, ironikus rímek és az alliteráció szerepét. *Kabdebó Lóránt* (Halotti beszéd. A kései Kosztolányi-versek személyiségképe) Szabó Lőrinc és Babits 30-as években írott verseivel vetette össze a Halotti Beszéd és a Hajnali részegség című verseket, s arra a következtetésre jutott, hogy mindegyik költeményben a magány vált létélménnyé, s ebben az időben mindhárom költő számára a kiemelt pillanatok adják az élet értelmét. *Láng Gusztáv* szerint a nemzeti költő rangját az is jelzi, milyen mértékben vált megtermékenyítővé, mennyire él benne a nemzeti költészetben. Előadásában (Kosztolányi és Dsida) az 1919 után kibontakozó nemzetiségi irodalmak egyik vonatkozásában mérte fel Kosztolányi hatását, s megállapította, hogy Dsidának elsősorban a költői és költészeti szerepmodell kialakításában volt segítségére, az esztéta költészet és az „apolitikus elkötelezettség" vállalásában. *Karol Wlachovský* Kosztolányi prózájának szlovákiai recepciójáról számolt be (Kosztolányi prózájának modernsége a fordítás tükrében). Verseiből már régebben is fordítottak, de csak a közelmúltban jelent meg az Esti Kornél és a Tengerszem kötet novelláiból egy válogatás. *Rónay László* előadása (Kosztolányi nyelvszemlélete) a Magyarosan című folyóirat nyelvművelő tevékenységét áttekintve hangsúlyozta Kosztolányinak azt a megállapítását, hogy csak az a nép válaszolhat a történelem kihívásaira, mely nyelvéből merít erőt és megújulási készséget. *Kiss Ferenc* referátuma (A homo aestheticus és a korfeladatok) Kosztolányi világnézetét, politikai magatartását vizsgálta. Leszögezte, hogy Kosztolányi tudatosan elkülönült a kor „törvénykereső" költőitől, de az európai és a magyar gondolkodás nagy tapasztalatai beépültek erkölcsi és szellemi szokásaiba, s az igába nem fogható szellem értékeit sohasem vonta kétségbe.

Ny. J.

III. Magyar–amerikai összehasonlító irodalomtudományi konferencia

1985. augusztus 12. és 15. között az MTA Irodalomtudományi Intézetében rendezték meg a harmadik magyar–amerikai összehasonlító irodalomtudományi konferenciát, melyet az MTA és az ACLS szervezett. Tárgya ezúttal a műfajok huszadik századi változása volt.

Bodnár György megnyitó szavai után *Sőtér István* tartotta a bevezető előadást. Ebben felvetette azt a kérdést, hogy vajon az elbeszélő műfajok vagy a költészet tekinthető-e folytonosabbnak az előző századokhoz való kapcsolatában, és rámutatott

a líra meghökkentő alakváltozásaira. A regény és a szépprózа eszközei olykor meglepően újszerűeknek tűnnek ugyan, de a líra a huszadik században elveszítette mindazokat a külsődleges jellemző jegyeket (pl. rím, metrika stb.), amelyek alapján az előző korok azonosították. Sőtér István után *Szili József* tartott ugyancsak általános problémákkal foglalkozó előadást. Szólt az irodalom kategóriájának használati különbségeiről, az irodalom és a nem-irodalom közötti válaszfalak mozgásáról. Kifejtette, hogy az irodalom is, a műfaj is olyan kategória, amely érzékelteti ugyan mindazt, amire vonatkozik, de semmi esetre sem „tiszta", elemi összetevőkre vagy definícióra levezethető; a modern és a posztmodern vizuális és auditív költészet, valamint az olyan műfajkeverő műtípusok, mint az esszéregény, éppen ezt a sajátosságot aknázzák ki és egyben támasztják alá. Szili elemzésének középpontjában Szentkuthy Miklós *Prae*je állt, amely esszéként a regényírásra reflektál, elbeszélő szépprózaként olvasva pedig esszé-betéteivel hökkenti meg a cselekményt váró olvasót. Szili rámutatott, hogy míg egy időben az irodalom és az irodalmiság tisztának tételezett eszményét a „non-fiction" a tényirodalom, a szociografikus írás tette próbára, addig manapság a keveredő műfajok, a nem-irodalom felé hajló alkotásmód más formái látszanak előtérbe kerülni.

Az előadások következő blokkja a lírával foglalkozott. *Bodnár György* előadása Weöres Sándor és Juhász Ferenc hosszú verskoncepcióját taglalta, amelyekben – különös módon – maga a hosszúság a műfaj minőségi faktorává lép elő. Felvetődik ugyanis a kérdés, hogy mennyiben lírai és már mennyiben epikai jellegű az a műfaj, amelyet Nagy László mellett Weöres és Juhász emelt a magyar költészetben a fontos helyek egyikére. Bodnár megállapítása szerint mind Juhász, mind Weöres költészetében valamiképpen a mitikus és kozmikus világképhez köthető a hosszú vers műfaja. Szerkezetileg az ismétlődés és a párhuzamosság jellemzi ezeket a műveket, s nem a versszak vagy a mondat szintjén elemezhetők elsősorban, hanem a nagyszerkezetet tekintetbe véve, a nyitott szerkezet felismerése révén. Weöres és különösen Juhász versei (sőt versszakai és sorai is) végtelennek tetszenek. Ez a parttalanság a mikrostruktúrák szerkezeti jellegzetességeit mintegy elfedi, esetlegessé teszi. Bodnár utalt arra, hogy Pound és Eliot munkásságában vannak rokon vonások, a közvetlen rokonság vagy hatás azonban kizárható.

Jonathan Culler (Cornell University) dolgozata két részből állt. Az első Baudelaire-értelmezés volt, s arra keresett választ, hogy vajon mennyiben előlegezője és mennyiben beteljesítője Baudelaire a modern költészetnek; valóban mondható-e, hogy Baudelaire óta semmi új nem volt a modern költészetben. Itt találja szembe magát az értelmező a líra műfajának kérdésével és szűkebben a líra-értelmezés tapasztalat- vagy élmény-központú megközelítésével. A dolgozat második része – ezzel összefüggésben felvázolta azt a konvenciót, amely minden lírai szöveget egy lírai én monológjaként fog fel. E konvenció eredetét, megokolásait és előfeltevéseit Culler részletesen tárgyalta, dolgozata végén pedig kétségbe vonta általános érvényét, s érveket sorakoztatott fel ellene. A megoldásra természetesen nem vállalkozott, de a dolgozatot követő vitában mód nyílott a magyar irodalomértelmezés hasonló konvencióinak tudatosítására.

Theodore Ziolkowski (Princeton University) öt tézisben foglalta össze mondandóját a líra műfaji átalakulásairól. Első tétele szerint a műfaj felfogható antropológiai-egzisztenciális értelemben (a líraiság, a tragikum, az elégikusság stb.), és konkrét történelmi megjelenéseiben. Ez utóbbi műfaj-fogalmat használva beszélhetünk csak műfaj-

változatokról. Második tétele szerint a huszadik században állandónak vagy változónak tekinthető műfajok mind a romantika szülöttei vagy a romantika által nemzetivé tett régi formák. A harmadik tétel leszögezi, hogy a műfajváltás radikális módja, a paródia, a hagyományos értékeket kérdőjelezi meg, szemben ezek szűk látókörű, ideológikus elfogadásával. A negyedik tétel a műfajváltás másik végpontját, a radikális folytonosságot jelentő imitációt ragadja meg: ez viszont a hagyományos értékek megőrzését teszi lehetővé a fenyegető ideológiai káosz ellenében. Végül az ötödik tétel szerint a műfajok megújítása a paródia és az imitáció között jön létre, amikor a hagyományos formák az új léthelyzetben elégtelennek bizonyulnak. Elméleti megállapításait Ziolkowski a német Volkslied, elégia és szonett gazdag példatárával illusztrálta.

A következő három dolgozat az elbeszélő műfajokkal foglalkozott. *James Olney* (Louisiana State University) az önéletrajz kérdéseiről írt. Megállapította, hogy bár az önéletírás újabban a műfajelméletben kivívta önálló jogát, helyét, valahogyan mégis a történelem segédtudományaihoz közel állónak tekintik, sokszor az életrajzírás mellé állítják. A másik oldalról viszont minden írást az önéletírás egy formájának lehet tekinteni. Annyi bizonyos, állította dolgozatában Olney, hogy az önéletrajz mindig valami más is: szociográfia, politika, pszichológia stb. Ennek megfelelően az önéletírások különböző típusait lehet elhatárolni. Így beszélhetünk autoszociográfiáról, autopszichográfiáról, autophülográfiáról (amely az egyes ember sorsa helyett a közösség – család, törzs, társadalom – történetét helyezi a középpontba), autoobituográfiáról (amely mintegy a síron túlról visszatekintve a már lezárt élet történetét veszi számba), autoszoteriográfiáról (az önéletrajzíró üdvözülésének történetét leíró al-műfajról), s a lista még minden bizonnyal bővíthető. A megkülönböztetés alapja részint az ábrázolt világ, részint az elbeszélői modalitás.

Szegedy-Maszák Mihály az önéletírás és a regény összefonódásairól szólt. Bevezetésként rámutatott, hogy a regény és az önéletrajz két ideáltípust képvisel, amelyek tiszta formában soha nem valósulhatnak meg: minden önéletírás tartalmaz fiktív mozzanatokat, s minden regény tekinthető egyfajta önéletírásnak. Ottlik *Iskola a határon*jának példáján mutatta be az önéletrajzi elemek észrevétlen beszüremkedését a regény szövegébe, a nyílt önéletrajzi utalásokra Esterházy *Termelési regény*ét hozta példaként, Raymond Federman műveit pedig a fiktívvé tett önéletírás különös megvalósulásaiként elemezte. A posztmodern írásmód az élet és a fikció (írás, művészet) határainak elmosására, megszüntetésére törekszik: az önéletírás és a regényírás bonyolult kapcsolódásai éppen ezért ebben a posztmodern írás-koncepcióban jól megtalálják helyüket.

Jankovics József a hetvenes évek végének egy jellegzetes magyar műfaj-változatáról, a kvázi-családregényről írt. Miután röviden áttekintette a terminológiai és műfajtörténeti kérdéseket, a különleges családregény-változat három magyar reprezentánsát, Beréményi Gézát, Lengyel Pétert és Nádas Pétert tette meg vizsgálódása tárgyául. Mindhárman a hetvenes évek végén indultak, nagyjából egy nemzedékhez tartoznak, s érdekes módon családregényeik értékrendszere sok hasonlóságot mutat. Az útját és különösen múltját kereső fiatal nemzedék a nagyapák generációjában leli föl az értéket, a hagyományt, amelyről azonban tudja, hogy pusztulásra van ítélve. A közvetlen elődök nemzedéke – az apáké – a pusztulás, az értékvesztés világa. Ez az értékrendszer összefügg az elbeszélés-technika sajátosságaival is: az idő nem teleologikusan halad előre, s a szerzői elbeszélés viszonylagossá válik.

Az előadások utolsó blokkja a drámával foglalkozott. *Paul Hernadi* (University of California) a mártír-drámákkal foglalkozott. Ez a régi műfaj a huszadik században többször is föltámadt: Eliot és Shaw műveitől Dürrenmattig és Brechtig. Hernadi Shaw *Szent Johannájának* és Eliot *Gyilkosság a székesegyházban* című drámájának alapos elemzésével mutatta ki, hogy hogyan módosult a mártíromság koncepciója a barokk elődökhöz képest. Dürrenmattnál (a *Romulus*ban) a mártíromság teljesen ironikus színezetet ölt, míg Brecht korának tudományos-morális kérdéseire keresi a választ, ugyancsak mártírdráma keretében. Dolgozata végén Hernadi utalt arra is, hogy maga a színházi szituáció, a magányos színész és a közönség-tömeg szembeállása implikál egyfajta mártírdráma-alaphelyzetet: ezt aknázza ki például Grotowski színháza.

Kálmán C. György arról a váltásról szólt, amely Magyarországon a 60-as évek közepén következett be, s amelyet a groteszk vagy az abszurd előretörésének lehet nevezni. Örkény *Tótékja* egyidejűleg több konvenciót hívott ki: a közvetlen politizálását, az életproblémákra való válaszadását, a cselekményességét, a nyelvhasználat életszerűségéét stb. A hatvanas évek klasszikus tragédiája természetesen azóta is tovább él, de mellette megjelent egy új konvenciórendszer, amely éppen a klasszikus tragédia formálásmódjával szegül szembe. A „világdráma" madáchi modelljének kifordításaként jelent meg a színpadokon előbb a *Pisti*, majd Kornis Mihály *Hallelujája*, s ez a hullám vezetett ahhoz, hogy a magyar közönség várakozásai a kortárs drámákkal szemben némileg módosultak.

Az MTA–ACLS együttműködés másik programja – az összehasonlító irodalomtudományi konferenciák szervezésén kívül – az amerikai irodalom magyar befogadásának kutatása. A konferencia résztvevői – *Henry H. H. Remak* és *Szili József* zárszava után – ennek a tervnek a részleteivel és az eddig folytatott munkával ismerkedhettek meg. Először *Kent Bales* (Minnesota University) tartott beszámolót az Egyesült Államokban folytatott felmérő munkáról, majd a magyar résztvevők nevében *Rozsnyai Bálint* (JATE) vázolta azokat az előkészítő jellegű és egyelőre elméleti típusú munkákat, amelyek az empirikus adatfelvételeket és értékelésüket fogják megkönnyíteni.

A konferencia szervezői arra törekedtek, hogy hosszadalmas felolvasások és rögtönzött hozzászólások helyett érdemi vita folyjék a konferencián; ezért a dolgozatok szövegét jó előre eljuttatták minden résztvevőhöz, és a szerzők csak arra szorítkoztak, hogy 15-20 percben mondandójuk lényegét, illetve az egyes esetleges kiegészítéseket és kiigazításokat összefoglalják. A vita élénkítése végett magyar és amerikai részről is meghívtak jónevű szakembereket az ülésszakra. Az amerikai küldöttséget vezető Henry H. H. Remakon és a munkabeszámolóval szereplő Kent Balesen kívül tagja volt az amerikai csoportnak az összehasonlító irodalomtudomány kimagasló egyénisége, *Anna Balakian* professzor; magyar meghívott vitapartner volt *Kovács József* (MTA Irodalomtudományi Intézet), *Abádi Nagy Zoltán* (KLTE), *Csúri Károly* (JATE), *Dávidházi Péter* (ELTE), *Kenyeres Zoltán* (ELTE); munkabeszámolóval *Rozsnyai Bálint* (JATE).

Kálmán C. György

A magyar könyvtárosok II. tudományos találkozója
Budapest, 1985. augusztus 26–27.

Az Országos Széchényi Könyvtár, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete és a Magyarok Világszövetsége rendezésében 1985 augusztusában második alkalommal került sor a hazai és a Nyugaton élő magyar könyvtárosok tudományos tanácskozására, mely az első, 1980-ban ugyancsak Budapesten tartott konferencia kedvező tapasztalataira építve új lehetőségeket teremtett, főként a hungarika-gyűjtés és az anyanyelvi kultúra ápolásában való együttműködés területén. A kétnapos tanácskozás, melynek a nemzeti könyvtár új székhelye, a Budavári Palota krisztinavárosi szárnya adott otthont, a Magyar Fórum első értelmiségi találkozójaként az Anyanyelvi Konferencia veszprémi rendezvénysorozatához (augusztus 5–10.) és a Magyar Könyvtárosok Egyesülete alapításának 50. évfordulóján rendezett jubileumi vándorgyűléshez (Gödöllő, augusztus 28–30.) egyaránt kapcsolódott. A mintegy félszáz külföldi magyar könyvtáros az Amerikai Egyesült Államokból, valamint Nyugat- és Észak-Európa országaiból érkezett, sokan közülük az első találkozón is részt vettek. A tanácskozást *Havasi Zoltán*, az Országos Széchényi Könyvtár megbízott főigazgatója, a Magyar Fórum tagja nyitotta meg, visszatekintve az eltelt öt évre, a megvalósult tervekre és az elakadt kísérletekre.

A tanácskozás tárgykörét a nemzeti könyvtárnak a magyar művelődésben, a nemzeti kultúra emlékeinek összegyűjtésében és áthagyományozásában való különleges szerepe, illetve az ebből adódó alapvető feladatok határozták meg. A külföldön található magyar gyűjtemények és az együttműködés kérdéseivel már az első konferencia is foglalkozott, a velük kapcsolatos teendők azonban – részben a nemzeti múlt és identitástudat felé fordult közérdeklődés és a feltárásukra irányuló tudományos programok inspiráló hatására – most a középpontba kerültek. Ennek megfelelően a szekciók munkáját megelőző plenáris ülés alapozó előadásai is komplexitásra törekedtek, a jelenleg is folyó, illetve tervezett munkákat a hungarika-gyűjtés és -kutatás kisebb-nagyobb magyarországi programjainak rendszerében helyezve el. Ezekről átfogó képet *Havasi Zoltán* előadása adott (A nemzeti könyvtár és a hungarika-kutatások), a fő hangsúlyt a hungarikumok gyűjtésének nélkülözhetetlenségére és a feldolgozás tudományos–tudati jelentőségére helyezve. *Ferenczy Endréné* az Országos Széchényi Könyvtár saját hungarika-programját és annak előzményeit ismertette, utalva arra is, hogy a hungarika-fogalom kidolgozása a nemzeti könyvtárak egyetemes feladatrendszerébe illesztve történt. *Basa-Molnár Enikő* (USA) a magyar anyagok különböző könyvtári szisztémákban történő azonosításáról beszélt, *Kovács László* (USA) pedig arról a felmérő munkáról számolt be, amelyet az Amerikai Egyesült Államok könyvtáraiban (public library-k, egyetemi-, akadémiai könyvtárak, a Library of Congress és a nagyobb városok magyar lakosságának könyvtárai) végez a gyűjteményekben föllelhető magyar anyagok lokalizálása, terjedelmének számbavétele és tartalmi értékelése céljából. Előadását *Szabó Zoltán*nak, a Magyar Fórum elnökének összefoglalója követte, aki általánosabb összefüggésekbe helyezte a tanácskozás tematikáját (Az anyanyelvi kultúra ápolása külföldön – igények és teendők). Az első nap délutánján a résztvevők megtekintették az Országos Széchényi Könyvtár új épületét, egybekötve a különgyűjtemények, katalógusok, raktárak stb. szakmai bemutatásával.

A tanácskozáson részt vevő könyvtárosok tiszteletére az esti órákban Havasi Zoltán fogadást adott.

A második munkanapon három szekció keretében zajlott a tapasztalatcsere:

a) A külföldi hungarika-gyűjtemények számbavétele, a hungarikumok gyűjtése és feltárása;

b) A könyvtárak fejlesztésének hazai és külföldi irányai (számítástechnika, gépi adatfeldolgozás és -nyilvántartás, restaurálás, konzerválás, médiák stb.);

c) Az anyanyelvi kultúra ápolása, a külföldi magyarság olvasási igényei és könyvtári ellátottsága.

Az első szekcióban *Kozák Réka* (USA) egy, a St. Louis-i egyetemi könyvtárban őrzött és a magyarországi irodalomkutatás szempontjából fontos kéziratos hagyatékra hívta fel figyelmet, *B. Rajnai Margit* (Franciaország) pedig az általa elkezdett és a Sorbonne egyetemi könyvtárában levő magyar anyag feldolgozását célzó munkáról számolt be, amelynek eredményét a párizsi könyvtár külön katalógusban fogja közzétenni. *Luif Miklós* (Svájc), a zürichi Zentralbibliothek osztályvezetője a könyvtár hungarika-gyűjteményét dolgozta fel; az anyagról számítógép segítségével készített listát átadta az Országos Széchényi Könyvtárnak. A Zentralbibliothek másik munkatársa, *Steinmann Judith* a könyvtár magyar kéziratos forrásait ismertette, *Gosztonyi Péter* (Svájc) pedig a berni Stiftung Schweizerische Osteuropa-Bibliothek keleteurópai és magyar vonatkozású forrásairól, gyűjtőköréről és feladatairól tartott beszámolót. A magyarországi gyűjteményekről kialakult képet finomította tovább tartalmas előadásában *Újszászy Kálmán*, a sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményének vezetője a gyűjtemény magyar–amerikai anyagairól és azok feltárásáról szólva, *E. Szmuk Szilvia* (USA) pedig arra hívta fel a figyelmet, hogy a New York környéki St. John's University magyarországi diákcsere-programja megkívánja a magyar gyűjtemény fejlesztését is. Már Kovács László beszámolója felvetette a külföldi magyar gyűjtemények számbavételének sürgető feladatát, illetve a feltáró eszközök, katalógusok, kalauzok közzétételét. Mindezt *Kabdebó Tamás* (Írország) és *Béky-Halász Iván* előadása, hozzászólása is megerősítette. Mindketten hangsúlyozták, hogy a modern könyvtárak egységes szabályokat követő feltáró-rendszerén belül külön szempont kell legyen a hungarikumok megtalálhatósága, s e szerint kell megteremteni azokat a feltáró eszközöket is, amelyek a magyar irodalmi, történeti, néprajzi stb. kutatás számára szükséges tárgyszavak szerint hozzáférhetővé teszik a hungarológiai kutatás igényelte anyagokat és információkat. Ellenkező esetben (pl. a jelenkori állapotokra vonatkoztatott területi elv kizárólagossá tételével) eltűnnek, előkereshetetlenné válnak a hungarikumok, illetve a hungarológiai kutatás konkrét adatai. Különösen szükséges az USA-ban mintegy másfél évtizede alkalmazott új szisztéma kiegészítése ezeknek a szempontoknak a figyelembevételével.

A könyvtártechnológiai előadásokat tartalmazó szekció üléséről itt nem számolunk be, viszont a harmadik szekció tárgykörei az a) témaköreihez hasonlóan szorosan kapcsolódtak a hungarológiai kutatáshoz, noha más vetületben, a mindennapi gyakorlat által felvetett kérdéseket vizsgálva. Az anyanyelvi kultúra forrásaival, a hazai könyvkiadás minőségi, tematikai és egyéb kérdéseivel foglalkozott szellemes előadásában *Vajda Kornél* (Irodalmi ajánlat, irodalmi igény), akinek mondandóját *Buttler Ervin* (USA) egészítette ki, beszámolva több mint egy évtizedes tevékenységéről, amelyet gyarapító

könyvtárosként folytatott annak érdekében, hogy a magyarországi könyvkiadás termésből objektív képet adó anyagot válogasson ki a new yorki magyar olvasók számára. A gyermekirodalommal és az iskolai könyvtáraknak a nevelésben játszott szerepével *G. Bíró Ruth* (USA) és *T. Czakó Piri* (USA) foglalkozott, *Galambos Ferenc* pedig az ausztriai szórványmagyarság anyanyelvű olvasáskultúrájáról és az ottani magyar könyvtárosi munka eredményeiről számolt be (A könyvtár mint kulturális központ jelentősége az anyanyelvi kultúra és magyarságtudat fejlesztésében). *Gereben Ferenc* előadásában illusztrálta a hazai és a határokon túli (főként a szomszédos országokban élő) magyarság olvasási szokásainak különbségét, kiemelve az olvasási szokásokkal összefüggő értékkonzerváló szerepet, a magyarságtudat minőségi különbözőségeit. Felhívta a figyelmet az Országos Széchényi Könyvtár és a Könyvtártudományi és Módszertani Központ friss kiadványára is (A határontúli magyarság olvasáskultúrája. Összehasonlítás olvasásvizsgálati és művelődésstatisztikai felmérések eredményeiből. OSzK–KMK, Budapest, 1985. 205 l.). *Kovács Ilona* az amerikai public library-k magyar gyűjteményeinek állapotát, a fejlesztés lehetőségeit és ezeknek az anyagoknak az ottani magyarság életében játszott mindennapi szerepét elemezte, *Papp István* pedig arról a programról adott tájékoztatást, amely a nemzetközi könyvtárosszervezet (IFLA) keretében indult meg a különböző országokban élő különféle etnikumok sajátos olvasási igényeinek kielégítése érdekében.

Az egyes előadásokat, tájékoztatókat vita és ajánlások követték. A gyűjtemények számbavétele és a hungarika-program részleteinek összehangolása terén számos megegyezés született. A tanácskozás idejére az Országos Széchényi Könyvtárban reprezentatív kiállítás nyílt a könyvtár nyugati magyar anyagaiból (könyv, folyóirat, plakát stb.), és a konferencia résztvevői kézbevehették a könyvtár új tudományos kiadványsorozatának első darabját, *Záhony Éva* kétkötetes munkáját is (Romániai magyar szépirodalom a két világháború között 1919–1944. Önálló művek. Írások és kritikák. [Válogatott bibliográfia és irodalmi repertórium]). A plenáris záróülést orgonakoncert követte a Bécsi kapu téri evangélikus templomban.

Csapody Miklós

Műhelyek

Kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása

Azoknak a szellemi és tárgyi alkotásoknak az összességét, melyet kulturális emlékeinkként definiálhatunk, már a XIX. század magyarországi tudománya megkezdte fölmérni, számbavenni és közreadni. Így indult meg – egyebek között a Magyar Tudományos Akadémia egyik alapfeladataként – a magyar nyelv és nyelvtörténet vizsgálata, a nemzeti romantika elképzelései helyett a források alaposabb ismeretére építő történettudomány, a magyar irodalom régebbi emlékeinek kiadása, a régészeti leletanyag tudatos felkutatása és feldolgozása. Kulturális kincseink védelme és nyilvánossá tétele tehát több mint egy évszázadra tekint vissza, amelynek beszédes bizonyítékai a nagy oklevélkiadvány-sorozatok és szövegkritikai kiadások.

A sok példa közül kiragadva gondoljunk csak minden idők eddigi legnagyobb magyarországi történeti forráskiadványára, a Monumenta Hungariae Historica 1857 és 1948 között megjelent negyvenegy kötetére, amelynek három sorozatából a Diplomataria az okmányokat, a Scriptores a történeti írókat, a Comitialia pedig a magyar országgyűlési emlékeket tartalmazta, ez utóbbinak külön húszkötetes alsorozata az összes erdélyi országgyűlés anyagát ölelte fel. A negyedik sorozat a magyar diplomáciai emlékeket kezdte közreadni. Irodalomtörténeti téren is hosszasan sorolhatnánk a kritikai kiadásokat; legjobb példái ennek a Régi Magyar Költők Tára XVI. századi sorozata vagy a Nyelvemléktár kötetei. (Ne feledjük, hogy a nyelvemlékeink iránti érdeklődés hozta létre az Akadémia egyik legrégibb forráskiadványát, a Döbrentei Gábor által szerkesztett Régi Magyar Nyelvemlékek 1838–1840 közötti két kötetét.)

Ezek a nemegyszer monstruózus vállalkozások gyakran befejezetlenül maradtak, hiszen meghalt a közreadó, kiapadtak a pénzforrások, vagy a nagy történelmi fordulatok szakították félbe a forrásbúvárlatot. A már említett Monumenta-sorozat is csonkán maradt, ahogy befejezetlen az Anjou-kori Okmánytártól, az Olaszországi Magyar Okmánytártól, a Magyar Címeres Emlékektől kezdve számtalan munka.

A felszabadulás után az addig el-elakadó, gyakorta egyetlen tudós szorgalmától, munkabírásától és széles körű ismereteitől függő nagyobb vállalkozásokat az Akadémia szélesebb mederbe terelte, tervszerű keretek között, kiemelt tudományos feladatként kezelte. Ekkor indultak meg olyan, nemcsak ma, hanem még sok-sok évtizedig alapvető kézikönyveknek számító művek munkálatai, mint a Magyar nyelvatlasz, a Magyar

nyelv történeti-etimológiai szótára, A magyar népzene tára, az első, némileg más profilú kötettől eltekintve a Magyarország műemléki topográfiája, A régi magyar nyomtatványok bibliográfiája, A Zsigmond-kori okmánytár, Kossuth Lajos iratai, A magyar irodalom klasszikusai stb.

Az új kutatások eredményeit felhasználva folytatódtak, újultak meg olyan sorozatok, mint pl. a Régi Magyar Költők Tára. A szakmai-szellemi bázis tehát biztosítva volt, ám a szükségesnél általában jóval szerényebb anyagi körülmények között folyt a munka, s ennek tudható be, hogy a legtöbb sorozat máig sem fejeződött be. Hiányzott a folyamatosság, a központi irányítás, az egyes kutatások rangsorolása. Ez tette szükségessé azt, hogy a forrásfeltáró munkálatokat tárcaszintű tervbe foglalják össze és koordinálják.

1978-ban került sor a főirány terveinek első kialakítására, majd 1981-ben a Társadalomtudományi Koordinációs Bizottság, 1982 elején pedig a Tudománypolitikai Bizottság elfogadta a program hosszútávú kutatási tervét. 1983-ban – számos adminisztratív és pénzügyi akadály elhárítása után – végre érdemben is megkezdődhetett a „Kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása" kutatási főirány tényleges munkája, átfogva az akadémiai kutatóhelyek (intézetek és kutatócsoportok), egyetemi tanszékek és a közgyűjtemények ilyen irányú tevékenységét.

A főirány általános célkitűzéseit tekintve mindenekelőtt hangsúlyoznunk kell annak a társadalmi kötelességnek a szerepét, amely országunkat, társadalmunkat terheli: nemzeti kulturális értékeink teljes feltárása és összegyűjtése még korántsem fejeződött be. Nemcsak a hazai köz- és nyilvántartott magángyűjtemények anyagának teljes feltárása hiányzik, de még mindig számtalan emlék, töredék, kézirat, tárgy lappang, sokszor olyanok is, amelyekről korábban a magyar tudományosságnak már volt tudomása. Ugyanakkor az emlékanyag, legyen az kézirat, műtárgy, épület stb. menthetetlenül ki van téve az idő hatásainak, pusztul, még akkor is, ha gondatlan, vagy egyenesen barbár kezektől megmenekedvén, esetleg egy levéltár vagy múzeum raktárának mélyén hever, vagy hiába várja az amúgy is túlterhelt restaurátorok sokszor elsősegély-jellegű segítségét. Ezért is fontos a minél teljesebb felmérés és közreadás, mert végső esetben az utókor legalább ilyen formában megismerheti, s beépítheti a tudományos feldolgozásokba. Úgy véljük, nem szükséges itt hivatkoznunk olyan példákra, mint az első világháború előtti Magyarország magánlevéltárai és gyűjteményei, amelyeknek jelentős része hozzáférhetetlen volt a kutatók számára, s később a történelem viharaiban elpusztult.

Kulturális örökségünk jelentős része sodródott az évszázadok viharaiban külföldre. Ennek ismerete elengedhetetlen a teljesebb körkép kialakításában, sőt egy-egy jelentősebb külföldi forráscsoport vizsgálata komoly változásokat okozhat a korábban kialakított képben (pl. az 1514-es parasztháborúra vonatkozó külföldi emlékek alapos számbavétele utáni korrekciók). Ugyanakkor a külföldön levő források esetében a pusztulás és a felbukkanás utáni újra-eltűnés sokkalta gyakoribb, mint idehaza. Ezekhez az emlékekhez ugyanis tulajdonosuk nem mindig kötődik tudati-érzelmi szálakkal, másrészt a műtárgykereskedelem, az árverések, a féltve őrzött (s néha titkolt) magángyűjtemények nem teszik lehetővé a folytonos szem előtt tartást. Természetesen nem célunk semmiféle erőszakos „repatriálás", de a feltárás, leírás, közreadás igen: ezek a dokumentumok, tárgyak ily módon integrálódnak kulturális emlékeink egészébe.

A külföldi hungarikumok esetében a koordinálás, egységes, szervezett irányítás

talán még sokkal fontosabb, mint idehaza. Több mint száz év kutatási módszerei és eredményei gyakran bizonyítják, hogy az egyik kutatónak nem volt tudomása arról, hogy korábban mit nézett át a másik, s így történhetett, hogy számos eredményt – egymástól függetlenül – többször is publikáltak. Ez, különösen a mai időkben arra kell, hogy sarkalljon bennünket, hogy egyrészt kataszterbe foglaljuk az eddigi kutatások színhelyeit és eredményeit, másrészt a kutatási eredményeket a lehetőségekhez mérten minél hamarabb közreadjuk.

A forráskiadványok koordinálása, kiemelt szerepe azért is fontos, mert tudományosságunk immár nem lehet meg a tények, adatok, források pontos ismerete nélkül. Ez az alapos tényismeret minőségileg különbözik a múlt századi pozitivista tudományosságtól, hiszen a forráskiadásokat egyébként oly igen szorgalmazó pozitivizmus terhes örökséget: számos forráscsoport szinte teljes föltáratlanságát hagyta hátra, nem beszélve arról, hogy a múlt század második felének és e század első négy évtizedének múltszemlélete megkövetelte a források „szelektálását". Éppen ebben áll a mostani, összehangolt forrásfeltárás jelentősége, hiszen ahogy Klaniczay Tibor írta 1981-ben: „Rosszul ismert, megbízhatatlan szövegekből idézett, egyoldalúan felhasznált adatokból és forrásokból hamis következtetések vonhatók csak le, ami elősegítheti, s a múltban gyakran elő is idézte a nemzettudat torzulását." Szervezett, széles kutatói bázisra alapozott forrásfeltárás nélkül pedig nagyon nehéz olyan tiszta és teljes képet alkotni, amelynek birtokában a nacionalista mítoszok ellen felvehetjük a harcot.

Saját múltunk emlékeinek jobb megismerése nemcsak a hazai tudományosság belső ügye, hanem része az egyetemes emberi művelődés története vizsgálatának is. Tudományosságunk színvonalát nem kizárólag a természettudományokban elért eredményeinken méri le a világ, hanem azon is, miképpen bánunk saját, eddig felhalmozott szellemi értékeinkkel és hogyan tesszük azokat közzé, hogyan tesszük hozzáférhetővé a nemzetközi tudomány számára. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a történeti, irodalmi stb. kutatások ma már nem korlátozódhatnak egyes országok szerint mereven elhatárolt, regionális vizsgálatokra, különösen nem Közép-Kelet-Európában, ahol több nép történelme is sok szállal kötődik egybe. Csak örülhetünk annak, hogy számos, elsősorban szomszédos országban közzétesznek olyan forrásokat, amelyek a magyar történelem, művelődés egészét is érintik, azonban nem lenne szerencsés, ha az ilyen jellegű munka zömét nem mi vállalnánk. Nemcsak a *sensu stricto* források feltárása és közreadása, hanem a kutatás számára forrásértékkel bíró segédkönyvek, bibliográfiák is részei az egyetemes kutatásnak, hiszen a más országokban rólunk kialakítható kép attól is függ, hogy a magyar tudomány milyen tájékoztatási lehetőségeket tud nyújtani. Egyetlen kiragadott példa a sok közül: ma már nincs egyetlen olyan európai ország sem, amelynek ne lenne nemzeti történeti atlasza – kivéve Magyarországot. Ennek hiányában pedig nem bírálhatjuk teljes joggal a külföldön megjelenő történelmi földrajzi torzulásokat.

A kutatási főirány által összefogott, szervezetten folyó forrásfeltáró munka elengedhetetlen a magyar nemzeti tudományosság egészének fejlődése szempontjából is. Az utóbbi évtizedek nagy szintéziseinek létrehozásához feltétlenül szükséges a nagyszabású forrásalap biztosítása. Éppen az eddig elért eredmények biztosítják azt, hogy nagyon sok mindenben megváltozott tudományos képünk.

Hasonlítsuk csak össze pl. 1896 történeti elképzeléseit a honfoglalásról az 1984-

ben megjelent, alapkutatásokra támaszkodó Magyarország története I. kötetével. Vagy ne felejtsük el, hogy éppen a forráskiadások, alapkutatások tették jóval teljesebbé pl. a magyarországi barokk művészetről, irodalomról, zenéről alkotott, korábban sokszor felületes, sommás ítéletekkel elintézett körképet.

A rendszeres, széles körű forrásfeltárások nemcsak minőségükben, hanem mennyiségükben is tiszteletreméltó anyagot biztosítanak, ez pedig az újfajta kutatási, szintetizálási módszerekhez nyújt segítséget, amelyek adatsorok nélkül elképzelhetetlenek. Ugyanígy a nagytömegű hozzáférhető forrás biztosítja az életmód és a mentalitás történetének alaposabb feltárását is.

A koordinált forrásfeltárás a hazai tudományos életben jobb munkakapcsolatokat, intézményközi együttműködést biztosít, fejleszti a tudósok team-munkáját, ugyanakkor lényeges az interdiszciplináris kutatások szempontjából is. Segíti az egyetemi képzést is, hiszen a távlati tervek feladatai megkövetelik egy olyan új szakembergeneráció kinevelését, amely tisztában van a forrásfeltárás és -kiadás követelményeivel, és azt alkalmazni is tudja.

Azt a szempontot sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a főirány célkitűzéseibe korántsem csak a hazai *magyar*, hanem a Magyarországon élt *valamennyi nemzetiség* kulturális öröksége is beletartozik. Éppen a nemzetiségi múlt emlékeivel foglalkozó kutatók bekapcsolódása jelent nemcsak új szint, hanem igen fontos kultúrpolitikai eredményt is. 1986-tól a főirány munkálataiban az állami kutatóhelyek mellett megjelennek egyes egyházi tudományos kutatóhelyek is, amelyek igen gazdag, s eddig jórészt feltáratlan (vagy korábban korszerűtlen módszerekkel feltárt) anyaggal rendelkeznek. Ezek nélkül a források nélkül szegényebb lenne a hazai oktatásügy és tudományosság történetéről alkotott képünk.

A kutatási főirány szervező munkája nyomán nemcsak az eddig folyó forráskiadványok és archiválások hangolódtak össze, hanem ismét föléledtek olyan sorozatok is, amelyek sok-sok évtizede várják a folytatást. Ilyen pl. az Anjou-kori Okmánytár. A főirány adott lehetőséget a Magyar Országgyűlési Emlékek, az Archivum Rákócziánum, vagy a Régi Magyar Költők Tára XVII. századi sorozata kiadásához.

A főirány 1986-tal kezdődő új tervidőszaka nem lesz könnyű, különösen ami a forráskiadások elősegítését illeti. A magyarországi könyvkiadás nehéz helyzetét leginkább a tudományos munkák sínylik meg, s ezen belül is hátrányos helyzetük van a komoly apparátussal rendelkező szövegkiadásoknak. Ezekhez ugyanis nemcsak igen felkészült, alapos filológiai ismeretekkel rendelkező szerkesztők szükségeltetnek, hanem szedésük, ábráiknak (esetleg kottáinak), mellékleteinek elkészítése is sokkal többet emészt fel az átlagosnál. A Minisztertanács Tudománypolitikai Bizottsága épp ezért igen komoly elvi döntéseket hozott a szövegkritikai és forráskiadások helyzetének megjavítására. Ennek 1986-tól várhatóan jelentős anyagi következménye is lesz, amely lehetővé teszi, hogy az Akadémiai Kiadó az egyébként ugyancsak ráfizetéses publikációk terén ismét megközelíthesse a hatvanas és hetvenes évek jó átlagát.

Meg kellett találni a forráskiadások egyéb lehetőségeit is. A főirány számára az MTA főtitkára az Akadémiai Könyvtár házinyomdájában biztosított korlátozott ívkeretet olyan kiadványoknak, amelyek nem szerepelnek az Akadémiai Kiadó terveiben, de megjelenésük igencsak fontos. Eddig három ilyen könyv látott napvilágot: a XVI. században élt Ecsedi Báthory István meditációi, Erdei Klára és Keveházi Katalin gon-

dozásában, A magyarországi jezsuita iskolai színjátékok 1561–1773 közötti forrásainak első kötete Staud Géza munkájaként, valamint a Szelestei Nagy László által összeállított, Bél Mátyás kéziratos hagyatékát fölmérő bibliográfia.

Mire e sorok megjelennek, már elhagyja a sajtót Égető Melinda forrásgyűjteménye, amely a XVII–XIX. századi magyarországi szőlőhegyi szabályzatokat és hegyközségi törvényeket tartalmazza. Nyomtatásra várnak olyan elkészült kéziratok, mint II. Rákóczi Ferenc erdélyi Consiliumának leveleskönyve, Bánkuti Imre gondozásában, a Pócs Éva által gyűjtött magyar ráolvasások, Varga András összeállítása a régi magyarországi magánkönyvtárak leltáraiból, Bornemisza Anna fejedelemasszony megbűvöltetésének peranyaga Herner János munkájaként. Kovács József hatalmas sajtóbibliográfiai munkája, mely a tengerentúli haladó magyar irodalom alkotásait térképezi fel, mikrofilmlapokra fölvéve kerül kiadásra. Végül összegyűlt egy, a magyar történelemre és kultúrára vonatkozó kisebb, töredékes forrásokat közreadó sorozat első számának anyaga is.

Petneki Áron

A magyar nyelv akadémiai nagyszótára

A Magyar Tudományos Akadémia Elnöksége a múlt év februárjában megvitatta azt az új koncepciót, amelyet a rokontudományok szakembereinek közreműködésével a Nyelvtudományi Intézet dolgozott ki az akadémiai nagyszótárra vonatkozóan, és a vita alapján az Elnökség határozatot hozott a nagyszótár munkálatainak korszerű módszerekkel és eszközökkel történő újraindítására.*

Ezzel a határozattal a szótár történetének új szakasza kezdődik, s a magyar tudományos élet egyik igen fontos vállalkozásáról lévén szó, helyesnek láttuk, hogy az akadémiai nagyszótár új koncepciójáról – ha vázlatosan is, de tájékoztassuk a hungarológus szakembereket.

A szótár pontos megnevezése: *A magyar irodalmi és köznyelv nagyszótára.* Már maga a cím is sejteti a szótár jellegét, s utal tulajdonképpen arra is, hogy ez a munka a Magyar Tudományos Akadémia egyik legnagyobb szabású és legjelentősebb vállalkozása a társadalomtudományok területén. Mielőtt azonban a szótár elkészítésére vonatkozó újabb elképzeléseket ismertetném, tekintsük át röviden ennek a munkálatnak az előzményeit!

1. A nemzeti nyelv nagyszótárának elkészítése minden ország nyelvtudománya számára különös jelentőségű feladat és kötelesség. Egy ilyen szótár ugyanis az anyanyelvi szókincs több évszázadot átívelő változásának-fejlődésének bemutatása révén az illető nyelvet beszélő nép társadalmi-gazdasági életének, környezetével való kapcsolatának, nemzeti kultúrájának, sőt gondolkodásmódja változásának felbecsülhetetlen értékű dokumentuma, és szinte kimeríthetetlen forrás nem csupán a társadalomtudományok számos ágazata, hanem a legkülönbözőbb irányú, a közművelődést szolgáló kutatások számára.

*Ezt a beszámolót a Nyelvtudományi Intézetben készült és az MTA Elnöksége elé terjesztett javaslat felhasználásával állítottam össze. I. S.

Számos európai nyelv nagyszótára már elkészült, másoknak a munkálatai napjainkban is folynak. Így pl. az oroszé, a franciáé, az olaszé, a svédé, a bolgáré, a románé, a lengyelé, a szlovákéé, a szlovéné, a szerb-horvátéé, az örményé. Készülnek nagyszótárak több olyan nyelvből is, amelyből már vannak ilyen összegezések. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Nyelvtudományi Intézetében is éppen jelenleg folyik a nagyszótári munkálatok gépesítése. Megemlítésre méltó, hogy e téren különösen kiemelkedő eredményeket mutathatnak fel a lengyelek, a szerbek és a horvátok. S mint elgondolkodtató tényt említjük meg, hogy a francia nyelv nagyszótárán az MTA Nyelvtudományi Intézetének létszámát meghaladó intézmény dolgozik, hatalmas saját gépparkkal, százmilliós nagyságrendű nyelvi adatbankkal.

2. A Magyar Tudományos Akadémia, illetőleg jogelődje, a Magyar Tudós Társaság gyorsan – már megalakulásával egyidőben – felismerte a magyar nyelv nagyszótárának nemzeti jelentőségét, és feladatának tekintette ennek a műnek az elkészítését. Czuczor Gergely és Fogarasi János „Előbeszéde" szerint: „Még 1839-ben tett az Akadémia készületeket egy nagy szótár létrehozására, e célból utasítást dolgoztatván. Az utasítás a tagok számára 1840-ben kinyomtatott és a tagok ... munkálataikat meg is kezdették." S 1862 és 1874 között – az említett két tudós munkájaként – meg is jelent a magyar nyelv első „nagyszótára".

Ez a mű azonban – elsősorban a szerkesztők nyelvszemléletéből, módszertani eljárásaiból adódó okok miatt – számos értéke ellenére is viszonylag gyorsan elavult, például a vele nagyjából egykorú francia Littré- vagy orosz Dalj-féle nagyszótárakhoz képest, s helyesen ismerte fel az Akadémia egy valóban korszerű nagyszótár elkészítésének a szükségességét. A munkálat előkészítése már az 1890-es években – tehát majdnem egy évszázaddal ezelőtt! – elkezdődött, 1898-ban a rendszeres anyaggyűjtés is megindult. Ez a gyűjtőmunka – többszöri hosszas megszakítással, kisebb-nagyobb intenzitással az 1960-as évek elejéig folyt; 1950 óta azonban inkább csak szimbolikus jelleggel.

Az 1940-es évek végén újjászervezett Akadémiának a nyelvtudomány területén a múlt számos adósságának a törlesztését kellett vállania – s ezek közé tartozott a nagyszótár is. A magyar nyelvtudomány akkori vezetői azonban nagyon jól látták meg, hogy az adott társadalmi helyzetben a magyar nyelvtudománynak nem a nagyszótár elkészítése a legsürgősebb feladata, hanem egy olyan középméretű, lényegében szinkron jellegű értelmező szótáré, amely a korabeli irodalmi és köznyelv viszonylag széles értelemben vett alapszókincsének helyes használatához nyújt segítséget a társadalom minél szélesebb rétegei számára. Így készült el és jelent meg az 1960-as évek elejére *A magyar nyelv értelmező szótárának* hét testes kötete, ez a maga műfajában nemzetközi viszonylatban is a legnagyobb elismeréssel fogadott mű, amely azóta több kiadást is megért, s amelynek társadalmi hasznosságát és jelentőségét ma már nem kell bizonyítani. Megjelent az értelmező szótár népszerű változata is – az egy-, illetve újabb kiadásaiban kétkötetes *Értelmező kéziszótár*, amelynek valóban népszerű voltát talán jól mutatja az az adat, hogy 12 év alatt több, mint 260 000 példány kelt el belőle.

A két értelmező szótár megjelenése azonban távolról sem tette feleslegessé a nagyszótár elkészítését. Sőt éppen ezeknek a műveknek a társadalmi fogadtatásából és megítéléséből levonható tapasztalatok azt sugallják, hogy egyre sürgetőbbé válik a nagyszótárnak, ennek a szélesebb horizontú, történeti távlatú, a magyar szókészlet jó-

val nagyobb részét és jóval sokszínűbb rétegeit (a hétkötetes értelmező szótár kb. 58 000, illetőleg a „kéziszótár" ennél valamivel több, kb. 70 000 címszavával szemben mintegy 200–250 000 címszót) felölelő újabb szótári műnek a megalkotása. Tehát egy olyan műé, amely társadalmi hasznossága mellett – az Értelmező Szótárral szemben – a kutatás számára is forrás értékű kiadvány lesz.

3. Ahogy fentebb már utaltam rá, a nagyszótár anyaggyűjtése 1898-ban indult meg, s az 1960-as évek elejéig folyó gyűjtés mintegy ötmillió szóadatot eredményezett. Ez a tekintélyes mennyiségű szóanyag azonban – sok szaktudományi értéke ellenére – a szótár, illetőleg az anyaggyűjtés koncepciójának többszöri változása, az egyes koncepciók erősen vitatható volta, a filológiai hűség terén mutatkozó fogyatékosságok miatt – nem alkalmas arra, hogy a mai igényeknek megfelelően alapja legyen egy tartalmában is korszerű nagyszótárnak. A nagyszótárnak belátható időn belül való elkészítésében tehát a munkálatokat lényegében *új alapokra* kell helyezni.

Az említett újabb tervezet egy olyan, az eddigiektől több szempontból is eltérő koncepciót vázol fel, amelyet a Nyelvtudományi Intézet vezetősége a szakemberek (nyelvészek, irodalomtörténészek, történészek, könyvtárosok, a számítógépes technika szakemberei stb.) széles körével folytatott konzultációk során alakított ki, s amely koncepció alapján a szótár elkészítésének reális perspektívát lehet adni.

A nagyszótár munkálatai során a létrejövő szóarchívum részeként kezeljük természetesen az eddig összegyűjtött anyagot is, de az új és a régi gyűjtésű anyagot nem kívánjuk összeolvasztani.

4. Egy nemzeti nyelv nagyszótárának készítői olyan célt is tűzhetnének maguk elé, hogy az illető nyelv *teljes* szókincsét szótározzák. Ez volt az eredeti elképzelése Zolnai Gyulának, a nagyszótári munka első irányítójának is.

A nemzetközi és a hazai tapasztalatok azonban egyértelműen bebizonyították, hogy egy ilyen elképzelés megvalósíthatatlan – elvileg is, gyakorlatilag is. Egy-egy élő nyelv szókincse ugyanis nem lezárt korpusz; szavak még viszonylag rövid időn belül is folyamatosan keletkeznek, illetőleg halnak el a nyelvben. Másrészt: egy-egy nyelv szavainak a mennyisége – hozzávetőleges becslések szerint – legalább egymillió körül mozog. Ennek a hatalmas szóanyagnak a „teljes" összeállítása azonban még az illető nyelv *minden* írott-nyomtatott dokumentumának a feldolgozásával sem lehetséges, egyszerűen azért, mert a szavak jelentékeny mennyisége minden korban csak a szóbeliség síkján él.

5. A magyar nyelv nagyszótárának tartalmát a jelenlegi elképzelések szerint a következőképpen körvonalazhatjuk. A szótár címszavai, szócikkei elsősorban *szépirodalmunk* szókincsét fogják majd bemutatni – természetesen a teljesség igénye nélkül – a könyvnyomtatás korától a napjainkig terjedő időszakból. De nem csupán a szépirodalmi nyelv szótára lesz ez a mű, hanem felöleli mindazt az általános érdekű szókincset is, amely a nyomtatásban megjelent közéleti, politikai és magán jellegű írásokban, tudományos és vallási munkákban jelentkezik. A XVIII. századtól kezdődően különös figyelemmel lesz az időszaki sajtó nyelvére, a tankönyvekre, valamint a tudománynépszerűsítő irodalomra. *Nem tartalmazzák* azonban a szótár szócikkei az egyes szaktudományok, a nyelvjárások és a rétegnyelvek *sajátos szakszókincsét*. A szótár címszólistájának összeállítása során majd természetesen – a lehetőség szerint pontosan – körvona-

lazni kell, hogy a gyűjtések során az archívumba bekerült szóanyag milyen rétege tekintendő „sajátos szakszókincs"-nek.

Az anyaggyűjtés során feldolgozandó anyagot illetően eredetileg az volt az elképzelés, hogy csak kézírásban fennmaradt forrásokat nem dolgozunk fel. Az eddigi tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy ezt az elképzelést – legalábbis a XVI–XVII., sőt esetleg még a XVIII. századi anyagot illetően is – módosítani kell.

A nagyszótár írásában-szerkesztésében majd különösen, de már az anyaggyűjtés során is nagy figyelmet kell fordítani arra, hogy ez a munkálat a nyelvtudomány mellett megfelelő módon kielégítse az egyéb tudományterületek igényeit is, és szolgálja a történetileg is megalapozott anyanyelvi közműveltség emelését.

6. Az újraindítandó munkálat távlati célja a továbbiakban is a nagyszótár elkészítése. A tulajdonképpeni szótárírói-szótárszerkesztői tevékenységet azonban, amelyre a jelenlegi elképzelések alapján a századforduló táján kerülhet majd sor, két, szorosan egymásra épülő munkafázis előzi meg.

A) Az első feladat egy technikai kivitelezésben is, tartalmában is korszerű, kb. 10–11 millió szóadatot (szövegszót) tartalmazó archívum létrehozása.

Ez az archívum lesz az alapja az elkészítendő nagyszótárnak, ugyanakkor azonban már a gyűjtés korai fázisában is jól segíti a különböző jellegű szótörténeti kutatásokat, és jól felhasználható bizonyos grammatikai – elsősorban morfológiai – kutatásokra is.

A szóarchívum korszerű kivitelezése úgy valósul meg, hogy az adatgyűjtést nem kézi erővel, hanem gépi úton – adatrögzítő géppel – végeztetjük, az adatokat pedig nem szócédulákon, hanem számítógépes memóriában tároljuk.

A gépi gyűjtés révén a gyűjtés ideje igen jelentős mértékben lerövidül; lényegében kiküszöbölődik a kézi erővel történő gyűjtés egyik legfőbb akadálya: a megfelelő, folyamatos munkaerő hiánya.

Az adatoknak számítógép memóriájában való tárolása szintén több előnnyel jár. Lehetővé teszi az archívum anyagának pontos nyilvántartását címszavak, sőt akár korok, szerzők, művek, műfajok szerinti bontásban is, és megkönnyíti ennek a hatalmas mennyiségű szóanyagnak egyéb, később meghatározandó, sajátos, szakmai szempontok szerinti kutatásra történő felhasználását. Megfelelő technikai felszereltség esetén ez az anyag, illetve ennek egy-egy részlete a fontosabb kutatóhelyeken működő terminálok révén viszonylag könnyen lehívható, tehát a kutatók gyorsan hozzájuthatnak a kívánt anyaghoz.

A feldolgozandó szövegeknek a számítógépre való vitelével lényegében párhuzamosan – de természetesen bizonyos fáziseltolódással – folyik a „szövegszók" kiemelése. E téren már jelentkeznek a gépi gyűjtésnek bizonyos nehézségei, hátrányai is.

Mindenekelőtt sajátos, gépi programot kell kidolgozni a korábbi századokból származó anyag optimális grafikai hűségének a biztosítására. Ennek a munkálatai már elkezdődtek.

Jelentősebb hátrány az, hogy a gép csak ún. „szövegszók"-at tud megkülönböztetni, tehát egy-egy szó minden ragozott-jelezett alakját (pl. *ír, írd, írunk, írtál, írj, írna, írni; asztal, asztalt, asztalok, asztalunk;* stb.) önálló egységként tartja nyilván. Nem tudja megkülönböztetni a gép az ún. szótári és morfológiai homonímákat; pl.: *vár, várunk, várnak* (ige), *vár, várunk, várnak* (főnév); *török* (igealak), *török* (népnév). Nem tudja

összehozni a gép „automatikusan" az igét a tőle elvált igekötővel; pl.: „*meg* akartam neki *mondani*"; „hogyan *ismerhettem* volna *meg*". Minthogy maga a gyűjtés folyamata szükségszerűen mechanikus, „gépies", a szaktudományi szempontból kívánatosnál jóval nagyobb mennyiségben kerülhetnek be a gyűjtött anyagba pl. bizonyos segédszók (névelők, kötőszók), azaz meglehetősen nagy lehet a szóanyagban a redundancia. Kétségtelen, hogy ezeknek a hátrányoknak egy része, pl. a felsoroltak közül a két utóbbi megfelelő, részletes gépi programokkal nagymértékben csökkenthető.

B) A munkálat második fázisa ennek a szövegszók szerinti összegyűjtött anyagnak szótári szavak szerint való csoportosítása – szintén igénybe véve még a számítógép segítségét is. Ennek a munkafázisnak lesz a feladata – többek között – azoknak a lexikai problémáknak a tisztázása is, amelyeket a gép nem tud megnyugtató módon megoldani. De ez a munkafázis lehetőséget ad az anyag további szelektálására, a redundancia további csökkentésére is. Azaz: ez a munkafázis lényegében már a szótár leendő anyagának összeállítása, előszerkesztése, ami igen nagy mértékben megkönnyíti majd a valóságos szótárírás-szerkesztés munkáját.

C) A munkálat harmadik fázisa a szótár egyes szócikkeinek összeállítása, megírása lesz. E téren a legnagyobb gond majd minden bizonnyal a címszólista összeállítása, illetőleg az egyes címszavak struktúrájára, felépítésére vonatkozó koncepció meghatározása lesz. A szótári címszavak írására azonban előreláthatólag csak a századforduló táján kerül majd sor, ezért ezzel az önmagában igen fontos kérdéssel itt most nem foglalkozom.

7. A szóarchívum tartalmi korszerűsége nagyon jól átgondolt, tervszerű anyaggyűjtést kíván. Az új anyag gyűjtésében, az egyes szerzők és művek kiválasztásában messzemenően figyelembe kell venni a majdani nagyszótár jellegét (vö. 5. pont).

Az egyes művek, szerzők kiválasztásakor – különösen szépirodalmi művek esetében – nem elsősorban a ma elfogadott értékrend alapján kell dönteni, hanem figyelembe kell venni az illető szerzőnek, műnek a maga korának társadalmára, annak nyelvhasználatára gyakorolt hatását is.

8. Az anyaggyűjtés a könyvnyomtatás korától napjainkig terjed; a kezdet pontos évszámaként 1533-at jelölhetjük meg: Komjáti Benedek bibliafordítás-részletének megjelenési évét: záróévként pedig 1990-et. Minthogy nyilvánvaló, hogy az említett időszakban még csak „viszonylagos teljességre" sem lehet törekedni nem csupán a feldolgozandó művek, hanem még a feldolgozandó szerzők esetében sem, s az is kézenfekvő, hogy a gyűjtött anyag mennyiségének a mához közeledve arányosan növekednie kell, a tervezett kb. 10–11 millió adaton belül meg kell határozni az egyes századokra eső adatgyűjtés hozzávetőleges nagyságrendjét. A következő arány látszik reálisnak (milliókban): XVI.sz.: 1; XVII.sz.: 1; XVIII.sz.: 2; XIX.sz.: 3; XX.sz.: 4. A végleges arányok meghatározására azonban csak a teljes forrásanyag kijelölése után kerülhet sor.

Szükséges kialakítani bizonyos arányokat „műfaji" tekintetben is. (A szépirodalmon belül figyelemmel kell lenni a költői, szépprózai és drámai műfajokra, s ezen belül a fordításokra is.) A „műfajok" arányai koronként nyilvánvalóan mások-mások lesznek.

A feldolgozandó forrásanyag kijelölését a társadalomtudományok képviselőiből alakult bizottságnak (esetleg bizottságoknak) kell elvégezniük, figyelembe véve a már rendelkezésre álló ilyen jellegű anyagokat. Ez a munka már el is kezdődött.

9. Az anyaggyűjtés során arra kell törekedni, hogy az elfogadott határokon belül lehetőleg minél több szerző minél több munkájából történjék gyűjtés. De ugyanakkor meg kell határozni az egy-egy műből feldolgozandó részletek minimális terjedelmét is. Ez általában kb. egy szerzői ív lehetne. Néhány olyan mű, illetve író esetében azonban, amelyeknek, illetőleg akiknek nyelvünk fejlődésére különösen nagy hatása volt (pl. a vizsolyi biblia, Pázmány, Apáczai, Arany Toldija stb.) a feldolgozandó anyag nagyságát külön-külön kell majd megállapítani.

10. Ahogy már említettem, a Magyar Tudományos Akadémia Elnöksége a fent ismertetett koncepciót jóváhagyta. Biztosítani fogja az Akadémia a munkálatok megindításához szükséges – több millió forintos beruházást jelentő – gépi-technikai feltételeket. Így a munkálat szaktudományi előkészítése, a feldolgozandó forrásanyag kijelölése, a gépi programok összeállítása már folyik, s bízunk benne, hogy néhány éven belül már konkrét eredményekről is tájékoztathatjuk olvasóinkat.

Imre Samu

Kiadványok

Romániai magyar képzőművészeti kiadványok 1982.

A romániai magyar művészettörténetírás legfontosabb eseménye 1982-ben *Kelemen Lajos Művészettörténeti tanulmányai*nak második kötete volt (Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 408 l. + 32 l. műmelléklet). Akárcsak az 1977-ben napvilágot látott első kötetet, ezt is B. Nagy Margit rendezte sajtó alá.

Kelemen Lajos a végtelenül nagytudású és határtalanul szerény emberek közé tartozott. Egész életében hazája – Erdély – történelmének és művészettörténeti emlékeinek kutatását szolgálta és örömmel állt rendelkezésére bárkinek, aki adatokért, felvilágosításért fordult hozzá. Talán legnevesebb ilyen „hallgatója" Móricz Zsigmond volt, aki Erdély-trilógiája megírására készülvén napokig elhallgatta Kelemen Lajos hosszú évek kutatásán alapuló elbeszéléseit.

Kelemen Lajos tanulmányait olvasván nemcsak az éppen elemzett műemlékkel ismerkedhetünk meg, hanem mindazokkal az emberekkel, akik az évszázadok folyamán kapcsolatba kerültek velük. Cikkei és tanulmányai szakfolyóiratokban és a napi sajtó hasábjain, néplapokban, egyházi naptárakban és alkalmi kiadványokban jelentek meg. Életének utolsó éveiben megpróbálta rendszerezni hatalmas életművét, a befejezésre azonban már csak halála után, tanítványai hálás és szakszerű munkájával került sor.

Az öt évvel korábbi első kötetben az erdélyi festett famennyezetekkel kapcsolatos kutatásai, a falusi templomokban fellelhető falfestmény-töredékek leírásai, erdélyi oltárkészítők, rézmetszők, „képírók", ötvösök adatait feldolgozó írásai, és néhány műemlék-templomról írott hosszabb tanulmánya kapott helyet. Valamennyi a szerző, illetve a szerkesztő jegyzeteivel. A második kötet anyaga hat ciklusba tagolódik: az első *Novum forum siculorum* alcímmel Marosvásárhely múltjával, a második *A kincses város* megjelöléssel Kolozsvár történelmével foglalkozik. Kisebb erdélyi települések műemlékeit tárgyalja a *Honismeret–Önismeret* című harmadik ciklus, *Művek, mesterek, mecénások* viszonyát a negyedik, könyvismertetéseket, művészéletpályák bemutatását tartalmazza az ötödik, *Könyvről–művészekről* alcímmel, végül egy Kelemen Lajossal készített beszélgetés írott dokumentumát – téma: a Házsongárdi temető nagy halottai – az utolsó, *Függelék* című ciklus. Valamennyiből sugárzik szinte beláthatatlan anyagismerete és szülőföldje iránti mélységes szerete.

Szintén a Kriterion adta ki *Incze János* dési festő önéletírását. (Incze János: *Ön-*

arckép, azaz lelátás hat évtized tetejéről, 320 l.) Az ízes, hangulatos nyelven megírt visszaemlékezés rendkívül kellemes olvasmány; ugyanaz a játékos-fanyar, helyenként groteszkbe forduló életszemlélet jellemzi, mint ami azonnal szembetűnik képein is. Régmúlt események, nagyszülők, szülők, nagynénik és egyéb oldalági rokonok alakja kél életre a könyv lapjain. És persze Nagybánya, ahová elég kacskaringós úton került a székelyföld valamelyik református falujából elszármazott Incze család.

Désen való letelepedése után kezdett nagyon határozottan és rendszeresen festeni. Egyre több festőkollégával ismerkedik meg, köztük a Désen tanárkodó Mohi Sándorral, vagy az egyik kis faluban tanítóskodó Kovács Zoltánnal. László Gyulával, a Barabás Miklós Céh egyik kiállításán találkozott és kötött egy életre szóló barátságot, Móricz Zsigmonddal pedig éppen az iskolában. Móricz Désre látogatván az utcákon sétált, amikor az egyik épületből kiszűrődő énekhangok hallatán sorra kerítette a helybéli iskolát is, ahol Incze tanító úr tartotta az énekórát.

A könyv utolsó részében olaszországi útiélményeit eleveníti fel Incze János. Nagy élménye volt Velence, Firenze, sok képe idézi e városok felejthetetlen hangulatát, mely azonban ecsetje nyomán semmivel sem idegenebb, mint Dés, mint ahogy az erdélyi városképek sem kevésbé titokzatosak, mesebeliek olaszországi társaiknál.

A huszadik századi erdélyi magyar festőket bemutató kismonográfia sorozatban jelent meg *Gazda József Nagy Albertről* írott tanulmánya (Kriterion Könyvkiadó, 100 l. + 62 l. műmelléklet). Nagy Albert életműve nem illik bele az erdélyi magyar művészetről kialakult hagyományos képbe. Gazda megpróbálja kimutatni, miben rejlik Nagy Albert képeinek sajátos varázsa. Ennek érdekében aprólékos gonddal kíséri végig a művész életútját és számtalan értékes adattal gazdagítja róla való ismereteinket. Némileg vitatható azonban Gazda értékelése, aki az életmű legértékesebb részének az 1942–1957 között festett realista képeket tartja, amikor a festő „szimbólumai természetesebbé váltak, legnagyobb művein életképi keretbe épültek be". A hatvanas években – véli a szerző – Nagy Albert eltúlozza képeinek expresszivitását, festészete elveszti korábbi „intim" jellegét, „villogóbb, erőteljesebb színfolt dekorativitásra kapcsol át". Más szempontból nézve azonban éppen ez az utolsó korszak teszi Nagy Albert életművét egyedivé, egyetlen más erdélyi festő oeuvre-jéhez sem hasonlíthatóvá. A könyv értékét emeli az a képjegyzék, amelyik Nagy Albert valamennyi ismert munkájának adatait tartalmazza. Összeállítását a festő Kolozsvárott élő testvérének, Nagy Ernőnek köszönhetjük.

A Kriterion Galéria-sorozatban két füzet jelent meg 1982-ben: *Tőrös Gábor* szobrászról *Mezei József* írt pontos, elemző tanulmányt, *Balázs Imre* titokzatos, komornak tetsző, rejtett értékeket hordozó festői világába pedig *Borghida István* esszéje kalauzolja az olvasókat.

Boros Judit

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság
vezetőségének és tagjainak névsora

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság vezetősége

Elnök

Bo Wickman
Ö. Ågatan 53
S-753 22 Uppsala
Svédország

Alelnökök

Benkő Loránd
ELTE Bölcsészettudományi Kar
Budapest
Pesti B. u. 1.
Magyarország
1052

Király István
ELTE Bölcsészettudományi Kar
Budapest
Pesti B. u. 1.
Magyarország
1052

Klara Majtinskaja
Institut Jazykoznanija
ul. Semaško 1/12
103009 Moskva K-9.
Szovjetunió

Jean Perrot
Université de la Sorbonne Nouvelle
Centre d'Études Finno-ougriennes
13, rue Santeuil
75005 Paris
Franciaország

Denis Sinor
Dept. of Uralic and Altaic Studies
Indiana University
Bloomington, Ind. 47401
USA

Szeli István
Filozofski fakultet
Institut za madarski jezik, književnost
i hungarološka istraživanja
Stevana Mušica bb
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Főtitkár

Klaniczay Tibor
MTA Irodalomtudományi Intézete
Budapest
Ménesi út 11–13.
Magyarország
1118

Főtitkárhelyettes (mb.)

Jankovics József
MTA Irodalomtudományi Intézete
Budapest
Ménesi út 11–13.
Magyarország
1118

A Végrehajtó Bizottság tagjai

Umberto Albini
Università di Genova
Facolta di Lettere
Via Balbi 4.
16136 Genova
Olaszország

Balassa Iván
Mezőgazdasági Múzeum
Budapest, Pf. 129.
Magyarország
1367

Bodnár György
MTA Irodalomtudományi Intézete
Budapest
Ménesi út 11–13.
Magyarország
1118

Bori Imre
Filozofski fakultet
Institut za mađarski jezik, književnost
i hungarološka istraživanja
Stevana Mušica bb
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

George F. Cushing
University of London
School of Slavonic and East European Studies
London WC 1E 7HU
Anglia

Czigány Lóránt
15 Temple Fortune Lane
London NW 11 7 UB
Anglia

Czine Mihály
ELTE Bölcsészettudományi Kar
Budapest
Pesti B. u. 1.
Magyarország
1052

Domokos Géza
Editura Kriterion
Pta. Scînteii 1
71341 Bucureşti
Románia

Hasan Eren
Cinnah Cad. 41/4.
Çankaya, Ankara
Törökország

Faragó József
Str. Drăgălina 8. ap. 14.
3400 Cluj-Napoca
Románia

István Futaky
Finnisch-ugrisches Seminar der
Georg-August-Universität
Theaterstrasse 14.
3400 Göttingen
NSZK

Gerhard Ganschow
Institut für Finnougristik der
Ludwig-Maximilians-Universität
Ludwigstr. 31.
8000 München 22
NSZK

Gunda Béla
Kossuth Lajos Tudományegyetem
Néprajzi Intézet
Debrecen 10. Pf. 16.
Magyarország
4010

Hajdú Péter
MTA I.Osztálya
Budapest
Münnich F. u. 7.
Magyarország
1051

Ilia Mihály
JATE Bölcsészettudományi Kar
Szeged
Egyetem u. 2.
Magyarország
6722

Imre Samu
MTA Nyelvtudományi Intézete
Budapest
Szentháromság u. 2.
Magyarország
1250

Kálmán Béla
KLTE Bölcsészettudományi Kar
Debrecen, Pf. 38.
Egyetem tér 1.
Magyarország
4010

Paul Kokla
Keele ja Kirjanduse Instituut
Lauristini 6.
200103 Tallinn
Szovjetunió

Mikko Korhonen
Helsingin Yliopisto Unkarilainen laitos
Fabianinkatu 33.
Helsinki 17.
Finnország

Kósa László
ELTE Bölcsészettudományi Kar
Budapest
Pesti B. u. 1.
Magyarország
1052

Petro Lizanec
Užgorodskij Gosudarstvennyj Universitet
Kafedra vengerskoj filologii
ul. Gorkovo 46.
294000 Užgorod
Szovjetunió

Jean-Luc Moreau
Institut National des Langues et
Civilisations Orientales
Chaire des Langues Finno-ougriennes
2, rue de Lille
75007 Paris
Franciaország

Nagy Péter
ELTE Bölcsészettudományi Kar
Budapest
Pesti B. u. 1.
Magyarország
1052

G. Battista Pellegrini
Istituto di Glottologia e Fonetica
Università di Padova
via Beato Pellegrino 1
35 100 Padova
Olaszország

Richard Pražák
Filozofická fakulta univ. JEP
Arne Nováka 1.
600 00 Brno
Csehszlovákia

Rákos Péter
Filozofická fakulta UK
Nam. Krasznoarmějců 2.
116 38 Praha 1.
Csehszlovákia

Károly Rédei
Universität Wien
Institut für Finno-Ugristik
Berggasse 11/1/2
1090 Wien
Ausztria

Oleg Rossijanov
Institut Mirovoj Literatury
im. Gorkovo
ul. Vorovskogo 25/a
Moskva
Szovjetunió

Gert Sauer
Akademie der Wissenschaften der DDR
Zentralinstitut für Sprachwissenschaft
Otto Nuschke Str. 22–23.
108 Berlin
Postfachnummer 1 298
NDK

Szabó Zoltán
3400 Cluj-Napoca
C.p. 358.
Románia

Szabolcsi Miklós
Országos Pedagógiai Intézet
Budapest
Gorkij fasor 17/21.
Magyarország
1071

Szathmári István
Helsingin Yliopisto Unkarilainen laitos
Fabianinkatu 33
00170 Helsinki
Finnország

Albert Tezla
5412 London Road
Duluth, Minn. 55804
USA

Tokunaga Yasumoto
Kansai Gaikokugo University
(Kansai University of Foreign Studies)
333 Kokura, Hirakata-shi
Osaka
Japán

Karol Tomiš
Literarnovedny ústav SAV
Konventná 13.
80100 Bratislava
Csehszlovákia

Vargyas Lajos
Budapest
Szabó Ilonka u. 49.
Magyarország
1015

Wéber Antal
ELTE Bölcsészettudományi Kar
Budapest
Pesti B. u. 1.
Magyarország
1052

Számvizsgáló Bizottság

Elnök

Anton Sivirsky
Laan von Poot 163
2566 EB Den Haag
Hollandia

Tagok

B. Lőrinczy Éva
MTA Nyelvtudományi Intézete
Budapest
Szentháromság u. 2.
Magyarország
1250

Jan Ślaski
Unywersytet Warszawski
Instytut Literatury Polskiej
Krakowskie Przedmieście 26/28
00-927/1 Warszawa
Lengyelország

Titkárság

Szervező titkár

Nyerges Judit
Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság
Budapest
Országház u. 30.
Magyarország
1250

Adminisztrátor

Bossányi Lászlóné
Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság
Budapest
Országház u. 30.
Magyarország
1250

Gazdasági vezető

Visóczki Márta
MTA Régészeti Intézete
Budapest
Úri u. 49.
Magyarország
1250

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság tiszteleti tagjai

Paul Ariste
Jakobszoni 7/A
Eesti NSV
202400 Tartu
Szovjetunió

Balogh Edgár
Str. Rákóczi 48.
3400 Cluj-Napoca
Románia

Bán Imre
Debrecen
Hatvan u. 1.
Magyarország
4026

Barta János
Debrecen
Múzeum u. 4.
Magyarország
4026

Astrik L. Gabriel
P.O. Box 578
Notre Dame, Indiana 46556
USA

Erkki Itkonen
Topeliuksenkatu 17 A 9
00250 Helsinki 25 F
Finnország

Kardos László
Budapest
Attila út 45.
Magyarország
1013

Keresztury Dezső
Budapest
Semmelweis u. 4.
Magyarország
1052

Ligeti Lajos
Budapest
Belgrád rkp. 26.
Magyarország
1056

Aurélien Sauvageot
1, av. Maurice Blondel
13100 Aix-en-Provance
Franciaország

Wolfgang Schlachter
Herzberger Landstrasse 20.
3400 Göttingen
NSZK

Vladimír Skalička
Dřevná 6.
120 00 Praha–Nové Město
Csehszlovákia

Szabó T. Attila
Str. Scarişoára 5. ap. 33.
3400 Cluj-Napoca
Románia

E. Abaffy Erzsébet
Budapest
Hegedűs Gy. u. 3. I/1.
Magyarország
1136

Daniel Abondolo
3657 Broadway 4 H
New York, N.Y. 10031
USA

Ács Pál
Budapest
Igmándi u. 31.
Magyarország
1112

Alexa Károly
Budapest
Gőgös Ignác u. 15.
Magyarország
1158

Alho Alhoniemi
Rätiälänk, 18, as. 5.
20840 Turku 84
Finnország

Alszeghyné Tési Edit
Budapest
Pongrácz út 17. P/I.
1. lp. I/4.
Magyarország
1101

Ferenc Andai
140 Calumet St.
Shawville, Que. JOX 2YO
Kanada

Zsuzsanna Andersen Bjørn
Bakkevej 11 E
3460 Birkerød
Dánia

Andor József
Janus Pannonius Tudományegyetem
Magyar Nyelvészeti Tanszék
Pécs, Pf. 9.
Magyarország
7601

András Sándor
9007 Sudbury Road
Silver Spring, Maryland 20910
USA

Andrásfalvy Bertalan
MTA Néprajzi Kutató Csoport
Budapest
Országház u. 30.
Magyarország
1014

Maria Teresa Angelini
Budapest
Őzgida u. 18/b.
Magyarország
1025

Angyalosi Gergely
Budapest
Harmat u. 146. VIII/33.
Magyarország
1104

Aniot Judit
Budapest
Apostol u. 9/c.
Magyarország
1023

Antal Árpád
Str. Scarişoara 5. ap. 29.
3400 Cluj-Napoca
Románia

Aradi András
Budapest
Garam u. 27. I/9.
Magyarország
1133

Marianne Asztalos
A-1060 Wien
Gumpendorferstr. 115/1/5
Ausztria

István Átányi
Gamla Lundagatan 1, 5 tr
117 26 Stockholm
Svédország

Markku Aukia
Kraatarinkuja 4 B 5
Turku 61
Finnország

Robert Austerlitz
404 Philosophy Hall
Columbia University
New York, N.Y. 10027
USA

Bába Iván
Budapest
Lövőház u. 28.
Magyarország
1024

Bachát László
Nyíregyháza
Kőrösi Csoma Sándor u. 21.
Magyarország
4400

Bagi Ferenc
Vojnova 32.
21208 Sremska Kamenica
Jugoszlávia

Bajomi Lázár Endre
Budapest
Kárpát u. 7/a.
Magyarország
1133

Bakó Ferenc
Eger
Szarvas Gábor u. 7. I/20.
Magyarország
3300

Sz. Bakró-Nagy Marianne
Budapest
Balzac u. 15.
Magyarország
1136

Balassa László
Budapest
Törökvész u. 6/b. fsz. 1.
Magyarország
1022

Balassa Péter
Budapest
Gellérthegyi út 31.
Magyarország
1016

Balázs János
Budapest
Otthon u. 28/a.
Magyarország
1118

Balázs Mihály
Szeged
Batthyány u. 31.
Magyarország
6722

Balázs-Piri Aladár
Josipa Kraša 33
Subotica
Jugoszlávia

Balla Gyula
Budapest
Tito u. 14.
Magyarország
1045

Balogh Dezső
Piaţa Mihai Viteazul 1. ap. 8.
3400 Cluj-Napoca
Románia

Balogh István
Debrecen
Dobozi u. 6. I/12.
Magyarország
4029

Nicolae Balota
32, rue de la Quintiniei
75015 Paris
Franciaország

Bańczerowski Janusz
Budapest
Vörösvári u. 7. VI/34.
Magyarország
1035

Bánhidi Zoltán
Budapest
Bocskai u. 28/a.
Magyarország
1153

Banó István
Budapest
Attila u. 25.
Magyarország
1013

Bánréti Zoltán
MTA Nyelvtudományi Intézete
Budapest
Szentháromság u. 2.
Magyarország
1014

Bányai János
21000 Novi Sad
Balzakova 45/3.
Jugoszlávia

Bányai László
Pécs
Rókus u. 5/b.
Magyarország
7624

Barabás Jenő
Budapest
Rákóczi u. 69.
Magyarország
1081

George Barany
2180 South Clayton
Denver, Colorado 80210
USA

Baranyai Zsolt
Szeged
Gyergyói u. 21/b.
Magyarország
6726

Bárdos Lajos
Budapest
Mártírok u. 64/b. I/8.
Magyarország
1027

Barlay Ö. Szabolcs
Budapest
Labda u. 2.
Magyarország
1065

Baróti Dezső
Budapest
Mohács u. 23.
Magyarország
1135

Raija Bartens
Laurinniityntie 5 A 3
00440 Helsinki 44
Finnország

Bárth János
Viski Károly Múzeum
Kalocsa
I. István u. 25.
Magyarország
6301

Bartha Antal
MTA Néprajzi Kutató Csoport
Budapest
Országház u. 30.
Magyarország
1250

Bartha Elek
Debrecen
Görgey u. 12. I/15.
Magyarország
4032

Bartha János
4300 Tirgu Mureş
Str. Busuiocului 5. ap. 2.
Románia

Enikő Basa Molnár
707 Snider Lane
Silver Spring MD 20904
USA

Serif Bastav
Cinnah cad. 106
Çankaya – Ankara
Törökország

Bata Imre
Élet és Irodalom Szerkesztősége
Budapest
Széchenyi u. 1.
Magyarország
1054

Batári Gyula
Budapest
Fehérvári út 21/a.
Magyarország
1117

Báthory János
Budapest
Barcsay u. 11. III/22.
Magyarország
1073

István S. Bátori
Sebastian-Kneipp-Strasse 35
5414 Vallendar
NSZK

Gustav Bayerle
2210 Rock Creek Drive
Bloomington, Ind. 47401
USA

Maria Becker-Dugantsy
Musikvägen 88
75250 Uppsala
Svédország

Bécsy Ágnes
Budapest
Karinthy Frigyes u. 4/6.
Magyarország
1111

Bécsy Tamás
Budapest
Vörösvári út 5. VII/37.
Magyarország
1035

Beke György
Str. Rachovei 56
3400 Cluj-Napoca
Románia

Bekéné Nádor Orsolya
Budapest
Akácfa u. 19.
Magyarország
1214

Békési Imre
Szeged
Szécsi u. 16/D.
Magyarország
6729

Béky-Halász Iván
Budapest
Új u. 6.
Magyarország
1173

Ramon Bela Armada
Marques de Urquijo 26° 3
Madrid – 3
Spanyolország

Bencsáthné Hajós Ilona
Budapest
Tolbuhin krt. 15.
Magyarország
1093

Benda Kálmán
Budapest
Molnár u. 5.
Magyarország
1056

Mihai Beniuc
București
Str. Gradina Bordei 51
Románia

Benkő László
Budapest
Fejér Lipót u. 61.
Magyarország
1119

Erzsébet Beöthy
Dijkgraafplein 31
1069-EK Amsterdam
Hollandia

Bereczki Gábor
Budapest
Jakab K. u. 28. III/12.
Magyarország
1148

Théodore Beregi
18, rue Charpentier
92270 Bois-Colombes
Franciaország

Berta Erzsébet Ágota
Debrecen
Micsurin út 70. VIII/137.
Magyarország
4031

Bertha Zoltán
KLTE Magyar Irodalomtörténeti Intézet
Debrecen
Pf. 52.
Magyarország
4010

Bertók Imre
82900 Bratislava
Súmračná 17.
Csehszlovákia

Bese Lajos
Budapest
Kútvölgyi u. 13/b.
Magyarország
1125

Bethlenfalvy Géza
ELTE Bölcsészettudományi Kar
Budapest
Izabella u. 43.
Magyarország
1077

Anna Biermann
Steinstr. 49.
5000 Köln 1
NSZK

Marianna D. Birnbaum
1159 Tellem Drive
Pacific Palisades
Los Angeles, Cal. 90272
USA

Bíró Ferenc
Budapest
Kende u. 18. IV/12.
Magyarország
1111

Bitskey István
Debrecen
Csemete u. 1. fsz. 4.
Magyarország
4026

Robert Blumstock
8 Daleview Court
Hamilton, Ont. L8S 3L8
Kanada

Imre Boba
7336-55th Avenue N.E.
Seattle, Wash. 98115
USA

Bodó Sándor
Eger
Kiss L. u. 23.
Magyarország
3300

Bodolay Géza
Budapest
Münnich F. u. 26.
Magyarország
1051

Bodri Ferenc
Esztergom
Irinyi J. u. 2/a.
Magyarország
2500

Bertrand Boiron
30, rue Émile Zola
80000 Amiens
Franciaország

Bojtár Endre
Budapest
Szamuely u. 17.
Magyarország
1093

Bókay Antal
Pécs
Darvas J. u. 10.
Magyarország
7632

Bollobás Enikő
ELTE Bölcsészettudományi Kar
Budapest
Pesti B. u. 1.
Magyarország
1052

Bor Kálmán
Budapest
Ág u. 7. I/1.
Magyarország
1016

Boronkai Iván
Budapest
Klauzál u. 29.
Magyarország
1072

Boros Judit
Budapest
Hollós Korvin Lajos u. 9.
Magyarország
1039

Andrew Boros-Kazai
P.O. Box 69
Fayetteville, NC 28302–0069
USA

Borsa Gedeon
Budapest
Nyúl u. 5.
Magyarország
1024

Borsi-Kálmán Béla
Halásztelek
Viola u. 1.
Magyarország
2314

Bosnyák István
Balzakova 49. III/66.
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Oliver Botar
66 Tivertan Ave.
Toronto, Ont. M4M 2L9
Kanada

Botka Ferenc
Budapest
Guszev u. 1. V/10.
Magyarország
1051

Botta István
Budapest
József krt. 65. IV/15a.
Magyarország
1085

Bradean Nelu
Budaörs
Lévai u. 13. IV/13.
Magyarország

Michael Arthur Branch
School of Slavonic and East
European Studies
University of London
London WC 1E 7HU
Anglia

Bredár Gyula
Dejvická 34
16 000 Praha 6
Csehszlovákia

Bela Brogyanyi
Kartäuserstr. 32.
7800 Freiburg i Br.
NSZK

Dalma Brunauer Hunyadi
39 Chesnut Street
Potsdam, N.Y. 13676
USA

Salvator Bueno
Calle 60, nr. 1303(altos)
Municipio Playa Cindad de la Habana
(Marianao La Habana)
Kuba

Alpár Bujdosó
Berglerstr. 17.
1210 Wien
Ausztria

Bujtás László Zsigmond
Budapest
Aulich u. 8. IV/6.
Magyarország
1054

Burány Béla
Gagarinova 24.
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Burgler Jezsó Erzsébet
6166 AC Geleen
Beekhoverstraat $4A^3$
Hollandia

V. Busa Margit
Budapest
Árpád fejedelem u. 45. II/11.
Magyarország
1023

Büky László
Szentendre
Lenin u. 10/a.
Magyarország
2000

Guglielmo Capacchi
Borgo Felino 39
43100 Parma
Olaszország

Gianpiero Cavaglià
Via Viotti 1.
10121 Torino
Olaszország

Nicolas Cazelles
14 bis rue Mouton-Duvernet
75014 Paris
Franciaország

Rudolf Chmel
Literarnovedny ústav SAV.
Konventná 13.
811 03 Bratislava
Csehszlovákia

Marija Cindori
Majšanski put 78
24000 Subotica
Jugoszlávia

J. G. Coates
Dougles Cottage
110 Catharine Street
Cambridge, CB1 3AR
Anglia

Lee Congdon
46 E. Laurel
Harrisonburg, Virg. 22801
USA

Carla Corradi
Vicolo dei Mulini N.1.
43100 Parma
Olaszország

Elżbieta Cygielska-Guttman
ul. Pięciolinii 7 m 12
02-784 Warszawa
Lengyelország

Czeglédy Károly
Budapest
Alig u. 10.
Magyarország
1132

Moritz Csáky
Bräunerstrasse 10.
1010 Wien
Ausztria

Csáky S. Piroska
Taras Ševčenko 6
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Csaloghné Pócs Éva
Budapest
Szinyei Merse u. 26. III/2.
Magyarország
1063

Csanda Sándor
Radarova 4.
82 900 Bratislava
Csehszlovákia

István Csapláros
ul. Anieli Krzywoń 6 m 21.
01-391 Warszawa
Lengyelország

Csapodi Csaba
Budapest
Hegyalja út 64. III/16.
Magyarország
1112

Csapodiné Gárdonyi Klára
Budapest
Hegyalja út 64. III/16.
Magyarország
1112

Csapody Miklós
Budapest
Fejér Lipót u. 63. VIII/62.
Magyarország
1119

János Csatlós
Lodjurets gata 263
136 64 Handen
Svédország

Éva Csató
Akebakkeskogen 57B
0490 Oslo 4.
Norvégia

Madeleine Csécsy
Résidence Mont Rabeau
Av. Mont Rabeau
06200 Nice
Franciaország

Csehné Szabó Márta
S. Miletity u. 114.
21 220 Bečej
Jugoszlávia

Cseke Péter
3400 Cluj-Napoca
Str. Gheorgheni 182/30
Románia

Csekéné Gyímesi Éva
3400 Cluj-Napoca
Str. Gheorgheni 182/30
Románia

Csepregi Márta
Budapest
Logodi u. 51.
Magyarország
1012

Csillag András
Szeged
Északi városrész 115/A.
Magyarország
6723

Andrea Csillaghy
Via Bellini 6
Mestra-Venezia 30171
Olaszország

K. Csilléry Klára
Budapest
Németvölgyi út 72/c.
Magyarország
1124

Csirpák Emil
Budapest
Ady Endre u. 129. C. 1.
Magyarország
1221

Csomasz Tóth Kálmán
Budapest
Hungária krt. 200.
Magyarország
1146

Csonka Ferenc
Budapest
Logodi u. 51.
Magyarország
1012

Csóra Karolin
Budapest
Batthyány u. 63.
Magyarország
1015

Csordás Mihály
Petőfi u. 18.
24321 Mali Idjoš
Jugoszlávia

Csúcs Sándor
Budapest
Magyar Lajos u. 4. X/54.
Magyarország
1036

Csukás István
Szeged
Fésű u. 3. B. II/7
Magyarország
6726

Csűrös Miklós
Budapest
Karinthy Frigyes u. 10.
Magyarország
1111

Marinella D'Alessandro
Salita S. Nicola da Tolentino 51
80132 Napoli
Olaszország

Dám László
Báthori István Múzeum
Nyírbátor
Pf. 28.
Magyarország
4301

Dán Róbert
Budapest
Balassi B. u. 2/b.
Magyarország
1055

Dánielisz Endre
Str. Infrătirii nr. 1.
Jud. Bihor
3650 Salonta
România

Dankó Imre
Debrecen
Múzeum u. 4. I/4a.
Magyarország
4026

Danyi Magdolna
24413 Palič
Ribarska 1
Jugoszlávia

Dávid Gyula
Editura Kriterion
Piaţa Stefan cel Mare 1.
3400 Cluj-Napoca
România

Debreczeni Attila
Debrecen
Honvéd u. 8.
Magyarország
4026

Linda Dégh
1008 S. Highland Avenue
Bloomington, Ind. 47401
USA

Deme László
Budapest
Fehérvári út 125. VIII/25.
Magyarország
1119

Dérczy Péter
Budapest
Mártírok útja 59. V/1.
Magyarország
1024

Pál Deréky
Halmg. 3/5.
A-1020 Wien
Ausztria

Georges Deshusses
22 chemin Rieu
1208 Genève
Svájc

Dévavári (Dér) Zoltán
Matka Vukovića 1/II
24000 Subotica
Jugoszlávia

Dezső László
Budapest
Dembinsky u. 36. III/28.
Magyarország
1071

Amedeo Di Francesco
via Leonardo da Vinci 12
03043 Cassino
Olaszország

Alpha A. Diallo
Vecsés
Lajos u. 19.
Magyarország
2220

Dienes Erzsébet
Szolnok
József Attila út 63.
Magyarország
5000

Dienes Ottó
Székesfehérvár
Münnich lakótelep 2. IV/2.
Magyarország
8000

Dobó Attila
A–7501 Rotenturm a.d. Pinka 69.
Ausztria

Dobóné Berencsi Margit
Eger
Olasz u. 23. III/8.
Magyarország
3300

Dobossy László
Budapest
Trombitás u. 17.
Magyarország
1026

Čavdar Dobrev
Kvartal Latera, bl. 4. vhod. A.
Sofia
Bulgária

Dombrovszky József
Debrecen
Hajdú J. u. 17. II/19.
Magyarország
4032

Domokos Pál Péter
Budapest
Budafoki út 10. C. I. 1.
Magyarország
1111

Domokos Péter
Budapest
Iglói út 10.
Magyarország
1118

Leslie S. Domonkos
59 Camelot Court
Canfield, Ohio 44406
USA

Ivan Doszpoly SJ
Jesuit Scholasticate
Kamishakujii 4-32-11
Nerima-ku
Tokyo 177
Japán

Dömötör Sándor
Budapest
Stoczek u. 13.
Magyarország
1111

Dömötör Tekla
Budapest
Rajk László u. 64/a.
Magyarország
1133

Duba Gyula
Fučikova c. 5.
80100 Bratislava
Csehszlovákia

Zinaida M. Dubrovina
196211 Leningrad
pr. Kosmonavtov 19-1-177
Szovjetunió

Dukkon Ágnes
Budapest
Lenin krt. 2.
Magyarország
1073

Truong Dang Dung
Hanoi 53548
20 Ly Thai To
Vietnam

Dümmerth Dezső
Budapest
Schönherz u. 5.
Magyarország
1117

Ecsedy Ildikó
Budapest
Búvár u. 1. I/5.
Magyarország
1035

Éder Zoltán
Budapest
Kisfaludy u. 40.
Magyarország
1082

Egri Péter
Budapest
Hegedűs Gyula u. 3. I/1.
Magyarország
1136

Elekti László
Budapest
Vöröshadsereg útja 103.
Magyarország
1021

Lajos Építető J.
3306 S. E. Taylor
Portland, Or. 97214
USA

Engel Károly
3400 Cluj-Napoca
Str. Septimiu Albini 99. Bl. 1. II/78.
Románia

Erdei-Albrecht Klára
2300 Kiel
Holtenauer Str. 112.
NSZK

Erdélyi István
Budapest
Szigeti J. u. 9. V/30.
Magyarország
1042

Erdélyi Zsuzsanna
Budapest
Váci u. 79. I/8.
Magyarország
1056

Erdődy Edit
Budapest
Eperjes u. 38.
Magyarország
1204

Éry László
Budapest
Thököly u. 90. mf.2.
Magyarország
1146

Viktoria Eschbach-Szabó
Markstr. 258
4630 Bochum
NSZK

Robert J. W. Evans
83, Norreys Road
Cumnor, Oxford OX2 9PU
Anglia

Fábián Pál
Budapest
Zsombolyai u. 8.
Magyarország
1113

Katalin Faerstain
Lerbjergvej 24
Lerbjerg
8370 Hadsten
Dánia

Falvy Zoltán
Budapest
Szentháromság u. 9-11.
Magyarország
1014

Falvyné Kardoss Éva
Budapest
Szentháromság u. 9-11.
Magyarország
1014

Fancsaly Éva
Pécs
Madách u. 5. Pf. 10.
Magyarország
7623

Faragó Adrienne
Nyúl
Tavasz u. 50.
Magyarország
9082

Magda Farago Leonardi
Via Orto Del Re 30
95124 Catania
Olaszország

Farkas József
Mátészalka
Móricz Zsigmond u. 63.
Magyarország
4700

Farkas László
Budapest
Hollókő u. 9.
Magyarország
1113

Fazekas Andrásné
Budapest
Kassa u. 1.
Magyarország
1028

Fazekas Tiborc
Lattenkamp 13.
2000 Hamburg 60.
NSZK

Fehér Erzsébet
Budapest
Fehérvári út 127.
Magyarország
1119

Fehér Imre
Törökszentmiklós
Kossuth Lajos u. 127.
Magyarország
5200

Fehérvári Győző
Budapest
József Attila u. 44–48.
Magyarország
1191

Fejős Zoltán
Budapest
Varga Gyula A. park. 4/b. IX/56.
Magyarország
1149

Fekete Péter
Eger
Koháry u. 1/a.
Magyarország
3300

Fél Edit
Budapest
Belgrád rkp. 27.
Magyarország
1056

Fenyő István
Budapest
Kékgolyó u. 15/b. IV/25.
Magyarország
1123

Aleksandr P. Feoktistov
pr. Ogoevskogo 7-2-212
117574 Moskva
Szovjetunió

Ferdinandy György
Box 5173, C.U.C. Station
Cayey, 00634, Puerto Rico
USA

Miguel de Ferdinandy
Box 21701 U.P.R.
Rio Piedras, Puerto Rico 00931
USA

Ferenczi Imre
Szeged
Petőfi S. sugárút 40/c.
Magyarország
6722

Ferenczi László
Budapest
Lenin krt. 40.
Magyarország
1073

Filep Antal
MTA Néprajzi Kutató Csoport
Budapest
Országház u. 30.
Magyarország
1250

Ian F. Finlay
94 Duchy Road
Harrogate HG1 2HA
Anglia

Viola M. N. Finn
50 Claylands Road
London SW8 1NZ
Anglia

Holger Fischer
Am Ladenzentrum 12
2057 Reinbek
NSZK

Fischer Sándor
Budapest
Fazekas u. 4.
Magyarország
1015

Albert Lange Fliflet
Krokeideveien 43
5047 Stend
Norvégia

István Fodor
Niehler Kirchweg 71
5000 Köln 60
NSZK

Fogarasi Miklós
Szeged
Bocskai u. 11.
Magyarország
6721

Fónod Zoltán
Azalková ul. 6.
829 00 Bratislava
Csehszlovákia

Font Zsuzsa
Szeged
Április 4. útja 2.
Magyarország
6725

Frank Gabriella
Budapest
Köztársaság u. 51.
Magyarország
1188

Katalin Frank-Schneider
Scheffelstr. 7.
69 Heidelberg
NSZK

Gisele Friedrichs
6055 S. Pollard PKWY
Baton Rouge, La.70808
USA

Fügedi Erik
Budapest
Corvin tér 6.
Magyarország
1011

Fülei-Szántó Endre
Budapest
Maros u. 4.
Magyarország
1122

Fülöp Géza
Budapest
Vérhalom u. 44.
Magyarország
1025

Fülöp Lajos
Budapest
Nárcisz u. 27.
Magyarország
1126

Fülöpné Csanak Dóra
Budapest
Vérhalom u. 44.
Magyarország
1025

Für Lajos
Budapest
Damjanich u. 42.
Magyarország
1071

Füzes Endre
Budapest
Tornalja u. 4.
Magyarország
1124

Füzi László
Alpári Gyula Szakközépiskola
Eger
Klapka u. 7.
Magyarország
3300

Gaál György Elemér
3400 Cluj-Napoca
Str. 23 Augustr nr. 29.
Románia

Gáborján Alice
Budapest
Béla király út 30/a.
Magyarország
1125

Dzumber Gagnidze
380015 Tbilisi
Ul. Cikovani 55.
Szovjetunió

Susan Gal
1050 George St. Apt. 10-J.
New Brunswick, N.J. 08901
USA

Galambos Ferenc Iréneus
Pfarrhof
7501 Unterwart
Ausztria

Gáll Ernő
Redactie Korunk
Str. Moţilor 3
3400 Cluj-Napoca
România

I. Gallasy Magdolna
Budapest
Zólyomi u. 38/d.
Magyarország
1112

Gárdonyi Sándor
Debrecen
Nagyerdei krt. 92.
Magyarország
4032

Gáspári László
Nyíregyháza
Ungvár sétány 2. VI/39.
Magyarország
4400

Gazda Klára
Str. Umbrei 1.
4000 Sf. Gheorghe
România

Gebri Mária
Budapest
Regös köz 4. IV/19.
Magyarország
1118

Emery George
8 Dickinson Street
Princeton, N.J. 08540
USA

Éva Gerevich-Kopteff
Henrik Sohlbergintie 25. A 4.
Helsinki 64
Finnország

Gergely Katalin
Budapest
Lidérc u. 6.
Magyarország
1121

B.Gergely Piroska
Str. Galaxiei 1/A
3400 Cluj-Napoca
România

Gerics József
Budapest
Dániel u. 23/g. I/5.
Magyarország
1125

Gerold László
21000 Novi Sad
Vojvode Putnika 13.
Jugoszlávia

Danilo Gheno
Vicolo Carlessi 16.
36060 Romano d'Ezzelino
(Vicenza)
Olaszország

Ginter Károly
Budapest
Rákóczi út 10.
Magyarország
1072

Gombáné Lábos Olga
Debrecen
Akadémia u. 113.
Magyarország
4032

Marie-Josephe Gouesse
6, rue Paul Bert
92130 Issy-les-Moulineaux
Franciaország

George Gömöri
University of Cambridge
Faculty of Modern and Medieval
Languages
Sidgwick Avenue
Cambridge CB3 9DA
Anglia

Görcsös Mihály
040 01 Košice
Cimborkova 27.
Csehszlovákia

Görcsösné Takáts Gizella
040 01 Košice
Cimborkova 27.
Csehszlovákia

Veronika Görög-Karády
69, rue Blomet
75015 Paris
Franciaország

Görömbei András
Debrecen
Doroszlai u. 110.
Magyarország
4032

Graf Rezső
Budapest
Krisztina krt. 71.
Magyarország
1016

Maria Green
207 Lake Crescent
Saskatoon, Sask. S7H 3A1
Kanada

Gregor Ferenc
Budapest
Vörösvári u. 5. II/12.
Magyarország
1035

Grendel Lajos
Vazovova 15
81107 Bratislava
Csehszlovákia

Grétsy László
MTA Nyelvtudományi Intézete
Budapest
Szentháromság u. 2.
Magyarország
1250

Grezsa Ferenc
Hódmezővásárhely
Hóvirág u. 14.
Magyarország
6800

János Gulya
Georg-August-Universität
Finnisch-ugrischer Seminar
Theaterstrasse 14.
3400 Göttingen
NSZK

Jurij P. Gusev
Institut mirovoj literatury
i.m. Gorkovo
ul. Vorovskogo 25/a.
121069 Moskva
Szovjetunió

Imre Gyenge
7400 Oberwart
Postfach 61.
Ausztria

Clara Gyorgyey
42 Derby Ave
Orange, Ct. 06477
USA

Győri-Nagy Sándor
Budapest
Balázs park 1. III/11.
Magyarország
1142

Auli Hakulinen
Susitie 23 as. 1.
00800 Helsinki
Finnország

Lauri Hakulinen
Mäyrytie 5 A5
00800 Helsinki
Finnország

Tibor Halasi-Kun
114, Morningside Drive
New York, N.Y. 10027
USA

Halász Előd
Szeged
Hunyadi János u. 4.
Magyarország
6722

Halász Péter
Budapest
Abádi u. 12.
Magyarország
1116

Victor E. Hanzeli
411 N.E. 81.
Seattle, Washington 98115
USA

Endre Haraszti
139, Mohawk Road
East Hamilton, Ont. L9A 2H4
Kanada

Haraszti György
Budapest
Keleti Károly u. 30.
Magyarország
1024

Harmatta János
ELTE Bölcsészettudományi Kar
Budapest
Pesti B. u. 1.
Magyarország
1052

Robert T. Harms
2609 Deerfoot Trail
Austin, Texas 78704
USA

Horst Haselsteiner
Daponteg 13/12
A-1030 Wien
Ausztria

Ulla Hauhia-Nagy
Budapest
Vérhalom u. 12-16.
Magyarország
1023

Havasi Zoltán
Budapest
Magyar Lajos u. 8.
Magyarország
1036

Heckenast Gusztáv
Budapest
Határőr u. 13/b.
Magyarország
1122

Heckenastné Veress Éva
Budapest
Határőr u. 13/b.
Magyarország
1122

Heé Veronika
Budapest
Sallai u. 4.
Magyarország
1136

Hegedűs József
Budapest
Kelenhegyi út 35/a.
Magyarország
1118

Hegedűs Rita
Pomáz
Bajcsy-Zsilinszky u. 2.
Magyarország
2013

Jolanta Helder
Oude Middelhorst 51
97 53 BR Haren
Hollandia

Heltai János
Budapest
Wesselényi u. 47. I/11.
Magyarország
1077

Herczeg Gyula
Budapest
Rákóczi út 65.
Magyarország
1081

Herman József
Budapest
Csalit u. 3.
Magyarország
1025

Herner János
Szeged
Szilléri sgt. 51/a.
Magyarország
6723

Robert Hetzron
1346 San Rafael Avenue
Santa Barbara CA 93109
USA

Hévizi Natália
Szeged
Lomnici u. 17. III/14.
Magyarország
6723

Hofer Tamás
Budapest
Szilágyi Erzsébet fasor 17.
Magyarország
1026

Hoffmann Tamás
Budapest
Berend u. 11.
Magyarország
1035

Holl Béla
Budapest
Kökörcsin u. 2. I/5.
Magyarország
1113

Honti László
Budapest
Pannonhalmi u. 37.
Magyarország
1118

Hopp Lajos
Budapest
Katona J. u. 35.
Magyarország
1137

Hoppál Mihály
Budapest
Szabó Ilonka u. 26.
Magyarország
1015

Hornyik Miklós
Jovana Bošković 3/I
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Horváth Béla
Bonyhád
Bezerédi u. 39.
Magyarország
7150

Horváth Judit
Budaőrs
Szivárvány u. 3. IV/34.
Magyarország
2040

Horváth Károly
Budapest
Vérmező u. 8. II/2.
Magyarország
1012

Horváth Katalin
Užgorod
ul. Mart 8. 3/58.
Szovjetunió

Horváth Mária
Budapest
Margaréta u. 11.
Magyarország
1126

Horváth Mátyás
Belgrádi ul. 12.
24415 Bački Vinogradi
Jugoszlávia

Horváth Tibor
Budapest
Kelenhegyi út 50. fsz.
Magyarország
1118

Marketta Huitu
Debrecen
Hadjú J. u. 16. VII/56.
Magyarország
4032

Stéphane Hunyadi
15, rue Aristide Briand
67400 Plobsheim
Franciaország

Marcella Husová-Rossová
Vlašska 24
11800 Praha 1
Csehszlovákia

Huszár Ágnes
Budapest
Szamuely u. 45. III/19.
Magyarország
1093

Miklós Hutterer
Froschaugasse 7/2/12
8010 Graz
Ausztria

Illés Endre
Budapest
Mányoki út 22.
Magyarország
1118

Illés László
Budapest
Trombitás u. 27. II/3.
Magyarország
1026

Illyés Elemér
I-25010 Pieve di Tremosine (BS)
Via Agher 4.
Olaszország

Imre László
Debrecen
Damjanich u. 32.
Magyarország
4028

Imre Mihály
Hódmezővásárhely
Szántó Kovács János u. 87.
Magyarország
6800

Ilma Ingold-Rakusa
Richard Kisslingweg 3
8044 Zürich
Svájc

Terho Itkonen
Krannilantie 8
01900 Nurmijärvi
Finnország

Margaret Christine Ives
97 Bowerham Road
Lancaster, Lancs
Anglia

K. Jakab Antal
Str. Vlahuţă
Bloc Lama B. sc. 2. VI/68.
3400 Cluj-Napoca
Románia

Jakab István
Záluţicka 11
829 00 Bratislava
Csehszlovákia

Jakócs Dániel
Szeged
Lugas u. 7. B/10.
Magyarország
6723

Janó Ákos
Sárospatak
Kádár Kata u. 21. 90.
Magyarország
3950

János István
Tokaj
Benedek Pál u. 7.
Magyarország
3910

Janurik Tamás
József Attila Tudományegyetem
Szeged
Egyetem u. 2.
Magyarország
6722

Janzsó János
Budapest
Kinizsi u. 2-6.
Magyarország
1092

Jávor Kata
Budapest
Mártírok útja 64/b.
Magyarország
1027

Jeney István
Nyíregyháza – Sóstóhegy
Fácán u. 17.
Magyarország
4481

Foma K. Jermakov
426020 Iževsk
ul. Lenina, d. 34. kv.25
Szovjetunió

Jónás Frigyes
Budapest
Bethlen Gábor u. 14. III/15.
Magyarország
1077

Joó Rudolf
Budapest
Dayka Gábor u. 11.
Magyarország
1118

József Farkas
Budapest
Karcag u. 59. I/8.
Magyarország
1116

Juhász Antal
Szeged
Vedres u. 18/a.
Magyarország
6726

Juhász Béla
Debrecen
Sinay M. u. 17. IX/39.
Magyarország
4027

Juhász Géza
Radnička 51.
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Jung Károly
Balzakova 26/31.
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Junger Ferenc
Filipa Filipovića 16/II.st. br. 7.
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Karl-Heinz Jügelt
Anton-Makarenko-Str. 2.
2520 Rostock-Evershagen
NDK

Kaán Miklósné Keszler Borbála
Budapest
Bartók Béla u. 7.
Magyarország
1114

Kabán Annamária
Str. Unirii 3. ap. 27.
3400 Cluj-Napoca
Románia

Kabdebó Lóránt
Budapest
Dózsa György út 19.
Magyarország
1146

Kajtár Mária
Budapest
Anker köz 2.
Magyarország
1061

Kakuk Zsuzsa
Budapest
Csopaki u. 3/a.
Magyarország
1022

Kálmán C. György
Budapest
Istenhegyi út 33c. fsz. 1.
Magyarország
1125

Kálmán Péter
Budapest
Beregszász u. 87 b.
Magyarország
1118

Kambe Takenori
190-01 Nishitama-gun,
Itsukaichi-machi, Todohara 593
Tokyo
Japán

Peter Kamenov
Sofia-1184
Mladost I., bl. 43. vh. 6.
Bulgária

Etelka Kamocka
30-091 Kraków
al. Bronowicka 85/31
Lengyelország

Kántor Lajos
Redacţie Korunk
Al. Moţilor 3.
3400 Cluj-Napoca
Románia

Karafiáth Judit
Budapest
Vércse u. 25/a.
Magyarország
1124

Outi Karanko-Pap
Budapest
Lóránt u. 24/a.
Magyarország
1125

André Karátson
12, avenue Junot
75018 Paris
Franciaország

Károly Sándor
Budapest
Törökvész u. 106/a.
Magyarország
1025

László v. Károlyi
Postfach 702
3400 Göttingen
NSZK

Paul Kárpáti
112 Berlin
Klement-Gottwald-Allee 115.
NDK

Kaarina Karttunen
Koskelantie 9 E 39
00610 Helsinki 61
Finnország

Katona Béla
Nyíregyháza
Iskola u. 3. I/1.
Magyarország
4400

Katona Gábor
Debrecen
Csanak u. 9. fsz. 1.
Magyarország
4032

Katona Imre
ELTE Bölcsészettudományi Kar
Folklore Tanszék
Budapest
Pesti B. u. 1.
Magyarország
1052

Väinö Kaukonen
Museokatu 30 A 11
00100 Helsinki 10
Finnország

Kázmér Miklós
Budapest
Bérc u. 9.
Magyarország
1016

Käfer István
Budapest
Somogyi B. u. 20.
Magyarország
1085

Keck Balázs
21000 Novi Sad
Vojvode Putníka 6.
Jugoszlávia

Kecskés András
Budapest
Nagyszalonta u. 16.
Magyarország
1118

Kelemen Tiborné
Budapest
Bem rkp. 15.
Magyarország
1011

Kelényi István
Érd, X.
Mecseki u. 11.
Magyarország
2030

Valentin K. Kelmakov
426004 Iževsk
ul. Udmurtskaja 199. kv. 297
Szovjetunió

Kemenes Géfin László
3421 Drummondt St. Apt. 114.
Montreal H3G 1X7
Kanada

Kemény Gábor
MTA Nyelvtudományi Intézete
Budapest
Szentháromság u. 2.
Magyarország
1250

Kenyeres Ágnes
Budapest
Városmajor u. 6.
Magyarország
1122

Kenyeres Zoltán
Budapest
Pasaréti út 119.
Magyarország
1026

Kerékgyártó László
Külügyminisztérium
Külügyi Intézete
Budapest
Bem rkp. 47.
Magyarország
1027

Kerényi Ferenc
Budapest
Árpád u. 12. VIII/199.
Magyarország
1215

Kertész Gyula
Országos Széchényi Könyvtár
Retrospektív Bibliográfiai Osztály
Budapest
Budavári palota F épület 435
Magyarország
1827

Kertész Katalin Lívia
Budapest
Donáti u. 59.
Magyarország
1015

Keserű Bálint
Szeged
Ságvári E. u. 6. I/24.
Magyarország
6722

Tibor Kesztyűs
Auf dem Lohberge 16.
3400 Göttingen
NSZK

Keveházi Katalin
Szeged
Róna u. 33/B. IV/12.
Magyarország
6723

Aron Kibédi Varga
Oostelijk Halfrond 69.
1183 Amstelveen
Hollandia

Kiefer Ferenc
Budapest
Bérc u. 7.
Magyarország
1016

H. Kígyóssy Edit
Budapest
Latinka S. u. 76–80.
Magyarország
1116

Kilián István
Budapest
Vörösmarty u. 19/a. II/12.
Magyarország
1074

Király Erzsébet
Budapest
Enikő u. 10.
Magyarország
1163

Király Lajos
Kaposvár
Petőfi S. u. 62.
Magyarország
7400

Kis Pintér Imre
Budapest
Ond vezér útja 17/c.
Magyarország
1144

Kispéter András
Budapest
Izabella u. 69.
Magyarország
1064

Kiss Antal
Debrecen
Csapó u. 79. V/15.
Magyarország
4029

Kiss Gy. Csaba
Budapest
Csalán u. 39/a. B.4.
Magyarország
1025

Kiss Jenő
Budakalász
Jókai u. 28.
Magyarország
2011

Kiss József
Budapest
Dózsa Gy. út 66. IV/4.
Magyarország
1076

Kiss Mária
Budapest
Várfok u. 8.
Magyarország
1012

Irmeli Kniivilä
JATE Bölcsészettudományi Kar
Szeged
Egyetem u. 2.
Magyarország
6722

Koczkás Sándor
Budapest
Damjanich u. 42. fsz. 1/a.
Magyarország
1071

Koczogh Ákos
Budapest
Konkoly Thege u. 13–17.
Magyarország
1121

R. Kocsis Rózsa
Budapest
Nárcisz u. 13–15.
Magyarország
1126

Kodolányi János
Budapest
Szilfa u. 9/a. fsz. 1.
Magyarország
1025

Kókay György
Budapest
Karolina út 51. I/1.
Magyarország
1113

Tiiu Kokla
Sõpruse pst. 210-26
200 034 Tallinn
Szovjetunió

Natalja Kolpakova
195267 Leningrad
pr. Lunačarskogo, d. 100. kv.447.
Szovjetunió

Aladár Komjáthy
Hungarian United Church
50 Graham Boulevard
Montreal, P.Q. H3P 2 Cl
Kanada

Komlovszki Tibor
Budapest
Hímző u. 11. VIII/43.
Magyarország
1039

Koncsol László
Fadruszova 1/IV
841 05 Bratislava
Csehszlovákia

Kontra Miklós
Budapest
Kőrösi Csoma út 35. V/66.
Magyarország
1105

Kornya László
Debrecen
Nagyerdei krt. 20.
Magyarország
4028

Korompay Klára
Budapest
Törcsvár u. 20.
Magyarország
1112

Kós Károly
Aleea Scarişoara 8/43.
3400 Cluj-Napoca
Románia

Kosáry Domokos
Budapest
Fátra tér 5.
Magyarország
1112

Božidar Kovaček
Bul. 23 Oktobra 73.
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Kovács Ágnes
MTA Néprajzi Kutató Csoport
Budapest
Országház u. 30.
Magyarország
1250

Kovács Ákos
Budapest
Váradi u. 17.
Magyarország
1035

Kovács András
Szeged
Mátyás tér 21.
Magyarország
6725

Kovács Béla
Budapest
Bánkút u. 53/c. fsz. 4.
Magyarország
1154

Kovács Éva
Debrecen
Kun Béla u. 6. III/1.
Magyarország
4027

Kovács Ferenc
Budapest
Ajtósi Dürer sor 27/b. fsz. 3.
Magyarország
1146

Kovács Gábor Zoltán
Hódmezővásárhely
Rudnay u. 53. fsz. 1.
Magyarország
6800

Kovács Győző
Felsőgöd
Stromfeld A. u. 20.
Magyarország
2132

Kovács Ilona
Budapest
Alsóvölgy u. 11.
Magyarország
1021

S. Kovács Ilona
Budapest
Miklós u. 7. V/28.
Magyarország
1035

Kovács István
Debrecen
Hatvani István u. 13.
Magyarország
4032

Kovács János
Str. Domniţa Anastasia 15. II/7.
70623 Bucureşti
Románia

Jerry D. Kovács
488 McKay Ave.
Windsor, Ont. N9B 1Z8
Kanada

Kovács József
Jirečekova 7/11
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Kovács József
Budapest
Békeharcos u. 8.
Magyarország
1171

Kovács József László
Budaörs
Szivárvány u. 8. II/12.
Magyarország
2040

Kovács László
Žitnoostrovské muzeum
929 01 Dunajska Streda
Csehszlovákia

K. Kovács László
Budapest
Bacsó B. u. 31. III/12a.
Magyarország
1084

Kovács László Lajos
2051 Robin Hood Lane
West Lafayette, Ind. 47906
USA

Martin L. Kovács
250 August Crescent
Regina, Saskatchewan
Kanada

Kovács Zsuzsa
Budapest
Kalap u. 12.
Magyarország
1037

Leslie Könnyű
5410 Kerth Road
St. Louis, Mo. 63128
USA

Könyves Tóth Kálmán
Budapest
Állomás u. 6. III/1.
Magyarország
1102

Köpeczi Béla
Művelődési Minisztérium
Budapest
Szalay u. 10–14.
Magyarország
1055

Kőszeghy Péter
Budapest
Engels tér 5. V/5.
Magyarország
1051

Eva Köves-Zulauf
Vogelbergstr. 15.
3550 Marburg 7
NSZK

Antoni Krawczykiewicz
ul. Egipska 5 m. 96
03-977 Warszawa
Lengyelország

Kresz Mária
Budapest
Gombocz Zoltán u. 12.
Magyarország
1118

Kretzoi Sarolta
Budapest
Semmelweis u. 8.
Magyarország
1052

Kristó Gyula
Szeged
Április 4. u. 39. I/1.
Magyarország
6722

Maria Krisztinkovich Horváth
3837 Osler Street
Vancouver, B.C. V6H 2W7
Kanada

Kríza Ildikó
Budapest
Istenhegyi út 35/a.
Magyarország
1125

Krizáné Nagy Ilona
Budapest
Zólyomi út 29. II/7.
Magyarország
1112

Kulcsár Péter
Egyetemi Könyvtár
Budapest
Károlyi Mihály u. 10.
Magyarország
1372

Kulcsár-Szabó Ernő
Budapest
Rózsa Richárd u. 28/30.
Magyarország
1221

Kulin Ferenc
Budakalász
Széchenyi u. 42.
Magyarország
2012

Kun András
Debrecen
Nagyerdei krt. 30.
Magyarország
4028

Kun László
Budapest
Kisdiófa u. 11. I/1.
Magyarország
1072

Kunt Ernő
Miskolc
Elek Tamás u. 30. III/1.
Magyarország
3529

Küllős Imola
Budapest
Üllői út 119. IV/65.
Magyarország
1091

Ago Künnap
202400 Tartu
Kaunase pst. 15-3.
Szovjetunió

A. D. Kylstra
de Savornin Lohmanlaan 30.
Groningen
Hollandia

Ladányi Sándor
Budapest
Páskomliget u. 4. IV/10.
Magyarország
1156

Ladó János
Budapest
Hímző u. 11. VI/33.
Magyarország
1039

Lakner Zoltán
Budapest
Remetehegyi út 154.
Magyarország
1037

Láng Gusztáv
Szombathely
Tolbuhin u. 10. VIII/30.
Magyarország
9700

Láng József
Budapest
Mária u. 46.
Magyarország
1085

Lars-Gunnar Larsson
Finsk-ugriska Institutionen
Uppsala Universitet
Box 513
751 20 Uppsala
Svédország

László Gyula
Budapest
Alkotmány u. 20. I/5.
Magyarország
1054

Hannu Launonen
Fabianinkatu 3B 18
00130 Helsinki
Finnország

Csilla Lavotha
Lapplandsresan 16
752 56 Uppsala
Svédország

Oscar Lazar
Institutionen för Finsk-ugriska Språk
vid Lunds universitet
Sparta Tunavägen 39c Box 7018
220 07 Lund
Svédország

Rosalyne Lebeau
220 Boul. Voltaire
75011 Paris
Franciaország

Ildikó Lehtinen
Mannerheimintie 2-23. A 7
00250 Helsinki 25
Finnország

Lengyel András
Szeged
Zászló u. 4/B. III/9.
Magyarország
6722

Lengyel Béla
Budapest
Kossuth Lajos tér 16–17.
Magyarország
1055

Lengyel Dénes
Budapest
Corvin tér 5.
Magyarország
1011

Lévay Edit
Budapest
Lógodi u. 51. I/9.
Magyarország
1012

Lichtmann Tamás
Budapest
Búvár u. 1. II/12.
Magyarország
1035

Hans Lindholm
Ragnar Lodbroks grand 19
223 75 Lund
Svédország

Barbara Lotze
462 Hartz Ave
Meadville, PA. 16335
USA

Dieter P. Lotze
462 Hartz Ave
Meadville, PA. 16335
USA

Lovász Irén
Budapest
Zugligeti út 34. II/7.
Magyarország
1121

Lőkös István
Eger
Kiss Lajos u. 23. II/6.
Magyarország
3300

Lőrincz Jenő
Budapest
Alpári Gyula u. 7. I/3.
Magyarország
1051

Lőrincze Lajos
MTA Nyelvtudományi Intézete
Budapest
Szentháromság u. 2.
Magyarország
1250

Lőrinczy Huba
Szombathely
Rohonci út 19. V/24.
Magyarország
9700

Andrew Ludányi
423 N. Johnson Street
Ada, Ohio 45 810
USA

Ludányi Mária
Eger
Jókai u. 10.
Magyarország
3300

Miklós Luif
Buchholzstr. 141
8053 Zürich
Svájc

H. Lukács Borbála
Budapest
Herman Ottó u. 7.
Magyarország
1022

Lukácsy Sándor
Budapest
Hegedűs Gy. u. 48.
Magyarország
1133

Georg Lück
Karl-Maron-Str. 20.
1140 Berlin
NDK

Maácz László
Budapest
Árpád u. 23.
Magyarország
1161

Karlheinz Mack
Endemanngasse 6-18/2/1/7
A-1238 Wien-Mauer
Ausztria

Madár Lajos
Budapest
Guszev u. 5. I/2.
Magyarország
1051

Mádl Antal
Budakeszi
Petőfi u. 13.
Magyarország
2092

Judith Magyar
178 Oakdene Avenue
Teaneck, N.J. 07666
USA

Magyar Miklós
Budapest
Apostol u. 12.
Magyarország
1023

Magyarfalvi Lajos
Budapest
Zsombolyai u. 12. II/5.
Magyarország
1113

Magyarfalvi Lajosné
Budapest
Zsombolyai u. 12. II/5.
Magyarország
1113

Sándor A. Magyari
Bächliwis 21
8184 Bachenbülach
Svájc

Lili Maisuradze
Tbilisi-15
ul. Dolidze, korp.26. 3/kv.97.
Szovjetunió

Majoros Csilla
1055 Berlin
Rudolf-Schwarz-Str. 1.
NDK

Adam Makkai
360 MacLaren Lane
Lake Bluff, Illinois 60044
USA

Manherz Károly
Budapest
Ipoly u. 1/a.
Magyarország
1133

Gianguido Manzelli
Universita di Pavia
Istituto di Glottologia
Strada Nuova, 65
27100 Pavia
Olaszország

Angela Marcantonio
Via Dei Venti 11
00186 Roma
Olaszország

Markó Imre Lehel
Pölöskefő
Magyarország
8773

Markovszkiné Bur Márta
Szófia
Krasna selo 214. vh. 9.
Bulgária

Marosi-Bonaldi Teréz
Via Caldara, 57.
26015 Soresina CCR.
Olaszország

Marosi Ildikó
Str. Köteles Sámuel 5.
4300 Tirgu-Mureş
Románia

Eva Martins
Medsolsbacken 17
16237 Vällingby
Svédország

Marton Mária
Janus Pannonius Tudományegyetem
Pécs
Ifjúság u. 6.
Magyarország
7604

D. Mátai Mária
Budapest
Iglói u. 10. I/8.
Magyarország
1118

Máté Györgyi
Pécs
József u. 17/2.
Magyarország
7621

Máté Jakab
Budapest
Törökvész u. 59/c. I/7.
Magyarország
1025

József Matuz
Sundganalle 21.
7800 Freiburg i. Br.
NSZK

May István
Budapest
Benczúr u. 39/a.
Magyarország
1068

Klara Mayer
Moskva
ul. Ibragimova, d. 5. korp. 1.kv. 71.
Szovjetunió

Ivan P. Megela
ul. Malinovskogo 27/23.kv.432.
252210 Kiev
Szovjetunió

Melczer Tibor
Budapest
Eötvös Loránd u. 1.
Magyarország
1053

F. Mészáros Henrietta
Budapest
Goldmark Károly u. 9. I/1.
Magyarország
1122

Mészáros István
Budapest
Csaba u. 8.
Magyarország
1122

Mezei Márta
Budapest
Lajos u. 109.X/59.
Magyarország
1036

Mező András
Oros
Cifra fasor 9.
Magyarország
4551

Mikes Melánia
Fruškogorska 37.
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Mikó Krisztina
Budapest
Lógodi u. 72.
Magyarország
1012

Mikóné Kékes Marianna
Budapest
Ciklámen u. 14.
Magyarország
1146

Mikola Tibor
Szeged
Középfasor 7/b.
Magyarország
6726

Mizser Lajos
Nyíregyháza
Fazekas János tér 4. VI/50.
Magyarország
4400

Mokány Sándor
Budaörs
Lévai u. 29. II/41.
Magyarország
2040

Mokányné Nagy Katalin
Budaörs
Lévai u. 29. II/41.
Magyarország
2040

Mokuterné Katus Elvira
Budapest
Hébelt Ede u. 10.
Magyarország
1026

Molnár Csikós László
Sava Kovačević 43.
24430 Ada
Jugoszlávia

A. Molnár Ferenc
KLTE Magyar Nyelvtudományi Tanszék
Debrecen
Pf. 54.
Magyarország
4010

Molnár Ildikó
Budapest
Móricz Zsigmond körtér 2. V/1.
Magyarország
1117

H. Molnár Ilona
Budapest
Néphadsereg u. 5. IV/4.
Magyarország
1055

Molnár István
Str. Bizacului 19.
Cristuru Secuiesc. Jud. Harghita
Románia

Molnár József
Budapest
Bajcsy Zs. köz 2.
Magyarország
1065

Molnár Szabolcs
Str. Târgu-Neamt 16. Bl. D 4. ap. 29.
77486 Bucureşti
Románia

Molnárné Nagy Ilona
Debrecen
Csapó u. 4. VI/100.
Magyarország
4024

Monok István
Szeged
Róna u. 33/B. IV/12.
Magyarország
6723

Morvay Judit
Szentendre
Vasvári P. u. 8.
Magyarország
2000

Móser Zoltán
Bicske
Erőmű lakótelep I.ép. I/4.
Magyarország
2060

Mózes Huba
Str. Unirii 6. ap. 7.
3400 Cluj-Napoca
Románia

Mózsi Ferenc
Rauchova 16/V
883 30 Bratislava
Csehszlovákia

Nacsády József
Szeged
Tábor u. 5. II/4.
Magyarország
6722

Nagy Gábor
Budapest
Koszta József u. 3. II/8.
Magyarország
1124

Nagy Imre
Pécs
Bessenyei u. 2.
Magyarország
7625

István Nagy
117449 Moskva
ul. Švernika 19.korp. 1. kv.421.
Szovjetunió

Nagy János
Debrecen
Becskereki u. 2. II/12.
Magyarország
4024

Nagy Jenő
Str. 23. August 33.
3400 Cluj-Napoca
Románia

Nagy Károly
450 Wheeler Place
Somerset, N.J. 08873
USA

Nagy László
Budapest
Hajós u. 19. II/10a.
Magyarország
1065

Nagy Miklós
Budapest
Október 6. u. 5. II/11.
Magyarország
1051

K. Nagy Olga
Str. Soporului 70. ap. 49.
3400 Cluj-Napoca
Románia

Pál Nagy
139, Av. J. Jaurès
92129 Montrouge
Franciaország

Nagy Sándor
Eger
Lenin u. 6. IV/3.
Magyarország
3300

Jonka M. Najdenova
1606 Sófia-6
Bogdanovec 4.
Bulgária

Karl Nehring
Degenfeldstr. 1.
D-8 München 40
NSZK

Némedi Lajos
Debrecen
Dóczy J. u. 12.
Magyarország
4032

Nemes István
Pécs
Jókai u. 47.
Magyarország
7622

Nemeskürty István
Budapest
Pozsonyi út 32.
Magyarország
1137

Németh G. Béla
Budapest
Hermánd u. 25.
Magyarország
1112

Németh Gábor
Kalocsa
Vörösmarty u. 111.
Magyarország
6300

István Németh
Kleistgasse 3
1030 Wien
Ausztria

Németh S. Katalin
Budapest
Csalogány u. 6–10. II/54.
Magyarország
1015

Németiné Sargina Ludmilla
Budapest
Pozsonyi út 42.
Magyarország
1137

Indra Petrova Nikolova-Markova
Sofia-1000
ul. Turko-45. II.
Bulgária

Nobel Iván
Budapest
Fürj u. 21.
Magyarország
1124

Piret Norvik
Keele ja Kirjanduse Instituut
Lauristini 6.
200103 Tallinn
Szovjetunió

Novák László
Nagykőrös
Czeglédi út 19.
Magyarország
2750

Djuro Novalić
ul. Plemićeva 6. IV.
41000 Zagreb
Jugoszlávia

Jerzy Robert Nowak
Polski Instytut Spraw
Mydzynarodowych
Warecka 1/a.
Warszawa
Lengyelország

Louis Nyéki
115, rue Jean Bleuzen
92170 Vanves
Franciaország

Nyíri Antal
Szeged
Zöld Sándor u. 2/b.
Magyarország
6724

Nyirkos István
Debrecen
Bethlen u. 42–44. V/25.
Magyarország
4026

Nyírő Lajos
Budapest
Damjanich u. 40.
Magyarország
1071

Ódor László
Budapest
Csalán u. 33/b.
Magyarország
1025

Olasz Sándor
Szeged
Cinke u. 7/4.
Magyarország
6726

Olsvai Imre
Budapest
Mészöly u. 5. I/6.
Magyarország
1117

Oltyán Béla
Szeged
Építő u. 11/b.
Magyarország
6723

Šimon Ondruš
Púpavova 39.
816 00 Bratislava
Csehszlovákia

Ónodi László
Budapest
Kérő u. 12. I/6.
Magyarország
1112

Ónody Éva
Budapest
Ungvár u. 44/a.
Magyarország
1142

Orlovszky Géza
Budapest
Buday L. u. 2. II/3.
Magyarország
1024

Orosz Béla
Nyíregyháza
Korányi F. u. 32/d. II/6.
Magyarország
4400

Orosz Márta
Šafárikova u. 152.
048 01 Rožňava
Csehszlovákia

Ozsvald Lászlóné Incze Éva
Budapest
Puskás T. u. 21.
Magyarország
1119

Ördög Ferenc
Nagykanizsa
Bolgár hadsereg u. 8/a.
Magyarország
8800

Ötvös Péter
Szeged
Oroszlán u. 4.
Magyarország
6720

Pach Zsigmond Pál
Budapest
Németvölgyi út 72/c.
Magyarország
1124

Pajorin Klára
Budapest
Villányi út 20/a. IV/2.
Magyarország
1113

Pál József
Gyömrő
Bercsényi u. 69.
Magyarország
2230

Paládi-Kovács Attila
Budapest
Széchenyi u. 1/a. V/82.
Magyarország
1054

Palásti Sándorné
Budapest
Krecsányi u. 20.
Magyarország
1025

Pálfy Gyula
Fót
Tanács u. 18.
Magyarország
2151

Pálmai Kálmán
Budapest
Borbolya u. 5.
Magyarország
1023

Pauline Palmeos
202400 Tartu
Ropka 19-38.
Szovjetunió

Jelena D. Panda
117279 Moskva
ul. Ostrovitjanova 33/a.
Szovjetunió

Pándi Pál
Budapest
József nádor tér 8.
Magyarország
1051

Papp Ferenc
Debrecen
Batthyány u. 9. III/4.
Magyarország
4020

Papp István
Szeged
Felsőváros 138/b.
Magyarország
6723

Tibor Papp
40, rue Pascal
75013 Paris
Franciaország

Jaroslava Pašiakova
Sedlačkova u. 6.
816 00 Bratislava – Rovnice II.
Csehszlovákia

Pastyik László
Kiss Ernő u. 8/c.
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Pásztor Emil
Eger
Rózsa Károly u. 4.
Magyarország
3300

Pataky András
54327 Bilje
Jugoszlávia

Pató Imre
Mosa Pijade ul. 16.
24420 Kanjiza
Jugoszlávia

Péchy Blanka
Budapest
Bajza u. 1.
Magyarország
1071

Penavin Olga
Veljka Petrovića 6/47
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Péntek János
Universitatea Babeș-Bolyai
Str. Horea 31.
3400 Cluj-Napoca
Románia

Martha Pereszlényi Pintér
45 Sunnyside Lane
Columbus, Ohio 43214
USA

Pesovár Ernő
Budapest
Vöröshadsereg u. 77.
Magyarország
1021

Péter Katalin
Budapest
Határőr u. 41.
Magyarország
1122

Péter László
Szeged – Szőreg
Szerb u. 60.
Magyarország
6771

Petneki Áron
Budapest
Előpatak u. 1. V/5.
Magyarország
1118

János S. Petőfi
Heidelberger Weg 7.
4800 Bielefeld 1
NSZK

Pintérné Eőry Vilma
Budapest
Centenáriumi lakótelep M/2. ép. I. lp. II/2.
Magyarország
1165

Pók Lajos
Budapest
Pasaréti út 74.
Magyarország
1026

Polónyi Szűcs Szilárd
Budapest
Füredi út 5/d. I/5.
Magyarország
1144

Pomogáts Béla
MTA Irodalomtudományi Intézete
Budapest
Ménesi út 11–13.
Magyarország
1118

Péter Pór
5, rue Fr. Chopin
54000 Nancy
Franciaország

Posgay Ildikó
Budapest
Előpatak u. 9/c.
Magyarország
1118

Pusztai Ferenc
Budapest
Zrínyi u. 3. fsz. 2.
Magyarország
1195

Pusztay János
ELTE Bölcsészettudományi Kar
Budapest
Pesti B. u. 1.
Magyarország
1052

Rácz Endre
Budapest
Várfok u. 12. I/2.
Magyarország
1012

Rácz Olivér
Nagyova 15.
841 01 Bratislava
Csehszlovákia

Radics Katalin
Budapest
Rajk László u. 30.
Magyarország
1136

Radó György
Budapest
Petőfi S. u. 9.
Magyarország
1052

Rosemarie Radomski-Brachwitz
Roonstr. 12.
2300 Kiel 1
NSZK

Ráduly János
3289 Chibed 384.
Jud. Mureş
Románia

Anton Maria Raffo
Via Carducci 3
Firenze
Olaszország

Ránki György
Budapest
Horváth u. 25–27.
Magyarország
1027

Ilona Reinhardt-Ragályi
Waldenburger Ring 9.
5300 Bonn 1
NSZK

Révész Bertalan
Leninova tr. 78/7
949 01 Nitra
Csehszlovákia

Alexandre Romano Rezek
C.P. 9112
01051 São Paolo
Brazília

Erich F. Rieger
Kieselweg 25
7500 Karlsruhe 41
NSZK

Ritoók Zsigmondné
Budapest
Mátyás u. 20.
Magyarország
1093

Ralf-Peter Ritter
Seminar für Vergleichende und
Indogermanische Sprachwissenschaft
1000-Berlin 33
Fabeckstr. 7.
West-Berlin

Rohonyi Zoltán
Aleea Iezer Bl. J3 ap. 29.
3400 Cluj-Napoca
România

Róka Jolán
Budapest
Abonyi u. 27.
Magyarország
1146

M. Róna Judit
Budapest
Fehérvári út 48. I/2.
Magyarország
1119

Róna-Tas András
Budapest
Csörsz u. 1.
Magyarország
1123

Rónai Béla
Szekszárd
Béri Balogh Ádám u. 41. V/16.
Magyarország
7100

Paolo Rónai
Caixa Postal 299
28600 Nova Triburgo
Brazília

Rónay László
Budapest
Mandula u. 36.
Magyarország
1025

Rottler Ferenc
Tudományos Ismeretterjesztő Társulat
Budapest
Bródy Sándor u. 16.
Magyarország
1088

Rózsa Zoltán
Budapest
Szőlő köz 3.
Magyarország
1032

Ruzsiczky Éva
Budapest
Ág u. 5.
Magyarország
1016

Kira Šahova
Bulv. Ševčenko 14.
Universitet Ševčenko
Kiev
Szovjetunió

Sallay Géza
Budapest
Bakáts tér 8.
Magyarország
1092

Ivan Sanders
4 Coed Lane
Stony Brook, N.Y. 11790
USA

Paolo Santarcangeli
Via Villa della Regina 26
10131 Torino
Olaszország

Sántha Teréz
Budapest
Lenin körút 2. II/15.
Magyarország
1073

Stéphane Sarkany
51r Evered Av.
Ottawa, Ont. K1Z 5K9
Kanada

Anna E. Sarkisjan
375019 Jerevan
ul. Barekamutjan 50 b. 18.
Szovjetunió

Sárközy Péter
Budapest
Molnár u. 24.
Magyarország
1056

Sárosi Bálint
Budapest
Áldás u. 11.
Magyarország
1025

Kálmán Sass
Av. de la Couronne 297, bte 12.
1050 Bruxelles
Belgium

Wendy Saul
1868 N.Ave 56.
Los Angeles, Calif. 90042
USA

Ingrid Schellbach-Kopra
Niittykummuntie 3 C 21
02200 Espoo 20
Finnország

Gabriella Schubert
Steinäckerstrasse 19
1000 Berlin 45
West-Berlin

Brigitte Schulze
1271 Birkenstein
Am Fliess 60
NDK

Schütz Ödön
Budapest
Magyar u. 52.
Magyarország
1053

Gavril Scridon
Str. Al. Ciura 6
3400 Cluj-Napoca
Románia

Sebestyén Árpád
Debrecen
Sétakert u. 24.
Magyarország
4027

Georg von Sebestyén
Auerspergstr. 19.
A-1080 Wien
Ausztria

Tonu Seilenthal
202400 Tartu
Pikk 74/12.
Szovjetunió

Selmeczi Kovács Attila
Göd
Ady Endre u. 94.
Magyarország
2132

Senga Toru
Okusa Higashiyashiki 65
Chita, Aichi 478
Japán

Vjačeslav T. Sereda
117330 Moskva
ul. Družby 10/32. kv. 136.
Szovjetunió

Seregy Lajos
Budapest
Sasadi út 7.
Magyarország
1118

Seres András
Str. Geié 207
4013 Arcus, Jud. Covasna
Románia

Serfőzőné Gémes Magda
Néprajzi Múzeum
Budapest
Kossuth L. tér 12.
Magyarország
1055

Ivan Šestalov
192028 Moskva
ul. Mohovaja 28. kv. 76.
Szovjetunió

Peter A. Sherwood
School of Slavonic and East
European Studies
University of London
London WC 1E 7HU
Anglia

Andrzej Sieroszewski
ul. Sielecka 59/63 m. 22.
00-738 Warszawa
Lengyelország

Anna Sikos
Via Ceradini 5.
Milano
Olaszország

Sima Ferenc
Mudroňova 85
811 03 Bratislava
Csehszlovákia

Simoncsics Péter
ELTE Bölcsészettudományi Kar
Budapest
Pesti B. u. 1.
Magyarország
1052

Sipos Lajos
Budapest
Venetiáner u. 27.
Magyarország
1041

Siposné Sárdi Margit
Budapest
Fehérvári út 125. IV/46.
Magyarország
1116

Blagoj Šklifov
Sofia
Mladost-I. bl. 73/b.
Bulgária

Jerzy Snopek
01-318 Warszawa
ul. Grzelszczaka 8 m 40
Lengyelország

Soltész Zoltánné
Budapest
Kálló esperes u. 2. I/7.
Magyarország
1124

Solymos Ede
Baja
Deák Ferenc u. 1.
Magyarország
6500

Somlyó György
Budapest
Szent István park 14.
Magyarország
1137

Songmoo Kho
Töölönkatu 44-48. D. 62.
00250 Helsinki 25.
Finnország

Antti Sovijärvi
Mäntytie 17 B 24
00270 Helsinki 27
Finnország

Michael Sozan
228 Franklin Street
Slippery Rock, Penns. 16057
USA

Sőtér István
Budapest
Jégverem u. 5.
Magyarország
1011

Stauder Mária
Budapest
Orion u. 7. III/26.
Magyarország
1214

Magdolna Veselinović Šulc
Skofevska 8/II
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Surányi Ibolya
Budapest
Liszt Ferenc tér 6. II/24.
Magyarország
1061

Imre Surányi
6000 Frankfurt am Main
Auf der Lindenhöhe 23.
NSZK

Leonid I. Suviženko
199155 Leningrad
ul. Korablestroitelej 46. I/644.
Szovjetunió

Soňa Švecová
Na vrstvách 970
14700 Praha 4
Csehszlovákia

Szabadfalvi József
Herman Ottó Múzeum
Miskolc
Szabadság tér 3. Pf. 4.
Magyarország
3501

Szabics Imre
Budapest
Eperjes u. 38.
Magyarország
1204

Szabó András
Budapest
Pázsitos sétány 10. IV/27.
Magyarország
1203

Szabó Dénes
Budapest
Mester u. 57. fe. 2.
Magyarország
1095

Szabó Ferenc S. J.
Via dei Penitenzieri 20
00193 Roma
Olaszország

Szabó Géza
Budapest
Bertalan Lajos u. 11. fsz. 3.
Magyarország
1111

Szabó Géza Lajos
Szombathely
Schönherz Z. krt. 19. II/11.
Magyarország
9700

Szabó Győző
Budapest
Tüske u. 10.
Magyarország
1026

Szabó József
Szeged
Debreceni u. 5/b. 138.
Magyarország
6723

Z. Szabó László
Győr
Lenin u. 79.
Magyarország
9024

Mátyás Szabó
Östermalmsgatan 72
114 50 Stockholm
Svédország

Szabó T. Ádám
Budapest
Előpatak u. 9/c.
Magyarország
1118

Szabó Zoltán
Budapest
Hámán Kató u. 20.
Magyarország
1096

Szabó Zsolt
Str. Rákóczi 15.
3400-Cluj-Napoca
Románia

Szajbély Mihály
Szeged
Ságvári u. 8–10/A.
Magyarország
6722

Szakolczay Lajos
Budapest
Hollós Korvin Lajos u. 9.
VI/17.
Magyarország
1039

Manana Szaladze
Budapest
Bajza u. 8. II/2.
Magyarország
1071

Szalai Sándorné
Budapest
Lovag u. 12.
Magyarország
1066

Szalai Zsuzsa
Budapest
Lajos u. 119.
Magyarország
1036

Vilma Szalay
Centralvägen 21
240 23 Dösjebro
Svédország

Szász János
Uniurea Scripttorilor
Calea Victoriei 115
Bucureşti 1
Románia

Szávai János
Budapest
Szent István krt. 16.
Magyarország
1137

Szeberényi Zoltán
Kukorelliho 301
949 01 Nitra – Store mesto
Csehszlovákia

Szegedy-Maszák Mihály
Budapest
Völgy u. 25.
Magyarország
1021

Szegfü László
Szeged
Tápéi u. 23. II/6.
Magyarország
6723

Székely András
Budapest
Rákosvölgyi u. 8.
Magyarország
1106

Széles Klára
Budapest
Csengery u. 24. II/16.
Magyarország
1074

Szende Aladár
Budapest
Diószegi út 50/a.
Magyarország
1113

Szendi Zoltán
Pécs
Hajdú Gy. u. 17.
Magyarország
7632

Szendrei Janka
Budapest
Nagybányai út 35.
Magyarország
1025

Thomas Szendrey
655 West 8 Street
Erie, Pa 16502
USA

Szentgyörgyvári Artur
Budapest
Pozsonyi út 44.
Magyarország
1133

Szentimrei Judit
Str. Rákóczi 15.
3400 Cluj-Napoca
Románia

Szentmihályi Imre
Zalaegerszeg
Landorhegyi út 14/b. C. lh.
Magyarország
8900

Szépe György
MTA Nyelvtudományi Intézete
Budapest
Szentháromság u. 2.
Magyarország
1014

Szepesy Gyula
Budapest
Vörös Hadsereg útja 371.
Magyarország
1182

Szidiropulosz Archimedesszné
Kolczonay Katalin
Budapest
Virág u. 23. VI/35.
Magyarország
1043

Szigethy Gábor
Budapest
Buday László u. 5/a. I/2.
Magyarország
1024

Szigeti Lajos Sándor
Szeged
Keresztöltés u. 21/a. V/15.
Magyarország
6723

Szíj Enikő
Budapest
Rajk László u. 9. I/3.
Magyarország
1136

Sziklay László
Budapest
Márvány u. 40. III/29.
Magyarország
1126

Szilágyi Ferenc
Budapest
Somlói út 30/b.
Magyarország
1118

Szilágyi Miklós
Budapest
Búvár u. 30. X/53.
Magyarország
1035

Szilágyi N. Sándor
Str. J. S. Bach 4. sc.B.I/13.
71436 Bucureşti
Románia

Szili Katalin
Budapest
Felsőzöldmáli út 61–65.
Magyarország
1025

Szirmai Éva
Keszthely
Gagarin u. 12.
Magyarország
8360

Szkárosi Endre
Budapest
Váci út 34.
Magyarország
1132

Szondi György
Budapest
Fazekas u. 10–14. II/13.
Magyarország
1027

Szőke György
Budapest
Nyúl u. 14.
Magyarország
1026

Szőllősy-Sebestyén András
Budapest
Erdőkerülő út 15. VII/21.
Magyarország
1157

Szőnyi György Endre
Szeged
Dózsa György u. 10.
Magyarország
6720

Szörényi László
Budapest
Huszti u. 31. fsz. 3.
Magyarország
1031

Szuromi Lajos
Debrecen
Pásti u. 2. II.
Magyarország
4025

Szűts László
Budapest
Menyecske u. 5.
Magyarország
1112

Takács András
Učitelska 39
834 00 Bratislava 34
Csehszlovákia

M. Takács Lajos
Debrecen
Domokos L. u. 34. I/8.
Magyarország
4027

R. Takács Olga
Budapest
Solymár u. 2. II.
Magyarország
1032

Tamás Anna
Budapest
Szentkirályi u. 11.
Magyarország
1088

Tamás Attila
Debrecen
Senyei-Oláh u. 39. V/15.
Magyarország
4029

Tardy Lajos
Budapest
Orgona u. 5.
Magyarország
1023

Andrej S. Tarhanov
626200 Hanty-Mansijsk
ul. Lenina 87. kv. 5.
Szovjetunió

Tarján Tamás
Budapest
Ráday u. 11.
Magyarország
1092

Tarnai Andor
Budapest
Attila út 21.
Magyarország
1013

Tarnóc Márton
Budapest
Balzac u. 9.
Magyarország
1136

Taxner Ernő
Budapest
Széchenyi u. 1.
Magyarország
1054

Téglásy Imre
Szeged
Gáz u. 10/a.
Magyarország
6723

Viljo Tervonen
Tornihaukantie 2 AS 14
02620 Espoo 62
Finnország

Vera Thies
Rüdersdorferstr. 19.
1017 Berlin
NDK

Thomka Beáta
Bul. 23. Oktober 21/VII.
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Hans Thurn
Emil-Specht-Allee 7
2055 Aumühle
NSZK

Toivo Tikka
Sepänkatu 19 A 6
80110 Joensuu 11
Finnország

Tímárné Tedeschi Mária
Budapest
Muk L. u. 5 c/d. VI/59.
Magyarország
1133

Tinerné Somogyi Magda
Budapest
Csalogány u. 13–19/B. II/10.
Magyarország
1027

Tolnai Gábor
Budapest
Ilka u. 59.
Magyarország
1143

Tompa József
Budapest
Karinthy u. 13.
Magyarország
1117

Tóth András
Priemyselná 5
945 01 Komárno
Csehszlovákia

Tóth Éva
Budapest
Fehérvári út 127. VIII/27.
Magyarország
1119

Tóth Gyula
Budapest
Ostrom u. 1.
Magyarország
1015

Tóth István
Pécs
Mikes Kelemen u. 17.
Magyarország
7624

Siegmund Tóth
18 Marlow House, Hallfield
London W 2
Anglia

Tőkei Ferenc
Budapest
Felvinci u. 22.
Magyarország
1022

H. Törő Györgyi
Budapest
Alma u. 9.
Magyarország
1122

Tripolsky Géza
Miloš Obilić u. 29.
24 400 Senta
Jugoszlávia

Caterina Tropea
Via del Piaggione 1
50124 Firenze
Olaszország

Turczel Lajos
Zálužicka ul. 11. II/21.
829 00 Bratislava
Csehszlovákia

Tverdota György
Budapest
Lipótvár u. 14.
Magyarország
1141

Juha Kalervo Tynkkynen
Jakomaentie Sed 213
00770 Helsinki 77
Finnország

Ivanka Udovički
Bulevar Avnoja 160/26
11070 Novi Beograd
Jugoszlávia

Ujszászy Kálmán
Sárospatak
Kazinczy u. 11.
Magyarország
3950

Ujváry Zoltán
Debrecen
Kálvin tér 13.
Magyarország
4026

Ungvári Tamás
Budapest
Kondorkút u. 1.
Magyarország
1025

Uray Piroska
Budapest
Vadász u. 17.
Magyarország
1054

Utasi Csaba
Filozofski fakultet
Stevana Musiča bb
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Anatolij N. Uvarov
426059 Iževsk
ul. 10 let Oktjabrja d. 2. kv. 37.
Szovjetunió

Váczy Péter
Budapest
Széher út 46.
Magyarország
1021

Váczy Leona
3400 Cluj-Napoca
Str. Republicii 29. ap. 1.
Románia

Szabolcs Vajay
26. av. Victor Hugo
75116 Paris
Franciaország

Vajda György Mihály
Budapest
Üllői út 121. V/6.
Magyarország
1091

Vajda József
M. Pupin u. 28.
24000 Subotica
Jugoszlávia

Vajkai Aurél
Budapest
Balzac u. 32. III/1.
Magyarország
1136

Váradi Sternberg János
Užgorodskij Gosudarstvennyj
Universitet
Užgorod
Černomorskij 2.
Szovjetunió

Ágnes Várdy Huszár
5740 Aylesboro Ave
Pittsburgh, Penns. 15217
USA

Bela S. Várdy
5740 Aylesboro Ave
Pittsburgh, Penns. 15217
USA

G. Varga Györgyi
Budapest
Dessewffy u. 18–20.
Magyarország
1066

Varga Gyula
Debrecen
Hatvan u. 1. V. E. II/1.
Magyarország
4026

Cs. Varga István
Eger
Csapajev sétány 1.
Magyarország
3300

Varga János
Budapest
Jókai Mór u. 19.
Magyarország
1163

Varga József
Budapest
Szent István park 20/b. IV/30.
Magyarország
1137

Varga Katalin
Budapest
József körút 47.
Magyarország
1085

Varga Lajos Márton
Budapest
Füredi út 7/d. VII/31.
Magyarország
1144

Varga Rózsa
Budapest
Kisrókus u. 1. II/5.
Magyarország
1024

R. Várkonyi Ágnes
Budapest
Széher u. 24.
Magyarország
1021

Paul Várnai
Russian Department
Carleton University
Ottawa, Ont.
Kanada

Váróczi Zsuzsa
Pécs
Ifjúság u. 6.
Magyarország
7624

Vásárhelyi István
Budapest
Győri út 3. fsz. 1.
Magyarország
1123

Vásárhelyi Judit
Budapest
Budafoki út 9–11.
Magyarország
1111

Vásárhelyi Miklós
Budapest
Hankóczi Jenő u. 15.
Magyarország
1022

Vasy Géza
Budapest
Dobozi u. 99.
Magyarország
1182

Vaszócsik Vera
294000 Uzgorod
ul. Sovetskaja 19.
Szovjetunió

Andrew Vázsonyi
1008 S. Highland Ave.
Bloomington, Ind. 47401
USA

Wolfgang Veenker
Mittelweg 179
2000 Hamburg 13
NSZK

M. Velenyák Zsófia
Budapest
Népstadion út 19. II/2.
Magyarország
1143

Veres András
Budapest
Törökvész u. 95–97. A. I/8.
Magyarország
1025

Veres Péter
Budapest
Hosszúház u. 11. I/4.
Magyarország
1181

Veress Dániel
Str. D. Petrescu 2. II.
4000 Sf. Gheorghe
Románia

Vértes Edit
Budapest
Margaréta u. 15. F. 1.
Magyarország
1126

Lajos Vincze
138 Williams Street
Bowling Green, Ohio 43402
USA

Vita Zsigmond
Al. Hermlane 2. ap. 48.
3400 Cluj-Napoca
România

Vízkelety András
Budapest
Váci u. 56–58.
Magyarország
1056

Voigt Vilmos
Budapest
Molnár Erik u. 4.
Magyarország
1113

Vöő Gabriella
Borszék u. 4. ap. 64.
3400 Cluj-Napoca
România

Vöő István
str. Ciortea 1. ap. 43.
3400 Cluj-Napoca
România

Vörös Imre
Budapest
Sólyom u. 5.
Magyarország
1126

Vörös László
Szeged
Közép fasor 31–33.
Magyarország
6726

Vũ Ngoc Cân (Vũ Thank Xuân)
39 Hàng Chuối
Hànội
Vietnam

Vujicsics D. Sztoján
Budapest
Váci u. 66.
Magyarország
1056

Frans de Waal
Marnixkade 60^{II}
1015 XV Amsterdam
Hollandia

Wacha Imre
Budapest
Aradi u. 52/b.
Magyarország
1062

Waseda Mika
Nagoya
Showa-ku Kawanayama 93
Japán

Alfons Welter
Podoli na dolinác 42
147 00 Praha 4
Csehszlovákia

Katharina M. Wilson
177 Milledge Terrace
Athens, Ga. 30606
USA

V. Windisch Éva
Budapest
Frankel Leó u. 21/23.
Magyarország
1023

Karol Wlachovský
Náhr. L. Svobodu 44
80100 Bratislava
Csehszlovákia

Charles Wojatsek
23 Speid Street
Lennoxville, Québec JIM 1S3
Kanada

Gyula Wojtilla
Hungarian Cultural Center
New Delhi
Janpath Rd. 1.
India

Elisabeth Zagon Szentkereszty
Viale del Poggio
Imperiale 46
Firenze
Olaszország

Záhony Éva
Budapest
Szováta u. 3. II/1.
Magyarország
1115

Zaicz Gábor
Budapest
Böszörményi út 36/a.
Magyarország
1126

Zalabai Zsigmond
Dunajská 25. I/1.
93101 Šamorín
Csehszlovákia

Zékány Imre
Užgorod
ul. Starickogo 4.
Szovjetunió

Zelei Miklós
Budapest
Igmándi u. 9. III/2.
Magyarország
1112

Zelliger Erzsébet
Budapest
Királyhágó u. 5/a. III/2.
Magyarország
1126

Zeman László
Šulekova 13.
Bratislava
Csehszlovákia

Zentai Mária
Szeged
Gát u. 8/A.
Magyarország
6723

Zimonyi Zoltán
Budapest
Zöldlomb u. 2. I lp. 3.
Magyarország
1025

Zircz Péter
Budapest
Zrínyi Miklós u. 10.
Magyarország
1029

Zsilinszky Éva
Budapest
Soroksári út 60.
Magyarország
1095

Zsilka Tibor
Javorová 55.
949 01 Nitra, Chrenová II
Csehszlovákia

Zsovár Katalin
Budapest
112. Pf. 202.
Magyarország
1502

Kollektív tagok

Humboldt Universität
Fachgebiet Hungarologie
108 Berlin
Clara-Zetkin-Str. 1.
NDK

Nemzetközi Előkészítő Intézet
Budapest
Budaörsi út 73–75.
Magyarország
1118

Pártoló tagok

Szirmai Endre
Adolf Krönerstr. 11.
7000 Stuttgart 1
NSZK

NÉVMUTATÓ

E névmutató csak az irodalomtörténeti, zenei és néprajzi recenziók címleírásainak személyneveit tartalmazza.

Ablonczy László 153
Ady Endre 10, 63, 87, 155, 180
Agárdi Péter 10
Ambrus János 110
Antalffy Gyula 12
Arany János 14, 15, 16, 17, 18
Babits Mihály 22, 50, 63, 72
Bakonyi Béla 269
Baksay Sándor 22
Balakian, Anna 154
Balassa Iván 254
Balassa Péter 23
Balassi Bálint 69
Balázs Béla 24, 25
Balázs István 207
Bálint Sándor 212
Balla D. Károly 104
Balogh Edgár 26
Banó István 216
Bánszki István 27
Baranyai Decsi János 28
Barna Gábor 221
Bárótzi Sándor 54
Barta János 178
Bárth János 214
Bartók Béla 195
ifj. Bartók Béla 195
Bartos Róza 178
Bata Imre 190
Béládi Miklós 30, 74, 116, 117
Beliczay Angéla 142
Bellus Ibolya 28, 172
Benda Gyula 214
Benda Kálmán 142
Berda József 181
Bereczki Ibolya 247
Béres András 215
Berlász Melinda 196
Berze Nagy János 216
Bessenyei György 27
Bethlen Gábor 49
Binder Pál 218
Bitskey István 115
Bodor Anikó 239
Bókay Antal 31
Bónis Ferenc 199
Bori Imre 32, 239, 271
Bornemisza Anna 219
Bornemisza Lászlóné 99
Boros Dezső 178
Borsos Béla 220
Borsos Miklós 14
Bosnyák István 34
Botka Ferenc 35, 113
Bottyán János 15, 36
Bődi Erzsébet 221
Bölöni Farkas Sándor 38
Bölöni György 39
Breuer János 197, 201
Bródy Sándor 103
Budai Balogh Sándor 155
Cavaglià, Gianpiero 100
Cesnaková-Mihalcová, Milena 40
Czigány Lóránt 159
Csatári Dániel 257
Csépe Imre 41, 45
Cserépfalvi Imre 42
Csifféry Gergely 223
K. Csilléry Klára 224
Csokonai Vitéz Mihály 43
Csomor Lajos 241
Csontváry Kosztka Tivadar 44
Csoóri Sándor 44, 260
E. Csorba Csilla 29
Csorba Sándor 45
Csordás Mihály 45
Dám László 225
Dán Róbert 13, 47
Dancs Lajos 226
Dankó Imre 254

Darvas József 48
Deák Ernő 227
Demény János 196
Demény Lajos 49
Demeter Zsófia 258
Dér Zoltán 103, 150
Dérczy Péter 58
Déry Tibor 161
Dienesék 50
Domokos Mátyás 50, 51, 52, 161
Dózsa György 101
Dupka György 104
Eősze László 199
Eötvös József 53
Eötvös Károly 53
Erdélyi Zsuzsanna 277
Fábián Ernő 56
Fábián Imre 216
Fábri Anna 25
Fábry Zoltán 57
Faragó József 216
Farkas József 230
Fazekas Mihály 59, 85
Fehér Ferenc 41, 46
Féja Endre 60
Féja Géza 60
Fejős Zoltán 271
Fejtő Ferenc 10
Fekete E. 109
Fenner, Marlott Linka 189
Fényi Ottó 120
Fenyő D. György 106
Fery Antal 15
Finta Éva 104
Fónod Zoltán 61
Földesné Györgyi Erzsébet 250
Fráter Zoltán 106
Fülöp Lajos 216
Füzes Miklós 264
Gábor Júlia 94
Gágyor József 250
Gál István 22, 63
Sz. Garai Judit 122
Gelniczky György 106
Gerando, Auguste de 146
Gessner 54
Glaserus, Johannes Henricus 138
Gombos Gyula 63
Görömbei András 64
Gyarmathy László 86
Haiman György 107
I. L. Halasz de Beky 71, 143
Halász László 133
Hámori Tibor 67
Harsányi Zsolt 199
Hartyányi István 128
Hay, Louis 21
Hegyi Béla 67
Heltainé Hegedűs Júlia 90
Herédi Gusztáv 242
Hoffmann Tamás 214
Hornyik Miklós 68
Horváth Iván 69
Horváth Sándor 104
Huszár Sándor 71
Illés László 188
Illyés Gyula 52, 72, 73, 74, 78
Illyés Gyuláné 73
István király 77
Ittzés Mihály 200
Izsák József 78
Jádi Ferenc 31
Jancsó Elemérné Máthé-Szabó Magda 102
Janó Ákos 235
Janus Pannonius 78
Jászay Magda 81
Jászi Oszkár 79
Jelenits István 172
Jókai Mór 29, 167
József Attila 82, 106
József Farkas 188
Juhász András 102
Juhász Antal 259
Juhász, Ferenc 83
Juhász Géza 84
Julow Viktor 59, 85
Jung Károly 243
Kántor Lajos 114
Karádi E. 109
Karinthy Frigyes 86, 133, 144, 157
Kárpáti, Paul 125
Karsai Zsigmond 240
Kass János 199
Katona Lajos 235
Katona Tamás 256
Kazinczy Ferenc 54
Kecskeméti Gábor 202
Kerényi György 236
Keresztury Dezső 16, 86, 134
Király István 87
Kiss Lajos 239, 240
Klaniczay Tibor 78
Klappert, Peter 93
Kocsi Márta 241
Kocsis Rózsa 91
Kodály Zoltán 197, 199, 201, 202, 204, 206
Kolumban, Nicholas 93

Koncz István 46
Kormos István 94
Korniss Péter 93
Korompai Gáborné 143
Korzenszky Richárd 120
Kós Károly 273
Kósa László 256
Kótyuk István 104
Kovács Endre 243
Kovács Géza 128
Kovács Ida 133
Kovács István 191
V. Kovács Sándor 172
Kovács Sándor Iván 190, 192
Kozma Dezső 14
Kölcsey Antónia 94
Kölcsey Ferenc 45
Köpeczi Béla 97, 185
Körmendi Ferenc 98
Kraus, Karl 157
Kraussné Papp Éva 87
Krauss Péter 87
Kriston Vizi József 244
Kríza Ildikó 244, 246
Kriza János 246
Krúdy Gyula 100
Kulcsár Péter 28
Kulin Ferenc 101
Kuncz Aladár 102
Kútvölgyi Mihály 248
Lábadi Károly 234
Laczkó András 103
Lakó Elemér 219
Láng József 10
Lányi Sarolta 103
Laták István 84
Lator László 50
Legány Dezső 202
Legányné Hegyi Erzsébet 204
Lengyel Balázs 105
Lenkei Júlia 24
Lévay Botondné 107
Lipták Gábor 108
Lisztes László 90
Litván György 79
Lőkös István 54
Lukács György 24, 109, 110, 111, 112
Lükő Gábor 237
Mácza János 113
Madách Imre 114
Madár Lajos 115
Marcantonio, Angela 19
Márkus Csaba 104
Mátrai László 118
Mécs László 120
Mészáros Tamás 120
Mezei András 122
Mezei Márta 169
Mikszáth Kálmán 122, 123
Módy György 254
Moldován Domokos 73
Molnár Edit 125
Molnár Géza 126
Molnár Gusztáv 155
Monok István 96
Móricz Zsigmond 63, 128
Nagy András 106, 248
Nagy Gáspár 94
Nagy Ilona 251
Nagy Lajos 128
Nagy Péter 21, 128
Nemes Nagy Ágnes 129
Németh G. Béla 132
Németh László 30, 91, 128
Niedermüller Péter 227, 271
Novák László 17, 18, 255
Olosz Katalin 66
Olsvai Imre 260
Oltványi Ambrus 53
Orbán Balázs 256, 257
Ortutay Gyula 249
Paládi-Kovács Attila 257
Palotai Erzsébet 136
Pándi Pál 136, 169
Pápai Páriz Ferenc 138
Papp Imre 259
Paulini Béla 199
Penavin Olga 271
Pesovár Ferenc 260
Pesti Ernő 55
Péter László 206
Péterfy László 256
Petőfi Sándor 136
Piazza-Hunyor Katalin 159
Pirnát Antal 13
Pivar Ella 275
Pomogáts Béla 138
Popély Gyula 261
Popnovakov, Dragomir 46
Pozsonec Mária 275
Puskás Julianna 140
Pusztainé Madar Ilona 263
Rádics József 48
II. Rákóczi Ferenc 97
Reisinger János 235
Rejtő István 122
Robotos Imre 144
Rónay László 120, 145

Rubin Péter 146
Sáfrán Györgyi 16
Salamon Konrád 147
Saradze, Guram 148
Sárközy Péter 185
Sárosi Bálint 236
Scheiber Sándor 124
Schram Ferenc 251
Schütz, Hanns Lothar 189
Sebők Vilma 11
Siemers Éva 253
Sík Csaba 19
Simon, Franz 265
Smith, Barry 151
Somlyó György 148, 150
Somlyó Zoltán 150
Sőtér István 14, 53
Stark András 31
Sturgess, Dick 123
Sumonyi Zoltán 153
Surányi Dezső 168
Sütő András 153
Szabadfalvi József 269
Gy. Szabó Béla 262
Szabó Dezső 155
Szabó Flóris 156
Szabó István 266
Szabó János 157
Szabó Julianna 142
Szabó Lajos 127
Szabó László 157
Szabó László 247, 267, 273
Cs. Szabó László 158, 159
Szabó Lőrinc 161
Szabó T. Ádám 253
Szabolcsi Miklós 82, 188
Szalai Anna 161
Z. Szalai Sándor 170
Szalatnai Rezső 162
Szalay Emőke 268
Szalay Károly 53
Szalay Lajos 134
Szamosi József 163
Szántó Piroska 164
Szántó Tibor 19, 73
H. Szász Anna Mária 165
Szeberényi Lehel 166
Széles Klára 166
Szénássy Zoltán 167
Szentimrei Judit 269
Szerdahelyi István 111
Szigethy Gábor 17, 38, 43, 44, 77, 100, 155
Sziklai László 112
Szilágyi Miklós 214
Szőke József 168
Sztrinkó István 255
Szuhay Péter 214, 270
Szurmay Ernő 76
Szuromi Lajos 169
Tamási Ágota 170
Tamási Áron 170
Tar Tamás 142
Tardy Lajos 157
Tarisznyás Márton 273
Tarján Tamás 128
Tárkány Szücs Ernő 251
Tátrai Zsuzsanna 253
Téglás János 50, 72
Temesvári Pelbárt 172
Terényi Ede 196
Tervonen, Viljo 262
Till Géza 199
Tolnai Ottó 46
Tornai József 173
Tótfalusi Kis Miklós 148
Turczel Lajos 175
Ujváry Zoltán 254, 268
Ungvári Tamás 86
Utasi Csaba 176
Vágvölgyi András 228
Vajda György Mihály 174
Vajda János 166, 178
Váradi Béla 172
Varga Domokos 22
Varga József 180
Varga Marianna 233, 274
Varga Sándor 275
Vargha Kálmán 181
Vargyas Lajos 205
Varjas Béla 182
Vas István 153
Vásárhelyi Judit 172
Vehe-Glirius, Matthias 47
Verebélyi Kincső 232
Veress Sándor 196
Veselinović Šulc Magdolna 187
Viga Gyula 233, 269
Voigt Vilmos 211
Volly István 277
Vuković, Milan 46
Waigand József 172
Weöres Sándor 190
Wida Tivadar 172
Zay Ferenc 191
Zimáné Lengyel Vera 204
Zrínyi Miklós 192
Zsoldos Sándor 150

ISSN 0209–4800

Utánnyomás

A kiadásért felel: Klaniczay Tibor

8717249 MTA Sokszorosító, Budapest. F. v.: dr. Héczey Lászlóné

A HUNGAROLÓGIAI ÉRTESÍTŐ ELŐFIZETHETŐ

Magyarországon: az Akadémiai Kiadó Terjesztési Osztályán (1363 Budapest, Pf. 24., Telefon: 111-010), a 215-11488-as pénzforgalmi jelzőszámon, utánvéttel vagy az összeg egyidejű befizetésével.

Külföldön: terjeszti a KULTURA Külkereskedelmi Vállalat, H-1389 Budapest, Pf. 149. Bankszámla: Magyar Nemzeti Bank, 218-10990.

Példányonként beszerezhető az Akadémiai Könyvesboltban (1052 Budapest V., Váci u. 22. Telefon: 185-881), minden nagyobb könyvesboltban és a Hungarológiai Értesítő szerkesztőségében (1250 Budapest I., Országház utca 30., Telefon: 759-011 126-os mellék).

Előfizetési díj egy évfolyamra: 110,— Ft.

E szám ára: 55,– Ft.